

Akcenatski tipovi imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima (dijakronijski i sinkronijski aspekt)

Zubčić, Sanja

Doctoral thesis / Disertacija

2006

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:188:603626>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka Library - SVKRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

Sanja Zubčić

**Akcenatski tipovi imenica i glagola u
sjeverozapadnim čakavskim govorima
(dijakronijski i sinkronijski aspekt)**

(doktorska disertacija)

UDK:

811.163.42'282'342.8

811.163.42'282'367.622

811.163.42'282'367.625

Rijeka, 2006.

I. AUTOR

Ime i prezime	Sanja Zubčić (r. Bogović)
Datum i mjesto rođenja	27. svibnja 1972.
Ime oca i majke	Anton i Vinka
Mjesto i naziv završene srednje škole	Rijeka, Centar usmjerenoga obrazovanja za kadrove u zdravstvu «Mirko Lenac»
Mjesto i naziv završenoga fakulteta	Rijeka, Filozofski fakultet u Rijeci
Mjesto i naziv fakulteta na kojemu je magistrirao/la	Rijeka, Filozofski fakultet u Rijeci

II. DISERTACIJA

Naslov	«Akcenatski tipovi imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima (dijakronijski i sinkronijski aspekt)»
Ustanova na kojoj je prijavljena i izrađena disertacija	Sveučilište u Rijeci Filozofski fakultet u Rijeci
Broj stranica, slika, tablica i literature	473 stranice, 2 tablice, 274 bibliografske jedinice
Znanstveno područje, grana i polje	Humanističke znanosti, filologija, kroatistika
Fakultet na kojemu je obranjena disertacija	Filozofski fakultet u Rijeci

III: OCJENA I OBRANA

Datum prijave teme	3. prosinca 2002.
Datum predaje rada	16. prosinca 2005.
Datum sjednice Fakultetskoga vijeća na kojoj je rad prihvaćen	21. ožujka 2006.
Povjerenstvo za ocjenu rada	dr. sc. Iva Lukežić, red. prof., dr. sc. Mira Menac-Mihalić, izv. prof., dr. sc. Silvana Vranić, doc., dr. sc. Diana Stolac, izv. prof.
Povjerenstvo pred kojim je rad obranjen	dr. sc. Diana Stolac, izv. prof. (predsjednik), dr. sc. Iva Lukežić, red. prof. (mentor), dr. sc. Mira Menac-Mihalić, izv. prof. (član), dr. sc. Silvana Vranić, doc. (član)
Datum obrane rada	30. ožujka 2006.
Adresa pristupnice	Podkilavac 40, 51218 Dražice

110728070

DED 166
2006

JOF-652

300006070

KAZALO

stranica

1. UVOD	4
1.1. Cilj i zadatci istraživanja	4
1.2. Metodologija istraživanja	6
1.2.1. Korpus istraživanja	6
1.2.1.1. Sjeverozapadni čakavski govori – određenje i dosadašnja istraženost	7
1.2.1.2. Metatonija i metatonijski cirkumfleks	29
1.2.1.2.1. Podrijetlo metatonijskoga cirkumfleksa	29
1.2.1.2.2. Metatonija u hrvatskome jeziku	35
1.2.1.2.3. Sjevernočakavska metatonija	36
1.2.2. Upitnik za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije	39
1.2.3. Metode istraživanja	42
1.2.4. Akcenatski tipovi i njihova klasifikacija	46
1.2.4.1. Akcenatski tipovi	46
1.2.4.2. Akcenatske klasifikacije	48
1.2.5. Upitnik za utvrđivanje akcenatskih tipova imenica i glagola	56
1.2.6. Analiza podataka	63
1.3. Dosadašnja istraženosti akcenatskih tipova imenica i glagola	64
1.3.1. Razvoj akcenatske tipologije	64
1.3.2. Istraženost akcenatskih tipova po sustavima hrvatskoga jezika	69
2. RASPRAVA	76
2.1. Kategorije podložne sjevernočakavskoj metatoniji	76
2.1.1. Glagoli podložni sjevernočakavskoj metatoniji u prezentu	76
2.1.2. Pridjevi podložni sjevernočakavskoj metatoniji u određenome liku	89
2.2. Govori koji su isključeni iz daljnjega istraživanja	92
2.3. Mjesni govori koji su predmetom ovoga istraživanja	107
2.3.1. Sjeverozapadni čakavski govori	107
2.3.1.1. Sjeverozapadni čakavski govori koji su dijelom ekavskoga dijalekta	107
2.3.1.2. Sjeverozapadni čakavski govori koji su dijelom ikavsko-ekavskoga dijalekta	112
2.3.1.3. Sjeverozapadni čakavski govori s ikavskim refleksom jata	112
2.3.1.4. Sjeverozapadni čakavski govori koji su dijelom buzetskoga dijalekta	113
2.4. Sjevernočakavska metatonija	114
2.5. Akcenatski inventar i distribucija naglašanih prozodema u sjeverozapadnim čakavskim govorima	132
2.5.1. Govori sa starom akcentuacijom	134

2.5.2. Govori sa starijom akcentuacijom	142
2.5.2.1. Stariji troakcenatski govori	142
2.5.2.2. Stariji dvoakcenatski govori	145
2.5.3. Govori s novijom akcentuacijom	153
2.5.3.1. Noviji troakcenatski govori	154
2.5.3.2. Noviji dvoakcenatski govori	155
2.5. Pregled promjena kvantitete naglašenoga vokala u sjeverozapadnim čakavskim govorima	158
2.5.1. Duljenje naglašenoga vokala	159
2.5.1.1. Duljenje kratkoga vokala u slogu zatvorenu sonantom	163
2.5.1.2. Duljenje kratkoga vokala u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom ili u slogu kojemu slijedi slog s konsonantskom skupinom u početnome pojasu	165
2.5.1.3. Duljenje kratkoga vokala u otvorenu slogu	166
2.5.2. Zaključak	171
2.6. Akcenatski tipovi imenica u sjeverozapadnim čakavskim govorima	173
2.6.1. Tablica 1. Akcenatski tipovi imenica	258
2.6.1.1. Kvantitativne analize i interpretacija podataka iz Tablice 1.	264
2.6.1.1.1. Kvantitativna analiza udjela zastupljenosti pojedinih akcenatskih podtipova imenica u sjeverozapadnim čakavskim govorima	264
2.6.1.1.2. Kvantitativna analiza zastupljenosti ukupnoga broja akcenatskih tipova imenica u pojedinačnim sjeverozapadnim čakavskim mjesnim govorima	267
2.6.2. Zaključak	274
2.6.2.1. Zaključak o stanju u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima	274
2.6.2.2. Zaključak o dijakronijskome razvoju akcenatskih tipova sjeverozapadnih čakavskih govora	280
2.7. Akcenatski tipovi glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima	289
2.7.1. Tablica 2. Akcenatski tipovi glagola	332
2.7.1.1. Kvantitativne analize i interpretacija podataka iz Tablice 2.	338
2.7.1.1.1. Kvantitativna analiza udjela zastupljenosti pojedinih akcenatskih podtipova glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima	338
2.7.1.1.2. Kvantitativna analiza zastupljenosti ukupnoga broja akcenatskih tipova glagola u pojedinačnim sjeverozapadnim čakavskim mjesnim govorima	342
2.7.2. Zaključak	348

2.7.2.1. Zaključak o razvoju akcenatskih tipova glagola od praslavenskoga jezika do suvremenih sjeverozapadnih čakavskih govora	348
2.7.2.2. Zaključak o stanju akcenatskih tipova glagola u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima	357

3. ZAKLJUČAK	365
3.1. Zaključak o sjevernočakavskoj metatoniji u sjeverozapadnim čakavskim govorima	365
3.2.1. Zaključak o akcenatskim tipovima imenica u sjeverozapadnim čakavskim govorima	371
3.2.2. Zaključak o akcenatskim tipovima glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima	376
3.2.3. Zaključak usporedne analize akcenatskih tipova imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima	381
3.3. Zaključak o ishodišnojezičnim akcenatskim tipovima imenica i glagola	385
3.3.1. Ishodišnojezični akcenatski tipovi imenica	385
3.3.2. Ishodišnojezični akcenatski tipovi glagola	392

4. SAŽETAK	396
4.1. Summary	398

5. LITERATURA	400
----------------------	------------

6. PRILOZI	416
6.1. Popis Terenskih upitnika za utvrđivanje sjeverozapadnih čakavskih govora i obavjesnika	416
6.2. Upitnik za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije	419
6.3. Upitnik za utvrđivanje akcenatskih tipova imenica	422
6.4. Upitnik za utvrđivanje akcenatskih tipova glagola	453

1. UVOD

1.1. Cilj i zadatci istraživanja

Tema je ove doktorske disertacije sinkronijski i dijakronijski opis akcenatskih tipova imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima. Akcenatska su istraživanja vrlo česta u kroatističkoj i uopće slavističkoj dijalektologiji. Bez obzira na to promatra li se dijalektologija i jezična povijest jednoga slavenskoga jezika, jedne od grupa slavenskih jezika (zapadna, istočna i južna) ili dijalektologija i jezična povijest slavenskih jezika kao cjeline, akcentuacija se kao bitan strukturalni kriterij¹ nužno javlja u gotovo svakoj studiji. Sjevernočakavski ili sjeverozapadnočakavski su govori zbog stupnja očuvanosti akcenatske starine privlačili pozornost domaćih i stranih dijalektologa i jezičnih povjesničara. Usprkos činjenici što se bitno razlikuju refleksom jata i što pripadaju čak trima dijalektima čakavskoga narječja, sjeverozapadni su čakavski govori obuhvaćeni jedinstvenom akcenatskom izoglosom *sjevernočakavskom metatonijom*. U literaturi se impliciraju kao jezična cjelina koja se ne poklapa s hijerarhijski strukturiranim dijalektološkim pojmovima prema razni apstrakcije (mjesni govor, skupina govora, dijalekt, narječje), niti je samo geografska odrednica. Njihova se akcenatska arhaičnost ogleda distribuciji i inventaru kao naglašenih, tako i nenaglašenih prozodijskih jedinica. U tom su smislu sjeverozapadni čakavski govori najbliži ishodišnome starohrvatskome inventaru, pa se analizom i usporedbom njihova akcenatskoga sustava može rekonstruirati ishodišni sustav. Dosadašnjim su istraživanjima, osobito onim recentnim Ive Lukežić i Silvine Vranić sjeverozapadni čakavski govori određeni *starima* i *starijima*.² Tim se odrednicama generalno utvrđuje očuvanost staroga mjesta naglasaka u svih naglašenih vrsta riječi. Ovim bi se istraživanjem trebala utvrditi detaljna distribucija naglašenih i nenaglašenih jedinica u cjelovitim paradigmama imenica i glagola. Utvrđivanjem bi se akcenatskih tipova pojmovi *stari* i *stariji* mogli specificirati i detaljnije odrediti koje su vrste riječi ili koji oblici skloniji inovacijama i potvrđuju li se iste tendencije u svim mjesnim govorima i koji od njih i zašto odstupaju.

Dijalektološka istraživanja mogu biti sinkronijska i dijakronijska. Pravi je smisao sinkronijskih istraživanja zapisati aktualno stanje na terenu s motivacijom da se ono uspoređi s nekim prethodno ili u buduću zapisanim stanjem radi utvrđivanja pravaca jezičnoga razvoja, što sinkronijska istraživanja približava dijakronijskima, dapače, tako gledano

¹ O tome vidi u: Brozović, D. (1960:68-88).

² Klasifikaciju akcenatskih sustava na *stare* i *starije*, *nove* i *novije* uspostavio je Milan Moguš (1967:125-132). Kriteriji te podjele, njezina primjenjivost i valjanost bit će izloženi u poglavlju naslovljenu *Akcenatski inventar i distribucija naglašenih prozodema u sjeverozapadnim čakavskim govorima*.

ona su u funkciji dijakronijskih istraživanja. Drugi je smisao sinkronijskih istraživanja usporedba s ostalim sustavima potvrđenim na istoj sinkronijskoj ravni radi utvrđivanja istosti i različitosti, odnosno, radi mogućnosti klasificiranja jezičnih sustava na one koji su genetski ili strukturalno isti.³ Ta su dva smisla samo naizgled odvojena jer su genetski kriteriji za klasifikaciju zapravo dijakronijski, pa je autonomnost slavenskih jezika prema ostalim grupama indoeuropskih jezika potvrđena upravo onim jezičnim značajkama koje su tu skupinu jezika u vrijeme raspada indoeuropskoga prajezika razlikovale od ostalih jezika. Relativnost se odjeljivanja sinkronije od dijakronije u dijalektologiji posebno potvrđuje metodologijom odabira starijih, standardnome jeziku manje i kraće izloženih govornika čime se nužno ulazi u dijakroniju kojega mjesnoga govora. Sinkronijsko se stanje toga istog govora može dobiti samo analizom jezika govornika različite životne dobi uzimajući u obzir sve moguće utjecaje, a ne izbjegavajući ih.⁴ Zbog čitavoga spektra izvanjezičnih činjenica koje nužno, gotovo nasilno mijenjaju osnovnu jezičnu strukturu (ne samo leksičku razinu, kako se često misli), takva istraživanja pomalo izlaze izvan domene samo lingvistike i ulaze u domenu sociologije.⁵ Zanimarivanje izvanjezičnih utjecaja jednako je, ili manje pogrešno od zanimarivanja praćenja prirodnoga, evolucijskoga tijeka jezičnih mijena. U tom smislu

³ Nerijetko se govori o nastojanju da se bilježenjem aktualnoga stanja na terenu očuva komadić kakva arhaičnoga jezičnoga stanja ili pak da se njime potakne nove generacije na uporabu toga idioma. Takvo je nastojanje, premda u biti plemenito, znanstvenoj javnosti neprihvatljivo jer često graniči s laičkim i suprotno je spoznaji da su mijene u jeziku najčešće ireverzibilne, odnosno sociolingvističkoj činjenici da su za revitalizaciju pojedinoga idioma ključni izvanjezični, a ne unutarjezični čimbenici.

⁴ Takovih je primjera u kroatističkoj literaturi vrlo malo. Začetnik im je R. Vidović koji je istraživao promjene u splitskome vernakularu (1978.), (1991:21-51) i dr. Većina se takvih radova odnosi upravo na splitsku čakavštinu (usp. npr. radove D. Jutrović-Tihomirović (1985.-1986.:17-28) i (2004:233-246)). Opis urbane zagrebačke jezične situacije ponudili su A. Šojat, V. Barac-Grum, I. Kalinski, M. Lončarić i V. Zečević u knjizi *Zagrebački kaj: govor grada i prigradskih naselja*. Svima je navedenim radovima zajednička urbana sredina kao predmet proučavanja. Sinkronijske su studije ruralnih krajeva zanimljivih zbog većega stupnja monolitnosti i manje fluktuacije žitelja, a potom i pretpostavljene jezične ujednačenosti gotovo iznimne. Valja istaknuti raspravu J. Lisca *Sociolingvistička situacija u Gorskom kotaru*, u: *Hrvatski govori, filolozi, pisci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999. i diplomsku radnju studentice Filozofskoga fakulteta u Rijeci Željke Juretić *Sociolingvističko istraživanje leksika u suvremenom grobničkom govoru* obranjenu 2000. godine.

⁵ Takav je razvoj krenuo iz anglo-američke lingvistike, a začetnikom mu se drži W. Labov koji je svojom studijom jezika američkih crnaca i inih subkulturnih slojeva postavio temelje suvremenoj sociolingvističkoj dijalektologiji. Premda opravdana, nije posve primjenjiva na jezičnu situaciju Staroga kontinenta, a osobito nije posve primjenjiva u kroatistici.

sociolingvistička istraživanja moraju pomoći tumačenju određenih inovativnih jezičnih značajki, ali se njima ne mogu tumačiti sve jezične mijene. Premda je tema ove disertacije prozodija, pa se ne očekuju znatnije inovacije uvjetovane izvanjezičnim čimbenicima, one će se ipak potvrditi. Isključivo sinkronijskim pristupom akcenatskim tipovima imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima dobio bi se pregledan popis koji bi postao osmišljen tek usporedbom s nekim budućim sličnim popisom prikupljenim radi usporedbe i utvrđivanja ili potvrđivanja pravaca jezičnoga razvoja. Drugi je način osmišljavanja takova materijala usporedba akcenatskih tipova pojedinih mjesnih govora iste sinkronije radi utvrđivanja istosti i razlika i mogućnosti rekonstruiranja ishodišnoga sustava koji zasigurno nije identičan onome starohrvatskome, ali mu je najbliži.

Iz navedenoga proizlazi da je cilj ove doktorske disertacije konkretnom analizom akcenatskih tipova imenica i glagola potvrditi pretpostavljenu i literaturom impliciranu akcenatsku specifičnost sjeverozapadnih čakavskih govora, utvrditi pravac / pravce njihova akcenatskoga razvoja i rekonstruirati akcenatski sustav onoga dijela ishodišnoga starohrvatskoga jezika iz kojega su se razvili sjeverozapadni čakavski govori.

Pritom se postavljaju sljedeći zadatci:

- iz dostupne literature i terenskim radom utvrditi sve mjesne govore obuhvaćene sjevernočakavskom metatonijom koji postaju predmetom istraživanja ove radnje;
- terenskim radom istražiti akcenatske tipove imenica i glagola u reprezentativnim punktovima;
- analizirati prikupljeni materijal radi eventualnoga potvrđivanja akcenatskih podsustava;
- sintetizirati spoznaje o akcenatskim specifičnostima sjeverozapadnih čakavskih govora radi omogućavanja usporedbe s eventualnim, nekim budućim opisom akcenatskih značajki jugoistočnih čakavskih govora i potvrđivanja njihove jezične autonomnosti;
- usporednom analizom utvrditi najstarije akcenatske tipove imenica i glagola kao model ishodišnojezičnoga akcenatskoga sustava.

1.2. Metodologija istraživanja

1.2.1. Korpus istraživanja

Korpus je istraživanja određen temom radnje, a čine ga sjeverozapadni čakavski govori.

1.2.1.1. Sjeverozapadni čakavski govori – određenje i dosadašnja istraženost

Pojam *sjeverozapadnih čakavskih govora* u čakavološkoj je dijalektologiji vrlo operabilan i učestao, ali nedovoljno definiran pa je potrebno obrazložiti i njegov izraz i sadržaj.

Isprva implicitnu činjenicu o postojanju zasebna jezičnoga sustava na sjeveru teritorija što ga zauzimaju čakavski govori prvi je u stručnoj literaturi izložio Aleksandar Belić 1935. godine u studiji *O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji*. Usporednom je analizom rezultata duljenja kratkoga (ili kratkih) naglasaka u novljanskome govoru kao predstavniku zapadnočakavskih ili severnočakavskih govora, hvarskome kao predstavniku istočnočakavskih ili južnočakavskih govora, te u posavskim govorima utvrdio znatne podudarnosti između južnočakavskih i najvećega dijela posavskih govora, te sjevernočakavskih govora i govora mjesta imenom Siče i Magića Mala u slavonskoj Posavini. Osobitom "glasovnom vrednošću" za "zapadnočakavski ili severnočakavski dijalekat"⁶ A. Belić drži dubinsku strukturu kratkoga naglasaka. Uspoređujući rezultate duljenja u primjerima tipa *Bōg: Bōga i dīm: dīma* on zaključuje da su u ishodišnome jeziku postojala dva kratka naglasaka: onaj silazne intonacije iz kojega se duljenjem razvija dugi silazni i onaj uzlazne intonacije iz kojega se duljenjem razvija zavinuti naglasak. S Belićem se slaže i A. Leskien u raspravi *Untersuchungen über Betonung und Quantitätsverhältnisse in den slavischen Sprachen*,⁷ ali je on svoju tezu potkrepljivao različitim rezultatima prijenosa siline na proklitiku. Tako je kratki naglasak na proklitici u primjeru *nā vodu* nastao prijenosom siline s kratkoga naglasaka silazne intonacija (< *na vōdu), a kratki uzlazni naglasak u primjeru *nā kuću* od kratkoga naglasaka uzlazna intonacija kojega je uvjetovana podrijetlom od pokraćenoga praslavenskoga akuta (< *na kūću). Po A. Beliću kratki silazni naglasak nalazio se primarno na prvim slogovima, a kratki uzlazni na svim ostalim mjestima, osim inicijalnoga.⁸ Potvrdivši istu jezičnu pojavu u Ivšićevu materijalu⁹ za govore Siča, Magića Male "i nekih okolnih mesta" zaključuje da je ta "crta *čakavskog* porekla i da se sačuvala pod uticajem ostataka čakavskih govora zapadne Bosne koji su ušli u pojas ili na teritoriju posavskog govora."¹⁰ U ostalim se posavskim govorima također potvrđuju dva primarna kratka naglasaka različite intonacije, ali je njihova distribucija drugačija no u zapadnočakavskim ili sjevernočakavskim

⁶ Usp. Belić, A. (1935:3).

⁷ Citirano prema Belić, A. (1935:5).

⁸ O tome vidi više u Belić, A. (1914.b:163-167).

⁹ Podatke o akcentu posavskih govora A. Belić je ekscerpirao iz temeljne studije Stjepana Ivšića *Današnji posavski govori* (1913.).

¹⁰ Belić, A. (1935:11).

govorima. Akcenatska značajka kojom se govori Siče, Magića Male "i nekih okolnih mjesta" razlikuju od ostalih posavskih govora, a približavaju sjevernočakavskima jest različit rezultat duljenja u primjerima tipa *stārac* : *stārca* / *stārca*. Primjeri sa zavnutim naglaskom ostvaruju se u sjevernočakavskim i nabrojenim posavskim govorima i rezultat su duljenja kratkoga naglaska uzlazne intonacije. Primjeri s dugim silaznim naglaskom znatno su frekventniji u posavskim govorima, a posljedica su duljenja kratkoga silaznoga naglaska koji je nastao "pretvarajući stari kratki uzlazni akcenat u kratki silazni akcenat. (...) *stār̥c > *stār̥c, *stār̥ca > *stārca > stārca" ¹¹

Akcenatski sustav "dalmatinskog čakavskog dijalekta" ili južnočakavskih govora A. Belić rekonstruirao usporedbom akcenatskih podataka iz govora mjesta Trogira, Kaštela, Splita, Hvara, Visa i Korčule. Rekonstruirani je idiom "verovatno bio u osnovi čakavskog (nekadašnjeg) dijalekta u Dalmaciji i dalmatinskom ostrvlju." ¹² Polazišni su model hvarski govori Brusja i Vrbanja. Bitne su akcenatske značajke koje povezuju južnočakavske govore s glavninom posavskih sljedeće:

- a) nepostojanje metatonijskoga cirkumfleksa u prezentu glagola tipa *gīnūt* : *gīneš*, *kāpnūt* : *kāpneš*, *lājat* : *lāješ*, *brīsat* : *brīšeš*. Metatonija se u objema skupinama govora potvrđuje u malome broju pridjeva određena lika tipa *mālī*; *prāvī*; *rānī*; *stārī*, no to nije diskriminirajuća odrednica jer se ona potvrđuje i u ostalim štokavskim govorima. U objema je analiziranim skupinama metatonijski cirkumfleks zamijenjen zavnutim naglaskom pa su ovjereni primjeri tipa *mōli*, *prōvi* u Hvaru i *mālī*, *prāvī* u Posavini.
- b) duljenje kratkoga naglašenoga *a* u otvorenome slogu, rezultat kojega je produljeni (a ne dugi) naglasak uzlazne intonacije (*krāva*, *jābuka*, *pāklū* i dr.). Da takav naglasak nije funkcionalno i artikulacijski izjednačen sa zavnutim naglaskom, a time nije niti fonološka jedinica, svjedoči i činjenica da vokalima pod tim naglaskom (ili aloprozodemom) nije zatvorena artikulacije kao onima pod dugim naglaskom tipa *jāvla*. ¹³
- c) zavnuti naglasak na vokalu osobnih zamjenica *jō* / *jā*, *mī*, *vī* i dr.
- d) kratki se naglasak pred sonantima iza kojih je bio poluglas dulji, ali ne u zavnuti naglasak kao u sjevernočakavskome i manjemu dijelu posavskih govora, već u dugi silazni (npr. Gjd. *jōvla* / *jāvla*, *jedōn* i sl.). Budući da se u tim govorima zavnuti naglasak inače dobro čuva, A. Belić pretpostavlja da se tu radi o "promeni prirode kratkog akcenta". ¹⁴ S obzirom na to da je akcenatska situacija u

¹¹ Belić, A. (1935:10).

¹² Belić, A. (1935:12).

¹³ O tom naglasku vidi u više u: Ivšić, S. (1913: Rad 187:150 i Rad 196:150-152).

¹⁴ Belić, A. (1935:19).

južnočakavskim govorima identična onoj u većini posavskih govora zaključuje da "ovakvo duljenje zauzima znatan deo teritorije troakcentne akcenatuacije. Ona se pružala, ja mislim, nekad od posavskih govora naših na jug sve do dalmatinskog čakavskog, obuhvatajući i njega." ¹⁵

Iz svega je navedenoga evidentan Belićev stav o postojanju dviju skupina čakavskih govora koje se akcenatski razlikuju: sjevernočakavske ili zapadnočakavske i južnočakavske ili istočnočakavske. Navedenim četirima akcenatskim značajkama južnočakavskih govora, A. Belić dodaje i sljedeće:

- e) pokrata zanaglasnih duljina (*pōče(l)*, *ūvik* i dr.). Da je ona novijega datuma, može se iščitati iz primjera tipa *mōžjoni* i *nūvicoh* Lmn. u kojima su relikti utrnute zanaglasne duljine vokali zatvorene artikulacije;
- f) ujednačavanje mjesta naglaska glagolskoga pridjeva radnoga ženskoga i srednjega roda prema mjestu i vrsti naglaska muškoga roda (*prō(l)*, *prōla* ¹⁶ < *prōlā*, *prōlo* i *pēka(l)*, *pēkla* < *peklā*, *pēklo* < *peklō*);
- g) metatksa tipa *kotōl*: *kōtla*, *otāc*: *ōca*, *gūdāc*: *gūlca*. ¹⁷

Belićeva je teza korigirana već prvim podacima s terena, a ozbiljnu mu je kritiku uputio S. Ivšić u raspravi *Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike* 1951. godine. Osnovni je cilj te studije bio kritički se osvrnuti na one akcenatske značajke koje po A. Beliću čine "uzajamne veze južnočakavskoga dijalekta sa posavskim govorom" i dokazati da one "ne pripadaju samo tim govorima, jer se one nalaze i u nekim sjevernočakavskim govorima." ¹⁸ Detaljnom je analizom svake od točaka koja predstavlja "uzajamne veze" S. Ivšić skrenuo pozornost na pogreške u tumačenju pojedinih akcenatskih pojava ili pak na izostavljanje važnih činjenica. ¹⁹ Ovdje ćemo se zadržati samo na Ivšićevim komentarima dviju akcenatskih značajki: one o postojanju

¹⁵ Belić, A. (1935:20).

¹⁶ A. Belić nije prihvatio rješenje koje je 1911. godine ponudio S. Ivšić u raspravi *Prilog za slavenski akcenat* da se zavnuti naglasak bilježi znakom $\tilde{}$, već ga bilježi znakom $\acute{}$.

¹⁷ Prema podatku što ga je Petar Šimunović dao M. Mogušu (1977:46, bilj. 42) takve metatakse nema u bračkim govorima Dračevica, Škripa, Dola, Postira i Nerežišća, pa se, dakle, ona ne bi mogla odrediti značajkom svih južnočakavskih govora.

¹⁸ Ivšić, S. (1951:376).

¹⁹ A. Belić primjerice nije spomenuo akcenatsku inovaciju u imenica srednjega roda s otvorenom ultimom i prednaglasnom duljinom na mjestu koje se u hvarskome govoru kao reprezentanti južnočakavskih govora ostvaruje zavnuti naglasak tipa *pīsmo* (< *pīsmō*). S. Ivšić tumači da je taj naglasak "nastao prema pluralnom akcentu *pīsama* - *pīsom* (od *pīsam*)." (u Gmn., op. S. Z.) Ivšić, S. (1951:367).

dvaju kratkih naglasaka različite intonacije jer se na njoj temelji cijela Beličeva studija²⁰ i one o rezultatima sjevernočakavske metatonije jer se u suvremenoj literaturi ona ističe kao kriterij za odjeljivanje sjevernočakavskih govora u zasebnu cjelinu.²¹ Prvu akcenatsku značajku S. Ivšić nije posebno prokomentirao, niti je objasnio zašto je neće komentirati kao što je to inače činio, već je elegantno izbjegao problem govoreći da će se "u ovome članku obazreti na neka druga pitanja iz Beličeva razmatranja posavskog i dalmatinskog čakavskog dijalekta".²² Vjerojatno S. Ivšiću ni samome nisu bili posve jasni razlozi različitih rezultata duljenja kratkoga naglasaka, a Beličeve nije mogao prihvatiti. Metatoniju S. Ivšić ističe kao "vrlo znatnu osobinu sjevernočakavskih govora," a definira je kao "čuvanje t. zv. metatonijskoga cirkumfleksa u prezentu nekih glagola i u određenom obliku nekih pridjeva; ispor. inf. *gīnūt : gīneš, lājat : lāješ, sīto : sīto* i dr."²³ Potvrđama iz senjskoga govora kao predstavnika sjevernočakavskih govora i govora otoka Vrgade kao predstavnika južnočakavskih u kojima nema metatonijskoga cirkumfleksa niti u jednoj kategoriji S. Ivšić dokazuje da ni metatonija ne može biti razlučna značajka među dvjema skupinama čakavskih govora. Izlaganje bi ostalih Ivšićevih zamjerki bilo preopširno i nije primarna tema ove disertacije. Uspoređujući osnovne značajke akcentuacije senjskoga kao sjevernočakavskoga govora²⁴ sa značajkama vrgadinskoga južnočakavskoga²⁵ i posavskih govora utvrdio je da se one u nekoliko važnih značajki preklapaju sa značajkama koje je A. Belić u citiranome radi istaknuo kao južnočakavske i posavske; te da južnočakavski i posavski govori nisu akcenatski jednaki. Time zaključuje da sjeverni čakavski i južni čakavski nisu posebni jezični sustavi definirani

²⁰ Belić, A. (1935.)

²¹ Usp. npr. Vermeer, W. R. (1982:279-341). O tome će biti više rečeno u nastavku teksta.

²² Ivšić, S. (1951:365).

²³ Ivšić, S. (1951:368). Za razliku od ostalih istraživača, čak i onih koji na znanstvenu scenu stupaju znatno kasnije i koji sjevernočakavskom metatonijom drže i primjere tipa *stāri/stāri*, S. Ivšić ih izdvaja i posebno obrazlaže. O važnosti te spoznaje i njezinu teorijskome utemeljenju vidi više u poglavlju o sjevernočakavskoj metatoniji.

²⁴ Te je značajke S. Ivšić izložio ekscerpirajući podatke iz jedne akcentirane šaljive anegdote uvrštene u zbirku *Senjske štorije i čakule* P. Tijana koja je objavljena u Zborniku za narodni život i običaje, knj 32-2, 1940., str. 222-225. i rada J. Ivšić (1931.). Valjanost je tih akcenatskih podataka, a time i zaključaka koji iz njih proizlaze potvrdio M. Moguš u svojoj doktorskoj disertaciji *Današnji senjski govor* (1966:5-152).

²⁵ Podatke o akcenatskim značajkama govora otoka Vrgade S. Ivšić je ekscerpirao iz rasprave Blaža Jurišića *Govor otoka Vrgade* koju je počeo objavljivati 1936. godine u Nastavnome vjesniku. Istu je raspravu B. Jurišić 1966. godine objavio kao predgovor svojemu *Rječniku govora otoka Vrgade*.

najgušćim snopovima izoglosa²⁶ jer se navedene "izoglose u srodnim govorima ne sastaju u jedan splet, nego se sijeku i prepleću."²⁷

Samo godinu dana po objavi Ivšićeve studije, A. Belić se ponovno javio²⁸ zastupajući iste stavove kao u radu *O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji*. Sjevernočakavske akcenatske elemente u govoru Vrgade tumači reliktom arhaičnih jezičnih značajki što su ih preci Vrgađana donijeli sa sobom iz svoje prapostojbine u Šopotu kraj Benkovca. Radi se, dakle o štokavskim govorima koji su, po A. Beliću kontinuantna sičanske varijante posavskih govora koja ima niz zajedničkih akcenatskih elemenata sa sjevernočakavskim govorima, a "mogla se naходити u zapadnom delu Bosne i dopirati južno u Dalmaciju do samoga mora."²⁹ Po A. Beliću, dakle, Vrgada je tek sekundarno čakavski punkt, odnosno, Vrgađani su postali čakavcima tek po dolasku na taj otok gdje su naišli na govornike čakavskoga narječja. I sam A. Belić dvoji u usmenu predaju o podrijetlu Vrgađana,³⁰ a stručnom ju je onomastičkom, etnografskom i dijalektološkom analizom opovrgnuo B. Jurišić³¹ zaključivši da "o štokavskome utjecaju na vrgadinski govor, utjecaju tako snažnom da bi izmijenio akcentuaciju, ne može biti govora."³² Na pogrešne je Beličeve zaključke nekoliko godina ranije skrenula pozornost Vesna Jakić-Cestarić koja je dijakronijskim i sinkronijskim proučavanjem novigradskoga govora i govora ostalih mjesta oko Zadra dokazala "da je novigradsko stanovništvo starosjedilačko, a ono je još u XVII. st. bilo čakavsko."³³ Osim novigradskoga, čakavski su bili i govori u podvelebitskome kraju, te oni u Ravnim kotarima i Bukovici, uključujući i Šopot. Zanimljiv je onaj dio rasprave u kojemu isključuje migracije kao kakav relevantan čimbenik na akcentuaciju. Polazeći od pretpostavke da su "migracijski elementi sa istoka nanijeli na zapad sva ona odstupanja u akcentuaciji,

²⁶ Stoga "mjesni govori predstavljaju potpune realizacije sistema na malom prostoru. Širenjem prostora smanjuje se broj onih crta koje se realiziraju u svakome govoru. Broj izoglosa kojim se razlikuje jedno naselje od drugoga manji je među govorima koji pripadaju istoj skupini govora, a veći kad pripadaju različitim narječjima ili različitim dijalektima ili različitim grupama govora. Prema tome, opis pojedinoga narječja ili pojedinih dijalekata (ili jedinica koje mogu povezivati različite dijalekte ili čak narječja, op. S. Z.) znači opis najgušćih snopova izoglosa." Usp. Moguš, M. (1977:3).

²⁷ Ivšić, S. (1951:376)

²⁸ Nova je Beličeva rasprava *Iz srpskohrvatske akcentologije i dijalektologije* objavljena 1952. godine, a naslovom neobično podsjeća na naslov Ivšićeve rasprave *Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike*.

²⁹ Belić, A. (1952:124).

³⁰ Usp. Belić, A. (1952:126).

³¹ Usp. Jurišić, B. (1966:12-13).

³² Jurišić, B. (1966:13).

³³ Jakić-Cestarić, V. (1960:265).

koja nalazimo u posavskim i južnočakavskim govorima nasuprot sjeveročakavskim, onda ne možemo protumačiti obrnut pravac utjecaja, tj. od zapada prema istoku, jer migracija u tom pravcu nije bilo. (...) Kod dijalekata postoje prijelazna područja. Takvo prijelazno područje, gdje su se na zapadu više osjećale zapadne čakavske osobine, a na istoku istočne i štokavske, bilo je područje od južne međe šibenskog kraja pa uz more sve do Senja.³⁴ V. Jakić-Cestarić dakle ne niječe postojanje sjeveročakavskih i južnočakavskih govora, već uvodi pojam *prijelaznoga područja* koji je anticipirao M. Hraste 1959. godine³⁵ uvidjevši iste smjernice razvoja u govorima smještenim u okolici Biograda, te na otocima Pašmanu i Murteru. Utvrdivši u analiziranome korpusu sjeveročakavske akcenatske izoglose M. Hraste zaključuje "da je akcentuacija ovog kraja bila jednaka ili gotovo jednaka akcentuaciji sjeverozapadnih čakavskih govora, a danas čini prijelaz od sjeverozapadne čakavske akcentuacije prema jugozapadnoj."³⁶ Ne ulazeći u polemike o podrijetlu govora prijelaznoga tipa, valja istaknuti da pojam *prijelaznih govora* otad ulazi uz stručnu literaturu i da će ga prihvatiti i dio kasnijih istraživača.³⁷

Druga skupina istraživača rad kojih je temeljen na Ivšićevu nauku, ne prihvaća podjelu na sjeveročakavske i južnočakavske govore i eventualno govore prijelaznoga tipa ističući jedinstvo čakavske akcentuacije raznolikost kojega je uvjetovana različitim pravcima i etapama razvoja. Glavni je zastupnik te teze M. Moguš³⁸ koji je u svojoj doktorskoj disertaciji o senjskome govoru³⁹ i dvije godine ranije objavljenoj raspravi *Iz sjeveročakavske problematike*⁴⁰ s podnaslovom *Akcenatski sistem senjskog govora* utvrdio da u senjskome govoru postoje akcenatske izoglose koje su različite od sjeveročakavskih, ali se ne slaže s Belićevim⁴¹ mišljenjem da su one rezultat utjecaja susjednih bunjevačkih ikavskih štokavskih govora. Iz Moguševe je analize morfoloških i akcenatskih čimbenika što ih A. Belić izdvaja kao

³⁴ Jakić-Cestarić, V. (1960:269-270).

³⁵ Usp. Hraste, M. (1959:5-11).

³⁶ Hraste, M. (1959:10).

³⁷ Takvi su primjerice svi dijalektolozi nizozemske škole koji se u svome radu nastavljaju na istraživanja W. R. Vermeera (1982.).

³⁸ Premda je istu tezu zastupao i u ranijim svojim radovima, eksplicirao ju je 1971. godine u radu transparentna naslova *O jedinstvu čakavske akcentuacije*.

³⁹ Rukopisna je disertacija 1966. godine objavljena u drugoj knjizi Senjskoga zbornika pod naslovom *Današnji senjski govor*.

⁴⁰ Moguš, M. (1964:25-35)

⁴¹ Taj je stav A. Belić izložio u već spominjanoj raspravi *Iz srpskohrvatske akcentologije i dijalektologije* objavljenoj 1952. godine

štokavizme⁴² razvidno da "se ne radi o štokavizmima nego o istim ili sličnim procesima u različitim govorima"⁴³ (istaknula S. Z.). Rezerve je imao i prema teoriji prijelaznih tipova govora razumijevajući ih, ne kao poseban jezični sustav koji je svojom genezom i jezičnim značajkama ravnopravan sjeveročakavskome i južnočakavskome, već kao prostor jezični sustav kojega se može objasniti teorijom jezika⁴⁴ u kontaktu. Ipak, u prvome svojem radu o senjskoj akcentuaciji još ne odbacuje postojanje prijelazne zone ističući da "ma koliko je, prema tome, bilo opravdano da se na današnjem čakavskom području utvrdi prijelazna zona, mislim ipak da Senj po svojoj akcentuaciji ne pripada tom pojasu"⁴⁵ (istaknula S. Z.). U svim kasnijim radovima, poglavito u *Današnjemu senjskome govoru* (1966.), *O jedinstvu čakavske akcentuacije* (1971.b) i *Čakavskome narječju* (1977.) pojmove *sjeveročakavski* i *južnočakavski* tretira kao geografske, a nikako kao lingvističke odrednice. Akcenatska klasifikacija koju M. Moguš postavlja i primjenjuje u svim svojim daljnjim radovima ima za polazišnu točku "hrvatskosrpski akcenatski sistem,"⁴⁶ a usporedbom akcenatskoga inventara i distribucije toga sustava sa suvremenim govorima utvrđuje se njihova pripadnost jednome od četiriju tako dobivenih akcenatskih sustava. Novu je akcenatsku klasifikaciju predložio u gotovo istoimenu članku *Za novu akcenatsku klasifikaciju u dijalektologiji* (1967.) u kojemu izdvaja sljedeće akcenatske sustave:

1. *stari akcenatski sustav* je onaj koji se po mjestu, broju i vrsti naglasaka slaže s ishodišnim starohrvatskim sustavom;⁴⁷
2. *stariji akcenatski sustav* je onaj u kojemu se akcenatske izmjene uvijek događaju na istome mjestu, odnosno, onaj u

⁴² Akcenatske značajke kojima senjski govor odudara od ostalih sjeveročakavskih govora su:

- a) zavnuti naglasak u akcenatskim tipovima nekih pridjeva određena lika: *prāvi, māli, stāri*,
- b) zavnuti naglasak u osobnih zamjenica: *jā, mī, vī, nās, vās, njih*,
- c) izostanak sjeveročakavske metatonije u prezentu nekih glagola i određenome liku pridjeva nekih akcenatskih tipova: *gīnut : gīneš, lājat : lāješ*, Njd. m. r. *sīti, bogāti*.
- d) gubitak nenaglašenih duljina: *mālīn, pāmēt*.

O tome vidi više u: Ivšić, S. (1951:363-364) i Moguš, M. (1966:5-152).

⁴³ Moguš, M. (1977:49).

⁴⁴ Pritom se ne misli na *jezik* kao dio sosirovske dihotomije *jezik : govor (langue : parole)*, već na svaki jezični sustav bez obzira na razinu apstrakcije ili stupanj njegove normiranosti.

⁴⁵ Moguš, M. (1964:35).

⁴⁶ Moguš, M. (1967:130). U kasnijim će radovima (usp. npr. 1977:52) taj polazišni sustav nazivati *starohrvatskim*.

⁴⁷ Osnove je starohrvatskoga akcenatskoga sustava i njegovu genezu iz praslavenskoga jezika postavio u knjizi *Fonološki razvoj hrvatskoga jezika* (1971.a) polazeći od učenja poljskoga slavista T. Milewskoga.

kojemu je mjesto naglasaka nepromijenjeno u odnosu na ishodišni sustav, a mijenja se intonacija i/ili trajanje;

3. *noviji akcenatski sustav* je onaj u kojemu se djelomično pomiče mjesto naglasaka, a
4. *novi akcenatski sustav* onaj u kojemu je pomak naglasaka sa starih akcenatskih mjesta potpun, a kao rezultat njega u sustavu se javljaju nove naglašene akcenatske jedinice.⁴⁸

Stari se troakcenatski sustav "upotrebljava u istočnom dijelu Istre (osobito postojano u Kastavštini), u Hrvatskom primorju i na čakavskom otočju od Pašmana do Lastova,"⁴⁹ dakle, na čitavome terenu što ga zauzimaju čakavski govori. Druga je važna značajka da "akcenatske inovacije, kad je do njih i dolazilo, pokazuju čvrstu povezanost s tim temeljnim sustavom u recipročnosti: *ako se promijeni akcenat, ostaje staro mjesto; ako se promijeni mjesto, upotrebljava se stari akcenatski inventar*. Osnovna je dakle karakteristika promjena u čakavskoj akcentuaciji evolutivnost, a ne revolucionarnost."⁵⁰ Temeljem tih dviju činjenica M. Moguš zaključuje da se ne može govoriti o sustavnoj heterogenosti čakavskih akcenatskih izoglosa i da u čakavskoj akcentuaciji nema granice koja bi čakavske govore dijelila u dva korpusa, sjevernočakavski i južnočakavski.⁵¹ Isti se stavovi iščitavaju i iz djela Božidara Finke koji govoreći o čakavskome identitetu⁵² ističe akcentuaciju kao kohezivnu značajku i jednu ishodišnu točku za njezin razvitak. Slaganje je oko tih temeljnih pitanja urodilo plodom u zajedničkome radu *Karta čakavskoga narječja*.⁵³ Moguševoj se tezi o jedinstvu čakavske akcentuacije djelomično priklanjaju i njegovi učenici I. Lukežić,⁵⁴ S. Vranić,⁵⁵ M. Menac-Mihalić,⁵⁶ L. Pliško.⁵⁷ Ne odstupaju

⁴⁸ Više o toj klasifikaciji i stratifikaciji akcenatskih sustava u čakavskim govorima vidi u: Moguš, M. (1977:52-63).

⁴⁹ Moguš, M. (1971.b:8). Navedeni je popis dijelova čakavskoga narječja sa starim troakcenatskim sustavom, premda nepotpun i generalan, citiran iz toga Moguševe rada (premda je u drugima on iscrpniji i detaljniji) zbog toga što na njemu gradi zaključak. Točno određenje akcenatskoga sustava svakoga mjesnoga govora ikavsko-ekavskoga dijalekta vidi u: Lukežić, I. (1990:Tabela 2 *Jezične značajke u ikavsko-ekavskim govorima*), a ekavskoga dijalekta u: Vranić, S. (1999.a:292-302).

⁵⁰ Moguš, M. (1971.b:12).

⁵¹ Isto.

⁵² Usp. Finka, B. (1973.a:11-16).

⁵³ Rad je primarno objavljen kao dodatak knjizi M. Moguša *Čakavsko narječje* (1977:99-104), a potom pretisnut kao samostalno izdanje u 5. knjizi Hrvatskoga dijalektološkoga zbornika (1981:49-58).

⁵⁴ Usp. npr. radove (1988.), (1990.), (1996.).

⁵⁵ Usp. npr. radove (1993.), (1995.), (1999.a) i dr. Odstupanje je od Moguševih stavova autorica izrazila već naslovom rada *Neke morfonološke (i morfološke) značajke sjeverozapadnočakavskih rubnih govora* (1999.b) priklonivši se definiciji i

od klasifikacije na četiri temeljna akcenatska sustava, ali se baveći sjeverozapadnim (I. Lukežić, S. Vranić) i jugoistočnim (M. Menac-Mihalić) govorima ili pak jugozapadnim istarskim dijalektom (L. Pliško), primarni sloj kojega je južnočakavski, a supstratni je sjeverozapadnočakavski, nužno operiraju tim pojmovima, za razliku od M. Moguša, u lingvističkome smislu.

Po kronologiji jedne od najduljih i još nezavršene rasprave o /ne/postojanju sjeverozapadnih i jugoistočnih čakavskih govora slijede radovi D. Brozovića i P. Ivića koji se umnogome, ali ne u svemu slažu.

Premda P. Ivić u svojim prvim radovima izričito ne spominje podjelu na sjeverozapadne i jugoistočne govore, praćenje je razvoja njegovih stavova važno zbog utvrđivanja razlika prema Brozovićevoj mišljenju i pronalaženja svojevrsnoga kompromisnoga rješenja što su ga prezentirali kao ishodišni srpskohrvatski / hrvatskosrpski akcenatski sustav.⁵⁸

P. Ivić u svome radu *O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata* objavljenu 1963. godine ističe dvije činjenice koje su "od prvorazrednog historijskog značaja".⁵⁹ Prva se odnosi na daleko veću genetičku srodnost čakavštine sa štokavštinom nego sa kajkavštinom. Ta se "stara čakavsko-štokavska bliskost ogleda prvenstveno u istoj bazi akcentuacije i istoj bazi vokalizma, koje obe oštro kontrastiraju s osnovnom kajkavskom situacijom. (...) Druga historijski značajna činjenica u vezi sa čakavštinom je gotovo potpuni nedostatak genetičke individualnosti ove dijalekatne formacije. (...) Historijski gledajući, čakavština je u znatnoj meri periferiska zona štokavštine koja je (u) mnogo čemu zaostala za razvojem jezgra, a čiji su delovi razvili i lokalno ograničene inovacije (s tim da su njeni severozapadni ogranci od samog početka imali specifičnih evolutivnih kontakata sa slovenačkim jezikom)."⁶⁰ Točnost ovih vrlo smjelih Ivićevih tvrdnji ovdje se neće elaborirati jer je jedina njihova važnost za ovu temu u djelomičnu slijeđenju Belićeva učenja. Ipak, P. Ivić se od njega odmiče govoreći o dvjema smjernicama izoglosa od kojih jedna ide okomito prema jadranskoj obali, a druga paralelno s njom. Prva skupina smjernica dijeli čakavski prostor na sjeverozapad i jugoistok. Arhaičnije su značajke smještene sjevernije, a od akcenatskih izdvaja

odrednicama sjeverozapadnih čakavskih govora što su ih postavili sljednici nizozemske slavističke škole (usp. Vermeer, W. R. (1982.)).

⁵⁶ Usp. npr. radove Menac-Mihalić, M. (1989.) (1993.), (1995.) i (1996.).

⁵⁷ Vidi: Pliško, L. (2000.).

⁵⁸ Vidi: Brozović, D.; Ivić, P. (1981:225-226).

⁵⁹ Ivić, P. (1963.a:30).

⁶⁰ Ivić, P. (1963.a:30-31).

sljedeće izoglose:⁶¹ akcenatski tip *bogâtî*, akcenatski tip *gînên*; akcenatski tip *stârî* (a ne *stârî*) i akut kao refleks duženja starijega kratkog uzlaznog pred sonantom (*stârca* a ne *stârca*). Druga pak skupina dijeli čakavski teritorij na tri uzdužno postavljene zone: otočnu, obalnu i kontinentalnu među kojima također postoje akcenatske razlike.⁶² I u ostalim se svojim radovima⁶³ P. Ivić bavio genetičkim odnosom među narječjima. Ističe da su osnovni akcenatski sistemi svih triju narječja tipološki vrlo slični, no da se zbog metatonija akcenatski sustav kajkavskoga narječja izdvaja brojnošću dugih naglasaka. Čakavsko i štokavsko narječje po njemu su genetički srodniji, a važnost metatonijskoga cirkumfleksa u prezentu nekih glagola i određenu liku pridjeva nekih akcenatskih tipova kao spone kajkavskih i sjeverozapadnočakavskih govora relativizira ističući da "prva zahvata možda oko četvrtine čakavskog područja, a druga samo nekoliko procenata te teritorije. Osim toga ove dve kategorije čine neznatnu manjinu među kategorijama u kojima se fenomen javlja u kajkavskom (nasuprot njima stoji dobrih petnaestak kategorija s obaveznim *â* u kajkavskom, a sa kratkoćom u svim čakavskim govorima)."⁶⁴ Problemu klasifikacije i uspostavljanja odnosa među narječjima i u njima P. Ivić se vratio 1981. godine u radu *Prilog*

⁶¹ Osim akcenatskih, P. Ivić izdvaja i sljedeće fonološke i morfološke značajke: prijelaz *o* u *o*, prefiks *vi-*; uglavnom dosljednu ekavsku zamjenu jata; čuvanje *a* u riječima tipa (*v*)*rabac*, a ne *rebac*, prevladavanje nepalatalne deklinacije imenica ženskoga roda (*ženî*); izgovor frikativnoga *ɣ* umjesto *g*; obezvučenje finalnih konsonanata (*zup*); sasvim mali broj primjera s *a < e* iza palatala (najčešće samo *jazik* i *jačm-*); nastavak **-o* (a ne **-oj*) u Ljd. im. ž. r.; izostanak metateze u *vs-* (*sa*, *saki*, a ne *sve*, *svaki*); vokal *o* u *grob* (a ne *greb*); Ljd. I. dekl. na *-ě* (*na stole* ili *na stoli*); čuvanje *a* u primjerima tipa *rasten* (a ne *resten*); Amn. I. dekl. na *-i* (*ima zubi*); čuvanje refleksa jata u *iměl* (a ne *imal*); izostanak promjene *v-* sa slabim poluglasom u *u-* u većini primjera; prisustvo refleksa poluglasa u *kadě* (a ne (*g*)*dě*); *a* kao refleks jata iza palatala a ispred tvrdog dentala u ponekom primjeru tipa *gřazdo*; glagolski pridjev radni *šal* (a ne *išal*); prošireno čuvanje neizjednačenih oblika dativa, lokativa i instrumentala množine; ekavski refleks jata u većini primjera ispred tvrdih dentala (*leto* a ne *lito*); te nastavak *-oj* u dativu i lokativu jd. ž. r. pridjevske deklinacije (*ovoj ženî* a ne *ovon ženî*). Ivić, P. (1963.a:32). U eksplikaciji sam se Ivićevih stavova koristila njegovom terminologijom, premda se u nekim slučajevima ne slažem s njome. Mijenjanjem termina prikrilo bi se Ivićev stav o njima.

⁶² Tako otočne govore po P. Iviću karakterizira duženje *a* (a ponegdje i *e* i *i*) pod kratkim naglaskom svim položajima u riječi osim završnoga, pokrata zanaglasnih duljina i utnuće intonacije u velikome dijelu ekavskih i ikavsko-ekavskih govora. Obalne govore karakterizira akcenatska arhaičnost, a kontinentalne uz pokratu zanaglasnih duljina i utnuće opreke po intonaciji, duženje *a*, *e* i *o* pod kratkim naglaskom, te pomak kratkoga naglasaka s ultime (*vōda*, rjeđe *vōda*). Ivić, P. (1963.a:33).

⁶³ Usp. npr. rad *Fonološki aspekt genetičkog odnosa između štokavske, čakavske i kajkavske dijalekatske grupe*.

⁶⁴ Ivić, P. (1966:376, bilj. 6).

karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora. U tom se članku problematizira odnos sjeverozapadnih i jugoistočnih čakavskih govora. Rad se od inih razlikuje eksplicitnim navođenjem jezičnih značajki jugoistočnih govora, potvrdama iz konkretnih mjesnih govora i stratifikacijom svake pojedinačne izoglose. Zbog toga se može smatrati prolegomenom i nezaobilaznim izvorom materijala i zaključaka za sve daljnje istraživače toga korpusa. Jugoistočne govore određuje kao snop poprečnih izoglosa koje, s neizbježnom disperzijom, sijeku zadarski arhipelag ili prolaze nešto sjevernije ili južnije od njega,⁶⁵ a karakterizira ih osamnaest jezičnih značajki od kojih su dvije akcenatske prirode:

1. «Dugi silazni akcenat (a ne akut) kao rezultat kompenzacionog duženja akcentovanog vokala svugdje gde je ono vršeno: *divōjka*, *kōń*, *dīm*, *stârca* kao i *rōd*, *bōj*, *lěd*. Nasuprot tome na severozapadu *â* dolazi samo kao rezultat duženja starog kratkog cirkumfleksa (*rōd*, *bōj*, *lěd*), a akut kao rezultat takvog duženja svih ostalih kratkih ili skraćenih akcenata: To je duljenje činjenica sloga zatvorena sonantom: *divōjka*, *kōń*, *dīm*, *stârca*.
2. Povučeni akcenat u primerima kao *pīsmo* i Gsg. *krīvca* (: Nsg. *krīvāc*), *ōca* (: *otāc*), *kōlca* (: *kōlcā*).»⁶⁶

⁶⁵ Usp. Ivić, P. (1981:68).

⁶⁶ Osim citiranih akcenatskih značajki P. Ivić navodi i sljedeće:

1. «Zamena *ě* sa *i* (na Lastovu *je*), a ne sa *e* ili *i/e* (po pravilu Jakubinskog i Meyera).
  2. Izostanak tipa *gřazdo* (tj. grupe primera u kojima *ě* iza palatalnog konsonanta, a ispred tvrdog dentala daje *a*).
  3. Vokal *u* kao pretežni refleks grupe *v-* + slabi poluglas, naročito u prijedlogu i prefiksu *v̂ > u*.
  4. Metateza *vs-* > *sv-* u zameničkom korenu *vs'-*: *vse > sve*, *vsaki > svaki*.
  5. Veća raširenost promene *ra > re* (redovno *vrebac*, a uz njega i *reste*, na mnogim mjestima i krede).
  6. Vokal *e* u *greb*, a ne *grob*.
  7. Prilog *di*, a ne *kadi* i sl.
  8. Lsg imenica muškog i srednjeg roda uvek na *-u*, a ne na *-i* ili *-e*.
  9. Izjednačenje, doduše nedosledno, dativa i instrumentala, a obično i lokativa množine, a oblicima na *-ma*, *-man*, *-n* i sl.
  10. Nastavak *-e*, a ne *-i*, u Apl imenica muškog roda.
  11. Oblici Isg imenica (pa i prideva i pridevskih zamenica) ženskog roda koji se svode na nesažeto *-oj*: *ženon* ili *ženov*, a ne *ženu*, *ženun* ili sl.
  12. Novi oblici pokaznih zamenica, najčešće tip *ovi*, *oni*, a ne *ov*, *on*.
  13. Često obrazovanje imperfektizovanih glagola na *-ije-* u prezentskoj osnovi (tip *pokrījě* "pokriva").
  14. Radni pridev *išal*, a ne *šal*.
  15. Vokal *a*, a ne *ě*, u infinitivnoj osnovi glagola *imati* (a ne *iměti*).
  16. Prezent *vazmen* ili sl., a ne *zamen* ili sl.»
- Citirano prema: Ivić, P. (1981:68-69).

U ostatku rada P. Ivić promatra rasprostranjenost navedenih izoglosa u širem prostornom i lingvističkom kontinuitetu uspoređujući ih sa sjeverozapadnim čakavskim govorima, ali i štokavskim i kajkavskim, pa čak i slovenskim govorima. Detaljno obrazlaže dvije akcenatske izoglose koje se drže temeljnima za određivanje jugoistočnih čakavskih govora, a to su prenošenje kratkoga naglaska s otvorene ultime na zatvorenu penultimu u određenim gramatičkim kategorijama tipa *čōrčāk*: Gjd. *čōrška*; i duženje vokala u slogu koji zatvara zvučni opstruent tipa *dīd*, *zōpōd*. Prema akcenatskim značajkama određuje tri zasebne akcenatske skupine jugoistočnih govora koje zauzimaju nejednako područje. Prva grupa zauzima najšire područje i ono je zahvaćeno pojavom dugoga silaznoga naglaska kao općega rezultata kompenzacijskoga duljenja naglašenoga kratkoga vokala. U drugoj skupini to duljenje nije sustavno, već je zahvatilo samo neke imenice muškoga i srednjega roda koje su u praslavenskome jeziku imale naglasak na tvorbenome sufiksu, a ne na gramatičkome morfemu tipa **sōdъcъ*, G **sōdъca*. I treću skupini čini najuži prostor u kojemu se opseg zahvata kompenzacijskoga duljenja širi i na vokale ispred zvučnoga konsonanta.⁶⁷ Ivićeve su prve, radikalne misli o čakavštini kao sustavu koji genetički nije poseban, već koji je "periferija štokavske jezgre," napuštene, a sjeverozapadni i jugoistočni štokavski prihvaća ne samo kao sinkronijsku činjenicu, nego ih zajedno s Brozovićem izdvaja u zasebne akcenatske sustave već u ishodišnome jeziku.⁶⁸

Stajališta D. Brozovića umnogome koreliraju s Ivićevim. Bitna je razlika samo u odnosu prema čakavskome narječju koje D. Brozović određuje dijakronijski i sinkronijski samostalnom jezičnom cjelinom, ravnopravnom drugim dvama narječja, dok je u prvim Ivićevim radovima ona tek periferija štokavskoga narječja s toliko različitih jezičnih značajki koje onemogućuju njegovo poimanje kao cjeline. Eksplicira i znanstvenim argumentima dokazuje postojanje dviju čakavskih cjelina, sjeverozapadne i jugoistočne, podijeljene izoglosama koje teku uz obalu. Izdvaja sljedeće izoglose sjeverozapadnoga čakavskoga područja:

- a) "Refleks dugoga starohs. *ǣ* = *ā*, ali kratki daje *e* (Cres, dio Krka) i iznimno *o* (Dobrinj na Krku), npr. *dān*, ali *denēs* (*donös*). Slična opreka poznata je u slov. kranjskim dijalektima i u kajk. goranskom i prigorskom dijalektu.
- b) Refleks praslavenskoga nazala *ǫ* različit je od *u* u dijelovima Istre (djelomično ili redovito *o* u nekim ekavskim govorima, *a* oko Mirne), npr. *golob*, *golab*.

⁶⁷ Vidi: Ivić, P. (1981:88).

⁶⁸ Vidi: Brozović, D.; Ivić, P. (1981:225-226). O tome će zajedničkome radu biti više rečeno na koncu izlaganja pregleda Brozovićevih stavova.

- c) Refleksi *al*, *el* ili *ol* za starosh. *l* na sjevernijim Kvarnerskim otocima, u skladu s refleksacijom kratkoga *ǝ* (i s eventualnim otpadanjem *l*).
  - d) Prijedlog *v(a)* i početni *v(a)*- umjesto *u*-, npr. *vnuk*.
  - e) Zamjenički pridjev *vas* ostaje bez metateze u kojim padežima, dakle *vsega* (ili *sega*) umjesto *svega*.
  - f) Prijelaz *g* > *γ* (zvučni *h*) ili bar dočelnoga *-g* > *-h*: *noyā*, *rōh* (dijelovi Istre i Kvarnerskog otočja).
  - g) Dugosilazni tzv. metatonijski akcent u prezentima kao *gīne*, *čūje* i (nešto rjeđe) u pridjevâ kao *sītī*, *bogātī* (sve umjesto *ä*) i *stārī* (umjesto *˘* ako se taj akcent čuva).
  - h) Uzlazni ton akcenata produženih pred sonantom, npr. *dīm*, *stārci* (prema *stārac*).
  - i) Lokativ jednine tipa *va grade* ili *gradi* (umjesto *gradu*).
  - j) Genitiv jednine tipa *sestri* (umjesto *sestrē*) i na znatno širem području akuzativ množine tipa *brodi* (umjesto *brod(ov)e*).
  - k) Instrumental jednine tipa *vodu(n)* (od *-ǫ* kao u kajk. i slov. dijalektima, umjesto *vodov*, *vodon* od praslavenskoga *-ǫǫ* kao u štokavštini).
  - l) Normalan slavenski tip dativa, lokativa i instrumentala množine (npr. *ženan*, *ženami*, *ženah*) kao u kajk. i slov. dijalektima (umjesto inovacija u smislu izjednačavanja štokavoidnog tipa kao dativ i instrumental, obično i lokativ *-an*, *-ama(n)*, *-ani(n)* i slično).
  - m) Ostaci specifičnoga čak. imperfekta na širem Kvarnerskom otočju, najživlji na Susku.
  - n) Likovi *ov*, *on* (umjesto *ovi*, *oni*); ovaj, onaj.
  - o) Prijelaz staroga sufiksa *-ъje* > *-ě*, npr. ekavski *zēle*: zelje (< *zel-je*), ikavski *zeli*, *proklestvi*.
  - p) Sporadični primjeri sjevernoslavenskoga (i djelomično slov.) prefiksa *vi-* (>⁶⁹ *vy-*): iz.
- (...) većina tih crta produžava se na dio ili cjelinu kajk. i(li) slov. govora, ali genitiv jednine kao *sestri*, pod *j*), nepoznat je na zapadnojužnoslavenskom području, a crta pod *o*) isključivo je sjeverozapadnočakavska.⁷⁰

Sve se navedene izoglose ostvaruju u pojedinim mjesnim govorima ili skupinama govora i ne odnose se na sjeverozapadne čakavske govore u cjelini. S obzirom na njihovu brojnost, zastupljenost u pojedinim mjesnim govorima i nejednaku dijalektološku vrijednost, D. Brozović zaključuje da se "same izoglose uopće ne podudaraju (unutar svake od cjelina, op. S.

⁶⁹ Znak je precrtan kako je u izvorniku, premda bi ispravno bilo okrenuti ga jer se *vi* razvilo iz *vy*, a ne obrnuto što proizlazi iz ovako napisana znaka.

⁷⁰ Usp. Brozović, D.; Ivić, P. (1988:226).

Z.) i ne može se govoriti o dvjema kompaktnim cjelinama, a ne postoji ni neka kompaktna srednja zona u kojoj bi se ukrštale sjeverozapadne i jugoistočne crte, jer svaki par dviju takvih izoglosa formira drugačiji prijelazni areal.⁷¹ Teza postaje intrigantnija uspoređi li se s tekstom *Ishodišni srpskohrvatski/hrvatskosrpski fonološki sistem*⁷² koji su dvojica autora objavila 1981. godine u knjizi *Fonoloških opisa*. U njemu su, naime, izdvojena četiri ishodišna akcenatska sustava A, B, C i D. D se sustav uopće ne odnosi na čakavštinu, a A samo na nekolicinu čakavskih govora. Glavnina čakavske akcentuacije ima ishodište u B ili C sustavu. Sustav B čini "dio zapadnoštokavskih i jugoistočni čakavski govori", što odgovara Beličevoj podjeli na južnočakavske i posavske, a sistem C "dio slavonskih i sjeverozapadni i centralni čakavski govori", što djelomično odgovara Beličevim sjevernočakavskim govorima, te mjestima Siče i Magića Mala u slavonskoj Posavini. Točno se preklapanje Beličevih i Brozović-Ivićevih termina ne može utvrditi zbog terminološke nesustavnosti u Brozović-Ivićevu radu. Naime, polazeći od pretpostavke da oba autora prihvaćaju istu terminologiju i klasifikaciju na dijalekte iznesenu u zajedničkoj knjizi *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*,⁷³ moguće je zaključiti da nazivlje uporabljeno u određenju sustava koji pripadaju pojedinome ishodišnojezičnome sustavu u radu *Ishodišni srpskohrvatski/hrvatskosrpski fonološki sistem* nije iste razine, odnosno, da se miješaju razine jezične apstrakcije od dijalekta preko cjelina koje podrazumijevaju dijelove više različitih dijalekata obuhvaćene istim ili sličnim jezičnim značajkama, ili pak one cjeline koje obuhvaćaju više različitih dijalekata jednoga narječja, ali se kao cjelina suprotstavljaju genetski srodnoj cjelini koja je dijelom nekoga drugoga jezika. Tako u isti sistem ulaze *sjeverozapadni i centralni čakavski govori*. Pod centralnim se čakavskim govorima podrazumijeva središnji ili ikavsko-ekavski dijalekt čakavskoga narječja, a pod *sjeverozapadnim govorima* vjerojatno oni govori koji su obuhvaćeni sjevernočakavskom metatonijom i drugim jezičnim značajkama kojima se razlikuju od jugoistočno čakavskih. Budući da u sjeverozapadne govore kako ih određuje D. Brozović u odjeljku *Čakavsko narječje* citirane knjige ulaze gotovo svi govori sjevernoga ili ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja i dio govora središnjega ili ikavsko-ekavskoga narječja, jasno je da se sadržaji tih dvaju termina djelomično preklapaju. Odrednica pak *dio slavonskih* relativno je neprecizna. Sistem B čini *dio zapadnoštokavskih i jugoistočni čakavski govori*. *Jugoistočni čakavski* vjerojatno oponira terminu *sjeverozapadni čakavski*, dok se termin *zapadnoštokavski* odnosi

⁷¹ Brozović, D.; Ivić, P. (1988:84-85). Isti je tekst o čakavskome narječju D. Brozović objavio u monografiji *Hrvatski jezik* objavljenoj 1998. godine.

⁷² Brozović, D.; Ivić, P. (1981:221-226).

⁷³ Vidi: Brozović, D.; Ivić, P. (1988.).

na naddijalekatnu cjelinu hrvatskih štokavskih narječja. Bez obzira na terminološku nepreciznost D. Brozović i P. Ivić prihvatili su Beličeve kriterije i izdvojili dva jezična sustava koja se međusobno razlikuju po rezultatima "kompenzacionog duženja tamo gdje se nije dužio stari ä (krāj, trgôvci, grôm itd.)"⁷⁴ i samo djelomično izoglosom tipa *gynes̃* na znatnome dijelu sjeverozapadnoga čakavskoga područja i izoglosom tipa *bogatoje* na manjemu području. Ostale su akcenatske značajke jednake u obama sustavima, a to su:

- "^ ← ^ (mēso i sl)
- ← (tip babъ)
- ← u kompenzacionom duženju (lêd, nôs, krāj, trgôvci, grôm i sl.)
- ← u kontrakciji tamo gdje je prvi vokal kontrahirane grupe nosio akcenat (tip znáješъ → znāš)
- ~ ← ~ (mōltišъ, sūša, mōldoje itd.)
- ← prilikom povlačenja akcenta sa ѣ, ѧ na dužinu (tip pōtъ → pōt)
- ← u kontrakciji tamo gdje je drugi vokal kontrahirane grupe nosio akcenat (tip ne [x]òtešъ → nēteš)
- ˘ ← svaki neproduženi kratki akcenat (òko, čelò, dòbroje itd.)
- ← prilikom povlačenja akcenta sa ѣ, ѧ na kratkoću (tip vъsъ → vàs)
- ← ' (bába, bábojò, rýbarjъ itd.)"⁷⁵

Iz ovoga rada proizlazi činjenica da su sjeverozapadni i jugoistočni čakavski postojali kao zasebne jezične cjeline već u ishodišnome sustavu i bitno se kosi s postavkom iznijetom u knjizi *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski* da se "ne može govoriti o dvjema kompaktnim cjelinama."⁷⁶ Moguće je dvoje: da je D. Brozović u razdoblju izađu tih dvaju radova revidirao svoje stavove ili se pak pod "dvjema kompaktnim cjelinama" ne misli na oponiranje jedne cjeline prema drugoj, odnosno, čakavskoga sjeverozapada prema jugoistoku, već na oponiranje konkretnih mjesnih govora unutar svake od cjelina koji uistinu nisu kompaktni.

⁷⁴ Usp. Brozović, D.; Ivić, P. (1988:85-86).

⁷⁵ Brozović, D.; Ivić, P. (1981:225-226).

⁷⁶ Usp. Brozović, D.; Ivić, P. (1988:85).

U afirmiranju podjele čakavskoga narječja na sjeverozapadni i jugoistočni dio bitnu je ulogu imala nizozemska slavistička škola,⁷⁷ a postavio ju je W. R. Vermeer. Nov je i ključan moment činjenica da oni odbacuju podjelu čakavskoga narječja na dijalekte prema refleksu jata⁷⁸ koju je uspostavio D. Brozović⁷⁹ i prihvaćaju klasifikaciju temelji koje su prethodno postavljeni u kroatističkoj dijalektologiji, a utemeljeni su na akcenatskim značajkama. Poznata je činjenica da strane slaviste ponajviše zanima akcentuacija hrvatskoga jezika, osobito njegova čakavskoga narječja zbog mogućnosti osvjetljavanja i rekonstrukcije praslavenske akcentuacije. W. R. Vermeer je u svome radu *On the principal sources for the study of čakavian dialects with neocircumflex in adjectives and e-presents* objavljenu 1982. godine istaknuo podjelu na tri velike grupe:

- a) sjeverozapadni čakavski govori
- b) središnji čakavski govori
- c) jugoistočni čakavski govori.⁸⁰

Pritom se ograđuje od asocijacija koje mogu navesti na pomisao da prihvaćanjem podjele nalik Beličevoj, prihvaća i sve implikacije koja ona nudi, prije svega one o genetičkoj vezi jugoistočnih i posavskih govora.⁸¹

⁷⁷ Njezini su predstavnici poznati u kroatističkoj dijalektologiji F. H. H. Kortland, H. Steinhauer, H. P. Houtzagers, J. Kalsbeek, E. Budovskaja, C. E. Keijsper.

⁷⁸ W. R. Vermeer ne prihvaća ni tradicionalnu podjelu na *čakavsko*, *kajkavsko* i *štokavsko* smatrajući je "teretom" hrvatske dijalektologije i ostatkom davno napuštene Stammbaumove teorije. Istim, oštrim i pomalo zajedljivim tonom osvrće se na podjelu čakavskoga narječja prema refleksu jata. O tim dvjema temama vidi na stranicama 112-122.

⁷⁹ Usp. Brozović, D. (1970.c:155-156). I prije toga bilo je pokušaja utvrđivanja dijalekatske strukture (usp. npr. karte priložene radu M. Hraste, M. (1956.a); Brozović, D. (1960:82)), ali su osobit problem predstavljala suvremenom klasifikacijom dva najmanja dijalekta, lastovski i buzetski, te status jugozapadnih istarskih govora. U knjizi *Standardni jezik* D. Brozović je strukturalistički utemeljeno, uzimajući u obzir i strukturalne i genetske kriterije podijelio čakavsko narječje na sljedećih šest dijalekata: *buzetski* ili *gornjomiranski*, *jugozapadni istarski* ili *štokavsko-čakavski*, *sjevernočakavski* ili *ekavskočakavski*, *srednjočakavski* ili *ikavsko-ekavski*, *južnočakavski* ili *ikavskočakavski* i *lastovski* ili *jekavskočakavski* dijalekt. Ova je podjela temeljena na refleksu jata, a naglasak se kao kriterij uzima u obzir "samo uvjetno, jer se praktički najpogodnija akcenatska podjela ne podudara s jatom, a osim toga, manje je značajna nego akcenatske osobine iskorištene u podjeli štok. i kajk. narječja." (Brozović, D.; Ivić, P. (1988:87).).

⁸⁰ Usp. Vermeer, W. R. (1982:121-122). Navedeni su termini moj prijevod Vermeerovih termina *Northwest Čakavian* (NWČ) *dialects*, *Central Čakavian* (CČ) *dialects* i *Southeast Čakavian* (SEČ) *dialects*.

⁸¹ "The purpose of this classification is the purely practical one of making the facts manageable. I would like to avoid the suggestions that any of these three groups ever constituted a "unity" opposed as a whole to the other groups, to kajkavian, or to the various groups one can distinguish among štokavian dialects." Vermeer, W. R. (1982:122).

Osnovni je i jedini klasifikacijski kriterij za takvu podjelu, ostvarivanje metatonijskoga cirkumfleksa⁸² u prezentu nekih glagola i određenu liku nekih pridjeva. Tako sjeverozapadne čakavske govore karakterizira postojanje metatonijskoga cirkumfleksa u oblicima kakvi su novljanski *gîne*, *stârî*, dok se u središnjim i jugoistočnim čakavskim govorima on ne potvrđuje, a međusobno se razlikuju refleksom jata koji je u središnjim govorima ikavsko-ekavski, a u jugoistočnima ikavski i jekavski na Lastovu. Premda, dakle, polazi od metatonije, držeći se samo nje, čakavski bi teren bio podijeljen u dva dijela: sjeverozapadni i ostali, a trodijelna je podjela moguća tek prihvaćanjem refleksa jata kao dodatnoga kriterija. Prema učenju W. R. Vermeera sjeverozapadni čakavski areal dalje se dijeli u pet podskupina:

1. govori nalik novljanskome⁸³

1.a. **Vinodol:** Bakarac, Bribir, Drivenik, Grižane, Hreljin, Jadranovo (= Sv. Jakov), Kraljevica, Ledenice, Mali Dol, Novi [Vinodolski], Selce, Šmrika, Zlobin.⁸⁴

1.b. **Grobnišćina:** Baštijani, Cernik [Primorski], Čavle, Drastin, Dražice, Grobnik, Ilovik, Jelenje [Donje], Kukuljani, Orehovica, Podhum, Soboli, Trnovica, Zastenice.

1.c.a. **sjeverni dio Krka s e-refleksom kratkoga poluglasa u jakome položaju:** Omišalj

1.c.b. **Dobrinjšćina:** Čičići, Dobrinj, Gabonjin, Gostinjac, Hlapa, [Sv.] Ivan [Dobrinjski], Klanice, Klimno (= Kivna), Kras, Polje, Rasopasno (= Rosopasno), Rudine, Soline, Sužan, Šilo, Tribulje, [Sv.] Vid [Dobrinjski], Županje.

1.c.c. **istočni dio Krka s e-refleksom kratkoga poluglasa u jakome položaju:** Vrbnik, Garica [Gornja i Donja], Kozarin, Risika, Paprata.

1.c.d. **područje s uobičajenim refleksom poluglasa u jakome položaju:** Punat⁸⁵

⁸² W. R. Vermeer i njegovi učenici nazivlju ga *neocirkumfleksom*.

⁸³ U izvorniku *Novi-like dialects* (NNo).

⁸⁴ U istome odlomku ističe da je nejasno jesu li mjesni govori Povila i Donjega Zagona bunjevački ikavski ili pak pripadaju govorima nalik novljanskome. Recentnijim je istraživanjima dokazano da je mjesni govor Povila čakavski ikavsko-ekavski (usp. Lukežić, I. (1990:22).), a po jezičnim bi značajkama ulazio u skupinu Vermeerovih govora nalik novljanskome, dok je govor Donjega, kao i Gornjega Zagona bunjevački štokavski ikavski (usp. Lukežić, I. (1996:karta)).

⁸⁵ Autor ističe da u tu skupinu možda ulaze i mjesni govori Baške, Batomlja, Drage Baščanske, Jurandvora i Stare Baške. Prema dosadašnjim istraživanjima objavljenim u knjizi *Govori otoka Krka* I. Lukežić i M. Turk navedeni govori uključujući i govor Punta predstavljaju konzervativno-inovativni model starinačkoga mikrosustava u kojemu se potvrđuje sjevernočakavska metatonija u prezentu nekih glagola. O akcentuaciji toga mikrosustava vidi na str. 72 i 73.

2. govori nalik kastavskome⁸⁶

2.a. Kastavština i obala Istre: Brešca, Breza, Brseč (= Bršeč), Gornji Kraj (= Kraj Gorenji), Grabrova (= Grabova), [Sv.] Jelena, Kastav, Lipa, Lovran, Marčelji, Matulji, Mošćenice, Opatija, Rukavac, Rupa, Studena, Škalnica (= Skalnica), Veprinac, Viškovo (= Sv. Matej), Volosko, Zatka, Zvoneće.

2.b. Trsatsko-bakarski govori: Bakar, Kostrena, Kukuljanovo, Meja [-Gaj], Plosna, Podbežice, Ponikve [Krasičke], Praputnjak (= Praputnik), Škrljevo, Urinja, Trsat.

2.c. vinodolski ekavski: Crikvenica⁸⁷

3. govori nalik creskima⁸⁸

Belej, Beli, Cres, Dragozetići, Filozići, Grmov, Ivanje, [Sv.] Jakov, Lubenice, Martinšćica, Miholašćica, Nerezine, Orlec, Osor, Pernat, Predošćica, Punta Križa, Štivan (= Stivan), Ustrine, Valun, Vodice, Vrana.

4. središnji istarski⁸⁹

4.1. Labinština: Diminići, Gornji Rabac (= Rabac Gorenji), Kranjci (= Kranjsko Selo), Letajac, Nedeščina (= Sv. Nedelja [Labinska]), Polje, Prklog (pokraj Duge Luke), Rabac Luka, [Ripenda-]Kosi, Skitača (= Sv. Lucija na Skitači), Vicani (= Vičani pokraj [Ripende-]Krasa.⁹⁰

4.2. Žminjština: Debeljuhi, Kršanci, Orbanići, Vlašići, Žminj.

4.3. Pazinština: Beram, Bortuli (= Bortol), Floričići, Gračišće, Heki, Katun [Lindarski], Kras [Staropazinski], Lindar, Novaki [Motovunski], Pazin, Pićan, Pilati, Pulići

⁸⁶ U izvorniku *Kastav-like dialects* (NKa). Ta se jezična cjelina u stručnoj literaturi naziva i *sjeveroistočni istarski poddijalekt*, Usp. Vranić, S. (1999.a:388).

⁸⁷ W. R. Vermeer ponovno ističe mogućnost da crikvenički govor možda nije jedini ekavski govor u tome kraju, no suvremena su istraživanja pokazala da jest. Usp. Lukežić, I. (1996:14).

⁸⁸ U izvorniku *Cres-like dialects* (Ncr). Da je točan prijevod *govori nalik creskima*, a ne *govori nalik Creskome* svjedoči činjenica što je u kratici Ncr odrednica *creski* napisana malim početnim slovom za razliku od kratica NNo ili NKa u kojima je velikim slovom određeno da se misli na određena mjesta.

⁸⁹ U izvorniku *Central Istrian* (NCI). Isti termin rabi Silvana Vranić u 1999.a.

⁹⁰ Autor navodi da granica među središnjim istarskim govorima i južnim dijelom govora nalik kastavskome nije utvrđena. Nju je vlastitim terenskim istraživanjem utvrdila Silvana Vranić (1999.a:usp. 388-389 i 397-398). Najjužniji govor koji po W. R. Vermeeru ulazi u skupinu govora nalik kastavskome jest govor Zagora, a najsjeverniji središnji istarski govori su mjesni govori Ružića, Kraj Drage, Juražina, Ržišća, Vozilića te nešto južnijega Plomina. Granični je punkt s istarske strane mjesto Zagorje koje u lokalnome nazivu ima i atribut Plominsko.

(pokraj Zabrežana), Tinjan, Trviž, Velonov Breg (= Velanov Breg).

4.4. Boljunština: Andrejevići (= Andrevići), Boljunska Polje, Dolenja Vas, Lupoglav, Mandići, Paz (= Pas), Semić, Vranja.

5. sjeverni istarski⁹¹

Blatna Vas, Brezovica, Brkač, Črnica (= Crnica), [Sv.] Donat, Draguč, [Gornja i Donja] Nugla, Gradinje, [Sv.] Ivan, Jurišići, Korelići, Krbavšići, Krkuš, Lanišće, Livade, Mali Mlun (= Mlum Mali), Marčenigla, [Sv.] Martin [pri Buzetu] (= Drašćići), Oslići, Podgaće, Prapoće (= Praproće), Pregara, Račice, Račja Vas, Ročko Polje, Strana, Štrped, Veli Mlun (= Mlum Veli, Veliki Mlum), Zamask (= Zamašk), Zrenj, Žonti.⁹²

Ovaj popis nije konačan i, čini se, ne uvijek ispravan pa će poslužiti samo kao osnova za utvrđivanja popisa mjesnih govora koji ulaze u ovu radnju. Iscrpan će se popis mjesnih govora zahvaćenih sjevernočakavskom metatonijom sastaviti prema rezultatima prikupljenim terenskim Upitnikom za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije.⁹³

Najvećemu dijelu hrvatskih dijalektologa podjela na sjeverozapadne i jugoistočne čakavske govore ne potire podjelu na dijalekte utemeljenu na refleksu jata. One su sastavljene prema različitim kriterijima i kao takve se ne mogu uspoređivati i ne moraju međusobno potirati.⁹⁴

Premda kronološki nije posljednji, na koncu prikaza ove dugogodišnje rasprave u čakavološkoj dijalektologiji, izložit će se osobito vrijedan i zanimljiv rad Zvonimira Junkovića *Prilog za suvremenu čakavsku dijalektologiju*. Za razliku od ostalih autora Z. Junković ne zauzima strane, već razrađuje metodologiju i postavlja zadatke koje treba riješiti da bi se dobio znanstveno utemeljen rezultat i razriješila dvojba. Rad je to koji se u mnogome razlikuje od svih gorenavedenih, pa i suvremenih kroatističkih dijalektoloških rasprava. Uvidjevši glavnom manom hrvatske dijalektologije teorijsku neutemeljenost u suvremenoj

⁹¹ U izvorniku *North Istrian* (NNI). Pod tim se terminom podrazumijeva jezični idiom što ga hrvatski dijalektolozi nazivlju *buzetskim* ili *gornjomiranskim dijalektom*. U popis su uvršteni i motovunski mjesni govori Zamaska i Brkača koji su po S. Vranić rubni govori središnjega istarskoga poddijalekta ekavskoga dijalekta. (Usp. Vranić, S. (1999.a:397-398)).

⁹² U parafraziranju zaključaka navedenoga Vermeerova djela zadržana su imena toponima i način njihova bilježenja kakav je predstavljen u izvorniku.

⁹³ O tome vidi više u poglavlju naslovljeno *Upitnik za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije*.

⁹⁴ Usp. Lisac, J. (1996:44-45).

lingvističkoj misli i još uvijek vrlo često plutanje mladogramatičarskim stazama i traženje rješenja u izvanjezičnim razlozima kakve su primjerice migracije, Z. Junković ovim radom izlaže specifičan strukturalistički put mišljenja u kojemu su oštro razdijeljene jezične razine, sinkronija od dijakronije te genetičke od tipoloških sličnosti i postavlja model u kojemu svaka jezična mijena za sobom povlači promjene ostalih, sličnih jezičnih jedinica kako bi se u dubinskoj strukturi zadržali jednaki odnosi. Zanemaruje površinske odnose koji nerijetko navode na pogrešne zaključke i u prvi plan postavlja dubinsku strukturu koja postoji kao potencija u jeziku i koja pod određenim okolnostima može biti reaktivirana.

Dvije su temeljne predradnje nužne za izvođene točnoga zaključka o srodnosti hvarske i posavske akcentuacije, odnosno o postojanju sjevernočakavskoga i južnočakavskoga korpusa:

- a) izgraditi prozodijski predložak iz kojeg se izvode sve starohrvatske i staročakavske akcenatske osobine;
- b) izvesti iz općeg predloška dva posebna; iz jednog od njih proistekle bi samo sjeverne čakavske crte, iz drugog isključivo južne i posavske.⁹⁵

Budući da niti jedan od tih zadataka nije odrađen, nije moguće donijeti točne zaključke o prostornoj, tipološkoj ili genetičkoj vezi među navedenim govorima. U ovome se radu autor zadržava na akcenatskim značajkama specifičnim za južnočakavske govore izdvajajući one koje su specifične i govorima tzv. prijelaznoga tipa, one koje su južnočakavski specifikum, one koje su u dijakroniji bili identični sjevernočakavskim i one koje se navode kao poveznica s posavskima. U zaključku što ga sam atribuirao *privremenim* autor navodi da mu "svrha nije bila ni potvrđivanje ni pobijanje Belićevih postavaka nego dokazivanje da se na osnovu tih postavaka o srodnosti po podrijetlu uopće ne može raspravljati."⁹⁶ Naime, nije dovoljno pobrojiti koliko akcenatskih značajki spaja, a koliko razdvaja dva jezična sustava da bi se zaključilo jesu li srodni ili nisu. Srodnost i nije jednoznačan pojam. Može se spoznavati na najmanje trima razinama: genetičkoj, prostornoj i tipološkoj. "Za razliku od prostorne i tipološke bliskosti, koje se ustanovljuju sinkronički ili pankronički - uspoređivanjem tvarnih i strukturalnih sličnosti u istovremenosti ili svezremenosti, genetičke se veze utvrđuju dijakronički - izvođenjem iz zajedničkog predloška, »prajezičnik«."⁹⁷ Površinska pak ili "tvarna sličnost zaslužuje pažnju ako joj odgovara sličnost po vrijednosti, a tvarna promjena zaslužuje pažnju ako odražava - u vidu uzroka ili posljedice -

⁹⁵ Junković, Z. (1973:8).

⁹⁶ Junković, Z. (1973:35).

⁹⁷ Junković, Z. (1973:8).

strukturalnu promjenu."⁹⁸ Tvarne su sličnosti, dakle, relevantne samo za utvrđivanje tipološke ili prostorne veze, a nikako za utvrđivanje genetičkih odnosa među sustavima. Pritom, ni sve tvarne sličnosti nisu jednake važnosti - relevantne su tek one koje izazivaju strukturalne promjene.

Navedeni su Junkovićevi zadatci postali poticajem, motivom i ciljem ove doktorske disertacije, a da bi se makar djelomice ispunili, bilo ih je potrebno ponešto izmijeniti i dopuniti. Naime, staročakavski se akcenatski sustav može rekonstruirati samo temeljem podataka s terena koje je potrebno prikupiti, analizirati, ekscerpirati i tek na koncu rekonstruirati. Sljedeće je pitanje je li staročakavski akcenatski sustav jedinstven ili se radi o dvama staročakavskim sustavima, sjevernočakavskome i južnočakavskome. Odgovor se na to pitanje može dobiti samo usporedbom rekonstruiranoga staročakavskoga akcenatskoga sustava iz suvremenih sjevernočakavskih govora i onoga dobivena rekonstrukcijom suvremenih južnočakavskih govora rekonstrukcija kojih je provedena apsolutno jednakom metodologijom. Ako se rekonstruirani modeli preklapaju, onda se ne može govoriti o dvama genetički različitim sustavima, već su dio genetički istoga sustava koji je kasnijim razvojem podijeljen u dvije ili tri cjeline. Metodološki bi put istraživanja, dakle bio obrnut od onoga kako ga je postavio Z. Junković jer bi se moralo poći od pretpostavljenoga južnočakavskoga i sjevernočakavskoga sustava da bi se izveo pretpostavljeni starosjevernočakavski i starojužnočakavski ili pak jedinstven staročakavski sustav koji bi istom opovrgnuo postojanje južnočakavskoga i sjevernočakavskoga sustava kao zasebnih genetičkih cjelina. Među dvama se, ili trima - ako se prizna status prijelazne zone, impliciranim jezičnim korpusima potvrđuje čitav niz tipoloških sličnosti.⁹⁹ Tipološke veze ne podrazumijevaju genetske veze, ali genetske podrazumijevaju tipološke, odnosno, sustavi koji su genetski srodni, srodni su i tipološki, ali oni koji su srodni tipološki, nisu nužno srodni i genetski. Stoga je u određivanju veza među sjeverozapadnim i jugoistočnim čakavskim sustavom nužno specificirati tip veze. U najvećem se broju prethodno spomenutih rasprava autori trude dokazati genetske srodnosti bitno se pritom razlikujući u zaključcima. A. Belić i P. Ivić pokušavaju utvrditi genetsku srodnost jugoistočnoga čakavskoga sustava s posavskim govorima niječući time tezu o genetskom jedinstvu čakavskoga narječja. Drugi pak, mahom hrvatski, ali i većina stranih dijalektologa ističu genetsku srodnost tih dvaju kompleksa. Razlike su među njima posljedica kasnijega jezičnoga razvoja. Pitanje tipa srodnosti

⁹⁸ Junković, Z. (1973:9).

⁹⁹ Usp. primjerice temeljan tročlan akcenatski inventar, načelna mogućnost ostvaraja svih akcenata na svim mjestima u riječi, ostvaraj prednaglasne nenaglašene duljine, tendencije duljenja naglasaka i dr.

zapravo je pitanje sinkronijskih i dijakronijskih odnosa. Dijakronija se povezuje s genetskom, a sinkronija s tipološkom srodnošću.

Iz prikaza tijeka i rezultata gotovo stoljetne rasprave evidentno je da status dvaju čakavskih sustava dosad nije znanstveno potvrđen, te da se o njima raspravljalo na raznim razinama, s različitim aspektata i nejednakom, najčešće suvremenoteorijski neutemeljenom metodologijom. Ovom će se radnjom prikazati sinkronijski i dijakronijski odnosi u onome dijelu čakavskih govora što ga neki određuju sjeverozapadnočakavskim. Time se, međutim, neće moći odrediti samosvojnost sjeverozapadnoga čakavskoga sustava jer se on ostvaruje tek u opreci s jugoistočnim čakavskim akcenatski opis kojega tek predstoji kao bitan zadatak kroatističke dijalektologije, ali kojemu su, za razliku od sjeverozapadnočakavskoga, već postavljeni temelji u Junkovićevu¹⁰⁰ i Ivićevu¹⁰¹ radu.

Termini za sjeverni i južni kompleks čakavskih govora, osim na razini sadržaja, neusustavljeni su i na razini izraza jer supostoji više etiketa istoj nociji. Osim termina *sjeverozapadnočakavski*, u literaturi¹⁰² se još rabi i termin *sjevernočakavski*. Odabir je termina *sjeverozapadnočakavski* u najvećemu broju radova uvjetovan ponajviše činjenicom da je termin *sjevernočakavski* postao višeznačnim onim trenutkom kada je D. Brozović njime prozvao dijalekt čakavskoga narječja s konzekventnom zamjenom starohrvatskoga jata vokalom *e* ili njegovim alofonima tipa *ie*, *e* i dr.¹⁰³ Budući da sjevernočakavska metatonija kao ključan kriterij za određivanje sjeverozapadnih čakavskih govora nije činjenicom samo ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja, pa se dakle ni nocije termina ne preklapaju, odbačen je termin *sjevernočakavski*. Podrazumijeva li se *sjevernočakavski* geografskom odrednicom, opet ne odgovara jer na sjeveru ukupnoga terena što ga zauzimaju čakavski govori ima i govora koji nisu zahvaćeni sjevernočakavskom metatonijom.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Usp. Junković, Z. (1973.).

¹⁰¹ Usp. Ivić, P. (1981.).

¹⁰² Pregled uporabe termina po literaturi i različiti stavovi o postojanju takova jedinstvenoga sustava izloženi su u poglavlju naslovljenu *Sjeverozapadni čakavski govori*.

¹⁰³ Taj dijalekt D. Brozović još nazivlje *ekavskočakavskim* (usp. Brozović, D.; Ivić, P. (1988:88), a S. Vranić, koja je svojom doktorskom disertacijom (1999.a) potvrdila pretpostavljenu zasebnost čakavskih ekavskih govora kao cjeline u odnosu na ostale idiome čakavskoga narječja i time opravdala izdvajanje tih govora u novu dijalekatnu jedinicu, *ekavskim dijalektom čakavskoga narječja*.

¹⁰⁴ Takvi su primjerice svi govori kontinentalnoga poddijalekta ikavsko-ekavskoga dijalekta i velik dio govora rubnoga dijalekta. U dijelu pak preostalih rubnih govora kao što su dubašljanski govori, te govor Skrpčića, Punta, Baške, Maloga i Veloga

Razlozi za odabir termina *jugoistočni čakavski* su slični. Kao i *sjevernočakavski*, termin *južnočakavski* već je zauzet značenjem ikavskočakavskoga dijalekta određena prema ikavskome refleksu jata. Da bi se izbjegli mogući nesporazumi, termin *južnočakavski* ostaje u uporabi za jezični sustav određen primarno refleksom jata, a termin *jugoistočni* za jezični korpus određen primarno akcenatskim značajkama.

Termin *sjeverozapadni čakavski* stoga je primjereniji nazivu korpusa određenu ovom radnjom i zbog činjenice što se ni izrazom ni sadržajem ne preklapa s terminom *sjevernočakavski* u značenju 'ekavski dijalekt čakavskoga narječja', i zbog toga što je geografski precizniji jer ima opreku u govorima koji su smješteni na sjeveroistoku područja što ga zauzimaju čakavski govori i koji nisu zahvaćeni sjevernočakavskom metatonijom.

1.2.1.2. Metatonija i metatonijski cirkumfleks

1.2.1.2.1. Podrijetlo metatonijskoga cirkumfleksa

Metatonija se definira kao promjena intonacije na istome akcenatskome mjestu,¹⁰⁵ a potvrđena je i u praslavenskome jeziku. Da bi se objasnio složen pojam metatonije, i još uže sjevernočakavske metatonije, potrebno je prikazati temelje praslavenske akcentuacije.

Temeljni su akcenatski inventar praslavenskoga jezika činile tri naglašene akcenatske jedinice: akut, cirkumfleks i kratki naglasak.¹⁰⁶ Na dugim su se vokalima ostvarivali akut (naglasak uzlazne intonacije) i cirkumfleks (naglasak silazne intonacije). U počecima se praslavenskoga jezika na kratkim vokalima nije ostvarivala opreka po intonaciji, pa je postojao samo jedan kratki naglasak. Opreka po intonaciji na primarno kratkim vokalima *e*, *o*, *ь* i *ѣ* potvrđena je u kasnijim stadijima praslavenskoga jezika. Regresivan je pomak siline na prednaglasnu duljinu pratio i pomak siline na prednaglasnu kračinu. Rezultat je prvoga pomaka neoakut, a rezultat drugoga kratki vokal uzlazne intonacije. U starohrvatskome je jeziku ta opreka na kratkim vokalima utrnuta pa se ostvaruje *vōlja* i *bōga*, premda je u primjeru *vōlja* kratki silazni naglasak podrijetlom od praslavenskoga kratkoga uzlaznoga,¹⁰⁷ a *bōga* od

Lošinja, Kolana i dr. sjevernočakavska se metatonija ostvaruje sporadično i to u znatno manjemu broju glagola. O tome vidi u: Lukežić, I. (1990: 105-116).

¹⁰⁵ Usp. Babić, S. (1967:152).

¹⁰⁶ Usp. Stang, C. S. (1965:20-21).

¹⁰⁷ Riječ **volja* imala je primarno kratki naglasak na osnovi. Budući da osnova te riječi završava slijedom dvaju sonanata /l/ i /j/, sekundarno se dulji vokal u slogu iza (kon)sonantskoga slijeda prema Van Wijkovu zakonu (**vōljā*). Progresivnim pomakom siline utvrđenim Dybovim zakonom dobiva se oblik **voljā*. Relikti su jezičnoga stanja prije provođenja Dybova zakona osobito dobro očuvani arhaičnim čakavskim govorima u deklinaciji imenica ženskoga roda tipa *nogā* ili *glāvā* koje u Ajd. i NAmn. kao jakim oblicima imaju naglasak na osnovi *nōgu/nōge* i *glāvu/glāve*.

praslavenskoga kratkoga silaznoga. Opreka po intonaciji na kratkim vokalima očuvana je u dubinskoj strukturi i reaktivirana je u kasnijim razvojnim fazama hrvatskoga jezika, osobito štokavskoga narječja, kao rezultat regresivnoga pomaka siline uvijek na novim akcenatskim mjestima. Dakle, ostaje *vōlja* i *mōžes̃*, ali je *žēna* i *sēlo*, odnosno, kratki silazni naglasak u suvremenim četveroakcenatskim štokavskim govorima podrijetlom je od dvaju praslavenskih kratkih naglasaka različitih intonacija. Kako je spomenuto, rezultat je pomaka siline na dugi slog *neoakut* koji se od primarnoga praslavenskoga akuta razlikuje mjestom naglasaka. Neoakut kao rezultat regresivnoga pomaka siline na dugi prethodni slog razvio se u kasnijoj fazi praslavenskoga jezika, dakle, prije konačnoga raspada praslavenskoga jezika. Potvrda je tomu njegovo postojanje u ruskome jeziku. Tako se, primjerice, od praslavenskoga **korfь* u starohrvatskome jeziku nakon potpune metatateze likvida razvilo *krāl̃j*, a u ruskome *король*¹⁰⁸ kao rezultat punoglasja ili pak *hlāvka* u češkome, *glówka* u poljskome i *glāvka* u čakavskome prema **glāvka*.¹⁰⁹

O distribuciji akcenatskih jedinica u literaturi postoji neslaganje. M. Moguš¹¹⁰ na temelju radova T. Milewskoga ističe da se cirkumfleks i kratki ostvaruju samo na vanjskim slogovima, inicijalnome i finalnome, a akut na inicijalnome i medijalnome slogu. Taj stav prihvaća i Iva Lukežić ističući da je takova distribucija naslijeđena iz praslavenskoga jezika i ostala neizmijenjena i u prvoj fazi njegova raspada, razdoblju koje je trajalo od konca 6. do konca 8. stoljeća i koje autorica naziva *starijim ishodišnojezičnim podrazdobljem zapadnoga južnoslavenskoga prajezika*.¹¹¹ Po C. Stangu¹¹² i P. Iviću¹¹³ cirkumfleks se ostvaruje samo u inicijalnome položaju, a kratki i akut u svim trima. Teško je reći radi li se o bitnoj razlici ili samo o razlici u dataciji jer niti jedan od autora, osim I. Lukežić, ne navodi o kojoj se fazi praslavenskoga jezika radi. Distribucija C. Stanga i P. Ivića vjerojatno je starija i prethodi pokrati najprije akuta, a zatim i cirkumfleksa u finalnome položaju u riječi.

Ti su oblici relikti praslavenske deklinacije koja je ulazila u nepomičan akcenatski tip s mjestom naglasaka na osnovi. Analogijom prema pomaku siline na prednaglasnu duljinu rezultat čega je neoakut (Ta je pojava u stručnoj literaturi poznata pod imenom Stangov zakon jer ju je 1957. godine opisao C. S. Stang u prvome izdanju svoje knjige, no prvi je njezin opis znatno ranije ponudio S. Ivšić u svojemu *Prilogu za slavenski akcenat*), silina se pomiče i na prednaglasnu kraćinu, a rezultat je kratki naglasak uzlazne intonacije **vōljā*, odnosno **vōljā* nakon pokrate zanaglasne duljine. O tome vidi u: Stang, C. S. (1965:22). i Vermeer, W. R. (1984:362-363).

¹⁰⁸ Primjeri su preuzeti iz studije S. Ivšića *Prilog za slavenski akcenat*, str. 205.

¹⁰⁹ Primjeri su preuzeti iz: Stang, C. S. (1965:168).

¹¹⁰ Usp. Moguš, M. (1971.a:80).

¹¹¹ Usp. Lukežić, I. (1999.a:102-103).

¹¹² Usp. Stang, C. S. (1965:21).

¹¹³ Usp. Brozović, D.; Ivić, P. (1988:15).

Određeni broj znanstvenika dijelom praslavenskoga inventara drži i neocirkumfleks. Da bi se utvrdila razlika među cirkumfleksom i neocirkumfleksom, valja usporediti njihove distribucijske značajke. Pritom su osobito zanimljivi jezici u kojima se ta razlika čini znatnom jer se u njima:

a) neocirkumfleks ostvaruje u unutarnjem slogu i

b) nije pomaknut prema zakonima valjanim za obični cirkumfleks.

Pravilo a) je bitno jer se u praslavenskome jeziku cirkumfleks mogao ostvarivati samo na inicijalnome slogu, a u finalnome se pokratio. Stoga bi mogući ostvaraj cirkumfleksa na unutarnjem slogu upućivao na činjenicu da se radi o dvama različitim naglascima s različitim distribucijama. Pravilo b) se odnosi na specifičan regresivan pomak staroga cirkumfleksa na prethodni dugi ili kratki slog. Da je neocirkumfleks nova akcenatska jedinica, on se ne bi smio pomicati. Analizom niza slučajeva u raznim slavenskim jezicima, C. S. Stang zaključuje da neocirkumfleks nije praslavenska jedinica niti u jednome od slavenskih jezika. Specifičan je njegov status u slovenskome jeziku u kojemu se ponaša potpuno drugačije ostvarujući se i u medijalnim slogovima i pomičući se progresivno kako se ne pomiče u ostalim jezicima.

Neocirkumfleks se ostvaruje na mjestu staroga akuta ili kratkoga naglasaka akutske intonacije, a po distribucijskim je odrednicama identičan starome cirkumfleksu, odnosno, onome naglasku koji je njegova kontinuantna u suvremenim slavenskim jezicima.¹¹⁴

Usprkos brojnim istraživanjima i popisanim pozicijama u kojima se potvrđuje sekundarni cirkumfleks,¹¹⁵ još uvijek nije pouzdano utvrđen uzrok njegova nastanka. U recentnoj se literaturi najčešće spominju dvije pretpostavke:

1. kompenzacijsko duljenje kratkoga naglašenoga vokala po pokrati zanaglasne duljine u sljedećemu slogu, i
2. metatonija.

U slavistici je rasprava oko navedenih dviju teza bila dugotrajna i danas još nije potpuno gotova premda se najveći broj znanstvenika

¹¹⁴ O tome problemu vidi više u: Stang, C. S. (1965:23-35).

¹¹⁵ Termin *sekundarni cirkumfleks* rabi se u značenju 'koji nije praslavenski cirkumfleks.' Premda među praslavenskim cirkumfleksom i "neocirkumfleksom" nema razlika u intonaciji i ponašanju, pa su u tome kontekstu termini istoznačni, iskazuje se potreba za razlikovanjem tih dvaju naglasaka po podrijetlu. Stoga se, bez ikakvih pretenzija na terminologizaciju, u nastavku teksta rabi radni termin *sekundarni cirkumfleks* u značenju 'onaj cirkumfleks koji je sekundarno razvijen i koji se po podrijetlu razlikuje od praslavenskoga.'

priklanja drugoj. Prvonavedena je teza kronološki starija, a kao netočnu odbacuje je C. S. Stang u knjizi *Slavonic accentuation* (1957.). Gotovo trideset godina kasnije u dvama radovima D. J. L. Johnson¹¹⁶ revidira Stangove teze ponovno tumačeći pojavu neocirkumfleksa kompenzacijskim duljenjem.

Da je neocirkumfleks mlađega postanja, pretpostavio je S. Ivšić već 1911. godine u radu *Prilog za slavenski akcenat*¹¹⁷ u kojemu se, primarno posvećenu artikulaciji i etimologiji zavirutoga naglasaka, problemu metatonije ne posvećuje osobita pozornost. Nešto opširnije o tome progovara u trećoj bilješci na stranicama 192. i 193. ne dovodeći u vezu neocirkumfleks s metatonijom, ali točno opservirajući da se on uvijek ostvaruje na mjestu praslavenskoga akuta. U radu *Jezik Hrvata kajkavaca* također ne raspravlja detaljnije o etimologiji neocirkumfleksa, ali ga sada određuje metatonijskim i sam se priklonivši suvremenijemu razmišljanju.¹¹⁸

U recentnijoj kroatističkoj literaturi M. Lončarić pojavu neocirkumfleksa tumači na oba načina, pa je dio primjera po njegovu mišljenju uvjetovan metatonijom, a dio kompenzacijskim duljenjem. "Kao posebnu karakteristiku kajkavštine" ističe "da se novi cirkumfleks obično nalazi u kategorijama gdje mu je slijedio dugi vokal, starijeg i mlađeg postanja ($\hat{\_} > \hat{\_}$). (...) Takvu paralelu ima cirkumfleks i u čakavskim govorima, što je posebno uočljivo u primjerima gdje je duljina mlađega postanja."¹¹⁹ Tezu potvrđuje navodeći imenice srednjega roda koje u kajkavštini u N i A mn. imaju novi cirkumfleks na osnovi, dok se u staroštokavskim i čakavskim na istome mjestu ostvaruje kratki naglasak i zanaglasna duljina na vokalu osnove. U suvremenim se sjeverozapadnim čakavskim govorima¹²⁰ sa starom distribucijom nenaglašenih duljina u tim oblicima ne potvrđuje zanaglasna duljina što može značiti dvoje: ili je zanaglasna duljina sekundarno pokraćena i ta pokrata u sjeverozapadnim čakavskim govorima ne rezultira jednakim akcenatskim ostvarajem kao u kajkavštini, ili je pak u čakavštini na tome mjestu nije ni bilo. Budući da se u nekim sjeverozapadnim čakavskim govorima ostvaruje i neocirkumfleks i zanaglasna duljina,¹²¹ ovu je tezu u znatnoj mjeri moguće zanemariti kao točnu, makar za sjeverozapadne čakavske govore.

Osim navedenih argumenata važna je i sljedeća protuteza eksplicirana na primjeru glagola s vokalom *e* u gramatičkim morfemima

¹¹⁶ Johnson, D. J. L. (1980.) i Johnson, D. J. L. (1981.).

¹¹⁷ Usp. Ivšić, S. (1911:192).

¹¹⁸ Usp. Ivšić, S. (1996:55).

¹¹⁹ Usp. Lončarić, M. (1996:45).

¹²⁰ Takvi su primjerice grobnički i kastavski.

¹²¹ Usp. tipične primjere *bogātī* prema neodredenoj liku *bogāt* i *gīnēn* prema infinitivu *gīnūt*.

prezentske paradigme. Pod konac praslavenske epohe ti su glagoli s obzirom na (ne)naglašenost i kvantitetu prvoga ili jedinoga vokala gramatičkoga morfema bili podijeljeni u tri skupine:¹²²

- a. *kratki nenaglašeni i dugi nenaglašeni*: bōdeš̄ / bōdete, dēneš̄ / dēnete, šiješ̄ / šijete vs. plāčēš̄ / plāčēte, gŷnēš̄ / gŷnēte;
- b. *uvijek kratki nenaglašeni*: mōžeš̄ / mōžete, glōd'eš̄ / glōd'ete, pišeš̄ / pišete,¹²³ tōneš̄ / tōnete;
- c. *kratki kada je nenaglašen, a dugi kada je naglašen*: nesēš̄ / nesēt̄ / nesetē.

Prema zastupnicima ove teorije nakon gubitka zanaglasne duljine u primjerima tipa *plāčēš̄*, *gŷnēš̄* sekundarno se dulji korijenski vokal pa je rezultat *plāčeš̄*, *gīneš̄*. Analogijom prema tim oblicima u cilju održanja jezične ravnoteže produljuje se i primarno kratak *e*-vokal gramatičkoga morfema glagola *šiješ̄* u *šijēš̄* čime su stečeni uvjeti za metatoniju i konačan oblik *šiješ̄*. Budući da su u nekim sjeverozapadnim čakavskim govorima još dobro očuvane zanaglasne duljine, u tim je govorima moguće pokušati potvrditi ovu hipotezu. U kastavskome i grobničkome govoru potvrđeni su oblici *gīnēn* i *bāvīn se*. Da je hipoteza točna, i u prezentu bi se glagola *bāvīt se* očekivao cirkumfleks kojega u tim dvama reprezentativnim sjeverozapadnim čakavskim govorima nema, što ide u prilog odbacivanju ove hipoteze.

Prema teoriji C. Stanga razlog je pojave sekundarnoga cirkumfleksa metatonija. Analizom je primjera iz svih slavenskih jezika utvrdio da se sekundarni cirkumfleks uvijek ostvaruje na mjestu staroga akuta ili kratkoga naglasaka akutske intonacije u sljedećim pozicijama:¹²⁴

1. u glagolskim pridjevima *dāl*, *dālā* i *dān*;
2. u supinu kao potvrda mogućnosti pojave cirkumfleksa na jednosložnim riječima koju je iznio Van Wijk. Potvrda su primjeri iz slovenskoga *krāst*, *krīt* i dr.;
3. na zadnjemu slogu osnove genitiva množine, tip *krāva* : *krāv*;
4. u naglašenome dugome korijenskome vokalu u prezentu svih glagola u slovenskome jeziku i kajkavskome narječju, te u prezentu glagola *e*-tipa¹²⁵ u sjeverozapadnim čakavskim govorima;

¹²² Usp. Vermeer, W. R. (1984:363).

¹²³ Prema u izvorniku stoji oblik s kratkim naglaskom, pretpostavljam da se radi o pogrešci jer je koncem praslavenske epohe započela i primjena Stangova zakona prema kojemu se na mjestu prednaglasne duljine ostvaruje neoakut. Pretpostavljam, stoga, da je točan oblik *pišeš̄*, *pišete*.

¹²⁴ Metatonijski se cirkumfleks u svim ovim pozicijama potvrđuje u kajkavskome narječju. Usp. Lončarić, M. (1996:44-45).

¹²⁵ Pod prezentom glagola *e*-tipa C. Stang podrazumijeva glagole prezent kojih se tvori nastavcima /em/, /eš/, /e/, /emo/, /ete/, /u/ ili odgovarajućim alomorfima.

5. U određenome liku pridjeva koji u neodređenome liku imaju akutsku intonaciju u sjeverozapadnim čakavskim govorima tipa ostvaruje se sekundarni cirkumfleks u primjerima: *stâri, slâbi, sîvi, čîsti, zdrâvi, prâvi, mâli, bogâti*. U jugoistočnim čakavskim govorima on nije potvrđen. U novljanskome se govoru, premda je dijelom sjeverozapadnih čakavskih govora, sekundarni cirkumfleks potvrđuje u primjerima u kojima se javlja i u štokavskim govorima: *stâri, prâvi, mâli, râni*. U posavskim se štokavskim govorima na mjestu toga cirkumfleksa ostvaruje neoakut: *mâli, prâvi*. U slovenskome jeziku i u ovome slučaju može pretpostaviti mogućnost ostvarivanja pravoga neocirkumfleksa jer u njemu primjeri tipa *stâri* ulaze u grupu sustavnih metatonija ispred dugoga vokala. Ni u kojemu slučaju ne treba ove promjene intonacije određenih likova pridjeva svrstati u praslavenske. One su velikim dijelom uvjetovane kontrakcijom u slogu koji slijedi iza osnove, a te su kontrakcije činjenica zasebnih slavenskih jezika.
6. C. Stang ističe mogućnost uvjetovanosti pojave sekundarnoga cirkumfleksa u kategoriji određenoga lika pridjeva koji u neodređenome liku imaju jedan od dvaju naglasaka akutske intonacije u sjeverozapadnim čakavskim govorima metatonijskim cirkumfleksom u prezentu glagola. Nejednako rasprostranjenost tih dviju izoglosa tumači njihovom nepravilnošću jer "pojava cirkumfleksa koji je određujuća značajka slovenskoga i kajkavskoga, i za koje postoji razumno objašnjenje utemeljeno na, čini se, određenim glasovnim zakonima, može u rubne zone odašiljati određene izdanke. Tomu su svjedok i oblici *gînen, lâjen* ali *bûden* u Novome i *bûden* u Cresu. U Cresu su potvrđeni i ostvaraji *kâmik* i *kâvran*. To sugerira da ovdje na rubu prostora ne možemo očekivati posve regularan razvoj. Kako je već spomenuto, u slovenskome taj naglasak ima specifičnu intonaciju pa je on neocirkumfleks; u kajkavskome se ona ne mora pretpostaviti, a za sjevernočakavski se čini da je od samoga početka to običan cirkumfleks."¹²⁶
7. Prema C. Stangu metatonija se potvrđuje u još nekoliko izoliranih slučajeva koji nisu bitni za ovu radnju i hrvatski jezik pa će se izostaviti.

Detaljnijom je analizom distribucije sekundarnoga cirkumfleksa i njegove rasprostranjenosti u slavenskim jezicima i njihovim podsustavima C. Stang zaključio da za razliku od neoakuta koji jest dijelom akcenatskoga inventara praslavenskoga jezika, neocirkumfleks to

¹²⁶ O tome vidi više u: Stang, C. S. (1965:27-28).

nije. On je posljedica kasnijega jezičnoga razvoja u svakome jeziku, slovenskome i kajkavskome osobito. Dokaz je tomu činjenica da u slovenskome jeziku kratki naglasak ispred konsonantske skupine ili ispred sloga sa zanaglasnom duljinom prelazi u cirkumfleks o čemu svjedoče opreke slov. *kôžar* : hrv. *kôžâr* i *gâvran* : *gâvrân*. Prvonavedeni oblici razvijeni su sekundarno i moguć je pravac razvoja *gâvrân* > *gâvran*. No da su oblici s neocirkumfleksom praslavenski morao bi se pretpostaviti razvoj *gâvran* > *gâvrân* što je nemoguće.

Isti stav zastupa i F. H. H. Kortland.¹²⁷ W. R. Vermeer piše cijelu studiju¹²⁸ posvećenu obaranju Johnsonovih protuteza C. S. Stangu, a u dvije godine ranije objavljenu radu o neocirkumfleksu u prezentu glagola e-tipa¹²⁹ ne bavi se detaljnije problemom etimologije no na jednome mjestu neocirkumfleks definira kao rezultat "sekundarnoga duljenja kratkoga naglašenoga vokala"¹³⁰ približavajući se prvoj tezi.

1.2.1.2.2. Metatonija u hrvatskome jeziku

Metatonija se potvrđuje u svim organskim sustavima hrvatskoga jezika, ali u različitome opsegu zahvaćenih kategorija. Po S. Ivšiću "glavna je razlika između štokavske i čakavske akcentuacije s jedne strane i kajkavske s druge, što je metatonijski akcenat u kajkavskom dijalektu kud i kamo običniji nego u štokavskom i čakavskom."¹³¹ U kajkavskome se narječju metatonijski cirkumfleks potvrđuje u sljedećim pozicijama:¹³²

1. u riječima koje su u ishodišnomo sustavu imale dugi nenaglašen vokal u sufiksu: *cêstar, rîbñak, rîbič, govêdina, bâbîn* i dr.
2. u nekim oblicima u kojima se u štokavskim sustavima ostvaruje kratki silazni naglasak ispred dugoga vokala starijega ili mlađeg postanja: *krâvom* ljd., *mênom* ljd., *lêta* Nmn., *jâgod* Gmn., *orêhi(h)* Lmn., *ženâmi* Imn., *slâbi, bogâti, drûgi* i dr.
3. u prezentu i glagolskim pridjevima nekih glagola: *sêdem, gînem, čûjem, kupûjem, dêlam; prêden; dîgel* i dr.

¹²⁷ Kortlandt, F. H. H. (1976.).

¹²⁸ Usp. Vermeer, W. R. (1984.).

¹²⁹ Usp. Vermeer, W. R. (1982.).

¹³⁰ Usp. Vermeer, W. R. (1982.:291).

¹³¹ Ivšić, S. (1996:55).

¹³² Parafrazirano prema: Ivšić, S. (1996:55-57). M. Lončarić proširuje broj tih kategorija dijeleći ih u pet osnovnih skupina: a) prava metatonija starog prasl. akuta, b) oblici s dugim nastavkom, c) dugi formant u tvorbi, d) na kratkim vokalima, e) u novozatvorenom slogu. O tome vidi više u: Lončarić, M. (1996:44-45).

4. u zatvorenim slogovima u primjerima poput *hrūška, vīšna, svādba, trgōvci* (analogijom i *trgōvec*) i dr.
5. u primjerima kao *svōra, slōga, svāda*
6. u primjerima kao *otāva, oprāva - kōža, mēla, vōlja*
7. u primjerima kao *fīži* (< *vъ χīži*), *jūtro* (< *vъ jūtro*) i dr.

S. Ivšić dalje ističe da po brojnosti primjera kajkavskim govorima slijede čakavski govori u kojima se metatonijski cirkumfleks potvrđuje u prezentu određenih glagola (*sēden, gīnen, čūjen, kupūjen*) i određenome liku nekih pridjeva (*sīti, bogātī*), a najmanje je potvrda u štokavskim sustavima. One se svode na dvije kategorije, i to u pridjeva tipa *prāvī, mālī* i Gmn. imenica tipa *jēzika* < *jezikā, lōpātā* < *lopātā*. U potonjoj kategoriji očuvan je samo trag metatonijskoga cirkumfleksa i to u zanaglasnoj duljini koja ostaje nakon njegova regresivnoga pomaka.

1.2.1.2.3. Sjevernočakavska metatonija

Sjeverozapadni su čakavski govori povezani jedinstvenom akcenatskom značajkom koja ih razlikuje od jugoistočnih čakavskih govora i od većine ostalih doseljeničkih govora smještenih u sjevernome čakavskome arealu¹³³ - *sjevernočakavskom metatonijom*. Bez obzira na to koliko je pojava važna i spominjana, nigdje se precizno ne definira. Nepoznati su točni historijski razlozi takova duljenja, nisu točno određene kategorije u kojima dolazi do duljenja, niti je točno određena stratifikacija mjesnih govora zahvaćenih metatonijom u objema kategorijama.¹³⁴

U ovoj se radnji sjevernočakavska metatonija promatra kao dio metatonije potvrđene i u ostalim slavenskim jezicima, a već iz odabira termina iščitava se priklonjenost tezi o metatonijskome podrijetlu neocirkumfleksa. Svaka od kategorija s metatonijskim cirkumfleksom predstavlja jednu izoglosu, a broj se tih izoglosa smanjuje prema rubovima teritorija na kojima se potvrđuje. U literaturi¹³⁵ se govori o dvjema metatonijskim izoglosama u sjeverozapadnim čakavskim govorima: u prezentima tipa *gīne, čūje* i u određenome liku pridjeva tipa *sīti, bogātī, stārī*. Pritom se u izoglosi određenih pridjeva izdvajaju primjeri tipa *stārī, mālī, prāvī* koji se potvrđuju i u suvremenome standardnome hrvatskome jeziku, u ostalim dvama narječjima i u

¹³³ Kakvi su, primjerice, doseljenički govori Dubašnice i Šotoventa na otoku Krku (usp. Lukežić, I.; Turk, M. (1999.)), svi govori na otoku Rabu (Lukežić, I. (2000.)); Hamm, J. (155.b), kao i cijeli *jugozapadni istarski* ili *štakavsko-čakavski dijalekt* s prvotnim staništem u Dalmaciji (usp. Brozović, D.; Ivić, P. (1988:88)).

¹³⁴ Upravo će stoga tome problemu biti posvećeno cijelo poglavlje, pa se u ovome poglavlju neće dalje tumačiti.

¹³⁵ Usp. npr. Moguš, M. (1977:45); Vermeer, W. R. (1982:291); Brozović, D.; Ivić, P. (1988:85) i dr.

doseljeničkim govorima smještenim u sjeverozapadnome čakavskome arealu u kojima nema metatonije u kategoriji prezenta glagola.¹³⁶ Stoga takvi primjeri nisu razlikovni niti određujući za sjeverozapadne čakavske govore, pa se neće uzimati u obzir pri određivanju popisa punktova koji će biti obuhvaćeni ovom radnjom.

Pregledom dostupne literature utvrđeno je da se dvije metatonijske izoglose ne preklapaju u cijelosti, već samo u jednome manjemu dijelu. Naime, prezentska je metatonija znatno rasprostranjenija od metatonije određenoga lika pridjeva tipa *bogātī*, odnosno, te se dvije izoglose podudaraju samo u čakavskim govorima smještenim neposredno oko Rijeke.¹³⁷ Broj kategorija metatonijskih određenih likova pridjeva opada različitim intenzitetom prema rubovima prostora što ga zauzimaju sjevernočakavski govori. Ista je tendencija potvrđena i u prezentu glagola, ali je ona znatno slabijega intenziteta.¹³⁸

Stoga je primaran kriterij za utvrđivanje sjevernočakavskih govora koji su predmet istraživanja u ovoj disertaciji sjevernočakavska metatonija u prezentu glagola. Granice proširenosti te izoglose dobro su postavljene u radu nizozemskoga slavista W. R. Vermeera *On the principal sources for the study of čakavian dialects with neocircumflex in adjectives and e-presents* objavljenu 1982. godine. Nasuprot tomu o sjevernočakavskoj metatoniji u kategoriji određenoga lika pridjeva u literaturi nije sustavnije pisano, niti su utvrđene granice te izoglose. Dodatan je problem precizno metodološko određenje metatonije. Naime, zbog mogućnosti duljenja i analoških ujednačavanja koja su česta u pridjeva, nerijetko je teško odrediti je li dugi silazni naglasak u određenome liku metatonijski ili je rezultat duljenja druge vrste.

Budući da se granice dviju metatonijskih izoglosa podudaraju samo u jezgri najarhaičnijih govora, a u ostalima se potvrđuje veći ili manji broj relikata te jezične pojave, moguće je zaključiti da je ta izoglosa primarno pratila izoglosu metatonije u prezentu, odnosno da su se one podudarale na cijelome sjeverozapadnome čakavskome prostoru. I premda danas više ne može biti kriterijem za određivanje sjevernočakavskih govora, u ovoj će se radnji metatonija u određenome liku pridjeva istražiti, ali samo kao prilog proučavanju sjevernočakavske metatonije.

Korpus pridjeva i glagola zahvaćenih sjevernočakavskom metatonijom nije jedinstven, već oni ulaze u različite akcenatske tipove i podtipove. Istraživanjem će se obuhvatiti svi akcenatski tipovi i podtipovi

¹³⁶ Usp. primjerice doseljenički mjesni govor Dubašnice na otoku Krku u kojemu se potvrđuje *stārī*, ali *kāšlje*, a ne *kāšlje*.

¹³⁷ To je već 1914. godine opservirao A. Belić (1914.b:20).

¹³⁸ Tako se primjerice već u govoru Crikvenice udaljene kojih četrdesetak kilometara od Rijeke, Bribira ili Novoga Vinodolskoga ostvaruju oblici svršenoga prezenta glagola *bit* s kratkim naglaskom na osnovi: *būdeš, būde*.

u kojima je moguća metatonija. Maksimalan je broj tipova i podtipova utvrđen analizom akcenatski najarhaičnijih i sjevernočakavskom metatonijom najzahvaćenijih govora.

Dakle, za potrebe se ove radnje sjevernočakavskim govorima smatraju oni govori u kojima se makar u jednome akcenatskome tipu ili podtipu potvrđuje metatonijski cirkumfleks u kategoriji prezenta određenih glagola.

U tako se određenim dijalektološkim punktovima ispituju akcenatski tipovi imenica i glagola. Iz ukupnosti su promjenjivih vrsta riječi kojima je moguće utvrditi akcenatske tipove odabrane imenice i glagoli iz više razloga. Istraživanje bi akcenatskih tipova svih vrsta riječi u sjeverozapadnim čakavskim govorima bilo preopsežno, a opseg istraživanja mogao se smanjiti samo smanjenjem broja obrađenih dijalektoloških punktova ili smanjenjem broja vrsta riječi koje će se istraživati. Smanjenjem bi se broja punktova umanjila i mogućnost izvođenja točnih zaključaka o aktualnoj situaciji na terenu, te smjerovima budućega razvoja. Smanjenjem bi se pak broja promjenjivih vrsta riječi zanemarilo načelo cjelovitosti i uskratilo bi se važne jezične informacije. Ipak, analizom sjevernočakavske metatonije u određenome liku pridjeva, te akcenta neodređena lika nužnost koje je prethodno opisana, dobiva se uvid i u akcenatske tipove pridjeva u svim analiziranim punktovima, a time i u akcenatske tipove najvećega dijela zamjenica i brojeva koji ulaze u akcenatske tipove pridjeva i akcenatski jesu pridjevi.¹³⁹ Važna je i

¹³⁹ Prema isključivo akcenatskim značajkama u grobničkoj su skupini govora potvrđene četiri vrste riječi: imenice, pridjevi, zamjenice i glagoli. Iz toga proizlazi da brojevi ne postoje kao akcenatski samostalna vrsta riječi, već po svojim akcenatskim značajkama ulaze među imenice i pridjeve. U imenice ulaze brojevi *milijūn* i *hijada* koji se i sklanjaju kao imenice. Među pridjevskim akcenatskim tipovima razlikuju se dvije skupine brojeva. Prvu skupinu čine svi redni brojevi te glavni brojevi *jedān*, *jednā*, *jednō*; *dvā*, *dvē*; *ōba*, *ōba*, *ōbe*; *trī* i *obadvā*, *obadvā*, *obedvē* koji imaju apsolutno identičnu distribuciju naglašenih i nenaglašenih prozodema s etimološkim pridjevima, ali samo unutar jednoga od dvaju pridjevskih likova. Drugu skupinu čine brojevi koji se od obrasca neodređenoga lika pridjeva razlikuju neostvarivanjem nenaglašenih duljina na nastavku genitiva, lokativa i instrumentala množine. U tu skupinu ulazi broj *četiri*, *četire* te brojevnici pridjevi *čētvori*, *čētvori*, *čētvora* i *pētōr*, *pētora*. Ostali su glavni brojevi kao nedeklinabilni irelevantni pri određivanju akcenatskih tipova brojeva. Brojevi, dakle, ne postoje kao samostalna akcenatska činjenica.

Po akcenatskim je značajkama drugoj skupini brojeva među pridjevskim akcenatskim tipovima identična najveća skupina zamjenica. U nju ulaze osobne zamjenice za 3. l. jd. i mn., upitne i odnosne, posvojne, pokazne i neodređene zamjenice, uključujući i pokazne zamjeničke pridjeve. Akcenatski su samostalne i izdvojene od ostalih samo osobne zamjenice *jā* / *jāst*; *tī*; *mī* i *vī* te povratna zamjenica *sebē*. Većina morfoloških zamjenica po svojim akcenatskim značajkama ulazi u akcenatske tipove pridjeva pa su one s akcenatskoga motrišta pridjevi.

činjenica da su akcenatski tipovi zamjenica, pridjeva i brojeva u domaćoj, ali i stranoj literaturi vrlo slabo obrađeni, pa je onemogućen bilo kakav vid usporedbe ili ugledanja na postojeći metodološki model.

1.2.2. Upitnik za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije

Analizom je radova W. R. Vermeera,¹⁴⁰ I. Lukežić¹⁴¹ i S. Vranić¹⁴² utvrđen popis punktova koji su zahvaćeni sjevernočakavskom metatonijom u prezentu glagola. Time je preliminarno, orijentacijski postavljena granica sjeverozapadnočakavskih govora. Tu granicu valja potvrditi i eventualno revidirati terenskim istraživanjem kako bi se dobio točan popis punktova. U tu je svrhu sastavljen *Upitnik za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije* koji je koncipiran u dva dijela. U prvome se dijelu utvrđuje sjevernočakavska metatonija prezenta određenih glagola, a u drugome metatonija određenoga lika pridjeva. Budući da je cilj disertacije popisati i opisati sve akcenatske tipove i podtipove imenica i glagola, u osnovni su upitnik uneseni i svi oni akcenatski tipovi glagola u kojima se očekuje sjevernočakavska metatonija. Zbog toga pitanja o prezentskoj metatoniji nisu izdvojena u zaseban, preliminarni *Upitnik za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije*, već su dijelom osnovnoga upitnika, a u preliminarnome se Upitniku upućuje na one akcenatske tipove i podtipove iz *Upitnika za utvrđivanje akcenatskih tipova imenica i glagola* u kojima se očekuje sjevernočakavska metatonija. To su podtipovi 2.1.1.; 2.1.1.1. i 4.5.1. i oni se, premda redosljedom postavljenim u upitniku nisu prvi, ispituju prvi.

Drugi je dio *Upitnika za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije* namijenjen ispitivanju zastupljenosti sjevernočakavske metatonije u određenome liku pridjeva. *Upitnik* sadržava polazišne akcenatske tipove i podtipove pridjeva u kojima se očekuje sjevernočakavska metatonija. Ti su tipovi dobiveni istraživanjem akcenatski najarhaičnijih sjeverozapadnih čakavskih govora - kastavskoga, grobničkoga i novljanskoga i njihovom međusobnom usporedbom. Tim je preliminarnim istraživanjima, od kojih je ono za grobnički govor bio predmetom moje magistarske radnje, utvrđeno da se broj akcenatskih

Brojevima i zamjenicama kao morfološkim činjenicama zajedničko je znatno smanjenje ili potpun izostanak jedinica koje u nj ulaze promatrano s akcenatskoga aspekta. O tome vidi više u Zubčić, S. (2001.) Osim u grobničkome govoru, pojavu sam evidentirala i u govoru Kastva i Novoga Vinodolskoga, a literatura o govoru Orleca (Houtzagers, H. P. (1985.)) i Orbanića kraj Žminja (Kalsbeek, J. (1998.)) dokazuje isto.

¹⁴⁰ Usp. Vermeer, W. (1982:279-341).

¹⁴¹ Usp. Lukežić, I. (1990:Tabela 1. Tipovi i čestota duljenja kratkog akcenta u ikavsko-ekavskim govorima).

¹⁴² Usp. Vranić, S. (1999.a:306).

tipova i podtipova u kojima se ostvaruje sjevernočakavska metatonija u kategoriji određenoga lika pridjeva potpuno preklapa u kastavskome i grobničkome govoru. Relikti se toga staroga akcenatskoga stanja potvrđuju u suvremenome mjesnome govoru Novoga Vinodolskoga, ali u znatno manjemu broju no na Grobnišćini ili u Kastavštini. Usporedbom suvremenoga jezičnoga stanja s onim zabilježenim u studiji A. Belića objavljenoj 1909. godine utvrđena je tendencija dokidanja akcenatskih razlika među paradigmama dvaju pridjevskih likova ili pak unutar njih.¹⁴³ Začetke je te tendencije zabilježio već A. Belić u spomenutoj studiji. Polazišni su, dakle, akcenatski tipovi određenoga lika pridjeva preuzeti iz grobničkoga i kastavskoga govora, a po potrebi se mogu dopunjavati drugima ako se oni na terenu ovjere. Budući da je cilj dobiti naglasak određenoga lika pridjeva, od ispitanika se traži da na svome materinskome govoru sastavi ili ponovni rečenicu koja sadrži ispitivani oblik. Važno je da se traženi oblik potvrdi unutar rečenice kao više jezične jedinice jer je time izričaj bliži svakodnevnoj govornoj praksi, odnosno, uporaba je određenoga lika pridjeva kontekstualno uvjetovana, pa se tek u kontekstu mogu iščitati jezične značajke bliske govornima. Provocira se oblik nominativa jednine muškoga roda jer se on, za razliku od oblika ženskoga i srednjega roda, i morfološki razlikuje od istoga oblika neodređenoga lika. Nužno je ispitati i naglasak nominativa jednine svih triju rodova neodređenoga lika jer je u sjevernočakavskim govorima potvrđena tendencija ujednačavanja prema obliku Njd. m. r. Tako se primjerice umjesto očekivanoga *deběl, deběla, debělo* ostvaruje *deběl, deběla, debělo* i određeni lik *deběli, deběla, debělo* kao u govoru Orleca¹⁴⁴ i ostalim creskim govorima, a mogući su i ostvaraji *deběl, deběla, debělo* i određeni lik *deběli, deběla, debělo* u kojima je dugi silazni naglasak u ženskome i srednjemu rodu neodređenoga lika, te u svim trima rodovima određenoga lika rezultat analogije prema Njd. m. r. neodređenoga lika onih sustava u kojima se u potpunosti ili samo djelomično ostvaruje distribucijsko ograničenje za zavnuti naglasak u završnome položaju u riječi. Budući da je u tim slučajevima nemoguće sa sigurnošću utvrditi radi li se o sjevernočakavskoj metatoniji ili tek o analoškome ostvaraju naglasaka, takvi će se primjeri zanemariti, odnosno, neće se tretirati kao metatonijski. Isto će se tretirati i govori s izraženim duljenjem svih ili samo nekih naglašanih vokala koji su potvrđeni među ikavsko-ekavskim¹⁴⁵ i ekavskim govorima. Ako je pak rezultat duljenja zavnuti naglasak ili se ostvaruje naglasak produljene kvantitete, ali to još

¹⁴³ O toj tendenciji vidi više u radu Zubčić, S. (2004.).

¹⁴⁴ Usp. Houtzagers, H. P. (1985:227).

¹⁴⁵ O tipovima i rezultatima duljenja u ikavsko-ekavskim govorima vidi više u Lukežić, I. (1990:84-102).

uvijek ne dostiže kvantitetu dugoga naglasaka,¹⁴⁶ a u određenome se liku pridjeva u kojemu se očekuje sjevernočakavska metatonija čuje dugi silazni naglasak, to će se tretirati kao metatonija.

Zbog nemogućnosti utvrđivanja opreke među kratkim i dugim silaznim naglaskom, a time i utvrđivanja sjevernočakavske metatonije, u predmet istraživanja ove radnje ne ulaze jednoakcenatski sustavi pojavnost kojih se očekuje u buzetskome dijalektu.

Rezultati su primjene ovoga upitnika sljedeći:

- konačan popis punktova zahvaćenih sjevernočakavskom metatonijom, odnosno, određivanje granica prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori koji su predmetom istraživanja ove radnje;
- određivanje granica područja što ga zauzimaju mjesni govori u kojima se preklapaju dvije metatonijske izoglose, ona prezentska i ona određenoga lika pridjeva;
- određivanje brojnosti akcenatskih tipova i podtipova glagola i pridjeva u kojima se potvrđuje sjevernočakavska metatonija radi izdvajanja tipova i podtipova sklonijih akcenatskim inovacijama, te radi utvrđivanja dinamike gubljenja sjevernočakavske metatonije.

Budući da je akcentuacija, kao i refleks jata strukturalni kriterij, pojam akcenatskoga sustava podrazumijeva ukupnost mjesnih govora koji su u svim jezičnim značajkama isti ili se razlikuju u nekim jezičnim značajkama, ali se ne razlikuju u akcentuaciji. Isti akcenatski sustav mogu činiti mjesni govori koji se akcenatski samo djelomično razlikuju, odnosno, oni razlike kojih su posljedica različita stupnja inovacija, ali su povezani određenim akcenatskim specifičnostima i pokazuju istu tendenciju razvoja. Prema takvome shvaćanju akcenatskoga sustava vrlo su rijetke situacije da je jedan mjesni govor reprezentant jednoga akcenatskoga sustava,¹⁴⁷ a zbog svojega su ekskluzivizma takvi govori dobro poznati i u literaturi obrađeni. Akcentuacija bi se mogla odrediti kao svojevrsna konvergentna jezična značajka. Istraživanje akcenatskih tipova u svakome dijalektološkome punktu zahvaćenu sjevernočakavskom metatonijom rezultiralo bi stoga djelomičnim ili

¹⁴⁶ Takva je primjerice situacija s velikim brojem govora trsatsko-bakarskoga i crikveniškoga tipa.

¹⁴⁷ Takva je situacija primjerice u mjestu Draga kroz koje prolazi izoglosa dijeleći ga u dva dijela od kojih svaki pripada različitim dijalektima čakavskoga narječja, a ikavsko-ekavski dio mjesta koji čine zaseoci Gušč, Podohrušvun, Tomasići, Pelinova Gora, Orlići i Brig Dolnji ima posve autonoman akcenatski sustav koji se bitno razlikuje od susjednih gorbničkih govora i trsatsko-bakarskoga govora kojemu pripadaju zaseoci Brig Gornji i Tijani. Tu je akcenatsku specifičnost ikavsko-ekavskih draških govora prvi uočio i zabilježio A. Belić 1912. godine.

potpunim preklapanjem rezultata u punktovima koji su činjenica jednoga akcenatskoga sustava. Time bi se istraživanje znatno prolongiralo, a zaključci se ne bi izmijenili. Stoga će se u ovoj radnji istražiti svi akcenatski sustavi sjeverozapadnočakavskih govora koji su opisani u literaturi ili o kojima se iz literature iščitavaju pojedini akcenatski podatci, te oni akcenatski sustavi koji dosad nisu obrađivani. Obvezatno će se istražiti svi sustavi koji se ostvaruju u samo jednome dijalektološkome punktu. U većim će se akcenatskim sustavima istražiti veći broj punktova, ovisno o veličini pojedinoga pretpostavljenoga sustava i o razvedenosti njegovih punktova u geografskome smislu. Naime, moguće je pretpostaviti da će se na nekompaktnome teritoriju ili dijelovima teritorija kao posljedica gubitka komunikacije razviti različite jezične značajke. Upravo će se stoga uvijek odabirati nekoliko punktova iz samoga središta, te nekoliko punktova s rubnoga dijela i to tako da se odabirom rubnih punktova pokuša utvrditi eventualan utjecaj svih susjednih govora na akcentuaciju analiziranoga punkta.

Nazivi dijalektoloških punktova preuzeti su iz knjige *Društvena struktura naselja u SR Hrvatskoj* Jurja Hrženjaka, Zagreb, 1983. kako bi se otklonile dvojbe oko službenoga naziva, pripadnosti pojedinih zaselaka i sl., s time da se u bilješci navodi onaj naziv mjesta koji rabi domicilno stanovništvo kada se on razlikuje od službenoga. Od navedenoga se odstupa samo kada se imenuju mjesta višečlani naziv kojih počinje pridjevom *sveti*. Zbog promjene političkih prilika od 1983. do danas tim su naseljima vraćena stara, cjelovita imena.¹⁴⁸ U najvećemu je broju slučajeva *naselje*¹⁴⁹ isto što i *dijalektološki punkt*, kada pak to nije slučaj jer jedno naselje čine dva dijalektološka punkta¹⁵⁰ ili pak dva ili više naselja čine jedan dijalektološki punkt,¹⁵¹ to će biti posebni istaknuto. Podatci prikupljeni iz literature ili terenskim radom u dijalektološkim punktovima koji nisu popisani u spomenutoj knjizi, a važni su za ovo istraživanje, bit će izdvojeni u bilješke.

1.2.3. Metode istraživanja

Materijal za ovu radnju bit će prikupljen terenskim radom, ali će se u obzir uzeti i podatci iz objavljenih radova i rukopisa, te snimljeni ogledi

¹⁴⁸ Stoga nije *Petar u Šumi* već *Sveti Petar u Šumi*, nije *Jakov* već *Sveti Jakov*.

¹⁴⁹ Naselje je svako naseljeno mjesto bez obzira na broj stanovnika i infrastrukturu. Dakle, naselje je i grad i mjesto i selo.

¹⁵⁰ Takav je, primjerice, prethodno spominjani slučaj Drage.

¹⁵¹ Budući da se u svim mjestima smještenim na prostoru Grobnišćine rabi isti govorni tip, uz neznatne razlike, taj se prostor može odrediti kao jedan dijalektološki punkt i u nastavku će radnje biti nazvan Grobnikom.

govora.¹⁵² Svaki će iz literature prikupljen podatak biti provjeren na terenu. Posebna će se pozornost posvetiti podacima objavljenim u starijim jezičnim studijama jer se mogu očekivati promjene koje svjedoče o razvoju akcenatskoga sustava i pomažu utvrditi pravce i trendove jezičnoga razvoja. Svako će eventualno neslaganje podataka prikupljenih terenskim radom i iz literature biti posebno naznačeno i analizirano.

Akcenatski se tipovi terenski mogu istraživati na dva načina:

1. dugotrajnim boravkom u istraživanome punktu/punktovima, te neprestanim kontaktom istraživača s izvornim govornicima koje snima na koji od medija (audio kasetu, video kasetu ili kompakt disk), dobiveni materijal transkribira i iz njega ekscerpira podatke o akcenatskim tipovima, ili
2. ciljanim istraživanjem kojim se izvornome govorniku postavljaju pitanja s ciljem dobivanja naglaska u svim unaprijed određenim oblicima riječi. Pitanja su postavljena upitnikom u koji se unose dobiveni akcenatski podatci.

Prvi je tip istraživanja temeljitiji zbog više razloga: istraživač duže boravi na terenu i za svoga se istraživanja susreće s više govornika različita sociolingvističkoga statusa, pa može utvrditi potencijalne razlike; podatci koje je prikupio ekscerpirani su iz transkripta uobičajene govorne situacije; istraživanjem su prikupljeni podatci iz više različitih govornih situacija (monolog, dijalog) i oni prikupljeni u različitim govornikovim emocionalnim situacijama (sjeta, nostalgija, ljubav, ljutnja, nemir, stres i dr.) što omogućuje eventualno povezivanje odabira jezičnih sredstava s različitim govornim i osobnim situacijama;¹⁵³ zbog dugotrajnoga se boravka istraživač približi obavjesnicima, pa se među njima gubi neugodan i sputavajući odnos ispitivač : ispitivani koji zbog stresa ili nakane da se obavjesnik iskaže kao pismena osoba koja poznaje standardni jezik može rezultirati pogrešnim podacima i zaključcima; višekratnim se ponavljanjem jezične značajke potvrđuju. Zbog svega se nabrojenoga ovakav tip istraživanja čini idealnim. Jedina mu je mana upravo ono iz čega proizlaze sve njegove prednosti, a to je dužina trajanja. Takovo su istraživanje primijenili nizozemski slavisti H. P.

¹⁵² Pod rukopisima se podrazumijevaju doktorske disertacije, magistarske radnje, diplomske radnje, razni upitnici i drugi materijal.

¹⁵³ Takve su veze u literaturi opisane (usp. Ivanetić, N. (1995: osobito str. 9 i 10)), no potvrde su preuzete iz suvremenoga hrvatskoga standardnoga jezika. U kroatističkoj dijalektologiji nema sustavna prikaza povezanosti i uvjetovanosti jezičnih sredstava govornom situacijom. Najčešće se primijećuje pojačana tendencija ostvarivanja zavirutoga naglaska u sustavima u kojima je u utrnuću ili je utrnuo u emotivnome diskursu govornika. Usp. npr. iskustvo I. Lukežić glede određenja statusa zavirutoga naglaska u mjesnome govoru Luna (1990: str. 49, bilj. 70).

Houtzagers¹⁵⁴ i J. Kalsbeek¹⁵⁵ koji su u Orlecu, odnosno, Orbanićima kraj Žminja sminili oko sto sati govora. Od hrvatskih dijalektologa tim su se tipom istraživanja bavili svi oni koji su se u svojim monografskim obradama kojega dijalektološkoga punkta doticali i akcenatskih tipova kakvi su primjerice M. Moguš za govor Senja,¹⁵⁶ B. Finka za dugootočke govore,¹⁵⁷ S. Težak za ozaljski govor,¹⁵⁸ I Lukežić¹⁵⁹ za grobnički govor ili pak oni koji su se bavili samo akcenatskim tipovima poput S. Zubčić za grobnički govor.¹⁶⁰ Najvećem je dijelu tih istraživača zajednička činjenica da su obrađivani govori ujedno i njihovi materinski govori zbog čega su rezultati i zbog osobne govorne kompetencije istraživača najbliži točnima.

Nasuprot tomu, ciljana su istraživanja vremenski znatno kraća pa je znatno smanjena mogućnost potvrđivanja dobivenih akcenatskih podataka, broj ispitanika također je manji jer se izuzimaju svi oni neizravni obavjesnici s kojima je ispitivač prvoga tipa dnevno u kontaktu; podatci nisu dobiveni u svakodnevnoj, uobičajenoj govornoj situaciji, već u većim ili manjim provociranim odsječcima te stvarnosti; zbog nepoznavanja ispitivača, u obavjesnika se duže zadržava osjećaj nepovjerenja i suzdržanosti; za obavjesnika je neugodna situacija u kojoj mu se neprekidno postavljaju pitanja, pa to rezultira svojevrsnom frustracijom; istraživanje je vrlo opsežno, dugotrajno i iscrpljujuće pa se obavjesnik brzo umori i dr.

Iz svega je navedenoga evidentno da su ispitivanja prvoga tipa primjerena istraživanjima jednoga dijalektološkoga punkta ili nekoliko njih. Takva bi ispitivanja uz primjenu ciljanoga prikupljanja podataka bila površna i neprecizna. Uz sve navedene mane, ciljana su ispitivanja pogodna u sintetskim studijama koje pokrivaju velik broj punktova. Opsežne bi sintetske studije poput ove disertacije bile najbolje kada bi im prethodila sustavna dugotrajna istraživanja svakoga pojedinoga dijalektološkoga punkta, što u našoj dijalektološkoj praksi zasad još nije slučaj. Kako bi se izbjegli svi gore navedeni nedostaci ciljanoga ispitivanja, određeno je da će se odrednica kraćine trajanja ispitivanja u pojedinome punktu pokušati smanjiti čim dužim ostankom u mjestu boravka, obavezno će se ispitivati u dijalektološkome punktu, a samo iznimno, u slučaju da je određen punkt nenaseljen, a njegovi govornici obitavaju drugdje, izvan određenoga punkta; akcenatski će se podatci

¹⁵⁴ Usp. Houtzagers, H. P. (1985:8-10).

¹⁵⁵ Usp. Kalsbeek, J. (1998:25-27).

¹⁵⁶ Usp. Moguš, M. (1966:5-152).

¹⁵⁷ Usp. Finka, B. (1977:7-178).

¹⁵⁸ Usp. Težak, S. (1981.b:203-428).

¹⁵⁹ Usp. Lukežić, I. (1988:239-264).

¹⁶⁰ Usp. Zubčić, S. (2000)

kontrolirati ispitivanjem više riječi istoga akcenatskoga tipa; nastojat će se konzultirati veći broj govornika; radi svladavanja neugodne barijere između ispitivača i obavjesnika, ispitivač neće odmah primjenjivati upitnik, već će se u neformalnoj komunikaciji pokušati približiti obavjesniku; tijekom ispitivanja radit će se prekidi kada se u obavjesnika zamijeti umor ili želja za prekidom, a te će se pauze koristiti za snimanje ogleđa govora.

Temeljna je metoda istraživanja ciljano ispitivanje obavjesnika na terenu koje će se nastojati kombinirati s određenim komponentama ispitivanja koje se provodi dugotrajnim boravkom s ispitanicima.

Pitanje je odabira ispitanika u dijalektologiji jedno od ključnih jer je ispitanik predstavnik svih govornika nekoga idioma i po njegovu se govoru izvode zaključci o govoru pojedinoga punkta. Odabirom se pogrešnoga ispitanika analiziraju najčešće pogrešni podatci i nužno izvode pogrešni zaključci. Stoga je odgovornost dijalektologa odabir onoga što je u literaturi poznato kao idealni govornik. Pojam idealnoga govornika u lingvistiku uvodi Noam Chomsky,¹⁶¹ a nepisane, ali općeprihvaćene značajke takova govornika su sljedeće: idealni je govornik najčešće žena i to obično starije životne dobi, neškolovana, koja nije često ili duže boravila izvan svoga rodnoga mjesta, čiji je bračni partner iz istoga mjesta, koja nije pretjerano izložena medijima (televiziji, radiju ili tisku). Kao posebna se vrsta idealnoga govornika ističu iseljenici koji su napustivši rodni kraj konzervirali svoj materinski govor i s neznatnim ga izmjenama čuvaju do danas. Navedene odrednice upućuju na misao kako je preduvjet za jezično očuvanje izolacija govornika, odnosno, da su promjene izazvane jezičnim kontaktima ključan ili možda jedini čimbenik jezičnih promjena. Iz površne pak i laičke sociološke analize proizlazi da je žena ta koja ostaje kod kuće s djecom, koja se ne školuje i koja nije izložena medijima. Takvo je poimanje žene i u našem društvu najvećma napušteno. Moje govorničko i istraživačko iskustvo¹⁶²

¹⁶¹ O problemu odabira obavjesnika i teorijskim pristupima pojmu *idiolekta* vidi u raspravi M. Lončarića *Sustavi u dijalektologiji* u knjizi *Kaj jučer i danas*, osobito na str. 12-17.

¹⁶² Moj je materinski jezik grobnički, premda nikada nisam živjela na Grobnišćini, školovana sam, a poslom i interesom neprestano sam izložena medijima. Po svim bih navedenim odrednicama idealnoga govornika morala biti 'loš' govornik koji u svoj materinski idiom unosi mnogo elemenata suvremenoga hrvatskoga standardnoga jezika. Nasuprot tomu, u odnosu na govornike koji udovoljavaju svim (ili gotovo svim) odrednicama, idiom koji ja govorim arhaičniji je na svim jezičnim razinama od njihova govornoga idioma. Eklatantan je primjer moga istraživačkoga iskustva koje je u potpunosti opovrglo 'kriterije' jest odabir sedamdesetpetogodišnje starice koja cijeli život živi na Grobniku, samo je povremeno kao mljekarica odlazila u Rijeku, nikada se nije udala i nema djece, živi u izoliranome dijelu sela i nema radio niti televiziju za obavjesnika Keithu Langstonu tijekom njegovih istraživanja naglaska u čakavskim

ne ide u prilog spomenutim uvjetima, dapače, opovrgava ga.¹⁶³ Prema mojim opservacijama kojima sam se vodila u izboru govornika, ako je to uopće bilo moguće, jest da su 'dobri' govornici oni koji imaju pozitivan odnos prema svojem materinskome idiomu, odnosno, koji ga se ne stide, niti se u svome diskursu kao dokaz naobraženosti i svojevrsnoga prestiža koriste elementima suvremenoga standardnoga jezika. Odnos govornika prema svome materinskome idiomu znatno je izmijenjen. Jezik više nije samo sredstvo sporazumijevanja, već svojevrsan znak identiteta, sredstvo kojim se svjesni pojedinci opiru sve jačoj i sve bržoj najezdi standardnoga jezika. Posljednjih je desetak godina znatno izmijenjen i odnos društva prema dijalekatnim idiomima¹⁶⁴ nabolje. Uvećanjem nastavnih jedinica dijalektalne poezije u školama, novinskim kolumnama pisanim određenim mjesnim govorom, afirmiranjem dijalektalne riječi u popularnoj glazbi, uporabom dijalektalnih idioma na lokalnim radiostanicama i televizijama stvorilo se pozitivno ozračje, a uporaba dijalektalnih idioma i apeli za njihovim očuvanjem pridonijeli su podizanju svijest o njihovoj vrijednosti i važnosti.

1.2.4. Akcenatski tipovi i njihova klasifikacija

1.2.4.1. Akcenatski tipovi

Pojam *akcenatskoga tipa* je dvoznačan i s jedne strane označava akcenatsku sliku svih oblika osnove kojih imaju isto leksičko značenje, pa se može reći da je akcenatski tip riječi *kopāt* sljedeći: *kopān*, *kopāš*, *kopā*, *kopāmo*, *kopāte*, *kopājū*, *kopāj*, *kopājmo*, *kopājte*, a s druge strane označava akcenatski model u koji ulaze različite riječi istih akcenatskih svojstava, pa tako riječ *brāt* ulazi u prvi akcenatski tip zajedno s imenicama tipa *pūpak*, *medvid* / *medvəd*, *krūh*, *grāh* i sl. Cjelovit prikaz akcenatskoga tipa uključuje *sve* akcenatske jedinice, naglašene i

---

govorima. Istraživanje je, naime, propalo zbog nemogućnosti govornice da se izdigne izvan životne realnosti i odgovori i na pitanja odgovor kojih ne mora nužno biti semantički točan ili moguć, ali se njime dobije naglasak potrebna oblika određene riječi. Usljed uzbuđenja ili u nastojanju da nešto potvrdi kao apsolutno točno nerijetko je pomicala naglasak s ultime na dugu penultimu što joj se nikada ne događa u svakodnevnoj komunikaciji. Istraživanje je ponovljeno, ali sada sa zaposlenim, obrazovanim muškarcem četrdesetih godina, a prikupljeni su rezultati, po opservacijama prof. dr. Ive Lukežić koja se permanentno bavi gorbničkim govorom i po opservacijama mene kao izvornoga govornika, potpuno točni.

¹⁶³ Isto je potvrđeno u istraživanju J. Kalsbeek glavna informantica koje je bila pedesetdvogodišnja žena koja ne živi u Orbanićima, već u Žminju. Zanimljiva je i njezina opservacija da "In view of her relative youth, I thought it useful to work with older informants as well, whose language might containe elements I missed in NO's (Nevenka Orbanić, op. S. Z.). However, **their language was no differ from NO's**" (istaknula S. Z.). Kalsbeek, J. (1998:26).

¹⁶⁴ Misli se pritom na sve razine apstrakcije, od mjesnih govora do narječja.

nenaglašene, i *sve* akcenatske mijene uvjetovane fonološki i morfološki. Budući da je akcenatski tip zapravo akcenatska slika paradigme, određuje se samo promjenjivim vrstama riječi, u ovoj radnji dvjema najbrojnijim vrstama riječi - imenicama i glagolima. Nepromjenjive vrste, uz djelomično izuzeće nekih priloga u nepromjenjivost kojih sumnjaju mnogi lingvisti, nemaju više različitih oblika iste riječi pa im se akcenatski tip niti ne može odrediti.

Načelo cjelovitosti temeljno je pri utvrđivanju klasifikacijskih kriterija, a podrazumijeva akcenatsku tipologiju svih pojava oblika imenica i glagola imajući pritom na umu njihovu paradigmu / paradigme.¹⁶⁵ Da bi se dobila polazišna jedinica za određivanje akcenatskoga tipa, nužno je uzeti u obzir sve njezine gramatičke kategorije i ostale pojavne oblike pa odrediti njihovu važnost za klasifikaciju. Svaka se morfološka jedinica unutar akcenatskoga tipa određene riječi mora ostvarivati u najmanje dvama oblicima jer je u protivnome jednooblična, indeklinabilna i neprimjerena klasifikaciji.¹⁶⁶ Pošlo se od pretpostavke da polazišnu jedinicu čini samo jedna morfološka riječ, a ne skup različitih riječi. Uzmemo li se za primjer složeni glagolski oblici postaje jasno da se svaki takav oblik tvori od dvaju ili više samostalnih oblika koji, ako su naglašeni, ulaze u vlastite akcenatske tipove.

U kategoriji imenica uzima se u obzir cijela paradigma, a polazišni akcenatski tip imenica čini paradigma imenica koja sadrži i iskazuje gramatičke kategorije roda, broja i padeža.

U primijenjenoj su akcenatskoj klasifikaciji glagola u obzir uzimane gramatičke kategorije lica, broja, načina (infinitiv) i glagolskoga oblika. Kako su glagoli različitih vidova dva različita glagola koji ne moraju nužno ulaziti u isti akcenatski tip,¹⁶⁷ oni su promatrani zasebno. Bilježeni su samo jednostavni glagolski oblici, infinitiv, prezent i imperativ. Složeni su oblici sastavljeni od dviju ili više morfoloških jedinica od kojih sve ili samo neke mogu biti naglašene, pa stoga ne ulaze u akcenatske tipove kao cjelina, već kao njezini pojedinačni dijelovi. Polazišnu jedinicu za utvrđivanje glagolskoga akcenatskoga tipa čine jednostavni glagolski oblici: infinitiv, sva tri lica jednine i množine prezenta, 2. l. jd. te 1. i 2. l. mn. imperativa. Glagolski se prilog sadašnji u klasifikaciji ne uzima u obzir jer je nepromjenjiv i neprimjeren za

¹⁶⁵ Imenica kao osnovna jedinica ima uvijek samo jednu paradigmu kroz sedam padeža jednine i množine dok glagoli imaju dvije, paradigmu prezenta i paradigmu imperativa.

¹⁶⁶ Zbog toga u akcenatske tipove pojedinačnih glagola ne ulazi glagolski prilog sadašnji što će kasnije biti detaljnije obrazloženo.

¹⁶⁷ U isti akcenatski tip primjerice ulaze glagoli *pīsāt* i *napīsāt*, dok glagoli *razlēt* i *razlīvāt* pripadaju različitim.

klasifikaciju zbog svoje uvjetovanosti glagolskim vidom. Kako bi klasifikacija bila ispravna, svaka osnovna jedinica mora biti određena istim brojem oblika što bi uvrštavanjem glagolskoga priloga sadašnjega bilo narušeno za sve glagole svršena vida koji bi time imali jedan oblik manje. Premda je i infinitiv nepromjenjiv, jednoobličan, ipak je parametar za određivanje akcenatskoga tipa zbog triju razloga. Prvi je činjenica da njegova osnova i osnova ostalih oblika (prezenta i imperativa) imaju isto leksičko značenje pa može biti dijelom akcenatskoga tipa. Drugi, važniji razlog proizlazi iz činjenice da bismo isključivanjem infinitiva iz akcenatskoga tipa pojedinačnoga glagola isključili jedini oblik s infinitivnom osnovom¹⁶⁸ i time stekli samo djelomičan uvid u akcenatske odnose različitih glagolskih osnova. I posljednji, treći razlog jest nemogućnost utvrđivanja sjevernočakavske metatonije bez opreke prezenta i infinitiva, odnosno njihovih osnova.

1.2.4.2. Akcenatske klasifikacije

Određivanje kriterija za klasifikaciju u akcenatske tipove vrlo je složeno zbog brojnosti i isprepletenosti različitih, što fonoloških, što morfoloških parametara. Autori domaćih i stranih slavističkih rasprava često su se bavili i bave se njome, a njihov se pristup u cjelini može podijeliti na tretman naglasaka kao fonološkoga fenomena i kao činjenice koja se javlja u određenim morfološkim kategorijama. U fonološkim se analizama utvrđuje akcenatski inventar, distribucija naglasaka, njegova fiziologija i povijesni razvoj, dok su u morfološkim ključni mjesto i vrsta naglasaka unutar paradigme promjenjivih riječi. Osnovni je cilj obiju analiza utvrditi akcenatske značajke ispitivanoga jezičnoga sustava i usporediti ih s akcenatskim sustavom kojega drugoga jezičnoga sustava, primjerice ishodišnoga ili pak jednoga od supostojećih unutar istih ili u različitim jezičnim sustavima ili podsustavima, odnosno klasificirati jezične sustave prema akcenatskim značajkama. U analizama koje akcenatskome sustavu pristupaju isključivo s fonološkoga stajališta klasificira se prema različitim kriterijima.¹⁶⁹ Tako Pavle Ivić¹⁷⁰ klasificira organske sustave, po njemu srpskohrvatskoga jezika prema broju naglasaka, pa ih dijeli na jednoakcenatske, dvoakcenatske, troakcenatske i sl. ne uzimajući u obzir vrstu i distribuciju akcenata. Budući da je nepotpun, taj kriterij nije primjeren. Nije primjenjiv niti onaj kriterij koji

¹⁶⁸ Od infinitivne se osnove tvore glagolski pridjevi radni i dio glagolskih pridjeva trpnih, no kako oni pokazuju akcenatske značajke pridjeva, ulaze u akcenatske tipove pridjeva, a ne glagola. O tome vidi više u: Zubčić, S. (2000.).

¹⁶⁹ U ovome odjeljku posvećenu sustavima akcenatske klasifikacije neće se spominjati imena autora koji zastupaju pojedini kriterij jer je tome posvećena zasebno poglavlje naslovljeno *Sjeverozapadni čakavski govori*.

¹⁷⁰ Usp. Ivić, P. (1958).

uzima u obzir samo mjesto naglasaka ili samo vrstu naglasaka jer se na različitim mjestima mogu ostvarivati različiti naglasci. Primjenjiva i točna je samo ona klasifikacija koja uzima u obzir *sve relevantne* čimbenike. U hrvatskome jeziku to su: *akcenatsko mjesto*, *vrsta naglasaka* i *broj naglasaka*.

Cilj je akcenatske klasifikacije paradigmi morfoloških kategorija određivanje akcenatskih tipova. S obzirom na množinu morfoloških kategorija, njihovu daljnju razvedenost na lica i padeže te na činjenicu da se unutar paradigmi mogu ostvarivati isti ili različiti naglasci na istome ili različitome mjestu uz ostvarivanje ili neostvarivanje nenaglašenih duljina ili kraćina ispred ili iza mjesta naglasaka, morfološki je pristup akcenatskoj klasifikaciji mnogo složeniji od fonološkoga. Posljedica je toga nepostojanje čvrstih i općeprimjenjivih kriterija za klasifikaciju, čak i u suvremenoj literaturi. Već su dijalektolozi iz prve faze u razvoju hrvatske dijalektologije¹⁷¹ uočili važnost naglasaka i kao fonološkoga i kao morfološkoga kriterija, pa su redovito iza odjeljka o pojedinim oblicima davali opaske o naglasku toga oblika. U kasnijim je razdobljima pokušaj utvrđivanja akcenatskih tipova tekao postupno ekscerpiranjem akcenatskih tipova samo jedne vrste promjenjivih riječi, najčešće imenica, ili primjenom različitih kriterija na različite promjenjive vrste riječi. Svima im je zajedničko to da nisu ni pokušali utvrditi akcenatske tipove zamjenica, brojeva i glagola. Tek su strukturalistička učenja nakon pedesetih godina 20. stoljeća unijela metodološke novine i pokušaj uspostave jedinstvenoga kriterija.

Polazište za utvrđivanje klasifikacijskih kriterija u ovoj radnji bile su postojeće domaće i strane dijalektološke studije koje se bitno razlikuju po pristupu problemu. Analizom¹⁷² je većine njih utvrđeno da ne postoji jedinstveni kriterij za klasifikaciju, ali je svaka studija ponaosob pružila širok spektar kriterija koje bi za preciznu i metodološki primjerenu klasifikaciju trebalo rangirati i sintetizirati. U kroatističkoj literaturi dominiraju dva osnovna kriterija: *mjesto naglasaka* i *vrsta naglasaka* unutar kojih se potvrđuje više različitih potkriterija.

Mjesto naglasaka neki određuju fonološkom jedinicom *slogom*,¹⁷³ pa se oblici riječi dijele na one s naglaskom na inicijalnome, medijalnome ili finalnome slogu, a neki pak morfološkim jedinicama ostvarujući opreku između naglasaka na osnovi i naglasaka na nastavku. Treća skupina

¹⁷¹ Prema podjeli primijenjenoj u radu Dalibora Brozovića (1959.-1960.:51-65.) prva je faza u razvoju hrvatske dijalektologije trajala od druge polovice 19. do početka 20. stoljeća.

¹⁷² Rezultati te analize izloženi su u poglavlju naslovljeno *Sjeverozapadni čakavski govori*.

¹⁷³ Taj je kriterij uveo Đuro Daničić u svojoj studiji *Akcenti u imenica i pridjeva* (1913:3-99).

istraživača kombinira oba pristupa utvrđujući na kojemu se slogu osnove ili nastavka ostvaruje naglasak. Prvi akcenatski tip ti istraživači obično opisuju kao "kratki silazni naglasak na jednosložnim riječima" iz čega proizlazi da kompletan akcenatski tip određuju prema obliku nominativa ne opisujući akcenatski status ostalih oblika. Time se dolazi do važnoga metodološkoga pitanja kako opisati određeni akcenatski tip. U postojećoj se literaturi akcenatski tip najčešće opisuje nominativnim oblikom imeničkih riječi ili infinitivom glagola. Takav opis nije primjeren niti precizan jer je moguće, i ne tako rijetko, da se akcenatski poklapaju infinitivni ili nominativni oblici, a da u oblicima paradigme postoje manje ili više znatne razlike. Tako su primjerice u svim troakcenatskim sustavima s ograničenjem za ostvaraj zavirutoga naglasaka u završnome položaju u riječi akcenatski jednaki nominativi *školân* i *zidâr* premda pripadaju potpuno različitim akcenatskim tipovima. Oblici imenice *školân* imaju isti naglasak na istome mjestu u svim oblicima paradigme (Gjd. *školâna*, Nmn. *školân*), dok imenica *zidâr* u sustavima bez toga ograničenja ima zaviruti naglasak u završnome položaju u Njd. i različite naglaske na različitom mjestu u ostalim oblicima paradigme riječi (Gjd. *zidârâ*, Ijd. *zidârôn*).¹⁷⁴ Infinitivi također nisu pokazatelj jer primjerice *dîvêt*, *sêt* i *grêt*,¹⁷⁵ premda u infinitivu različiti, imaju istu naglasnu strukturu i pripadaju istome akcenatskome podtipu 2.3. Budući da takav opis može navesti na krive zaključke, u radnji će se opisivati cjeloviti akcenatski tipovi, odnosno naglasak na svim oblicima riječi.

Mjesto je naglasaka u jezicima s pomičnim naglaskom, dakle i u hrvatskome jeziku, morfološki uvjetovano. U južnoslavenskoj je skupini jezika ključan odnos među naglaskom na osnovi i na nastavku ili na nastavku i čelnome naglasku na prvome slogu osnove.¹⁷⁶ Slog kao fonološka jedinica nije relevantan, pa se niti ne uzima kao kriterij pri klasifikaciji. Tezu je moguće oprimiti sljedećim četirima primjerima iz grobničkoga govora: *glôbuš*; *Slavônac*; *školân* i *slâk*. U svim se primjerima, bez obzira na to jesu li jednosložni ili višesložni, ostvaruje isti naglasak i svi pripadaju istome akcenatskome tipu (1.2.) s istim naglaskom na istome mjestu u svim oblicima navedenih riječi. Različito je to što se dugi silazni naglasak ostvaruje u različitim pozicijama: inicijalnoj, medijalnoj i finalnoj, ali uvijek na samoglasniku osnove jer je

¹⁷⁴ Za naglasak u ostalim oblicima vidi akcenatski tip 4.5.2.

¹⁷⁵ Svi su primjeri u ovome odlomku, osim onih za koje se izričito navodi da su iz nekoga drugoga govora, preuzeti iz grobničkoga govora, a njihova akcenatska tipologija iz magistarske radnje Zubčić, S. (2001.). Razlog je tomu što je on, uz govor Orleca i Orbanića Žminjskih jedini sjeverozapadni čakavskih govora kojemu su opisani akcenatski tipovi promjenjivih riječi. Usto, akcenatska će se klasifikacija primjenjena u toj radnji najvećma podudarati s klasifikacijom primjenjenoj u ovoj disertaciji.

¹⁷⁶ O tome vidi više u: Stankiewicz, E. (1993).

riječ o imenicama muškoga roda s nultim relacijskim morfemom u nominativu jednine. Nasuprot tomu, imenice ženskoga roda s naglašenim relacijskim morfemom /a/ u Njd. nikada ne čine isti akcenatski tip s imenicama naglašenim istim naglaskom, ali u inicijalnome ili medijalnome slogu. Tako imenice *hrûšva* i *boròvica* pripadaju istome akcenatskome tipu (1.1.), dok imenica *ženâ* pripada posve drugome tipu (4.1). Razlog je tomu činjenica da je u potonjemu primjeru naglašen nastavak, a ne osnova kao u prvim dvama. Iz toga je moguće zaključiti da je *slog irelevantan u određivanju pojedinih akcenatskih tipova i da se mjesto naglasaka određuje morfološkim kategorijama osnove i nastavka*. Mjesto je naglasaka ključan kriterij akcenatske klasifikacije stranih slavista, pa s obzirom na nj razlikuju tri osnovna akcenatska tipa za imenice i glagole.¹⁷⁷ Akcenatski tipovi imenica su:

- a. sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi,
- b. sa stalnim mjestom naglasaka na nastavku i
- c. s pomičnim mjestom naglasaka.

U akcenatski tip a ulaze imenice koje su u praslavenskome jeziku imale naglasak akutske intonacije na vokalu osnove u svim oblicima izuzev genitiva množine i one s dočelnim *-jâ koje imaju neoakut na vokalu osnove. U tu skupinu ulaze imenice tipa *krâva*, *kôža*, *sûša*, *žēja*: *čâs*, *râk*; *râlo*, *lêto*; *smřt*. Imenice b-tipa u hrvatskome jeziku imaju naglasak na prvome vokalu nastavka u ženskome rodu (*ženâ*), u imenicama muškoga roda naglasak je na vokalu osnove samo u Njd. i Gmn. (*krôv*, *krovâ*), a u imenicama srednjega roda u praslavenskome je jeziku bio naglasak na vokalu nastavka u paradigmi jednine, a na vokalu osnove u množini (*krîlô*, *krîla* Nmn.). Budući da u suvremenim čakavskim govorima ove imenice imaju u nekim oblicima množinske paradigme naglasak na vokalu nastavka, C. S. Stang smatra da su to noviji oblici nastali analogijom prema oblicima jednine i to samo u onim padežima u kojima imenice muškoga roda imaju naglasak na vokalu nastavka.¹⁷⁸ Za razliku od a-tipa i b-tipa s manje-više stalnim mjestom naglasaka, c-tip je akcenatski pomičan. U imenicama ženskoga roda predstavljaju ga imenice *gorâ* i *glâvâ* s naglaskom na vokalu osnove u Ajd. U nj ulaze i imenice muškoga roda tipa *vlâs* koje po C. S. Stangu imaju u Lmn. (*vlâsh*) stari, praslavenski naglasak koji se sekundarno pomiče na penultimu. Temeljem suvremenoga akcenatskoga stanja u štokavskim sustavima C.

¹⁷⁷ Ovu je akcenatsku tipologiju postavio C. S. Stang (1965:56-61), a ona postaje poticajem većini stranih slavista za uspostavljanje nove ili materijalu primjerene klasifikacije. Usp. npr. F. H. H. Kortlandt (1978:270), E. Stankiewicz (1993:26), K. Langston (1998:46), J. Kalsbeek (1998:76, bilj. 3) i dr. E. Stankiewicz i njegov sljedbenik K. Langston navedene akcenatske tipove drugačije nazivaju i označavaju pa je α -tip akutski, β -tip oksitonalan, a α_0 cirkumfleksni.

¹⁷⁸ O tome vidi više u: Stang, C. S. (1965:83).

S. Stang rekonstruirala imenice srednjega roda c-tipa, pa ne temelju opreke *põlje* Njd. : *põlja* Nmn. zaključuje da je u praslavenskome jeziku u paradigmi množine bio naglasak na vokalu nastavka. To potvrđuje Beličevim primjerima iz Novoga Vinodolskoga *jāje* : *jāja* (< *jājā* i danas potvrđeno u govoru Brusja).

Po C. S. Stangu tri su akcenatska tipa glagola:¹⁷⁹

- a. sa stalnim mjestom naglasaka na vokalu osnove
- b. s recesivnim pomakom mjesta naglasaka i
- c. s naglaskom na vokalu nastavka.

U a-tip ulaze glagoli sa nepomičnim mjestom naglasaka tipa *videt/vidit, vidm; bit, būdēn/būdēn, gīnūt, gīnēn/gīnēn*. Akcenatski b-tip čine glagoli koji su u praslavenskome jeziku u 1. l. jd. prezenta imali naglasak na nastavku, a u svim ostalim oblicima na posljednjem vokalu osnove. U suvremenim slavenskim jezicima, izuzev ruskoga, silina je i u 1. l. jd. na osnovi.¹⁸⁰ Osim glagola *moći*, u ovaj akcenatski tip još ulaze i svi glagoli koji u čakavskome narječju imaju u infinitivu silinu na tematskome vokalu, a prednaglasnu duljinu na penultimi, te zavnuti naglasak na vokalu gramatičkoga morfema u paradigmi prezenta, tipa *pālīt, pālī; dosēgnūt, dosēgnēn*. Akcenatski tip naslovljen u izvorniku *end-stress* određen je time što je ili je bio nositelj siline posljednji vokal nastavka (*želimō, želiš < želiš*). Osim navedenoga primjera u ovaj akcenatski tip ulaze još i glagoli tipa *trēst, plēst* i dr.

S obzirom na usloženost i samo rekonstrukcijsku razliku između b-tipa i c-tipa imenica osnovne zamjerke Stangovoj klasifikaciji idu upravo u tom smjeru.¹⁸¹ Znatnijih primjedaba na klasifikaciju glagola nije bilo. Budući da je ovakva klasifikacija dijakronijska i da u dijakroniji postaje smislenom i opravdanom, u rekonstrukciji će se ishodišnojezičnih akcenatskih tipova imenica i glagola, uz preinake i prilagođavanja rabiti upravo ona.

Drugi je osnovni kriterij u akcenatskoj tipologiji *vrsta naglasaka* i u njegovoj primjeni u literaturi nema mnogo razilaženja. Izdvaja se samo prethodno spomenuta skupina stranih istraživača koja primjere tipa *debēl, debēla, debēlo* promatra kao oblike "s fiksnim naglaskom na istome vokalu osnove u svim oblicima."¹⁸² U pristupu tomu pitanju evidentna je razlika između hrvatskih i stranih dijalektologa, a proizlazi iz različitih ciljeva istraživanja. Strani se slavisti kroatističkom

¹⁷⁹ Usp. Stang, C. S. (1965:107-109).

¹⁸⁰ Ispravost je te teze potvrđena i u hrvatskome standardnome jeziku. Naime, 1. l. jd. glagola *moći* glasi *mōgu* (< *mogu*) prema, primjerice, obliku za 3. l. jd. s naglaskom *mōžeš*.

¹⁸¹ Usp. cit. rad E. Stankiewicza.

¹⁸² Primjeri i njihov opis preuzeti su iz knjige Janneke Kalsbeek (1998:143). Opis prevela Sanja Zubčić.

dijalektologijom ponajviše bave radi cjelovitijega spoznavanja praslavenske akcentuacije, pa isključuju one akcenatske mijene koje su se u pojedinim lingvističkim sustavima dogodile nakon praslavenske faze, kao što je duljenje u slogu zatvorenu sonantom u navedenome primjeru. Kroatistički dijalektolozi nasuprot tomu istražuju *sve* značajke nekoga konkretnoga lingvističkoga sustava ekscerpiranjem i povezivanjem kojih stvaraju snopove izoglosa svojstvene apstraktnijim sustavima skupine govora, dijalekata ili narječja. U tome je smislu potonjima važan oprimjereni podatak o duljenju pred sonantom jer je on za neke sustave razlikovan.¹⁸³ Budući da je osnovni cilj ove radnje precizno i detaljno opisati akcenatske tipove imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima, u njoj se utvrđuju i bilježe i sve akcenatske mijene potvrđene u time govorima.

Naziv kriterija *vrsta naglasaka* ispravan je samo za one sustave u kojima je dokinuta opreka po kvantiteti na nenaglašenim samoglasnicima u riječi. U sustavima u kojima je ta opreka dobro očuvana naziv kriterija upućuje na metodološku pogrešku neuzimanja u obzir distribucije nenaglašenih duljina u pojedinim oblicima paradigme. U njima je nužno popisati oblike u kojima se ostvaruje nenaglašena duljina. Distribucija je nenaglašenih duljina određena dvojako: fonološki, kao rezultat različitih duljenja (primjerice duljenja u slogu zatvorenu sonantom u Dmn. imenica muškoga roda *brātōn*) ili kontrakcija (primjerice Gjd. određenoga lika pridjeva *čūbastōga / čūbastēga* od ishodišnoga *čubastaego*), i morfološki, u povezanosti s određenim morfološkim oblicima (primjerice zanaglasne dužine u oblicima prezenta *mīslīš, vōlē*). U radnji su nenaglašene duljine popisane bez obzira na etimologiju. Po distribuciji nenaglašenih duljina u pojedinim oblicima riječi bitno se razlikuju one u osnovama od onih u nastavku. Nenaglašene su duljine u osnovama stalne i potvrđuju se u svim oblicima paradigme,¹⁸⁴ nasuprot tomu duljine u nastavku čvrsto su vezane uz određene morfološke kategorije i ne potvrđuju se nužno u svim oblicima paradigme. Nenaglašene duljine u osnovama su individualizirane, leksikalizirane i *divergentne* jer su upravo one jedan od ključnih kriterija za određivanje akcenatskih podtipova.

Raščlambom postojećih domaćih i stranih akcenatskih studija izdvojena su prethodno spominjana dva temeljna kriterija: *mjesto i vrsta*

¹⁸³ Tako se primjerice tri poddijeleka ikavsko-ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja razlikuju po opsegu provedenoga duljenja u slogu zatvorenu sonantom. O tome vidi u: Lukežić, I. (1990:106-117).

¹⁸⁴ Izuzetak čine one riječi u kojima zbog fonoloških razloga, najčešće je to nepostojano *a*, dolazi do promjena u leksičkome morfemu koje mogu imati posljedica na akcenatsko stanje. Takva je primjerice imenica *kolāc* u genitivu koje se ostvaruje slog zatvoren sonantom, pa stoga nužno i duljenje njegova vokala: *kōlcā*.

naglaska. Prema mjestu naglaska akcenatski se tipovi dijele u dvije skupine:

1. akcenatski tipovi u kojima se akcenatsko mjesto ne mijenja, tj. nepromjenjivi tip i
2. akcenatski tipovi u kojima se akcenatsko mjesto mijenja, tj. promjenjivi tip.

Drugi je kriterij vrsta naglaska koji se ostvaruje u pojedinom akcenatskom tipu. Prema njemu razlikujemo:

1. akcenatske tipove u kojima se ostvaruje isti naglasak i
2. akcenatske tipove u kojima se ostvaruju različiti naglasci.

Kombiniranjem tih dvaju kriterija dobivena su četiri osnovna akcenatska tipa:¹⁸⁵

1. isti naglasak na istom mjestu u oblicima iste riječi
2. različiti naglasci na istom mjestu u oblicima iste riječi
3. isti naglasak na različitom mjestu u oblicima iste riječi
4. različiti naglasci na različitom mjestu u oblicima iste riječi.

U postojeću je klasifikaciju uključena i teorijska spoznaja o bitnosti opreke po mjestu naglaska između osnove i nastavka.¹⁸⁶ Klasifikacijski kriterij koji iz nje proizlazi uklopljen je u postojeća četiri akcenatska tipa dokazujući time njihovu ispravnost i preciznost. Prva dva akcenatska tipa imaju stalno mjesto naglaska, dok se u drugih dvaju ono mijenja. S obzirom na činjenicu da se pod mjestom naglaska podrazumijeva morfološka jedinica, može se očekivati da će u različitim oblicima iste riječi trećega i četvrtoga akcenatskoga tipa alternirati naglasak na osnovi i nastavku. Nasuprot tomu, u prvim se dvama tipovima očekuje ili samo naglasak na osnovi ili samo naglasak na nastavku. Zbog svega navedenoga postojeća bi četiri akcenatska tipa bilo metodološki ispravnije preimenovati u:

1. isti naglasak na osnovi ili na nastavku
2. različiti naglasci na osnovi ili na nastavku
3. isti naglasak alternira na osnovi i nastavku i
4. različiti naglasci alterniraju na osnovi i nastavku.

¹⁸⁵ Ova je četiri akcenatska tipa uspostavio Milan Moguš u svojoj doktorskoj disertaciji *Današnji senjski govor* (1966:5-153.) primijenivši ga djelomično na imenice (ostvaruje se 1., 2. i 4. tip) i pridjeve (sva četiri tipa). Zamjenicama i brojevima ne određuje akcenatske tipove, a na glagole primjenjuje drukčiji klasifikacijski kriterij. Te su kriterije u svojim radovima primjenjivali i primjenjuju i njegovi učenici, usp. npr. radove Mire Menac-Mihalić (1995:247-251). i (1996: 9-41). U radu o naglasku imperativa u čakavskome narječju autorica primjenjuje drugačiju naglasnu tipologiju (1993:125-137), primjereniju građi i načinu njezina iznošenja.

¹⁸⁶ Usp. cit. djelo E. Stankiewiczza i P. Gardea (1993.).

Prema tako utvrđenom kriteriju unaprijed određeni akcenatski tipovi osnovnih jedinica podijeljeni su u četiri osnovna akcenatska tipa koji se dalje dijele i podtipove prema vrsti naglaska i distribuciji nenaglašenih duljina na osnovi. Prvi akcenatski tip dalje je razdijeljen na podtipove tako da je brojčanom oznakom 1.1. označen onaj podtip u kojemu se na istome mjestu ostvaruje kratki naglasak; oznakom 1.2. podtip s dugim silaznim naglaskom i oznakom 1.3. podtip sa zavnutim naglaskom. Svaki se od tih podtipova dijeli dalje prema distribuciji nenaglašenih duljina na osnovi i označava se pridijevanjem brojčanih jedinica oznaci kojoj pripada, primjerice 1.2.1., 1.2.2 itd. U akcenatskih je tipova glagola uvedena i dodatna podjela prema načinu tvorbe imperativa. Oni glagoli koji imperativ tvore gramatičkim morfemima /i/, /imo/ i /ite/ ili /ø/ /mo/ i /te/ označeni su trobrojnim kombinacijama (npr. 1.2.1.), a oni koji ga tvore formantom *j*, dok su sve ostale akcenatske jedinice jednake, brojem 1 kao četvrtom brojčanom oznakom (npr. 1.2.1.1.).

Drugi je akcenatski tip složeniji za obrojčavanje jer u istom obliku alterniraju dva ili tri naglaska. Osnovno je načelo svrstavanja po tipu alternacije naglasaka, ali se taj podtip i dalje raščlanjuje jer, premda alterniraju isti naglasci, mogu se ostvarivati u različitome rasporedu ili na različit način. Tako primjerice u paradigmi imenica *čāvāl* i *sīr* alterniraju *ā* i *ã* naglasak, ali one ipak pripadaju dvama različitim akcenatskim podtipovima jer dok imenica *čāvāl* ima kratki silazni naglasak u N i Ajd., a zavnuti naglasak u svim ostalim oblicima (Gjd. *čāvla*), imenica *sīr*, obrnuto, ima zavnuti naglasak u N i Ajd., a kratki silaznim u svim ostalim oblicima (Gjd. *sīra*). Razumljivo je da oni ne mogu ulaziti u isti podtip. Bitno je da se akcenatski podtipovi označeni dvobrojčanim simbolom međusobno razlikuju po najmanje jednoj akcenatski bitnoj značajci koja je u opisu navedena. I oni se dalje raščlanjuju na podtipove s tri brojčane oznake, uglavnom prema distribuciji nenaglašenih duljina na osnovi.

Treći se akcenatski tip pokazao izuzetno rijetkim. U grobničkome je govoru¹⁸⁷ potvrđen u nešto većem broju samo u glagola, a sa samo pet jedinica u korpusu imenica; lički čakavci nemaju glagola koji bi pripadao trećemu akcenatskome tipu,¹⁸⁸ a u kategoriji pridjeva ostvariv je u senjskome govoru¹⁸⁹ jer ondje izostaje sjevernočakavski metatonijski dugi silazni naglasak u kategoriji određenoga lika pridjeva.

Četvrti je akcenatski tip opsežan po broju osnovnih jedinica koje u nj ulaze i najrazvedeniji po broju akcenatskih podtipova. To je i očekivano s obzirom na porast složenosti parametara od prvoga prema

¹⁸⁷ Usp. Zubčić, S. (2001.)

¹⁸⁸ Usp. Moguš, M. (1982b:527-531). U istoj studiji autor također ističe rijetkost pojavljivanja ovoga akcenatskoga tipa.

¹⁸⁹ Usp. Moguš, M. (1966:77). Autor ovaj tip naziva četvrtim akcenatskim tipom.

četvrtome akcenatskome tipu. Diskriminanta za određivanje glagolskih akcenatskih tipova su mjesto i vrsta naglasaka u prezentu ili imperativu. Dakle, čim se skupina jednako akcentiranih riječi razlikuje od druge po naglasku u imperativu ili prezentu, ona ulazi u drugi podtip, pa naglasak infinitiva nije kriterij za podjelu u podtipove niti u jednome od četiriju akcenatskih tipova. Tako u isti akcenatski podtip ulaze infinitivi glagola *mūsti skūst*.

U imeničkim vrsta riječi razlike među podtipovima su evidentne, a u kategoriji su imenica određene i spregovnom vrstom jer imenice i vrste ženskoga roda imaju i zasebne akcenatske podtipove. Dok je u prvim dvama akcenatskim tipovima bio manji broj podtipova, a veći broj njihovih podpodtipova, to je u ovome slučaju obratno: razvedenost na podtipove je tolika da ne omogućuje toliku daljnju diobu. U kategoriji glagola podtipovi se dalje dijele zbog distribucije nenaglašenih duljina, ali sada i u nastavcima, dok su u imenica razlikovne nenaglašene duljine na osnovi.

Prvi, drugi i četvrti akcenatski tip iznimno se mogu dijeliti i na minimalne podjedinice obrojčene četirima oznakama. Broj osnovnih jedinica koje u nj ulaze u načelu je nizak. Takve su skupine akcenatski istih riječi povezane s hijerarhijski višim akcenatskim tipom označenim trima brojevima tek neznatnim odstupanjem u distribuciji nenaglašenih duljina. Ako se dakle neka skupina riječi po distribuciji nenaglašenih duljina izdvaja od neposredno joj nadređenoga trobrojčanoga akcenatskoga podtipa, a nema veze s eventualnim ostalim prethodnim trobrojčanim ili dvobrojčanim akcenatskim podtipom/podtipovima, tada se ona može izdvojiti i obrojčati četirima znamenkama.

Ako se akcenatski tip koje osnovne jedinice ne može u cijelosti odrediti zbog izostanka kojega oblika, primjerice paradigme jednine u imenica tipa *vrāta*, pa se stoga ne može s metodološkom preciznošću uvrstiti u odgovarajući podtip, on se uvijek svrstava u hijerarhijski viši podtip koji u sebi podrazumijeva obrazac za sve ostale svoje podtipove.

Ovakva je klasifikacija na akcenatske tipove svih promjenjivih vrsta riječi ovjerena na materijalu jednoga sjeverozapadnoga čakavskoga govora i to, grobničkoga, i primjenjivat će se u analizi prikupljenih podataka o akcentu paradigmi imenica i glagola u svim analiziranim suvremenim sjeverozapadnočakavskim mjesnim govorima.

1.2.5. Upitnik za utvrđivanje akcenatskih tipova imenica i glagola

Po odabiru tipa i metoda istraživanja, te načela klasificiranja polazišnih akcenatskih tipova, prišlo se sastavljanju upitnika za terensko istraživanje. Ideja terenskoga upitnika temelji se na popisu svih akcenatskih tipova imenica i glagola (tzv. polazišnih tipova) koji će se potom primjenjivati u svakome istraživanome punktu, a prikupljeni će se

podatci bilježiti u nj. Kako do sada nisu rekonstruirani akcenatski tipovi starohrvatskoga jezika, oni nisu mogli tvoriti polazišni.¹⁹⁰ Djelomično pak rekonstruirani akcenatski tipovi praslavenskoga jezika¹⁹¹ zbog izmjena koje su uslijedile u prahrvatskoj ili starohrvatskoj fazi, poslužili su kao svojevrsna smjernica i potvrda, ali ne kao polazišni sustav. Polazišni sustav može biti jedan konkretan suvremen mjesni govor koji je u svome razvoju nije pretrpio znatne promjene u akcenatskome inventaru i distribuciji. Promjene u mjestu naglasaka i promjene u vrsti naglašene jedinice nisu sinkronizirane, odnosno, ne prate jedna drugu na isti način u različitim jezičnim sustavima. Mogući su stoga troakcenatski sustavi s izmjenom mjesta naglasaka,¹⁹² te dvoakcenatski sustavi s očuvanim starim mjestom naglasaka,¹⁹³ a uzimanjem u obzir nenaglašenih duljina, situacija se dodatno usložnjava. Kako bi polazišni akcenatski tipovi u svim sastavnicama (!) bili arhaični, oni će se konstruirati iz triju različitih sustava: grobničkoga, kastavskoga i novljanskoga. Grobnički je idiom izabran stoga što ima očuvano staro mjesto naglasaka, te sustavne prednaglasne i zanaglasne duljine; kastavski pak zato što bolje od ostalih sustava ima očuvan zavnuti naglasak u svim pozicijama u riječi, a novljanski zbog staroga mjesta naglasaka i mogućnosti krozvremenske usporedbe različitih stadija jezičnoga razvitka.¹⁹⁴ Akcenatski su tipovi svih promjenjivih riječi grobničkoga govora popisani i obrađeni,¹⁹⁵ a potpunost je popisa osigurana analizom čak 10.000 riječi popisanih u rukopisnome rječniku grobničkoga govora.¹⁹⁶ *Temeljni je upitnik za utvrđivanje polazišnih akcenatskih tipova imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima* sastavljen po predlošku grobničkoga govora, a podatci o akcenatskim tipovima kastavskoga i

¹⁹⁰ Premda su u literaturi pojmovi 'polazišni' i 'ishodišnojezični' često istoznačni, u ovoj radnji to nisu. *Polazišni* su oni koji su u terenskome upitniku postavljeni kao model po kojemu se ispituje, svojevrsan kontrolni model, a *ishodišnojezični* oni za koje se pretpostavlja da su bili činjenicom ishodišnoga, za ovu radnju relevantnoga starohrvatskoga jezika

¹⁹¹ Usp. npr. u: Dybo, V. A. (1981.); Dybo, V. A.; Zamjatina G. A.; Nikolaev, S. L. (1990.); Stang, C. S. (1965.) i Stankiewicz, E. (1993.).

¹⁹² Usp. primjerice creske govore u kojima primjerice u množini imenica srednjega roda često dolazi do pomaka kratkoga naglasaka na prethodni dugi ili kratki slog, a rezultat je pomaka zavnuti naglasak (Nmn. *sēla*).

¹⁹³ Takav je primjerice mjesni govor Selca s očuvanim vrlo starim mjestom akcenta tipa *zeli, grozdōve* i u osobnim imenima tipa *Mātē, Īvē* i sl., ali dvočlanim akcenatskim inventarom.

¹⁹⁴ Misli se pritom prvenstveno na temeljnu Beličevu studiju iz 1909.a, te na upitnik što ga je za potrebe Hrvatskoga dijalektološkoga atlasa ispunio Milan Moguš.

¹⁹⁵ Usp. Zubčić, S. (2001.).

¹⁹⁶ Idejna je začetnica toga dugotrajnoga projekta dr. sc. Iva Lukežić koja je prikupila leksički materijal, a ja sam ga leksikografski obradila, unijela u računalno i prikupila frazeološki materijal (Bogović, S. (1996:341-362)).

novljanskoga govora prikupljeni su višednevnim boravkom na terenu i ekscerpiranjem akcentiranih tekstova.¹⁹⁷ Prikupljeni su akcenatski podatci upisivani u trostupačne tablice (svaki stupac za jedan ispitanik) da bi se olakšala usporedba. Po prikupljenome materijalu, uspoređeni su podatci, a u polazišne su akcenatske tipove ulazili oni podatci koji su mjestom i vrstom naglasaka i distribucijom nenaglašenih duljina arhaičniji. Kriteriji za određivanje pojma 'arhaičniji' su sljedeći:

- Arhaičniji je oblik s očuvanom prednaglasnom i/ili zanaglasnom duljinom od oblika bez nje/njih (*cīpāt / cēpāt : cipāt / cepāt, rīnūt : rīnut*)
- Arhaičniji su oblici sa zavnutim naglaskom u pozicijama u kojima se on očekuje.¹⁹⁸ (*pūt : pūt, cīpān : cīpan / cīpān; kopāl : kopāl, sēt : sēt* i dr.)
- Arhaičniji su oblici s nepomaknutim mjestom naglasaka (*selō : sēlo; glāvā : glāva / glāva*). Pritom se izuzimaju reliktni oblici koji prethode primjeni Dybova zakona.

Kada nije bilo moguće zaključiti koji je oblik arhaičniji, poslužila sam se dostupnom literaturom ili proširila broj parametara za usporedbu uzimajući podatke iz drugih punktova.

Arhaičniji su oblici činili polazišne akcenatske tipove. Oni, dakle, nisu identični niti jednome od triju konkretnih mjesnih govora, već su konstrukt, apstrakt konkretnih jezičnih podataka.

Dobiveni su polazišni akcenatski tipovi podijeljeni u četiri osnovna tipa i daljnje podtipove prema kriterijima navedenim u prethodnim dvama poglavljima.

Svaki je polazišni akcenatski tip opisan i predstavljen određenim brojem leksema koji u nj ulaze u trima punktovima prema kojima su određeni. Najveći je broj takovih primjera iz primarnoga sloja, premda se nužno navode i riječi stranoga podrijetla zbog utvrđivanja njihove

¹⁹⁷ Za govor Novoga Vinodolskoga ekscerpirane su pjesničke zbirke Davida Kabalina *Naša beseda*, Riječko književno i naučno društvo, Rijeka, 1969.; *Kolo mažurane*, Čakavski sabor, Rijeka, 1975.; *Moj grade kameniti*, Rijeka 1987.; *Nagnulo se j' drivec orihovo*, Ustanova "Ivan Matetić Ronjgov", Viškovo-Ronjgi, 2002.; ogledi govora objavljeni u studiji Aleksandra Belića (1909a:181-266). Za govor Kastva i Kastavštine: akcentirani dijelovi pretiska *Kastavštine* Ive Jardasa (1994.); *Kastavci šire crekav* (ogled govora priložen studiji J. Ribarića (2002:151)); *Kako su Kastavci turan snažili* (u: Šimunović, P.; Olesch, R. (1983b:272-274.)); J. Stanić, *Smej se do suz*, Libellus, Crikvenica, 1995.

¹⁹⁸ Moguš, M. (1971.a:91-93) slijedeći učenje S. Ivšića izdvaja sljedeće položaje u kojima se očekuje zavnuti naglasak: 1) «pri sažimanju dvaju vokala od kojih je drugi bio naglašen»; 2) u Gjd. imenskih vrsta riječi ž. r.; 3) u Gmn. imenica svih triju rodova koje su imale naglašene završne poluglasove; 4) u prezentu i oblicima tvorenim od prezentske osnove glagola tipa *pītāt*, te u rednih brojeva; 5) u slogu zatvorenu sonantom.

akcenatske adaptacije. Posebno se razmatra status nenaglašenih duljina u tudicama jer je moguće, a u kastavskome govoru i potvrđeno, da se gotovo sustavne pozicijski uvjetovane nenaglašene duljine u riječima primarnoga sloja (tipa *kōlcā*) ne ostvaruju u riječima stranoga podrijetla (*kantāt* umjesto *kāntāt*). Nerijetko se u istome polazišnome tipu navodi više imenica ili glagola akcenatski tipovi kojih se istražuju, a razlog je tomu dvojba hoće li prvi biti dijelom leksika ispitivanoga punkta ili pak potreba da se određeni oblici dodatno potvrde.

U sjeverozapadnim su čakavskim govorima, osobito na njegovim rubnim dijelovima česta duljenja naglašenih vokala, različita stupnja, dosega i rezultata.¹⁹⁹ Stoga su u polazišnim akcenatskim tipovima s kratkim naglaskom predviđene imenice i glagoli s naglaskom na različitim samoglasnicima (npr. *jāto, nēbo, žīto, kōlo, jūgo*). To nije uvijek bilo moguće izvesti za sve akcenatske tipove. Kada je pak bilo moguće, ispitalo se i duženje samoglasnika koji su kontinuanta ishodišnojezičnih samoglasnika (npr. *e i i* od *ě, a, e i o* od *ǣ, o, u i a* od *ǫ, e i a* od *ę* i dr.).

Akcenatski se tipovi odčitavaju u paradigmi kao morfološkoj činjenici, ostvaruju se u pojedinim oblicima i određeni su fonemskom strukturom pojedinoga oblika ili kojega njegova dijela. Radnja stoga nužno ulazi u morfološku razinu nudeći detaljan pregled paradigmi imenica, te paradigmi prezenta i imperativa i glagolskoga pridjeva radnoga. Morfološki je sustav, osobito množinska paradigma imeničkih vrsta riječi, podložna inovacijama, pa se nerijetko uz starije, ishodišnojezične oblike potvrđuju i inovirani oblici.²⁰⁰ U svakome će se takvu slučaju obavjesniku ponuditi starije morfološko stanje, koje će se potom obavezno označiti, bude li ga obavjesnik ovjerio. Unosom se novih gramatičkih morfema najčešće ne mijenja ništa u akcenatskome tipu, odnosno, izmjene su takve da se zbog njih ne otvara novi tip (Gmn. *jūtār : jūtrīh/ jūtrīh*) već mu se opis samo djelomično prilagodi.

Zbog važnosti utvrđivanja morfološkoga stanja, u 1. polazišnome akcenatskome tipu sadržanu u upitniku ispituje se cijela paradigma

¹⁹⁹ O tome vidi više u Lukežić, I. (1990:84-104) i Vranić, S. (1999).

²⁰⁰ Tako je i u arhaičnim sustavima često ujednačavanje DLI množine na oblik instrumentalna. Primjerice (D) *Dāj tō nāmi*. (L) *Tō vīsī na vāmi*. i (I) *Hōj s nāmi*. Primjeri su preuzeti iz grobničkoga govora. Evidentna je i tendencija eliminiranja nultoga gramatičkoga morfema iz Gmn. koji se još relativno dobro čuva u ženskome rodu, a u muškome je i srednjemu sve češće zamijenjen morfemom /i/ iz stare i-deklinacije ili morfemom /ih/ iz pridjevsko-zamjениčke deklinacije koji nerijetko gubi dočeto *h*, a potvrda da je iz pridjevsko-zamjениčke deklinacije jest obavezna zanaglasna duljina koja izostaje u primjerima prvo navedene etimologije. To je vrlo evidentno u kirkim govorima Drivenika, Triblja i Grižana, te Selca i Dramlja koji se uglavnom razlikuju /ne/potvrđivanjem dočetonoga *h*. U Selcu se ostvaruju oblici Gmn. *kōmādīh, grādīh, brōdīh*, a u Dramlju *kōmādī, stvārī, nōčī*.

imenica muškoga i ženskoga roda. Paradigma se imenica srednjega roda od paradigme muškoga roda razlikuje u NAV jd. i mn. pa se ne ispituje cijela paradigma već samo oblici Njd. i mn., te Gmn. jer su u njemu česti novi gramatički morfemi. U ostalim se polazišnim tipovima ispituju samo oni oblici koji su utvrđeni kao važni, odnosno, koji imaju neku akcenatsku značajku dostatnu da se zbog nje izoliraju u vlastiti akcenatski tip. Zbog morfološke, a time i akcenatske specifičnosti, velikome se broju polazišnih tipova dodatno ispituje genitiv množine. Tako primjerice polazišni akcenatski tip imenica muškoga roda 1.2. čine imenice s dugim silaznim naglaskom na istome mjestu u osnovi u svim oblicima (*sīn*). Potvrđi li se samo Njd. nije zaključeno ništa jer je on vrstom naglasaka i slogovnom strukturom u sustavima s ograničenjem za ostvaraj zavintoga naglasaka u završnome položaju u riječi identičan imenicama tipa *sīr*. Tek se naglaskom kojega drugoga oblika, primjerice Gjd. može utvrditi razlika jer on u imenica tipa *sīn* glasi *sīna*, a u imenica tipa *sīr/sīr* glasi *sīra*. Imenicama toga polazišnoga tipa treba ispitati i naglasak Ljd. jer se akcenatski i slogovno iste imenice tipa *dān*, *pīr*, *zīd* i sl. od akcenatskoga tipa imenice *sīn* razlikuju naglaskom na vokalu gramatičkoga morfema u Ljd.: *dānū*, *pīrū*, *zīdū*. Tom je metodom određen odabir onih oblika koji će se obavezno provjeriti. Broj tih oblika sukcesivno raste od 1. do 4. akcenatskoga tipa zbog akcenatske složenosti, ali i akcenatske raznolikosti potvrđene dosadašnjim istraživanjima i podacima prikupljenim u literaturi. Tako se primjerice u 4. polazišnome akcenatskome tipu imenica srednjega roda (tipa *selō*) obavezno mora ispitati Nm. jer je prijenos naglasaka na proklitiku u tome obliku zabilježen u dosta sustava pa se njime potvrđuje stupanj inovativnosti pojedinoga govora. Literaturom potvrđen prijenos naglasaka s ultime na dugu ili kratku penultimu u Imn. imenica tipa *kolāc*, *dolāc*, *pētāk* zahtijeva nužno uvođenje toga padeža i ispitivanje njegova naglasaka. Isto je i s potvrđenim duljenjima.

Sjeverozapadni su čakavski govori arhaični i na morfološkoj razini. Pritom se misli na očuvanost nepalatalne paradigme imenica ženskoga roda koja je za ovu radnju relevantna zbog razlika u naglasku genitiva jednine u skupini imenica s naglašenom ultimom. Gramatički morfem Gjd. palatalne deklinacije ženskoga roda je /e/ podrijetlom od /e/ (*dušę* > *duše*), a onaj nepalatalne je /i/ podrijetlom od /y/ (*ženy* > *ženī*). Genitiv jednine ženskoga roda palatalne paradigme jednak je oblicima NAVmn. gramatičkim morfemom i naglaskom (*Tō j od Īvetove ženī*. i *Tō j od nāše ženī*). Ta se gramatička homonimija u palatalnoj paradigmi dokida suprasegmentnim sredstvima pa Gjd. uvijek ima dugi naglasak (zavintu ili dugi silazni, ovisno o distribucijskome ograničenju za ostvaraj zavintoga naglasaka u završnome položaju u riječi), a ostali oblici kratki (*Govorīn ti z dūšę.*, ali *Mōlīmo za nāše dūšę*). Zavintu je naglasak u Gjd.

palatalne deklinacije analoškoga podrijetla, po uzoru na Gjd. zamjenice u značenju 'ona' koja je u ishodišnome sustavu glasila *njeję*. Po ispadanju intervokalnoga /j/ i denazalizaciji prednjega nazala (*njee*), stvoreni su uvjeti za kontrakciju rezultat koje je zavintu naglasak *njē* koji se analoški proširio na sve Gjd. ž. r. imeničkih vrsta riječi (*mojē*, *līpē/lēpē*). Dubinska, morna struktura toga zavintoga naglasaka upućuje na činjenicu da je prije kontrakcije bila naglašena ultima, odnosno, gramatički morfem /e/. Vjerojatno je stoga prije navedenih promjena i Gjd. ž. r. palatalne deklinacije bio naglašen kratkim naglaskom na ultimi (*dūšę > **dūšę*). S obzirom na očekivane akcenatske promjene u tom padežu, uz svaki se polazišni akcenatski tip ženskoga roda navode oblici s palatalnom i nepalatalnom promjenom i obvezatno se provjerava naglasak Gjd. U paradigmi je ženskoga roda specifičan i Ijd. koji u dijelu sjeverozapadnih čakavskih govora ima gramatički morfem /u/ ili /o/,²⁰¹ dok su u drugima potvrđeni alomorfi /um/, /un/ i /on/.²⁰² Imenice ženskoga roda koje imaju naglašenu ultimom tako imaju različit naglasak u Ijd., ovisno o gramatičkome morfemu. Morfemi /u/ ili /o/ uvijek su kratki²⁰³ (npr. *ženū*,

²⁰¹ Taj je gramatički morfem nastao denazalizacijom stražnjega nazala *o* koji je kao zaseban gramatički morfem supostojao uz alomorfe /ojo/ i /ejjo/ ovjerene u tekstovima pisanim staroslavenskim jezikom (usp. Damjanović, S. (2003:80)). Potvrđen je u zapadnome dijelu slavenskoga svijeta: u zapadnoslavenskim jezicima, u slovenskome jeziku, kajkavskome narječju i sjeverozapadnome dijelu čakavskoga narječja (o tome vidi u: Brozović, D.; Ivić, P. (1988:22)). U literaturi postoje dvojbe oko njegova podrijetla i uopće njegova postojanja. Jedni tvrde da /o/ nije postojao kao samostalan morfem, već da je suvremeni morfem /u/ rezultat kontrakcije dvaju vokala na drugi, nastao denazalizacijom *o* (*ojo* / *ejjo* > *oju* / *ejju* > *ou* / *eu* > *u*) (usp. Lukežić, I (1996:102, bilješka 226)). Drugi pak tvrde (usp. Brozović, D.; Ivić, P. (1988:22)) da je /o/ zaseban gramatički morfem, no slažu se s time da je nastao kontrakcijom morfema /ojo/ i /ejjo/ na drugi vokal, ali prije njegove denazalizacije. Treći tvrde da još od "opšteslavenskoga" jezika supostojaju dva instrumentalna gramatička morfema, a kontrakcijsko podrijetlo morfema /o/ razložno nije činjenicom da bi onda on nužno bio dug, što nije slučaj O tome vidi u: Belić, A. (1962:41).

²⁰² Dočetno je *m* ili *n* preuzeto iz Ijd. imenica muškoga i srednjega roda, a prethodni vokal ovisi o refleksu stražnjega nazala u određenome dijalektološkome punktu. Usp. Brozović, D.; Ivić, P. (1988:22).

²⁰³ Zavintu je naglasak na tome mjestu (*ženī*) bilježio H. P. Houtzagers za govor Orleca (1985:80-81) i Snježana Hozjan za govore Ustrina i Beloga u rukopisnim upitnicima za Hrvatski dijalektološki atlas. Za svojih sam terenskih istraživanja creskih govora (Belej, Ustrine, Vrana, Lubenice, Beli) potvrdila taj naglasak, ali sam neprestano dvojila čuje li se nazal ili ne pa su i moji zapisi nesustavni. Čini mi se da je ispravno govoriti o slaboj nazalizaciji vokala gramatičkoga morfema posljedica koje je očekivani zavintu naglasak, a ne o gramatičkome morfemu /u/. Dvojbe se oko toga djelomično iščitavaju iz doktorske disertacije S. Vranić (1999.a) koja bilježi gramatički morfem /u/ u svim creskim govorima osim Zbičine u kojoj je zabilježila alternaciju, te Predošćice za koju je u ogledu govora što ga je za potrebe kolegija

sestru i sl.), dok su morfemi /um/, /un/ i /on/ uvijek dugi zbog zatvorenosti sloga sonantom.

Naglasak se određenih oblika imenica dobiva na dva načina: nominativni su oblici jednine i množine obično dobiveni odgovorom na postavljeno pitanje (npr. *Kako se naziva razdoblje u godini koje najčešće traje 30 ili 31 dan?*), a ostali su oblici paradigme postavljeni u rečenicu kao kontekst, pa se od obavjesnika traži da iskazanu rečenicu ponovi na svome materinskome idiomu (*Postili smo svih šest korizmenih petaka.*). Pritom se uzimaju u obzir sve sintaktičke posebnosti sjeverozapadnih čakavskih govora, a pitanja se mogu trenutno prilagođavati.

Akcentatski se tipovi glagola dobivaju na sličan način. Pitanjem se dobiva infinitiv, a postavljanjem u kontekst ostali oblici. Kako rečenicu čini već slijed osobne zamjenice za određeno glagolsko lice i odgovarajući glagolski oblik, upitnikom nisu postavljane cjelovite rečenice jer je nepotrebno i otežavalo bi ispitivanje.

U kategoriji glagola ispituju se paradigme imperativa i prezenta i oblici svih triju rodova jednine glagolskoga pridjeva radnoga. Premda ovi potonji akcentatski uopće nisu glagoli već pridjevi jer ulaze u pridjevske akcentatske tipove,²⁰⁴ u radnji se ispituju i navode jer su u njima vrlo česte

---

Terenska dijalektološka istraživanja snimila i transkribirala M. Nosić pronašla samo potvrde morfema /un/.

²⁰⁴ Polazeći od dvaju metoloških načela prema kojima je:

1. točno samo ono metodološko načelo primjenom kojega se osigurava najmanji mogući broj akcentatskih tipova i podtipova u koje se moraju moći uvrstiti sve akcentirane osnovne jedinice, odnosno maksimum osnovnih jedinica u minimum akcentatskih tipova i podtipova; i
2. ključan *akcentatski* kriterij u klasifikaciji, pa je stoga moguće da u isti akcentatski tip ili podtip uđu jedinice koje pripadaju različitim vrstama riječi

na korpusu akcentatskih tipova pojedinačnih glagola dobiven je izuzetno velik broj podtipova s glagolskim pridjevima kao divergentnim odrednicama. Njihovom je eliminacijom broj akcentatskih podtipova znatno smanjen spajanjem osnovnih jedinica koje su po svim ostalim oblicima jednake. Takva se nova klasifikacija pokazala sustavnijom, preciznijom i time primjerenijom. Istom je utvrđeno da *svi* glagolski pridjevi imaju akcentatske značajke pridjeva. Budući da je u klasifikaciji ključan *akcentatski* kriterij moguće je da u isti akcentatski tip ili podtip uđu jedinice koje pripadaju različitim vrstama riječi, poput jednoga od glagolskih oblika i pridjeva. Takav se metodološki postupak pokazao ispravnim uvrštavanjem glagolskih pridjeva radnih i trpnih u već postojeće akcentatske tipove pridjeva. Naime, činjenica da pri uvrštavanju glagolskih pridjeva nije trebalo otvoriti niti jedan poseban, dotad nepostojeći akcentatski podtip pridjeva apsolutno povrđuje da su glagolski pridjevi po svojim akcentatskim značajkama pridjevi, a ne glagoli. Za razliku od 'pravih' pridjeva i glagolskih pridjeva trpnih koji imaju cjelovitu paradigmu kroz sedam padeža jednine i množine, glagolski pridjevi radni imaju samo oblike nominativa. Usprkos okrnjenoj padežnoj gramatičkoj kategoriji, oni imaju kategoriju roda (muški, ženski i srednji) i kategoriju broja (jedinina i množina), pa se kao višeoblični moraju uzeti u obzir pri klasifikaciji. Glagolski se pridjevi radni izdvajaju i nepostojanjem gramatičke

akcentatske promjene. Akcent glagolskoga pridjeva radnoga, dakle, nije određujući za akcentatsku klasifikaciju, niti se u njoj uzima u obzir, već je dodan kao svojevrsan prilog istraživanju dosega akcentatskih inovacija u sjeverozapadnim čakavskim govorima. Paradigma imperativa broji tri oblika, a u istraživani korpus ulaze oblici za 2. l. jd. te 1. ili 2. l. mn. imperativa tvoreni formantom *j*, te oblik jedan od dvaju oblika množine imperativa s nastavcima /i/, /imo/, /ite/. Za razliku od druge skupine imperativa u kojoj svi oblici imaju isti, kratki naglasak (*molī, molīmo, molīte*), naglasak prve skupine je zavnuti, ali se on u 2. l. jd. može zamijeniti dugim silaznim u sustavima s ograničenjem za ostvaraj toga naglasaka u završnome položaju u riječi. Valja provjeriti i naglasak jednoga od dvaju množinskih oblika da bi se potvrdilo je li eventualni dugi silazni naglasak u 2. l. jd. rezultat distribucijskoga ograničenja ili nepostojanja zavnutoga naglasaka u sustavu (*pīj, pījmo, pījte* ili *pīj, pījmo, pījte*). U paradigmi prezenta obavezno se ispituju: 1) oblik 1. l. jd. zbog utvrđivanja utjecaja činjenice da je završni slog zatvoren sonantom,²⁰⁵ b) jedan od dvaju preostalih oblika jednine radi potvrđivanja etimona naglasaka 1. l. jd.; c) 1. ili 2. l. mn. jer imaju isti naglasak; d) 3. l. mn. zbog mogućih morfoloških razlika i njihove povezanosti s naglaskom.

Ovisno o okolnostima i potrebama, na terenu se broj upitnikom određenih vrsta riječi može povećavati ili smanjivati. Ispitivanje ovako koncipiranim upitnikom traje bez prekida oko četiri sata, ovisno o psihofizičkoj spremi obavjesnika.

1.2.6. Analiza podataka

Prikupljeni će se podatci analizirati, a usporedbom analiza pojedinačnih punktova, utvrdit će se akcentatski sustavi. Akcentatski su sustavi ukupnost mjesnih govora koji su u svim jezičnim značajkama isti ili se razlikuju u nekim jezičnim značajkama, ali se ne razlikuju u akcentuaciji. Isti akcentatski sustav mogu činiti mjesni govori koji se akcentatski samo djelomično razlikuju, odnosno, oni razlike kojih su posljedica različita stupnja inovacija, ali su povezani određenim akcentatskim specifičnostima i pokazuju istu tendenciju razvoja. Stoga je

---

kategorije određenosti/neodređenosti jer su svi oblici neodređeni. Ta je kategorija načeta i u glagolskih pridjeva trpnih samo dio kojih ima oba lika i koji se stoga danas doživljavaju kao 'pravi' pridjevi.

O tome vidi više u Zubčić, S. (2001.) za grobničke govore i (2003.) za određene sjeverozapadnočakavske govore.

²⁰⁵ Ta činjenica, naime, može i ne mora biti određujuća, a utjecaj se utvrđuje u odnosu prema ostalim oblicima jednine. Tako je u glagola tipa *pījēn, pījēš, pījē* sigurno da je zavnuti naglasak u 1. l. jd. uvjetovan zatvorenošću sloga sonantom. Naprotiv, u glagola tipa *kopān, kopāš, kopā, kopāmo* ili pak *sidīn / sedīn, sidīš / sedīš, sidī / sedī; sidīmō / sedīmō* nije riječ o tom utjecaju.

osim analize sinkronijskoga stanja potrebno posebno istaknuti inovativne značajke. Konačnom će se usporedbom akcenatskih tipova uspostavljenih akcenatskih sustava izdvojiti one jezične značajke koje su zajedničke svim sjeverozapadnim čakavskim govorima i temeljem kojih se oni mogu izdvojiti kao samostalan korpus u odnosu na primarno južnočakavske, a onda i na one iz tzv. rubnoga pojasa.

Konačno, pokušat će se rekonstruirati akcenatski tipovi imenica i glagola ishodišnoga, starohrvatskoga jezika ili pak jednoga njegova dijela.²⁰⁶

1.3. Dosadašnja istraženosti akcenatskih tipova imenica i glagola

Tri su temeljna termina u ovoj disertaciji: *akcenatski tipovi imenica i glagola*, *sjeverozapadni čakavski govori* i *sjevernočakavska metatonija*. Kako su potonja dva termina precizno definirana u uvodnome dijelu radnje,²⁰⁷ uz prikaz razvoja promišljanja o njima u dostupnoj domaćoj i stranoj literaturi, na ovome se mjestu o tome više neće pisati. Ovdje će se prikazati razvoj akcenatske tipologije u domaćoj i stranoj literaturi od pionirskih radova do stavova suvremenih slavističkih akcentologa, te zastupljenost takve vrste istraživanja u hrvatskome jeziku.

1.3.1. Razvoj akcenatske tipologije

Premda je važnost čakavske akcentuacije za rekonstrukciju praslavenske već dugo poznata, ipak se u dijalektološkim opisima čakavskih govora pružaju tek minimalne informacije o akcenatskom sustavu i to prezentacijom akcenatskoga inventara i distribucije. Pojedinačne se i izdvojene spoznaje o akcenatskim tipovima mogu iščitavati samo posredno uz pomoć tek pokojega akcentiranoga oblika riječi. Neki se znanstvenici u svojim studijama uopće ne dotiču akcenatskih tipova premda cjelovito ili parcijalno opisuju neki lingvistički sustav²⁰⁸ što je najčešće rezultat drukčije postavljena cilja

²⁰⁶ D. Brozović i P. Ivić u (1981:221-226) izdvajaju četiri polazišna sustava ishodišnoga jezika, od kojih se dva odnose na čakavštinu i to jedan na njezin sjeverozapadni dio, a drugi na južne čakavske govore.

²⁰⁷ Obama su terminima posvećena istoimena poglavlja, a termin *sjevernočakavska metatonija* dodatno se eksplicira u poglavljima *Podrijetlo metatonijskoga cirkumfleksa* i *Metatonija u hrvatskome jeziku*.

²⁰⁸ Usp. npr. Finka, B.; Šojat, A. (1968.b); Houtzagers, H. P.; Budovskaja, E. (1996.); Finka, B.; Šojat, A. (1973.b); Hraste, M. (1964.); Hraste, M. (1966.); Lukežić, I.; Turk, M. (1986.); Lukežić, I. (1988.); Lukežić, I. (1996.); Lukežić, I. (1998.); Lukežić, I.; Turk, M. (1998.); Hozjan, S. (1992.); Maček, M. (1930.a); Milčetić, I. (1895.); Moguš, M. (1982.a); Moguš, M. (1995.); Lisac, J. (1996.) studija *Domaća rič zadržkoga kraja*; Lisac, J. (1999.) studije: *Jezično stanje zadržkoga područja*, *Dijalekatno stanje na otoku Ižu* i *O jednom od pašmanskijh govora* i mnogi drugi.

radnje.²⁰⁹ Nedostatak je opsežnih dijalektoloških monografija koje se bave akcenatskim tipovima svih ili samo nekih vrsta riječi nesustavan i metodološki neujednačen sustav za klasifikaciju. Cilj je ovoga poglavlja prikazati dominantne dijakronijske i sinkronijske tendencije u akcenatskoj klasifikaciji konkretnih govora triju hrvatskih narječja.

Prvu fazu²¹⁰ u razvoju hrvatske dijalektologije moguće je nazivati i mladogramatičarskom prema onodobnoj dominantnoj lingvističkoj školi. Minucioznost, detaljnost i preciznost kao njezini temeljni metodološki postulati rezultirali su nastojanjem da se popišu *svi* oblici i *svi* njihovi ostvaraji. Stoga radovi nastali u drugoj polovici 19. stoljeća pružaju niz vrijednih, pojedinačnih podataka, ali bez cjelovite slike ili uspostavljena sustava, odnosno, zakonitosti pojave. Tako Antun Mažuranić kao začetnik hrvatske dijalektologije u pionirskom djelu *Zakon Vinodolski*²¹¹ uspostavlja akcenatske opreke između imenica u Njd. i Gmn., R. Strohal u radu o govoru Rijeke²¹² promjene svih vrsta riječi oprimjeruje s po jednom akcentiranom paradigmom, dok I. Milčetić²¹³ navodi samo akcentirane primjere baveći se nešto detaljnije akcenatskim inventarom. Premda u toj fazi još nije moguće govoriti o pokušaju uspostave akcenatskih tipova, popisivanjem su pojedinih oblika ili oprimjerenjem pojedinih paradigmi stvoreni uvjeti za njihovu eventualnu rekonstrukciju.

Druga je faza trajala otprilike do pedesetih godina 20. stoljeća, a od prve se ne razlikuje po učenju, već po korpusu istraživanja (koji postaje konkretan govor na terenu), po samostalnom statusu dijalektologije, te po razvijenijoj terminologiji i metodologiji. Kakvoćom se izdvajaju radovi A. Belića i S. Ivšića. A. Belić u svojoj studiji o govoru Novoga Vinodolskoga²¹⁴ uspostavlja po prvi put kriterij za akcenatsku klasifikaciju imenica muškoga roda i to po mjestu naglaske na stalne i promjenjive akcenatske tipove. S. Ivšić²¹⁵ ne nudi izdvojene tipove, ali detaljno progovara o naglasku svakoga oblika. Ostali se autori dotiču samo akcenatskoga inventara i distribucije²¹⁶ ili popisuju naglaske

²⁰⁹ Tako bi primjerice bilo zalihosno akcenatskim tipovima opterećivati knjigu Ive Lukežić *Govori Klane i Studene* kada je njezin cilj bio utvrditi one jezične značajke koje potvrđuju autohtonost tih dvaju govora na sjevernočakavskom području i njihovu pripadnost rubnim sustavima čakavskoga narječja ili pak *Przegléd slowianskich gwar Istrji* M. Mačekkoga koji, kako i sam naslov kaže ima više karakter pregleda nego tipičnoga dijalektološkoga opisa jednoga mjesnoga govora.

²¹⁰ Prva je faza u razvoju hrvatske dijalektologije trajala do konca 19. stoljeća. O tome više u: Brozović, D. (1959.-1960.).

²¹¹ Usp. Mažuranić, A. (1843.).

²¹² Usp. Strohal, R. (1895.).

²¹³ Usp. Milčetić, I. (1895.).

²¹⁴ Usp. Belić, A. (1909.a).

²¹⁵ Usp. Ivšić, S. (1913.).

²¹⁶ Usp. npr. Bujan, V. (1937.).

pojedini oblicima ili paradigmama.²¹⁷ Mate Hraste na imenice muškoga roda primjenjuje kriterij sličan Belićevu, dok već na imenice ženskoga roda pa i na ostale vrste primjenjuje drukčiji/drukčije kriterij/kriterije. Josip Ribarić ne izdvaja akcenatske tipove i cjelovito naglašava samo paradigmu nekih zamjenica. Glagolima ne označava naglasak, a ostalim vrstama riječi samo djelomično.

Treća je faza u razvoju hrvatske dijalektologije obilježena strukturalizmom i znatnijim interesom stranih slavista za organske sustave hrvatskoga jezika. Iz osnovnog polazišta strukturalista da je jezik sustav i da pojedine jezične činjenice ne treba promatrati zasebno, već uvijek u njihovoj ukupnosti²¹⁸ proizlazi potreba usustavljanja dotad taksativno prikupljenih akcenatskih podataka i ispitivanja novih. U početku treće faze javljaju se važna dijalektološka djela s pokušajem uspostave jedinstvenoga kriterija za akcenatsku klasifikaciju. S. Sekereš²¹⁹ na paradigme imenica i glagola primjenjuje kriterij po vrsti naglasaka, a dalje ih raščlanjuje po mjestu naglasaka. Ostalim se vrstama riječi uopće ne bavi, dok akcenatske tipove pridjeva predstavlja samo oblikom Njd. muškoga roda. Iste su se 1966. godine pojavile još dvije bitne čakavološke studije Milana Moguša²²⁰ i Blaža Jurišića.²²¹ Zajedničko im je to što ne prikazuju akcenatske tipove zamjenica i brojeva, a različit im je metodološki pristup klasifikaciji imenica i pridjeva. Dok B. Jurišić na njih primjenjuje različite kriterije, M. Moguš je dokazao da se mogu obuhvatiti istim kriterijem. Kombiniranjem mjesta naglasaka i vrste naglasaka dobio je četiri osnovna akcenatska tipa u koja ulaze sve imenice i pridjevi iz njegovoga korpusa. Akcenatski su tipovi dalje istraživani samo u velikim monografijama,²²² ali opet najčešće s nepotpunim korpusom ili nejednakom metodološkim kriterijima ili se pak istražuje samo jedan segment, poput primjerice imenica ili glagola.²²³ Posljednja je četvrtina 20. stoljeća u hrvatskoj dijalektologiji obilježena

²¹⁷ Usp. primjerice rad Mate Tentora (1909.).

²¹⁸ Usp. Ivić, M. (1990.).

²¹⁹ Usp. Sekereš, S. (1966.).

²²⁰ Usp. Moguš, M. (1966.).

²²¹ Usp. Jurišić, B. (1966.).

²²² To su sljedeće monografije: Finka, B. (1977.) (akcenatske tipove imenica i pridjeva pruža u tablici i ne dotiče se ostalih vrsta riječi); Sekereš, S. (1977.) (dominantan mu je kriterij vrsta naglasaka, a potom ih dalje raščlanjuje po mjestu, ne određuje tipove zamjenica i brojeva); Težak, S. (1981.b) (imenice po rodovima i dalje po vrsti naglasaka u Njd., pridjeve po naglasku u Njd. m. r. NOL ili OL; zamjenice i brojeve ne klasificira, a glagole određuje po tipu akcenta u infinitivu i dalje po stalnosti ili nestalnosti akcenta); Šojat, A. (1982.) (nesustavno i glede korpusa i metodologije) i Vukušić, S. (1982.) (sve promjenjive riječi po promjenjivosti ili nepromjenjivosti naglasaka, dalje po intonaciji i po mjestu naglasaka).

²²³ Moguš, M. (1982.b.); Menac-Mihalić, M. (1993.), (1995.) i (1996.).

izostankom velikih, sustavnih monografija, a time i izostankom obrade akcenatskih tipova. Sve su brojniji opsegom manji radovi koji se dotiču samo akcenatskoga inventara i/ili distribucije i sintetske studije o pojedinim dijalektima.²²⁴ Nasuprot toj silaznoj tendenciji među hrvatskim dijalektolozima, među stranim je sve inenzivniji interes za hrvatska narječja, osobito za čakavsku prozodiju. Izdvajaju se dvije poznate monografije nizozemskih slavista H. P. Houtzagersa i J. Kalsbeek u kojima primjenjuju među stranim slavistima gotovo općeprihvaćenu Stangovu podjelu imenica na tri akcenatska tipa: "1. svi oblici imaju naglasak na osnovi; 2. unutar paradigme mjesto naglasaka alternira između zadnjega vokala osnove, ili nepostojanoga *a*, i (prvoga) vokala nastavka; 3. unutar paradigme mjesto naglasaka alternira između (prvog) vokala osnove i (prvog) vokala nastavka."²²⁵ Dominantan je kriterij za klasifikaciju mjesto naglasaka s osnovom i nastavkom kao temeljnim jedinicama. Na ostale se vrste riječi primjenjuju različiti kriteriji, ali uvijek s tim kriterijem kao dominantnim. Čakavskom su se akcentuacijom radi rasvjetljavanja praslavenske bavili mnogi drugi u kroatističkoj dijalektologiji manje poznati slavisti. Christian S. Stang postavio je općeprihvaćenu podjelu²²⁶ na tri spomenuta praslavska akcenatska tipa dobivena rekonstrukcijom iz litavskoga i ruskoga jezika te čakavskoga i staroštokavskoga narječja hrvatskoga jezika. Temeljni mu je izvor podataka poznata Belićeva studija o Novome, ali se koristi i akcenatskim podacima iz bruškoga rječnika te Hrastinom studijom o Hvaru²²⁷ i Moskovljevićevom o Korčuli.²²⁸ Ruski se akcentolog V. A. Dybo također na Belićevu materijalu bavi čakavskom akcentuacijom radi utvrđivanja praslavenskih akcenatskih tipova²²⁹ te dopunjava i modificira neke Stangove teorije.²³⁰ H. Steinhauer²³¹ proširuje materijal za svoju analizu, pa Belićevoj studiji priključuje analizu senjskoga govora Milana Moguša i Jurišićev predgovor rječniku govora otoka Vrgade.²³² Kenneth Naylor²³³ temeljem zastupljenosti triju fonoloških vrijednosti naglasaka, siline, kvantitete i intonacije dijeli čakavske govore u tri skupine i prema njemu bi grobnički govor ulazio u prvu skupinu jer su u njemu

²²⁴ O buzetskome: Šimunović, P. (1970.); o ikavsko-ekavskome: Lukežić, I. (1990.) i o ekavskome: Vranić, S. (1999.a).

²²⁵ Usp. Kalsbeek, J. (1998:76). (prevela Sanja Zubčić).

²²⁶ Usp. Stang, C. S. (1965.).

²²⁷ Op. cit.

²²⁸ Usp. Moskovljević, M. (1950.).

²²⁹ Usp. Dybo, V. A. (1990.).

²³⁰ Usp. Dybo, V. A. (1990.).

²³¹ Usp. Steinhauer, H. (1973.).

²³² Sve su spomenute studije prethodno citirane.

²³³ Usp. Naylor, K. E. (1974.).

zastupljene sve tri vrijednosti. Edward Stankiewicz²³⁴ je uz neznatne izmjene primijenio Stangovu klasifikaciju na slovenski, srpsko-hrvatski,²³⁵ bugarski, ruski, ukrajinski, bjeloruski i slovački književni jezik, a od čakavskih studija uzima u obzir samo rječnik Vrgade. U posljednje se vrijeme svojim radovima, ali i radom na terenu²³⁶ ističe Stankiewiczov učenik Keith Langston. Pozornost usmjerava na fiziologiju naglasaka, akcenatske tipove²³⁷ i alternacije naglasaka²³⁸ u čakavskim govorima o čemu će uskoro objaviti knjigu.

Metodološki se pristupi stranih slavista i hrvatskih dijalektologa rješavanju istoga problema mogu uspoređivati na mnogim razinama. Dok su u hrvatskim studijama najčešće istraživani akcenatski tipovi jednoga konkretnoga sustava, u stranim se uspoređuje više govora različitih ili istih akcenatskih tipova. Hrvatski dijalektolozi prikupljaju građu na terenu za razliku od stranih koji akcenatske podatke najčešće ekscerpiraju iz postojećih studija polazeći od radova S. Ivšića i A. Belića. Budući da korpusi ponuđeni u tim radovima nisu cjeloviti i da je od njihova objavljivanja proteklo devedesetak godina, upitno je nastoje li strani slavisti prikazati sinkronijsko ili dijakronijsko akcenatsko stanje. Treća je bitna razlika u ujednačenosti kriterija za klasifikaciju. Velika se većina stranih istraživača služi Stangovom klasifikacijom što je od višestruke koristi zbog mogućih komparativnih studija. U hrvatskoj je dijalektološkoj literaturi, nasuprot tome potvrđen samo jedan slučaj primjene istoga kriterija u radovima dvaju istraživača i to M. Moguša i M. Menac-Mihalić.²³⁹ Svi ostali autori pronalaze vlastita metodološka rješenja što rezultira šarenilom i apsolutnom nemogućnošću usporedbe i bilo kakve sinteze. Razlike u pristupima uvjetovane su i različitim ciljevima istraživanja. Inozemni akcentolozi pokušavaju dobiti dubinsku akcenatsku sliku iz koje iščitavaju podatke o praslavenskoj akcentuaciji, dok domaći nastoje najprije prikazati postojeće stanje (površinsku strukturu) iz kojega se naknadno može rekonstruirati dubinska slika. Razlika je i u pristupu naglasku. Strani ga slavisti poimaju i prikazuju kao morfonološki fenomen, dok je u nas on neizostavan dio fonoloških istraživanja.²⁴⁰

²³⁴ Usp. Stankiewicz, E. (1993.).

²³⁵ Ime jezika se navodi onako kako je navedeno u citiranome djelu bez detaljnije eksplikacije njegove pogrešnosti.

²³⁶ Keith Langston boravio je u Hrvatskoj u proljeće 1999. godine obavivši terensko istraživanje govora Drenove, Grobnika, Jadranova, Jardasa, Grižana, Crikvenice i Tkona ovjerivši u literaturi postojeće podatke i prikupivši nove.

²³⁷ Usp. Langston, K. (1999.).

²³⁸ Usp. Langston, K. (1998.).

²³⁹ Moguš, M. (1982.b.); Menac-Mihalić, M. (1995.). i Menac-Mihalić, M. (1996.).

²⁴⁰ O tim razlikama više u radovima Keitha Langstona (1999:167). U uvodu rada autor uspoređuje različite stavove o akcenatskom tipu imenice *stārac* - *stārca*. Dok ona

1.3.2. Istraženost akcenatskih tipova po sustavima hrvatskoga jezika

Prema poslijesosirovskoj lingvistici svaki se jezik ostvaruje kao sustav i/ili kao standard.²⁴¹ Oni se međusobno razlikuju po tipu norme: norma jezika kao sustava je lingvistički određena i naziva se *implicitnom*, dok je norma jezika kao standarda određena sociolingvistički i naziva se *eksplicitnom*. Jezik kao sustav ima samo unutarnje, a jezik kao standard i unutarnje i vanjske zakonitosti. Prema tome, dijakronijski gledano naziv *jezik kao standard* u slučaju hrvatskoga jezika odnosi se na više različitih danas živih ili mrtvih idioma poput suvremenoga standardnoga hrvatskoga jezika, hrvatskoga književnoga jezika i svih književnih jezika koji su se u povijesnom razvoju rabili na kojem manjem hrvatskom teritoriju, poput čakavskoga, kajkavskoga, štokavskoga i hibrdnoga književnoga jezika. *Jezik kao sustav* predmet je izučavanja dijalektologije, a predstavlja ukupnost apstraktnih sustava koje čine skupine govora, dijalekti i narječja, te mjesni govor kao konkretan sustav.²⁴² U ovome će se dijelu radnje, u skladu s ciljem i zadacima istraživanja, analizirati istraženost akcenatskih tipova u svim prethodno spomenutim lingvističkim sustavima hrvatskoga jezika.

Književnojezični tekstovi napisani jednim od književnih jezika koji su se na području Hrvatske potvrđivali od 15. do kraja 19. stoljeća nisu bili akcentirani, a nekolicina normativnih priručnika eventualno je bilježila tek pokoji akcenatski podatak, najčešće na samo jednome obliku, pa iz njih nije moguće izvući akcenatske tipove. Njihova je rekonstrukcija otežana dvjema činjenicama. Osnovica je svim povijesnim književnih jezicima bila narječna ili višenarječna kao u

---

za M. Moguša ulazi u tip "različit naglasak na istome mjestu u osnovi," K. Langstonu je to prvi tip "isti naglasak na istome mjestu u osnovi" jer *ā* nije primaran, već je rezultat fonološke pojave duljenja u slogu zatvorenu sonantom.) i Kennetha E. Naylora (1974:152-153) (osvrće se na tradicionalno hrvatsko poimanje naglasaka kao isključivo fonološkoga fenomena).

²⁴¹ O tome više u: Silić, J. (1996.).

²⁴² Autor je takve temeljne podjele na konkretne i apstraktne sustave Dalibor Brozović. Usp. studiju *Slavenski standardni jezici i usporedna slavistika* u: (1970.c:10-13). Premda je ona gotovo općeprihvaćena među hrvatskim dijalektolozima, u nekim se slučajevima nije pokazala dostatnom, pa se u posljednje vrijeme sve češće operira pojmovima *makrosustava* i *mikrosustava* kao jedinicama koje se stupnjem apstrahiranja jezičnih podataka postavljaju između mjesnoga govora i skupine govora, te skupine govora i dijalekta. Takvu su klasifikaciju u svojim radovima primijenile I. Lukežić i M. Turk u knjizi *Govori otoka Krka* (1998.) raslojavajući ih na tri mikrosustava: *starinački*, *doseljenički* i *granični* (1998:320), te S. Vranić u knjizi naslovljenoj *Govori sjeverozapadnoga makrosustava na otoku Pagu* (2002.) razlikujući sjeverozapadni od jugoistočnoga makrosustava i četiri mikrosustava unutar istraživanoga sjeverozapadnoga.

slučaju hibrida, a određivanje akcenatskih tipova narječja kao apstraktnoga sustava podrazumijeva ekscerpiranje onih akcenatskih tipova koji su zajednički *svim* njegovim mjesnim govorima, što još ni danas nije provedeno u hrvatskoj dijalektologiji. Drugi je problem to što bi najprije trebalo rekonstruirati akcenatske tipove onodobnih mjesnih govora, a hrvatske povijesne dijalektologije gotovo i nema. Zbog svega navedenoga danas nemamo uvida u akcenatske tipove promjenjivih vrsta riječi čakavskoga, kajkavskoga, štokavskoga i hibridnoga književnoga jezika. Sredinom 18. stoljeća štokavština je postala osnovicom jedinstvenoga hrvatskoga književnoga jezika, a do konca 19. stoljeća dovršena su trvenja predstavnika različitih lingvističkih misli o njegovu konačnome obliku. U tom se razdoblju javlja relativno velik broj gramatika s evidentnim zanimanjem za akcenatska pitanja²⁴³ te po prvi put za akcenatske tipove. Kao jedan od začetnika toga posla ilirac Vjekoslav Babukić u svojim je gramatikama ispravno odredio akcenatske tipove nekih imenica, dok druge ne prikazuje sustavno ili ih izostavlja. U glagola se zadržava na distribuciji zanaglasnih duljina, a ostalim vrstama riječi najčešće bilježi samo naglasak u nominativu. Za dijalektologiju je V. Babukić važan jer je uočio veze između novoštokavske akcentuacije i akcentuacija kajkavskih i čakavskih sustava, te prije S. Ivšića upozorio na vezu između posavske i čakavske akcentuacije.²⁴⁴ Antun Mažuranić je u *Slovnici hrvatskoj* dao dotad najopsežniji prikaz akcenatskoga sustava posvećujući akcentuaciji cijelo jedno poglavlje i pokazujući akcenatske tipove nakon svake deklinacijske ili konjugacijske promjene²⁴⁵ u čemu ga nasljeđuje i dopunjava Adolfo Veber Tkalčević.²⁴⁶ Konac 19. stoljeća donio je u hrvatsku lingvistiku, a time i u akcentologiju, nove svježije teorijske spoznaje mladogramatičara s dvama polazišnim metodološkim načelima: minucioznošću i detaljnošću. Tomo Maretić je u svojoj *Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* objavljenoj 1899. godine dobro, ali opet necjelovito prikazao akcenatske tipove nekih promjenjivih vrsta riječi. Dvadeseto je stoljeće obilježeno gramatikološkim zatišjem, a prve se gramatike javljaju tek u njegovoj posljednjoj četvrtini. Školovani na strukturalističkim temeljima, njihovi se autori bave akcenatskim tipovima u skladu s namjenom gramatike. Tako u taj složen problem ne ulaze S. Težak i S. Babić u *Gramatici hrvatskoga jezika* namijenjenoj osnovnom jezičnom obrazovanju. Skupina autora s Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u *Hrvatskoj*

²⁴³ Tako pimjerice Šime Starčević u svojoj *Ričoslovcu* iz 1812. godine podosta prije V.S. Karadžića i Đ. Daničića, opisuje četveroakcenatski sustav i sva akcenatska pravila koja odstupaju od njegova govora. O tome vidi više u: Anić, V. (1968.).

²⁴⁴ Cit. prema: Tafra, B. (1993.).

²⁴⁵ Cit. prema: Moguš, M. (1978:31).

²⁴⁶ Usp. Tafra, B. (1998:73).

*gramatici*²⁴⁷ navodi "morfološko-naglasne tipove" svih promjenjivih riječi. Popularno nazvana "velika gramatika" u knjizi naslovljenoj *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*²⁴⁸ daje cjelovit pregled akcenatskih tipova²⁴⁹ imenica i pridjeva, a djelomičan pregled zamjenica, brojeva i glagola. Prikaz akcenatskih tipova suvremenoga standardnoga hrvatskoga jezika u analiziranim gramatikama proizlazi iz njihove normativne naravi. Cilj je gramatike kao normativnoga priručnika prikazati akcenatske tipove na način koji omogućuje što lakše memoriranje i primjenu u govoru. Istraživanje akcenatskih tipova pridjeva upotpunio je Ivan Zoričić knjigom *Naglasak pridjeva u hrvatskome književnom jeziku*²⁵⁰ u kojoj primjenjuje "pulske"²⁵¹ kriterije za klasifikaciju prema promjenjivosti i nepromjenjivosti naglasaka u paradigmi. Moguće je zaključiti da su u postojećoj literaturi dobro prikazani i zastupljeni akcenatski tipovi suvremenoga standardnoga hrvatskoga jezika u skladu s metodološkim potrebama propisivačke naravi.

Dijalekatni idiomi, bez obzira na to jesu li konkretni ili apstraktni imaju imanentnu, unutrašnju normu pa se njihovi akcenatski tipovi ne mogu potraživati u normativnim priručnicima, već konkretnim radom na terenu ili ekscerpiranjem iz akcentiranih ogleda govora, što zbog ograničenosti korpusa nije dostatno. I unutar tih idioma postoji velika razlika u metodološkom pristupu. Akcenatski se tipovi konkretnih idioma, mjesnoga govora i skupine govora, ispituju na pretodno naveden način bilježenjem konkretnih ostvaraja. Apstraktne sustave čine snopovi izoglosa koje se potvrđuju u svim njihovim podsustavima, pa su akcenatski tipovi dijalekata i narječja oni koji se potvrđuju u presjeku svih njihovih podsustava, odnosno oni koji su svim tim sustavima zajednički. Kako je preduvjet za takvo istraživanje poznavanje akcenatskih tipova svih ili makar većine podsustava, koje je u nas još uvijek slabo, moguće je pretpostaviti nepostojanje takvih studija.

Prethodno se postavljena teza potvrđuje na razini istraženosti akcenatskih tipova čakavskoga narječja kao apstraktnoga i hijerarhijski najvišega stupnja. Donekle iznimku čine sustavna proučavanja akcenatske tipologije glagola u čakavskome narječju M. Menac-Mihalić²⁵² te rad Keitha Langstona *Analyzing the accentual patterns of*

²⁴⁷ Usp. Barić, E. i dr. (1995.).

²⁴⁸ Usp. S. Pavešić, S. Težak, S. Babić, *Oblici hrvatskoga književnog jezika (morfologija)* u: Babić, S. i dr. (1991.).

²⁴⁹ Autori ih nazivaju *uzorcima*.

²⁵⁰ Usp. Zoričić, I. (1998.).

²⁵¹ Isti su kriteriji primjenjivani i u djelima pulskoga znanstvenika, prije svega akcentologa Stjepana Vukušića. Usp. (1982.) i (1984.).

²⁵² Usp. Menac-Mihalić, M. (1993.), (1995.) i (1996.).

čakavian dialects (1999.)²⁵³ u kojem analizirajući podatke o naglasku imenica ponuđene u nekim od temeljnih hrvatskih dijalektoloških studija Novoga Vinodolskoga, Senja, Hvara, Žirja, Vrgade i Omišlja, on oblikuje tri temeljna akcenatska tipa općeprihvaćena među stranim slavistima. Oba su istraživanja, a osobito istraživanje imenica, provedena samo u određenim, odabranim i reprezentativnim čakavskim mjesnim govorima pa time što nisu uključeni svi ili makar većina čakavskih govora još uvijek ne možemo smatrati da su istraženi akcenatski tipovi imenica i glagola u čakavskome narječju.

Za razliku od apstraktnih sustava akcenatske tipove kojih tek valja utvrditi, mjesni su govori kao konkretni istraženi bolje iako još uvijek izuzetno slabo. Upravo je istraživanje akcenatskih tipova mjesnih govora jedan od temeljnih zadataka suvremene kroatističke dijalektologije jer se samo apstrahiranjem njezinih rezultata dobiva uvid u akcenatsku tipologiju apstraktnih sustava. Metodološki ujednačeno i cjelovito u smislu prezentacije akcenatskih tipova svih promjenjivih vrsta riječi dosad su istraženi akcenatski tipovi mjesnih govora Orleca,²⁵⁴ Orbanića kraj Žminja²⁵⁵ i Grobnika.²⁵⁶ Veći je broj govora istražen djelomično glede cjelovitosti i/ili metodološke sustavnosti. Takvi su govori Novoga Vinodolskoga,²⁵⁷ Dugoga otoka,²⁵⁸ Brača,²⁵⁹ Hvara,²⁶⁰ Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale,²⁶¹ Senja,²⁶² ličkih čakavaca,²⁶³ Vrgade,²⁶⁴ istarskih Vodica²⁶⁵ i dr. U trima se radovima Mire Menac-Mihalić²⁶⁶

²⁵³ Valja istaknuti da je sintagma *čakavian dialect* u engleskome jeziku dvoznačna i da se odnosi na dijalekt čakavskoga narječja, ali i na čakavštinu općenito bez oznake kojemu hijerarhijskome rangu neki sustav pripada. U drugome je značenju primijenjena i u naslovima knjiga dvoje nizozemskih slavista H. P. Houtzagersa i J. Kalsbeek *The Čakavian Dialect of Orlec on the Island of Cres* i *The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria* s prijevodom *Čakavština Orleca na otoku Cresu* i *Čakavština Orbanića kraj Žminja u Istri*. Autor citiranoga rada vjerojatno i sam misli na taj termin, premda u sažetku na hrvatski jezik stoji *Analiza akcenatskih obrazaca čakavskih dijalekata* iz čega može i proizići eventualna terminološka zbrka.

²⁵⁴ Usp. Houtzagers, H. P. (1985.).

²⁵⁵ Usp. Kalsbeek, J. (1998.).

²⁵⁶ Usp. Zubčić, S. (2001.).

²⁵⁷ Usp. Belić, A. (1909.a).

²⁵⁸ Usp. Finka, B. (1977.).

²⁵⁹ Usp. Hraste, M. (1940.).

²⁶⁰ Usp. Hraste, M. (1935.).

²⁶¹ Usp. Hraste, M. (1947.).

²⁶² Usp. Moguš, M. (1966.).

²⁶³ Usp. Moguš, M. (1982.).

²⁶⁴ Usp. Jurišić, B. (1966.).

²⁶⁵ Usp. Ribarić, J. (2002.).

problematizira naglasak određenih glagolskih morfoloških oblika, ali u cijelome čakavskome narječju, no na ograničenu korpusu. Stariji se dijalektolozi nisu sustavnije bavili akcenatskim tipovima, ali su, uvidjevši važnost naglasaka, sve primjere i paradigme akcentirali pa se iz njih kasnije mogu rekonstruirati neki akcenatski tipovi.²⁶⁷ Analizom većega dijela za hrvatsku dijalektologiju važnih studija potvrđena je polazišna hipoteza da nisu istraženi akcenatski tipovi apstraktnih čakavskih sustava *narječja i dijalekata*. Iako još uvijek nedovoljno i metodološki uglavnom neujednačeno, nešto su bolje istraženi akcenatski tipovi konkretnih sustava, osobito mjesnih govora. U odnosu na govore ostalih dijalekata čakavskoga narječja najbolje su istraženi ikavsko-ekavski i ikavski govori, a uopće nisu istraženi buzetski i lastovski dijalekt.

Gotovo svaka akcenatska studija kajkavskih govora počiva na temeljnoj klasifikaciji Stjepana Ivšića,²⁶⁸ a usmjerena je na potvrđivanje ili pobijanje pripadnosti kojemu od četiriju Ivšićevih tipova. Takve su primjerice studije govora Donje Zeline i Adamovca,²⁶⁹ Iudbreškoga kraja²⁷⁰ i Vrbovca.²⁷¹ Autori svih tih članaka opisuju akcenatski inventar i distribuciju,²⁷² a M. Lončarić i I. Kalinski u studiji o govoru Vrbovca svaki sklonidbeni tip imenica oprimjeruje jednom akcentiranom paradigmom. Sustavnija, ali korpusom i metodološki necjelovita analiza akcenatskih tipova ponuđena je u monografskim analizama govora Ozlja²⁷³ i Turopolja.²⁷⁴ U hrvatskoj je kajkavologiji do danas ipak najviše studija iz kojih se podatci o akcenatskim tipovima mogu samo posredno iščitati i to iz pojedinačnih naglašenih paradigmi.²⁷⁵ Lončarićev rad

²⁶⁶ To su radovi *Naglasak imperativa u čakavskom narječju* (1993.), *Naglasak glagolskog pridjeva radnog u čakavskom narječju* (1995.) i *Naglasni odnosi infinitiva i prezenta u čakavskom narječju* (1996.).

²⁶⁷ Usp. primjerice radove Mate Tentora, *Der čakavische Dialekt der Stadt Cres (Cherso)* (1909.); Rudolfa Strohala, *Osobine današnjeg riječkog narječja* (1895.) i Antuna Mažuranića, *Zakon Vinodolski* (1843.).

²⁶⁸ Radi se o poznatoj Ivšićevoj klasifikaciji na četiri tipa govora prema metatoniji, metataksi, oksitonezi kratkoga naglasaka i naglasku tipa *letī*. Usp. Ivšić, S. (1996.).

²⁶⁹ Usp. Kalinski, I. (1989.).

²⁷⁰ Usp. Lončarić, M. (1989.).

²⁷¹ Usp. Lončarić, M.; Kalinski, I. (1994.).

²⁷² Akcenatski inventar i distribucija najčešći su predmet istraživanja kajkavologa. Usp. npr. radove Antuna Šojata *O govoru Cerja kraj Sesveta* (1973.a); *Govor u Samoboru i njegovoj okolici* (1973.b) (detaljnije se bavi distinktivnom funkcijom naglasaka) i *O zagrebačkom kajkavskom govoru* (1979.).

²⁷³ Usp. Težak, S. (1981.b).

²⁷⁴ Usp. Šojat, A. (1982.).

²⁷⁵ Usp. primjerice Šojat, A.; Kalinski, I. (1973.). (U studiji je ponuđen pregled akcenata po tipu glagola); Šojat, A. (1973.) (detaljnije se bavi metatonijom i akcentom pridjeva); Lončarić, M. (1978.) (autor akcentira neke gramatičke morfeme).

*Naglasni tipovi u kajkavskome narječju*²⁷⁶ ne bavi se naglasnim tipovima kao morfološkim, već kao fonološkim fenomenom pa su u njemu primijenjeni kriteriji za raščlambu po zastupljenosti siline, kvantitete i intonacije. Akcenatski su tipovi u kajkavskome narječju vrlo slabo istraženi na svim razinama. Mogući je razlog tomu što u kajkavskome narječju više no u ostalim dvama narječjima hrvatskoga jezika ostvaraj vokala ovisi o njegovu statusu s obzirom na silinu, kvantitetu ili intonaciju kao fonološke vrijednosti naglasaka, odnosno, u kajkavskome je narječju postojanija i čvršća međusobna uvjetovanost fonologije i prozodije nego prozodije i morfologije.

Štokavski su govori hrvatskoga jezika relativno slabo istraživani zbog zablude o njihovoj istosti sa standardnim jezikom. Nešto su bolje istraživani oni govori koji se od standarda razlikuju prije svega refleksom starohrvatskoga jata i konzervativnom prozodijom i morfologijom, poput slavonskoga dijalekta. Isto se potvrđuje i na primjeru akcenatskih tipova. Premda se nije posebno njima bavio, Stjepan Ivšić je mladogramatičarskom preciznošću i detaljnošću u svojoj fundamentalnoj studiji *Današnji posavski govor*²⁷⁷ dao niz podataka o naglasku svakoga pojedinoga oblika iz čega se mogu rekonstruirati akcenatski tipovi. Akcenatskim su se tipovima štokavskih mjesnih govora bavili Stjepan Sekereš i Stjepan Vukušić. Marljivi istraživač slavonskih govora S. Sekereš zabilježio je, uz određene metodološke nesustavnosti, akcenatske tipove govora južne Baranje²⁷⁸ i našičkoga kraja,²⁷⁹ a S. Vukušić korpusno i metodološki cjelovito i sustavno tipove ikavskoga stiničkoga govora. U knjizi *Nacrt hrvatske naglasne norme na osnovi zapadnog dijalekta*²⁸⁰ izdvaja neke akcenatske tipove više različitih mjesnih govora novoštokavskoga ikavskoga dijalekta što može biti temeljem za daljnja istraživanja tipova toga dijalekta. Većina se ostalih radova bavi samo akcenatskim inventarom i distribucijom. Kao i u cjelini, govori su štokavskoga narječja slabo istraženi i na razini akcenatskih tipova.

Od triju narječja hrvatskoga jezika najbolje su istraženi akcenatski tipovi čakavskih govora. Slabija je istraženost kajkavskih govora najvjerojatnije uvjetovana činjenicom da u njima naglasak često određuje kvalitetu vokala, pa ga je stoga važnije razmatrati na fonološkoj razini, dok je u štokavskome uvjetovana tradicionalnom zabludom o identičnosti akcenatskih sustava štokavskoga narječja i suvremenoga standardnoga hrvatskoga jezika. S druge je strane svim trima sustavima zajednička istraženost konkretnih mjesnih govora, a ne apstraktnih sustava dijalekta

²⁷⁶ Usp. Lončarić, M. (1979.).

²⁷⁷ Usp. Ivšić, S. (1913.).

²⁷⁸ Usp. Sekereš, S. (1977.).

²⁷⁹ Usp. Sekereš, S. (1966.).

²⁸⁰ Usp. Vukušić, S. (1984.).

ili narječja. Uz ovakav ritam istraživanja akcenatskih govora proći će još mnogo vremena dok se steknu uvjeti za cjelovitu sintezu akcenatskih tipova narječja ili pojedinačnih dijalekata.

2. RASPRAVA

2.1. Kategorije podložne sjevernočakavskoj metatoniji

Predmetom su ovoga istraživanja mjesni govori u kojima se makar u jednome akcenatskome tipu ili podtipu potvrđuje metatonijski cirkumfleks u kategoriji prezenta određenih glagola. Budući da u literaturi nije detaljnije obrazložena sintagma "prezent određenih glagola", odnosno da nije precizno određeno koji su glagoli podložni metatoniji i kolik je njezin opseg u toj morfološkoj kategoriji, u ovome će dijelu radnje biti izložene spoznaje o tome prema vlastitim usporednim istraživanjima. Bit će istaknuti i akcenatski tipovi svih dosad potvrđenih pridjeva podložnih metatoniji.

2.1.1. Glagoli podložni sjevernočakavskoj metatoniji u prezentu

U literaturi se značenje široke odrednice *prezenti glagola* koji su podložni metatoniji sužuje odrednicama *glagoli e-tipa*²⁸¹ ili *prezentima kao gîne, čûje*.²⁸² Cjelovitiji je popis glagola podložnih sjevernočakavskoj metatoniji ponudila I. Lukežić ističući da je "riječ o stanovitu broju glagola prve vrste (lěć, dospět, sěst i sl.), glagola pete vrste (rîzat, lăjat, brîsat, brîjat i sl.) i glagola šeste vrste (kupovăt, putovăt i sl.)."²⁸³ Za potrebe je toga rada bilo potrebno utvrditi potvrđuje li se sjevernočakavska metatonija u trsatsko-bakarskim i crikveničkome govoru ili ne, pa je opisom zahvaćeno i više no što je bilo potrebno, odnosno, svakako više no što su ponudili ostali autori koji su se u svojim radovima u bavili sjevernočakavskim govorima ili su ih se samo doticali. Budući da je sjevernočakavska metatonija ključni kriterij za odabir dijalektoloških punktova koji će se analizirati u ovoj radnji, odrednicu *stanoviti* iz navedena opisa valja specificirati.

Usporednom je analizom prezenta glagola koji imaju metatonijski cirkumfleks u mjesnim govorima Grobnika i Kastva u kojima je stupanj zahvaćenosti metatonijom najveći, utvrđeno da se metatonija može ostvarivati u sljedećim vrstama i razredima glagola:²⁸⁴

²⁸¹ Usp. Vermeer, W. R. (1982:279). Prevela S. Z.

²⁸² Usp. Brozović, D.; Ivić, P. (1988:85).

²⁸³ Lukežić, I. (1996: 90).

²⁸⁴ Pri određivanju tipova osnova primjenjivat će se suvremene spoznaje o morfologiji glagola što ih je u svojim radovima izložio J. Silić (1991:3-12) i (1998:241-274). On polazi od činjenice da "svaki glagolski oblik ima (isključivo) svoju osnovu," prezent prezentsku, infinitiv infinitivnu, imperativ imperativnu, aorist aoristnu i dr. "i ni za koju se od njih ne može reći da je napravljena ni od infinitivne ni od prezentske osnove." Ova je razdioba osobito primjerena ovome istraživanju stoga što navedeno potvrđuje, "između ostaloga, i njihova prozodija, koja je, treba istaknuti, "prateće svojstvo" ustrojstva bez kojega (glagolske) osnove nema." Dalje u svome istraživanju J. Silić tumači da je svaka "glagolska osnova (najmanje) dvomorfemska i da se ono što je čini različitom od druge glagolske osnove krije u "umetku". Tako je infinitivu i

I. vrsta:

- oni prosti i prefigirani glagoli 3. razreda koji imaju po dva infinitivna lika, tipa *lěć* i *lěgnūt* s prezentskom osnovom *lěg-n-e-//lěg-n-Ø-*, te *dîć* i *dîgnūt* s prezentskom osnovom *dîg-n-e-//dîg-n-Ø-*.
- prosti i prefigirani glagoli *zrět* i *vrět* pripadaju 4. razredu, a metatoniji su podložni oblici tvoreni od prezentske osnove *zrîj-e-//zrîj-Ø-* (*zrîje*) i *vrîj-e-//vrîj-Ø-* (*vrîje*).
- svi prosti i prefigirani glagoli 5. razreda kojima prezentska osnova završava sonantom *j* i koji u prezentskoj paradigmi imaju naglasak na osnovi:²⁸⁵ *čût* *čûj-e-//čûj-Ø-* (*čûje*); *zût* *zûj-e-//zûj-Ø-* (*zûje*); *obût* *obûj-e-//obûj-Ø-* (*obûje*); *bdět / bdît* *bdîj-e-//bdîj-Ø-* (*bdîje*); *smět / smît* *smîj-e-//smîj-Ø-* (*smî*); *-spět -spîj-e-//spîj-Ø-* (*-spîje*)²⁸⁶
- sljedeći prosti i prefigirani glagoli 6. razreda: *krît* *krîj-e-//krîj-Ø-* (*krîje*); *mît* *mîj-e-//mîj-Ø-* (*mîje*) i *šît* *šîj-e-//šîj-Ø-* (*šîje*), te svršeni prezent glagola *bît* *bûd-e-//bûd-Ø-* (*bûde*).

II. vrsta:

U nju ulaze svi prosti i prefigirani glagoli kojima drugi je morfem osnove *-nu-*, *-ni-*, *-na-* ali su sjevernočakavskoj metatoniji podložni samo oni s kratkim naglaskom na prvome vokalu korijenskoga morfema: *rînūt* *-rîØ-n-e-// -rîØ-n-Ø-* (*rîne*), *pogînūt* *-gîØ-n-e-//gîØ-n-Ø-* (*pogîne*),²⁸⁷ *bûšnūt* *bûš-n-e-//bûš-n-Ø-* (*bûšne*).

V. vrsta:

a) svi prosti i prefigirani glagoli 2. razreda infinitivna osnova kojih je tromorfemska i završava morfemima *-uv-a-*, *-av-a-* ili *-iv-a-*, a obvezatan je dio prezentske osnove morfem *-uj-*, primjerice: *k(l)jûvat* *k(l)j-ûj-e-//*

prezentu glagola *udâhnuti* izrazom jednak prvi dio osnove *-dah-*, ali se razlikuju "umetkom" koji je u infinitiva *-nu-* (pa je dvomorfemska osnova *-dah-nu-*), a u prezenta *-n-e-* i *-n-Ø-* (pa su dvije osnove tromorfemske *-dah-n-ē-* i *-dah-n-Ø-*). Citati su preuzeti iz: Silić, J. (1998:242-243).

Uz svaki se glagol navodi prezentska osnova zapisana u normalu i oblik prezenta 3. l. jd. u kurzivu.

²⁸⁵ Izuzimaju se, dakle, glagoli s osnovom /mět/ ili /mît/ jer im je u prezentu naglasak na vokalu nastavka, npr. *razumîn*.

²⁸⁶ Prezent glagola s prefiksom /do/ ima i osnovu /dospên/ u kojoj se također potvrđuje metatonijski cirkumfleks.

²⁸⁷ U potonjih je dvaju glagola dio prvoga morfema osnove nulti element kojemu se opravdanost utvrđuje analizom osnova vidskih parnjaka infinitivne osnove. Tako glagol *rinut* ima nesvršeni parnjak *rivat* kojemu infinitivna osnova glasi *riv-a-*, a glagol *ginut* nesvršeni parnjak *gibat* s infinitivnom osnovom *gib-a-*. Stoga površinski odnos infinitivnih osnova vidskih parnjaka glasi: *ri-nu-* prema *riv-a* i *gi-nu-* prema *gib-a-*. Budući da je u prvome morfemu osnove obaju glagola svršenoga vida jedno prazno mjesto u odnosu na isto u prvome morfemu osnove glagola nesvršena vida, na tom se mjestu stavlja oznaka Ø.

k(l)-ûj-Ø- (*k(l)jûje*); *p(l)jüvat* p(l)j-ûj-e//p(l)j-ûj-Ø- (*p(l)jûje*);
obečāvāt / obečivāt obeč-ûj-e//obeč-ûj-Ø- (*obečûje*).²⁸⁸

b) većina prostih i prefiguriranih glagola 2. razreda prvi morfem infinitivne i prezentske osnove kojega završava sonantima *j, lj* li *nj*: *brījat* -brīj-e// -brīj-Ø- (*-brīje*); *grījat* -grīj-e// -grīj-Ø- (*-grīje*); *hājat* hāj-e// hāj-Ø- (*hāje*); *kājat se* -kāj-e// -kāj-Ø- (*-kāje*); *lājat* -lāj-e// -lāj-Ø- (*lāje*); *sījat* -sīj-e// -sīj-Ø- (*-sīje*); *kāš(l)jat* -kāš(l)j-e// -kāš(l)j-Ø- (*-kāš(l)je*); *čīnjat* -čīnj-e// -čīnj-Ø- (*-čīnje*); *-klīnjat* -klīnj-e// -klīnj-Ø- (*-klīnje*); *-pīnjat* -pīnj-e// -pīnj-Ø- (*-pīnje*); *-gīnjat* -gīnj-e// -gīnj-Ø- (*-gīnje*); *-pomīnjat* -pomīnj-e// -pomīnj-Ø- (*-pomīnje*).

c) svi prosti i prefigurirani glagoli 3. razreda koji u infinitivu imaju kratki silazni naglasak na prvome vokalu infinitivne osnove:

mīcat -mīč-e// -mīč-Ø- (*mīče*); *jāhat* -jāš-e// -jāš-Ø- (*jāše*); *kāpat* -kāp(l)j-e// -kāp(l)j-Ø- (*kāp(l)je*); *nīcat* -nīč-e// -nīč-Ø- (*nīče*);
-rīcat -rīč-e// -rīč-Ø- (*-rīče*); *pāsat* -pāš-e// -pāš-Ø- (*pāše*); *plākat* -plāč-e// -plāč-Ø- (*plāče*); *brīsat* -brīš-e// -brīš-Ø- (*brīše*); *māzat* -māž-e// -māž-Ø- (*māže*); *rīzat/rēzat* -rīž-e// -rīž-Ø-/-rēž-e// -rēž-Ø- (*rīže / rēže*).

U ovu skupinu ulaze i oni glagoli 4. razreda I. vrste s dvjema prezentskim osnovama tipa *zr-e//zr-Ø-* (*zrē*) i *vr-e//vr-Ø-* (*vrē*), te *zrij-e//zrij-Ø-* (*zrīje*) i *vrij-e//vrij-Ø-* (*vrīje*). Metatonija se potvrđuje u drugoj skupini prezentskih osnova.

VI. vrsta:

Sjevernočakavskom su metatonijom zahvaćeni glagoli koji imaju morfeme *-ov-a-*, *-ev-a-* i *-iv-a-* na početku infinitivne osnove, morfem *-uj-* kao dio prezentske osnove i kratak naglasak na uljimi:²⁸⁹ *kupovāt* kup-ûj-e//kup-ûj-Ø- (*kupûje*) i oni koji se u raznim govorima ostvaruju u dubletnim infinitivnim oblicima *kra(l)jēvāt* i *kra(l)jēvat* s prezentom *kra(l)j-ûj-e//kra(l)j-ûj-Ø-* (*kra(l)jûje*); *upučivāt* i *upučivat* s prezentom *upučûje* i prezentskom osnovom *upuč-ûj-e//upuč-ûj-Ø-*.

²⁸⁸ Prema rezultatima prikupljenim terenskim radom utvrđeno je da glagoli tipa *obečāvāt / obečivāt* imaju različite prezentske osnove i mogu pripadati različitim akcenatskim tipovima. Dok se u grobničkom i kastavskim govorima potvrđuje prezentska osnova *obeč-uj-e//obeč-uj-Ø-* (*obečûje*) nastala vjerojatno analogijom prema glagolima VI. vrste *kupovāt* (*kupûje*), u svim trsatsko-bakarskim govorima i dobrome dijelu ikavsko-ekavskih govora koji ih kontinuiraju s istočne strane glagoli toga tipa ulaze u isti akcenatski tip s glagolima tipa *cīpāt* (*cīpā*) pa im prezentska osnova glasi *obeč-iv-a//obeč-iv-aj-* (*obečivā*), rjeđe *obeč-av-a//obeč-av-aj-* (*obečāvā*).

²⁸⁹ Glagoli s dočecima *-ev-a-* i *-iv-a-* u trsatsko-bakarskim i njima istočnijim ikavsko-ekavskim govorima hreljinskoga i kirskoga tipa imaju drugačiju prezentsku osnovu i nisu podložni metatoniji.

Navedena je podjela glagola na vrste i razrede preuzeta iz suvremenoga hrvatskoga standardnoga jezika²⁹⁰ i u najvećoj se mjeri, ali ne u potpunosti, podudara s rezultatom klasificiranja glagola sjeverozapadnočakavskih govora prema istim kriterijima. Osobit problem koji proizlazi iz ovakve tipologije s dalekosežnim posljedicama na temu ove radnje jest činjenica da se gramatičkim morfemima prezenta smatraju /m/, /š/, /Ø/, /mo/, /te/, /u/ // /e/. Prema takvom bi tumačenju u oblicima *kopāš* ili *pijēmo* bio naglasak na osnovi kao u primjerima *mīče* ili *mōlī*, odnosno jedini bi oblici sa silinom na vokalu gramatičkoga morfema u prezentu bili 1. i 2. l. jd. jednosložnih glagola tipa *pīt* (*pijemō, pijetē*), *tēc* (*tečemō, tečetē*), *krāst* (*krādemō, krādetē*), *nēst* (*nesemō, nesetē*). Time bi u akcenatskoj tipologiji velik broj glagola, premda bitno različitih, bio podveden pod isti tip. Stoga takva tipologija glagola nije funkcionalnom, pa će se dalje operirati akcenatski relevantnim pojmovima osnova i nastavak podrazumijevajući pod pojmom *osnova* obvezatan korijenski morfem i fakultativno drugi morfem prezentske osnove,²⁹¹ a pod pojmom nastavak tri tipa dočetaka: a) *-em/-en, -eš, -e, -emo, -ete, -u;* b) *-am /-an, -aš, -a, -amo, -ate, -aju* i c) *-im/-in, -iš, -i, -imo, -ite, -e*. U suvremenim govorima, ne samo sjeverozapadnim čakavskim, prvu skupinu nastavaka imaju i oblici prezenta onih glagola koji su se u dijakroniji tvorili dočecima *-jem/-jen, -ješ, -je, -jemo, -jete, -ju*. Većina je tih glagola bila dijelom Hammova 1b. i 2 razreda, a pojava je glasa *j* bila uvjetovana fonetski, kao način izbjegavanja hijata ili zijeva. S vremenom se taj primarno poluvokal *j* konsonantizirao, dobio status fonema i postao dijelom osnove (**pi-eši > *pij-eši > pij-eš; *kup-ue-ši > *kup-uje-ši > kup-uje-š*) ili se pak jotirao s posljednjim vokalom osnove (**plak-ješ > plāk-eš*). Primijeni li se to na ovakvu klasifikaciju glagola dobiju se sljedeći rezultati:²⁹²

I. vrsta:

a)	IO	PO
	-lēg-Ø-	-lēg-n-
	-dīg-Ø-	-dīg-n-
b)	IO	PO
	-zrē-Ø-/-zrī-Ø-	-zrīj-
	-vrē-Ø-/-vrī-Ø-	-vrīj-
c)	IO	PO
	-čū-Ø-	-čūj-
	-ū-Ø-	-ūj-

²⁹⁰ Usp. Babić, S. i dr. (1991:681-695).

²⁹¹ Stoga prema ovakovu tumačenju osnova ne mora nužno biti dvomorfemska.

²⁹² Da bi se izbjeglo ponavljanje, označit će se samo vrsta i razred glagola, a funkcionalnija će se podjela primijeniti na gore spomenute glagole. Infinitivna će se osnova označiti kao IO, a prezentska kao PO.

	-bdë-Ø-/-bdī-Ø-	-bdīj-
	-smë-Ø-/-smī-Ø-	-smīj-/smēj-
	-spë-Ø-	-spīj-
d)	IO	PO
	-krī-Ø-	-krīj-
	-mī-Ø-	-mīj-
	-šī-Ø-	-šīj-

II. vrsta:

IO	PO
-rīØ-n-	-rīØ-n-
-gīØ-n-	-gīØ-n-
-būš-n-	būš-n-

V. vrsta:

a)	IO	PO
	-k(l)j-üv-a-	-k(l)j-ūj-
	-p(l)j-üv-a-	-p(l)j-ūj-
b)	IO	PO
	-brīj-a-	-brīj-
	-grīj-a-	-grīj-
	-hāj-a-	-hāj-
	-kāj-a-	-kāj-
	-lāj-a-	-lāj-
	-sīj-a-	-sīj-
	-kâš(l)j-a-	-kâš(l)j-
	-čīnj-a-	-čīnj-
	-klīnj-a-	-klīnj-
	-pīnj-a-	-pīnj-
	-gīnj-a-	-gīnj-
	-pomīnj-a-	-pomīnj-
c)	IO	PO
	-mīc-a-	-mīč-
	-jāh-a-	-jāš-
	-kâp-a-	-kâp(l)j-
	-nīc-a-	-nīč-
	-rīc-a-	-rīč-
	-pâs-a-	-pâš-
	-plāk-a-	-pláč-
	-brīš-a-	-brīš-
	-mâz-a-	-mâž-
	-rīž-a-/rēž-a-	-rīž-/rēž-

VI. vrsta:

IO	PO
-kup-ov-ä-	-kup-ūj-

<i>kra(l)j-ēv-ä-/</i>	<i>kra(l)j-ūj-</i>
<i>kra(l)j-ēv-a-</i>	
<i>-puć-īv-ä-/</i>	<i>-puć-ūj-</i>
<i>-puć-īv-a-</i>	

Spomenuta je podjela glagola na vrste i razrede provedena prema morfološkim parametrima, a glagoli su grupirani prvenstveno prema jednakim infinitivnim dočecima, tzv. tematskim vokalima ili tematskim sekvencijama i prema istome načinu tvorbe prezenta.²⁹³ Stoga u isti razred ulaze glagoli različitih akcenatskih značajki. Da je podjela glagola na vrste i razrede relevantna za određivanje tipova glagola podložnih metatoniji, svi bi joj glagoli određenoga razreda ili vrste trebali biti jednako podložni ili nepodložni. Stoga je nužno analizirati akcenatske značajke svih glagola koji čine vrstu ili razred u kojemu su potvrđeni glagoli s metatonijskim cirkumfleksom u prezentu i koji su prethodno specificirani.

I. vrsta:

a) u 3. razred ulaze glagoli *lëć* i *dić* s oblicima prezenta podložnim metatoniji, ali i glagoli tipa *pëć*, *sīć/sëć*, *strić*, *tëć* i dr. u prezentu kojih se ne ostvaruje metatonijski cirkumfleks;

b) osim glagola *zrët/zrīt* i *vrët/vrīt* s metatonijskim cirkumfleksom u oblicima prezenta 4. razred čine još i glagoli tip *umrīt/umrīt/umrët/umrêt*, *uprīt/uprīt/uprët/uprêt* i dr. u prezentu kojih se ne ostvaruje cirkumfleks;

- osim glagola podložnih metatoniji 5. razred čine i glagoli koji to nisu tipa *počët/počêt*, *zapët/zapêt*, *otët/otêt*, *razumët* i dr.

- činjenica su 6. razreda i glagoli koji u prezentu nemaju metatonijski cirkumfleks: *pīt*, *līt/līt/lët/lêt*, *dobīt*, *znebīt* i dr.

II. vrsta:

- osim prethodno navedenih glagola u kojima se ostvaruje cirkumfleks izdvaja se određen broj glagola u kojima metatonija nije potvrđena. To su glagoli tipa *taknūt*, *maknūt*, *ždroknūt*, *nagnūt* i dr.

V. vrsta:

- metatoniji su podložni svi glagoli 2. razreda obvezatan je dio prezentske osnove kojih morfem /uj/ i većina glagola prvi morfem infinitivne i prezentske osnove kojega završava sonantima *j*, *lj* li *nj*, no njegova su činjenica i nešto malobrojniji glagoli nepodložni metatoniji tipa *dāvāt*, *poznāvāt*, *stāt/stāt* i dr.

- osim prethodno navedenih, činjenica su 3. razreda i glagoli koji nisu podložni metatoniji tipa *skākāt*, *lagāt*, *vězāt*, *zobāt*, *glodāt*, *drhtāt*, *līzāt* i dr.

²⁹³ Usp. Babić, S. i dr. (1991:681).

VI. vrsta:

- svi su glagoli te vrste podložni metatoniji.

Iz navedene usporedne analize glagolskih vrsta i razreda, proizlazi više zaključaka:

1. metatonija se potvrđuje samo u određenim vrstama i razredima glagola;
2. glagoli su samo jedne, i to VI. vrste apsolutno podložni metatoniji;
3. u svim se ostalim razredima i vrstama u kojima su potvrđeni glagoli s metatonijskim cirkumfleksom redovito potvrđuju i glagoli u prezentu kojim taj naglasak izostaje.

Stoga ova podjela nije dostatnom za točno i precizno specificiranje glagola podložnih sjevernočakavskoj metatoniji, a ključ valja tražiti drugdje.

Svim je gore navedenim glagolima zajednička tvorba prezenta nastavcima a) tipa, zbog čega se često za glagole koji su u prezentu podložni sjevernočakavskoj metatoniji rabi termin *prezenti e-tipa* koji svojim izrazom podsjeća i upućuje na podjelu glagola iz vizure tematskih i atematskih vokala kakvu su primjenjivali pisci staroslavenskih gramatika. Pri podjeli glagola staroslavenskoga jezika, koji je ovdje relevantan kao najstariji zapisan slavenski jezik razvijen u posljednjoj fazi raspada praslavenskoga jezika ili nešto kasnije, gramatičari su najprije razlikovali tematske i atematske glagole. Tematski su oni koji nakon korijena (ne osnove!) imaju tematski vokal u svim oblicima prezenta izuzev 1. l. jd. i 3. l. mn., dok ga atematski glagoli nemaju niti u jednome obliku. Tematski se glagoli dalje dijele prema tipu tematskoga vokala i u tome se međusobno razlikuju. J. Hamm razlikuje tri razreda s time da se prvi dalje dijeli u dva podrazreda: 1.a razred čine glagoli osnova kojih završava suglasnikom i koji imaju tematski vokal *-e-*; 1.b. razred čine glagoli osnova kojih završava samoglasnikom i koji imaju tematsku sekvenciju *-je-*; 2. razred čine glagoli osnova kojih završava suglasnikom iza kojega slijedi jedan od vokala (u/a/ě) i tematsku sekvenciju *-je-* (dakle, između korijena i nastavka je jedna od triju tematskih sekvencija *-uje-*, *-aje-*, *ěje-*); 3. razred čine glagoli osnova kojih završava suglasnikom i kojim imaju tematski vokal *-i-*.²⁹⁴ Držeći da je Hammova podjela pod utjecajem grafije, S. Damjanović nudi novu klasifikaciju²⁹⁵ prema kojoj su glagoli Hammova «1.a, 1.b i 2. razreda zapravo istoga

²⁹⁴ Vidi: Hamm, J. (1974:152-153).

²⁹⁵ O tome vidi u: Damjanović, S. (2003:122-123).

razreda s *tematskim sufiksom e*,²⁹⁶ dakle glagoli e-tipa. Slijedeći učenje N. van Wijka i A. Leskiena te glagole dalje dijeli u pet podskupina s obzirom na sufiks koji se nalazi ispred infinitivnoga *-ti*:

- a) *-Ø*: *vesti, ved-Ø-ti, ved-e-ši*
tešti, tek-Ø-ti, teč-eši
nesti, nes-Ø-ti, nes-e-ši
- b) *-a*: *bьrati, bьr-a-ti, ber-e-ši*
zьvati, zьv-a-ti, zov-e-ši
glagolati-glagol-a-ti, glagol-e-ši
- c) *-ov-a*: *kupov-a-ti, kupuj-e-ši*
besêdov-a-ti, besêduj-e-ši
vêrov-a-ti, vêruj-e-ši
- d) *-ê*: *bogat-ê-ti, bogatêj-e-ši*
slab-ê-ti, slabêj-e-ši
- e) *-nq*: *dvignqti, dvig-nq-ti, dvign-e-ši*
venqti, ved-nq-ti, ven-e-ši
sьhnqti, sьh-nq-ti, sьhn-e-ši

Da bismo provjerili je li sklonost metatoniji određena pripadnošću jednome od dijakronijskih tipova glagola, u ovome slučaju glagolima *e-tipa*, valja potvrditi da su uistinu svi glagoli podložni sjevernočakavskoj metatoniji glagoli e-tipa, ali i to da su svi glagoli e-tipa podložni metatoniji. Dokaže li se suprotno u bilo kojemu od tih dvaju pravaca istraživanja, hipoteza će biti oborena. Premda je dokazano da primjena standardnojezične klasifikacije glagola na vrste i razrede nije funkcionalna u ovome istraživanju, u njoj su popisani svi ovjereni tipovi glagola prezentska osnova kojih je podložna metatoniji pa će se taj popis iskoristiti kako bi se istražilo kojemu su razredu u staroslavenskome, a onda vjerojatno i u posljednjoj fazi praslavenskoga jezika pripadali glagoli podložni metatoniji:

- glagoli I. vrste 3. razreda, tipa *lěč/lěgnūt* i *dīc/dīgnūt* bili su dijelom Hammova 1.a razreda;

- glagoli *zrět* i *vrět* I. vrste 4. razreda tipa podložni su metatoniji kada su tvoreni od prezentske osnove *zrīj-//zrēj-* (*zrīje/zrēje*) i *vrīj-//vrēj-* (*vrīje/vrēje*), a bili su dijelom Hammova 2. razreda s tematskom sekvencijom *-ěje-*;

- svi glagoli I. vrste 5. razreda kojima prezentska osnova završava sonantom *j* i koji u prezentskoj paradigmi imaju naglasak na osnovi tipa *čūt čūj-* bili su dijelom Hammova 1.b. razreda (*čū-je*);

- glagoli *krit*, *mīt*, i *šīt* danas su dijelom I. vrste 6. razreda, a u staroslavenskome su jeziku također bili dijelom 1.b razreda (*šī-je*);

- glagoli II. vrste kojima je drugi morfem osnove u sinkroniji *-nu-*,

²⁹⁶ Isto (2003:120).

-ni-, -na- ali su sjevernočakavskoj metatoniji podložni samo oni s kratkim naglaskom na prvome vokalu korijenskoga morfema tipa *rīnūt* dijelom su Hammova 1.a razreda (*rīn-e*);

- glagoli V. vrste 2. razreda infinitivna osnova kojih je u sinkroniji tromorfemska i završava morfemima -uv-a-, -av-a- ili -iv-a-, a obvezatan je dio prezentske osnove morfem -uj-, tipa *k(l)jūvat* bili su dijelom 2. Hammova razreda što je u sinkroniji razvidno po načinu tvorbe prezentskih oblika dodatkom tematske sekvencije -uje- na korijen. Glagoli s morfemom -iv-a- novijega su datuma,²⁹⁷ ali su im se prezentski i ini oblici uklopili u postojeći sklonidbeni obrazac glagola 2. razreda;

- većina glagola V. vrste 2. razreda kojima prvi morfem infinitivne i prezentske osnove kojega završava sonantima *j*, *lj* li *nj* tipa *hājat* bili su dijelom Hammova 1.b razreda (*hā-je*, *kā-je*)

- svi glagoli V. vrste 3. razreda koji u infinitivu imaju kratki silazni naglasak na prvome vokalu infinitivne osnove tipa *mīcat* bili su dio Hammova 1.b razreda, ali je *j* kao dio tematske sekvencije -je- jotirao dočetni konsonant osnove (*mic-je* > *mīč-e*) pa se gledajući samo površinski razinu može govoriti i o pripadnosti 1.a razredu;

- na glagole se VI. vrste koji imaju morfeme -ov-a-, -ev-a- i -iv-a- na dočetku infinitivne osnove, morfem -uj- kao dio prezentske osnove i kratak naglasak na ultimi odnosi isto što je rečeno za glagole V. vrste 2. razreda.

Iz ovakva je pregleda moguće zaključiti da su sjevernočakavskoj metatoniji podložni glagoli koji su u staroslavenskome, a vjerojatno i u posljednjoj fazi praindoeuropskoga jezika bili dijelom 1.a, 1.b. i 2. razreda što se podudara s Damjanovićevom klasifikacijom. Tim je trima razredima zajedničko postojanje vokala -e- kao jedine ili dočetne vokalske jedinice tematske sekvencije,²⁹⁸ a formant -j- koji mu prethodi u glagola 1.b i 2. razreda pozicijski je uvjetovan kao mehanizam za sprečavanje hijata. Stoga se određenje *prezenti e-tipa* ne odnosi samo na glagole 1.a razreda s tematskim vokalom *e*, već na glagole koji imaju vokal -e- kao jedinu (u tematskome vokalu -e- 1.a i tematskoj sekvenciji -je- 1.b razreda) ili dočetnu (u tematskim sekvencijama -uje-, -aje-, -ėje- 2. razreda) vokalsku jedinicu koja slijedi nakon korijena.

²⁹⁷ Naime, u rječniku staroslavenskoga jezika (Damjanović, S. (2004.), niti u postojećim analiziranim gramatimama (Hamm, J. (1974:152-153), Damjanović, S. (2003:122-123) nisu zabilježeni glagoli s tom tematskom sekvencijom.

²⁹⁸ U staroslavenskome jeziku tematski je vokal ili sekvencija slijedila korijenu u svim oblicima izuzev 1. l. jd. s dočetnim -q i 3. l. mn. s dočetnim -qtъ. U suvremenim je pak sustavima hrvatskoga jezika taj specifikum sveden samo na 3. l. mn. s dočetnim -u ili -o (< -utā/-otā < -qtъ), a u 1. l. jd. kao mehanizam za uklanjanje gramatičke homonimije nastale kao rezultat ispadanja dočetnoga slijeda -tā (< -tъ) i defonologizacije -q- preuzet je nastavak -emъ iz 1. l. jd. prezenta atematskih glagola.

Drugi je korak potvrđivanja gore navedene hipoteze utvrđivanje jesu li sjevernočakavskoj metatoniji u prezentskoj osnovi podložni svi glagoli 1.a, 1.b. i 2. razreda.

- Osim spomenutih glagola, dio su 1.a razreda bili i glagoli tipa *derāt*, *orāt*, *zobāt*, *ž(d)erāt*; *bōst*, *brāt*, *cvāst*, *gnjēst*, *grēst*, *grīst*, *klāst*, *krāst*, *mēst*, *mūst*, *nēst*, *pāst*, *pēc*, *plēst*, *plīt*, *prāt*, *prēst*, *rēc*, *sīc*, *sōst*, *strīc*, *tēc*, *tēst*, *zvāt*, *žgāt*; -būc, *dūst*, *kljēt*, *pāst*, -prīt, *rāst*, -sūt, *tūc*, *umrīt*, *vūc*, -žēt koji u prezentu imaju kratki naglasak na nastavku u svim oblicima izuzev 1. l. jd. i 3. l. mn. na nastavku kojih se ostvaruje zavnuti naglasak (*pletēn*, *pletēš*, *pletē*, *pletēmo/pletēmō*, *pletēte/pletētē*, *pletū*). Glagoli s kontinuantom sufiksa -nq- u infinitivu također se razlikuju s obzirom na podložnost sjevernočakavskoj metatoniji. Podložni su joj glagoli tipa *rīnūt* : *rīne*, a nisu oni s kratkim naglaskom na kontinuantu slijeda -nq- tipa *taknūt* : *tākne*.

- Osim spomenutih glagola, dio su 1.b razreda bili i glagoli tipa *lēt*, *pīt*, *smēt*, -vīt, -vrēt koji u prezentu imaju kratki naglasak na nastavku u svim oblicima izuzev 1. l. jd. i 3. l. mn. na nastavku kojih se ostvaruje zavnuti naglasak (*pijēn*, *pijēš*, *pijē*, *pijēmo/pijēmō*, *pijēte/pijētē*, *pijū*). Dio su ovoga razreda i glagoli u kojih je prvi dio tematske sekvencije -je- jotirao dočetni suglasnik osnove tipa *kāš(l)jat* : *kāš(l)je*. No nisu svi podložni metatoniji. Izdvajaju se glagoli tipa *līzāt*, *skākāt*, *vēzāt* koji na mjestu prednaglasne duljine u oblicima prezenta imaju zavnuti naglasak (*līže*, *skāče*, *vēže*) i glagoli tipa *drhtāt*, *glodāt*, *lagāt*, *zobāt* koji u oblicima prezenta imaju kratki naglasak na prvome vokalu osnove (*dřhće*, *glōje*, *lāže*, *zōbje*).

- Za razliku od glagola 1.a i 1.b razreda koje je u suvremenim sustavima moguće identificirati još uvijek postojećim tematskim vokalom ili sekvencijom, za glagole je 2. razreda to pouzdano moguće samo u onih glagola koji imaju neizmijenjenu sekvenciju -uje- tipa *kupovāt* : *kupūje*. Sekvencije su -aje- i -ėje- stegnute. Prva u uvijek dugo -a- (*pīt-aje-ši* > *pīt-ā-š*), a druga najčešće u -i- (kojemu je prethodila faza s jatom) (*debel-ėje-ši* > *debel-ě-š* > *debel-i-š*). U nekim je čakavskim govorima, uključujući i sjeverozapadne čakavske sekvencija ostala nestegnuto, a jedina je mijena refleksacija jata u -i- (*debel-ėje-ši* > *debel-i-je-š*) ili rjeđe u -e- (*debel-ėje-ši* > *debel-e-je-š*). Sjevernočakavskoj metatoniji nije podložan niti jedan glagol 2. razreda s tematskom sekvencijom -aje-, podložni su svi glagoli koji imaju kratki naglasak na tematskome vokalu infinitiva tipa *zelenēt/zelenīt* i silinu na prvome vokalu tematske sekvencije -ije- i -eje- (< -ėje-) (*zelenīje/zelenēje*).

Iz analize je glagola po razredima moguće zaključiti da niti u jednome od triju razreda (1.a, 1.b. i 2.) nisu svi glagoli jednako podložni sjevernočakavskoj metatoniji, odnosno, da sva tri razreda čine glagoli koji su podložni i oni koji nisu podložni metatoniji. Stoga je i metodološki

netočno i nepotpuno pojam sjevernočakavske metatonije vezivati uz *prezente e-tipa*. Nedvojbeno je da ključ treba tražiti među njima pa je sljedeći korak u analizi otkrivanja tipova glagola podložnih metatoniji usporediti glagole e-tipa s metatonijom i one bez nje. Radi lakše usporedbe, glagoli će e-tipa biti prikazani po Hammovim razredima i to dvostupačno, s time da će u prvome stupcu biti popisani tipovi glagola s metatonijskim cirkumfleksom u oblicima prezenta, a u drugome glagoli s kratkim naglaskom. Budući da dio glagola nepodložnih metatoniji ima naglasak na nastavku, u obama će se stupcima bilježiti cjeloviti oblici infinitiva i 3. 1. jd. prezenta kakvi su zabilježeni u Upitniku za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije, premda bi metodološki bilo ispravnije pisati samo infinitivnu i prezentsku osnovu. Kada je to potrebno, uz oblik zabilježen u suvremenim govorima, bilježit će se i staroslavenski oblik.

1.a razred:

lěc : lēgne
dīc : dīgne

rīnūt : rīne
gīnūt : gīne

rěc : rečë
sīc : sīčë
derāt : derë
taknūt : tākne
maknūt : mākne

1.b razred:

čūt : čū-je
obūt : obūje
šīt : šije
grījat : grīje
hājat : hāje
kājat : kāje
lājat : lāje
mīcat : mīče
jāhat : jāše

smět/smijāt : smījë
bāt/bojāt : bojī
pīt : pijë
līzāt : liže
skākāt : skāče
vēzāt : vēže
glodāt : glōje
lagāt : lāže
zobāt : zōbje

2. razred:

zrīt/zrět : zrije/zrēje
debelēt/debelīt : debelije/debelēje
k(l)jūvat : k(l)jūje
kupovāt : kupūje

Iz ovako je strukturirana materijala razvidno da su glagoli 2. razreda specifični jer se od glagola 1.a i 1.b razreda izdvajaju mjestom naglasaka koje je fiksirano na prvome vokalu tematske sekvencije *-īje-/-ēje-* (< *-ēje-*) i *-ūje-*. Premda nisu podložni metatoniji, za utvrđivanje su akcenatskoga stanja glagola 2. razreda jednako važni i glagoli s tematskom sekvencijom *-aje-*. I u njih je, naime, kao i u ostalim dvjema sekvencijama silina na prvome vokalu. Svjedoče tomu glagoli koji danas završavaju nastavcima s vokalom *-a-*, razvoj kojih je tekao ovako: *pītāješi* > *pītāš* > *pītāš* ili *kopāješi* > *kopāeši* > *kopāš*. Glagoli tog tipa imaju danas

nepromjenjivo mjesto naglasaka unutar paradigme. Da je silina sigurno bila na prvome vokalu tematske sekvencije, može se zaključiti iz konačne faze sa zavnutim naglaskom na vokalu korijena. Naime, da je na tematskoj sekvenciji silina bila na drugome vokalu, rezultat bi kontrakcije bio zavnuti naglasak na vokalu nastavka s nemogućnošću prelaska na vokal osnove (**pītāješi* > **pītāš*). To dalje posredno potvrđuje da se ovdje radi o ranoj kontrakciji koja je kronološki starija od pojave metatonijskoga cirkumfleksa. Svim je dakle glagolima 2. razreda bilo zajedničko stalno mjesto naglasaka na prvome vokalu tematske sekvencije u infinitivu i oblicima prezenta. Najveću skupinu glagola koji ulaze u 2. razred čine iterativni glagoli, a drugu skupinu čine jednosložni glagoli specifični po postojanju dviju prezentskih osnova, ali akcenatski različitih osnova. I glagole je 1.a i 1.b razreda moguće podijeliti u dvije skupine od kojih u jednu ulaze višesložni glagoli, a u drugu jednosložni. Iz odnosa naglasaka infinitiva i prezenta jednosložnih glagola na sinkronijskoj razini nije moguće izvesti nikakav zaključak jer, bez obzira na vrstu naglasaka u infinitivu, ti glagoli imaju različit naglasak u prezentu (*šīt* : *šije* i *pīt* : *pije*). Razlike u akcenatskim odnosima infinitiva i prezenta glagola koji su podložni metatoniji i onih koji to nisu evidentne su u višesložnih glagola 1.a i 1.b razreda.

rīnūt : rīne
gīnūt : gīne
grījat : grīje
hājat : hāje
kājat : kāje
lājat : lāje
mīcat : mīče
jāhat : jāše

taknūt : tākne
maknūt : mākne
līzāt : liže
skākāt : skāče
vēzāt : vēže
glodāt : glōje
lagāt : lāže
zobāt : zōbje

Iz toga je odnosa moguće zaključiti da su sjevernočakavskoj metatoniji podložni samo oni glagoli s nastavcima *-em/-en*, *-eš*, *-e*, *-emo*, *-ete*, *-u/-o* koji u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima imaju stalno mjesto naglasaka na vokalu osnove. Oni su razvijeni iz praslavenske paradigme s nepromjenjivim mjestom naglasaka na osnovi na vokalu koje se ostvarivao stari praslavenski akut koji je kasnije *pokraćen*.²⁹⁹ Moguće je pretpostaviti, a zbog manjka literature teško

²⁹⁹ Osnovna je značajka praslavenske akutske intonacije da se ostvaruje na vokalu koji nosi silinu u svim oblicima paradigme. Dakle, unutar paradigme mjesto se naglasaka ne mijenja. No, različiti su stavovi o slogovima na kojima se može ostvariti. Dok C. S. Stang tvrdi da se praslavenski akut mogao ostvarivati u svim slogovima (1965:21), V. A. Dybo i dr. izuzimaju mogućnost ostvarivanja u finalnome slogu (1990:Tablica 1 na str. 12). Značajka je praslavenskoga akuta da se u sustavima hrvatskoga jezika, pa tako i u sjeverozapadnim čakavskim govorima pokratio.

potvrditi, da su i jednosložni glagoli koji su podložni metatoniji u praslavenskome jeziku bili naglašeni akutom. Valja još istaknuti kao značajku sjevernočakavske metatonije da je silina uvijek na vokalu osnove,³⁰⁰ a ne na vokalu prefikasa ili sufikasa (*pogĭnūt : pogĭne, ogrĭjat : ogrĭje, zalĭjat : zalĭje, najĭhat : najĭše* i dr.). Glagole podložne metatoniji moguće je s obzirom na njihove akcenatske značajke podijeliti u tri osnovna metatonijska podtipa prema tipu tematskoga vokala ili tematske sekencije. Ti se, kao i svi ostali glagoli sastoje od osnove i nastavka. Dok su svim glagolima zajednički nastavci *-em/-en, -eš, -e, -emo, -ete, -u/-o*, osnova je, prema suvremenim lingvističkim učenjima najmanje dvomorfemska, s korijenom kao obvezatnim dijelom. Budući da se glagoli međusobno razlikuju upravo drugim morfemom osnove, svaki će se metatonijski tip strukturno razložiti na spomenute komponente koje će predstavljati metatonijske podtipove. Pritom će se rabiti kratice P za prefiks koji je akcenatski irelevantan, K za korijen, te Ø ili točan zapis drugoga morfema koji uz korijenski čini osnovu. Tim će se kraticama ispisivati prezentska osnova metatoniji podložnih glagola, a nakon strukturnoga opisa, navest će se prezentske osnove konkretnih neprefigiranih glagola.

1. metatonijski tip čine glagoli s metatonijskim cirkumfleksom na korijenu. Prema dočetonome se (kon)sonantu prezentske osnove razlikuju tri podtipa:

1.a (P)+K+Ø+: korijen završava palatalom nastalim kao rezultat jotacije dočetonoga šumnika osnove i *-j-* iz nastavka

- *plāč-, jāš-, kâp(l)j-, māj-, mīč-, rīž-/rēž-, nīč-, -tīm(l)j-, sīp(l)j-, tīč-, rīš-, kâš(l)j-, zīm(l)j-, -gīnj-, -slānj-, -pomīnj-* i dr.

1.b (P)+K+n+:

- *būbn-, būšn-, cēpn-, dīgn-, lēgn-, mīgn-, nīkn-, rīn-, kīn-, p(l)jūn-, -čīn-, gīn-, vēn-, pūkn-, -tīsn-, -stāj-, šcōpn-, štrēcn-, tōfn-, -mūkn-, vrīsn-, gūs-n-, zīn-, šcīpn-, švīkn-* i dr.

1.c (P)+K+Ø+: korijen završava sonantom *-j-* koji je prethodno bio dio nastavka

- *grīj-, bdīj-, brīj-, čūj-, -dīj-, -ūj-, hāj-, -krīj-, lāj-, -mīj-, šīj-, klīj-, krīj-, bīj-, -spīj-* i dr.

2. metatonijski tip čine glagoli s metatonijskim cirkumfleksom na prvome vokalu tematske sekvencije. Prema tipu tematske sekvencije razlikuju se dva podtipa:

³⁰⁰ Osnova može izrazom biti jednaka korijenu (*laj-*), ali je uz korijen mogu činiti i drugi dijelovi (*kup-ov-*).

2.a (P)+K+uj+:

- *obecūj-, kupūj-, darūj-, dugūj-, kūj-, kumūj-, ludūj-, pirūj-, rūj-, trgūj-, trūj-, tugūj-; k(l)jūj-, p(l)jūj-*.

2.b (P)+K+ij/ej+:

- *sīj-/sēj-, zrīj-/zrēj-, vrīj-/vrēj-; zelenīj-/zelenēj-, debelīj-/debelēj-, žūtīj-/žūtēj-, glūšīj-/glūšēj-, -grđīj-/grđēj-, ponimīj-/ponemēj-* i dr.

2.1.2. Pridjevi podložni sjevernočakavskoj metatoniji u određenome liku

Nerijetko se za oprimjerenje metatonijskoga naglaska pridjeva navode primjeri tipa *stār : stārī, prāv : prāvī, dūg : dūgī*. Ti su primjeri potvrđeni i u ostalim sustavima hrvatskoga jezika (primjerice u standardnome jeziku i kajkavskome narječju), ali opseg te pojave nije jednak u svim jezičnim podsustavima. Radi se samo o dvosložnim pridjevima određena lika (nikako ne trosložnim ili višesložnim, usp. npr. standardnojezični ostvaraj *zubat:zubatī, nīzak:nīskī < *nīzakī*) s metatonijskim cirkumfleksom na vokalu korijena (*prav-i, dug-i*). Budući da takvi primjeri nisu razlikovni, u ovoj se radnji neće uzimati u obzir.

U dostupnoj literaturi nema preciznoga određenja pridjeva koji u određenome liku mogu imati metatoniju, nego se najčešće navodi po jedan primjer, obično pridjev *bogātī*. Premda sjevernočakavska metatonija u kategoriji određenih pridjeva nije metodološki kriterij za određenje korpusa u ovoj radnji, ipak će se detaljno odrediti kategorije koje su joj podložne, a prikupljen će se materijal analizirati i s toga aspekta. Da bi se otkrilo koji su pridjevi podložni sjevernočakavskoj metatoniji, kombinirat će se morfološki i akcenatski parametri kao što je učinjeno i za glagole podložne metatoniji.

I pridjevi, kao i ostale vrste riječi imaju, prema Silićevu učenju, osnovu i nastavak, s time da se svaka osnova sastoji od korijena i kakova drugoga morfema. Ako je taj morfem izrazom nulti, osnova je izrazom jednaka korijenu, a ako ima koji drugi izraz, osnova se razlikuje od korijena. U upitniku su za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije navedeni pridjevi u određenome se liku kojih pretpostavlja metatonijski cirkumfleks. Rezultat je morfološke raščlambe tih pridjeva sljedeći:

(P)+K+at+:

- bogāt, bogāta, bogāto : bogātī;*
- bod(l)jāt, bod(l)jāta, bod(l)jāto : bod(l)jātī;*
- bradāt, bradāta, bradāto : bradātī;*
- cicāt, cicāta, cicāto : cicātī;*
- črivāt, črivāta, črivāto : črivātī;*
- glavāt, glavāta, glavāto : glavātī;*
- mesnāt, mesnāta, mesnāto : mesnātī;*
- plecāt, plecāta, plecāto : plecātī;*

rität, ritäta, ritäto : ritätī;
rogät, rogäta, rogäto : rogätī;
škrbät, škrbäta, škrbäto : škrbätī;
trbuhät, trbuhäta, trbuhäto : trbuhätī;
uhät, uhäta, uhäto : uhätī;
vlasät, vlasäta, vlasäto : vlasätī;
zubät, zubäta, zubäto : zubätī.

(P)+K+an+:

siromäšän, siromäšna, siromäšno : siromäšnī;
bezobräzän, bezobräzna, bezobräžno : bezobräznī;
čovičän, čovišna, čovišno : čovišnī;
korisän, korisna, korisno : korisnī;
poböžän, poböžna, poböžno : poböžnī;
porëdän, porëdna, porëdno : porëdnī;
potribän, potribna, potribno : potribnī;
spodöbän, spodöbna, spodöbno : spodöbnī;
zimogrözän, zimogrözna, zimogrözno : zimogrözñī;
želëzän, želëzna, želëzno : želëznī.

(P)+K+iv+:

bolež(1)jiv, bolež(1)jiva, bolež(1)jivo : bolež(1)jivī;
črviv, črviva, črvivo : črvivī;
dešpet(1)jiv, dešpet(1)jiva, dešpet(1)jivo : dešpet(1)jivī;
grabež(1)jiv, grabež(1)jiva, grabež(1)jivo : grabež(1)jivī;
jad(1)jiv, jad(1)jiva, jad(1)jivo : jad(1)jivī;
laž(1)jiv, laž(1)jiva, laž(1)jivo : laž(1)jivī;
milostiv, milostiva, milostivo : milostivī;
smrd(1)jiv, smrd(1)jiva, smrd(1)jivo : smrd(1)jivī;
sramež(1)jiv, sramež(1)jiva, sramež(1)jivo : sramež(1)jivī;
straš(1)jiv, straš(1)jiva, straš(1)jivo : straš(1)jivī;
urciv, urciva, urcivo : urcivī;
za(1)jiv, za(1)jiva, za(1)jivo : za(1)jivī.

(P)+K+av+:

rijäv, rijäva, rijävo : rijävī;
šegäv, šegäva, šegävo : šegävī;
trdogläv, trdogläva, trdoglävo : trdoglävī.

(P)+K+en+:

čr(1)jën, čr(1)jenä, čr(1)jenö : čr(1)jënī;
lojën, lojenä, lojenö : lojënī;
pečën, pečenä, pečenö : pečënī;
poštën, poštenä, poštenö : poštënī;
raskubën, raskubenä, raskubenö : raskubënī;
raspoložën, raspoloženä, raspoloženö : raspoložënī;
staklën, staklenä, staklenö : staklënī;

studën, studenä, studenö : studënī;
testën, testenä, testenö : testënī;
vunën, vunenä, vunenö : vunënī;
zelën, zelenä, zelenö : zelënī.

(P)+K+ok+:

dubök, dubokä, dubokö : dubökī;
širök, širokä, širokö : širökī;
visök, visokä, visokö : visökī;
žestök, žestokä, žestokö : žestökī.

Svim je navedenim pridjevima zajednički metatonijski cirkumfleks na drugome morfemu osnove (*zub-ät-ī; bolež(1)j-iv-ī; rij-äv-ī; zel-ën-ī; dub-ök-ī*). Izdvajaju se samo pridjevi s morfemom *-an-* u neodređenu liku (izuzev pridjeva *pijän, pijäna, pijäno : pij-än-ī*) i to stoga što se radi o nepostojanome *a* koji se ne ostvaruje u paradigmi određena lika. Kako su svi pridjevi s navedenim drugim morfemima osnove podložni metatoniji, moguće je zaključiti: sjevernočakavskoj su metatoniji podložni pridjevi tvoreni sufiksima *-at-*, *-iv-*, *-av-*, *-en-* i *-ok-* na kojima se i ostvaruje metatonijski cirkumfleks, te pridjevi koji u Njd. m. r. neodređena lika imaju sufiks *-an-* (< *-än-*) i mjesto naglasaka na posljednjem vokalu korijena.

Usporede li se navedeni pridjevi akcenatski, pri čemu je relevantan odnos osnove i nastavka, razvidno je da se pridjevi mogu grupirati u dvije cjeline s time da u prvu ulaze svi pridjevi sa stalnim mjestom naglasaka na posljednjem vokalu osnove u određenu i neodređenu liku, a u drugu pridjevi koji u neodređenu liku imaju kratki naglasak na vokalu nastavka (osim u Njd. m. r. u kojemu je silina pomaknuta nakon redukcije poluglasa (*dubök < dubokä*)), a u određenu je liku metatonijski cirkumfleks na posljednjem vokalu osnove, tj. na drugome morfemu osnove. Prema tome se i razlikuju dva pridjevska metatonijska tipa:

1. metatonijski tip čine pridjevi s opisom:

(P)+K+at+ (*bogät-ø, bogät-a, bogät-o : bogät-ī*);
(P)+K+an+ (*želëzän-ø, želëzn-a, želëzn-o : želëzn-ī*);
(P)+K+iv+ (*laž(1)jiv-ø, laž(1)jiv-a, laž(1)jiv-o : laž(1)jiv-ī*);
(P)+K+av+ (*rijäv-ø, rijäv-a, rijäv-o : rijäv-ī*).

2. metatonijski tip čine pridjevi s opisom:

(P)+K+en+ (*zelën-ø, zelen-ä, zelen-ö : zelën-ī*);
(P)+K+ok+ (*dubök-ø, dubok-ä, dubok-ö : dubök-ī*).

Iz toga je moguće zaključiti da su sjevernočakavskoj metatoniji u određenu liku pridjeva podložni pridjevi s nepromjenjivim mjestom naglasaka na osnovi (*bogät, bogäta, bogäto; debël < debël, debëla, debëlo*) ili na nastavku (*dubök < dubokä, dubokä, dubokö*) neodređena lika. Na

tim se mjestima u praslavenskome jeziku ostvarivao akut koji je kasnije pokraćen.

Akcentatska je specifičnost pridjeva drugoga metatonijskoga tipa različito mjesto naglasaka u paradigmama određena i neodređena tipa. U trima je paradigmama neodređena lika naglasak na nastavku, dok je u paradigmama određena lika silina na posljednjem vokalu osnove. C. S. Stang tu pojavu određuje analoškom³⁰¹ prema pridjevima tipa *stārī, mālī*, odnosno prema onima koji imaju stalno mjesto naglasaka na jedinom ili posljednjem vokalu osnove (on ih određuje pridjevima a-tipa). Nejasno je zašto se toj istoj analogiji ne priklanjaju pridjevi koje određuje pridjevima c-tipa, a koji imaju silinu na osnovi u Njd. muškoga i srednjega roda, dok je u pridjeva ženskoga roda silina na nastavku (*nōv, novā, nōvo : novī* s kratkom osnovom, i *sūh, sūhā, sūho : sūhī < *sūhī*) tim više što je silina u dvjema od triju paradigmi neodređena lika na osnovi. Vjerojatnije će biti da je razlog tome akutska intonacija, ali i snažna tendencija za «akcentatskim ujednačavanjem» o kojoj C. S. Stang govori misleći pritom vjerojatno na tendenciju ujednačavanja mjesta naglasaka na posljednjem vokalu osnove.³⁰² S obzirom na različite rezultate u slavenskim jezicima metatonija je u određenu liku pridjeva razvijena nakon raspada praslavenske jezične zajednice, a ne za njezina postojanja kako sugerira A. Belić.³⁰³

Usporedi li se ovaj zaključak sa zaključkom izvedenim o akenatskim značajkama glagola podložnih sjevernočakavskoj metatoniji očito je da su u sjeverozapadnim čakavskim govorima metatoniji podložni oni glagoli i pridjevi sa stalnim mjestom naglasaka, a kako je u praslavenskome jeziku samo akut bio nepomičan naglasak, te su paradigme bile naglašene akutom.

2.2. Govori koji su isključeni iz daljnijega istraživanja

Sjeverozapadnim se čakavskim govorima naziva skupina govora u kojima se ostvaruje metatonijski cirkumfleks. Iz dosadašnjih se istraživanja može izvesti zaključak da se on potvrđuje u najvećem broju mjesnih govora ekavskoga dijalekta,³⁰⁴ nešto manjemu broju ikavsko-ekavskih govora,³⁰⁵ onim mjesnim govorima buzetskoga narječja u

³⁰¹ Usp. Stang, C. S. (1965:101).

³⁰² Ta je tendencija i danas zamjetna u onim sjeverozapadnim čakavskim govorima u kojima je očuvan cirkumfleks na vokalu nastavka u paradigmama određena lika. Tako primjerice u kastavskome ili novljanskome govoru supostoje ostvaraji *novī* i *nōvī*, *žuhkī* i *žūhkī* i dr. O tome vidi više u: Zubčić, S. (2004:619-632).

³⁰³ A. Belić tvrdi da je metatonija u određenu liku pridjeva uzela maha u praslavenskome jeziku. O tome vidi u: Belić, A. (1914.b).

³⁰⁴ Usp. Vranić, S. (1999.a:306).

³⁰⁵ Usp. Lukežić, I. (1990:Tabela 2. *Jezične značajke u ikavsko-ekavskim govorima*).

kojima se potvrđuje kvantitativna opreka na naglašenim vokalima,³⁰⁶ te u ikavskim govorima Klane i Studene,³⁰⁷ pa su prema tome navedeni govori sjeverozapadni čakavski. Stoga su unaprijed iz pretpostavljenoga korpusa izostavljeni:

- svi govori jugozapadnoga istarskoga dijalekta;
- svi južnočakavski govori smješteni na sjeverozapadnome dijelu Istre;
- svi jednoakcentatski govori ekavskoga dijalekta;
- svi jednoakcentatski govori buzetskoga dijalekta i
- ikavsko-ekavski govori u kojima nema sjevernočakavske metatonije.

2.2.1. Pregledom je literature³⁰⁸ utvrđen apsolutan izostanak sjevernočakavske metatonije u jugozapadnome istarskome dijalektu. Taj je dijalekt čakavski po strukturalnim, a štokavski po genetskim kriterijima,³⁰⁹ pa upravo tom činjenicom može biti uvjetovano nepostojanje sjevernočakavske metatonije kao odrednice koju neki drže pokazateljem autohtonosti na prostoru što ga zauzimaju čakavski govori³¹⁰ u sjeverozapadnome arealu.

Prema istraživanjima S. Vranić granica između središnjega istarskoga poddijalekta i jugozapadnih istarskih govora ide malo zapadnije od pazinskih govora Trviža i Heka, te Tinjana koji je izdvojen kratkom prevlakom ikavskih govora. Sjeverozapadno od Trviža rubniji su govori toga poddijalekta motovunski idiomi imenom Brkač, Bartol, Zamask i ekavski dio Kaldira, prostorno uz samu granicu s govorima buzetskoga dijalekta čakavskoga narječja. Granica potom ide zapadnije od Sv. Petra u Šumi i dalje prati liniju Žminjštine s Paladnjakima i Vidulinima kao najzapadnijim, te Dončićima i Šivatima kao najjužnijim točkovima. Najjužniji dio Labinštine čini granicu s jugozapadnim istarskim dijalektom, a ona se proteže uz rijeku Rašu do njenog ušća, prolazeći južnije od svih obalnih i zaobalnih mjesnih idioma do govora

³⁰⁶ Usp. Vermeer, W. R. (1982:158).

³⁰⁷ Usp. Lukežić, I. (1998:98-99).

³⁰⁸ To se prije svega odnosi na studiju Mate Hraste, M. *Govori jugozapadne Istre* objavljenu (1964.b), te na monografiju barbanske skupine govora L. Pliško (2000.) u kojoj se, budući da graniči sa središnjim istarskim poddijalektom ekavskoga dijalekta, potvrđuje i dosta konzervativnijih jezičnih značajki, ali među njima nije metatonija.

³⁰⁹ O tome i o razlozima zbog kojih se prema suvremenoj lingvističkoj misli drži dijelom čakavskoga narječja vidi više u: Brozović, D. (1960:68-88).

³¹⁰ Tako primjerice Iva Lukežić drži da je sjevernočakavska metatonija u mjesnim govorima Klane i Studene pokazatelj njihove autohtonosti (1998:98-99). J. Lisac pak, usprkos toj i drugim jezičnim značajkama na fonološkoj, morfološkoj i leksičkoj razini, navedene govore smatra dijelom ikavskoga ili južnočakavskoga dijalekta (1999:30).

sjevernijih naselja imenom Ružići, Kraj Draga, Juražini, Ržišće, Vozilići te nešto južnijeg Plomina.

Svi punktovi koji su dijelom jugozapadnoga istarskoga dijalekta i koji izlaze izvan spomenutih granica nisu predmetom istraživanja ove radnje jer se u njima ne potvrđuje sjevernočakavska metatonija kao temeljni kriterij za određivanje pripadnosti sjeverozapadnim čakavskim govorima.

U tome se kompaktnu prostoru nastanjenu govornicima ekavskoga dijalekta nalaze i naselja Sv. Petar u Šumi, Milotski Breg i Zabrežani³¹¹ o dijalekatnome je statusu kojih u literaturi bilo disonantnih razmišljanja. Prvi ih je kao dio jugozapadnoga klina čepičkih govora sustavnije opisao M. Maček (1930.a) odmah istaknuvši njihovu posebnost zbog većega broja ikavizama, realizacije finalnoga -l > -ja i zbog izostanka promjene ā > ȃ i ē > ie tipične za sjeverozapadni klin. Za Sveti Petar u Šumi isto piše i A. Belić.³¹² No, J. Ribarić³¹³ ih drži dijelom *ikavsko-južnočakavskoga dijalekta* zajedno s Krajcar Bregom, Grdoselom, Butonigom, djelomice Novakima Motovunskim itd. O statusu je govora Sv. Petra u Šumi i Zabrežana dvojio i M. Hraste pa ih u raspravi *Govori jugozapadne Istre*³¹⁴ navodi kao dio toga jezičnoga sustava, ali ih na popratnoj karti ne navodi. U kasnijim istraživanjima P. Šimunović³¹⁵ mjesni govor Sv. Petra u Šumi odredio ikavsko-ekavskim govorima jugozapadnoga klina, ali ga pridružuje ikavskim govorima u okolici Pazina (Grdoselo, Kršiklu i dr.) u kojima je broj ikavizama manji no u govorima "*ikavskoga istarskoga dijalekta*". Analizirajući refleks jata i akcentuaciju ikavsko-ekavskih govora I. Lukežić posjetila je oba punkta dijalekatna određenost kojih je dvojbena i utvrdila da refleks jata samo djelomice slijedi pravilo Jakubinskoga i Meyera.³¹⁶ Kako u tim govorima

³¹¹ Naziv naselja Zabrežani preuzet je iz Hrženjakova popisa naseljenih mjesta u Republici Hrvatskoj. Domicilno stanovništvo nema jedinstvena naziva za grupu naselja koja čine župu Sv. Ivana i Pavla, već svako selo nazivlje svojim imenom: Kašćergani (*Kāštergani*), Zgrablići (*Žgrābljići*), Gajmovići (*Gājmovići*), Cernovci (*Cernōvci*), Drndići (*Dřndići*), Zabrežani (*Žābržani*), Šajini (*Šājini*), Maretići (Marētići), a oko statusa i pripadnosti Lušeta (*Lušēti*) moji se obavjesnici nisu mogli složiti. J. Ribarić (1940.) kao zaselak Zabrežana ne navodi Cernovce, Drndiće i Lušete. U literaturi se ukupnost tih jezično jedinstvenih sela nerijetko nazivlje po imenu župe Sv. Ivan i Pavao (usp. Maček, M. (1930.a)

³¹² Usp. Belić, A. (1914.a:231).

³¹³ Usp. Ribarić, J. (1940.)

³¹⁴ Usp. Hraste, M. (1964.b:5-36).

³¹⁵ Usp. Šimunović, P. (1985:66-73).

³¹⁶ Budući da se u knjizi *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt* (1990.) bavi isključivo tim govorima, rezultate je svojega istraživanja u mjesnim govorima Sv. Petra u Šumi i Zabrežana iznijela u radu *Novi podatci za dijalekatsku kartu sjevernoga hrvatskoga primorja, Istre i Like* (1997:176-177).

prevladavaju ostale jezične značajke jugozapadnih istarskih govora, nije ih uključila u ikavsko-ekavski dijalekt čakavskoga narječja već ih drži, kao i govor Milotskoga Brega, dijelom zasebnoga podtipa jugozapadnih istarskih govora.

S obzirom na različite stavove i nedostatnost podataka o akcentuaciji tih mjesnih govora u dosadašnjoj literaturi, terenskim sam Upitnikom za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije istražila mjesne govore Sv. Petra u Šumi i Zabrežana. Od ukupno četiriju akcenatskih podtipova glagola u kojima se može ostvariti sjevernočakavska metatonija, u mjesnome se govoru Sv. Petra u Šumi ona samo djelomično potvrđuje u 1.a podtipu samo u glagola *plākat*: *plāče*. U glagola *lājat* (1.c podtip) zabilježen je dvojni ostvaraj *lāju*, ali *lāje*, a u svih ostalih glagola toga i drugih podtipova nije zabilježen metatonijski cirkumfleks: *jāše*, *rēže*, *stānen*, *nīče*, *kāšljen*; *rīneš*, *pljūknen*; *brīješ*, *šīje*, *čūjen*.³¹⁷ U kategoriji određena lika pridjeva nije potvrđena metatonija. S obzirom na sporadičnost u pojavi metatonijskoga cirkumfleksa, a možda i okazionalnost koju ne treba isključiti u istraživanju ovakva tipa, mjesni je govor Sv. Petra u Šumi izuzet iz daljnega istraživanja. Premda relikti metatonije i svijest obavjesnice³¹⁸ o starim mjestima naglasaka koja su danas već mahom pomaknuta i na kratku i na dugu penultimu mogu upućivati na činjenicu da je u ne tako dalekoj prošlosti mjesni govor Sv. Petra u Šumi makar na akcenatskoj razini pokazivao značajke sjeverozapadnih čakavskih govora.

Od zaselaka koji čine naselje Zabrežane *Upitnikom za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije* ispitan je mjesni govor Kašćergana.³¹⁹ Metatonija se apsolutno ne ostvaruje u 1.b podtipu: *pljūkne*, *rīneš*, *pūknen*. Od glagola je koji čine 2. podtip zbog specifične tvorbe ovjeren samo primjer *kupovāt* (2.a podtip) metatonijski naglasak kojega nije dostatan za nedvojben zaključak o naglasku cijeloga podtipa. U glagola 1.a i 1.c podtipa potvrđuju se dubletni ostvaraji: *brījen*,³²⁰ *grījemo*, ali

³¹⁷ Obavjesnica nije ovjerala nesvršene glagole tipa *kupovāt*, *dugovāt* s potencijalnom metatonijom ističući da se rabi samo svršeni oblik glagola *kūpit*, dok je glagol *dugovāt* zamijenila sintagmom *bit dūžan*.

³¹⁸ Obavjesnica Katarina Brešćić (1976.) i sama je po struci filolog osjetljiv na mijene u vlastitu materinskome govoru, pa je tijekom ispitivanja nerijetko upućivala na arhaičnije akcenatske ostvaraje. Premda pripada mlađoj generaciji, u njezinu je govoru zamjetna relativno učestala diftongacija *ē* u *ie* (*piēt kūn*), a rjeđe i *ō* u *uo* (*Ijd. glavuōn*).

³¹⁹ Domicilno stanovništvo rabi naziv *Kāštergani*.

³²⁰ U mjesnome se govoru Zabrežana primarno kratki vokal *i* dulji u inicijalnome i medijalnome položaju, ali njegova kvantiteta ne dosiže onu metatonijskoga cirkumfleksa pa ih je moguće razlikovati (*rīnit*, *grījat*, *brījat*). Naglasak označen kao *i* predstavlja naglasak koji se po dvojnoj kvantiteti ostvaruje između kratkoga i dugoga (*orīhi*, *mladići*).

čūjen, sījemo, šījen u 1.c, te plāče, lāje, ali stānen, rižen, kāšljen u 1.a podtipu. Zbog istih se razloga nesustavnosti i necjelovitosti niti u jednome od metatonijskih podtipova mjesni govor Zabrežana neće odrediti kao sjeverozapadni čakavski, niti će se dalje uzimati u obzir. Zanimljivo je međutim da je u tom mjesnome govoru zabilježen i jedan primjer s metatonijskim cirkumfleksom u kategoriji određena lika pridjeva (*širōka vrāta*, ali *dimbōko mōre*).

Iz daljnega se istraživanja izuzima i ikavsko-ekavski mjesni govor Žagrića jer se metatonijski cirkumfleks ostvaruje sporadično samo u 1.c metatonijskome prezentskome podtipu u primjerima *brījat:brīješ*, *griījat:grījemo*, ali *čūjen, obūje; šīje, sījemo*.

Na zapadnome i sjeverozapadnome rubu prostora što ga zauzimaju ekavski govori smještena su još dva govora kojima je pripadnost dijalektu kao nadsustavu u literaturi dvojbena. To su Krajcar Breg i Novaki Motovunski. Uz Sv. Petar u Šumi, Zabrežane, Grdoselo, Butonigu, Kršiklu i Kaščergu, te djelomice Novake Motovunske, Trviž i Brgudac Josip Ribarić i mjesni govor Krajcar Brega spominje kao dio *ikavskoga-južnočakavskoga dijalekta*.³²¹ Dijelom sjeverozapadnih čakavskih govora žminjskoga tipa određuje ga J. Kalsbeek u studiji *Prilog proučavanju vokalnih sustava sjeverozapadnočakavskih govora u Istri* otisnutoj 1983. godine, dok ga 1998. u knjizi *The Čakavian Dialect of Orbanici near Žminj in Istria* više ne navodi kao dio žminjskih ekavskih govora. Njegovu je pripadnost jugozapadnim istarskim govorima konačno dokazala S. Vranić.³²² Za potrebe je utvrđivanja točnih granica rasprostranjenosti izoglose sjevernočakavske metatonije *Upitnikom za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije* ispitan i mjesni govor Krajcar Brega. U kategoriji određena lika pridjeva nije zabilježena niti jedna potvrda metatonijskoga cirkumfleksa. Isto je i u 1.a i 1.b prezentskome podtipu (*rižen, plāče, būden, kāšljen*). Najveći je broj primjera s metatonijom potvrđen u glagola 1.c metatonijskoga podtipa (*brīju, čūjete, otkriījemo*, ali *šījen, zabījen*). S obzirom na nesustavnost metatonije u svim kategorijama mjesni se govor Krajcar Brega ne drži sjeverozapadnim čakavskim i stoga je isključen iz daljnega istraživanja.

Osim navedene Ribarićeve opservacije o pripadnosti mjesnoga govora Novaka Motovunskih "ikavskome-južnočakavskome" ima i drugačijih stavova koji se kreću od potvrđivanja Ribarićeve teze³²³ do njegova demantiranja i određenja Novaka Motovunskih dijelom ekavskoga, sjeverozapadnočakavskoga sustava. Tako primjerice W. R. Vermeer,³²⁴ vjerojatno na temelju Belićevih istraživanja i istraživanja M.

³²¹ Usp. Ribarić, J. (1940).

³²² Usp. Vranić, S. (1999. a:79-81).

³²³ Usp. npr. Ujčić, T. (1985:87, bilj. 3) i Vranić, S. (1999. a:88-89).

³²⁴ Usp. Vermeer, W. R. (1982:158).

Maleckoga,³²⁵ smješta Novake Motovunske u Pazinštinu i određuje ih sjeverozapadnim čakavskim zbog čega je moguće pretpostaviti sjevernočakavsku metatoniju u prezentu glagola. Polazeći od te pretpostavke da su Novaki Motovunski rubni sjeverozapadni čakavski punkt posjetila sam ih i utvrdila da se metatonijski cirkumfleks ne pojavljuje niti u jednome glagolu 1.a i 1.b podtipa, niti u kategoriji određenoga lika pridjeva. Nešto je veći broj potvrda u tipu *obūjen, umījen, skrīješ, dobīješ*, ali *čūjen, brīje*. Zbog toga se analizirani mjesni govor ne drži sjeverozapadnim čakavskim i nije predmetom daljnje analize.

Sva su četiri istražena punkta smještena na samoj granici između ekavskoga i jugozapadnoga istarskoga dijalekta, pa se u njima isprepliću pojedine izoglose tih dvaju dijalekata, među inima i sjevernočakavska metatonija. Određeni broj primjera sa sjevernočakavskom metatonijom u njima potvrđuje tezu o prijelaznim zonama, pa je moguće zaključiti da mjesni govori Zabrežana, Sv. Petra u Šumi, Krajcar Brega i Novaka Motovunskih čine svojevrsan prijelazni tip govora i u akcenatskome smislu te riječi.

Budući da u stručnoj literaturi nije o njemu bilo riječi, nalazi se u okruženju ekavskih govora, a iz samoga se imena mjesta³²⁶ može iščitati veza s ekavskim Trvižem, Upitnikom je za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije istražen mjesni govor Katuna Trviškoga. Analizom je utvrđena da se radi o ikavskome mjesnome govoru u kojemu nema traga metatoniji. Isto je potvrđeno i za ikavski mjesni govor Kringe.

2.2.2. Prema definiciji što ju je postavio W. R. Vermeer jugoistočni čakavski govori su oni koje "karakterizira ikavski ili (u slučaju lastovskoga dijalekta) jekavski refleks praslavenskoga jata."³²⁷ Stoga on i ne postavlja razliku između onoga što se u kroatističkoj literaturi naziva *jugozapadni istarski dijalekt* i *južnočakavski dijalekt*. S aspekta ovjerenosti sjevernočakavske metatonije to i nije relevantno jer ona nije potvrđena niti u jednome od tih dvaju sustava.

Prema karti čakavskoga narječja D. Brozovića objavljenoj u leksikografskome separatu *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski* u sjeverozapadnome dijelu Istre ima dosta govornika južnočakavskoga ikavskoga dijalekta, a zauzimaju prostor južnije od donje Mirne i na sjeveru do Dragonje. Na istoku su omeđeni

³²⁵ Usp. Belić, A. (1914. a). i Malecki, M. (1930.a).

³²⁶ Naime, *katun* je "privremeno pastirsko planinsko naselje uz pasište na koje se stoku izvodi preko ljeta" pa se može pretpostaviti da su ga prvotno nastavali stanovnici Trviža (*Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb, 2002., str. 564.).

³²⁷ Usp. Vermeer, W. R. (1982:122). Prevela S. Z.

motovunskim idiomima mjesta imenom Brkač, Bartol, Zamask i ekavskim dijelom Kaldira, dakle uz samu granicu s govovima buzetskoga dijalekta čakavskoga narječja.³²⁸ Budući da južnočakavske govore ne određuje pojavnost metatonijskoga cirkumfleksa, niti je ona potvrđena za spomenute doseljeničke govore u dostupnoj literaturi,³²⁹ govori smješteni zapadno od linije buzetsko-motovunske granice u ovoj radnji nisu uzimani u obzir.

2.2.3. Iz daljnega su proučavanja izuzeti i svi jednoakcenatski sustavi. Prema monografiji o ikavsko-ekavskome dijalektu I. Lukežić, u tom sustavu nema jednoakcenatskih govora, dok se u ekavskome potvrđuje na razini jezika³³⁰ u južnim labinskim govovima naselja imenom Skvaranska, Brovinje, Viškovići, Drenje, Marina i Crni, po istraživanjima S. Vranić,³³¹ Diminići i Cerovica, koja nije na popisu naseljenih mjesta J. Hrženjaka, po opservaciji J. Kalsbeek,³³² te u Skitači i Ravnima po vlastitim istraživanjima. Svi se navedeni govori nalaze na rubnim dijelovima poluotoka smještena između uvale Prklog i zaljeva Raše. Prema dostupnoj, nerijetko oprečnoj ili nedovoljnoj preciznoj literaturi može se posredno iščitati i površno zaključiti da je Trget, kao najsjeverniji punkt na tome poluotoku troakcenatski.³³³ U tu tezu, kao i uopće u Jurišićevu sposobnost točnoga bilježenja intonacije, sumnja J. Kalsbeek,³³⁴ no ona ovdje i nije relevantna. Vjerojatno je da se u Trgetu čuva opreka po kvantiteti. Mjesto Polje smješteno je u unutrašnjosti poluotoka, a opservacije je o njegovu akcenatskome sustavu dao samo Mačekki određujući ga dvoakcenatskim.³³⁵ No autor dvoakcenatskim određuje i govor Skitače (Sv. Lucije) u kojoj je danas znatno pokolebana

³²⁸ Ni sam M. Mačekki nije bio siguran u status motovunskih govora pa ih na karti priloženoj raspravi *Przegląd słowiańskich gwar Istrii* (1930.a) određuje čakavsko-štokavskim, a u Dodatku *buzetskim*. No recentnim je istraživanjima S. Vranić konačno uspostavljena granica ekavskoga dijalekta u Istri, kojega su dio i spomenuti motovunski govori (Vranić, S. 1999.a:107-108).

³²⁹ Usp. npr. Hraste, M. (1967). U tome radu navodi Kaldir kao ikavski, što je rezultat pogrešnoga odabira obavjesnika kojemu je majka bila govornica ikavskoga idioma. Prema *Upitniku za srpskohrvatski / hrvatskosrpski dijalektološki atlas* što ga je za mjesni govor Kaldira 1967. godine ispunio P. Šimunović i karti priloženoj disertaciji S. Vranić (1999.a), Kaldir je dijelom ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja.

³³⁰ Na razini govora još se sporadično razlikuje duljina / kraćina naglašena sloga, premda govornici jednom u govoru ostvaruju naglasak jedne, a potom druge kvantitete. Stalno je i nepromjenjivo samo mjesto naglasaka.

³³¹ Usp. Vranić, S. (1999.a:102-103).

³³² Usp. Kalsbeek, J. (1983:251-252).

³³³ Usp. Jurišić, B. (1956.a:406).

³³⁴ Usp. Kalsbeek, J. (1983:249-250). Autorica svoju sumnju argumentira Jurišićevim pogrešnim nalaskom zavinutoga naglasaka na Susku.

³³⁵ Usp. Mačekki, M. (1930.a:61).

opreka po kvantiteti.³³⁶ Dijelom sjeverozapadnih čakavskih govora nizozemski slavist W. R. Vermeer određuje i Skitaču i Diminiće.³³⁷ To znači da imaju metatonijski cirkumfleks i stoga sigurno očuvanu opreku po kvantiteti, što je u kontradikciji s prethodno navedenim istraživanjima prema kojima su oba ta mjesna govora jednoakcenatska. To dalje dovodi u sumnju i Vermeerov zaključak glede akcenatskoga inventara Prkloga jer ga P. Ivić³³⁸ određuje dvoakcenatskim, ali s fakultativnim gubljenjem opreke po kvantiteti i u naglašenu slogu. Na temelju je ovih podataka moguće zaključiti da je na prostoru toga uskoga rta smještena između uvale Prklog i zaljeva Raše u tijeku ili je već završio proces gubitka opreke po kvantiteti u naglašenim slogovima, pa nije moguće utvrditi metatonijski cirkumfleks. Stoga se govori smješteni na tome prostoru izuzimaju iz daljnega istraživanja.

2.2.4. Ono što je rečeno za jednoakcenatske ekavske govore, vrijedi i za buzetske. Glavninu buzetskih govora karakterizira likvidacija kvantitativnih i kvalitativnih opozicija,³³⁹ a govori se međusobno razlikuju stupnjem te likvidacije pa je ona apsolutna u mjesnim govovima Nugle³⁴⁰ i Račica, u govovima Sv. Martina i Bresta postoji tendencija izjednačavanja dvaju naglasaka jer se "kratkosilazni akcenat ističe oslabljenom silinom i dužim trajanjem, a dugosilazni akcenat blago lomljenim tonom i pokraćivanjem,"³⁴¹ dok je u mjesnim govovima Krbavčića³⁴² i Pagubica³⁴³ još uvijek donekle očuvana opreka po kvantiteti na naglašenim vokalima, a na samome jugu toga dijalekta, u okolici Draguća i Račica dobro se čuva i opreka po kvantiteti ispred naglasaka.³⁴⁴ Zanimljivo je da W. R. Vermeer u svojoj studiji o sjeverozapadnim čakavskim govovima takvima, dakle i najmanje dvoakcenatskima, određuje i najveći dio buzetskih govora uključujući i Črnicu, (Sv.) Donat, Draguć, (Gornja i Donja) Nugla, Gradinje, (Sv.) Ivan, Krbavšići, Krkuš, Lanišće, Livade, Mali Mlun (= Mlum Mali), Marčenigla, (Sv.) Matrin (pri Buzetu) (= Draščići), Podgaće, Prapoće (= Praproće), Račice, Račja Vas, Ročko Polje, Strana, Štrped, Veli Mlun (=

³³⁶ Moguće je da se u mjesnome govoru Skitače takva inovativna akcenatska tendencija razvila u razdoblju od sedamdesetak godina koliko je proteklo od istraživanja M. Mačekkoga.

³³⁷ Usp. Vermeer, W. R. (1982:158).

³³⁸ Usp. Ivić, P. (1961.a:203).

³³⁹ Usp. Lisac, J. (2001:16).

³⁴⁰ O tome vidi više u: Kalsbeek, J. (1984.-1985.:314). Autorica potvrđuje zaključke

P. Ivića (1963.b:229).

³⁴¹ Šimunović, P. (1970:36).

³⁴² Usp. Grah, E. (2002:23-25).

³⁴³ Usp. Vranić, S. (1999.a:89-93).

³⁴⁴ Usp. Lisac, J. (2001:16).

Mlum Veli, Veliki Mlum) i Žonti³⁴⁵ za dio kojih je potvrđeno dokidanje kvantitativne i intonacijske opreke na naglašenim vokalima. Budući da se zbog dokidanja tih opreka ne može utvrditi metatonijski cirkumfleks, jednoakcenatski će se buzetski govori izuzeti iz daljnega istraživanja.

2.2.5. Prema istraživanjima Ive Lukežić metatonijski cirkumfleks nije činjenicom svih mjesnih govora ikavsko-ekavskoga dijalekta već se sustavno potvrđuje samo u njegovu primorskome poddijalektu, rjeđe u rubnome, dok se u kontinentalnome, osobito njegovu krajnjem istočnom ili sjeveroistočnom dijelu potvrđuje i metatonija u oblicima karakterističnim za kajkavske sustave.³⁴⁶ Iz daljnega se istraživanja izuzimaju sljedeći ikavsko-ekavski govori: Jablan, Senjsko, Vrbovsko, Presika, Stubica, Bosiljevo, Vukova Gorica, Mračin, Prilišće, Rosopajnik, Bubnjarci, Jezerine, Prekrižje, Podgaj-Ozalj, Podbrežje-Ozalj, Požun-Ozalj, Netretić, Stative, Karlovac-zapad, Karlovac-istok, Generalski Stol, Tounj, Ogulin, Oštarije, Josipdol, Zagorje, Kuterevo, Rudinka, Šapjane, Pasjak, Brgud, Mune, Šušnjevića, Tupljak, Čepić, Čambarelići, Pićan, Lazarići, Zarečje, Garžinići, Kukurini, Kršan, Katarina, Šumber, Milotski Breg, Njivice, Milohnić, Baška, Senj, Lopar, Supetarska Draga, Kampur, Palit, Mundanije, Rab, Banjol, Barbat, Unije, Susak, Ilovik, Lun, Stara Novalja, Novalja, Kolan, Metajna, Pag, Premuda, Silba, Olib, Ist, Božava, Sali, Veli Iž, Ugljan, Lukoran, Kali, Kukljica, Dobropoljana, Ličko Lešće, Sinac, Otočac, Švica, Brinje, Jezerane, Moravski Hrvati, Hacı, Poljanci, Cundrava, Dolinci, Bajngrob, Jurkovo Selo, Pribić, Hrvatski Grob.³⁴⁷ Vermeerov se popis sjeverozapadnih čakavskih govora najvećma podudara s navedenim popisom. Zabilježene su razlike za sljedeće punktove:

a) W. R. Vermeer navodi da su sjeverozapadnočakavski govori i mjesni govori Sungera, Staroga Laza i Begova Razdolja. U kroatističkoj se pak literaturi mjesni govor Sungera određuje štokavskim,³⁴⁸ dok su u govoru Staroga Laza "registrirani i kajkavci i čakavci i štokavci."³⁴⁹

b) W. R. Vermeer ne navodi mjesni govor Slemena u Gorskom kotaru, te Ribnika i Zadobarja u ozaljskome kraju u kojima I. Lukežić opservira metatonijski cirkumfleks i svrstava ih u kontinentalni poddijalekt ikavsko-ekavskoga dijalekta.

³⁴⁵ Usp. Vermeer, W. R. (1982:158). Imena mjesta navedena su na način zabilježen u parafraziranoj literaturi.

³⁴⁶ O tome vidi više u: Lukežić, I. (1990:106-115).

³⁴⁷ Popis je ekscerpiran iz tablice *Jezične značajke u ikavsko-ekavskim govorima* priložene knjizi I. Lukežić *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt* (1990.).

³⁴⁸ Usp. *Kartu gorskokoratskih govornih sustava* u: Barac-Grum, V. (1993.).

³⁴⁹ Lisac, J. (1996:27).

c) Isti autor spominje mogućnost ostvaraja cirkumfleksa u mjesnim govorima Baške, Batomlja, Drage Bašćanske, Jurandvora i Stare Baške što I. Lukežić isključuje u knjizi objavljenoj 1990., da bi dodatnim istraživanjima s Marijom Turk ipak potvrdila metatonijski cirkumfleks u prezentu glagola u spomenutoj grupi govora.³⁵⁰

d) Od krčkih su govora dvojbeni još i govor Dubašnice, te sela Skrpčići na području što ga se obično nazivlje Šotovento. W. R. Vermeer ne određuje ih sjeverozapadno čakavskim, za razliku od I. Lukežić koja je za istraživanja provedenih osamdesetih godina 20. st. u tim punktovima ovjerila metatonijski cirkumfleks. Recentnim istraživanjima nije potvrđena sjevernočakavska metatonija u selima Dubašnice i Šotoventa.³⁵¹ Mjesni govor Punta određuju sjeverozapadnim čakavskim i W. R. Vermeer i I. Lukežić. Detaljnim sam terenskim istraživanjem toga mjesnoga govora utvrdila apsolutan izostanak metatonije u svim kategorijama, stoga će se on izuzeti iz daljnega istraživanja.

e) Vlastitim je terenskim istraživanjima u Velome Lošinju, te ekscerptima iz dostupne literature o Malome Lošinju I. Lukežić potvrdila metatonijski cirkumfleks u tim dvama mjesnim govorima. Budući da ih W. R. Vermeer ne određuje sjeverozapadnočakavskim, niti su provedena dodatna istraživanja, ta dva punkta valja detaljnije istražiti. S tom sam namjerom u ožujku 2003. godine posjetila Veli i Mali Lošinj. Budući da u Malome Lošinju nisam uspjela pronaći izvorna govornika toga mjesnoga govora,³⁵² analizom sam malobrojnih dostupnih zapisa o malološinskome govoru pokušala utvrditi potvrđuje li se u njemu čakavska metatonija, no kako tekst K. Martinolića nije akcentuiran, a zapis o mrežama jest, ali je relativno kratak i u njemu, kao i u trima objavljenim radovima (I. Milčetić i J. Hamm) nema podataka o eventualnome ostvaraju metatonijskoga

³⁵⁰ Usp. Lukežić, I.; Turk, M. (1998:72).

³⁵¹ Usp. Lukežić, I.; Turk, M. (1998.). Za Dubašnicu (83-89), a za Šotovento (97-104).

³⁵² U Malome Lošinju nisam uspjela pronaći izvorne govornike. Starija generacija Lošinjana u međusobnoj komunikaciji rabi talijanski jezik i odbijaju činjenicu da je govor domicilnoga stanovništva Maloga Lošinja čakavski. Da je tomu ipak tako, svjedoče zapisi starijih terenskih istraživača (usp. Milčetić, I. (1895.); Hamm, J. (1955.; 1956.b)), te rijetki i kratki zapisi kakav je primjerice tekst o mrežama što ga je prema govorenju ribara Ante Kukljica (1873.) zapisao Valentin Žuklić u nažalost neobjavljenom rukopisu. Drugi je dostupan mi tekst priča Klaudija Martinolića *Lošinjske šperuance* (otisnuta kao podlistak Otočnoga vjesnika br. 43-45, 1983.) o uplovljavanju talijanske torpiljarke u malološinsku luku 1918., te o ljudskim strahovima u vrtlogu rata i frustracijama izazvanim nemogućnošću upravljanja vlastitim životima. Tekst je zanimljiv jer je govor stanovnika Maloga Lošinja rekonstruiran prema govorenju danas već pokojne Ane Kozulić. Oba sam navedena teksta dobila dobrotom Julijana Sokolića.

Čakavština koja se danas nerijetko čuje po ulicama i trgovima Maloga Lošinja nije domicilna, već su je sa sobom donijeli i očuvali stanovnici Ustrina i Beleja velik dio kojih živi i radi u Malome Lošinju.

cirkumfleksa, u tome nastojanju nisam uspjela. Za razliku o Maloga Lošinja, u Velome sam Lošinju³⁵³ uspjela pronaći izvornoga govornika. U njegovu se mjesnu govoru ne ostvaruje metatonijski cirkumfleks u kategoriji određena lika pridjeva,³⁵⁴ dok su u pozicijama u kojima je moguć taj isti naglasak u prezentu glagola zapisani sljedeći ostvaraji: *plācen* i *plācu*, *lāje*, ali *plūne* prema *plūnut*, *porīne* prema *porīnut*, *obūjen* prema *obūt*, *šījen* prema *šīt*. Za svojega je istraživanja sredinom osamdesetih godina 20. stoljeća dr. sc. Iva Lukežić³⁵⁵ zapisala i sljedeće ostvaraje: *hāje*, *pūkne* i *bolūje* iz čega bi se moglo zaključiti da je u mjesnome govoru Veloga Lošinja metatonija potvrđena u 1.b, 1.c i 2.a akcenatskome podtipu, dok se u ostalima ne potvrđuje. Analizom je dubinske strukture prikupljena materijala utvrđeno da se u navedenim primjerima ne radi o cirkumfleksu jer se vokal *a* naglašen njime sustavno ostvaruje kao zatvoreni (usp. *frōtar*, *zdrōvje*). Stoga je dugi naglasak u oblicima prezenta sekundaran, a mjesni se govor Veloga Lošinja izuzima iz daljnjega istraživanja.

Sljedeći je lošinjski govor koji u svojim popisima ne spominju niti W. R. Vermeer, niti I. Lukežić, mjesni govor Čunskoga. Kako dosad nije detaljnije istražen, a geografski je smješten južnije od Sv. Jakova u kojemu je potvrđena sjevernočakavska metatonija, taj je mjesni govor detaljnije istražen, a u *Upitniku su za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije* zabilježeni oblici *mlāšćen*, *plāče*, *lāje* i dr. koji se kvantitetom približuju dugome silaznome naglasku. Ne radi se, međutim, o metatonijskome cirkumfleksu, već o produljenome kratkome naglasku, o

³⁵³ Početkom 2003. godine bile su u Velome Lošinju tek četiri do pet obitelji iz dviju porodica koje čakavskim idiomom komuniciraju samo u uskome obiteljskome krugu. Prema opservacijama moje obavjesnice čakavskim su idiomom uvijek više govorili stanovnici gornjega, uz rub šume smještena dijela *Veloga Sēla*, kako Veli Lošinj nazivlje njegovo čakavsko domicilno stanovništvo. Stanovnici koji žive ili su živjeli uz velološinjsku luku i svojim su radom orijentirani prema moru, u svakodnevnoj se komunikaciji više služe talijanskim jezikom. Danas se više čakavski uopće ne čuje u javnoj komunikaciji. Zoran je prikaz toga i iskustvo učiteljice koja je iz Rijeke i za svog četverogodišnjega boravka u Velome Lošinju nikada nije čula velološinjski čakavski govor.

³⁵⁴ U mjesnome se govoru Veloga Lošinja ostvaruje dugi silazni naglasak u kategoriji pridjeva u određenome liku kojih je moguća metatonija, pa su zapisani oblici *bogāti*, *debēli* i *čarvēni*. No taj naglasak nije metatonijskoga podrijetla, već je uvjetovan duljenjem primarno kratkoga naglaska u nefinalom otvorenom slogu na vokalima /a/, /e/ i /o/ (O tome vidi i u: Lukežić, I. (1990:90).) rezultat kojega je dugi silazni naglasak, ne samo u obliku Njd. određena lika pridjeva, već i u Njd. srednjega i ženskoga roda neodređena lika: *čarvēn*, *čarvēno*, *čarvēna* (NOL); *čarvēni*, *čarvēno*, *čarvēna* (OL).

³⁵⁵ Podatci su preuzeti iz *Upitnika za istraživanje akcentuacije čakavskih govora* što ga je sastavila i u Velome Lošinju ispunila dr. sc. Iva Lukežić kojoj zahvaljujem na mogućnosti uvida.

čemu svjedoči i realizacija vokala. Naime, naglašeni vokal *a* zadržava svoja inherentna distinktivna obilježja samo kada je kratak ili produljen. Dugi se naglašeni *a* realizira kao diftong *ua*: *počuāt*; *juāncić*, *pijuānci* Nmn. Stoga se i mjesni govor Čunskoga izuzima iz daljnjega istraživanja.

Autohtoni čakavski mjesni govor Maloga Lošinja više ne postoji, pa on, ne samo da nije predmetom ovoga istraživanja, nego bi ga u budućim dijalektološkim kartama čakavskoga narječja, nažalost valjalo izostaviti.

f) I. Lukežić je opservirala metatonijski cirkumfleks samo u jednome paškome govoru i to kolanskome. Za istraživanja provedenih desetak godina kasnije S. Vranić³⁵⁶ ga više nije čula.

g) Od istarskih govora različiti su samo rezultati za mjesni govor Kožljaka i Pićna. I. Lukežić potvrđuje metatonijski cirkumfleks u Kožljaku, a ne potvrđuje ga u Pićnu. W. R. Vermeer naprotiv Pićan određuje sjeverozapadnim čakavskim, što znači da je u govoru potvrđena sjevernočakavska metatonija, dok Kožljak ne određuje takvim. Stoga su terenskim istraživanjem dodatno ispitana i ta dva mjesna govora. U mjesnome je govoru Kožljaka potvrđena sjevernočakavska metatonija u svim prezentskim kategorijama izuzev 2.b tipa (zbog specifične tvorbe): *rīže*, *plōče*, *kōšljen*; *pljūknen*, *ušćipne*, *rīnen*; *čūjen*, *lōje*, *šīje*, *zūjen*; *kupūjen*. S obzirom na neočekivanost rezultata (broj kategorija zahvaćenih metatonijskom znatno je veći od broja kategorija u istarskim ikavsko-ekavskim govorima), istražen je i govor susjednoga Jasenovika. Stanovnici su toga mjesta mahom dvojezični pa uz ikavsko-ekavski čakavski oni u međusobnoj komunikaciji govore istrorumunjskim jezikom.³⁵⁷ Broj kategorija s metatonijskim cirkumfleksom nešto je manji no u susjednome Kožljaku, i to za 1.b prezentski podtip u kojemu se ostvaruju oblici: *pljūkne*, *rīnen*, *ušćipne*. U obama se govorima dulji primarno kratki vokal /a/ u nefinalnome otvorenome slogu,³⁵⁸ no njegova kvantiteta ne dostiže kvantitetu dugoga silaznoga naglaska pa se jasno razlikuje metatonijski naglasak od onoga nastala duljenjem. Zbog svega navedenoga mjesni će se govor Kožljaka i čakavski idiom Jasenovika dalje istraživati.

Mjesni govor Pićna dio je posebne cjeline ikavsko-ekavskih govora, tzv. čepičke skupine o kojima je prvi put (1930.a) sustavnije izvijestio M. Maček. Utvrđuje da se radi o ikavsko-ekavskim govorima i dijeli ih u tri skupine: 1. središnji govori (Šumber, Kršan, Kožljak, Čepić); 2. govori tzv. *sjeverozapadnoga klina* (Gradinje, Golgorica,

³⁵⁶ Rezultati su toga istraživanja objavljeni u knjizi *Govori sjeverozapadnoga makrosustava na otoku Pagu (1. fonologija)*, (2002.).

³⁵⁷ O istrorumunjskim jezičnim značajkama u tom mjestu vidi u: Kovačec, A. (1998:132).

³⁵⁸ O tome vidi u: Lukežić, I. (1990:90).

Cerovlje, Novaki Pazinski, Zarečje) i 3. govori *jugozapadnoga klina* (Andretići, Milotski Breg, Sveti Ivan i Pavao, Sveti Petar u Šumi). Kasnijim su istraživanjima, kako je prethodno navedeno, govori jugozapadnoga klina priključeni jugozapadnome istarskome dijalektu.

Iz dostupne se literature³⁵⁹ čini da govore čepićkoga tipa (izuzev najjužnijega Kožljaka³⁶⁰) akcenatski određuje i od susjednih ekavskih govora odjeljuje nepostojanje sjevernočakavske metatonije. Stoga se iz daljnega istraživanja izuzimaju sljedeći govori toga tipa: mjesnim je govorima Šumbera, Kršana, Kožljaka, Čepića (Polje, Zatka, Purgarija), Gradinja, Gologorice, Cerovlja, Novaka Pazinskih i Zarečja koje spominje Maček, I. Lukežić priključila govore Čambarelića, Svete Katarine, Kukurina, Lazarića, Pićna, Tupljaka, Boljevića, Krbuna, Kostrčana i Šušnjevice,³⁶¹ a Silvana Vranić za svojega istraživanja govore mjesta imenom: "Blaškovići *Bläškovići*, Veljaki *Veljōki*, Podpićan *Potpićan*, Zajci *Zājci*, Jakomići *Jakomići*, Montovani *Montovōni*, Jakačići *Jakčići*, Mandalenčići *Mandalānčići*, Čusi *Čūsi*, dio zaselaka Gologoričkog Dola *Gologrčki Dōl*: Lukačići *Lukačići*, Sepčići *Sēpčići*, Kučebari *Kučēbari* (ranije i Bratičići *Bratičići* gdje je sada samo jedan stanovnik), (Isto vrijedi i za zaseoke koji nisu zabilježeni na Hrženjakovoj karti naseljenih mjesta: Vlašice (dio Boljevića), Juršice (dio Kršana), Šošice (dio Veljaka), Šviće, Dolenje i Gorenje Kralje (N pl. *Krālji*), Bofe, Blaškoviće (N pl. *Blaškövići*), Krte (dijelovi Jakomića), Oršaniće, Cinzebe, Svetinčice, Žigonte (dijelovi Zajci), Most Pićan (dio Pićna), Šimunčice, Marfane, Kanile, Rebane, Gusterine, Zatkare, Medige, Tominiće (dio Montovana), Milanoviće, Petrinčice, Pužare (zaseoci uz Jakačice, premda s njima i s Mandalenčićima te s nizom drugih zaselaka, npr. Brljafima, od kojih je većina s ikavsko-ekavskim refleksom jata ulaze u izbornu jedinicu Gračišće, govor kojeg je čakavski ekavski, a u tom su nizu i Brozani, Kaligari, Deltini, Čubanići, Raji, Brigi, Toncini, Šegari, itd.), Marečice (pokraj Čusa), Šestane, Lukače, Peruciće, Skoke, Martinčice (zaseoci blizu Cerovlja), Gradinje *Grādinje*, Belaj *Belāj*, dio Letaja *Letāj*, tj. Gornji Letaj,³⁶² Previž *Prevīž* i Borut *Borūt*."³⁶³ Toj

³⁵⁹ Tako je primjerice u ogledu mjesnoga govora Kršana zabilježeno: *būšne, pokriju, lāje* (vidi: Peršić, N. (2002:89-128)); u govoru Gradinja: *plākat : plāčen; namignut : namignen; čūt : čūjen; brīt se : brījen se* (usp. Škorić, D. (1997:66-78)); u govoru Mandalenčića: *pretiču, pominjemo, būde, stāne*, ali *čūješ* (usp. Mijandrušić, K. (2003:56-66)).

³⁶⁰ Usp. Lukežić, I. (1990:Tablela 2. *Jezične značajke u ikavsko-ekavskim govorima*).
³⁶¹ Premda su mjesni govori Kostrčana, Šušnjevice i Nove Vasi istrorumunjski (Kovačec, A. (1998:12)) I. Lukežić ih određuje i ikavsko-ekavskima jer stanovnici tih mjesta u komunikaciji sa stanovnicima drugih mjesta rabe čakavštinu čepićkoga tipa. Usp. Lukežić, I (1990: 80).

³⁶² A. Kovačec (1998:12) Letaj određuje rumunjskim naseljem, ali se na nj odnosi isto što je I. Lukežić prethodno utvrdila za govore Kostrčana, Šušnjevice i Nove Vasi

skupini vjerojatno valja dodati i mjesni govor Grobnika. Radi se dakle o prostoru omeđenu mjestima Kršan, Boljevići, Šumber, Katarina i Jakačići na jugu; s Mandalenčićima smještenim na jugozapadu toga područja. Granica dalje ide istočnije od ekavskih mjesta Gračišća i Škopljaka dijeleći Gologorički Dol na dva dijela od kojih ikavko-ekavskim govorima pripadaju zaseoci Lukačići, Sepčići, Kučebari, a ranije i Bratičići, skrećući naglo prema zapadu s mjestima Gologoricom, Zarečjem i Cerovljem kao najsjevernijim punktom. Zapadna granica čepićkih govora počinje Belajem na sjeveru i dalje ide uz obronke Učke od Šušnjevice do najjužnijega Kožljaka. Budući da W. R. Vermeer određuje mjesni govor Pićna sjeverozapadnim čakavskim, što dalje predmnijeva postojanje metatonijskoga cirkumfleksa, a to se kosi s gore navedenim stavovima, taj sam mjesni govor detaljnije istražila utvrdivši da u njemu nema metatonije. U zabilježenim se oblicima *plāće* i *lāje* ostvaruje poludugi naglasak koji je rezultati duljenja kratkoga /a/ u nefinalnome otvorenome slogu, dok je u ostalima naglasak na vokalu osnove uvijek kratak: *ryže* prema *ryzat, lēgnen; digne, pljūkne, počine, uščipne; čūjen, šījemo*. Za 2. podtip nema potvrde jer u mjesnome govoru Pićna nije ostvarena tvorba sa sufiksom /ovat/. Stoga se mjesni govor Pićna priključuje ostalim govorima čepićke skupine i izuzima se iz ovoga istraživanja.

S obzirom na specifičnu situaciju u Gologoričkome Dolu što ga precijeca dijalekatska izoglosa dijeleći selo s obzirom na refleks jata, istraženi su potencijalni ostvaraji sjevernočakavske metatonije u obama dijelovima sela. Razlike su ostvarene već u 1.a metatonijskome podtipu glagola: u ekavskome dijelu u svim je glagolima zabilježen kratki naglasak na vokalu osnove: *plāčen, plāće, kāplje, režen, māžen, kāšljen*, dok su u ikavsko-ekavskome dijelu zabilježene dvojnosti: *plāće, režen, kāšljen, kāplje* ali *jāše*. U 1.b podtipu nema potvrda u ikavsko-ekavskome dijelu: *stīsnen, pljūkneš, rīnen, pūkne*, dok se u ekavskome dijelu uz pretežitost takvih istih ostvaraja potvrđuje i *pūkne, rīnete*. U 1.c podtipu ostvaruje se sustavna metatonija u ekavskome dijelu (*čūjen, šījen, brīje, zūjen, pokrījen*), a u ikavsko-ekavskome dijelu nije potvrđena (*čūje, šījen, obūje, brīje, skrīje*). Obavjesnici za ekavski dio nisu ovjerali primjere 2.a akcenatskoga tipa, a isto je primijetila i starija obavjesnica za ikavsko-

govornici kojih se "u komunikaciji s osobama iz drugih mjesta (a tako i školska djeca koja idu u školu u Čepiću) služe i čakavštinom gotovo istovjetnom onoj u Čepiću" (Lukežić, I. (1990:25). A. Kovačec (1998:132) piše da se danas istrorumunjski govori u selima Žejane, Šušnjevice, Nova Vas, Jesenovik, Letaj i Brdo sa zaseocima Kostrčani (koji neki drže dijelom Sušnjevice, a drugi dijelom Brda), Dolinščina, Zankovci, Perasi, Brig, itd. Tijekom svojih terenskih istraživanja posjetila sam Jasenovik i potvrdila činjenicu o dvojezičnosti govornika.

³⁶³ Vranić, S. (1999.a:62-63).

-ekavski dio ostvarujući rečenice *Sväki dän küpin krüh. i Dūžan mi je.* dok je mlađa obavjesnica (r. 1976.) ovjerila i ostvaruje *kupûje* i *dugûje*. U kategoriji određena lika pridjeva apsolutno izostaje metatonija u ekavskome dijelu sela, dok se u ikavsko-ekavskome ostvaruje metatonijski cirkumfleks u 2.a podtipu (*dubôko, širôka*), dok je u 2.b podtipu silina regresivno pomaknuta (Ajd. *zèlenu*). Budući da u ikavsko-ekavskome dijelu Gologoričkoga Dola ima primjera s metatonijskim cirkumfleksom, ali oni nisu sustavni niti u jednoj od kategorija, iz daljnega su istraživanja izuzeti zaseoci Lukačići, Sepčići, Kučebari, a ranije i Bratičići. U odnosu na susjedne su ekavske govore primijećene bitne razlike s obzirom na zastupljenost sjevernočakavske metatonije i u ekavskim zaseocima Gologoričkoga Dola (Gržani, Radetići i Dol ili Želeski), no u njima se sustavno ostvaruje metatonijski cirkumfleks u 1.c podtipu, pa će se u daljnjemu istraživanju uzimati u obzir.

Južnije od prostora što ga zauzimaju čepički govori smješteno je pet sela Mrkočišća (Batlug, Brišćić, Brišnica, Mrkoči i Salamurišće) i petnaestak sela Boškarije (Baštini, Bertetići, Jakovice, Jandretići, Jarbulišće, Jurani, Kalandrići, Lanči, Martinišće, Mrleti, Orič, Pažanići, Piletići, Pužari i Sveti Križ) koji su također dijelom ikavsko-ekavskoga dijalekta i koje je, uz govore još južnije Ceranščine 1991. istražila O. Matika odredivši ih dijelom čepičkih govora. Analizom je prikupljena materijala I. Lukežić zaključila da oni "jezično ne kontinuiraju isti ikavsko-ekavski tip."³⁶⁴

Najjužniji krak ikavsko-ekavskih govora na istarskome poluotoku čine sela Ceranščine. "Ceranščina je geografski naziv za sela koja se protežu jugoistočno od Žminja prema Barbanu. Vanjske granice prema susjednim govorima su sela: Petrcôli-Balići-Bôšci-Badnjëvari-Čubăni-Fëštini-Zëci -Žagrići. Unutar tih granica nalazi se nekoliko sela: Gržini, Cëre, Barišini, Žăvori, Klîmni, Jušăni, Dôhrani, Krôketi, Rudăni, Pôhmani, Benčîci, Hrëljini, Kinkëli, Găjmani, Halûzi, Žgômbini."³⁶⁵ Svi su ti govori prema provedenu istraživanju akcenatski ujednačeni. S obzirom na nedostatnost podataka,³⁶⁶ dodatno je terenskim *Upitnikom za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije* ispitan govor Žagrića (*Žagrići*). U kategoriji određena lika pridjeva sjevernočakavska metatonija nije potvrđena niti u jednome primjeru, dok je u prezentu glagola potvrđena s nekoliko primjera samo u 1.c metatonijskome podtipu: *brîješ, šîje*,

³⁶⁴ Lukežić, I. (1997:178).

³⁶⁵ Matika, O. (1994:16).

³⁶⁶ Budući da je cilj istraživanja O. Matike bio utvrditi zajedničke jezične značajke govora Ceranščine i tako utvrditi njihovu pripadnost nadsustavu, autorica se nije detaljnije zadržavala na akcentuaciji, ali je iz triju navedenih primjera (*kupûju, sîju* i *grîju*, str. 33) moguće pretpostaviti nepostojanje sjevernočakavske metatonije u toj skupini govora.

grîjemo, ali *čûjen, sîjemo, obûjen*. Zbog toga se mjesni govor Žagrića isključuje iz daljnega istraživanja.

Najsjeverniji je ikavsko-ekavski punkt u Istri govor mjesta imenom Brgudac.³⁶⁷

2.3. Mjesni govori koji su predmetom ovoga istraživanja

2.3.1. Sjeverozapadni čakavski govori

Sjeverozapadni čakavski govori su dijelom triju od šest dijalekta čakavskoga narječja, no ne u jednakome broju. Najbrojniji su u ekavskome dijalektu, potom u ikavsko-ekavskome i buzetskome, ali im valja pridružiti i mjesne govore Klane i Studene izdvojene zbog sustavnoga ikavskoga refleksa jata.

2.3.1.1. Sjeverozapadni čakavski govori koji su dijelom ekavskoga dijalekta

Prema istraživanjima S. Vranić sjevernočakavska se metatonija ovjerava u sljedećim govorima:

* "u svim govorima trsatsko-bakarskoga tipa s govorom Crikvenice: *lêgne, stîgne, sêde, lâje, mîže, trêbe* itd.

* u sjeveroistočnim istarskim govorima: *ostâneš, rîžen, kupûjen, lâjuć*

* u središnjim istarskim, npr. u žminjskim govorima: *čûjen, lije, plâčen, stâri*

* u creskim, rijetko u sjevernoljinskim govorima: *plâčen / ploâčen* (Nerezine), *potêže / potiêžen* (Nerezine i Sv. Jakov)."³⁶⁸

Iz navedenoga proizlazi da se izoglosa sjevernočakavske metatonije apsolutno preklapa sa snopom izoglosa koje čine ekavski dijalekt. Analizom podataka prikupljenih *Upitnikom za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije* (dalje u tekstu U1) utvrđeno je da se sjevernočakavska metatonija potvrđuje u prezentu najmanje jednoga

³⁶⁷ Takvim ga je odredila i opisala S. Vranić (1999.a:75-79). Autorica je zabilježila dosljedan sustavni parcijalni pomak kratkoga silaznoga i s otvorenih i sa zatvorenih slogova na prednaglasnu duljinu, pa ističe da je riječ o **novijemu** sustavu bez nenaglašenih duljina. "Na prednaglasnu kračinu, naprotiv, akcent nije u potpunosti pomaknut niti s otvorene ultime, premda češće no sa zatvorene. Na novoj se poziciji negdašnje prednaglasne duljine ostvaruje uvijek dugi silazni akcent (â). U infinitivu glagola bez prednaglasne duljine zadržano je staro mjesto akcenta u svim primjerima iz zabilježene građe. Primjeri su pomaka:

• na prednaglasnu duljinu: *svîća, mlîko, mûka, zvîzda, ôvdi, vênac, piêtak, oslîpit, pobêlit, râbac, skâkat, strîznit, mîsit, oslîpit*

• na prednaglasnu kračinu: *măgla, G ôca, A svôju, dîca, sêlo, vôda, A sêstru, D sêstri, bûbrig, ali ovô, onî / ôni, zăjik, dănăs, čovîk, susčđ, pakă ('pakao'), kotă ('kotao'), storît, grmît, speljăt. Vranić, S. (1999.a:77).*

³⁶⁸ Usp. Vranić, S. (1999.a:304).

akcenatskoga tipa ili podtipa glagola u sljedećim mjesnim govorima ekavskoga dijelakta:

u Žminjštini: Jurići, Orbanići, Hrusteti³⁶⁹

u Labinštini: Plomin, Vozilići, Nedeščina, Labin, Mali Golji, Gornji Rabac³⁷⁰

u Pazinštini: Pazin, Beram, Škopljak (Brežani), Gologorički Dol (Dol), Trviž, Tinjan

u Motovunštini:³⁷¹ Kaldir, Zamask

u Boljunštini: Boljun, Semić

na otoku Cresu:³⁷² Punta Križa, Orlec, Belej, Ustrine, Valun, Beli Merag, Dragozetići

³⁶⁹ U Hrženjakovu popisu naseljenih mjesta u Republici Hrvatskoj nema mjesta Hrusteti. Ono je uz Gorenje i Dolenje Tankoviće, Šoštare i Tončake dio naselja Laginji.

³⁷⁰ Uz govore mjesta imenom Ravni i Skitača koji su zbog jednoakcenatskoga inventara prethodno izuzeti iz daljnega istraživanja.

Domicilno stanovništvo rabi naziv *Gorēnji Rābac*.

³⁷¹ Tijekom svojih terenskih istraživanja u kraju oko Motovuna, višekratno sam posjetila Brkač u nastojanju da pronađem obavjesnike, no u tome nisam uspjela. Iz razgovora s Dariom Labinjanom (1971.) kojemu su i otac i majka bili rođeni Brkačani, a i sam ondje živi cio život saznala sam da su svi Brkačani starije generacije međusobno govorili talijanskim jezikom, a da su pripadnici mlađe generacije hrvatski jezik učili tek u školi te se u svakodnevnoj komunikaciji služe njime ili svojevrsnom čakavskom koine. Isti je problem za svojih istraživanja provedenih prije desetak godina opservirala dr. sc. S. Vranić koja je ipak uspjela pronaći danas nažalost pokojnoga obavjesnika Pietra Tomazetu iz pomalo dislociranoga zaseoka Rušnjaki i tako zabilježiti podatke o danas već mrtvome idiomu.

³⁷² U ožujku 2003. godine posjetila sam među inim creskim i lošinjskim mjestima i Osor kako bih provjerila ostvaruje li se u njegovu govoru sjevernočakavska metatonija, no ondje nisam pronašla izvornih govornika. Prema svjedočenju ostalih Osorana čakavski su donedavno govorile međusobno samo tri starije žene: Marija Salata, koja je bila obavjesnicom dr. sc. Silvani Vranić za njezinih istraživanja ekavskih govora sredinom devedesetih godina 20. stoljeća i koja je umrla prije 2000. godine; gospođa A koja je umrla 2002. i gospođa Dumica Jergović koja je za mojega istraživanja boravila u staračkome domu u Velome Lošinju. Pokušala sam je ondje posjetiti i zabilježiti relikte toga govora no to mi zbog njezinih visokih godina i lošega zdravlja nije bilo dopušteno. Na pitanje kojim jezikom govori zdravstveno je osoblje odgovorilo da govori čakavskim, ali u demenciji i talijanski. Jedine sam podatke o čakavskome mjesnome govoru Osora dobila od gđe Katarine Zorović koja mi je bila obavjesnicom za mjesni govor Sv. Jakova. Ona je naime rođena u tada još živome stočarskome stanu Loze pokraj Osora i kod kuće su govorili talijanskim jezikom. Hrvatski je jezik naučila tek po udaji u Sv. Jakov. Tijekom čestih posjeta Osoru u kojemu su joj živjele sestre opservirala je fine jezične razlike između tih dvaju čakavskih mjesnih govora, pa mi je nerijetko uz traženi podatak o određenome naglasku u govoru Sv. Jakova ponudila i jezične činjenice osorskoga govora. Jedna je od dominantnih razlikovnih crta među tim dvama govorima nepostojanje sjevernočakavske metatonije u niti jednoj od analiziranih kategorija u mjesnome

na otoku Lošinju: Nerezine, Sv. Jakov

u sjeveroistočnoj Istri: Rukavac, Zvoneća, Veprinac, Matulji, Liganj, Tuliševica, Lovran, Brseč, Kraj, Kalac, Mošćenice, Opatija, Viškovo, Marčelji, Lipa, Kastav, Drenova, Škurinje, Gornji Zamet,

u uzobalju sjevernoga Hrvatskoga primorja: Donja Vežica, Trsat, Bakar, Ponikve, Praputnjak, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Sv. Kuzam, Draga (Tijani), Kostrena, Crikvenica

Broj akcenatskih tipova zahvaćenih metatonijom znatno varira, od onih sustava u kojima je metatonijski naglasak na svim očekivanim mjestima, poput govora u sjeveroistočnoj Istri ili na sjevernome Hrvatskome primorju, do onih u kojima čak ni svi glagoli jednoga akcenatskoga tipa nisu zahvaćeni metatonijom.

Iz dostupne je literature, koja je dostatna za određenje kojega govora sjeverozapadnim čakavskim, ali ne i za utvrđivanje akcenatskih tipova što jest primarni cilj ove radnje, razvidno i to da je metatonija potvrđena i u govoru sljedećih mjesta Žminjštine:³⁷³ Debeljuhi, Domijanići, Karlovići, Krculi, Kresini, Križanci, Krničari, Kršanci, Laginji, Matijaši, Modrušani, Mužini, Pifari, Pucići, Šivati, Tomišići, Vadediji i Žminj.³⁷⁴ Svojim je istraživanjima žminjskim govorima S. Vranić pridružila i govore mjesta imenom Vidulini i Prkačini.³⁷⁵

Prema vlastitim terenskim istraživanjima u Labinštini³⁷⁶ su sjeverozapadni čakavski govori mjesta imenom Plomin, Vozilići, Nedeščina, Labin, Mali Golji i Gornji Rabac, a prema dostupnoj literaturi³⁷⁷ i Zagorje, Plomin Luka, Ripenda Kosi, Ripenda Vrbanci,

govoru Osora. I u nešto sjevernijemu Beleju broj je tih kategorija sveden na minimum.

³⁷³ Popis je preuzet iz: Kalsbeek, J. (1998:20).

³⁷⁴ W. R. Vermeer izdvađa samo pet sjeverozapadnih mjesnih govora Žminjštine: Debeljuhi, Kršanci, Orbanići, Vlašići i Žminj jer su samo oni bili istraženi do 1982. godine kada je otisnuta njegova studija. Podatke o ostvaraju sjevernočakavske metatonije u mjesnome govoru Debeljuha, Kršanaca i Vlašića preuzeo je od M. Mačekoga (1930.a i 1930. b), o mjesnome govoru Žminja od M. Zgrablića (1905.-1907.), a o mjesnome govoru Orbanića vjerojatno od svoje kolegice J. Kalsbeek koja je ondje istraživala u različitim vremenskim razdobljima od ljeta 1980. do listopada 1984. Vlašići nisu u Hrženjakovu popisu naseljenih mjesta. To je zaselak Debeljuha.

³⁷⁵ Vidi u: Vranić, S. (1999.a:104-105).

³⁷⁶ Obavjesnik iz Gornjega Rapca područje Labinščine ovako je odredio: "*Labînščina je do krōj plāci va Nedēščini i na Svēti Martīn drīto dōli do Kanōla pa va Koromācno.*"

³⁷⁷ Usp. Vranić, S. (1999.a:103-104). Kao sjeverozapadne čakavske W. R. Vermeer određuje i sljedeće labinske govore: Diminići, Gornji Rabac, Kranjci, Letajac, Nedeščina, Polje, Prklog, Rabac Luka, Ripenda Kosi, Skitača, Vicanj (Vermeer, W. R. (1982:158)). U istome radu autor zaključuje da je granica između središnjih istarskih govora i južnih govora kastavskoga tipa nejasna, te navodi Zagore, Zagorje i Plomin kao granične punktove.

Ripenda Kras, Gondolić, Kraj Draga, Ružići, Županići, Paradiž, Francići, Veli Turini, Mali Turini, Kunj, Veli Golji, Snašići, Marići, Marceljani, Vinež, Vicani, Barbići, Letajac, Raša, Topid, Kapelica, Presika, Rogočana, Gondolić, Rabac i Kranjci. Izuzimaju se danas gotovo nenaseljena mjesta poput Gore Glušića ili ona naseljena nedomicilnim stanovništvom kakva su Koromačno i Most Raša,³⁷⁸ ali i svi jednoakcenatski mjesni govori.³⁷⁹ Terenskim je istraživanjima utvrđeno da su jednoakcenatski mjesni govori Diminića, Cerovice, Skitače, Skvaranske, Brovinja, Viškovića, Marine, Drenja, Ravnoga i Crnoga. S obzirom na njihov smještaj na zasebne poluotoku, može se govoriti o teritorijalnoj kompaktnosti i pretpostaviti isti takav sustav i u ostalim mjesnim govorima, osobito onima uzobalnim. Za točno bi određenje trebalo istražiti granicu s govorima smještenim južnije od Labina, te istražiti sljedeće dosad neistražene mjesne govore ili one o kojima u literaturi postoje oprečni stavovi: Trget, Trgetari, Breg, Gora Glušići,³⁸⁰ Bartići, Duga Luka,³⁸¹ Brgod, Polje, Stanišovi, Ravni i Salakovci.

U Pazinštini popisu terenski istraženih punktova valja dodati govore mjesta imenom Gračišće, Heki, Stari Pazin, Lindar³⁸² i Brtoši.³⁸³ Jedini pazinski mjesni govor za koji u dostupnoj literaturi nema podataka o sjevernočakavskoj metatoniji jest Bazgalj, a budući da su svi ostali pazinski govori sjeverozapadnočakavski, s velikom je vjerojatnošću moguće pretpostaviti da je to i mjesni govor Bazgalja.

Prema suvremenim su istraživanjima ekavski motovunski govori Kaldira, Zamaska, Bartola i Brkača.³⁸⁴ Mjesni je govor Brkača izuzet iz

³⁷⁸ O tome vidi više u Vranić, S. (1999.a:103, 104; bilj. 302, 304 i 306).

³⁷⁹ O tome vidi više u odlomku 2.2.3.

³⁸⁰ Iz toga je mjesta Marijan Milevoj, autor rječnika labinskoga govora *Gonan po nase* (1992.). Budući da je u njemu nažalost označeno samo mjesto naglasaka, a ne i njegova kvantiteta i, eventualno, intonacija, i da autor ne bilježi potencijalne različite ostvaraje kakvih zasigurno ima na teritorijalno velikome i jezično različiteme području kakvo je Labinština, ovaj rječnik nije mogao biti uzet kao izvor relevantnih akcenatskih podataka, niti za govore Labinštine, niti za autorovo rodno mjesto Goru Glušiće.

³⁸¹ Premda u literaturi nema spomena o govoru Duge Luke, spominje se teritorijalno mu blizak govor mjesta Prklog (usp. Ivić, P. (1961.a:201) i Kalsbeek, J. (1983:250)) koji nije u Hrženjakovu popisu naseljenih mjesta u Republici Hrvatskoj.

³⁸² Usp. Vermeer, W. R. (1982:158). Autor kao pazinske govore navodi još i sljedeća mjesta koja nisu na Hrženjakovu popisu: Bortuli (Bortol) i Velanov Brig južno od Pazina, te Pilati i Kras Staropazinski zapadno od Pazina, Floričići, Pulići pokraj Zabrežana i Katun Lindarski. Podatke je o potonjim dvana punktovima preuzeo iz rada M. Mačekoga (1930.a) koji ih drži govorima pazinsko-žminjskog tipa.

³⁸³ Vidi u: Vranić, S. (1999.a:255, 257). Premda oblici nisu akcentirani, iz primjera se *buoden*, *buodes* posredno iščitava dugi akcent koji na vokalu osnove uvjetuje diftongaciju dugoga *o* u *uo*. Ista je dvojnost potvrđena i u nekim žminjskim govorima.

³⁸⁴ Usp. Vranić, S. (1999. a:108).

daljnega istraživanja zbog nepostojanja izvornih govornika, a za mjesni je govor Bartola moguće pretpostaviti sjevernočakavsku metatoniju.

Prema dosadašnjim se istraživanjima³⁸⁵ u svim mjesnim govorima Boljunštine potvrđuje sjevernočakavska metatonija. Osim u Semiću, Lupoglavu i Boljunu koje sam provjerila terenskim upitnikom, ovjerena je i u mjesnim govorima Lesišćine, Dolenje Vasi, Bresta,³⁸⁶ Vranje, Paza i Boljunskega Polja.

Gotovo je sa sigurnošću sjeverozapadnim čakavskim govorima moguće odrediti i ostale creske govore mjesta imenom: Cres, Filozići, Grmov, Ivanje, Loznati, Lubenice, Martinščica, Miholaščica, Pernat, Petar, Predošćica, Štivan, Vidović, Vodice, Vrana,³⁸⁷ Zbičina,³⁸⁸ Zbišina.³⁸⁹ U Osoru danas više nema izvornih govornika.

Vrstan je poznavatelj orlečkoga govora, nizozemski stivist H. P. Houtzagers istraživao i ostale creske govore i utvrdio da je "akcenatski sistem Beloga potpuno identičan orlečkome,"³⁹⁰ a Beli je najveće mjesto sjevernoga dijela otoka nazvana Tramuntana. Najjužnije je naselje otoka Cresa mjesto Punta Križa koje zajedno s govorom Nerezina (u kojem se potvrđuje sjevernočakavska metatonija) čini jedan govorni tip.³⁹¹ Moguće je stoga pretpostaviti da i u svim ostalim mjestima smještenim između tih dvaju polova ima potvrda metatonijskome cirkumfleksu.

S obzirom na brojnost metatonijskih kategorija ne samo u prezentu glagola, već i u određenome liku pridjeva, navedenome se popisu mjesnih govora smještenih u sjeveroistočnoj Istri i uzobalju sjevernoga Hrvatskoga primorja mogu dodati i ostali ekavski govori mjesta imenom: Pećine, Plosna, Meja, uvjetno Gornje Jelenje, Zagore, Martina, Golovik, Jelena, Moščenička Draga, Grabrova, Petar, Obrš, Sučići, Anton,

³⁸⁵ Usp. Vranić, S. (1999.a:304).

³⁸⁶ U novoj Hrženjakovoj knjizi to mjesto nosi ime Brest pod Učkom, a tako ga, uz promjene na fonološkoj razini, imenuje i lokalno stanovništvo.

³⁸⁷ Tijekom svojih terenskih istraživanja 2003. i 2004. godine dvaput sam posjetila Vranu u nastojanju da prikupim materijal za analizu. No, oba puta u tome nisam uspjela. Vrana je selo smješteno uz glavnu prometnicu i dosta udaljeno od južnijega Beleja i sjevernijega Orleca. Radi se o vrlo zatvorenoj sredini koju čine nekolicina staračka domaćinstva čiji su se članovi zatvarali u kuće i odbijali suradnju bojeći se da sam jedna od čestih i nasrtljivih trgovačkih putnika.

³⁸⁸ Stanovništvo rabi naziv *Zbičina*.

³⁸⁹ Iz popisa su isključena mjesta Mali Podol, Važminec i Zbišina jer u njima po opservacijama S. Vranić ne živi domicilno stanovništvo. Usp. Vranić, S. (1999.a:96-97)

³⁹⁰ Houtzagers, H. P. (1982:118). Prevela S. Z.

³⁹¹ Prema svjedočenju obavjesnika Antona Sokolića, intelektualca i velika zaljubljenika u svoje mjesto, Punta Križu su osnovali Nerezinjani koji su ondje imali stočarske stanove, a kasnije su onamo doselili i Lunjani te Krčani, uglavnom iz Šotoventa (o čemu svjedoče najučestalije prezimena Linardić, Pinezic, Bůtković i dr.) i kroz generacije prihvatili "nerezinski govor".

Medveja, Lovranska Draga, Vela Učka, Mala Učka, Dobreć, Oprić,³⁹² Ika, Ičići, Poljane, Bregi, Volosko, Pobri, Mihotići, Jušići, Jurdani, Kučeli, Mučići, Zaluki, Brešca, Permani, Ružići, Rupa, Brdce, Škalnica, Breza, Spinčići, Trinajstići, Rubeši, Čikovići, Srdoči, Grpci, Marinići, Mladenići, Saršoni, Sroki, Kosi, Marčelji, Brnčići, Kantrida, Pehlin, Škurinjska Draga, Brašćine-Pulac.³⁹³

Prema istraživanjima Ive Lukežić sjeverozapadni čakavski je i ekavski govor Mrzlih Vodica.³⁹⁴

2.3.1.2. Sjeverozapadni čakavski govori koji su dijelom ikavsko-ekavskoga dijalekta

Prema istraživanjima I. Lukežić, autorice monografije o ikavsko-ekavskome dijalektu, sjevernočakavska je metatonija činjenica svih govora primorskoga poddijalekta, te malobrojnih govora rubnoga i kontinentalnoga poddijalekta.³⁹⁵

"Primorski poddijalekt obuhvaća govore *na primorskom obalnom i kopnenom pojasu*: vinodolske govore od Povila do Jadranova i od Ledenica do Drivenika, govor Kraljevice i Bakarca, govore na potezu od Šmrike i Križišća preko Hreljina do Benkovca Fužinskog, govore duž lijevog toka Rječine i na Grobničkom polju, govore primorskog tipa u delničkoj općini, i govore *na sjeveru i istoku otoka Krka*."³⁹⁶ Pojedinačni će mjesni govori toga podtipa biti istaknuti u skupinama.

- Govori u uzobalju sjevernoga Hrvatskoga primorja: Bakarac, Jadranovo, Dramalj, Selce, Križišće, Tribalj, Grižane, Drivenik, Novi Vinodolski, Draga (Orlići), Hreljin, Zlobin, Bribir, Grobnik
- Govori na otoku Krku: Dobrinj, Omišalj, Vrbnik, Jurandvor
- Govori u Istri: Kožljak, Jasenovik
- Govori u Gorskome kotaru: Brestova Draga.

Prema detaljnoj akcenatskoj analizi ikavsko-ekavskih govora Ive Lukežić³⁹⁷ sjeverozapadnim čakavskim možemo sa sigurnošću odrediti i sljedeće govore mjesta imenom: Povile, Kamenjak, Šmrika, Križišće, Veli Dol, Kraljevica, Plase, Benkovac Fužinski, Polje, Gostinjac, Ribnik i Zadobarje.

2.3.1.3. Sjeverozapadni čakavski govori s ikavskim refleksom jata

Za razliku od ostalih punktova koji su podijeljeni i analizirani prema pripadnosti kojemu od dijalekata čakavskoga narječja, ova se

³⁹² Domicilno stanovništvo rabi naziv *Oprić*.

³⁹³ Popisi svih ekavskih mjesnih govora preuzeti su iz: Vranić, S. (1999.a:95-109).

³⁹⁴ O tome vidi u: Lukežić, I. (1996:90).

³⁹⁵ Usp. Lukežić, I. (1990:Tabela 2. Jezične značajke u ikavsko-ekavskim govorima).

³⁹⁶ Usp. Lukežić, I. (1990:106).

³⁹⁷ Usp. Lukežić, I. (1990)

skupina od ostalih razlikuje ikavskim refleksom, ali njezini govori nisu dijelom ikavskoga, južnočakavskoga dijalekta. Radi se o dvama mjesnim govorima, Klane i Studene³⁹⁸ u kojima se potvrđuje sjevernočakavska metatonija u kategoriji prezenta glagola, pa su stoga predmetom daljnje analize. Budući da je sustavna razlika među njima neznatna, analizirat će se samo mjesni govor Klane.

2.3.1.4. Sjeverozapadni čakavski govori koji su dijelom buzetskoga dijalekta

Prethodno navedeni zaključak o pretežitosti dokidanja kvantitativnih i kvalitativnih opreka u buzetskim govorima nerijetko se preslikava na cjelinu buzetskoga dijalekta (mada do danas nisu točno definirane njegove granice niti sve jezične značajke koje mu osiguravaju status zasebnoga, autonomnoga jezičnoga sustava). Želeći eliminirati buzetske govore iz daljnega istraživanja terenski sam istražila četiri mjesna govora,³⁹⁹ predstavnike četiriju od sedam skupina govora:⁴⁰⁰

³⁹⁸ O tim dvama sustavima, kao i o razlozima njihova izdvajanja iz ikavskoga dijalekta, te o jezičnim značajkama kojima se uklapaju u skupinu sjeverozapadnih čakavskih govora vidi više u: Lukežić, I. (1998).

³⁹⁹ Potaknuta opservacijama Pavla Ivića (1961.a:198-200) i W. R. Vermeera (1982:158) o mjesnome govoru Draguča, u svibnju sam 2004. posjetila to mjesto. U literaturi se ističe da je Draguč, uz Račice, najjužniji mjesni govor buzetskoga dijalekta i to onaj koji ima najviše čakavskih elemenata (Ivić, P. (1961.a:200)). Pretpostavila sam stoga, a u radu W. R. Vermeera i potvrdila pretpostavku da bi se u mjesnome govoru Draguča mogla potvrditi sjevernočakavska metatonija. No, svi su suvremeni stanovnici Draguča i oni autohtoni i doseljenici isticali kako se u Draguču govori talijanskim jezikom odbivši svaku mogućnost da govore čakavskim ili kajkavskim, kako svi govornici buzetskoga dijalekta i primjerice motovunskoga govora Zamaska, određuju pripadnost svojega materinskoga jezika. Iz literature se o buzetskim govorima može iščitati da se "govor Račica podudara s govorom Draguča" (Šimunović, P. (1970:40, bilj. 12)), a u Račicama je očuvana opreka po kvantiteti na naglašenim vokalima i potvrđeni su primjeri s metatonijskim cirkumfleksom: *ri:žen* i *luoje* (Šimunović, P. (1970:37)). Pri navođenju primjera zadržan je način pisanja akcenata što ga je upotrijebio autor članka iz kojega su preuzeti. U istome radu P. Šimunović za mjesni govor Račica, a time posredno i Draguča, izdvaja još jednu kategoriju primjera određujući naglasak metatonijskim cirkumfleksom. To su primjeri *truova* i *ruoka*, cirkumfleksni naglasak kojih je rezultat pomaka siline s otvorene ultime na dugu penultimu (< *truovà* < *trāvà* i *ruokà* < *rākà*). Budući da se prema metodologiji utvrđenoj za potrebe ove radnje metatonijskim cirkumfleksom smatra samo onaj naglasak koji se u određenim pozicijama ostvaruje na mjestu praslavenskoga akuta, ti primjeri nisu relevantni.

⁴⁰⁰ Naime, prema opservacijama izvorne govornice i postdiplomantice Elene Grah: "Svaki bi Buzećan, dijalektološki laik, buzetske govore podijelio u najmanje sedam skupina, tj. sedam grupa govora, grupiranih oko nekada važnijih mjesta Bužeštine: a) "drašćićki" - Sveti Martin/Drašćići i okolna sela; b) "štrpečki" - Štrped i okolna sela; c) "suvinjski" - Sovinjak i okolna sela; d) "ročki" - Roč i okolna sela; e) "vrhuvski" -

mjesni govor Krbavčiča kao dio drašćičke skupine,⁴⁰¹ Pračane kao dio suvinjske skupine,⁴⁰² Erkovčiča kao dio Humštine i Ročko Polje kao dio ročke skupine.⁴⁰³ Nedvojbeno je činjenica da je i u tim govorima završeno dokinuće opreke po intonaciji i da je započelo ukidanje opreke po kvantiteti duljenjem kratkih naglašenih vokala. Činjenica je, međutim da produženi kratki vokali ne dostižu dužinu dugih i da se svojom pomalo uzlaznom intonacijom razlikuju od intonacije primarno dugih naglašenih slogova. Budući da se zasad još radi o promjenama na fonetskoj, a ne na fonološkoj razini relevantnoj za ovaj rad, navedene sam punktove smatrala dvoakcenatskima i uključila ih u daljnje istraživanje.

- Buzetski govori mjesta imenom: Erkovčiči, Krbavčiči, Pračana, Ročko Polje

2.4. Sjevernočakavska metatonija

Premda je naslovom disertacije određen glavni zadatak, a to je utvrđivanje akcenatskih tipova imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima, u metodologiji je radnje jednako važnim određen zadatak utvrđivanja sjevernočakavske metatonije, te analiza rasprostranjenosti punktova obuhvaćenih njome i analiza kategorija. Stoga će se u ovome poglavlju analizirati opseg sjevernočakavske metatonije u prethodno izdvojenim punktovima, odnosno izdvojiti će se podsustavi prema ostvaraju metatonijskoga cirkumfleksa u dvjema osnovnim kategorijama, prezentu glagola i određenu pridjevskome liku, i njihovim metatonijskim tipovima: dvama za kategoriju prezenta glagola (s time da 1. tip ima tri podtipa: 1.a, 1.b i 1.c, a drugi dva: 2.a i 2.b) i dvama u kategoriji pridjeva određena lika. Radi lakšega snalaženja i operativnosti pojmovima ponovit će se sažetak poglavlja 2.1.1. i 2.1.1. posvećenih metatonijskim podtipovima. Pritom će se pristupati naglasku kao fonološkoj, a ne fonetskoj jedinici što je osobito važno u sustava koji

Vrh i okolna sela; f) "ćički" - Lanišće i sela Ćičarije; g) "črnčki" - Črnica i okolna sela." Grah, E. (1997:2).

⁴⁰¹ Mjesne su govore drašćičke skupine istraživali P. Šimunović (1970.) i N. Vivoda (1995.) govor Sv. Martina i E. Grah govor Krbavčiča. Za razliku od N. Vivoda koja za mjesni govor Sv. Martina bilježi samo mjesto siline, P. Šimunović u upitniku što ga je ispunio za Hrvatski dijalektološki atlas bilježi dva naglasaka, ali u radu objavljenu na temelju toga materijala opisuje tendenciju dokidanja kvantitativne opreke. U Fonološkome opisu što ga je prema tom Upitniku sastavila E. Grah (zahvaljujem joj na ustupljenome rukopisu) akcenatski je sustav mjesnoga govora Sv. Martina određen kao stariji dvoakcenatski.

⁴⁰² Mjesni je govor Pračane istraživala N. Vivoda (1999.) bilježeći samo mjesto naglasaka.

⁴⁰³ Najistraživaniji je govor Roštine nedvojbeno mjesni govor Nugle. Njime su se bavili P. Ivić (1963.b), P. Šimunović (1970.), J. Kalsbeek (1984.-1985.) i N. Draščić i svi su jednoglasni u stajalištu da se radi o sustavu s dokinutom oprekom po kvantiteti.

imaju kakva duljenja, osobito u onima s dokinutom oprekom po intonaciji u kojima se produženi naglasak nerijetko artikulacijom približava etimološkome dugome naglasku i u literaturi se nerijetko bilježi njegovim znakom. Takvo bilježenje može imati dalekosežne posljedice na interpretaciju podataka iz literature jer se primjerice bilježenjem produženoga *a* znakom za dugosilazni naglasak *plākat*, on izjednačuje s metatonijskim cirkumfleksom u oblicima prezenta *plāče*, iz čega dalje može proizići zaključak da se ne radi o metatoniji, već primjerice o prelasku glagola iz akcenatskoga tipa s različitim naglaskom na istome mjestu u akcenatski tip s istim naglaskom na istome mjestu. Nadalje, otvara mogućnost sumnje u podrijetlo dugoga silaznoga naglasaka u prezentu i čitav niz ostalih dvojbi. Premda je u većini sustava razlika u kvantiteti i intonaciji produženoga kratkoga i etimološki dugoga naglasaka i slušno primjetna, a nerijetko, kao primjerice u dvama sjevernolohinskim govorima Nerezina i Sv. Jakova, iskazana i realizacijom naglašena vokala (produženi vokal *a* nema promjena u realizaciji - *plākat*, dok se isti vokal naglašen dugim silaznim naglaskom sustavno diftongira - *pluāče*), te bi razlike valjalo istaknuti detaljnim fonetskim mjerenjima. Stoga će se u nastavku rada, radi moguće točne interpretacije podataka bilježiti naglasak kao fonološka jedinica, ali će se u bilješci obavezno upućivati na moguće ostvaraje jer samo čine točan i precizan opis pojedinoga mjesnoga govora.

U prezentu glagola razlikuju se dva metatonijska tipa, od kojih se u prvome metatonijski cirkumfleks ostvaruje na korijenu, a u drugome na prvome vokalu tematske sekvencije. Prvi metatonijski tip ima tri podtipa, a drugi dva s time da se podtip 2.b zbog specifične tvorbe ostvaruje samo u određenom broju punktova. Radi preglednosti i lakšega praćenja, ponovit će se prethodno izložena tipologija glagola:

1.a (P)+K+Ø: *plākat* (*plāč-*), *jāhat* (*jāš-*), *kāpat* (*kāp(l)j-*), *māzat* (*māž-*), *mīcat* (*mīč-*), *rīzat/rēzat* (*rīž-/rēž-*), *nīcat* (*nīč-*), *-tīmat* (*-tīm(l)j-*), *sīpat* (*sīp(l)j-*), *tīcat* (*tīč-*), *rīsat* (*rīš-*), *kāš(l)jat* (*kāš(l)j-*), *zīmat* (*zīm(l)j-*), *-gīnjat* (*-gīnj-*), *-slānjat* (*-slānj-*), *-pomīnjat* (*-pomīnj-*) i dr.

Opis: Glagoli ovoga podtipa imaju kratki naglasak na samoglasniku osnove u infinitivu i imperativu; a metatonijski cirkumfleks na samoglasniku osnove u oblicima prezenta.

1.b (P)+K+n: *būbnūt* (*būbn-*), *būšnūt* (*būšn-*), *čēpnūt* (*čēpn-*), *dīgnūt* (*dīgn-*), *lēgnūt* (*lēgn-*), *mīgnūt* (*mīgn-*), *nīknūt* (*nīkn-*), *rīnūt* (*rīn-*), *-kīnūt* (*-kīn-*), *p(l)jūnūt* (*p(l)jūn-*), *-čīnūt* (*-čīn-*), *gīnūt* (*gīn-*), *vēnūt* (*vēn-*), *pūknūt* (*pūkn-*), *-tīsnūt* (*-tīsn-*), *ščōpnūt* (*ščōpn-*), *štrēcnūt* (*štrēcn-*), *tōfnūt* (*tōfn-*), *-mūknūt* (*-mūkn-*), *gūsnūt* (*gūsn-*), *zīnūt* (*zīn-*), *ščīpnūt* (*ščīpn-*), *švīknūt* (*švīkn-*) i dr.

Opis: Glagoli se ovoga podtipa od glagola 1.a podtipa razlikuju samo zanaglasnom duljinom na tematskoj sekvenciji /ut/ u infinitivu.

1.c (P)+K+Ø: *grījat (grīj-), bdēt/bdījat (bdīj-), brījat (brīj-), čūj-, -dēt/-dījat (-dīj-), -ūt (-ūj-), hājat (hāj-), -krīt (-krīj-), lājat (lāj-), -mīt (-mīj-), šīt (šīj-), klīt (klīj-), krīt (krīj-), -bīt (-bīj-)*, i dr.

Opis: Osnovni je, neprefigurirani oblik glagola koji ulaze u ovaj podtip uvijek jednosložan, a od glagola se 1.a i 1.b podtipa razlikuju zavinitim naglaskom na vokalu osnove u oblicima imperativa.

2.a (P)+K+uj: *obečāt (obečūj-), kupovāt (kupūj-), darovāt (darūj-), dugovāt (dugūj-), kovāt (kūj-), kumovāt (kumūj-), ludovāt (ludūj-), pirovāt (pirūj-), rovāt (rūj-), trgovāt (trgūj-), trovāt (trūj-), tugovāt (tugūj-); k(l)jūvat (k(l)jūj-), p(l)jūvat (p(l)jūj-)*.

Opis: Glagoli ovoga podtipa imaju kratki naglasak na tematskom vokalu osnove u infinitivu, dugi silazni na vokalu tematske sekvencije -uj- u oblicima prezenta, a zaviniti na istome mjestu u oblicima imperativa. Glagoli ovoga podtipa nisu česti u sjeverozapadnim čakavskim govorima, a najčešće se ovjerava samo glagol *kupovāt*.

2.b (P)+K+ij/ej: *sījat/sēt (sīj-/sēj-), zrījat/zrēt (zrīj-/zrēj-), vrījat/vrēt (vrīj-/vrēj-); zelenēt/zelenīt (zelenīj-/zelenēj-), debelēt/debelīt (debelīj-/debelēj-), žūtēt/žūtīt (žūtīj-/žūtēj-), glūšet/glūšīt (glūšīj-/glūšēj-), -grdēt/-grdīt (-grdīj-/grdēj-)* i dr.

Opis: Glagoli ovoga podtipa imaju dugi silazni naglasak na vokalu tematske sekvencije -ij/-ej- u oblicima prezenta te zaviniti naglasak na istome mjestu u oblicima imperativa.

U kategoriji određena lika pridjeva razlikuju se dva metatonijska tipa:

1. (P)+K+at+ (*bogāt-ø, bogāt-a, bogāt-o : bogāt-ī*);
(P)+K+an+ (*želēzān-ø, želēzn-a, želēzn-o : želēzn-ī*);
(P)+K+iv+ (*laž(l)jīv-ø, laž(l)jīv-a, laž(l)jīv-o : laž(l)jīv-ī*);
(P)+K+av+ (*rijāv-ø, rijāv-a, rijāv-o : rijāv-ī*).

Opis: Pridjevi ovoga metatonijskoga tipa imaju kratki naglasak na posljednjem vokalu osnove u neodređenoj paradigmi svih triju rodova svim s time da se u Njd. muškoga roda neodređena lika primarno kratak naglasak može sekundarno produljiti u slogu zatvorenu sonantom sa zavinitim naglaskom kao rezultatom. Na istom se mjestu u paradigmi određena lika ostvaruje metatonijski cirkumfleks. To su pridjevi tipa *bogāt : bogātī*, te *bolež(l)jīv* što je rezultat duljenja primarno kratkoga naglasaka. S obzirom na to da je mjesto naglasaka neizmijenjeno u svim oblicima neodređenoga i određenoga lika, ovu je paradigmu operativno moguće odrediti kao onu s nepromjenjivim mjestom naglasaka. Budući da je analiza pokazala jednaku podložnost metatoniji u određenu liku pridjeva četiriju različitih morfoloških struktura, odnosno, ili su joj podložni

pridjevi svih četiriju struktura ili nije niti jedan, nema ih smisla razdvajati u podtipove, pa će se u analizi ovjerenosti u pojedinačnim punktovima oni spoznavati kao jedinstven tip.

2.

2.a (P)+K+ok+ (*dubök-ø < dubok-ä, dubok-ä, dubok-ö : dubök-ī*).

2.b (P)+K+en+ (*zelēn-ø < zelen-ä, zelen-ä, zelen-ö : zelēn-ī*);

Opis: Ovaj tip čine pridjevi koji se od pridjeva neodređena lika prvoga tipa ne razlikuju nominativom jednine m. r. neodređenoga lika, već nominativom jednine ženskoga i srednjega roda kojima je naglašen vokal nastavka. U nju ulaze pridjevi tipa *dubök : dubökī, zelēn : zelēnī*. Kako je u ženskome i srednjemu rodu, ali i u svim ostalim oblicima paradigme neodređena lika muškoga roda naglasak na vokalu gramatičkoga morfema,⁴⁰⁴ moguće je pretpostaviti da je prije ispadanja poluglasa iz sustava u Njd. upravo on nosio silinu (*dubokä*). Stoga je i ova paradigma, danas s promjenjivim mjestom naglasaka u ishodišnome jeziku vjerojatno bila nepromjenjiva. S obzirom na to da je analiza pokazala moguću neujednačenost s obzirom na zastupljenost metatonijskoga cirkumfleksa u pridjevima dviju različitih morfoloških struktura, pojedinačni će se mjesni govori analizirati i s obzirom na podtipove pa će se izdvajati govori s metatonijom u obama podtipovima drugoga tipa pridjeva (2.a *dubök : dubökī* i 2.b *zelēn / zelēn / zelēn : zelēnī*); oni koji imaju metatoniju samo u podtipu 2.b *zelēn : zelēnī* i oni s metatonijom samo u podtipu 2.a *dubök : dubökī*.

Analiza pokazuje da se utvrđeni sjeverozapadni čakavski govori mogu podijeliti u sljedeće skupine prema broju kategorija zahvaćenih sjevernočakavskom metatonijom. Polazi se od sustava u kojima je taj broj najveći:

- govori u kojima se metatonijski cirkumfleks ostvaruje u svim trima podtipovima 1. tipa i u 2.a podtipu te u obama pridjevskim tipovima:
1) **Grobnik** (*plākat:plāče; būšnūt:būšne; čūt:čūje; kupovāt:kupūje; bogāt:bogātī; trbuhāt:bogātā; debēlo:debēlō; visök:visökī; širokā:širōkā; črjenā:črjenā*); **Kastav** (*plākat:plāčēn; pogānjat:pogānje; kāpat:kāpje; būbnūt:būbnēn; podršnūt:podršnū; tōfnūt:tōfne; čūt:čūje; obūt:obūjēn; šīt:šīje; kupovāt:kupūje; kovāt:kūje; bogāt:bogātī; debēl:debēlī; črjēn:črjēnī; širök:širökī, visök:visökī; gumbök/dumbök:gumbökī/dumbökī*); **Matulji** (*plākat:plāčēn; kāšjat:kāšje; rīnūt:rīneš; pūknūt:pūkne; čūt:čūješ; lājat:lāje*;

⁴⁰⁴ Tako u grobničkom govoru Gjd. glasi *dubokogä / dubokegä*, a Nmn. *dubokī*. O tome vidi više u. Zubčić, S. (2004:626).

umīt:umījēn; kupovāt: kupūje; bogāt:bogātī; širokā:širōkā);
Rukavac (plākat:plāče; kăpat:kăpje; kăšjat:kăšje; bŭšnŭt:bŭšnēn;
 šīt:šīje; lăjat:lăje; obŭt:obŭjēn; kupovāt:kupūje; dugovāt:dugūje;⁴⁰⁵
 bogāta:bogātū; debēl: debēlī;⁴⁰⁶ dubök:dubökī; širokā:širōkā;
 visokö:visökö); **Tuliševica**⁴⁰⁷ (plākat:plāčŭ; rēzat:rēžŭn; kăšjat:
 kăšjŭn; rŭnŭt:rŭnŭn; brĭjat:brĭje; šīt:šīje; kupovāt:kupūjēn;
 bogāta:bogātā; debēl: debēlī; zelenā:zelēnā, ali črjēnĭ, gubokö:
 gubökö; visök:visökī); **Liganj** (plākat:plāče; kăšjat:kăšjŭn;
 rēzat/rĭzat:rēžŭn/rĭžŭn; pŭknŭt:pŭknŭ; pjŭnŭt:pjŭnŭn; obrĭjat/obrĭje,
 šīt/šīje; kupovāt:kupūješ; bogātu:bogātū Ajd.; debēl: debēlī;
 zelēn:zelēnī; dubokö:dubökī; širokē:širökē Nmn. ž. r.⁴⁰⁸); **Drenova**
 (plākat:plāčēn; rēzat:rēžēn; rŭnŭt:rŭnēš; ušćĭpnŭt:ušćĭpne;
 brĭjat:brĭjēn; lăjat:lăje; zašīt:zašīje; kupovāt:kupūje; bogāt:bogātī;
 debēl: debēlī; dumbök:dumbökī; visök:visökī); **Draga Sušačka**
 (**Orlići**)⁴⁰⁹ (plākat:plāčēn; kăšljat:kăšlje; podĭgnŭt:podĭgneš;
 ušćĭpnŭt:ušćĭpne; čŭt:čŭje; sĭjat:sĭje; kupovāt:kupūje;
 bogāta:bogāta; siromāšna:šĭromāšna; debēl:debēlī; crvēna:crvēna;
 dubökö:dubökö; šĭrökā:šĭrökā); **Bakar** (plākat:plāče; kăšljat:kăšlje;
 rŭnŭt:rŭnen; zĭnŭt:zĭnen; čŭt:čŭjen; šīt:šīje; obŭt:obŭjemo;
 bušovāt:bušŭju; kupovāt:kupūju; bogāt:bogātī; debēla:debēla;
 crvēna:crvēna; visökā:visökā; dumbökö:dumbökö)
 2) **Opatija** (plākat:plāčemo; kăšjat:kăšjen; bŭšnŭt:bŭšne;⁴¹⁰
 rŭnŭt:rŭnēš; šīt:šīje; lăjat:lăje; obŭt:obŭjen; kupovāt:kupūjen;
 bogātu:bogātū; debēl: debēlī; črjenā:črjēnā, ali visokö:visökö;

⁴⁰⁵ Češće se rabi konstrukcija *dŭžnā sĭn mu*.

⁴⁰⁶ U određenu je liku pridjeva sa značenjem 'crven' zabilježen ostvaraj *črjēnĭ*, no ne radi se o metatonijskome cirkumfleksu, već o pridjevu koji u mjesnome govoru Rukavca pripada akcenatskome tipu s istim naglaskom na istome mjestu u svim oblicima osnove, a paradigma se određena od neodređena lika razlikuje samo zanaglasnom duljinom na prvome ili jedinome vokalu gramatičkoga morfema (NOL: *črjēn, črjēna, črjēno*; OL: *črjēnĭ, črjēnā, črjēnō*).

⁴⁰⁷ U mjesnome je govoru Tuliševice, osobito u starije ispitanice, opservirano slabo i nesustavno zatvaranje artikulacije naglašenoga ili nenaglašenoga dugoga *a*.

⁴⁰⁸ U mjesnim je govorima Lignja, Tuliševice i Lovrana ishodišnojezični gramatički morfem /a/ u NAVmn. srednjega roda pridjeva i pridjevskih zamjenica zamijenjen gramatičkim morfemom ženskoga roda /e/ pa svi ispitanici ovjeravaju sintagmu *šĭrökē vrāta*. Ta je morfološka tendencija opservirana i u drugim čakavskim govorima kakav je primjerice dubašljanski. (O tome vidi u: Lukežić, I.; Turk, M. (1998:316).)

⁴⁰⁹ Dugi su naglašeni vokali *a* i *e* zatvorene artikulacije. Takva je fonetska činjenica opservirana samo u starije obavjesnice. Govornik mlađe generacije sustavno je ostvarivao vokale neizmijenjenih inherentnih distinktivnih svojstava, premda su sve ostale jezične značajke, i prozodijske i morfološke, u tih dvaju ispitanike bile potpuno iste.

⁴¹⁰ U suvremenome se opatijskome govoru sve češće rabi glagol *pojubĭt*.

*šĭrökā:šĭrökā*⁴¹¹); **Mošćenice** (plākat: plāče; kăšjat:kăšjēn;
 rŭnŭt:rŭnēš; pjŭnŭt:pjŭnēš; brĭt:brĭje, lăjat:lăje; šīt:šīje;
 kupovāt:kupūjēn; boyāta:boyātā; debēl:debēlī; črjenā: črjēnā;
 zelēn:zelēnī, ali dubokö); **Kalac** (plākat:plāčŭn; rēzat:rēžŭn;
 pjŭnŭt:pjŭnēš; trŭnŭt:rŭnŭn; obrĭt:obrĭjŭn; šīt:šīje; lăjat:lăje;
 kupovāt:kupūjŭn; boyāt:boyātī; debēlu:debēlŭ; zelenā:zelēnā; ali
 dubokö; širokā); **Brseč** (plākat:plāče; kăšjat:kăšjŭn; rŭnŭt:rŭnin;
 šīt:šījŭn; obŭt:ubŭje; kupovāt:kupūjŭn; bogāt:bogātī; debēla:debēla;
 črjēna:črjēna; zelēno:zelēno; ali dubökö; visökā); **Drivenik**
 (plākat:plāčŭ; kăšljat:kăšljēn; dĭgnŭt:dĭgnēn; lăjat:lăje; čŭt:čŭje;
 sēt:sĭjēn; kupovāt:kupūje; bogāta:bogātā; debēl:debēlī;
 crvēnu:crvēnŭ, ali i crvēnŭ); **Tribalj** (plākat:plāče; kăšljat:kăšljēn;
 sĭst:sĭdēn; pogĭnŭt:pogĭne; čŭt:čŭje; skrĭt:skrĭjēn; sēt:sĭjēn;
 kupovāt:kupūje; bogāt:bogātī; debēl:debēlī; širokā:šĭrökā, ali
 črvljēnu:črvljēnŭ); **Grizane** (plākat:plāčēn; kăšljat:kăšlje; sĭst:sĭdēn;
 pogĭnŭt:pogĭne; obŭt:obŭje; skrĭt:skrĭjēn; sēt:sĭjēn; kupovāt:kupūje;
 bogāta:bogātā; debēla:debēlā; dubokö:dubökö, ali črljēno:črljēnō);
 3) **Zvoneća** (kăpat:kăplje;⁴¹² kăšjat:kăšljēn; rŭnŭt:rŭnēn; šćĭpnŭt:
 šćĭpneš; yrēt:yrējemo; kupovāt:kupūjemo; lăjat:lăje; šīt:šīješ;
 obŭt:obŭjēn; boyāta: boyātū; debēl:debēlī; dubokā:dubökā;
 šĭrök:šĭrökī; visokö: visökö, ali črvljēna:črvljēnā; zelenā:zelēnā);
Veprinac (sĭpat:sĭpjŭ; zatĭkat:zatĭčŭ; plākat:plāčemo;
 bŭšnŭt:bŭšnēn; rŭnŭt:rŭnēš; čŭt:čŭje; skrĭt:skrĭjēn; lăjat:lăje; šīt:šīje;
 kupovāt:kupūjemo; bodjāt:bodjātī; lašćāt:lašćātī,⁴¹³ debēl:debēlī;
 visök: visökī; širokā:šĭrökā, ali zelēno:zelēnō); **Lovran**
 (plākat:plāče; rēzat:rēžŭn; lăjat:lăje; pjŭnŭt:pjŭne; rŭnŭt:rŭnŭn;
 brĭjat:brĭje; umīt:umĭje; kupovāt:kupūje; bogāt:bogātī,
 debēla:debēlā; visök:visökī, ali črjēn:črjēnĭ; zelēn:zelēnī); **Viškovo**
 (plākat:plāče; kăšljat:kăšlje; bŭšnŭt:bŭšneš; rŭnŭt:rŭnēn;
 obrĭjat:obrĭjēn; lăjat:lăje; šīt:šīje; kovāt:kŭje;⁴¹⁴ boyātu:boyātū,
 debēlu:debēlŭ; visokā:visökā; šĭrök:šĭrökī, ali zelēn:zelēnī); **Kraj**
 (plākat:plāče; rēzat:rēžŭn; kăšjat:kăšjŭn; rŭnŭt:rŭnŭn; obrĭt:obrĭjŭn;
 šīt:šīje; lăjat:lăje; kupovāt:kupūjŭn; boyāt:boyātī; debēlu:debēlŭ;

⁴¹¹ Tendencija da se prozodijskim sredstvima istakne razlika među pridjevskim likovima zamjetna je i u mjesnom govoru Opatije. No u skupini pridjeva tvorenih formantom /ok/ razlika nije istaknuta vrstom naglaska, kako je to slučaj u prvome pridjevskome podtipu, već mjestom naglaska na Njd. svih triju rodova neodređena lika glasi *visök, visokā, visokö*, a određena *visök, visökā, visökö* sa sporadičnim zanaglasnim duljinama.

⁴¹² Potvrđen je i ostvaraj s drugom prezentskom osnovom *kăpā*. Ta je tendencija postojanja dvojnih prezentskih osnove potvrđena i u grobničkom govoru.

⁴¹³ U značenju 'koji se sjaji kad je moker, oznojen ili zamašćen' (*lašćātī obrāzi*).

⁴¹⁴ Glagol *kupovati* ne ostvaruje se u nesvršenu obliku (*Săkĭ dān kŭpĭn krŭh.*).

dubokö: dubôkô; širokë: širôkë Nmn. ž. r.,⁴¹⁵ ali *zelenä:zelënä, črjēn:črjēnī*); **Trsat**⁴¹⁶ (*kāšljat:kāšlje; mīcat:mīče; rīnut:rīne, pūknut:pūkne; čūt:čūje; lājat:lāje; šīt:šīje; umīt:umīje; kupovāt:kupūje; bogāt:bogāti; debēl:debēli; duböko:dubôko; širöke:širöke*,⁴¹⁷ ali *črljēn:črljēnī*); **Kostrena (Vrh Martinšćice)** (*plākat:plāče; nīcat:nīče; jāhat:jāše; kāšljat:kāšlje; pljūsnut:pljūsnen; čūt:čūjen; sījat:sījen; kupovāt:kupūjen; bogāt:bogāti; debēl:debēli; duböko:dubôko; širöka:širöka, crvēn:crvēni*); **Krasica** (*plākat:plāče; būšnut:būšnen; rīnut:rīnen; ostāt:ostānen; čūt:čūjen; skrīt:skrījen; lājat:lāje; obūt:obūjen; trgovāt:trgūje; kupovāt:kupūje; bogāta:bogāta; debēla:debēla; visökā:visöka; dubokö:dubôko*, ali *zelenī:zelēnī*); **Praputnjak**⁴¹⁸ (*plākat:plāče; trēbat:trēban*,⁴¹⁹ *būšnut:būšnen; lēc/lēgnut:lēgne*,⁴²⁰ *obūt:obūjen; čūt:čūjen; lājat:lāje; skrīt:skrīje; sēt:posījen; bolovāt:bolūje, poštovāt:poštūje; bogāto:bogāto; mesnāta:mesnāta; debēl:debēli; visökā:visöka; dubokö:dubôko*, ali *črljenö:črljēno; zelenī:zelēnī*); **Sv. Kuzam, Draga (Tijani)**⁴²¹ (*plākat:plāču; māzat:māže; būšnut:būšne; pljūnut:pljūneš; rīnut:rīne; obūt:obūjen; lājat:lāje; pokrīt:pokrījen; čūt:čūjen; boyāt:boyāti; debēla:debēla; dubokö:dubôko; širöka:širöka; visöki:visöki* Nmn. m. r., ali *črljēn:črljēnī*); **Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo**⁴²² (*plākat:plāčen;*

⁴¹⁵ Vidi bilješku 408.

⁴¹⁶ U mjesnome se govoru Trsata kratki naglašeni *a* i *e* dulje u središnjemu slogu riječi ne dosižući kvantitetu dugih naglasaka.

⁴¹⁷ Vidi bilješku 408.

⁴¹⁸ Opreka po kvantiteti naglašanih vokala *e* ostvaruje se i artikulacijskim sredstvima. Tako se kratki naglašeni *e* sporadično ostvaruje kao otvoreni vokal, a dugi kao zatvoreni. Kratki se naglašeni vokal *a* najčešće duži u medijalnome položaju, ali kvantitetom ne dosiže kvantitetu jednoga od dvaju dugih naglasaka.

⁴¹⁹ Dio glagola za koje je pretpostavljena pripadnost ovome akcenatskome tipu i potvrđena u većini sjeverozapadnih čakavskih govora, u mjesnome govoru pripada drugome akcenatskome tipu. Tako pretpostavljeni glagol *kāšljat* u mjesnome govoru Praputnjaka glasi *kašljāt*; *ogrnjat* glasi *ogrnjāt*, a *natēzat natezāt*. O tome više u poglavlju o akcenatskim tipovima glagola.

⁴²⁰ Ista je tendencija zamijećena i u glagola sa dočetnim *nut*, pa se ostvaruje *otrgnūt* umjesto pretpostavljenoga *otřgnūt*; *šćipnūt* umj. *šćipnūt*, *ruknūt* umj. *rūknūt* i dr. O tome više u poglavlju o akcenatskim tipovima glagola.

⁴²¹ U obama su mjesnim govorima zamijećene sporadične promjene u artikulaciji naglašenoga vokala *e*. One ovise o kvantiteti naglašena vokala, pa se kratki naglašeni *e* sporadično ostvaruje kao otvoreni vokal (*dēla, mēsec*, ali *lēžen, pēci* Ljd.) (o tipu vokala koji je podložan toj artikulacijskoj promjeni trebalo bi provesti detaljnije istraživanje), a dugi naglašeni kao vokal zatvorene artikulacije (*mēh, debēl*, ali *nēče, lēgnen*).

⁴²² U svim je trima punktovima zamjetno duljenje kratkoga naglašenoga *a*, ali u znatno slabijemu intenzitetu u odnosu na mjesni govor Praputnjaka ili Hreljina. Zatvaranje je

nīcat:nīče; rēzat:rēže; sēst:sēde; būšnut:būšne; počīnut:počīne; rīnut:rīnen; obūt:obūjen; zūt:zūje; lājat:lāje; čūt:čūjen; šīt:šīje; skrīt:skrījemo; kupovāt:kupūje; tugovāt:tugūje; bogāt:bogāti; pravcāt:pravcāti; debēl:debēli; debēla:debēla; pijāna:pijāna; dubokö:dubôko; u Ponikvama *širökā:širöka; visökö:visöko* ali *crvēn:crvēni, crvēno*; u Kukuljanovu i Škrljevu *duböko:dubôko; visöka:visöka*, ali *crvēno*); **Zlobin**⁴²³ (*plākat:plāčin; kāšljat:kāšlje; podīgnut:podīgnin; rīnut:rīneš; grījat:grījin, čūt:čūje; sījat:sījin; kupovāt:kupūjin; bogāta:bogāti; debēl:debēli; širökā:širöka, dumbokö:dumbôko*, ali *črljīn:črljēnī*)

U analiziranim su mjesnim govorima smještenim jugozapadnije od Opatije, uključujući i nju, zamjetna kolebanja u učestalosti metatonijskoga cirkumfleksa u drugome pridjevskome tipu. Tako su u opatijskome mjesnome govoru potvrđeni primjeri tipa *črjenä:črjēnā*, ali u pridjeva s formantom/ok/ nema metatonije. Isto se potvrđuje u mjesnim govorima Mošćenica, Kalca i Brseča. Od mjesnoga se govora Opatije razlikuju time što se u njima paradigme određena i neodređena lika niti akcenatski ne razlikuju, dok je u opatijskome mjesnome govoru ta razlika istaknuta mjestom naglasaka. U mjesnim je pak govorima Kraja i Viškova situacija obrnuta: metatonija se ostvaruje u određenu liku pridjeva tvorena formantom/ok/, a u ostalima ne.

- govori u kojima se metatonijski cirkumfleks ostvaruje u svim trima podtipovima 1. tipa i u 2.a podtipu te u prvome pridjevskome tipu:
  - **Hreljin**⁴²⁴ (*plākat:plāčin; sīst:sēde/sīde; kāšljat:kāšljīn; podīgnut:podīgnin; otkīnut:otkīne; obūt:obūje; sījat:sījin; kupovāt:kupūjin; bogāta:bogāta, debel:debēli*);
  - u dvama sjevernim labinskim govorima⁴²⁵ mjesta imenom **Vozilići** (*plākat:plōče; sēs:sēdne; stāt:stōnen būšnut:būšne; rīnut:rīnen; obūt:obūjen; lājat:lōje; zūt:zūjen; čūt:čūješ; kupovāt:kupūjen; bogāt:bogāti; mesnāta:mesnōta*, ali

artikulacije dugoga i otvaranje artikulacije kratkoga naglašenoga *e* također slabijega intenziteta.

⁴²³ U mjesnome se govoru Zlobina naglašeni i nenaglašeni dugi *e* realizira kao zatvoreni vokal, kadšto do te mjere da se artikulacijski izjednačuje s vokalom *i*. Tom se pojavom može tumačiti i gramatički morfem /in/ u prezentu 1. l. jd.

⁴²⁴ U mjesnome govoru Hreljina kratki naglašeni *e* ima nešto otvoreniju artikulaciju, a dugi naglašeni *e* nešto zatvoreniju. Čini se da se artikulacijski otvara samo *e* koje je podrijetlom od jata tipa *dēlo, mēsto*, no za točnije bi zaključke trebalo provesti sustavniju ciljanu analizu.

⁴²⁵ Dok se u obama govorima dugo naglašeno *a* sustavno realizira kao *o*, kratki se naglašeni *e* samo sporadično ostvaruje kao vokal orvorene artikulacije.

*debēla:debēla*⁴²⁶) i **Plomin** (*plākat:plōču; māzat:mōžu; šēs:šēdneš; pobūšnut:pobūšnu; podignut:podīgnu; obūt:obūjen; čūt:čūt:čūješ/cūješ* *kupovāt:kupūjen;*⁴²⁷ *bogāta:bogōta*, ali *dēbel:dēbeli*⁴²⁸)

- govori u kojima se metatonijski cirkumfleks ostvaruje u svim trima podtipovima 1. tipa i u 2.a podtipu te u drugome pridjevskome tipu:

Novi Vinodolski⁴²⁹ (*plākat:plāču; nagīnjat:nagīnje; odmīcat: odmīče; protīcat:protīče; dīgnut:dīgneš; počīnut:počīneš; pljūknut:pljūkneš; čūt:čūje; pokrīt:pokrīje; obūt:obūješ; kupovāt:kupūje; poštovāt:poštūje; visōkoj Djd.: visōkoj; črljenā:črljēnā; dumbōk:dumbōkī i dumbōki; ali širokō: široko*)
- govori u kojima se metatonijski cirkumfleks ostvaruje u svim trima podtipovima 1. tipa i u 2.a podtipu, ali niti u jednome od dvaju tipova pridjeva određena lika:
  - u krčkim govorima mjesta imenom: **Dobrinj** (*pobīc:pobīgne; lēgnūt:lēgnē; rīnūt:rīneš; grēt: grīje; sēt.zasījēn; kupovāt:kupūjēn;* **Vrbnik**⁴³⁰ (*plākat:plāče;*⁴³¹ *sēst:sēden; kās̄jat:kās̄jen, ali rīzat:rīžen; pjūnūt:pjūneš; uščīpnūt*⁴³² *:uščīpneš; lājat:lāje; čūt:čūjen: obūt:obūjen; pokrīt:pokrījen; šīt:šīje; kupovāt:kupūje); Omišalj* (*plākat: plāče; rīnūt:rīneš; obrīt:obrījēm; kupovāt:kupūje); Jurandvor* (*plākat:plāče; namāzat:namāže; rīzat:rīžen, ali sēs̄t:sēs̄den; kās̄ljat:kās̄ljen; pljūnut:pljūnen; rīnūt:rīneš; čūt:čūješ; lājat:lāje; zūt:zūjen; ubūt:ubūje; šīt:šīje; kupovāt:kupūje*)

⁴²⁶ Zabilježeni su rijetki primjeri nesustavna duljenja kratkoga naglašenoga *e* u medijalnome položaju. Tako je zapisan ostvaraj *debēl, debēla, debēlo* (NOL):*debēli, debēla, debēlo* (OL), ali *zelēn, zelēna, zelēno* (NOL): *zelēni, zelēna, zelēno* (OL),

⁴²⁷ U obama se mjesnim govorima češće rabi svršeni lik glagola.

⁴²⁸ U Njd. neodređena lika pridjeva ženskoga i srednjega roda drugoga metatonijskoga podtipa tvorenih formantom *ok* silina se pomiče regresivno, a na novome se akcenatskome mjestu ostvaruje naglasak produljene artikulacije. Jednako se realizira i naglasak u svim oblicima određena lika.

⁴²⁹ U mjesnomu su govoru Novoga Vinodolskoga zanaglasne duljine u gubljenju. Bilježila sam ih samo ondje gdje sam ih čula. Zanaglasne su duljine bile u gubljenju već 1909. godine (usp. Belić, A. (1909.a)), a tendencija se nastavlja do danas (usp. i Moguš, M. (2000:22)).

⁴³⁰ Premda u stručnoj literaturi stoji da je u mjesnome govoru Vrbnika očuvana opreka po kvantiteti u nenaglašenim slogovima ispred i iza naglaske (usp. Lukežić, I., Turk, M. (1998:52-53)), rezultati su mojega istraživanja unekoliko različiti: prednaglasna je duljina sustavno očuvana, dok je zanaglasna duljina u gubljenju i to osobito kada se ostvaruje u slogu neposredno nakon dugoga naglašenoga sloga. Odatle različitost u navedenim primjerima.

⁴³¹ U mjesnome govoru Vrbnika ovaj je glagol povratan: *Ditē se plāče.*

⁴³² Glagol ima i akcenatsku inačicu *uščīpnūt.*

- u creskim govorima⁴³³ mjesta imenom: **Ustrine**⁴³⁴ (*plākat:plāče; rēzat:rēžen; kās̄jat:kās̄jen; počīnut:počīne; zdvīgnut:zdvīgnen; rīnūt:rīne; lājat:lāje; čūt:čūjen; obrīt:obrījen; pokrīt:pokrījen; kupovāt:kupūjemo); Orlec* (*plākat:plāče; māzat:māžemo; rēzat:rēže; jāhat:jāše; rīnūt:rīne; pūknut:pūkne; nakīnut:nakīne; čūt:čūjen; obrīt:obrījen; pokrīt:pokrījen; bolovāt:bolūje; kupovāt:kupūjen); Valun*⁴³⁵ (*plākat:plāče; māzat:māžeš; kās̄jat:kās̄jen; stānut:stānen; uščīpnut:uščīpneš; prekīnut:prekīnen; rīnūt:rīneš, ali pjūvnut:pjūvneš, brīt:brījen; lājat:lāješ; obūt:obūjen; šīt:šījen; kupovāt:kupūjen); Dragozetići*⁴³⁶ (*plākat:plōcen; māzat:mōže; kās̄jat:kōšje; dīgnut:dīgnen; rīnūt:rīneš; prekīnut:prekīnen; lājat:lōje, čūt:čūješ; obūt:obūjen; šīt:šīje; kupovāt:kupūje); Beli* (*plākat:plōče; pljūknut:pljūknen; bāhnut:bōhnen; dīgnut:dīgneš, ali brīznut:brīznen; lājat:lōje; čūt:čūješ; kupovāt:kupūjen*)

- gorskokotarski govor **Brestove Drage** (*rīzat:rīže; uščīpnit:uščīpne; čūt:čūjen, kupovāt:kupūjen*)

- u mjesnim govorima Žminjštine: **Jurići** (*plākat:plāčen; pljūknut:pljūknen; šīt:šīje; kupovāt:kupūje), Orbanići* (*kāpat:kāplje; dīgnūt:dīgnu; brīt:brīje; sējat:siēje; kupovāt: kupūjen), Hrusteti*

⁴³³ Sve creske govore karakterizira duljenje kratkoga naglašenoga vokala *a* koji se svojom kvantitetom i uzlaznom intonacijom približuje artikulacijskim značajkama zavintoga naglaske, pa se tako i bilježi. O različitim tumačenjima broja prozodijskih jedinica u creskim govorima od I. Milčetića (1895.), preko M. Tentora (1909.) do suvremenih istraživača (usp. npr. A. Šojat (1981.a)) vidi više u: Houtzagers, H. P. (1982.).

⁴³⁴ U mjesnome je govoru Ustrina zabilježena tendencija zatvaranja dugih naglašenih vokala *a, e* i *o*, ali nejednaka intenziteta: dugo se naglašeno *a* sustavno zatvara: *kupovāla, decān* Dmn (S. Vranić (1999.a:265) bilježi i diftonške ostvaraje: *drugūāčije / drugōčije, muāle / mōli*, dok je u upitniku za Hrvatski dijalektološki atlas S. Hozjan bilježila i primjere bez zatvorene artikulacije: *glāva, znāmo* i dr.); dok se dugi naglašeni *e* i *o* zatvaraju sporadično u svim zapisima.

⁴³⁵ U mjesnome sam govoru Valuna, za razliku od drugih istraživača (usp. Vranić, S. (1999.a:265) i Houtzagers, H. P. (1984.-1985.)) opservirala širok raspon artikulacije kratkoga naglašenoga vokala *e*. Iz prikupljena je materijala razvidno da se svaki sekundarno produljen naglašeni *e* ostvaruje kao zatvoreni: *debēli, zelēna, rēzat, kalcēti*, dok se etimološki dugi naglašeni *e* artikulacijski ne mijenja (*cēkat; cēdin, travērsa; tlēc, mēso*) ili se ostvaruje kao diftong (*žīēnska; diēlimo, riēdon*). Kratki se naglašeni *e* ispred *r*, najčešće u sekvenciji *er* na mjestu slogotvornoga sonanta ostvaruje otvoreno: *gērgo* (Isto je za govor Lubenica opservirao H. P. Houtzagers (1984.-1985.:888)). Budući da realizacija pojedinih vokala nije predmetom zanimanja u ovoj radnji, za točniji bi zaključak valjalo provesti sveobuhvatniju analizu na većemu broju ciljano određenih primjera.

⁴³⁶ U mjesnim se govorima creske Tramuntane, smještenim na sjeveru otoka glagoli trećega tipa često nisu dijelom akcenatskoga tipa sa stalnim mjestom naglaske na osnovi već imaju kratki naglasak na prvome ili jedinom vokalu nastavka (*šīt:šījēn*).

(*pläkat:pläče; jähat:jäše; ali rëzat:rëžen, käšljat:käšljen; stišnut:stisne; rînut:rîneš, ali pljûknut:pljûknen, pûknut:pûknen; zût:zûješ, läjat:lâje, obût:obûješ, ali šit:šije, brît:brîje; dugovât:dugûje, ali kupovât:kupûje*)

- u mjesnim govorima Labinštine⁴³⁷ (izuzev Vozilića i Plomina):

Nedeščina (*pläkat:plöče; käšljat:kôšljen; büšnut:büšne; dîgnut:dîgne; rînut:rîneš; čüt:čûješ; zût:zûje; läjat:lôje; kupovât:kupûjemo*), **Mali Golji** (*pläkat:plöce; jähat:jôše; rëzat:rëžen; büšnut:büšne; pûknut:pûkne; cüt:cûje; brîjat:brîje; kupovât:kupûje*), **Labin** (*pläkat:plöče; sës:sêde; nîcat:nîče; büšnut:büšnen; dîgnut:dîgne; obût:obûje; čüt:čûje; skrît:skrîješ; kupovât:kupûje*);⁴³⁸ **Gornji Rabac** (*pläkat:plöce; büšnut:büšnen; rînut:rîneš; pûknut:pûkne; cüt:cûjen; läjat:lôje; šit:šijemo; brît:brîje; dugovât:dugûje; putovât:putûje*)⁴³⁹

- u mjesnim govorima Boljunštine: **Semić**⁴⁴⁰ (*pläkat:plöče; porînat:porînen; prestât:prestâne; läjat:loâje; šit:šije; brîje; kupovât:kupûje*); **Boljun** (*käšjat:käšje; zajâhat:zajâše; zût:zûjen; šit:šije; pjüvat:pjûje, kupovât:kupûje, ali darovât:darûjo*).

- u mjesnome govoru **Zamaska**⁴⁴¹ (Motovunština): (*pläkat:pläče; käšjat:käšjen, ali odrëzat:odrëžen; pjûknat:pjûkne; porînat:porîne; pûknat:pûkne; läjat:lâje; čüt:čûjen; obût:obûjen; brît:brîjen; dobît:dobîješ; kupovât:kupûjemo*)

⁴³⁷ Labinski su mjesni govori vrlo složeni s obzirom na uvjetvanost vokalske realizacije naglaskom. U svim su trima navedenim punktovima, uključujući i mjesne govore Plomina i Vozilića opservirana i određena nesustavna pozicijska duljenja vokala *a*, *o* i *e* u inicijalnome i medijalnome položaju. Kvantiteta je produljenih vokala kraća od kvantitete produljenih vokala u pazinskim govorima. Zanimljivo je da P. Ivić bilježi kako je ta pojava "odsutna u Labinštini." (Ivić, P. (1961.a:203)

⁴³⁸ U potonjim se dvama mjesnim govorima za glagole sa značenjem 'obuvati se' i 'izuvati se' znatno češće rabe oblici *obûc/obûc* i *sûc/sûc* u prezentu kojih nema metatonije.

⁴³⁹ Prezentska osnova glagola *kupovât* je *kupëv-*, a ne *kupûj-*.

⁴⁴⁰ Premda su prema opservacijama P. Ivića govor Semića i Lupoglava "uglavnom identični" (Ivić, P.(1961.a:202)), uspoređujući vlastiti materijal s onim iz upitnika što ga je za potrebe Hrvatskoga dijalektološkog atlasa za punkt Lupoglav ispunio P. Šimunović, tomu nije tako. On bilježi: *zajâše* i *darûje*, ali *brîje, skrîje, zûjen, otrûje, kupûje, lâje, šit, käšje*, dok su u Semiću na tim mjestima metatonijski cirkumfleks. P. Ivić za mjesni govor Lupoglava nigdje eksplicitno ne navodi ostvaraj metatonijskoga cirkumfleksa u prezentu glagola, ali se iz navoda da se "u infinitivnoj osnovi glagola s prezentom na *-na-* pod uticajem susednih govora bužetske grupe koji imaju *a<ö*, ali i uz podršku morfologije (...) uspostavlja paralelizam sa glagolima tipa *lajati*" (Ivić, P. (1961.a:209) to može iščitati.

⁴⁴¹ Domicilno stanovništvo rabi naziv *Žamäs* (Gjd. *Žamaskä*).

- među sjeveroistočnim istarskim govorima u idiomu **Lipe**⁴⁴² (*pläkat:pläče; käšljat:käšlješ; rînit:rînen; pljûnit:pljûnen; šćipnit:šćipne; obrît:obrîjen; obût:obûjen; kupovât:kupûjen*)

- **Bakarac** (*pläkat:pläčen; käšljat:käšljen; sëst:sêdemo; podîgnut:podîgnen; rînut:rîneš; obût:obûjen; skrît:skrîjen; kupovât:kupûjen*); **Jadranovo** (*pläkat:pläčën; sëst:sêdemo; podîgnut:podîgnën; rînut:rîneš; skrît:skrîjen; sët:sîjën; kupovât:kupûjen*) **Dramalj**⁴⁴³ (*pläkat:pläčën; käšljat:käšljën; sîst:sîde; dîgnüt:dîgnemo; pljûnüt:pljûneš; obût:obûjën; umît:umîjën; obût:ubûje; sët:sîjën; kupovât:kupûjën*); **Selce**⁴⁴⁴

(*pläkat:pläče; käšljat:käšljën; sîst:sîdën; podîgnut:podîgnën; rînut:rîneš; läjat:lâje; obût:obûjën; zašît:zašije; sët:sîje; kupovât:kupûjen*); **Bribir** (*pläkat:pläče; sîst:sîdën; käšljat:käšljü; podîgnüt:podîgne; lëc/lëgnüt:lëgne, ušćipnüt:ušćipnën; sët:sîje; šit:šije; bolovât:bolûje*); **Crikvenica** (*pläkat:pläčën; käšljat:käšljü; nîcat:nîče; podîgnüt:podîgnën; rînut:rîneš; ušćipnüt:ušćipneš; zût:zûjën; brîjat:brîje; šit:šije; kupovât:kupûjën*)

- u ikavsko-ekavskome govoru **Kožljaka** (*rîzat:rîže; pläkat:plöče; käšljat:kôšljen; pljûknut:pljûknen; ušćipnut:ušćipne; rînut:rînen; čüt:čûjen; läjat:lôje; šit:šije; zût:zûjen; kupovât:kupûjen, ali kontrolât:kontrolûje*)

- govori u kojima se metatonijski cirkumfleks ostvaruje u 1.a, 1.c i 2.a podtipu prezentske kategorije i niti u jednome od dvaju tipova pridjeva određena lika:

- u govorima Pazinštine:⁴⁴⁵ **Beram** (*pläkat:plöče; skrît:skrîjen; čüt:čûjen; kupovât:kupûje*), **Pazin** (*zajâhat:zajâše; käšljat:käšlje;*

⁴⁴² I. Drpić i S. Vranić bilježe i metatoniju u prvome pridjevskome podtipu (2000:23). Tijekom vlastitih je istraživanja nisam potvrdila. Moguće je razlog tomu što mi je obavjesnikom bio Vinko Kalčić, sin Tonke Kalčić koja je bila obavjesnicom S. Vranić i I. Drpić, dakle, mlađi govornik, usto oženjen osobom koja nije govornik toga idioma. Međutim, s obzirom na sustavnost potvrda i na činjenicu da je namjera radnje opisati suvremeno govorno stanje, mjesni sam govor Lipe svrstala u ovu kategoriju jer to proizlazi iz prikupljena materijala.

⁴⁴³ U mjesnome je govoru Dramlja zabilježen samo jedan primjer s metatonijskim cirkumfleksom, *dubökō*, ali je češća njegova inačica *gubökō*. Svi ostali zabilježeni pridjevi određena lika imaju kratki naglasak na posljednjemu slogu osnove: *širökä; žestökō*, a umejsto pridjeva *visok* rabi se metatoniji nepodložan pridjev *velik*.

⁴⁴⁴ Opreka među pridjevskim likovima u mjesnome se govoru Selca ostvaruje mjestom naglasaka i to tako da je u određenu liku kratki naglasak na prvome slogu osnove, premda je u neodređenu potvrđen naglasak na vokalu gramatičkoga morfema (*dubök; dubokä, dubokö : dübokī, dübokā, dübokō*). Iznimku čine samo pridjevi koji u neodređenu liku imaju kratki naglasak na posljednjemu vokalu osnove u svim trima rodovima, tipa *bogät:bogätī*.

⁴⁴⁵ Svim je govorima Pazinštine zajedničko duljenje kratkih vokala u inicijalnome i medijalnome položaju. Dulje se svi vokali, a najčešće *a*, *e* i *o*, no trajanjem su kraći od

pljucati:pljuće; pošiljati:pošilja; šit:šijen; ali brije, skrīje; kupovāt: kupūje, ali utrovāt:utrovā), Škopljak (Brežani) (kašljati:kašlje, rēzati:rēžen, ali plākat:plāče; obūt:obūjen; lājat:loāje; skrīt:skrījen; čūt:čūjen; kupovāt:kupūjen), Trviž (plākat:plāče; čūt:čūje; lājat:lāje; obūt:obūje; kupovāt:kupūje), Tinjan (lājat:lāje; šit:šijen; brījat:brījen; kupovāt:kupūjen);

- u motovunskome mjesnom govoru **Kaldira**⁴⁴⁶ (*plākat:plāče; jāhat:jāše; kāsijat:kāsje, ali odrēzati:odrēže, lājat:lāje; čūt:čūjen; obrīt:obrījen; obūt:obūjen; dobīt:dobīješ; kupovāt:kupūjen*)

- u južnome creskome govoru Punta Križe i dvama sjevernoločinskim govorima:⁴⁴⁷ **Punta Križa** (*nīcat:nīče; čūt:čūjen; zašīt:zašīje; zavīt:zavīje; kupovāt:kupūje*), **Nerezine**⁴⁴⁸ (*plākat:pluāče; šit:šīje*), **Sv. Jakov** (*plākat:pluāče; odrēzati:odrēžen; lājat:luāje; čūt:čūjen; zašīt:zašīje; zavīt:zavīje; kupovāt:kupūje*)

- u bužetskim govorima⁴⁴⁹ **Erkovčića** (*plākat:pluāče;⁴⁵⁰ ubāt:obājen*), **Pračane** (*plākat:⁴⁵¹ pluāče, obrīt:brīje; obāt:obājen*)

- u ikavsko-ekavskome mjesnome govoru **Jasenovika** (*rīzati:rīže; plākat:plōče; lājat:lōje; kašljati:kōšljen; čūt:čūjen; šit:šīje; zūt:zūjen; kupovāt:kupūjen*)

- govori u kojima se metatonijski cirkumfleks ostvaruje samo u 1.a i 2.a. podtipu prezentske kategorije:⁴⁵²

dugih naglašenih vokala. P. Ivić bilježi da novi, produljeni naglasak ima uzlaznu intonaciju (usp. Ivić, P. (1961.a:203)).

⁴⁴⁶ Domicilno stanovništvo rabi naziv *Kandēr*.

⁴⁴⁷ U tim je, kao i u svim ostalim creskim govorima, opservirano duljenje kratkih naglašenih vokala *a*, *o* i *e* u nefinalnim slogovima. Kvantiteta se tih produljenih vokala bitno ne razlikuje od kvantitete dugoga naglasaka, no kako ta nova jedinica nije fonološka niti je etimološka, zabilježeni akcent u primjerima tipa *galbōka*, *širōke*, *visōko* ne treba tretirati kao metatonijski cirkumfleks.

⁴⁴⁸ U mjesnome se govoru Nerezina u značenju 'kupovati' rabi glagol *infāšāt*.

⁴⁴⁹ Dio su ove skupine i bužetski govori premda se u njima ne ostvaruje metatonija u 2.a podtipu, ali stoga što prezent tvori sufiksom /eva/ pa u Erkovčićima glasi *kāpiēvan*, a u mjesnome se govoru Pračane ne rabi nesvršeni oblik glagola, već samo svršeni *kāpin*.

⁴⁵⁰ Naglašeni je vokal u infinitivu nešto produljene artikulacije, ali ne dosiže kvantitetu dugoga vokala. Tu suprasegmentnu razliku prati i razlika u realizaciji: dok je produljeni vokal u infinitivu zatvorene artikulacije, dugi je naglašeni *a* diftongiran u *ua*.

⁴⁵¹ Kratki je vokal u infinitivu produljene artikulacije.

⁴⁵² U ovu su skupinu, prije dokinuća opreke po intonaciji i kvantiteti ulazili i labinski mjesni govori Skitače (*Škitāca*) i Marine. To je danas razvidno po realizaciji vokala. S obzirom na činjenicu da su naglašeni vokali u obama mjesnim govorima produljene artikulacije, put dokidanja opreke po kvantiteti bio je vjerojatno započet položajnim duljenjem kakvo u različitome intenzitetu postoji i u ostalim labinskim govorima. Budući da je time bila narušena funkcionalnost sustava, "kvantitetska se opreka

- u bužetskim govorima:⁴⁵³ **Krbavčići** (*kōšjati:kōšjen*); **Ročko Polje** (*jāhat:jōše, plākat:pluāče*)

- govori u kojima se metatonijski cirkumfleks ostvaruje samo u 1.c. podtipu prezentske kategorije:

- **Gologorički Dol**⁴⁵⁴ (**Dol**) (*čūt:čūjen; šit:šijen; brīt:brījen; zūt:zūjen; pokrīt:pokrīje*)

- **Belej**⁴⁵⁵ (*čūt:čūje; brīt:brīje; šit:šīje; skrīt:skrīje*).

Ako je suditi prema opsegu kategorija zahvaćenih sjevernočakavskom metatonijom, jezgra je najarhaičnijih govora smještena u zaleđe Rijeke. U toj se skupini metatonijski cirkumfleks ostvaruje u 1.a, 1.b, 1.c i 2.a prezentskim metatonijskim podtipovima i obama pridjevskim metatonijskim tipovima. Razlikuju se samo po dosegu metatonije u drugome pridjevskome tipu pa jedan dio govora ima metatoniju i u pridjeva s formantom /ok/ (2.a podtip) i u pridjeva tipa *zelēn* : *zelēnī* (2.b podtip), a drugi i treći samo i jednome od tih dvaju podtipova pridjeva. Broj metatonijskih kategorija najveći je u ikavsko-ekavskim grobničkim govorima i mjesnome govoru Drage Sušačke (Orlići) i u ekavskim govorima mjesta imenom Kastav, Matulji, Rukavac, Tuliševica, Liganj, Drenova i Bakar. Za jedan je od tipova druge

djelimično pretvorila u kvalitetsku: dugi su se vokali (osim visokih) zatvorili, tako da je *ē > e (vrlo zatvoreno e; fakultativno se ostvaruje diftonški: [e], *ā > o, *ō > ö." Kalsbeek, J. (1983:251). Primarno se kratki *a* i dalje artikulira uz neizmijenjena inherentna distinktivna svojstva. Stoga se iz opreke *plākat:plōče, lājat:lōje* iščitava pripadnost sjeverozapadnim čakavskim govorima u dubinskoj strukturi. Postojanje metatonije u drugome i trećemu tipu nije moguće posredno dokazati jer je naglasak na visokim vokalima koji ne mijenjaju realizaciju. Glagoli pa četvrtoga tipa u mjesnome se govoru Skitače tvore na posve autonoman oblik. Infinitivni je dočetak *-evati*, a ne *-ovati*, a prezentska osnova glasi *kupev*, a ne *kupuj* i nije podložna metatoniji.

⁴⁵³ Kratki je naglašeni vokal u infinitivu u obama mjesnim govorima produljene artikulacije, ali ne dosiže kvantitetu dugoga naglašenoga sloga u prezentu. Za oba je govora tipičan drugačiji način tvorbe oblika prezenta u glagola 2.a podtipa i to sufiksom /eva/ pa u Krbavčićima glasi *kipēvan*, a u Ročkome Polju *kāpjēvan*, a ti oblici nisu podložni metatoniji. Kako se radi o tvorbenim, a ne akcenatskim razlozima, navedeni su bužetski mjesni govori ipak određeni dijelom ove skupine.

⁴⁵⁴ Kroz Gologorički Dol prolazi dijalekatska izoglosa dijeleći ga u dva dijela. Ikavsko-ekavskome dijalektu pripadaju zaseoci: Lukačići *Lukačići*, Sepčići *Sepčići*, Kučebari *Kučebari*, Bratičići *Bratičići*, a ekavskome Gržani *Gržani*, Radetići *Radetići* i Dol *Dol* ili Želeski *Želēski*. Međusobno se razlikuju i po postojanju metatonijskoga cirkumfleksa u analiziranim kategorijama: u zaseocima s ikavsko-ekavskom refleksacijom jata, kao i u ostalim ikavsko-ekavskim istarskim govorima, sjevernočakavska metatonija nije potvrđena, dok u ekavskima to jest. Obavjesnici su iz zaseoka što ga nazivaju Dol ili Želeski.

⁴⁵⁵ U mjesnome je govoru Beleja opservirano sustavnije zatvaranje artikulacije dugih naglašenih vokala *a*, *o* i *e*. Isto su opservirali i Houtzagers, H. P. (1984.-1985.:888) i Vranić, S. (1999.a:265).

pridjevske metatonijske podskupine manje u ekavskim mjesnim govorima Opatije, Mošćenica, Kalca, Kraja, Brseča, Lovrana, Zvoneće, Veprinca, Viškova, Praputnjaka, Sv. Kuzma, Drage Sušačke (Tijani), Trsata, Kostrene, Ponikava, Kukuljanova i Škrljeva, te u ikavsko-ekavskim mjesnim govorima Drivenika, Triblja, Grižana i Zlobina. S obzirom na neznatne akcenatske razlike među pojedinim mjesnim govorima moguće je pretpostaviti isto i za ostale mjesne govore oko većih centara kakvi su Matulji, Kastav, Opatija, Lovran, Mošćenice i Brseč, u ekavskim govorima naselja koja su danas dijelom grada Rijeke i u ostalim ikavsko-ekavskim i ekavskim govorima smještenim u kontinentalnome dijelu (ne uz more) istočnije od Rijeke (poput Veloga Dola i Šmrike) sve do Grižana kao najistočnijega punkta. U govorima je smještenim uz more broj kategorija zahvaćenih metatonijom manji.

Dakle, granice bi se te akcenatske izoglose mogle aproksimativno postaviti ovako: Zapadnije od Rijeke ta se akcenatska izoglosa u svim analiziranim punktovima podudara sa snopom izoglosa koje čine jedinstven jezični sustav što ga S. Vranić⁴⁵⁶ nazivlje *sjeveroistočnim istarskim poddijalektom*, a čine ga govori smješteni istočnije od masiva Učke s Brsečem kao najjužnijim i desnom obalom Rječine kao najistočnijim punktom, "izuzev idioma Vele Učke, kastavskih govora do krajnjega kastavskoga idioma Breze, te najsjevernijih rubnih govora toga poddijalekta: idioma Škalnice, Rupe i Brdca." Taj sustav "obilježuju izrazito konzervativne jezične značajke u njegovu središtu, tek nešto inovacija u govorima s nižim stupnjem rubnosti koji predstavljaju zone kontakta s evolutivnijim poddijalektima ekavskoga dijalekta i više značajki, bilo primarne čakavske rubnosti, nastalih pri kraju starojezičnoga razdoblja hrvatskoga jezika, ili pak sekundarne rubnosti, u govorima koji su se u povijesnome kontaktu s govorima spominjanog međudijalekta sjeverozapadnoga čakavskoga areala udaljili od svoga matičnoga dijalekta".⁴⁵⁷ Sjeverozapadno od područja koje katastarski zauzima grad Rijeka je Grobnišćina mjesni govori koje su također zahvaćeni sjevernočakavskom metatonijom, a s istočne strane Rijeke granica te izoglose ide lijevom stranom Rječine i obuhvaća sve govore trsatsko-bakarskoga tipa, uključujući i od matice dislocirane mjesne govore Crikvenice i Mrzle Vodice.⁴⁵⁸ I u ovome se, dakle, metatonijska

⁴⁵⁶ Usp. Vranić, S. (1999.a:385-386).

⁴⁵⁷ Usp. isto, str. 386.

⁴⁵⁸ S obzirom na to da je teren na kojemu se nalazi naselje imenom Mrzla Vodica bio posjedom Krasičara i da su ga naselili Krasičari, to nije autohtono naselje, pa se samo donekle može smatrati zasebnim dijalektološkim punktom. Usp. Lukežić, I. (1996:27). Zbog inačica u literaturi valja napomenuti da je naselje bilo službeno nazvano množinskim oblikom *Mrzle Vodice*, ali ga je domicilno stanovništvo i dalje

izoglosa u objema kategorijama podudara s granicom što je zauzimaju mjesni govori koji čine zaseban lingvistički podsustav naslovljen *primorski poddijalekt ekavskoga dijalekta*, a koji čine "mjesni idiomi na lijevoj obali Rječine zapadno od govora punktova koji su danas gradska riječka naselja imenom Trsat, Gornja i Donja Vežica i Sušak (Pećine). Na obalnome prostoru njegovim su dijelom govori kostrenskih zaselaka, govor Bakra, a u zaleđu govori dvaju zaselaka Drage (Tijani i Brig I), govori mjesta imenom Kukuljanovo, Ponikve, Plosna, Škrljevo, Vitoševo (Sv. Kuzam), Krasica, Praputnjak, Meja, Gornje Jelenje (uvjetno) i ekavska oaza - govor Crikvenice, okružen ikavsko-ekavskim čakavskim govorima, te govor Mrzlih Vodica, na prostoru gorskokotarskih kajkavskih govora. Ovaj je poddijalekt u odnosu na druge poddijalekte ekavskoga dijalekta izrazito teritorijalno i jezično kompaktan (izuzev dviju spomenutih sinkopa), bez disperzija u realizaciji većine jezičnih činjenica, a kao cjelinu obilježuju ga inovativne crte u primarno ekavskome refleksu *jata*, u starome troakcenatskome sustavu te u dijelu promatranih značajki morfološkoga sustava."⁴⁵⁹ Izoglosa dalje obuhvaća ikavsko-ekavske govore u zaobalju s Grižanama kao najistočnijim punktom, uz izuzeće mjesnoga govora Hreljina koji se od navedenih razlikuje nepostojanjem metatonije u drugome pridjevskome tipu.

Opadanju broja metatonijskih podtipova podložniji su pridjevi pa se tako u sljedećim mjesnim govorima metatonija ostvaruje u svim trima podtipovima 1. tipa i u 2.a podtipu prezenta i samo jednome od dvaju pridjevskih tipova: Hreljin, Novi Vinodolski i dva sjeverna labinska govora mjesta imenom Vozilići i Plomin. Radi se, dakle, o punktovima koji se javljaju na samim rubovima prostora što ga zauzimaju određeni lingvistički sustavi: Hreljin je na zapadnome, a Novi Vinodolski na istočnome rubu prostora što ga zauzimaju geografski kompaktni ikavsko-ekavski govori,⁴⁶⁰ a Vozilići i Plomin na samome rubu ekavskoga središnjega istarskoga poddijalekta.⁴⁶¹

U najvećemu se broju analiziranih mjesnih govora metatonijski cirkumfleks ostvaruje samo u prezentu glagola podložnih metatoniji. U tu skupinu ulaze ekavski creski govori Ustrina, Orleca, Valuna i djelomično

nazivalo oblikom jednine. Vjerojatno pod pritiskom lokalne uprave mjestu je početkom 21. stoljeća i službeno vraćeno autohtono ime.

⁴⁵⁹ Vranić, S. (1999.a:405-406). Akcenatske se inovacije koje spominje autorica odnose na pokratu nenaglašenih duljina u svim idiomima, izuzev crikveničkoga.

⁴⁶⁰ Ti su mjesni govori dio primorskoga poddijalekta ikavsko-ekavskoga dijalekta, a uz njih čine ga još grobnički govori, tri arhaična krčka govora (vrbnčki, dobrinjski i omišaljski) i tri gorskokotarska govora (Sleme, Slavica i Brestova Draga). O tome vidi u: Lukežić, I. (1990:106).

⁴⁶¹ Termin je preuzet iz klasifikacije S. Vranić (1999.a:394).

Dragozetića i Beloga; žminjski govori Jurića, Orbanića i Hrusteta;⁴⁶² u mjesnim govorima Labinštine (izuzev Vozilića i Plomina): Nedeščina, Mali Golji, Labin i Gornji Rabac; u dvama mjesnim govorima Boljunštine: Semiću i Boljunu; u Zamasku kao predstavniku motovunskih govora, u mjesnome govoru Lipe i u govoru Crikvenice. Od ikavsko-ekavskih govora u tu skupinu ulaze krčki govori mjesta imenom: Dobrinj, Vrbnik, Omišalj i Jurandvor; gorskokotarski govor Brestove Drage; mjesni govori Bakarca, Jadranova, Dramlja, Selca i Bribira i u govoru Kožljaka s druge strane Učke. Geografski gledano ti prostori ograničuju one u prethodnonavedenoj skupini.

Sljedeći je stupanj dokidanje sjevernočakavske metatonije i u 1.b. podtipu prezentske kategorije. Dakle, metatonijski se cirkumfleks ostvaruje u preostalim trima podtipovima, ali sustavno izostaje u kategoriji prezenta glagola koji imaju naglasak na osnovi i formant *nu* ili *na* u infinitivu. Tu skupinu čine: 1) ekavski govori Pazinštine: Beram, Pazin, Škopljak (Brežani), Trviž i Tinjan; motovunski govor Kaldira; južni creski govor Punta Križe i dva sjeverna malološinjska govora Nerezina i Sv. Jakova; 2) buzetski govori humskoga i sovinjskoga tipa (Erkovčići i Pračana); 3) ikavsko-ekavski mjesni govor Jasenovika.

Korak su do potpune dezintegracije jezičnoga sustava podložna sjevernočakavskoj metatoniji buzetski govori Krbavčića, kao predstavnika drašćičke skupine, i Ročkoga Polja (ročka skupina) te ekavski dio Gologoričkoga Dola i creski govor Beleja u kojima se broj podtipova prezentske kategorije još smanjuje tako da ostaju 1.a i 2.a. i na koncu 1.c. podtip prezentske kategorije. Radi se o mjesnim govorima na samome rubu određenih jezičnih podsustava. Tako je Belej tek nešto sjeverniji od Osora u kojemu ni prije odumiranja njegova čakavskoga idioma metatonije nije bilo, a Gologorički je Dol mjesto kroz koje prolazi dijalekatska izoglosa i koje je, između ostaloga, podijeljeno i s obzirom na ovjerenost metatonije.

Primjer je reprezentativne analize materijala po pojedinačnim sustavima analiza creskih govora koji funkcioniraju kao zasebna lingvistička i geografska cjelina. Naime, broj kategorija zahvaćenih sjevernočakavskom metatonijom opada idući od sjevera prema jugu. Dok se u Valunu, Orlecu, Ustrinama i djelomično u Belomu i Dragozetićima metatonija potvrđuje u svim prezentskim podtipovima, u južnijemu je govoru Beleja metatonijski cirkumfleks potvrđen tek u glagola 1.c. podtipa. Južniji je autohtoni creski govor⁴⁶³ bio samo danas nepostojeći

⁴⁶² U Hrustetima je evidentno supostojanje oblika s metatonijskim cirkumfleksom i bez njega.

⁴⁶³ Odrednica autohtonosti je u ovome dijelu osobito važna jer je geografski najjužnije mjesto na Cresu Punta Križa, no ono je najprije nastanjeno Nerezinjanima koji su ondje imali stočarske stanove. Ta je veza evidentna u gotovo istome govornome tipu.

čakavski mjesni govor Osora za koji se čini da nije bio zahvaćen sjevernočakavskom metatonijom.⁴⁶⁴ Očito je da među creskim govorima broj akcenatskih značajki koje tvore izoglosu metatonije opada od sjevera prema jugu. Opadanje je broja metatonijskih podtipova češće u uzobalnim punktovima, nego onima u zaleđu. Tako je u mjestim smještenim u zaleđu Vinodola (Drivenik, Tribalj i Grižane) broj podtipova veći no u južnijim uzobalnim mjestima crikveničke rivijere (Jadranovo, Dramalj, Crikvenica, Selce).

Iz pregleda je potpune slike prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori evidentno da postoji najstarija jezgra, a inovacije se šire stupnjevito i radijalno oko nje.

Budući da je sjevernočakavska metatonija potvrđena u trima dijalektima čakavskoga narječja različitim po refleksu jata i u manjoj oazi ikavskih govora (Klana i Studena), moguće je zaključiti da je ta izoglosa starija od izoglose refleksa jata, odnosno, da je ona bila činjenicom jednoga dijela starohrvatskoga jezika i prije jezične diferencijacije po sustavima, dakle prije konca 13. ili početka 14. stoljeća⁴⁶⁵ kada je započela refleksacija jata. Prilog je tomu i činjenica da stratifikacija suvremenih sjevernočakavskih, osobito "ikavsko-ekavskih govora pokazuje znatno izmijenjenu morfologiju terena u odnosu na njegovu monolitnost uoči velikih dijaspora,"⁴⁶⁶ a upravo je ta monolitnost održana u stratifikaciji sjeverozapadnih čakavskih govora objedinjenih oko metatonijske izoglose. Metatonijom su zahvaćeni i kajkavski govori, ali u znatno većemu broju morfoloških kategorija od sjeverozapadnih čakavskih govora.⁴⁶⁷ Metatonijski cirkumfleks nije dijelom praslavenskoga akcenatskoga inventara već je razvijen nakon njegove dezintegracije. Jezgra su širenja toga naglaska slovenski jezik i kajkavština, a znatno su manjim brojem metatonijskih kategorija zahvaćeni zapadni slavenski jezici na sjeveru te jezgre, te štokavština i sjeverozapadni čakavski govori na njezinu zapadu i jugu.

Dakle, mjesni govor Punta Križa premda je na Cresu pripada nerezinskome sjevernološinjskome govornome tipu.

⁴⁶⁴ Naime, obavjesnica za mjesni govor Svetoga Jakova nerijetko je tijekom ispitivanja upućivala na razlike među govorima Osora i Sv. Jakova osobito ih ističući u dijelu upitnika koji se odnosi na metatoniju. Tako ističe dublete (prvonavedena je ona iz Sv. Jakova): *pluāče:plāče; luāje:lāje; čūt:čūjen*.

⁴⁶⁵ Prema analizi I. Lukežić (1999.a:108 i 112-114) refleksacija jata započela je u mlađemu starojezičnome razdoblju koje počinje sredinom 13. i završava koncem 14. st. Analizirajući prve tekstove s provedenom refleksacijom jata P. Ivić (Brozović, D.; Ivić, P. (1988:9).) utvrđuje stupnjevitost u refleksaciji ističući da se jat najprije reflektira u *e* i to koncem 13. st., ikavska i ikavsko-ekavska refleksacija uslijedila je u prvoj polovici 14. stoljeća, a jekavska u njegovu posljednjemu desetljeću.

⁴⁶⁶ Lukežić, I. (1990:31).

⁴⁶⁷ O tome vidi više u: Lončarić, M. (1996:44-45).

Sjevernočakavska je metatonija prema tome samo ogranak tog širega slavenskoga metatonijskoga korpusa.

2.5. Akcenatski inventar i distribucija naglašanih prozodema u sjeverozapadnim čakavskim govorima⁴⁶⁸

U ovome će se dijelu radnje izložiti akcenatske značajke mjesnih govora koji su u prethodnome poglavlju izdvojeni kao sjeverozapadni čakavski. Mjesni će se govori klasificirati prema kriterijima M. Moguša⁴⁶⁹ s obzirom na inventar akcenatskih jedinica i njihovu slogovnu distribuciju unutar riječi. Po toj se klasifikaciji govori dijele na one sa:

1. starom akcentuacijom,
2. starijom akcentuacijom,
3. novijom akcentuacijom i
4. novom akcentuacijom.

Govori sa *starom akcentuacijom* se po mjestu, broju i vrsti naglaska slažu sa starohrvatskom akcentuacijom, pod čim autor podrazumijeva postojanje triju naglasaka na svim trima tipovima slogova u riječi. Govori sa *starijom akcentuacijom* imaju akcenatske promjene na starim naglasnim mjestima, a one se ponajprije odnose na dokinuće opreke po intonaciji na finalnome, a potom i na inicijalnome slogu. U *novijim se akcenatskim sustavima* mijenja mjesto naglaska, ali ne u svim kategorijama, dok je u *novim sustavima* taj pomak apsolutan.⁴⁷⁰

Pod prozodijskim se jedinicama misli na ukupnost naglašanih i nenaglašanih prozodijskih jedinica. Tri su ishodišnojezične naglašene prozodijske jedinice: dvije duge s oprekom po intonaciji (dugi silazni i

⁴⁶⁸ U radu će se primjenjivati fonetska transkripcija kakva je propisana unutar projekta Hrvatski dijalektološki atlas (HDA) i koja se najvećma podudara s praksom usustavljenom unutar Općeslavenskoga lingvističkoga atlasa (OLA) koju je izložio i postavio kao standardnu u prvoj knjizi fonoloških opisa (Sarajevo 1981.) D. Brozović (1981:21-25). Transkripcija koja će se ovdje primjenjivati s opisom artikulacijskih značajki pojedinoga glasa priložena je svakome upitniku za HDA (str. 142-145). Bitna je razlika među navedenim dvama sustavima bilježenja glasova koji su učestali u ovoj radnji to što se u transkripciji OLA-e otvoreno *e* bilježi znakom *ε*, a u transkripciji HDA-a znakom *ɛ* kojemu artikulacijski odgovara *ɔ*. Ključan je međutim razlog ovakve odluke činjenica da bi bilježenje naglasaka kakvo propisuje D. Brozović u radnji ovoga tipa u kojoj se prikazuje velik broj sustava različitih po broju akcenatskih jedinica i njihovoj distribuciji bilo dodatan problem i dodatno usložnjavalo praćenje ionako relativno neprohodna teksta. Činjenica je i to da taj sustav nije zaživio u našoj, a najčešće niti u stranoj literaturi. Stoga i jest djelomično izmijenjen u novoj knjizi fonoloških opisa čakavskih mjesnih govora koja je u pripremi. O prilagodbi takva načina bilježenja materijalu koji se analizira svaki je put posebno napomenuto u tekstu radnje.

⁴⁶⁹ Ti su kriteriji višekratno izloženi u autorovim radovima objavljenim 1967., 1971.b, 1973. i 1977. godine.

⁴⁷⁰ O tome vidi više u: Moguš, M. (1967:130).

zavinuti/neoakut/čakavski akut/starohrvatski akut) i jedna kratka. S obzirom na to da se opreka po intonaciji ne ostvaruje na kratkim naglašenim vokalima, taj je kratki naglasak fonološki neispravno zvati *kratkim silaznim* i bilježiti znakom $\sim$. Taj se termin međutim rabi u većini kroatističkih dijalektoloških rasprava stoga što je kratki naglasak fonetski silazne intonacije, a djelomično i stoga što je postalo dijelom tradicije. U ovoj se radnji kratki naglasak također bilježi tim znakom, ali stoga da bi se znakom razlikovao od oznake $'$ za silinu u jednoakcenatskim sustavima. Jedini se dugi naglasak nastao po dokinuću opreke po intonaciji također bilježi znakom $\sim$, a ne znakom $\hat{\sim}$ primjerenijim fonološkome zapisu i to stoga što je on silazne intonacije i što se neoakut, izgubivši ulaznost, stopio s njim.

Nenaglašene su prozodijske jedinice *nenaglašena duljina* i *nenaglašena kračina* s mogućnošću ostvaraja u slogu ispred i iza naglašenoga.

Spomenute se prozodijske jedinice ne ostvaruju u svim sustavima s istim fonetskim, artikulacijskim značajkama. Tako se primjerice razlikuje intonacija neoakuta u središnjim istarskim govorima od one u govorima smještenim u okolini Rijeke. Dok je u prvim uzlazna intonacija ravne linije, u drugima je izrazito skokovita. Istarskim su govorima u tome bliži i sjeverozapadni čakavski ikavsko-ekavski govori. Često se susjedni i po svim ostalim akcenatskim značajkama potpuno isti jezični sustavi razlikuju samo dužinom nenaglašanih duljina. Budući da to nisu fonološke značajke, već su rezultat istraživačevih neeksperimentalnih slušnih opservacija podložnih sumnji, one se dalje neće spominjati. Specifičnost su sjeverozapadnih čakavskih govora i različite vrste duljenja kao važna akcenatska značajka pa će se u prikazu akcenatskih značajki posebno izložiti različiti tipovi duljenja. Pritom će se bilježiti fonološka jedinica uz obvezatnu napomenu o tipu realizacije. To je nužan metodološki postupak jer bi se u protivnome iz ponuđene građe pri utrdivanju akcenatskih tipova mogli iščitati posve pogrešni zaključci. Tako bi se za mjesni govor Brseča zbog duljenja vokala *a* u završnome zatvorenu slogu, najčešće pred konsonantima *c* i *k*, u imenica tipa *otāc* morao otvoriti nosi akcenatski tip, a da je produljeni vokal u Njd. samo realizacija svjedoči usporedba s dugim silaznim naglaskom u Gmn. (prije dokinuća opreke po intonaciji bio je uzlazni) od kojega se razlikuje intonacijom i kvantitetom. To je osobito vidljivo u sustavima u kojima kvaliteta vokala ovisi o kvantiteti njegova naglaska pa se vokal otvara, zatvara ili diftongira, dok te promjene izostaju pod vokalima produljene ili pokraćene artikulacije.

U ovome će se dijelu radnje zbog preglednosti mjesni govori klasificirati prema kriterijima M. Moguša uz obvezatnu napomenu o distribuciji nenaglašanih duljina i tipove duljenja. Budući da su u

analizama materijala ikavsko-ekavskih i ekavskih govora I. Lukežić i S. Vranić⁴⁷¹ primjenjivale iste akcenatske kriterije, posebno ću istaknuti samo eventualna razmimoilaženja.

2.5.1. Govori sa starom akcentuacijom

Ti su govori brojem prozodijskih jedinica i njihovom distribucijom bliski ishodišnome starohrvatskome jeziku. Svaka se od triju naglašenih jedinica može ostvarivati na svim trima slogovima: inicijalnome, medijalnome i finalnome, a jezična starina kojega od govora ovisi i o distribuciji nenaglašenih duljina. Najstariji su sustavi s očuvanim nenaglašenim duljinama ispred i iza mjesta naglaska, a potom slijede oni u kojima postoji distribucijsko ograničenje za ostvaraj dugih vokala, najčešće iza naglaska,⁴⁷² i na koncu sustavi s apsolutnim ograničenjem za ostvaraj dugih vokala ispred ili iza mjesta naglaska. Stoga će govori sa starom akcentuacijom biti podijeljeni u tri skupine: skupinu A činit će govori s prednaglasnim i zanaglasnim duljinama, skupinu B oni s, najčešće, prednaglasnima, i skupinu C oni s utrnućem opreke po kvantiteti ispred i iza naglašenoga silabema.

U odnosu je na ostale sustave, osobito one sa starijom akcentuacijom, razlikovno to što se u ovome, najarhaičnijemu sustavu opreka po intonaciji ostvaruje na dugim vokalima i u finalnome slogu u riječi. Neoakut se u sustavima hrvatskoga jezika pojavljuje unutar sljedećih kategorija:

a) u nominativu jednine i genitivu množine imenica muškoga roda koje su primarno imale naglašen poluglas i dugu penultimu (*rukāvǎ* > *rukāv*);

b) analogijom prema prvoj poziciji neoakut se počeo ostvarivati i u genitivu množine imenica srednjega i ženskoga roda s dugom penultimom (Njd. *trāvǎ*, Gmn. *trāvǎ* > *trāv*; Njd. *krīlǒ*, Gmn. *krīlǎ* > *krīl*), a potom analogijom prema genitivu množine imenica svih triju rodova s primarno dugom penultimom, neoakut se počeo ostvarivati u genitivu množine imenica ženskoga i srednjega roda imenica bez obzira na penultimu (Njd. *vodǎ*, Gmn. *vōd*, Njd. *selǒ*, Gmn. *sēl*);

c) u imeničkih riječi i glagola naglašeni samoglasnik kojih je kontrahiran od dva kratka samoglasnika s primarnom silinom na drugome (*pojas* > *poas* [pǒās] > *pās*; *ne ĩmaš* > *neĩmāš* [neĩmāāš] > *nĩmāš*; *moega* [mǒčga] > *mōga*);

⁴⁷¹ Klasifikaciju ikavsko-ekavskih govora vidi u: Lukežić, I. (1990:44-61), a klasifikaciju ekavskih u: Vranić, S. (1999.a-290-304).

⁴⁷² Opreka po kvantiteti na dugim nenaglašenim vokalima bolje se čuva ispred naglaska, no postoje i rijetki izuzeci poput mjesnoga govora Voloskoga za koji M. Moguš (1995:263) bilježi sporadično zadržavanje zanaglasnih duljina u primjerima *na Volōskēn*, *jěšmīk* dok su prednaglasne duljine posve pokraćene.

d) u genitivu jednine ženskoga roda svih imeničkih vrsta riječi analogijom prema neoakutu u Gjd. nastalome kontrakcijom anaforičke zamjenice (Gjd. *njeĳē* > *njeĳē* > *nje*; *vodē*, *dobrē*, *mojē*, *drugē*);

e) u slogu zatvorenu sonantom (*sīr*, *nosīl*, *tānkīl*);

f) na mjestu prednaglasne duljine u oblicima s prezentskom osnovom glagola koji u infinitivu imaju kratki naglasak i prednaglasnu duljinu (*bīvāt* > *bīvān*);

g) u određenih pridjeva i rednih brojeva (*šēstī*, *līpī*);

h) u primjerima s vrlo ranim dezoksitonezama poput *sūša*, *milīna*, i u svim množinskim oblicima nekih dvosložnih imenica srednjega roda (*jāja*, *plūća*).

Za klasifikaciju ovoga tipa nisu bitni sporadični, nesustavni pomaci unutar pojedinih paradigmi, pa I. Lukežić kao najčešće izdvaja pet tipova pomaka:⁴⁷³

- u Ljd. imenica tipa *grād* i *nōs* s nepromijenjenim mjestom naglaska u svim oblicima izuzev Ljd. u kojemu je očuvano staro praslavensko mjesto naglaska na nastavku: *grādū*, *nosū*;
- u imenica tipa *glāvǎ* i *iglǎ* koje mogu tendirati ujednačavanju prema naglasku jakoga oblika (Ajd. i NAVmn.);
- u imenica tipa *brādǎ* koje se akcenatski izjednačuju s naglaskom množine imenica tipa *glāvǎ*;
- u množini srednjega roda;
- u jednini ženskoga roda glagolskoga pridjeva radnoga u glagola tipa *prāt*; *bōst*, *pīt* i dr.

Budući da će za svaki od obrađenih punktova biti izloženi akcenatski tipovi svih navedenih imenica i glagola s potencijalnim pomacima, što i jest primarni cilj ove radnje, u ovome se poglavljju stoga neće određivati tipovi pomaka.

Zanemarivši ove pomake, a uzevši u obzir distribuciju nenaglašenih duljina sjeverozapadniji su čakavski govori sa starom akcentuacijom sljedeći:

- A) - u ikavsko-ekavskim govorima⁴⁷⁴ **Novoga Vinodolskoga**⁴⁷⁵ (*brīme*, *junakōvo*, *drīvcē*, *čās*; *vrīme*, *nagīnje*, *novō* Njd. s. r. odr. lik, *Bōg*; *tōrta*, *strānjski*, *būrni*, *novljānske*, *divōjke*, *vedrīnu* Ajd., *postorāl*, *brojē* 3. l. mn., *zgorēl*, *stēnē* Gjd., *grīh*, Gmn. *rūk*, *sūz*, *dān*, ali *lēt*, *brīg*, *generālī*, *po zīmī*, *fālǎ*; *krāvūn* ljd., *pātī* 3. l. jd., *vēlī*, ali *kūćun*, *sprāvin* l. l. jd., *būrni*, *vēlī*) i

⁴⁷³ Usp. Lukežić, I. (1990:44-45).

⁴⁷⁴ Prema istraživanjima I. Lukežić (1990: 46) u ovu skupinu ulaze i mjesni govori Povila, Ledenica, Kamenjaka i Šmrike.

⁴⁷⁵ Zanaglasne su duljine dobrim dijelom utrnule.

Jadranova (*sëdan, trilja, papučice, odrizat, selö, rükī* Ljd., *biti; sëno, vrīme, radiōnah* Lmn., *lōncīc, stōl, crīkva, Drvenik, divōjčice, našāl, mästün* Ljd., *krāv*, ali *lēt* Gmn.; *sūsëde, porëdit, pädën; dëžurnī, čekajūc, pobjēdī* 3. l. jd., *Kātē* Gjd.)

- među sjeveroistočnim istarskim govorima u govorima mjesta imenom **Drenova**⁴⁷⁶ (*rīvat, jābuka, pōlnōcnica, pundëljak, spīmō* 1. l. mn., *selö, pīt; tēta, pēglat, porīnēn* 1. l. jd., *širōkī, čakulān* 1. l. jd., *šugamān, nōs; vrāta, šūša, pundëljka* Gjd., *divōjka, teplīl, pečēn* 1. l. jd., *spīn* 1. l. jd.; *zōrnīca, kāntāl; krūšāv* Gmn., *dēlīmo*), **Zamet (Gornji), Škurinje, Viškovo, Marčelji** (*krūšva, pālac, zelēnū* Ajd. odr. lik, *polevāča, zelenjāva, kantāt, kljanemō* 1. l. mn., *sīh* Lmn.; *pēglat, kūje* 3. l. jd., *visōkū* Ajd. odr. lik, *kopāmo* 1. l. mn., *kāntān* 1. l. jd., *būn* 1. l. jd.; *cēpān* 1. l. jd., *crēkve* Ljd., *teplīna, divōjka, rešetōn* Ljd. *deběl, mēst* Gmn.; *pūndëljak, kōncēn* Ljd.; *rēpūn* Ljd., *kljūčēh* Lmn.), **Kastav**⁴⁷⁷ (*hītīt, sīra* Gjd., *gnojnīca, halavānjit, kjūčī* Nmn., *kosmāt* Njd. neod. lik, *kās; fūdra, kōmār, karijōla, kupūje, šugamān, luštrīn, gnjūs; fēltar, fūrman, lazājna, gustīna, gardašāl*, ali *kopāl, brojī* 3. l. jd., *kjūč*, ali *krāj; gnjīlēt, gvardījān; hōdēc, jāgār*), **Matulji** (*dōta, krāva, ognjīšće, ustrāšīt, pečē* Ljd., *počnī* 2. l. jd. imp., *dāt; crēvo, ōke* Ljd., *šugamāna* Gjd., *zalāje* 3. l. jd., *kopān* 1. l. jd., *bumbōn, zēc, grāde* Ljd., *jāja, āntēni* Nmn., *narānča, otrokōn* Ljd., *molīl, zidār; tāncūr, zākōne* Ljd.; *narānāč* Gmn., *kljūčī* Imn.), **Zvoneća** (*vējē, kūhār, ponedëljak, tēlčīc, dovāc; nōno, olīto, īntrāda, bumbōn, yrād; mērlīn, ponedëljka* Gjd., *prijatēl, kōncēn* Ljd., Gmn. *krāv, kālcēt* Gmn.; *fīkāt; zmūtīl, grēmō* 1. l. mn., *rūkā; jānjāc* Gmn., *grōzjē, kljūčī* Imn.; *nāpřšnjākōn* Ljd.), **Rukavac** (*čāvāl, kūhā* 3. l. jd., *narānāč* Gmn., *parīcēvat, lenobarīja, nogāh* Lmn., *kūpāt; būšnēn, črjēnā, cimītēr, šugamān, zelē; žēnskā, kārta, pōndējka* Gjd., *živjēnjē, karāt* Gmn., ali *krāv, kopāl, kālcēt* Gmn., *tēlčīc, oglūšēla*; Gmn. *divōjāk, mesēcī, spōvēde* Ljd.; *cēntīmetār* Gmn.), **Veprinac** (*mēsto, nēbo, rukāmi* Imn., *pasāla, grēhā* Gjd.,

⁴⁷⁶ U mjesnim je govorima Drenove i Viškova evidentna tendencija skraćivanja nanaglašanih duljina, osobito onih ispred i iza dugoga naglaska.
⁴⁷⁷ Akcenatska je značajka mjesnoga govora Kastva sporadično dokinuće opreke po intonaciji na finalnome slogu uvjetovano rečeničnom intonacijom. Naime, akcent uzlazne intonacije tako se ne može ostvariti na kraju rečenice jer je u suprotnosti sa silaznom rečeničnom intonacijom, pa gubi inherentno distinktivno svojstvo uzlaznosti i artikulacijski se izjednačuje s jedinim preostalim dugim naglaskom u sustavu - dugim silaznim. Ta pojava dalje zahvaća manje rečenične odsječke, a sve se češće događa i u ostalim položajima u rečenici, neovisno o njezinoj intonaciji. Pojavu je opservirao i opisao 30-ih godina 20. st. A. Belić (1935.-1936.).

žmūjī, šlā, kūsi Nmn., *glāvu* Ajd., *zajgrāni, facōl; hlūdit, pālci* Nmn., *sakidājnī, spustīn* 1. l. jd., *zorūn* Ljd., *žmūj; krbūnā* Gjd., *svēcā, rāstū* 3. l. mn.; *ūjē, přstēh* Lmn., *bēlīn* Ljd. odr. lik; *pekāvīnā*), **Lovran** (*mēsto, mēst, kūpīla, brojīmō* 1. l. mn., *zavecāt, selö; nōna, bogātū* Ajd. odr. lik, *šinjōra, pērlīn, naricān* Njd. neod. lik, *lūg; bāla* gl. pridj. radni ž. r. jd., *plātīn* 1. l. jd., *prinjūrgala, poslāl, lovī* 3. l. jd., *krōv; mästē* Ljd., *mūčī* 3. l. jd.; *kāmīke* Ljd., *ānjēh*), **Liganj** (*čītala, hītīt, Tulišēvica, slēpēga* Gjd. neod. lik, *ubēd, lēhū* Ajd., *onā, bit; ōke* Ljd., *rībat, zakāšjīn* 1. l. jd., *debēlī, karijōla, bumbōn, ūn; šūša, škōrnja, fundamēnta* Gjd., *ocvīrki, udovāc* Gmn., ali *butīg* Gmn., *pūt; ošūšīt, mūčīn* 1. l. jd.; *nāmūn* Ljd., *dēlīn*), **Tuliševica**⁴⁷⁸ (*gūštūn* Ljd., *dūnūt, molīla, Lovrānāc* Gmn. *rečīn* 1. l. jd., *Oprič, šlī, pūpa, Tītetova, zaplāče, kopān* 1. l. jd., *bumbōn, sōk; pālca* Gjd., *přīdīn* 1. l. jd., *ponedējka* Gjd., *divōjka, krovēh* Lmn. *lēt* Gmn.; *kālcēta, kūncīn* Ljd.; *divōjāk* Gmn., *grōzjē*), **Kraj, Kalac**⁴⁷⁹ (*kōfa, přstūn* Ljd., *zībēla, pustēja, vīnō, kosyt, pīt; strāha* Gjd., *buōlnice (Kraj)/bōlnice (Kalac)* Ljd., *bivāndi* Gjd., *zakopāno, komudīn, znāš; vrāta, ōrgānci, teplīna, fūndamēnta* Gjd., *pečīn* 1. l. jd., *přīšāl, přīt; dētē, lūlāl* gl. pridj. radni s. r. jd.; *krūšvūn* Ljd., *mesēcī* Gmn.), **Mošćenice** (*mōrīn* 1. l. jd., *brātūn* Ljd., *postōlēh* Lmn., *pečēmo* 1. l. mn., *črjenā, kjanī* 2. l. jd. imp., *peč; crēkva, čāvli, pondējka* Gjd., *ocvīrkī* Gmn., *mladič* Gmn., *navigāl*, Gmn. *lēt, orēh; kjūčē* Ljd. *mästūn*, ali i *kostūn; pērē* Njd., *rasēkā* 3. l. jd.)

- među govorima trsatsko-bakarskoga i crikveničkoga tipa u govoru **Crikvenice** (*kīlav, pōpēl, babarije, balāt, potrpēt, šīpāk,*

⁴⁷⁸ U mjesnome je govoru Tuliševice, osobito u starije ispitaniče, opservirano slabo i nesustavno zatvaranje artikulacije naglašena ili nenaglašena dugoga *a*.

⁴⁷⁹ U svim su trima analiziranim govorima mošćeničkoga tipa (Kraj, Mošćenice i Kalac) zanaglasne duljine kraće od onih u govorima matuljskoga ili lovranskoga tipa. U mjesnim su govorima Kraja i Kalca opservirane promjene različita intenziteta i dosega u artikulaciji pojedinih vokala, ovisno o kvantiteti. U obama se govorima dugi *a* realizira kao zatvoreni vokal s time što je ostvaraj češći u naglašenu položaju: *bivāndi, kāntāli*, ali i *zidārā*. Kadšto je artikulacija dugoga *a* toliko zatvorena da se približava artikulaciji dugoga *o*, pa su zabilježeni i primjeri *pōlcu* Ljd., *vōnka*. Nesustavnije je zatvaranje dugih vokala *e* i *o* pa su za vokal *e* zabilježeni primjeri *urēh* Gmn., *vrōtē* Lmn. *pētāk, mēsēca* Gjd., ali *ponedējka, žēnso*. Promjene su artikulacijskih značajki dugoga vokala *o* još malobrojnije pa je zabilježeno *krōv, kōnj* ali *pōlnōcnica*. Samo u jednome primjeru, i to u mjesnome govoru Kraja zabilježen i dvoglas *buōlnice* Ljd.

U inicijalnome se slogu (naravno, višesložnih riječi) kratki naglašeni *e* sporadično ostvaruje kao otvoreni vokal, pa su zabilježeni primjeri *mēsto, mēsec, dēci* Djd., ali *mēsēca* Gjd., *krēljih* Lmn., *čēlēh* Lmn.

šit; šōdār, štācija, balustrāda, ārmadūra, čakulān 1. l. jd., *rečīn, škūr; mērlicī, bānčić, duzīna, porānki, babān, pověj* 2. l. jd. imp., *blēt* 'blejati'; *būljīt, būmbāk; pōjīd, šijārpīc* Gmn.; *prōlicē*)

B) - u ikavsko-ekavskim govorima⁴⁸⁰ mjesta imenom: **Bakarac**⁴⁸¹ (*jābuka, lēto, poslušāš, postōli* Lmn., *črljenā, pūti* Nmn., *bīt; pūpa, rečīni, pijažā, dvī; nēce, nīmamo, kūpiš, zapōlne, jedān, hodīl*, ali *čapāl, pūt, nōg, rūk* Gmn., ali *gromāč, nadīhāt, ocīdīt, srēdā, sādīla*, ali *dolci, ditē*), **Hreljin** (*pīvat, mēsto, plaščēnica, visōk, molīt; jīst; frātar, butīga, kupūjin, bonbōn, vūk; āndēl, krīla* Nmn., *pečūrka, posudīvan, šcāp, klobūk, dān* Gmn., ali *krīl; dītē, ležīmō, dīlīl*), **Zlobin** (*hrūšva, mēstīšće, oženīla, plovanija, lūnāc* 'lonac', *rēpū* Ljd., *bīt; črīvo, grījin* 1. l. jd., *komuōštra, žuhkī, slatkō, sīm; ānjel, crīkav/crīkva, zidāri, posujīvan, pivāč, lagāl, pūt; posujīvāt, krumpīrūn* ljd.)

- među središnjim istarskim u žminjskim govorima⁴⁸² imenom **Jurići, Orbanići**⁴⁸³ (*prēli, rīvat, lītra, konōba, kolūdrica, kolīki, konāc, konōp, kopāt, bīt; srīpi, riēže, bōbica, garāžon* ljd., *intrāda, Hrvatīc* Gmn., *kamijuōn, Hrvāt, k'ōs* 'kost'; *Mārkovo, kālcī, bārka, donalēvaš* 2. l. jd., *Lindārci, kal'ēvaj* 2. l. jd. imp., *bačāf* Gmn., *mlajūh, kračūn, kovāt, k'ōt, kljūč; vīnō, trāv'ōn* ljd.), **Hrusteti** (*nōse* Ljd., *dīco* Ajd., *postōleh* Lmn., *rukāmi, frmāt, otāc, jīs; vriēme, koltrīna, dugūje, bombōn, žīr; ziēlje,*

⁴⁸⁰ U ovu skupinu ulaze još i ikavsko-ekavski govor Kraljevice, te govori Senja i Garžinića, Zarečja i Milotskog Brega u Istri u kojima nije potvrđena sjevernočakavska metatonija pa nisu dijelom ovoga istraživanja. Lukežić, I. (1990:46).

⁴⁸¹ Tijekom vlastitoga istraživanja primijetila sam da dugi silazni i neoakut alterniranu u finalnome slogu i da su prednaglasne duljine u utrnuću, pa su na nakim mjestima znatno kraće ili su pak potpuno utrnule. Apsolutno su utrnule dužine mladega postanja, dakle one koje su rezultat duljenja u slogu zatvorenu sonantom kao u primjerima *dolci* ili *kantāt*.

⁴⁸² Prema bilježenju J. Kalsbeek (1998.) u mjesnim je govorima Žminjštine sustavan neoakut na finalnome položaju u riječi. Moje se pak opservacije podudaraju s onima S. Vranić (1999.a:296) da se u tim govorima zavnuti naglasak sporadično zamjenjuje dugim silaznim u završnome slogu.

⁴⁸³ U mjesnome se govoru Orbanića i svih ostalih žminjskih govora svaki dugi vokali *e* i *o* relaizira kao diftong *ie* ili *uo* bez obzira na to jesu li naglašeni ili nenaglašeni. Budući da je u žminjskim govorima (Debeljuhi, Domijanići, Gradišće, Karlovići, Krculi, Kresini, Križanci, Krničari, Kršanci, Laginji, Matijaši, Modrušani, Mužini, Pamići, Pifari, Prkaćini, Pucići, Šovati, Tomišići, Vadediji, Vidulini, Žminj.) dokinuta opreka po kvantiteti u slogu iz naglašenoga i da se ondje mogu ostvarivati samo kratki vokali, spomenuta se pojava ograničuje samo na dugi prednaglasni slog sa silabemima *e* ili *o*. O tome vidi i u: Kalsbeek, J. (1998.)

cričkva, ponedjeljka Gjd., *krieluōn* ljd., *mladić* Gmn., ali *kūn* Gmn.; *ruokē* Ljd., *krieluōn* ljd.)

- u pazinskim govorima **Pazina**⁴⁸⁴ (*ōbrva, pāmetin, šapicāla, besēdami* Imn., *zajīk, rebrō, krīf; ruōko* Ajd., *zi'āmo, umiēte, famīlja, ramiēn* Gmn., ljd. *mihuruōn*, ali i *otrokuōn/utrokuōn, nuōs; žmūrin, gruōjze, ucvirki, umriēt, češā* gl. pridj. radni m. r. jd., *spī; žliebāc, ūknō, nuožuōn / nuožiēn*) i **Berma**⁴⁸⁵ (*jūžino* Ajd., *kūhan, spēkla* gl. pridj. radni ž.r. jd., *pečēmo* 1. l. mn., *otrokā* Ajd., *prociēdīt, pōt* 'pod'; *kūnen, piēgjat, velānda, kašjān, debiēl, zuōp* 'zub', *Buōh* 'Bog',⁴⁸⁶ *stān, purān; stūkla* gl. pridj. radni ž.r. jd., *zīda, mladići* Gmn., *naplātimo, kumpīr, imiē* gl. pridj. radni m.r. jd.; *žūj*, ali *kjūč; mliekō, Pūlō* Ajd.)

- u ikavskome govoru **Klane**⁴⁸⁷ (*dōma, šenića, molī* 2. l. jd. imp., *koscī* Nmn., *přst, mēso, mrtvīga* Gjd., *povīj* 2. l. jd. imp., *kī; hārticu* Ajd., *trpljēnje, prišāu* gl. pridj. radni m. r. jd., *pōc; bīžāli* gl. pridj. radni m. r. mn, *hrānē* Gjd., *strīljāu*)

C) - među trsatsko-bakarskim govorima⁴⁸⁸ u mjestima imenom **Draga (Tijani), Sv. Kuzam, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica,**

⁴⁸⁴ O akcenatskome inventaru pazinskih govora vidi u: Ivić, P. (1961.a: 203) i Vranić, S. (1999.a:290), te u rukopisnome upitniku za Hrvatski dijalektološki atlas P. Šimunovića. Istraživanjem na terenu zamijetila sam sporadičnu tendenciju ostvaraja dugoga silaznoga naglasaka na mjestu zavnutoga u finalnome slogu riječi.

U mjesnome se govoru Pazina provodi gotovo sustavna diftongacija dugoga *e* i *o* u naglašenomu i nenaglašenomu slogu.

⁴⁸⁵ U mjesnome se govoru Berma dugi vokali *e* i *o* sustavno diftongiraju u *ie* i *uo*. Zabilježeno je sporadično nesustavno zatvaranje artikulacije dugoga naglašenoga *a* u primjerima *hlādu* Ljd., *zdrāvīje, velānda*, ali *grādu* Ljd., *jāji* Gmn., *narānča*. Opreka po intonaciji na dugim vokalim sve više slabi pa se ostvaruju dublete, a pri novim pomacima siline na prednaglasnu duljinu gotovo se sustavno ostvaruje naglasak silazne intonacije. U analiziranome materijalu nema potvrda za ostvaraj dugih vokala ispred jednoga od dvaju dugih naglasaka. Takvi primjeri nisu zapisani ni u dosadašnjoj literaturi koja se bavila tim govorom. Usp. Ivić, P. (1961.a:202-210), Kalsbeek, J. (1983:254-255), Vranić, S. (1999.a:290).

⁴⁸⁶ J. Kalsbek istu riječ bilježi kao *būoh* i analogno tome *niēco* 3. l. mn. za *niēco, liet* i dr. (1983:254). Mislim da se radi o istome naglasku, s tom razlikom da J. Kalsbeek naglasak diftong prikazuje kao mornu strukturu.

⁴⁸⁷ U mjesnome se govoru Klane zavnuti naglasak u finalnome položaju podlozan dvama tipovima promjena: moguće je dokinuće opreke po intonaciji (*bīū/bīū*) ili pak njegova pokrata (*bīū/bīū*). Znanaglasne su duljine sporadične i nesustavne.

⁴⁸⁸ Autorica monografije o trsatsko-bakarskim govorima, I. Lukežić (1996:88) ističe sporadično dikidanje opreke po intonaciji na dugim vokalima u mjesnim govorima Trsata, Bakra, Krasice i Praputnjaka. Istu sam tendenciju opazila i u govorima Škrljeva i Kukuljanova, dok se po mojemu istraživanju zavnuti naglasak sustavno i u tome položaju ostvaruje samo u mjesnim govorima Drage (Tijani) i Sv. Kuzma. Pritom valja imati na umu da takva zamjena može biti uvjetovana rečeničnom

Praputnjak i Ponikve⁴⁸⁹ (*plākat, hrūšva/krūška/frūška, polnōcnica, obūla, decīna, delīt, kupovāt, obūt, potōk, bīt, jīst, šlī* gl. pridj. radni m.r. mn.; *škōla, fijōlica, karijōla, koltrīna, bulīn, čapān, butīg* Gmn., ali i *butīg, sīn, kūm; crēkva/crēkav, vrāta, sōldi* Amn., *teplīna, vesēlje, pokōjni, otprēt, počēt, pomēl, pijēn, plovān, sīr, krōv, brōj*, ali *dīm, vōl*), **Trsat, Donja Vežica, Kostrena (Vrh Martinščice)**⁴⁹⁰ i **Bakar** (*kāmik, jābuka, dēlat, kolčīci, želēzo, kolēno, pečāmi* Dmn., *drobīt, čovīk/čovēk, krovā* Gjd., *jīst, pīt; mōre, tēlo, vōlet, čūjen, bombōni, čakulāmo, navigā* 3. l. jd., *bulīn, peč, kōst; fānjski, švīče, vrāta, plūca, dvanājsti, divōjka, kamēnja* Gjd., *kotāl, drobē* 3. l. mn., *vōl, tūc, kūc* Gmn., ali i *krāv* Gmn.)

- među creskim govorima⁴⁹¹ (izuzev mjesnoga govora Punta Križe koji je dijelom sjevernolosijskih govora) **Beleja**⁴⁹² (*pōšnet, mōliju, mēška, pavračala* 'povračala', *orihi, zovēmo* 1. l. mn., *marāt* 'morati', *šumpresāt, jigrāt, prišli* glag. pridj. radni m.r. mn., *brāt; frātar, čakulāmo, bombōna* Njd., *navigā, kantā, sīn; ānjel, kārte, dēlin, ponedējega* Gjd., *narōž*⁴⁹³ Gmn., *oprēt,*

intonacijom (kao u govoru Kastva) ili se može raditi o okazionalnome ostvaraju u pojedinoga ispitanika. Potvrda je tomu i moje istraživanje govora Trsata. Odgovarajući na pitanja iz Upitnika za utvrđivanje akcenatskih tipova imenica i glagola moj je ispitanik sustavno ostvarivao samo dva naglaska. Budući da se u svojoj dostupnoj literaturi mjesni govor Trsata određuje troakcenatskim, istraživanje sam ponovila i potvrdila u literaturi postavljene teze.

⁴⁸⁹ Navedenim su govorima zajedničke promjene u artikulaciji naglašenoga vokala *e* koji se sporadično i nesustavno ostvaruje kao zatvoreni (u dugim slogovima) ili otvoreni vokal (u kratkim slogovima). Budući da pojava nije sustavna, niti vokali izmijenjene artikulacije imaju status fonema, u tekstu će se radnje bilježiti njihov fonološki status.

⁴⁹⁰ Dugi naglašeni *e* u mjesnome govoru Kostrene (Vrh Martinščice) ostvaruje se sporadično i nesustavno kao zatvoreni vokal: *debēli, crvēn, pečēn* 1. l. jd., *prelēt, srēda, rukē* Gjd., ali *drobē* 3. l. mn., *sēl* Gmn. Kratki otvoreni *e* nije zabilježen.

⁴⁹¹ Za ove mjesne govore S. Vranić (1999.a:297) bilježi: "ã slabo izražene uzlaznosti alternira s â u svim slogovima, izuzev pred sonantima na vokalu podrijetlom od *šva* na kojem duljenje načelno izostaje (i u nekoliko drugih pojedinačnih slučajeva), pa i realizacija ã, ali se ã realizira i pri sekundarnu duljenju u nefinalnim slogovima (najčešće otvorenim) na vokalima /a/, /e/, /o/, izuzev na vokalu podrijetlom od starojezičnoga *šva*." Budući da je takav dugi naglasak uzlazne intonacije sekundaran, za određivanje će se akcenatskih statusa creskih govora iznositi samo primjeri s etimološkim, nepolozajnim zavnutim naglaskom. O tipu i dosezima takova duljenja po pojedinim punktovim bit će više rečeno u sljedećemu poglavlju.

⁴⁹² U mjesnome se govoru Beleja gotovo sustavno ostvaruje zatvoreno *e* u dugome i naglašenu slogu (*zelēna, udēlat, lēgnen, dēlin*, ali *Crēsu* Ljd.), a manje se sustavno zatvara dugi naglašeni *a* (*frātar, ānjel* ali *jāja*).

⁴⁹³ Budući da u ovoj riječi vokal preuzima distinktivno obilježje nazalnosti glasa koji mu slijedi i da se više nazal *n* ne artikulira kao samostalan govorni odsječak, u ovoj se

melčīn, lēt, dōn 1. l. jd.), **Beloga**⁴⁹⁴ (*čital, stūcena* gl. pridj. trpni, ž. r. jd., *ušijami* Imn., *govōrite, zajīk, smejēn* 1. l. jd., *glavā, bīn* 1. l. jd.; *zūbon* ljd., *glāvu* Ajd., *tēlo/tiēlo, razumēmo, jigrāju, netjāk, hčī; piše* 3. l. jd., *bārbi* Nmn., *poznīvan, divōjka, sekārva, decān* Dmn., *malčē* 3. l. mn., *čūl*), **Dragozetića**⁴⁹⁵ (*prijatelj, švitlošt, tarbūhi, nošimo* 1. l. mn. imp., *otac, pahlū* 'paklu', *čū* 1. l. jd.; *būden* 1. l. jd., *ovōmu, f belū* 'u bijelome', *peč; nīman, šēdon* 'sedam', *divōjka, debelēji, mihūr, špijū* 3. l. mn.), **Orleca** (*hītit, kūhat, morāt, kupāt, glavā, kotlā* Gjd., *krōf; crēvo, butēga, molān, narānš* Gmn., ali i *narānž* Gmn., *rōg, mēd; štānga, dōlceh* Lmn., *divōjka, koncēn* ljd., *nōh* Gmn.), **Ustrina**⁴⁹⁶ (*dēbel, siła, pomētat, promētīt se* 'vjenčati se', *boyāt, visokō, perēn* 1. l. jd., *spāt; mōvi, kāšjen, bevānda, bombōn, kantā* 3. l. jd., *sīn, svēt; scēdi* 3. l. jd., *ānjel, abulānta, janjāc* Gmn., ali i *čavāl, spīn* 1. l. jd., *ftīc* Gmn.) i **Valuna**⁴⁹⁷ (*pōcet, hēbat* 'slušati', *kopāt, perēmo* 1. l. mn., *jimēt, vinā* Gjd., *mladičan* Dmn., *brođičina, peklā* gl. pridj. radni ž. r. jd., *brāt; sīni, armōnijo* 'orgulje', *kantāju, komīn, klamān* 'kunem'; *diēlimo* 1. l. mn., *sēlkel* gl. pridj. radni m. r. jd., *fundamēntah* Lmn., *scijū* 'mokre', *mladić* Gmn., *tlēc*).

riječi bilježi nazalizirani vokal. U mjesnome ga govoru Vrane, u primjeru *kupīr* 'krumpir' bilježi i S. Vranić (1999.a:398).

⁴⁹⁴ U Upitniku za hrvatski dijalektološki atlas što ga je u Belome ispunila S. Hozjan gotovo se sustavno zatvaraju dugi naglašeni *a*, *e* i *o*. Dok je takva realizacija tipična za vokale *a* i *e* i u ostalim creskim govorima, pojava je zatvaranja vokala *o* nesustavna i svodi se na sporadične primjere. Ne bilježe je ni S. Vranić (1999.a:297) ni N. Velčić (2003.).

⁴⁹⁵ Kao i u mjesnome govoru Beloga, i u Dragozetićima je evidentno zatvaranje vokala *e* i *a*, s time da se dugo naglašeno *a* zatvara do *o*.

⁴⁹⁶ U mjesnome se govoru Ustrina gotovo sustavno svaki dugi naglašeni *a* artikulacijski zatvara. Tomu su podložniji primjeri s etimološki dugim *a* od onih u kojima je *a* sekundarno produljen (*krāva, štāle*, ali i *kāmik*). Zabilježena je sporadična i nesustavna pojava zatvorenoga *e* (*dēlat, ponēst, prerēzala, pomēla*, ali *scēdi, grēn, nasmēl, nasmēla, slēza* Gjd., *crēkva*). Isto bilježi i S. Hozjan Upitniku za Hrvatski dijalektološki atlas.

⁴⁹⁷ Zatvaranje je artikulacije dugoga naglašenoga *e* sustavnije u etimološki dugih vokala, no u onih koji su dugi kao rezultat kasnijih duljenja (*rēzat, dēlimo, vrēme*, ali *cēlica, cēkat*, ali i *calcēti*). Kadšto se etimološki dugi naglašeni *e* diftongira (*ziēnska, žiēn*).

2.5.2. Govori sa starijom akcentuacijom

Govori sa starijom distriucijom se od govora sa starom distribucijom razlikuju samo vrstom naglasaka.⁴⁹⁸ Budući da je u sustavu samo jedan kratki naglasak, promjena se vrste naglasaka može odnositi samo na naglaske duge kvantitete. Takvoj je promjeni najpodložniji naglasak uzlazne intonacije u dočetnome slogu riječi. Na tom mjestu dolazi do dokidanja opreke po intonaciji i ostvaruje se naglasak silazne intonacije. Potom do takve metatonije dolazi u inicijalnome slogu i tek na koncu u finalnome slogu kada sustav postaje dvoakcenatskim. Promjene su mjesta naglasaka moguće, ali su rijetke i odnose se na iste kategorije u kojima su moguće u govora sa starom akcentuacijom. S obzirom na dosege opreke po intonaciji u dugim slogovima i fonološki status naglašenih prozodijskih elemenata I, Lukežić govore ovoga tipa dijeli u tri skupine: "U prvoj su skupini govori u kojima se zavnuti akcent pouzdano realizira u nekoj od pozicija izvan ultime, u drugoj su skupini govori u kojima je zavnuti akcent fonološki irelevantan ali se u govoru realizira kao stilogeni element pa zapisi markiraju alternacije $\sim$ i $\sim$ akcenta, a u trećoj su skupini govori u kojima zavnutog akcenta nema ni u prozodijskom sustavu ni u govoru."⁴⁹⁹ Budući da akcenatska klasifikacija nije ciljem ovoga rada i prethodno je učinjena za sve sjeverozapadne čakavske govore, a s obzirom na složenost utvrđivanja precizne i metodološki točno postavljene granice između govora sa starom i starijom akcentuacijom, u ovome se dijelu radnje mjesni govori sa starijom akcentuacijom neće dalje dijeliti u navedene skupine, već će se dijeliti prema broju naglašenih prozodijskih jedinica u dvije skupine, troakcenatski i dvoakcenatski, i prema zastupljenosti nenaglašenih duljina u tri skupine kako je to učinjeno za govore sa starom akcentuacijom.

2.5.2.1. Stariji troakcenatski govori

A) - među ikavsko-ekavskim govorima⁵⁰⁰ **Grobnika**⁵⁰¹ (*kōrēn*, *svitlo*, *pjüsnūt*, *kāntāla*, *kopānjica*, *selō*, *bīlā* gl. pridj. radni ž.

⁴⁹⁸ Stoga bi u ovu skupinu ulazili i mjesni govori s dokinutom oprekom po kvantiteti na naglašenim vokalima koji su prethodno izuzeti iz daljnijega istraživanja zbog nemogućnosti utvrđivanja metatonijskoga cirkumfleksa. Terenski sam istražila mjesne govore Skitače (*Škitāca*) i Ravni i utvrdila da se u njima još dobro čuvaju stara akcenatska mjesta, npr. *utrōk*, *sebē* A, *dolci* Nmn., *Božič*. Isto bilježi S. Vranić (1999a:302) za južne labinske govore Skvaranske, Brovinja, Viškovića, Drenja, Crnoga navodeći primjere *blet*, *yrēh*, *len*, *délovac*, *crékva*, *mlóda*, *rabašpánja*, *sleparija*, *ostórin*, *mihúr* (*bokón* u govoru Skvaranske), *jopnó* (rabljeni su znakovi koje je rabila S. Vranić) i J. Kalsbeek za govore Diminića i Cerovice (1983:251-252).

⁴⁹⁹ Lukežić, I. (1990:47).

⁵⁰⁰ Ovome popisu I. Lukežić (1990:47) pridaje i mjesni govor Križišća.

r. jd., *sēst*; *rādiyo*, *brīje*, *koltrīne*, *kupūjen*, *plovān*, *pečēn* l. l. jd., *hcēr*; *crīkva*, *tāncat*, *pečūrva*, *narānča*; *mlīkō*, *zākōn*; *vētār*, *cimītēr*); **Grižana**⁵⁰² (*finila*, *črišnje*, *fāntīne* Nmn., *grmōvī*, *iskāt*, *lūknō*, *fit*; *črāfi*, *drīvo*, *fāmīlija*, *okrabuljānī* Njd. m. r. odr. lik, *kaštrōla*, *kaštīgān* gl. pridj. radni. Njd. m. r., *kamenī* Njd., *klādū*, *kīn* Lmn.; *fūndamēnti* Nmn., *divōjčica*, *dvōr*, ali *krōv*, *kostānj*, ali *petūn*, *kopāl*, ali *debēl*, ljd. *sestrūn*, ali *grānūn*, 3. l. mn. *gredū*, ali *klādū*; *žīvēli*, *tārvēz* 'pregača'; *znāmēn*, *začrafānūn*), **Križišća**, **Drivenika** i **Triblja** (*otāc*, *rīzat*, *ditēta* Gjd., *nogāmi* Imn., *teplīt se*, *popā* Gjd., *šīt*; *frātār*, *motōri*, *kujīna*, *bonbōn*, *kopān* l. l. jd., *grūnt*, *léd*; *grūnta*, *čāvla* Gjd., *pondīljka* (Drivenik) / *pōndīljka* (Tribalj); *zōrnīca*, *glāvūn* ljd.; *mūrāv*, *nīmān*)

- među sjeveroistočnim istarskim idiomima u govoru **Opatije**⁵⁰³ (*pērē*, *krūšva*, *tučēmo*, *Opatiju* Ajd., *stuklā*, *cedīt*, *šlā* gl. pridj. radni ž. r. jd.; *črjēnī*, *butīga*, *dugūje*, *butīg* Gmn., *pečēn* l. l. jd., *orēh* Gmn.; *klēla* gl. pridj. radni ž. r. jd., *jādi* 3. l. jd., *divōjka*, *utōrka* Gjd.; *pojūbīt*; *zelēnū*)

B) - među gorskokotarskim ikavsko-ekavskim govorima u **Brestovoj Dragi**⁵⁰⁴ (*gljīva*, *ōpalil* gl. pridj. radni m. r. jd., *gōdin* Gmn., *metēmo*, *šotokāljac*, *slanīna*, *selō*, *staklō*, *noći* Ljd., *zūt*; *grījemo*, *ūho*, *kupūjemo*, *pantalōni*, *škriljāk*, *letīn* l. l. jd., *mēd*; *klēla* gl. pridj. radni ž. r. jd., *pōlnočka*, *crīkva*, *kantrēga*, *pečūrka*; *pūhāla* gl. pridj. radni ž. r. jd., *pētāk*)
- posebnu skupinu unutar govora sa starijom akcentuacijom čine oni "bez zavnutog akcenta u prozodijskom sustavu, ali

⁵⁰¹ Pritom se misli na sva sela smještena sjevernije od Rijeke počevši s Orehovicom, Pašcem, Svilnom, Čavlima, Mavrincima, Cernikom, te svim selima smještenim uz rub Grobničkoga polja i uz gornji tok Rječine.

⁵⁰² Opreka po intonaciji na dugoj ultimi, po mom je mišljenju samo djelomično dokinuta, odnosno ostvaruju se inačice s obama akcentima. U tom se smislu akcenatski sustav Grižana ne razlikuje mnogo od akcenatskoga sustava Novoga Vinodolskoga koji se, vjerojatno još uvijek slijedeći Beličev opis iz 1909. smatra starim sustavom.

⁵⁰³ U mjesnomu je govoru Opatije samo sporadično očuvana opreka po kvantiteti u nenaglašenu dugu slogu pa se ostvaruje *zelēnū*, *kāšjēn*, ali *dēlin*, *vētār* i *krīlēh* Lmn., *njāzlō*, ali *pīlā* gl. pridj. radni ž. r. jd., *mlēkō*. Prednaglasna je duljina znatno kraća.

⁵⁰⁴ U mjesnome se govoru Brestove Drage sporadično i nesustavno ostvaruju kvalitativne mijene naglašenoga vokala *e* ovisno o njegovoj kvantiteti. Tako se kratki naglašeni *e* u inicijalnoj poziciji sporadično otvara (*dēbel*, *mēla*, *mēstu* Ljd. ali *nēstve*), a dugi se naglašeni i nenaglašeni *e* sporadično zatvara (*zvēzde* Nmn., *kljūčēn* Lmn., *postōlen* (u jednome primjeru ostvaruje se diftong *briēgu* Ljd.), ali *kamēnja*, *zēlja*, *sređu* Ajd.). Dugi je *a* lagano zatvorene artikulacije. Za sustavnije bi zaključke o ovoj pojavi trebalo provesti detaljnije istraživanje. Budući da se radi samo o realizaciji i da nove jedinice nemaju fonološki status, u tekstu se radnje neće posebno bilježiti.

s mogućnošću njegove realizacije kao stilogenog elementa govora, i to na starim distribucijskim mjestima zavinutoga akcenta ili u pozicijama na koje je sporadično povučena silina.⁵⁰⁵ Budući da u njima nije potpuno dokinuta opreka po intonaciji, takvi se govori smatraju troakcenatskim. Tako je u krčkim govorima **Jurandvora**⁵⁰⁶ (*br̄itvan se* 1. l. jd., *špiljac* 'ječam', *divōjak* Gmn., *selū* Ljd., *Jurandvorī* Ljd.; *crīva*, *butīga*, *grād*; *šūša*, ali *crīkva*, *kljēla*, ali *tēlcīc*, *mučīn* 1. l. jd., Gmn. *orīh*, ali i *mladīc*, ljd. *mlīkōn*, ali *koncēn pūž*; *stāblō*, *bīljcēn*) i **Vrbnika**⁵⁰⁷ (*nāranča*, *Mēlinska*, *hōveje* Njd., *divōjāk* Gmn., *zornīca*, *palēc*, *slebrō*, *dāt*; *čūjen*, *peštāmo* 1. l. mn., *lobīžu* 3. l. mn., *pēndūn* 'naušnica', *kopān* 1. l. jd., *šōs*; *kamenī*, *pijēn*, Gmn. *krāv* ali *orīh*, *sūša*, *pūt*, *kjūč* ali *pālca* Gjd., *ponedījka* Gjd.; *pīlā* gl. pridj. radni ž. r. jd., *brījū* 3. l. mn.; *kupānī* 'kupanje')

- u boljunskim središnjim istarskim govorima⁵⁰⁸ u mjestima imenom **Boljun**⁵⁰⁹ (*ōko*, *vīdet*, *mehurīca*, *juokāla*, *sedēt*,

⁵⁰⁵ Lukežić, I. (1990:48). Problem je pri utvrđivanju ovih govora izloženost ispitivača situaciji koja se može odrediti stilogenom. Naime, već sama prisutnost ispitivača za obavjenike najčešće nije osobito ugodna, pa oni iskazuju određenu rezerviranost ili egzaltiranost koja se odražava u govoru. Problem je i kulturološke naravi jer se u našoj uljudbi ne drži pristojnim iskazivati emocije, osobito ne pred nepoznatom i službenom osobom, pa se takav emocionalno nabijen diskurs u govornoj situaciji ovoga tipa ostvaruje posve slučajno, a dobiveni podaci nisu podložni provjeri jer su okazionalni i trenutni. I poljednji, ali ne i manje važan metodološki problem pritom jest potreba točnoga određenja "stila" govorenja koji se u analizi bilo koje jezične razine uzima u obzir. I u standardnome se jeziku donekle razlikuju jezične značajke pojedinih funkcionalnih stilova. Stoga popis mjesnih govora ovoga tipa valja uzeti s rezervom.

⁵⁰⁶ U mjesnome su govoru Jurandvora i prednaglasne duljine u gubljenju. One koje su još na starim distribucijskim mjestima, znatno su kraće. Zabilježeno je i nekoliko primjera sa zanaglasnom duljinom (*krēljūt*).

⁵⁰⁷ I u mjesnome su govoru Vrbnika prednaglasne duljine u gubljenju, a zanaglasne se svode na rijetke primjere. U odnosu na govor Jurandvora ostvaraj je zavinutoga naglasak u mjesnome govoru Vrbnika češći.

⁵⁰⁸ O inventaru naglašenih prozodema u boljunskim govorima u literaturi postoje različiti rezultati. Prema istraživanjima P. Ivića u Lupoglavu (1961.a:203), J. Kalsbeek u Semiću, Gorenjoj Vasi, Vranji i Boljunskom Polju (Kirčija i Novljani) (1983:256-257) i N. Draščić-Vivoda u Lupoglavu (1997.a:107-125) i Semiću (2001:9-26) u boljunskim se govorima ostvaruje tonska opreka na dugim vokalima. S. Vranić terenski je istražila mjesne govore Bresta, Lesišćine, Dolenje Vasi, Vranje i Paza (1999.s:299), a P. Šimunović je u Boljuni i Lupoglavu ispunio upitnik za Hrvatski dijalektološki atlas. Oba ova autora bilježe dvojne ostvaraje. Iz Šimunovićeve je materijala razvidno da se zavinuti naglasak najbolje čuva na starim etimološkim mjestima, a da se u gramatičkim morfemima ili u slogovima zatvorenim sonantom ili pak pri prijenosu siline na prednaglasnu duljinu sustavno ostvaruje dugi silazni

obrās, *sēs* 'sjesti'; *zuōbah* Lmn., *tiēlo*, *dopejāmo*, *nevuōdo* 'nećak', *kopā* 3. l. jd., *zrmān*⁵¹⁰ 'bratić', *muōš* 'muž'; *rāsa* gl. pridj. radni m. r. jd., *ucvīrki*, *divuōjka*, *lancūn*, *kopā* gl. pridj. radni m. r. jd., *dvuōr*; *ylāvā*, *griedā*, *kjūčīēn* ljd.), **Semić**⁵¹¹ (*mōli* 3. l. jd., *brātun* ljd., *mladīci* Gmn., *pečēmo*, *telāc*, *speklā* gl. pridj. radni ž. r. jd., *debē* 'debeo', *sē* 'sve'; *muōre*, *loāje*, *butiēga*, *kopoāmo*, *puōlne*, *žiēnsko* Ajd., *zeliēnje*, *ponedīljka*, *kroā* Gmn. 'krava', ali i *sabōt* Gmn., *trōvā*, *klijēmo* 'psujemo') i **Lupoglav**.⁵¹²

2.5.2.2. Stariji dvoakcenatski govori

A) - među uzobalnim govorima sjevernoga Hrvatskoga primorja u mjestima imenom **Selce** (*pīvat*, *sēla* 'sjela', *zaborāvēl*,

naglasak. Budući da je status zavinutoga naglasak u boljunskim govorima dvojben, uvrstit će se u kategoriju govora u kojima na dugim naglašenim slogovima alterniraju naglasci različitih intonacija.

⁵⁰⁹ U suvremenome se mjesnome govoru Boljuna svaki dugi *e* i *o* ostvaruju kao diftonzi *ie* i *uo*, a artikulacija se dugoga naglašenoga *a* sporadično zatvara.

⁵¹⁰ P. Šimunović u upitniku za HDA (str. 27) uz naglašeni vokal bilježi i nazalizirani pazvuk *ʔā* nalik onome kakav se ostvaruje i u mjesnome govoru Žminja ili Berma. J. Kalsbeel (1983:257) ga ovjerava i u Boljunskome Polju. Za svojih ga višekratnih istraživanja u Boljuni nisam više čula.

⁵¹¹ U mjesnome su govoru Semića (lokalno ga stanovništvo naziva *Sēmicē*) znatne promjene u vokalizmu. Sustavna je diftongacija dugih naglašenih i nenaglašenih *e* i *o* u *ie* i *uo* (*brēgū* > *briegū*, *ponedēljak* > *ponedīljka*; *Tōne* > *Tuōne*, *krōv* > *kruō*). Vokal *e* koji je sekundarno produljen ostvaruje se ponešto zatvorenije ([mēsto]). Dugi se *a* realizira između *a* i *o* i ima različite ostvaraje: kao *o* (*grōdū* Ljd.) ili kao diftong *oa* (*groād*, *hloadē* Ljd.). Češći je diftonški ostvaraj na kojemu je obavjesnica inzistirala budno prateći način mojega zapisivanja čak i onda kada ga ne bi izgovorila. Kratki se naglašeni *e* nesustavno ostvaruje kao vokal otvorene artikulacije (*cvēk*, *mēsec*, *mētla*, *zēmļa*, ali *pečēmo*, *klijēmo*). Prema P. Iviću (1961:207) ova je dvojnost određena različitim podrijetlom jata, pa se tako vokal *e* koji je podrijetlom od kratkoga *e* ili kratkoga prednjega nazala (ɛ) artikulacijski otvara, a onaj podrijetlom od jata ne mijenja svoje značajke. Na temelju zabilježenih podataka nije moće ovjeriti tu tezu jer je obavjesnica u oblicima prezenta 1. l. mn. glagola *peč* i *klīet* i svih ostalih glagola toga tipa sustavno ostvarivala vokal *e* uz neizmijenjena inherentna distinktivna svojstva, premda nije etimološki od jata, a nasuprot je tome sustavno otvarala vokal *e* u svim oblicima paradigme imenice *mēsec* u kojima je na njemu kratak naglasak, premda je etimološki od jata.

⁵¹² Mjesni govor Lupoglava nisam terenski obrađivala, ali se na temelju Ivićeve (1961.a:202) primjedbe da je govor "Semića kod Lupoglava (...) uglavnom identičan s onim u Lupoglavu" mogu izvesti neki zaključci. Prema podacima iz Ivićeve rada (1961.), mjesni se govor Lupoglava ipak razlikuje od semičkoga, no ne u prozodiji, već u vokalizmu. Naime, on bilježi samo diftong *ie* (< ē), ali ne sustavno jer stoji *stojē* (3. l. mn.), dok se dugi *a* i *o* ostvaruju neizmijenjeno (*zājac*, *vrājži*; *otrōjči*, *vūčō* 3. l. mn.). Sustavno bilježi otvoreno *e* prema pravilu navedenu u prethodnoj bilješci (*Sinožēt*, *sedītē* 2. l. mn.). Više o govoru Lupoglava vidi u radu N. Draščić (1997.a).

boděmo 1. l. mn., *proklīnjā* 3. l. jd., *sělā* 'sijala', *lokvā*, *smoki* 'plod smokve', *bit*; *dilīš*, *ānjēl*, *bāla* 'lopta', *stojīmo* 1. l. mn., *hodil*, *morān* 1. l. jd., *stāt*, *pōc*; *Mātē*, *zībāt*, *dīšīmo*, *tēlcīc* Gmn.; *gōlūb*, *jāčmīk*, *frātār*) i **Dramalj** (*lāčān* 'gladan', *nōseca* 'trudna', *kīklja* 'suknja', *pomōgāl*, *kljūčānica*, *debēla*, *pētāk*, *ženā*, *Rīkā*, *kōš*, *sīst*; *njūrgat*, *trēsāl*, *cīmīter*, *obūjēn* 1. l. jd., *kāntāl*, *kopāj* 2. l. jd. imp., *takujīn*, *sīn*, *tūc*; *trūdñā* 'umorna', *obūci* 2. l. jd. imp., *crīkāv* Gmn.; *bogātī*, *jūtār* Gmn., *blagājnīk*)

- među autohtonim krčkim govorima u mjestima imenom **Omišalj** (*kōtula*, *rūvā* 'gura', *būšak*, *Omišej*, *govorēlo*, *dumbokō*, *telēc*, *Vezēm* 'Uskrs', *pāst*, *prēst* 'prst'; *sēnce* *kapelāna* Gjd., *karijōla*, *debē* 'debeo', *dr̄mūn*, *žēt* 'žut'; *ošūšīli*, *crīkvā*, *zōrnīc* Gmn.; *dōbēr*, *ānjēl*) i **Dobrinj** (*vōlit*, *ōblāk*, *zāsē* gl. pridj. radni m. r. jd., *siromāšān*, *divōjāk* Gmn., *lumbrēla*, *crīki*, *hārtāt se*, *čovjenā*, *lēc*, *šlā* gl. pridj. radni ž. r. jd.; *čāvla*, *mōvī* 3. l. jd., *teplīna*, *abulānta*, *oglušījēn*, *ružmarīn*, *butīg* Gmn., *kopā* gl. pridj. radni m. r. jd., *šō* gl. pridj. radni m. r. jd., *prīt*; *tēlcīc*, *gārdēlca* Gjd.; *māterē* Gjd., *bōlničār*; *pozākōnjēn*)

B) - u istarskim ikavsko-ekavskim mjesnim govorima **Kožljaka**⁵¹³ i **Jasenovika**⁵¹⁴ (*mīsec*, *krūška*, *kontrolūje* 3. l. jd., *metēmo* 1. l. mn., *mōčāk* (Kožljak), *otrōk*, *mēs* 'mesti'; *mōčak* (Jasenovik), *šēsti*, *tēlca* Gjd., *brojīmo*, *smījemo* (Jasenovik), *narōnča*, *žbukō* 3. l. jd., *debēl*, *dōn* Gmn., *smījēmo* (Kožljak); *kuolci*, *pietāk*)

⁵¹³ I. Lukežić mjesni govor Kožljaka svrstava u drugu skupinu starijih akcenatskih sustava, dakle one u kojima se zavnuti naglasak ostvaruje kao stilogeni element govora. Tijekom vlastitoga istraživanja nisam ga opservirala, pa mjesni govor Kožljaka određujem dvoakcenatskim.

Dugi *e*, *a* i *o* u mjesnome govoru Kožljaka znatno izmjenjuju kvalitetu pa raspon njihova ostvaraja varira od vokala zatvorena tipa do diftonga. Promjenama su jednako podložni u naglašenim i nenaglašenim slogovima. Tako su za dugo *e* zabilježeni primjeri sa zatvorenom artikulacijom tipa *debēl* i oni s diftonškim ostvarajem *ženiē* Gjd. Dugo se *a* realizira kao dugo *o* (*dōn* Gmn.), a dugo *o* kao diftong *uo* (Nmn. *uduōvci*, *kuolci*). Ispitanica je istaknula da se diftongacija vokala *e* i *o* izraženija u samome centru Kožljaka.

Prednaglasne su duljine očuvane, ali su rjeđe zbog učestala pomaka siline na prednaglasnu duljinu.

⁵¹⁴ Mjesni se govor Jasenovika razlikuje od mjesnoga govora Kožljaka samo brojnijim pomacima siline, osobito onim na dugu penultimu (*trōvā* Ko : *trōva* Ja; *svīcā* Ko : *svīca* Ja) s time da se na tim mjestima i u govoru Kožljaka često čuje naglasak dio siline kojega se ostvaruje na penultimi, tzv. polupreneseni. Zbog takva je prijenosa siline broj prednaglasnih duljina još manji.

- među središnjim istarskim u rubnim pazinskim govorima **Škopljaka**⁵¹⁵ (*hrūšva*, *kūco* Ajd., *Brežāni*, *zajīki*, *jakēto*, *bušnūt*, *pridī* 2. l. jd. imp., *sestrē* Djd., *sō* 'jesu'; *piēgljat*, *proāvi*, *driēvo*, *pijōnca* Ajd., *kantoāmo*, *juštiēvat*, *metiēn* 1. l. jd., *Ingliēš* 'Englez', *mižuōl*, *znōn* 1. l. jd., *mūš*, *piēt*, *prociedīt*, *kūnēmo*) i ekavskoga dijela **Gologoričkoga Dola**⁵¹⁶ (*kūpin* 1. l. jd., *slēbrni*, *starēji*, *Gologrški*, *živōt*, *čovēk*, *cvēk*; *nūna* 3. l. jd., *muōre*, *žiēnska*, *postuōlah* Lmn., *narōnča*, *dovuāc* Gmn., *koncēn* ljd., *kruōv*, *uōn*; *mliēkō*, *glōvā*)

C) - među sjeveroistočnim istarskim govorima u govoru **Lipe**⁵¹⁷ (*ščīpnit*, *pēčen* 1. l. jd., *debēl*, *črjēno*, *rešēto*, *smejēmo se*, *lagāt*, *utrokā* Gjd., *sīc*; *bōršah* Lmn., *kūnemo*, *vōli* Imn., *narānča*, *kupaōne* ljd., *kantāmo*, *devōjk* Gmn., *pustīn* 1. l. jd. *yrāt* 'grad'), **Brseča**⁵¹⁸ (*brātun* ljd., *pōčin* 1. l. jd., *jāla* gl.

⁵¹⁵ U sistemu dugih vokala ostvaruju se diftonzi *ie* (< ē), *oa* (< ā) i *uo* (< ō), ali se dugi *a* ostvaruje i kao dugo zatvoreno *o*. Sporadično se ostvaruje opreka po intonaciji na dugim vokalima (npr. *crīkva*).

Zanimljiva je usputna opservacija mojega obavjesnika o autohtonom tipu istarskih govora. On kaže: "Kadī se miēša krvoāva i sūra zemljā je prōvi istrijoānski zajīk." Radi se upravo o prostoru središnje Istre u kojemu i jest jezgro arhaičnih autohtonih ekavskih govora.

⁵¹⁶ I u ekavskome je dijelu govora Gologoričkoga Dola evidentna tendencija promjene artikulacijskih značaki nevisokih dugih vokala bez obzira na (ne)naglašenost. Tako se dugi *e* ostvaruje najvećna kao diftong *ie* (*mliēkō*), ali rjeđe i kao vokal zatvorene artikulacije *ē* (*koncēn*); vokal se *a* ostvaruje kao zatvoreni *o* (*narōnča*) ili kao diftong prvi element kojega se artikulira negdje između *o* i *u* (*dovuāc*); a dugo *o* kao diftong *uo* (*kruōv*, *uōn*).

U prikupljenu materijalu nema potvrda za ostvaraj prednaglasne duljine ispred dugoga naglašenoga sloga. Sve su pokraćene.

⁵¹⁷ "Izvorni govornici sasvim sporadično na starim mjestima izgovaraju čakavski akut, a također se samo sporadično ostvaruju zanaglasne i prednaglasne duljine" (Drpić, I.; Vranić, S. (2000:23). Isto sam opservirala za svojih terenskih istraživanja, no broj je kategorijalnih pomaka, osobito u glagola, znatno veći pa se po toj stavci mjesni govor Lipe znatno razlikuje od ostalih dvoakcenatskih sustava. O tome vidi više u poglavlju o akcenatskim tipovima.

⁵¹⁸ Domicilno ga stanovništvo naziva *Bršēč*.

U sustavu se sporadično čuju zavnuti naglasci na starim distribucijskim mjestima (*crēkva*), a česte su, ali opet nesustavne prednaglasne duljine (*kjēnēmo*, *rasēkāt* 'cijepati'). Isto su za mjesni govor Brseča opservirali M. Moguš (1993:316-317) i S. Vranić (1999.a:299). M. Moguš bilježi i zatvoreniju artikulaciju dugoga naglašenoga *e* koju ja nisam zamijetila, a otvaranje kratkoga naglašenoga *e* samo sporadično u primjerima *mēsec*, *vēli*.

Prema istraživanjima S. Vranić (1999.a:299) i opservacijama obavjesnice, školovane osobe s razvijenim osjećajem za detektiranje finih razlika među govorima, brsečkome su govornome tipu akcenatski bliski mjesni govori Martine (*Mārtina*), Jelene (*Jelēna*) i Zagora (*Zagōre*) (po obavjesnici i Golovika (*Golōvīk*)). S time da su u govoru Sv. Jelene i Zagora prednaglasne duljine još su uvijek sustavne.

pridj. radni ž. r. jd. 'jela', *centimëtar*, *tečëmo*, *selë* Ljd., *prišlã* gl. pridj. radni ž. r. jd., *telčič*, *jīs*, *jōrgovan*, *përje* 'lišće', *rīnin* 1. l. jd., *butëga*, *ocvīrki*, *pijīn* 1. l. jd. *mučīš*, *orēh* Gmn., *bumbōn*, *lëd*)

- u mjesnim govorima smještenim na rubu prostora što ga u Istri zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori.⁵¹⁹ u pazinskome govoru *Trviža*⁵²⁰ (*đīcu* Ajd., *kōtula* 'suknja', *kōpaš* 2. l. jd., *debëla*, *mladići* Gmn., *postōle* Amn., *selë* Ljd., *skrojīt*, *mūs* 'musti'; *grījemo* 1. l. mn., *mōre*, *kūne* 3. l. jd., *podīēlit*, *butëga*, *vitūru* 'automobil', *kašljān* 1. l. jd. *debël*, *zūp*, *mūš*) i motovunskom govoru *Zamaska*⁵²¹ (*ūžina*, *zāprla* gl. pridj. radni ž. r. jd., *večëra*, *tečëmo* 1. l. mn., *teklī* gl. pridj. radnji m. r. mn., *Žamaskā* Gjd., *bylō* gl. pridj. radni s. r. jd., *bušnāt* 'poljubiti', *jēs* 'jesti'; *vrāta*, *tūčite* 2. l. mn. imp.,

⁵¹⁹ Svim je ovim mjesnim govorima zajednička jača ili slabija tendencija (ali još uvijek nesustavna) akcenatskoga pomaka, osobito kratkoga naglasaka s ultime na dugu penultimu. Time je znatno smanjen broj primjera s potencijalno ostvarivom prednaglasnom duljinom. U tim su sustavima zabilježeni njezini sporadični ostvaraji: *Trviž* (*pētāk*, *dōjdi*), *Zamask* (*gnjīzdō*, *mlēkō*, *būmbōne* Amn.).

⁵²⁰ Mjesni govor *Trviža* S. Vranić određuje starijim dvoakcenatskim sustavom napominjući da opreka po intonaciji nije potpuno dokinuta već da alterniraju oblici s obama naglascima na starim mjestima (*Tvižānka* / *stēlna*, *drājž*, *mihūr* / *krbūn*, *postōl*). Zabilježila sam primjere *kē* 'kleti', *plātin*, *vrāta*, *ponedīljka*. S obzirom na gotovo sustavan pomak kratkoga naglasaka s ultime, mogao bi se ovaj sustav određivati i novijim. Ako se silina pomiče na dugi vokal, na njemu se ostvaruje naglasak uzlazne intonacije koji se od zavirutoga naglasaka razlikuje ravnom uzlaznom tonskom linijom dok je ona u zavirutoga skokovita. Taj naglasak nema fonološku vrijednost niti ga valja bilježiti znakom za zavnuti naglasak.

Kvalitativne su promjene na vokalima *e* i *a* u dugim slogovima u mjesnome govoru *Trviža* slabijega intenziteta, pa je ovjereno *podīēlite*, *biēla*, ali *počēt*; *trāva narānča*, *kašljān*, *dāmo*, ali *plātin*, *kālamō*, *znāmo*, *kantāju*. U prikupljenu materijalu nema potvrda za artikulacijske izmjene dugoga *o* (*ōvce*, *mōre*, *dōjdi*). Isto opservira i S. Vranić (1999.a:299), ali su njezini obavjesnici sustavnije ostvarivali diftong *ie*.

⁵²¹ U pojedinačnim je primjerima očuvan zavnuti naglasak, najčešće u medijalnoj poziciji (*užānca*).

Promjene su u artikulaciji nevisokih dugih vokala znatno rjeđe i slabijega intenziteta no u ostalim istarskim govorima. Dugo se *e* okazionalno ostvaruje kao vokal zatvorene artikulacije (*vēli*, *rēžnji* 'čvarci', *kamēnja* Gjd., ali *klēt*, *mlēka*), dugo se *a* vrlo rijetko zatvara (*hvālila*, *māčak*, ali *dāmo* 1. l. mn., *vrāta*), a promjena artikulacije dugoga *o* zabilježena je samo u primjeru *kuōncen* Ijd., ali *brōt*, *udōvci*. S. Vranić (1999.1:301) opservira češći diftonški ostvaraj dugoga *e* i navodi samo jedan primjer zatvorenoga dugoga *a* (*Germānci*, *užānca*, *domāča*).

Stanovnici *Zamaska* svoj govor određuju kajkavskim zbog uporabe zamjenice *kaj* (*kā*) i osjećaju promjene u svome govoru pod uticajem susjednih, po njima čakavskih govora.

debē 'debeo', *procēdit*, *kopāmo*, *teplīna*, *kunfīn*, *kolaciōn*, *kordoncīn*, *butēh* Gmn., *plēs*)

- u labinskim govorima mjesta imenom:⁵²² *Vozilići*⁵²³ (s reliktnim ostvarajima prednaglasnih duljina) (*lējit* 'čitati', *jāle* gl. pridj. radni ž. r. jd., *plaščēnica* 'vunena šira traka', *metëmo*, *ušijah* Lmn., *stazë* Ljd., *dobrō*, *reklā* gl. pridj. radni ž. r. jd., *storjēt*, *pjēt*; *zglōvlje* 'uzglavlje' *dēte*, *vrōta*, *pēglat*, *palēnta*, *živē* 3. l. mn., *kjūč*, *pūt*), *Plomin*⁵²⁴ (*nāše* Ajd. s. r., *mjēslin*, *sēdan*, *ognjišća* Gjd., *pecëmo*, *targōvina*, *studencā* Gjd., *mlekō*, *kjenē* 3. l. jd., *darvā*, *sēs* 'sjesti'; *tiēsto*, *mēsen* Ijd., *mēsano* gl. pridj. trpni s. r. jd., *ponedējka*, *televīzije* Ljd., *žermōn* 'nećak', *nišōn* 1. l. jd., *mūs*, *žid* 'zid'), *Labin*⁵²⁵

⁵²² Tom popisu S. Vranić (1999a:299-300) dodaje još i mjesne govore Malih Turina, Velih Golji, Paradiža, Martinskoga, Kraj Drage, Županića, Strmca, Raše, Vineža, Marceljana, Ripende Kosi i Gondolića. Glede vokalizma labinskih govora pomalo je laičke opaske dao M. Milevoj (1992:7) u rječniku labinskog govora *Gonan po nase* primjećujući da je "glas O vrlo blizak glasu U (...); dijete nije ni dite, ali ni dete, već nešto između I i E (...), a O izgovaraju približno kao Nijemci Ö; usta postave kao da će izgovoriti O, a u posljednji trenutak pokušaju izgovoriti U". U svim analiziranim mjesnim govorima Labinštine nisu potvrđene sve navedene realizacije. Zamjetno je, međutim, da su ti ostvaraji znatno češći u spontanome govoru, pa će od zaključka da se u pojedinome mjesnome govoru neka realizacija ne potvrđuje vjerojatnije biti da ona nije potvrđena u komunikaciji s ispitivačem, stranom osobom u kojoj se najprije izbacuju oni elementi koji su za pojedini mjesni govor specifični i znatno razlikovni u odnosu na druge, susjedne govore.

⁵²³ U odnosu je na ostale labinske govore vokalni je sustav *Plomina* i *Vozilića*, osobito dugih vokala manje podložan izmjenama zbog naglasnoga sustava. Promjene se svode na zatvaranje artikulacije pa dugo *a* nije dijelom voziličkoga dugoga vokalnoga sustava, već se ostvaruje dugo *o*, a dugo se *e* zatvara. U prikupljenu materijalu nisu opservirani diftonzi. Zabilježeno je gotovo sustavno otvoreno *e* na mjestu kratkoga naglašenoga *e* koje nije refleks jata (*plaščēnica*, *pijēmo*, *kafē* ali *dēlo*, *mēsto*) i sporadično, samo u nekoliko primjera ostvaraj labijaliziranoga *o* na mjestu etimološkoga *o* ili onoga *o* koje je podrijetlom od staroga stražnjega nazala (*kōncā*, *kōncēn* Ijd., *stō*).

Prednaglasne su duljine nesustavno očuvane (*dōlā* gl. pridj. radni ž. r. jd., *glōvā*, *srēdā*, *njōzlō*).

⁵²⁴ Vokalni je suatav i inventar prozodijskih jedinica jedank kao u govoru *Vozilića*. Prednaglasne se duljine nesustavno, ali još uvijek dobro čuvaju (*smējē*, *ocēdīt*). Pred dugim se slogovima one sustavno pokraćuju ili potpuno reduciraju. Tako sam zabilježila *kōncā* Gjd., u obliku Ijd. *kōncēn* je duljina znatno pokraćena, a u Gmn. potpuno je reducirana *konāc*.

Obavjesnica je uputila na podatak da se u samome gradu *Plominu* i u *Pōrtu* (*Plomin Luci*) najvećma govorilo talijanski, dok se u zaseocima poput *Malina*, smještena na putu između *Plomina* i *Plomin Luke*, iz kojega je obavjesnica govorilo hrvatski, čakavski.

⁵²⁵ Svaki se dugi naglašeni *a* ostvaruje kao vokal *o* zatvorenije artikulacije (zabilježen je i jedan primjer s diftongom *ua*: *čuāj*; naglašeni se *e* u dugome slogu najčešće

(*hīti*, *mōran* 1. 1. jd., *podignut*, *metēmo*, *obučē* 3. 1. jd., *mlekō*, *Labinē* Ljd., *šlověk*, *jēs* 'jesti'; *sēde*, *driēvo*, *ozōda* 'straga', *verdūra*, *kopōmo*, *kašljōn* 1. 1. jd., *topiēt* 'tepih', *čuāj* 'čaj'), *Nedeščina*⁵²⁶ (*Rāše* Ljd., *stāviš*, *mēne* Ajd., *Nedeščine*, *ditēta* Gjd.; *tetā*, *člověk*, *bīt*, *sī* 'jesi'; *lōsi*, *ruōžice*, *dēte*, *škuōla*, *kunjōde* Gjd., *šumprešivat*, *fakultēti*, *bogatōš*, *glōs*, *mēd*), *Mali Golji*⁵²⁷ (*pōsnela* 'počela', *čēkaj* 2. 1. jd. imp., *kunēmo*, *debēla*, *Rikē* Ljd., *šlověk*, *selē* Ljd., *žūt se* 'izuti se', *čūn* 1. 1. jd.; *crēkva*, *cūvan*, *kuōve* Ljd. *saluāte* Gjd., *pridiēva* 3. 1. jd. 'dolazi', *kašljōn*, 1. 1. jd., *sucēn* 1. 1. jd., *čāj*, *brōt*, *tō*), *Gornji Rabac*⁵²⁸ (*čūda* 'mnogo', *pōcela* gl. pridj. radni ž. r.

artikulira zatvorenije, ali su zabilježeni ostvaraji uz neizmijenjena artiukulacijska svojstva (*lēpo*), kao i sporadični diftonzi (*driēvo*); a u kratkome slogu otvorenije, ali nesustavno (*mēsec*, *na krovē*, ali *vremēna*, *brēmen* Njd.).

Prema vrlo blagoj frikaciji palatala *č*, *ž* i *š* moguće je zaključiti da je Labin bio čakavski punkt. To potvrđuju i sami govornici koji ističu da se tako sve rjeđe govori, a osobito se izbjegava u kontaktu s govornicima koji nisu čakavci. Budući da to i nije ciljem ovoga rada dosezi i tipovi čakavizma nisu detaljnije istraživani.

⁵²⁶ Kvalitativnim su promjenama podložni vokali *e*, *a* i *o* u naglašenu i nenaglašenu položaju. Nenaglašeni se položaj odnosi na određen broj prednaglasnih duljina koje u kategoriji imenica još relativno dobro čuvaju. Tako *ā* > *ō*: *glōs*, *ē* > *ē*: *dēte* ili *ie*: *piēt*, a *ō* > *uo*: *škuōla*). Kratki se naglašeni *e* koji nije od jata sporadično se ostvaruje kao otvoreni vokal: *spēkla* gl. pridj. radni ž. r. jd., *mēne*.

Opreka je po kvantiteti na slogovima ispred naglašenoga samo djelomično utrnuta (*kūnē* 3. 1. jd. *bilā*, *mlōdā*, *piētāk*).

⁵²⁷ U mjesnome su govoru potvrđene sve vokalske jedinice očekivane za labinske govore. U trokutu se dugih naglašenih vokala (opreka po kvantiteti se ne ostvaruje na nenaglašenim slogovima, ali su zadržani vokali u onoj relaizaciji u kojoj su se ostvarili dok su još bili dugi, npr. *trovā* < *trōvā* < *trāvā*; *peṭāk* < *pēṭāk* < *pētāk*) ostvaruju zatvoreni vokali i diftonzi (*ē* > *ē*: *obucēn*, *ē*: *peṭāk*, *ie* (najčešći ostvaraj): *antiēnah* Gmn., *žiēnsko*; *ā* > *ō* *plōce*, *kolōc* 'određena vrsta kolača' (najčešći ostvaraj), *ua*: *saluāte*, *gruādah* Lmn.), te labijalizirani *ō* (*tō*, *brōt*, *kōncā*, *kōn*). Kratki se naglašeni *e* sporadično otvara (*va selē*, *mēsto*).

Mjesni je govor sela Mali Golji čakavski, a obavjesnik mi je rekao da je isto i u Velim Goljima, dok su Turini, Marići i Kunj po njemu čakavski. Pojavu čakavizma drži novijom jer se još sjeća da je njegov djed (*nōno*) u prvoj polovici 20. stoljeća govorio čakavski.

⁵²⁸ U mjesnome su govoru Gornjega Rapca znatne promjene u vokalskome i konsonantskome sustavu. U mojih su obavjesnika one znatno jače iskazane u spontanome govoru no tijekom ispitivanja. Dugi se naglašeni *e* ostvaruje u rasponu od onoga s neizmijenjenim artikulacijskim značajkama (*metēn*), preko zavorenoga vokala (*klēt*) do diftonškoga ostvaraja zabilježena samo u primjeru *žiēnske*. Dugi se *a* ostvaruje kao *o* s ponešto zatvorenijom artikulacijom (*kopōmo*), a nisu zabilježene promjene u artikulaciji dugoga *o*. Isto bilježe i P. Ivić (1961:203) i M. Moguš u upitniku za HDA s time da je opservirao više primjera sa zavnutim naglaskom (*divōjka*, *opānki*, *šežsesēt*). I. Ivić (1961:207-208) dalje bilježi ostvaraj dvaju vokala otvorene artikulacije (*e*, on ga bilježi *ε*, i *o*) i dugi labijalizirani *ō*. Tijekom vlastita

jd., *starēja*, *srebrēni*, *šumprešivat*, *škalīnah* Lmn., *Plominē* Ljd., *bylā* gl. pridj. radni ž. r. jd., *decā*, *brāt*; *žiēnske*, *dūron* 'neprekidno, uvijek', *narōnca*, *kopōmo*, *metēn* 1. 1. jd., *mladić* Gmn., *kašljōn* 1. 1. jd., *klēt* 'psovati', *kūnē* 3. 1. jd., *kljūcē* Ljd.):

- među creskim i sjevernoločinskim govorima⁵²⁹ u govorima **Punte Križa**, **Nerezina** i **Sv. Jakova** (*tālkal* gl. pridj. radni m. r. jd., *Crēsa*, *dvignut*, *mōliju* 3. 1. mn., *degūšti* 'odsrca', *blaviṭeno* 'plavo', *kedēka* 'gdje', *galbōko* (Sv. Jakov), *galbokō* (Nerezine, Punta Križa), *mulē* Ljd., *reklī* gl. pridj. radni m. r. mn., *nesēn* 'nisam', *spēc*, *māt*, *tiēsto*, *vruāta*, *gviēra* 'rat', *nōni* Nmn., *duāli* gl. pridj. radni m. r. mn., *macuōla*, *naruānža* (PK, Ne) / *naruānža* (SJ), *utiēla* gl. pridj. radni ž. r. jd., *konciēn* Ijd., *lusmarīn*, *dnieviēh* Lmn., *ponedjēj* 'ponedjeljak', *mūš*, *sviēt*, *bruōt*)

- u mjesnim govorima bužetskoga dijalekta u kojima nije dokinuta i opreka po kvantiteti na naglašenim vokalima.

istraživanja nisam čula niti jednu od realizacija vokala *o*, dok je kratko naglašeno *e* u nešto većemu broju primjera otvorene artikulacije. Zabilježila sam ih u primjerima *mēsec* i *mēsto* u kojima se po prethodno obrazloženu Ivićevu pravilu ne bi trebali ostvarivati.

U konsonantizmu je zamjetan čakavizam no zbog nastojanja je da se prilagode stranoj osobi u kući bilo teško zaključiti radi li se o čakavizmu prvoga ili drugoga tipa. U spontanome govoru nema fonema /č/ (*pōcela*,), fonem se /ž/ ostvaruje kao *z* (*zeni* Gjd., *lezimō* 1. 1. mn.) ili kao *ž* (*žiēnske*), a /š/ je najčešće neizmijenjen ili se ostvaruje u manje afrikativnoj inačici *ś* (*nīś* 'ništa'). Suprotno tome /z/ se sporadično ostvaruje kao *ž* (*žēla* 'uzela').

Prema informacijama mojega obavjesnika na poluotoku Ripendi nalazi se sedam sela, a razlike su u govoru zanemarive i odnose se na leksičke opreke tipa *tutuka*; *sada:sadaka*; *ovde.ovdeka*. Navest će se autohtoni nazivi: *Rābac Repēnda Dolēnji ili Pōrat*; *Rābac Repēnda Gorēnji*; *Repēnda Krās*; *Repēnda Kōši*; *Repēnda Verbānci ili Brēh*; *Repēnda Vešelići* i *Repēnda Klāvāri*.

⁵²⁹ Svim je tim govorima zajednička sustavna diftongacija etimološki dugih nevisokih vokala u naglašenu slogu. Dugi se naglašeni *a* ostvaruje kao diftong *ua*, dugi naglašeni *o* kao diftong *uo*, a dugi naglašeni *e* kao *ie*. U mjesnome je govoru Sv. Jakova opservirano nesustavno zatvaranje artikulacije dugoga naglašenoga *o* gotovo do *u* (npr. *mūj*), a slogotvorno se *r* ostvaruje uz poluglas (*čārkvice* Ljd., *vārhu* Ljd., ali *napāršnjak*).

Sporadično se čuje zavnuti naglasak, osobito u Sv. Jakovu (*žēnska*, *Nerežīncani*).

Značajka je konsonantskih sustava svih triju govora da je u palatala *č*, *š* i *ž* slabije izražena frikacija, pa se najčešće ostvaruju alofoni *č*, *š* i *ž*. Pojava nije jednakoga intenziteta: najslabije je izražena u Punta Križi, a najjače, gotovo sustavno u Sv. Jakovu.

Tako je u govorima mjesta imenom: **Pračana**⁵³⁰ (*pjävo* 3. l. jd., *pöknaŋ* gl. pridj. radni m. r. jd., *zajähau*, *pečëmo*, *bäšnät*, *bugät*, *jäs*, *kräh*; *dömo* 1. l. mn., *rëžen*, *jähə* 'uhu', *bätiga*, *medvëdi*, *špacakamîn* 'dimnjačar', *dovuôc*, *sablôn* 'pijesak', *strôh*, *grôt*); **Krbavčici**⁵³¹ (*sëden* 1. l. jd., *rînit*, *uzäjén*, *mulila*

⁵³⁰ Vokalski je sustav svih buzetskih govora vrlo složen. Funkcionalnost ugrožena djelomičnim gubitkom opreke po kvantiteti na naglašenim vokalima ponovno se uspostavlja razvojem kvalitativnih opreka među dugim i kratkim vokalima. U sustavu dugih naglašenih vokala (na nenaglašenim se vokalima ne ostvaruje opreka po kvantiteti) mjesnoga govora Pračane koja je dijelom sovinjskih govora događaju sljedeće izmjene: dugi se naglašeni *e* ostvaruje kao vokal vrlo zatvorene artikulacije, gotovo kao *i*, dugi se naglašeni *a* ostvaruje kao zatvoreno *o*, a rijetko kao diftong *uo*; dugi naglašeni *o* je zatvorene artikulacije (*posôda*, *škôl*). Vokal *u* nije dijelom dugoga ni kratkoga vokalnoga sustava mjesnoga govora Pračane, već se na njegovu mjestu ostvaruje *ə*. U sustavu kratkih vokala, naglašeni se *e* koji nije podrijetlom od jata ostvaruje kao vokal otvorene artikulacije (*pečëmo*, ali *dëlo*). Ponešto je do drugačijih rezultata došla N. Vivoda (1999:14) polazeći od toga da je potpuno dokinuta opreka po kvantiteti na naglašenim slogovima, pa primjene u artikulaciji vokala povezuje s njihovim podrijetlom, a ne prozodijom. Tako se primjerice, pa njezinu istraživanju naglašeno *e* koje je podrijetlom od prednjega nazala ostvaruje kao vokal otvorene artikulacije, a onaj od jata ili etimološki *e* kao vokal zatvorene artikulacije, što za svojih istraživanja nisam potvrdila. Takvu bih vezu potvrdila samo za vokal *u* koji se u svim uvjetima, osim kada je refleks slogovnoga *l*, ostvaruje reducirano, kao *ə*, bez obzira na kvantitetu ili /ne/naglašenost. No za preciznije bi određenje vokalskoga sustava mjesnoga govora Pračane, ali i svih ostalih buzetskih govora s obzirom na njihovu složenost trebalo poduzeti ciljana istraživanja koja nisu predmetom ove radnje.

⁵³¹ Budući da je vokalni sustav mjesnoga govora Krbavčića detaljno opisan i da se moji nalazi podudaraju s njime, opis ću citirati prema Grah, E. (1997:43):
1) Dugi vokali samo u naglašenim slogovima (jer su izvan akcenta vokali kvantitativno izjednačeni) te vokali u predakcenatskom položaju - imaju tendenciju zatvaranja. Vokal **a** zatvara se u dva smjera:

- pod dugosilaznim akcentom vokal **a** se zatvara prema vokalu **o** i realizira se zatvoreno **ɑ** (N gläva, ali: G glavę) (u svome ga radu bilježim kao **õ** jer je artikulacijski gotovo izjednačen s vokalom **o**, op. SZ)

- u položaju ispred akcenta u nekoliko se primjera vokal **a** zatvara prema vokalu **e** i ostvaruje se otvoreni vokal **ɛ** (npr. nepälj) (takve primjere nisam opservirala, op. SZ)

Vokal **o** zatvara se prema vokalu **u** pod dugosilaznim akcentom, ali i u položaju ispred akcenta i ostvaruje se pritom zatvoreni vokal **ɔ** (N rōka, ali: na rukę). U predakcenatskom se položaju vokal **o** zatvara i do vokala **u** (utrōk, utrukj). Ostvaraj refleksa **ě** u naglašenom je slogu uvijek zatvoreni vokal **ɛ** (osim nekoliko primjera s ostvarenim otvorenim vokalom **ɛ**), no u položaju ispred akcenta realizira se vokal **i**, pa se može opet govoriti o svojevrsnom zatvaranju zatvorenog vokala **ɛ** prema **i** u predakcenatskom položaju.

2) Kratki vokali u mjesnom govoru Krbavčića, te vokali u postakcenatskom položaju imaju tendenciju otvaranja (*vudę*, *glavę*, *bärbeŋta*, *pämęt*, *põnjer*, *hudilj*, *bilj*, *võlj*), pa se u ovom elementu (otvaranju kratkih vokala) može uočiti svojevrsno udaljavanje

'molila', *maknjëvat*, *debëu*, *hlubokö*, *teučić*, *kräh*; *jövjat*, *smëron* 'neprekidno, stalno', *putresülka*, *puzôbi* 3. l. jd., *pundëjka* Gjd., *kupôn* 'kopam', *stujîn* 1. l. jd., *stôt*); **Erkovčici**⁵³² (*kăhar*, *rëkeu* gl. pridj. radni m. r. jd., *Humšćina*, *purinat*, *pustôlih* Lmn., *buyät*, *pluvän* 'svećenik', *mähä*, *cvëk*, *püv* 'pola'; *vruâta*, *luâje*, *pukrijen*, *kamiënja*, *humskî*, *žičjoâl* 'napršnjak', *znôn* 1. l. jd., *riën*); **Ročko Polje**⁵³³ (*krăšva*, *pjăneš*, *punöcnica*, *pruklînjemo*, *kəpjëvan* 'kupujem', *vasę* Ljd., *debëv*, *pečën* 1. l. jd., *přs*; *săša*, *kuâlan*, *luâže* 3. l. jd., *bätiga*, *kupuâmo*, *kadîna*, *petkôn*, *kumpîr*, *imiën* Gmn., *liës*, *šh* Gmn.)

2.5.3. Govori s novijom akcentuacijom

Govore s novijom akcentuacijom karakterizira "sustavna izmjena starog akcenatskog mjesta, odnosno djelomična izmjena stare distribucije akcenta" i u sustavu je "sve dok u njemu nije izvršena izmejna i posljednjeg akcenatskoga mjesta."⁵³⁴ Te su promjene zahvatile i govore koji su imali očuvanu intonacijsku opreku. Nakon pomaka siline na dugi slog dvije su moguće realizacije: zavinuti naglasak ili dugi silazni. Bez obzira na to koji se naglasak ostvaruje, sustav ostaje troakcenatskim jer je očuvan zavinuti naglasak na starim distribucijskim mjestima. Sustavan se

ovog mjesnog govora od čakavskog vokalizma (ta je pojava opservirana i u labinskim govorima, op. SZ). No, pod kratkim akcentom vokali u ovom mjesnom govoru zadržavaju često neutralan ostvaraj (*vük*, *kulîko*, *däska* i dr.)."

⁵³² Vokalni se sustav Erkovčića, kao reprezentanta humskoga tipa govora unekoliko razlikuje od vokalnih sustava zapadnijih govora buzetskoga dijalekta. S obzirom na sustavan diftonški ostvaraj dugoga *a* i nešto rjeđi diftonški ostvaraj dugoga *e* (ono se ostraruje i kao zatvoreni vokal), govori su ovoga tipa bliski susjednim sjevernim boljunskim govorima (npr. Semică). Dugo se naglašeno *o* ostvaruje kao vokal zatvorene artikulacije.

Kratki je naglašeni *e* otvoren bez obzira na podrijetlo pa se ostvaruje *grizęjo*, ali i *po năcę*, *kulënah* Lmn. i dr.).

S ostalim mu je buzetskim govorima zajednički reduciran ostvaraj vokala *u* bez obzira na naglašenost ili kvantitetu i zatvaranje artikulacije vokala *e* i *o*, prvoga u poziciji iza naglaske (*spövęde* Ljd.), a drugoga u poziciji ispred njega (*kukušă*). Artikulacijske su izmjene nenaglašena vokala *e* u zanaglasnome položaju rjeđe u mjesnome govoru Erkovčića, od onih u govoru zapadnijih Krbavčića.

⁵³³ Ne postoje znatnije razlike u vokalizmu među mjesnim govorima humske i ročke skupine. Nenaglašeni se *e* toliko zatvara da sam pri ispitivanju sustavno bilježila ostvaraj *i* (npr. *ne spövîdi* premda se ne radi o ikavskome refleksu jata jer je *u selę*, *ne mašćę* i dr.), a dojam različitosti pojačava konsonantizacija poluvokala *u* (< *h*) u *v* (*debev*, *kutav*) i *j* (< *ie*) u *j* (tako je u Erkovčićima zabilježen Gjd. *glavie*, a u Ročkome Polju *glavje*, na obama je ostvarajima primarno dugi naglasak nešto kraći).

⁵³⁴ Lukežić, I. (1990:53). U istome radu vidi više o četirima tipovima pomaka karakterističnim za sustave s novijom akcentuacijom (str. 52-61).

pomak češće ostvaruje u govora s prethodno dokinutom intonacijskom oprekom. Oni po pomaku postaju *noviji dvoakcenatski*. U ovu skupinu ulaze i govori s tzv. kanovačkim akcentom, tj. dugim naglaskom koji se ostvaruje na novome, ali primarno kratkome slogu.

S obzirom na to da sjeverozapadne čakavske govore, koji su predmetom zanimanja u ovoj radnji karakterizira prozodijska i ina arhaičnost, pretpostavka da će biti malo sustava s novijom akcentuacijom potvrđena je nakon analize terenskih upitnika. Na ukupnom su, geografski veliku terenu za ovoga istraživanja potvrđena tri takva mjesna govora. Budući da je među novijim i starijim akcenatskim sustavom, kao i među starijim i starim teško povući točnu granicu i nema preciznoga, numerološkoga kriterija za distingviranje, a odrednica kategorijalnosti koja se postavlja kao kriterij pri takvoj klasifikaciji nije jednoznačno određena niti potpuno primjenjiva jer se unutar pojedine kategorije uvijek potvrđuje više ili manje iznimaka, nije moguće sa sigurnošću odrediti broj punktova koji ovamo ulaze. Neki bi drugi istraživač, možda s drugim tumačenjem sintagme "kategorijalan pomak" ovamo uvrstio i mjesni govor Trviža.

2.5.3.1. Noviji troakcenatski govori

A) - Akcenatska je značajka mjesnoga govora **Bribira** sustavan pomak kratkoga naglasaka. Pritom se pri regresivnome pomaku na dugome slogu ostvaruje zavnuti naglasak: *glāva, njāzlo, kljūči* Nmn., *trēsī* 2. l. jd. imp., *cīpat*, a na kratkome slogu kratki naglasak: *ōtac, čōvik, kljāni* 2. l. jd. imp., *vōda, mōtat*. Dakle, postoji distribucijsko ograničenje za ostvaraj kratkoga naglasaka na finalnome slogu riječi. Dugi se naglasci ne pomiču već čuvaju staro naglasno mjesto: *žerāl, kljūčēn; pumpān, mūzūc*. Zavnuti se naglasak ostvaruje na starim mjestima uz sporadičnu metatoniju s dugim silaznim naglaskom u finalnome slogu i na novim mjestima nakon pomaka siline na dugi vokal. Opreka po kvantiteti na nenaglašenim slogovima ostvaruje se uz sljedeća ograničenja: nenaglašena se duljina u slogu prije naglašena ostvaruje samo ako je naglašeni slog dug, a u slogu iza naglašenoga gotovo je sustavna: (*čōvik, vōda, bolōvat, rešēto, grōzd, dāž; vrīme, sīje* 3. l. jd., *posujīvat, komādī* Gmn., *žerūc, česān, kōst, lāž; tēlčīc, kljūči* Nmn., *magārca* Gjd., *pōndīljka* Gjd., *gospodīn*, ali *zidār, trēsēn* 1. l. jd., *kljūč, trēsī; plīvēn* 1. l. jd., *mūzūc; sōbūn* ljd., *lēnōst, lāžūn* ljd.)

2.5.3.2. Noviji dvoakcenatski govori

C) - Ikavsko-ekavski mjesni govor **Drage Sušačke**⁵³⁵ u akcenatskome se smislu bitno razlikuje od ekavskoga dijela. U njemu nije očuvana opreka po intonaciji. Kratki se naglasak sustavno pomiče na prednaglasnu duljinu (*dlēto, rūka, cīpat, mūcat*), a na prednaglasnu kraćinu samo s otvorene ultime (*žēna, kōtli* Nmn., *postōli* Nmn., ali *živōt, čepēt, brojīt*). Po dokinuću tonske opreke u sustavu ostaje jedan dugi naglasak, fonetski silazne intonacije koji se ostvaruje na starim mjestima te na novima nakon pomaka siline na prednaglasnu duljinu. Opreka po kvantiteti na nenaglašenim slogovima apsolutno je dokinuta: (*rāme, plākala, podīgnut, lumbrēla, dolāc, udovāc, miš, sēsī; frātar, dōjdi* 2. l. jd. imp., *prinjūrgat, kunjāda, kantān* 1. l. jd., *kopāl, kumpanjōn, sīn, bīl* gl. pridj. radni m. r. jd.).

U ovu skupinu govora ulaze i mjesni govori Kaldira i Tinjana smješteni na samome rubu prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori. O pripadnosti je hijerarhijski višoj razini mjesnoga govora Kaldira bilo dosta dvojbi u stručnoj literaturi,⁵³⁶ a Tinjan je jedini ekavski, sjeverozapadni čakavski punkt smješten s druge strane Limske drage koju Istrani određuju granicom ekavskoga i ikavskoga dijalekta. Obama je govorima svojstven parcijalan pomak siline i dokinuće opreke po kvantiteti na nenaglašenim slogovima. U mjesnome je govoru **Kaldira**⁵³⁷ sustavno ostvaren pomak siline s otvorene i sa zatvorene kratke ultime na prednaglasnu duljinu dosljedno (*krēlo, rōka, srēda, jūha, zvēzda, drēvo, bīla* gl. pridj. radni ž. r. jd., *tūci* 2. l. jd. imp.; *pētak, māčak, kōnca* Gjd., *plātīt*, ali i *udovāc, otrōk*), a u drugim su kategorijama pomaci rijetki (*tāko*, ali *menē* Ajd., *govōrit*, ali *molīt, kljūčen* ljd. i dr.). U nastavku se navode potvrde za akcenatski inventar i djelomično distribuciju tih jedinica: *bīšmo* 1. l. mn. imp., *sēmo* 'ovamo', *tečēmo, bogāto* Ajd., *jakēto, bušnāt, selū* ljd., *čā*,⁵³⁸ *grēs* 2. l.

⁵³⁵ Moji su obavjesnici bili iz zaseola Orlići. U starije je obavjesnice zamjetno zatvaranje artikulacije dugih naglašenih nevisokih vokala *a, o* i *e*. U mlađega obavjesnika ta je artikulacijska značajka u potpunosti zatrta.

O tom je govornome tipu, imenujući ga *draškim tipom* prvi izvijestio A. Belić (1912.). U tome je radu dao i prve, točne i precizne opservacije o njegovu specifičnu akcenatskom sustavu. Čudi samo to što je mjesni govor Drage odredio kao ikavski.

⁵³⁶ O tome vidi više u Vranić, S. (1999a:107, bilj. 328).

⁵³⁷ U mjesnome se govoru Kaldira dugi naglašeni *e* nesustavno zatvara pa je zabilježeno: *crēkva, plēs, zvēzda, mēsīto*.

⁵³⁸ Tijekom istraživanja u kuću je mojih obavjesnika došla žena podrijetlom iz zaseoka Laze (*Lāze*) koja je sustavno rabila zamjenicu *kaj*. Tijekom kratkoga razgovora uočila

jd.; *mlêko, lêvo, izajđiva* 3. l. jd., *šumprešivat, kadêna, barkôn, debê* gl. pridj. radni m. r. jd., *Kandêr, ûj* 'košnica', *ûk* 'vuk'.
 - u mjesnome se govoru **Tinjana**⁵³⁹ sporadično ostvaruju prednaglasne duljine, a silina se sustavno prenosi s kratkoga finalnoga sloga: *nôga, vöda, otröku* Ljd., *sêstra, žêna, zêmlja, spēkla, pomêla, müci* 2. l. jd. imp. ali *jenê; grêmo, pîla, stojîmo, srêda, jûha, rôka, krîlu* Ljd., ali *kûpi* 2. l. jd. imp. U nastavku se navode potvrde za akcenatski inventar i djelomično distribuciju tih jedinica: *žetvenjak* 'srpanj', *pösudo* Ajd., *pjüknit, pomäjic* 'lipanj', *otrök, hižo* Ajd., *landönja, Martinje, ragäci* Nmn., *jezik, koläc, molit, sëc, mät; crêkva, prêteli* 'prijatelji', *smejîmo, cedîlka, vetûra* 'automobil', *tovâr, kapotîn, šês* 'šest', *krôf, käläla* 'cijepala', *bîvât* 'stanovati'.

Ovakva je klasifikacija prema broju naglašanih prozodema i njihovoj slogovnoj distribuciji operativna i dostatna u primjeni metode razlikovnosti u dijalektologiji jer se jedan sustav uz uvijek iste, nerpromjenjive kriterije primjenjuje na sve sustave koji se uspoređuju što onemogućuje primjenu različitih parametara i time potencijalno netočne rezultate. Međutim, u ciljanome je akcenatskome istraživanju poput ovoga takva je klasifikacija nedostatna i neprecizna, odnosno može biti svojevrsnim pokazateljem, ali ne i metodološkim kriterijem. Tomu je tako zbog više razloga:

- Prvi je razlog to što se u klasifikaciji M. Moguša naglasku prilazi kao isključivo fonološkome fenomenu pa se kao jedinica mjesta naglasaka u primjenjuje slog.⁵⁴⁰ Prema suvremenim slavističkim spoznajama naglasak nije samo fonološka jedinica već je morfološki određena i uvjetovana, pa su u čakavskome narječju relevantni kao jedinice mjesta naglasaka relevantni morfološki parametri osnove i nastavka. Prema klasifikaciji M. Moguša akcenatski su jednako relevantni oblici Ljd. imenica e-sklonidbe

sam i neke razlike u vokalizmu, znatno je češći ostvaraj diftonga *ie* i *uo* (*mliêko, guôsto, uôfce*), a dugo je naglašeno *o* zatvoreno (*znâš, nâšla*). Za precizne bi podatke trebalo provesti sustavnije istraživanje govora zaselaka koji čine Kaldir.

⁵³⁹ Na starim se distribucijskim mjestima nesustavno, ali često čuje zavnuti naglasak: *jāja, ostên* Ljd., *pälca, teplîna*. Na novim se distribucijskim mjestima ostvaruje dugi naglasak ravne uzlazne intonacije. Isti se ostvaraj potvrđuje i pri pomaku siline na primarno kratku penultimu u primjerima tipa *sêstra, žêna, sêlo*. Taj ostvaraj bilježim dugim silaznim naglaskom jer je on fonološka jedinica.

⁵⁴⁰ Postoji više teorija sloga, a može ga se promatrati kao fonetsku ili fonološku jedinicu. Ako slog ima tipičnu slogovnu strukturu, ti se pojmovi preklapaju, dok se u slogovima s atipičnom strukturom razlikuju (O tome vidi više u: Turk, M. (1992:41-44)). M. Moguš u svojoj klasifikaciji slog promatra kao fonološku jedinicu.

tipa *ženj* / *ženë* i Ljd. imenica a-sklonidbe muškoga roda tipa *nosü/nosë* ili *brodü/brodë* jer je u obama ostvaren kratki naglasak na zadnjemu slogu. One se, međutim, posvema razlikuju svojim statusom unutar vlastite paradigme i podrijetlom. Prvonavedena imenica ima naglasak na nastavku u svim oblicima paradigme izuzev Gmn. (*žēn*), dok druge dvije imaju naglasak na nastavku samo u Ljd., a u ostalim je oblicima naglasak na osnovi. Ta su dva tipa imenica i u praslavenskome jeziku pripadale dvama različitim tipovima.

- Drugi razlog proizlazi iz prvoga, a odnosi se na kriterij kategorijalnosti. Naime, pri utvrđivanju kojega od sustava novijih od staroga (stariji, noviji i novi) relevantan je kriterij kategorijalnosti.⁵⁴¹ Dakle, ako su metatonija⁵⁴² i/ili metataksa naglašenog prozodema sustavne najmanje u jednoj kategoriji, sustav prelazi u jedan stupanj više po inovativnosti. Temeljno je pitanje pri tom kako definirati kategoriju, je li to morfološki ili fonološki pojam, i ako jest fonološki, odnosi li se na slog ili kakav drugi akcenatski obrazac. U analizi materijala prikupljena tijekom svojih istraživanja i u analizi radova ostalih autora pokazalo se da svi oblici jednakoga akcenatskoga obrasca nisu jednako podložni akcenatskim mijenama, dakle ne zahvaćaju nužno kategorije koje su na površinskoj razini iste. Tako primjerice riječi *bîlä* (gl. pridj. radni ž. r. jd.) i *glävã* pripadaju istome akcenatskome obrascu s kratkim naglaskom na završnome otvorenu slogu, a prethodi mu dugi slog. Usprkos tome, metataksa je siline znatno češće u primjera tipa *bîlä*. Promjeni mjesta naglasaka jednako je tako podložan naglasak u prezentu 1. i 2. l. mn. glagola tipa *brojît* koji glase *brojîmö, brojîtë*. Kategorijalno se isto odnosi na naglasak Ljd. imenica muškoga roda tipa *nôs* : *na nosü/nosë* prema istome naglasku u imenica tipa *krôv* : *na krovü/krovë*. Pomak je siline znatno češći u primjera prvoga tipa i u govora u kojima naglasak primjera drugoga tipa ostaje neizmijenjen. Takvih primjera ima još. Pitanje je stoga čime je uvjetovan pomak siline u primjerima tipa *brojîmö, brojîtë* u *brojîmo/brojîmo, brojîte/brojîte; nosü/nosë* u *nösu/nöse; pîlä* u *pîla/pîla; sühã* u *süha/süha*. Premda se na

⁵⁴¹ U radu kojim inicira svoju akcenatsku klasifikaciju (objavljen 1967.) M. Moguš ne navodi kriterije za razgraničenje sustava, no već se u prvim radovima (usp. 1993., 1994., 1995.) koji se odnose na primjenu takve klasifikacije na konkretne mjesne govore suočava s tim problemom i uvodi pojam kategorijalnosti ne definirajući ga detaljnije. Pritom su mu, čini se, ključna dva parametra: pozicija sloga (inicijalni, medijalni, finalni) i struktura sloga (otvoreni, zatvoreni).

⁵⁴² Pritom se ne misli na sjevernočakavsku metatoniju, već najčešće na metatoniju zavnutoga naglasaka dugim silaznim.

površinskoj razini u navedenim parovima oblika radi o istim akcenatskim obrascima, pa se može govoriti i o istim kategorijama, nejednaka potentnost promjeni mjesta naglaska svjedoči o postojećim razlikama. Čini se da su te razlike ključan čimbenik, a proizlaze iz akcenatskih tipova. Tako imenice *nōs* i *krōv* pripadaju različitim akcenatskim tipovima: imenica *nōs* tipu sa stalnim mjestom naglaska na osnovi u svim oblicima osim u Ljd., a imenica *krōv* tipu koji je prije defonologizacije poluglasa imao stalno mjesto naglaska na nastavku. Glagolski pridjev radni u jednini ženskoga roda glagola tipa *pīt*, *kljēt/kjēt/klēt* i dr. mjestom se naglaska razlikuje od oblika muškoga i srednjega roda koji na vokalu osnove imaju dugi silazni naglasak, dok se imenice tipa *glāvā*, *rūkā*, *pīsmō* u najvećem broju oblika ne razlikuju od ostatka paradigme. Moguće je stoga pretpostaviti da su navedeni pomaci (i svi ostali toga tipa) određeni pripadnošću akcenatskome tipu i rezultat nastojanja za paradigmatskim ujednačavanjem mjesta naglaska. Za akcenatsku je tipologiju svaki pomak akcenatskoga mjesta unutar paradigme jednako bitan bez obzira na broj oblika podložnih toj izmjeni. Utoliko je akcenatska klasifikacija M. Mogušā adekvatna za razlučivanje sustava i njihovu usporedbu, ali nije primjenjiva u analizi akcenatskih tipova.

2.5. Pregled promjena kvantitete naglašenoga vokala u sjeverozapadnim čakavskim govorima

Sjeverozapadni su čakavski govori, kao i govori ikavsko-ekavskoga i ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja podložni promjenama kvantitete naglašena sloga, osobito duljenju naglašenoga sloga. Kraćenja su naglašena vokala rijetka i nesustavna, a najčešće se odnose na pokratu vokala naglašena zavnutim naglaskom.⁵⁴³

⁵⁴³ Kraćenja su sloga naglašena zavnutim naglaskom kategorijalna i nikada se ne odnose na sve slogove jednako. Tako je u mjesnome govoru Drage Sušačke (Orlići) zabilježena sustavna pokrata zavnutoga naglaska na sufixu *ina* gdje se inače ostvaruje, pa su zabilježeni primjeri *črnīna*, *teplīna*, *starīna*, *desetīna* i dr. (U mjesnome se govoru Drage (Orlići) može govoriti o pokratu zavnutoga naglaska samo u dubinskoj strukturi. Na sinkronijskoj je razini u tome govoru dokinuta opreka po intonaciji, pa zavnuti naglasak danas nije dijelom njegova akcenatskoga inventara. No, da pokrate nije bilo, na tom bi se mjestu ostvarivao dugi silazni naglasak kao u primjerima *crīkva* ili *vrāta*). U mjesnome su govoru Klane bilježene dublete u finalnim slogovima, najčešće glagolskoga pridjeva radnoga u jednini muškoga roda (*bīu* : *bīu/bīu*). Nešto je primjera s takvim pokratama zabilježeno i u bužetskim govorima.

2.5.1. Duljenje naglašenoga vokala⁵⁴⁴

O važnosti duljenja naglašenih vokala svjedoči i činjenica da ga autorica monografije o ikavsko-ekavskome dijalektu čakavskoga narječja, Iva Lukežić⁵⁴⁵ uz ikavsko-ekavsku refleksaciju jata prema pravilu Jakubinskoga i Meyera smatra diskriminativnom jezičnom značajkom, onom koja taj sustav čini zasebnim u odnosu na druge. Mada S. Vranić u sintezi ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja⁵⁴⁶ duljenju primarno kratkoga naglaska ne pridaje takvu klasifikacijsku važnost jer joj je akcentuacija bila sekundarnim, a ne primarnim instrumentarijem, navodeći podatke o svakome mjesnome govoru razvidno je da su duljenja i u ekavskim govorima vrlo česta, što će pokazati ovo poglavlje. Problemom su se duljenja bavili i ostali čakavolozi, autori monografija pojedinih čakavskih govora ili skupina govora no sustavniji je prikaz duljenja kao fonološkoga fenomena koji razotkriva razloge takvih duljenja i njihovu dubinsku strukturu dao 2003. godine američki slavist Keith Langston.

Duljenja primarno kratkoga naglašenoga vokala različita su porijekla, dosega, intenziteta i posljedica. Duljenje je načelno moguće zbog dubinske, dvomorne strukture svakoga prozodema. Pri duljenju se aktivira prazna mora koja postoji kao potencija, a ovisno o tome ostvaruje li se silina nakon aktivacije prazne more na prvoj ili drugoj mori, produljeni je naglasak silazne (ako je silina na prvoj mori) ili uzlazne intonacije (ako je silina na drugoj mori). Iz toga proizlazi da je duljenju jednako podložan svaki naglašeni vokal, što nije točno. Prema nekim tumačenjima duljenje je način "rasterećenja" sloga. Čini se da nije svaki slog jednako prozodijski obilježen. "Zatvoreni je slog obilježen ili 'težak' u odnosu na vanjski, početni ili završni."⁵⁴⁷ Takvim je poimanjem sloga protumačena snažna tendencija u svim sustavima hrvatskoga jezika za duljenjem kratkoga vokala u slogu zatvorenu sonantom,⁵⁴⁸ te tendencija

⁵⁴⁴ U ovome se dijelu radnje neće analizirati duljenje u primjerima tipa *mēd:mēda*, *nōs:nōsa* jer je ono svojstveno svim čakavskim govorima pa kao takvo nije razlikovno za sjeverozapadne čakavske govore koji su predmetom ovoga istraživanja. Takvo je duljenje poznato pod nazivom *kompensacijsko duljenje* (*compensatory lengthening*), a o razlozima njegove pojave, dosezima među slavenskim jezicima i odnosima s ostalim duljenjima vidi više u: Timberlake, A. (1983.a:207-235) i (1983.b:293-319); Langston, K. (2003:169-186.)

⁵⁴⁵ Usp. Lukežić, I. (1990:102).

⁵⁴⁶ Usp. Vranić, S. (1999.a).

⁵⁴⁷ Junković, Z. (1973:21).

⁵⁴⁸ Radi se ipak o specifičnoj situaciji. Naime, sonanti imaju u jednakoj mjeri zastupljeno inherentno distinktivno svojstvo vokalnosti i konsonantnosti, pa se u okolnostima pojave kratkoga naglašenoga vokala ispred sonanta, po Junkovićevu vrlo prihvatljivu tumačenju sonant ponaša kao vokal i daje vlastitu moru vokalu koji se stoga dulji. Pritom se u sjeverozapadnim čakavskim govorima s očuvanom tonskom

zamjetna u nekim čakavskim govorima da se dulji naglašeni vokal u slogu zatvorenu šumnikom ili konsonantskom skupinom.⁵⁴⁹ U suvremenoj se literaturi takva duljenja tumače drugačije. Naime, duljenja su u zatvorenu slogu u suprotnosti s općom tendencijom, zabilježenom u svim jezicima, da su vokali u zatvorenu slogu obično kraći od onih u otvorenu.⁵⁵⁰ Ona su, prema novim derivacijskim fonološkim teorijama rezultat potencijalne morne strukture konsonanta ili sonanta koji zatvara slog mora kojega se može aktivirati u tzv. coda position.⁵⁵¹

Dok su duljenja kratkoga vokala u slogu zatvorenu sonantom i u slogu zatvorenu šumnikom ili konsonantskom skupinom određena strukturom sloga, množinom se izdvajaju duljenja uvjetovana pozicijom sloga. Iz analize će takvih duljenja, uvijek u otvorenu slogu, biti razvidno da su najčešća duljenja u medijalnome, a potom u inicijalnome slogu. Razvidno je, dakle, da se u sjeverozapadnim čakavskim govorima može govoriti o trima tipovima tipovima duljenja, s podtipovima o kojima će kasnije biti riječi. Ta se tri tipa duljenja međusobno razlikuju po starini i posljedicama. Duljenje u slogu zatvorenu sonantom je općejezično, najstarije, ono je bilo činjenicom starohrvatskoga jezika, dapače jedna je od ključnih izoglosa koja razlučuje sjeverozapadni od jugoistočnoga čakavskoga kompleksa, ali ne postojanjem i nepostojanjem, već različitim rezultatima: u jugoistočnome je čakavskome rezultat takva duljenja dugi silazni naglasak, a u sjeverozapadnim čakavskim govorima s očuvanom tonskom oprekom zavnuti. Potvrda su tomu i iste kvalitativne mijene produljena vokala kakve se ostvaruju na etimološki dugim slogovima. U suvremenim su sjeverozapadnim čakavskim govorima vokali u produljenim slogovima po artikulaciji, funkciji i mijenama kojima su podložni potpuno identični etimološki dugima. Nešto su mlađa i stupnjem zahvaćenosti punktova manje sveobuhvatna duljenja u slogu zatvorenu

---

opozicijom ostvaruje zavnuti naglasak. To je ujedno i jedna od ključnih izoglosa koja sjeverozapadne čakavske govore odvaja od jugoistočnih u kojima se aktivira prva mora, pa je rezultat takva duljenja dugi silazni naglasak.

⁵⁴⁹ U takovu su slogu moguće i konsonantske promjene, prema kojima se napetiji konsonant zamjenjuje drugim manje napetim konsonantom ili se reducira, opet kao posljedica strukture čakavskoga sloga. Takvu pojavu M. Moguš (1977:85) tumači teorijom lakšega izgovora, a uz djelomične je preinake koje nisu akcenatske naravi pa nam ovdje nisu zanimljive, prihvaća i I. Lukežić (Izlaganje na tu temu autorica je održala na Trećem slavističkom kongresu u Zadru i bit će objavljen u istoimenome zborniku radova).

⁵⁵⁰ O tome vidi više u: Maddieson, I., *Phonetic Universals*, U: Hardcastle, W. J.; Laver, J. (urednici), *The handbook of phonetic science*, Oxford, 1997., str. 632. i Hayes, B., *Metrical stress theory, Principles and case studies*, Chicago, 1995., str. 302. Citirano prema Langston, K. (2003:170).

⁵⁵¹ Takvu teoriju tumači i ovjerava na materijalu prikupljenu u čakavskim govorima K. Langston. Usp. njegov rad otisnut 2003. godine.

šumnikom ili konsonantskom skupinom. Ona su karakterističnija za otočne govore, a u sjeverozapadnim se čakavskim govorima uglavnom odnose na pojedinačne leksikalizirane primjere. Najmlađa su duljenja u otvorenu slogu, što je očito po rezultatima duljenja. Produljeni vokali najčešće na dosižu kvantitetu etimološki dugih i najčešće ih ne prate kvalitativne promjene koje se događaju na etimološki dugim vokalima. Dakle, za razliku od prethodnih dvaju tipova duljenja koji su završeni i rezultati kojih su izjednačeni s postojećim naglasnim jedinicama u sustavu, proces duljenja u otvorenu slogu još traje, a njegove će se jedinice, moguće je pretpostaviti, tek naknadno fonologizirati.

Duljenju naglašanih vokala nisu jednako podložne sve jedinice vokalnoga sustava, a ono djelomično ovisi i o njihovu podrijetlu. Promjenama kvantitete najčešće su podložni nevisoki vokali *a*, *e*, *o*, ali i oni s nejednakim intenzitetom.⁵⁵² Podložnost duljenju može biti uvjetovana i podrijetlom vokala pa se tako primjerice u creskim i sjevernolosijskim govorima na primarno kratkim vokalima *a*, *e*, *o* pri sekundarnu duljenju u nefinalnim slogovima ostvaruje zavnuti naglasak, izuzev na vokalu koji je podrijetlom poluglas.⁵⁵³

Specifična su akcenatska duljenja u otvorenu slogu jer su različita intenziteta pa su u nekim govorima jedva zamjetna, dok su u drugima zamjetna, ali se produljeni naglasak kvantitetom razikuje od primarnoga dugoga. Potonjih je slučajeva među sjeverozapadnim čakavskim govorima podložnim promjenama kvantitete naglašena vokala najviše. Među njima također postoji razlika. Naime, u govorima u kojima kvaliteta vokala ovisi o prozodijskim odrednicama toj promjeni najčešće nisu podložni produljeni vokali, pa se tako primjerice u mjesnome govoru Ustrina gotovo sustavno svaki dugi naglašeni *a* artikulacijski zatvara, ali su tomu podložniji primjeri s etimološki dugim *a* od onih u kojima je *a* sekundarno produljen (*krāva*, *štāle*, ali i *kāmik*). U drugim su pak sustavima kvalitativnim primjenama jednako podložni primarni i sekundarni dugi vokali. Pri utvrđivanju se kvantitete i intonacije produljenih otvorenih slogova javljaju dva temeljna metodološka problema. Prvi se odnosi na nemogućnost egzaktoga mjerenja kvantitete produljenih slogova. Naime, u nedostatku mjernih instrumenata, terenski je istraživač prinuđen ponuditi zaključke izvedene vlastitim slušnim aparatom koji se pritom razlikuje od istraživača do istraživača ili pak i u istoga istraživača ovisno o stečenome iskustvu. Stoga te opservacije imaju dozu paušalnosti i nepreciznosti. U svijetu postoje zasebni aparati i računalni programi kojima se slušne senzacije istraživača mogu egzaktno

---

⁵⁵² Budući da će se u nastavku analizirati svi tipovi duljenja u svim punktovima obuhvaćenim ovim istraživanjem, ovdje se to neće specificirati.

⁵⁵³ O tome vidi više u raspravama H. P. Houtzagersa o creskim govorima.

provjeriti ili opovrgnuti.⁵⁵⁴ Takva bi egzaktna analiza (vjerojatno) pokazala razlike u kvantiteti produljenih od primarno dugih naglašenih vokala. Drugi je osobit problem nesustavno bilježenje intonacije i kvantitete produljena naglasaka. Ovaj se problem djelomično nadovezuje na prvi problem stoga što se produljeni naglasak u nemogućnosti njegova razlikovanja od pravoga dugoga u stručnoj literaturi najčešće bilježi kao dugi naglasak ili jedan od dvaju dugih naglasaka ako je očuvana tonska opozicija.⁵⁵⁵ Interpretacija takvih podataka može dovesti do pogrešnih rezultata, ponajprije u određenju distribucije primarno dugih naglasaka. Rijetki su istraživači koji su bilježili te razlike.⁵⁵⁶ I ovdje se, kao i u inim drugim slučajevima u fonologiji radi o miješanju jezičnih razina. Produljeni su naglasci određeni pozicijski, rjeđe etimološki i pripadaju fonetskoj, a ne fonološkoj razini. Oni nisu novi prozodemi već bi se mogli odrediti radnim nazivom aloprozodi prema alofoni ili alomorfi bez ikakve pretenzije za terminologizacijom. Stoga bi ih u fonološkome opisu valjalo bilježiti kratkima, kao što primjerice alofon [ŋ] bilježimo fonemom /n/. No, svaki bi dobar dijalektološki opis bio krnj bez takvih podataka, pa bi valjalo napisati bilješku o duljenju ili pak produljeni naglasak označiti kakvim drugim, radnim simbolom. Takva duljenja kadšto mogu biti toliko usustavljena da u procesu fonologizacije primarno fonetskih akcenatskih jedinica mijenjaju osnovnu prozodijsku strukturu nekoga sustava. Tada te jedinice postaju činjenicom fonološke razine i takvima ih treba određivati. U istraživanju je akcenatskih tipova način bilježenja naglasaka produljene artikulacije vrlo bitan. Bilježi li se taj naglasak znakom za jedan od dvaju dugih naglasaka u sustavu, to može imati posljedice po klasifikaciju u akcenatske tipove i podtipove. Budući da se pritom ne mijenja mjesto naglasaka, uz takav bi se način bilježenja mogle očekivati alternacije između prvoga i drugoga tipa (imenice i glagoli primarno prvoga tipa zbog duljenja bi artikulacije ulazile u drugi tip), imenice i glagoli primarno trećega tipa ulazile bi u četvrti, a one primarno četvrtoga tipa imale bi razlike u podtipovima, broj

⁵⁵⁴ Usp. primjerice računalni program Praat 4.2.16 za Windowse koji analizira naglasni sustav tzv. wave dokumenata dobivenih tako da se snimljeni materijal prenese u digitalni medij na 22,000 Hz. O toj tehničkoj strani vidi u: Greenberg, M. L. (2005: str. 2, bilj. 2.).

⁵⁵⁵ Većina istraživača to čini, pa primjerice M. Moguš za mjesni govor Brseča bilježi ostvaraje *otâc, lovâc, ogânj* (1993:316), a H. P. Houtzagers za govor Orleca *kopâla, krâva*. Razlika među tim ostvarajima ipak je znatna. Dok je u Orlecu slušno teško opservirati razliku između etimološkoga zavnutoga naglasaka i onoga sekundarnoga, u govoru je Brseča ta razlika znatna.

⁵⁵⁶ Takav je primjerice P. Šimunović koji u upitniku za Hrvatski dijalektološki atlas ispunjenu za govor Boljuna produljeni naglasak (ali samo na novim distribucijskim mjestima) bilježi drugačije, dvjema kosim crtama vrhom usmjerenim udesno.

kojih bi se znatno povećao.⁵⁵⁷ Time bi se znatno otežala usporedba akcenatskih tipova i njihova rekonstrukcija, a dobiveni bi sustav bio znatno opterećen i nefunkcionalan. Stoga će se u ovome poglavlju detaljno razložiti tipovi duljenja po pojedinačnim punktovima (pritom će se produljeni naglasak bilježiti dvjema kosim crtama vrh kojih je usmjeren udesno), a u centralnome će se poglavlju radnje, posvećenu akcenatskim tipovima imenica i glagola bilježiti samo one prozodijske jedinice koje su fonološki relevantne. Izuzimaju se oni sustavi u kojih su produljene naglašene jedinice artikulacijski i funkcionalno izjednačene s jednim od dvaju dugih naglasaka, dakle fonologizirane, kakav je slučaj u creskim govorima.⁵⁵⁸

Duljenja se kratkoga naglasaka ostvaruju i različitim intenzitetom pa dok su u nekim govorima *sporadična* i mogu se povezati s leksikalizacijom, u drugima su *fakultativna*, što znači da se ne ostvaruju sustavno, odnosno, da se na istome mjestu jednom ostvaruje kratki, a drugi put produljeni naglasak. Treći je, najviši stupanj intenziteta *načelno obvezatno* duljenje.⁵⁵⁹

2.5.1.1. Duljenje kratkoga vokala u slogu zatvorenu sonantom

Sjeverozapadni se čakavski govori bitno ne razlikuju po dosegu toga duljenja. U najvećem se njihovom broju sustavno dulje naglašeni i nenaglašeni (ako je očuvana opreka po kvantiteti na nenaglašenim slogovima) vokali u slogu zatvorenu sonantom. Duljenje se ostvaruje u unutrašnjemu slogu i u vanjskome slogu.⁵⁶⁰

Kako je već prije navedeno, duljnje u slogu zatvorenu sonantom ima značajke općejezičnoga, a karakterizira sjeverozapadne čakavske govore u cjelini. U pojedinim se mjesnim govorima u slogu zatvorenu sonantom može ostvarivati i kratki naglasak, no takvi okazionalni ostvaraji samo potvrđuju sustavnost pravila. U takvim govorima redovito se, u primjerima istoga tipa ostvaruje i dugi naglasak. Ovdje će se izdvojiti samo sustavi u kojima izostaje duljnje u slogu zatvorenu sonantom u cijelim kategorijama.

⁵⁵⁷ U akcenatskoj klasifikaciji koju mahom primjenjuju strani slavisti (usp. npr. knjige J. Kalsbeek i H. P. Houtzagersa) to ne bi bio slučaj jer je u njihovoj klasifikaciji temeljni kriterij mjesto naglasaka.

⁵⁵⁸ O statusu tih jedinica u creskim govorima, osobito u govoru Orleca vidi u radovima H. P. Houtzagersa.

⁵⁵⁹ Tu je klasifikaciju uspostavila i ovjerila na ikavsko-ekavskim govorima Iva Lukežić (1990: 84-85).

⁵⁶⁰ Kako utvrđivanje vrsta i dosega ovoga i drugih tipova duljenja nije cilj ove radnje, ono se neće detaljnije obrazlagati. To je, naime, dovoljno široko polje za neku drugu disertaciju.

Tako u creskim i sjevernolohinjskim govorima načelno izostaje duljenje u slogu zatvorenu sonantom na vokalu podrijetlom od poluglasa: Belej (*kotěl, ogěnj, prišěl*), Beli, Dragozetići (*kotāc, dolāc, Vazān*), Orlec (*ogěnj, kotěl, prišěl*), Ustrine (*kabāl, ogān*), Valun (*kotěl, ogěnj*), Nerezine, Punta Križa (*ogānj, kotāl, našāl*), Sv. Jakov (*Vazām, prišāl*). U svim navedenim govorima izostaje i duljenje pred sonantom u 1. l. jd. prezenta tipa *pijěn, lejěn, tečěn, paděn* i dr., te u pridjeva s dočetnim *af i if* (*boležjif, Betkāf*), pridjevskih zamjenica s dočetnim *ov* koji se u navedenim govorima ostvaruje kao *takōf, ovakōf, kakōf* i u posvojnih zamjenica tipa *njegōf*. Izostanak je duljenja kratkoga naglaska na nastavku 1. l. jd. prezenta potvrđeno i u krčkim govorima Jurandvora, Vrbnika (*pijěn, tūčěn*) i Omišlja (*sīčēm, mēzēm*). U Dobrinju sam bilježila oblike s dugim naglaskom.

Pred sonanton *n* u 1. l. jd. prezenta glagola tipa *pīt, tūc, krās* i dr. izostaje duljenje i u žminjskim govorima Orbanića, Hrusteta i Jurića (*pijěn, tūčěn, krāděn*), s time da su u potonjim dvama zabilježeni dubletni ostvaraji. Isto se potvrđuje u buzetskim govorima (*pečěn/pečēn, tučěn/tučēn*) u kojima se najčešće ne dulji niti slog (imenice: *pustū/pustōv; pluvān; prilozi: pōū/pōv 'pola'; gl. pridj. radni m. r. jd. pučěl, hudiū/hudiṽ*). Ovom se značajkom buzetski govori bitno razlikuju od ostatka sjeverozapadnih čakavskih, ali i uopće čakavskih govora.

Analizirajući detaljno sve tipove duljenja u ikavsko-ekavskim govorima, I. Lukežić taksativno nabroja sve primjere u kojima duljenje nije provedeno.⁵⁶¹ Iz te je analize razvidan porast broja takvih primjera u otočnome arealu i ostalim rubnim zonama ikavsko-ekavskoga dijalekta koje nisu sjeverozapadne čakavske. Isto sam zamijetila i za svojega istraživanja u autohtonim krčkim govorima Omišlja,⁵⁶² a osobito Vrbnika u kojima je kratki naglasak sporadično zabilježen u ljd. m. r. tipa *koncēm / koncēm*.

Čini se da i duljenje u slogu zatvorenu sonantu slabi prema rubovima što ga teritorijalno zauzima koji jezični sustav, u ovome slučaju sjeverozapadni čakavski. No, za preciznije bi zaključke valjalo provesti sveobuhvatno istraživanje. I unutar sustava koji ovdje nisu navedeni postoji razlika u dosegu te mijene. Tako se za grobnički govor može reći da je ta mijena još uvijek aktivna jer su joj podložne i riječi koje u sustav ulaze tek posljednjih govima poput *kōmpjūtēr* ili *āntēna*. U ostalim govorima ta je pojava slabijega maha ili se uopće ne provodi.⁵⁶³

⁵⁶¹ Usp. Lukežić, I. (1990:66-68).

⁵⁶² Zabilježen je ostvaraj *Vezēm*.

⁵⁶³ Ne radi se samo o riječima koje su nedavno prihvaćene, već i o starijim primljenicama. Tako primjerice u konzervativnim kastavskim govorima koji još dobro čuvaju nenaglašene duljine ispred i iza naglaska ime ribe incun glasi *mincōn*, dok je u grobničkome vokal u nenaglašenu slogu zatvorenu sonantom *n* dug i glasi *mīncōn*.

2.5.1.2. Duljenje kratkoga vokala u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom ili u slogu kojemu slijedi slog s konsonantskom skupinom u početnome pojasu

S obzirom na položaj primarno kratkoga sloga, ovakvo je duljenje moguće: a) u unutrašnjem slogu (*prāskva > prāskva/prāskva*), b) vanjskom slogu (*otāc > otāc /otāc*), c) jednosložnih riječi (*pōp > pōp / pōp*). Budući da doseg toga duljenja nije jednak, odnosno da se u konkretnim mjesnim govorima vrlo rijetko dulji kratki slog u svim trima položajima, možda bi metodološki bilo preciznije spoznavati ih kao tri zasebna tipa duljenja. Pritom je, u slučaju duljenja sloga kojemu slijedi slog s konsonantskom skupinom u početnome pojasu teško razlučiti radi li se o ovome tipu duljenja ili pak o duljenju u otvorenim slogovima, osobito ako se dulje nevisoki vokali *a, e* ili *o*.

Tako je:

- među krčkim govorima u mjestu imenom Jurandvor u a) i c) tipu u primjerima *hrūšva, prīcēst* ali su potvrđeni i ostvaraji bez duljenja tipa *město*, Ljd. *mesopūsti*. U mjesnim govorima Vrbnika i Omišlja I. Lukežić⁵⁶⁴ gotovo sustavno opservira duljenje u tipu b) no za vlastitih ga istraživanja nisam čula.
- među creskim govorima Beloga, Beleja, Dragozetića, Valuna i Ustrina u tipu a): *prāskva, plēsniṽ, baněštra, belāsti, brōskva, črěšnja*. Pitanje je međutim radi li se u ovim primjerima o duljenju u slogu zatvorenom šumnikom, što bi pretpostavljalo ovakav slogorazdjel: *pras-kva; ples-niv, baneš-tra, belas-ti, bros-kva* i *črešnja* ili pak o duljenju u slogu kojemu slijedi slog s konsonantskom skupinom u inicijalnome pojasu što pretpostavlja drugačiji slogorazdjel: *pra-skva, ple-sniṽ, bane-štra, bela-sti, bro-skva* i *čre-šnja*. Ako se radi o potonjem, onda se ono rezultatima ne razlikuje od duljenja nevisokih vokala u otvorenim nefinalnim slogovima. U prilog tomu ide i činjenica da su potvrđena samo duljenja na vokalima *a, e* i *o*. Sustavna su duljenja u infinitivu glagola tipa *cvěst, bōst, mēst*.
- U dvama sjevernolohinjskim govorima Nerezina i Sv. Jakova ima elemenata duljenja, ali ono nije sustavno. U obama govorima izostaje duljenje u finalnome slogu pa su zabilježeni ostvaraji *kolāc, konāc, telāc*, a u Nerezinama i *otāc*. Zabilježeni su i ostvaraji *prāskva, brōskva, črěšnja* kao i u creskim govorima, no tu se vjerojatnije radi o duljenju u nefinalnome otvorenu slogu. U Nerezinama je zabilježena akcenatska dubleta *māsline* i *muāsline*, dok je u Sv. Jakovu ostvaren samo oblik s kratkim naglaskom. Duljenje nije sustavno niti u infinitiva s dočetnom konsonantskom

⁵⁶⁴ Usp. Lukežić, I. (1990:69).

skupinom pa se ostvaruje *mliēs* 'mljeti', ali *kläst* 'staviti' i *kräst*. Budući da je rezultat takva duljenja u creskim i sjevernolobinskim govorima dugi silazni naglasak, ostvaraju sa zavnutim naglaskom rezultat su drugoga duljenja.

- Duljenje po tipu b) činjenicom je istočnih labinskih govora Vozilića, Plomina, Nedešćine i Labina. Zabilježeni su ostvaraju tipa *konác, dolác, otác, kolác*,⁵⁶⁵ ali *petäk, živöt*. Relikti su toga duljenja opservirani u i mjesnome govoru Brseča.⁵⁶⁶
- U govorima je Boljuna i Semića zabilježeno nešto potvrda, ali se ne može govoriti o sustavnoj pojavi. Tako je u Boljuni ostvareno *päs* 'pasti, täs

Sporadičnih primjera ima i u ostalim govorima, ali su oni rezultat leksikalizacije i nisu usustavljeni, pa stoga ovdje nisu uzeti u obzir.

Iz navedenoga je moguće zaključiti da duljenje ovoga tipa, spoznava li se u cijelosti, nije karakteristično za sjeverozapadne čakavske govore jer se ostvaruje unutar malobrojnih oaza i najčešće nije sustavno. Analiziraju li se zasebno podtipovi duljenja razvidno je da je nešto češće duljenje po tipu b) u zatvorenim finalnim slogovima. Duljenja u slogu zatvorenu šumnikom ili u slogu kojemu slijedi slog s konsonantskom skupinom u početnome pojasu sloga karakterističnija su za centralne čakavske govore (smještene između sjeverozapadnih i jugoistočnih čakavskih) i ostvaruju se okazionalno u otočnome arealu.

2.5.1.3. Duljenje kratkoga vokala u otvorenu slogu

To se duljenje unutar pojedinoga sustava inaugurira u unutrašnjim slogovima trosložnih i višesložnih riječi, potom se širi na inicijalne slogove. Rezultat proširenja duljenja na finalni slog može biti dokinuće opreke po kvantiteti na naglašenome slogu. Ovome su duljenju, kao i prethodnonavedenome, u različitome dosegu podložni vokali *a, e* i *o*.

⁵⁶⁵ Budući da u labinskim govorima rezultat duljenja nije ni kvantitetom ni intonacijom jednak dugom/dugim naglasku/naglascima u sustavu, taj je fonetski ostvaraj biljezi drugačije.

⁵⁶⁶ M. Moguš sustavno bilježi duljenje u finalnim zatvorenim slogovima i to znakom za dugi silazni naglasak (usp. 1993:317). Tijekom vlastitoga istraživanja opservirala sam spomenuto duljenje no ono je danas mnogo rjeđe, a s obzirom na neznatnu produljenost, nikako se ne bi mogao bilježiti tim znakom.

Prema rezultatima I. Lukežić⁵⁶⁷ koji se preklapaju s mojima ovakvo duljenje nije činjenicom ikavsko-ekavskih govora smještenih u kopnenome dijelu sjevernoga Hrvatskoga primorja, dakle izostaje u prostoru omeđenu Novim Vinodolskim na istoku, Brestovom Dragom na sjeveru i Grobnišćinom na zapadu. Izdvajaju se Hreljin i Draga Sušačka (Orlići) kao ikavsko-ekavski punktovi koji omeđuju izoliranu cjelinu kontinentalnih ekavskih govora (Kukuljanovo, Ponikve, Škrljevo, Krasica, Praputnjak). Ono izostaje u gradskim naseljima Rijeke, Trsatu, Donjoj Vežici i Zametu, te u govorima kastavske skupine i dijelu govora matuljske skupine. Duljenja se ostvaruju i u dvama rubnim govorima na samome sjeveru prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori, u Lipi i Klani. Izoglosa dalje ide do Zvoneća i potom se kraj Kraja spušta do mora ostavivši neizmijenjene i sve govore lovranskoga tipa (Lovran, Ika, Ičići, Dobrec, Oprič, Tuliševica i Liganj). Svi punktovi smješteni zapadno od te linije podložni su u većoj ili manjoj mjeri takovu duljenju. U stratifikaciji duljenja u otvorenom slogu punktovi će se navoditi prema dosegu duljenja u smislu broja vokala koji su mu podložni, slogova u kojima su potvrđeni i kvantitete produljena vokala.

A) Dulji se samo vokal *a* i to samo u medijalnome slogu trosložnih i višesložnih riječi, a slog je tek neznatno produljen. Tako je u:

- ekavskim govorima smještenim iznad Bakarskoga zaljeva (Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Praputnjak), omeđenim dvama ikavsko-ekavskim punktovima, Dragom (Orlići) i Hreljinom: *bogáta, siromášno, nogámi(n), magárac, bižále, kantále, zablátil kopálo, mučála, zaplákala, nogávica, siromáha*. Duljenje je nešto jačega intenziteta u Praputnjaku i Hreljinu.
- govorima mošćeničkoga tipa imenom Kraj, Kalac i Mošćenice: *kántáli, lúlálo, zubáta, rukámi, nogámi*

B) kao A) ali je duljenje ovjereno i u inicijalnome slogu dvosložnih i višesložnih riječi. Tako je u:

- mjesnome govoru Lipe: *nogámi, bogátu, bižála, kopálo; pálac, čáca, kámik*
- mjesnome govoru Brseča: *rukámi, glavámi, kopála, mešálo, pogáča; kráva, štála, bába*, ali *Mártina, kámik, brätun* ljd.
- u dvama istarskim ikavsko-ekavskim govorima⁵⁶⁸ Kožljaka i Jasenovika: *máma, jábuka, pálac, čával, čáca, kopála, zdurála, nogámin, rukámin*.

⁵⁶⁷ Usp. Lukežić, I. (1990:74). Autorica bilježi izolirane primjere u Driveniku, Senju i Benkovcu Fužinskome.

⁵⁶⁸ Takvo se duljenje, u istome ili većemu opsegu potvrđuje i u ostalim ikavsko-ekavskim istarskim govorima koji nisu dijelom sjeverozapadnih čakavskih govora.

- u labinskome govoru mjesta Mali Golji: *plākala, jābuka pālac, cāval, kāmik; nogāmi, rukāmi* i Gornji Rabac: *pālac, cāval kāmik, plākala, bogāto, noyāmi, rukāmi*
- nesustavno u mjesnome govoru Boljuna: *lākat, māceha, mučāli, smejāla, cikālo*

C) Dulje se vokali *a* i *e* i to samo u inicijalnome i medijalnome slogu. Tako je u:

- labinskim govorima, ali različita intenziteta. Tako je u mjesnim govorima Plomina (*plākala, najāla, kāmik, nogāmin, rukāmin, zelenjāva, ponedējak, město, cēsti, sēstra*) i Vozilića (*pāmeti, kāmik, plākala, bogāti, nogāmin, rukāmin, debēla, recēmo, město*) obvezatno samo duljenje vokala *a* u medijalnome slogu, dok su sva druga duljenja sporadična i nesustavna i alterniraju ostvaraji bez duljenja. U mjesnome je govoru nešto zapadnije Nedešćine znatno sustavnije duljenje vokala *e* u nefinalnome slogu (*pālac, kāmik, cāval, plākala; nogāmi, rukāmi, mēsec, město sēstra, sēdan, trēten* Ljd., *pomēla, kunēmo*)

D) Načelno se obvezatno dulje vokali *a* i *e* u nefinalnim otvorenim slogovima, ali se fakultativno dulje i ostali vokali. Tako je u:

- mjesnome govoru Labina: *plākala, brāt, brāta, pālac, cāval, kāmīc, nogāmi; rukāmi; prēteli, zrēzat, urēh; rīvala, rīvat; mōlimo; krūšva*
- među pazinskim govorima⁵⁶⁹ u mjestima imenom Škopljak:⁵⁷⁰ *pāmeće* Ljd., *rāmen, jābukami, pālac, cāval, krāva, kāmik, cāca, nogāmi, rukāmi; brēmen, město, debēla*, ali *jakēto* Ajd., *metēmo, kūnēmo; hītīt, rīni* 2. l. jd. imp., *sīra* Gjd.; *pūkne, obūt, obūla; ōko* (Duljenje je obvezatno na vokalima *a* i *e*, nešto manje sustavno na visokim vokalima *i* i *u*, a rijetko i sporadično na vokalu *o*); Pazin: *zāmeš, lāhat, māceha, bižāla, mučāli, smejāla, koščāmi; slezēna, kolēno, donesēmo, donēsa, donēsen, želēzo; pōpel, živōta* (Vokali *a* i *e* se načelno sustavno dulje u nefinalnim slogovima, a vokal *o* sporadično)

Tako je u Pićnu zabilježeno: *plāće, lāje, māma, nogāmi, pitāla*, Gologoričkome Dolu: *lāje, plāće, krāva, tovāri*.

⁵⁶⁹ U ekavskome govoru Gologoričkoga Dola, kao niti u ikavsko-ekavskome njegovu dijelu nisam zabilježila primjere s duljenjima vokala.

⁵⁷⁰ U mjesnome je govoru Škopljaka duljenje vokala *a* obvezatno, a ono se sve više širi i na finalni slog pa su zabilježeni i primjeri *otāc, konāc*, ali i *pietāk*.

- u mjesnome govoru Semića:⁵⁷¹ *brāt, brāta, kāmik, rāmene* Ljd., *krāva; bogāto* Ajd., *kantāla, kopāt, kantāt, otāc, udovāc; město, debēla, centimētri; sabōta*
- među govorima buzetskoga dijalekta⁵⁷² u mjestima imenom: Pračana: *pālac, krāva, brāta, plākat, bugāta, ležāla, kunōc, lonōc; město, debēla, susēda; purīnat, udovīca; krūšva, šūša, napūnit; Krbavčići: krāva, plākat, bugāta, ležāla; debēla, susēda, město; ugnjišće*; Ročko Polje: *krāva, plākat, buyāta, smijāla, ležāla, utāc; lēta město, dēlat, kulēnu, debēla, susēda, lumbrēna; purīnat, cidīt, jadīt; sūša*; Erkovčići: *pālac, kāmik, krāva, māša, brāta, lājat, plākat, buyāta, ležāla, layāla, kupāt, ležāt, utāc, lunāc, kulāc; město, susēda, lumbrēna, želēzu, kulēnu; mōli, mōlila; sūša*,⁵⁷³ *ugnjišći*

E) Dulji se vokal *o* u nefinalnim slogovima. Tako je u:

- među pazinskim govorima u mjestu imenom Beram: *ōko, brōda* Gjd., *pastōli* Nmn., *dimbōko*

F) Dulje se različiti vokali, ali nesustavno, u pojedinim primjerima. Tako je u:

- rubnim pazinskim govorima Trviža (*krāva, noyāmi, ōko*) i Tinjana (*bogāta, spēkla, lēta*)
- motovunskim govorima Zamaska (*krāva, město, molīla*) i Kaldira (*plākala, město, debēla*)

⁵⁷¹ Duljenje je vokala *a* toliko sustavno da su zabilježeni i ostvaraji poludugoga naglasaka u finalnome slogu. Inače se kratki naglašeni vokali nešto dulje artikuliraju čime se mjesni govor Semića približuje buzetskim govorima, a i teritorijalno ih kontinuiraju.

⁵⁷² U literaturi se uvijek kao jedna od temeljnih značajki buzetskoga dijalekta ističe njegov akcenatski sustav (usp. npr. radove P. Šimunovića (1970., 1976.), S. Vranić (1999.a), J. Lisca (2001.) i dr.) u kojem je dokinuta i opreka po kvantiteti. To je dokinuće posljedica spomenutoga duljenja, a sustavno je onoliko koliko je sustavno duljenje. Dakle, dokinuće opreke po kvantiteti ne zahvaća jednako sve vokalske jedinice. Među buzetskim, ali i ostalim govorima duljenju je najpodložniji vokal *a* koji se dulji i u finalnome slogu, slijedi mu vokal *e*, a potom i ostali. Premda trend duljenja nastoji zahvatiti sve jedinice bez obzira na njihov položaj i da jezični razvoj ide u tom pravcu, držim da nije uputno generalizirati činjenice. Tim više što je to proces u trajanju, a bilježenjem točnih podataka na terenu i njihovom dijakronijskom analizom mogu se dobiti vrijedni podatci o ritmu, tijekovima i smjernicama akcenatskoga razvoja.

⁵⁷³ U svim se četirima punktovima ostvaruje vokal *u* promijenjenih artikulacijskih svojstava. Obično se bilježi znakom *ə*. Budući da u ponudenu popisu slova fonta u kojemu je pisana ova radnja nema toga znaka s oznakom za poludugi naglasak, zabilježila sam vokal *u*.

G) Sustavno se dulje vokali *a*, *e* i *o*, a kvantitetom se, najčešće i kvalitetom, ne razlikuju od etimološki dugih vokala. Tako je u:

- svim creskim i dvama sjevernološinskim govorima mjesta imenom: Dragozetići (*zājeno*, *jāsmika* Gjd., *gromāca*, *kantāla*, *kopāla*; *brēme*, *lēto*, *debēli*, *zelēna*, *parnēsāl*; *dōbri*, *kōla*, *skōle* Ljd., *visōko*); Beli (*rāme*, *mālin*, *ovcāmi* Imn., *pošapicāla*, *vriškālī*, *plēća*, *srēdnji*, *posēdite* 2. l. mn. imp., *kolēno*, *besēda*, *nōsiju* 3. l. mn., *nōseća*, *kōža*, *govōrin*); Valun (*māma*, *plākat*, *bogāta*, *kopāla*; *cēkat*, *zrēzat*, *pēkel* gl. pridj. radni. m. r. jd., *vētra* Gjd., *čavjēni*, *kolēno*, *nevēstica*, *debēli*; *nōhat*, *ōko*, *mōstu* Ljd., *dōber*, *mōlin*, *visōki*, *popōvo*, *postōleh* Lmn.); Orlec (*plākat*, *pādat*, *jābelka*, *siromāhi*, *kantāla*, *bogāti*; *cēkat*, *zrēzat*, *debēli*, *čavjēni*; *ōko*, *Bōgu* Ljd., *dōbri*, *mōlin*, *visōki*); Ustrine (*kāmici*, *kāšjat*, *brāta* Gjd., *pālac*, *siromāsi* Nmn., *bojāta*, *kupovāla*, *tovāra* Ajd.; *dēlat*, *lēto*, *obēda* Gjd., *čavjēni*, *nevēsta* *posēdite* 2. l. mn. imp.; *skōpamo*, *visōki*, *sabōta*); Belej (*māteri* Gjd., *brātu* Ljd., *pālec*, *noyāmi*, *cepāla*, *mēsto*, *sēdi* 2. l. jd. imp., *dēlat*, *debēla*, *čavjēno*, *besēdu* Ajd.; *Bōya* Gjd., *ōblak*, *gōdišć* Gmn., *sabōta*, *galbōko*, *rīneš*, *molīla*); Nerezine, Punta Križa (*štāla*, *kāpus*, *krāva*, *plācat*, *muāslīne*, *siromāsi* Nmn., *bogāta*, *kopālo*, *krepāla*, *pitāli*, *otāc*, ali *kolāc*, *konāc*; *vētar*, *dēlat*, *čēkat*, *vičēra*, *kaštēlu* Ljd., *postēja*; *ōči*, *kōpan* 1. l. jd., *vōzi* 3. l. jd., *konōba*; *molīli*); Sv. Jakov (*plācat*, *pisālo*, *krāva*, *povedāla*, *ukrāli*; *Crēsu*, *lēto*, *vētar* *imēli*, *Amērika*, *pījēmo*; *kōze* Amn., *kōmad*, *pōkle*, *ōko*, *Lōzah* Lmn., *kōpamo*, *postōli* Gmn., *govōrit*; *oženīla*)

Svi su creski i sjevernološinski govori obuhvaćeni istom tendencijom, no dosezi toga duljenja nisu jednaki. Čini se da su duljenja sustavnija što se više ide prema jugu. Tako je u dvama punktovima creske Tramontane, Belome i Dragozeticima, duljenje vokala *o* znatno rjeđe no u južnim punktovima, a već od Beleja južnije opserviran je i pokoji primjer duljenja vokala *i* u unutrašnjem slogu trosložnih i višesložnih riječi. U svim je tim govorima produljeni vokal kvantitetom gotovo jednak kvantiteti etimološki dugoga, što se očituje i na planu kvalitete, pa su tako primjerice u mjesnome govoru Nerezina zabilježene dublete *muāslīne* : *siromāsi* Nmn. i *vičēra* : *kaštēlu* Ljd. u kojima prvonavedeni primjeri podliježu kvalitativnim promjenama etimološki dugih vokala (dugi naglašeni *a* diftongira, a dugi naglašeni *e* je zatvorene artikulacije), a drugi još zadržavaju kvalitetu kratkih vokala. Moguće je pretpostaviti da će u daljnjemu jezičnome razvoju svi produljeni vokali biti i kvalitativno izjednačeni s primarno dugima čime će u tim sustavima biti potpuno dokinuta opreka po kvantiteti na vokalima *a*, *e* i *o*.

2.5.2. Zaključak

Fenomen je duljenja naglašanih slogova jedna od važnih akcenatskih značajki sjeverozapadnih čakavskih govora. Analizom su dostupne literature i podataka prikupljenih terenskim radom utvrđena tri tipa duljenja kratkoga naglašenoga vokala:

- a. u slogu zatvorenu sonantom;
- b. u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom ili u slogu kojemu slijedi slog s konsonantskom skupinom u početnome pojasu i
- c. u otvorenu slogu.

Duljenje u slogu zatvorenu sonantom karakterizira sjeverozapadne čakavske govore u cjelini. Pojedinačni se mjesni govori razlikuju samo u stupnju dosljednosti toga duljenja, pa ono varira od sustavnoga duljenja u svim naglašenim i nenaglašenim slogovima zatvorenim sonantom do sustava u kojima se, bez obzira na to je li dokinuta opreka po kvantiteti na nenaglašenim slogovima, dulji samo naglašeni slog i to ne uvijek i ne u svim primjerima. Creski se govori od ostalih razlikuju usustavljanim razlozima za izostajanje duljenja: ne dulji se vokal u slogu zatvorenu sonantom koji je podrijetlom od poluglasa. Duljenju su manje podložni vokali u dvjema morfološkim kategorijama: obliku 1. l. jd. prezenta, najčešće glagola s jednosložnim infinitivom, i u pridjeva, pridjevskih zamjenica i posvojnih zamjenica Njd. m. r. s dočecima *-av*, *-ov*, *-iv*. Intenzitet duljenja u slogu zatvorenu sonantom opada prema rubovima područja što ga teritorijalno zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori, na otočkome arealu, u južnim žminjskim govorima, buzetskim i dr.

Duljenje kratkoga naglašenoga vokala u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom ili u slogu kojemu slijedi slog s konsonantskom skupinom u početnome pojasu nije jedna od akcenatskih značajki koja karakterizira sjeverozapadne čakavske govore jer se ostvaruje unutar malobrojnih oaza i najčešće nije sustavno. Iz analiziranoga prikupljena materijala razvidno je da je najčešće duljenje u finalnim zatvorenim slogovima, no i ono se ostvaruje u različitome intenzitetu. Duljenja u slogu zatvorenu šumnikom ili u slogu kojemu slijedi slog s konsonantskom skupinom u početnome pojasu sloga ostvaruju se okazionalno u otočkome arealu (na Krku u mjesnome govoru Jurandvora, na Lošinju u govorima Nerezina i Sv. Jakova, te u creskim govorima Beloga, Dragozetića, Beleja, Valuna, Ustrina i Orleca), a karakterističnija su za centralne čakavske govore (smještene između sjeverozapadnih i jugoistočnih čakavskih).

Za razliku od duljenja kratkoga naglašenoga vokala u slogu zatvorenu šumnikom koji karakterizira sve sjeverozapadne čakavske govore (i ne samo njih) i duljenja u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom ili u slogu kojemu slijedi slog s

konsonantskom skupinom u početnome pojasu koje je karakterističnije za centralne čakavske govore, a među sjeverozapadnim su čakavskim govorima rjeđa, duljenje u otvorenu slogu dijeli taj jedinstven jezični korpus u dvije cjeline:⁵⁷⁴ istočnu ikavsko-ekavsku (uz izuzeće mjesnoga govora Crikvenice) i zapadnu ekavsku. Svi su ekavski govori smješteni zapadno od linije Zvoneća - Kraj i neki ekavski smješteni istočno od nje (Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Praputnjak i dr.) s različitim intenzitetom podložni duljenju primarno kratkoga vokala u otvorenu slogu. Duljenju su najpodložniji unutrašnji slogovi trosložnih ili višesložnih riječi, a potom se duljenje širi na inicijalne slogove i konačno (kako je u buzetskim i nekim južnim labinskim govorima) na finalne što ima za posljedicu potpuno dokinuće opreke po kvantiteti i na naglašenim slogovima. Duljenju su podložniji nevisoki vokali *a*, *e*, *o* dok su duljenja visokih vokala *u* i *i* zabilježena, ali znatno rjeđe. S obzirom na sustavnost duljenja valja izdvojiti creske govore, te sjevernoločinske govore Nerezina i Sv. Jakova.

Ovdje izloženi podatci rezultat su analize materijala koji je prikupljen s drugim ciljem pa bi za sveobuhvatniju i detaljniju analizu fenomena duljenja trebalo provesti ciljano istraživanje pojedinih dijalektoloških punktova. Usto, potrebno bi bilo istražiti i razloge pojave duljenja, provesti tipologizaciju duljenja i odrediti točnu stratifikaciju. Duljenje je kratkoga naglašenoga vokala kompleksan fonetski fenomen koji, u nejednakome intenzitetu i različitoga tipa, karakterizira gotovo svaki sjeverozapadni čakavski govor. Istraživanje je duljenja nužno i stoga što ono može imati znatne posljedice na naglasni sustav pojedinoga mjesnoga govora, a praćenje promjena u sinkroniji omogućilo bi utvrđivanje tijeka mijena. To osobito važi za govore s duljenjem u otvorenu slogu posljedica kojega može biti dokinuće opreke po kvantiteti na naglašenim slogovima. Taj je postupak upravo u tijeku u buzetskim govorima, a različite su interpretacije njihovih akcenatskih sustava, osobito akcenatskoga inventara, rezultat različitih metodologija istraživanja.

⁵⁷⁴ Ovakva je podjela rezultat generalizacija provedenih u nastojanju ukazivanja na različite tendencije duljenja u tim dvama korpusima. Kao i kod ostalih izoglosa granica nije jednoznačno utvrđiva, i s jedne se i s druge strane potvrđuju govori koji odudaraju od ove generalizacije, no oni su malobrojni.

2.6. Akcenatski tipovi imenica u sjeverozapadnim čakavskim govorima

Pod pojmom se akcenatskoga tipa podrazumijeva ukupnost naglašenih oblika paradigme, a imenice iste akcenatske tipologije čine isti akcenatski tip. Prema kriterijima izloženim u dijelu radnje naslovljenu *Akcenatski tipovi i njihova klasifikacija* izdvajaju se četiri osnovna akcenatska tipa:

1. s istim naglaskom na osnovi;
2. s različitim naglaskom na osnovi;
3. s istim naglaskom koji alternira na osnovi i nastavku; i
4. s različitim naglascima koji alterniraju na osnovi i nastavku.

Ti se akcenatski tipovi dalje dijele na podtipove prema vrsti naglasaka i na podpodtipove prema distribuciji nenaglašenih duljina. Dva su osnovna tipa nenaglašenih duljina: one na nastavku i one na osnovi. Duljine na nastavku su fiksna kategorija, čvrsto povezane uz određeni oblik riječi i tip njegova nastavka, dakle nepromjenjive i stalne unutar iste paradigme. Tako je u imenica muškoga i srednjega roda stalna nenaglašena duljina na nastavku u Ijd., Dmn., Lmn. te Gmn. ako je oblikom jednak Lmn. Izdvaja se zasebna skupina imenica srednjega roda koje u Njd. imaju dugi *-i* (< *-ji*), *-e* (< *-je*) ili *-o*. Ta je paradigma specifična po postojanju nenaglašene duljine u svim oblicima paradigme. U imenica ženskoga roda koje se sklanjaju po e-deklinaciji nenaglašena je duljina na nastavku *-e* u Gjd. (ali ne i na nastavku *-i*), na nastavcima *-un/-um* ili *-on* u Ijd. (ali ne i na nastavku *-u*) i u Dmn. U onih koje se sklanjaju po i-deklinaciji nenaglašena je duljina u Ijd. (pod istim uvjetima kao u imenica e-deklinacije) i Dmn., te u Gmn. ako nema nulti nastavak. Budući da su te duljine stalne i potvrđene u svim govorima u kojima nije potpuno ili djelomično dokinuta opreka po kvantiteti na nenaglašenim vokalima (a prije su pokrate gotovo sigurno bile ovjerene i u njima), one nisu razlikovne pa se pri klasifikaciji neće uzimati kao relevantne. Drugu skupinu nenaglašenih duljina čine one na osnovi. One, za razliku od duljina na nastavku koje su uvijek iza naglasaka pa se nazivlju zanaglasnima, mogu biti ispred ili iza naglasaka, a s obzirom na starinu moguće ih je dalje podijeliti na one primarne, koje zadržavaju praslavensku kvantitetu tipa *sūsēd*, *mlēkō/mlīkō*, *pāmēt* i dr., i sekundarne koje su pozicijski uvjetovane, primjerice u slogu zatvorenu sonantom, npr. *dolāc* s praslavenskim kratkim vokalom *o*, ali *dōlcā* ili pak imenice tipa *tēlčič*, *kōlčič*. Kadšto se na istoj osnovi može ostvariti više nenaglašenih duljina. Za razliku od nenaglašenih duljina na nastavku koje su određene sklonidbenim tipom i tipom gramatičkoga morfema pa su stoga zajedničke svim sjeverozapadnim čakavskim govorima, nenaglašene su duljine na osnovi divergirajući element jer se različito ostvaruju u različitim sustavima (osobito one sekundarnoga podrijetla) i podtipove dalje razdjeljuju na podpodtipove. S obzirom na gotovo

devedeset punktova obrađenih za potrebe ove radnje i na različite stupnjeve /ne/očuvanosti nenaglašenih duljina u njima, uzevši u obzir sve ostvaraje nenaglašenih duljina na osnovi broj bi se podpodtipova znatno uvećao što bi otežavalo kako obradu materijala tako i izvođenje relevantnoga zaključka.⁵⁷⁵ Stoga će se u ovoj radnji sintetskoga tipa uzimati u obzir samo one nenaglašene duljine na osnovi koje su "funkcionalne", a pod tim se podrazumijeva ono što upućuje na divergenciju različitih podsustava unutar sustava sjeverozapadnih čakavskih govora. Pritom su potpuno izuzete zanaglasne duljine na osnovi jer se one ili ostvaruju ili ne ili su pak samo djelomično pokraćene, ali zbog nepostojanja progresivnoga pomaka siline u istraženoj korpusu ne djeluju na tipologiju naglašenoga prozodema. Za razliku od toga prednaglasne duljine imaju znatnoga utjecaja na akcenatsku tipologiju jer se silina pomiče regresivno, a taj je pomak znatno češći kada je prethodni slog dug. Istom valja istaknuti da je pomak siline češći s nastavka na osnovu no s osnove na osnovu u svim govorima. Dakle, moguće je Gjd. *pūta* (< *pūtā*), ali *kōnčić*, a ne *kōnčić*. Zbog toga je razloga u 3. i 4. akcenatskome tipu provedena diferencijacija na podpodtipove s obzirom na /ne/prijenos siline na prethodni dugi slog i rezultate toga pomaka, a isto je zanemareno u 1. i 2. tipu sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi. Ključnim se, dakle, u akcenatskoj tipologiji drži mjesto i vrsta naglasaka.

U najstarijim je sjeverozapadnim čakavskim govorima na dugim naglašenim vokalima očuvana opreka po intonaciji. Razvojem je akcenatskoga sustava najprije dokinuta ta opreka na finalnome, potom na inicijalnome i na koncu na medijalnome slogu. Po potpunome dokinuću iz sustava se gubi zavnuti naglasak i ostaje samo jedan dugi naglasak.⁵⁷⁶ U tim je sustavima i dalje razvidna opreka po kvantiteti na naglašenim vokalima, a ona je kadšto dostatna za određenje akcenatskoga tipa. Primjerice, imenice tipa *krōv*, *stōl* i dr. dio su četvrtoga akcenatskoga tipa s pretežitim mjestom naglasaka na nastavku (Gjd. *krovā*, Nmn, *krovī* i dr.) Isti se akcenatski tip iščitava i u sustavima s potpuno ili djelomično dokinutom oprekom po intonaciji u kojima je tipologija jednaka osim što je u N, Ajd. i Gmn. s nultim nastavkom sekundarno razvijen dugi silazni naglasak (*krōv*, *stōl*). Kako ta mijena ne ugrožava iščitavanje akcenatskoga tipa, ona je pri klasifikaciji zanemarena, odnosno napomenuti su sustavi u kojima je došlo do dokinuća opreke po

⁵⁷⁵ U radnjama kojima se analizira samo jedan mjesni govor trebalo bi pri klasifikaciji uzeti u obzir i ostvaraje nenaglašenih duljina na osnovi jer samo je takav prikaz cjelovit.

⁵⁷⁶ Taj će se naglasak, prema tradiciji, a sa stručnom zadržkom bilježiti znakom za dugi silazni naglasak, kao što se kratki, bez obzira na to što nema opreku po intonaciji, uvijek bilježi znakom za kratki silazni.

intonaciji, ali zbog funkcionalnosti nije otvoren novi akcenatski podtip. Potpuno je drugi kriterij u imenica tipa *jāje:jāja* u kojih je temeljna opreka po tipu dugoga naglasaka na osnovi pa je u sustavima s potpuno ili djelomično dokinutom oprekom po intonaciji ovaj akcenatski tip dokinut, a imenice toga tipa u tim govorima naknadno ulaze u 1. akcenatski tip. U ovakvim primjerima u kojima je ključna vrsta, a ne mjesto naglasaka, gubitak opreke po intonaciji nije zanemariv, pa se u opisu izdvajaju takvi govori i navodi stupanj promjena nakon dokinuća. Dakle, vrsta se dugoga naglasaka zanemaruje samo onda kada se radi o sekundarnome dokinuću opreke po intonaciji i to samo onda kada je usprkos takovoj mijeni moguće potvrditi pripadnost istome akcenatskome tipu kao u slučaju *krōv/krōv*, *sīr/sīr*, Lmn. *krovīh/krovīh* i dr.

Slijedom je jezičnoga razvoja u sjeverozapadnim čakavskim govorima došlo do promjena u morfološkom sustavu imenica, a kako je akcenatski tip zapravo naglašena slika svih oblika paradigme, onda je razumljivo da tipologija naglasnoga sustava ovisi o vrsti naglasaka. Ta je veza vrste naglasaka i vrste nastavka irelevantna u 1. i 2. akcenatskome tipu jer je u njima silina uvijek na osnovi i kao takva je nevezana s tipom nastavka, pa je svejedno je li Gjd. *kūće* ili *kūći*, a Imn. *kūcūn/kūcūm*, *kūcōn* ili *kūću*. Naprotiv u 3. i 4. akcenatskome tipu s mjestom naglasaka koje alternira na osnovi i nastavku to je izuzetno bitno jer je, primjerice, nastavak *-e* u Gjd. razvijen iz stare palatalne deklinacije imenica ženskoga roda u najstarijim sjeverozapadnim čakavskim govorima naglašen zavnutim naglaskom (*ženē*, *sestrē*), dok je nastavak *-i* izvorno kratak (*ženi*, *sestri*). Osobito su složene morfološke i akcenatske izmjene u Gmn.⁵⁷⁷ koji ima jedan naglasak s nultim nastavkom i drugi s kojim drugim nastavkom (Gmn. *krōv*, *krōvīh/krovīh*, *krōvi/krovi*). Zbog tendencija obličnoga ujednačavanja DLI mn. i u tim oblicima postoje različiti ostvaraji. Tako ako je dativni nastavak preuzet iz instrumentala, preuzima se i njegov naglasak (Dmn. *ženāmi(n)* = Imn. *ženāmi(n)*). To je pri akcenatskoj klasifikaciji relevantno stoga što u opisu akcenatskoga tipa sada više ne bi stajalo "zavnuti naglasak na nastavku u Dmn.", već "kratki naglasak na nastavku u Dmn." što bitno mijenja akcenatsku sliku. Osim navedenih oblika, veza je nastavka i tipa naglasaka relevantna još u

⁵⁷⁷ Svim je sjeverozapadnim čakavskim govorima zajednička akcenatska dubleta u Gmn. imenica ženskoga roda, ali samo kada ima nulti nastavak. Naime, bilo koje imenice ženskoga roda koje su u sinkroniji dvosložne, a u dijakroniji su bile trosložne tipa *pušaka*, *baraka*, *bačava*, *jelava* ili one kasnije preuzete u sustav s atipičnom finalnom skupinom koja se razbija nepostojanim *a* tipa *štērna*, mogu u Gmn. s nultim nastavkom imati silinu na prvome vokalu osnove ili pak na nepostojanome *a* (*bāčāv/bačāv*, *štērān/šterān*). Isto je i s imenicama muškoga roda koje imaju nepostojano *a* u Njd. i Gmn. (*pālac*, *tānac*), a dijelom su 2.3. akcenatskoga tipa.

Ljd. imenica muškoga roda (silina se može ostvariti samo na nastavku *-u*, a ne i na nastavcima *-i* ili *-e* (< *-ē*), te u ljd. glavne deklinacije imenica ženskoga roda⁵⁷⁸ (dok je na nastavcima s dočetnom *-n* ili *-m* samo u slučaju Omišlja zavnuti naglasak, na nastavku se *-u* ili *-o* može ostvariti i kratki naglasak). Ovakve su pojave primarno morfološke, a tek sekundarno akcenatskoga karaktera pa se stoga u polazišnome opisu svakoga tipa u kojem se nastojalo rekonstruirati najstariji akcenatski tip one zanemaruju, ali se pri spominjanju svakoga pojedinoga punkta u bilješci navode njegove morfološke posebnosti koje imaju utjecaja na akcenatsku tipologiju.

Nerijetko se događa da je u istome mjesnome govoru zabilježeno više različitih akcenatskih ostvaraja koji su svi popisani. Razlikuju se pritom sporadične i nesustavne dublete u različitim imenicama koje su dijelom istoga tipa (npr. *glāvā* i *jūha*), od onih kada se u nekome govoru u istome obliku sustavno potvrđuju različiti akcenatski ostvaraji (npr. GLmn. *krōvīh* i *krovīh*; Imn. *stōli* i *stoli*) s nemogućnošću sigurnoga određivanja koji je oblik stariji. U prvom se slučaju dublete popisuju pri navođenju mjesnoga govora u kojem su potvrđene, dok se u drugome oba naglasna oblika popisuju i opisuju, ali u polazišnome opisu onoga akcenatskoga tipa u kojem je potvrđen.

Tema ove radnje određuje i temeljni metodološki postulat stavljaajući u prvi plan akcentuaciju. Stoga se zanemaruju one jezične činjenice koje za potrebe ove radnje nisu funkcionalne niti operativne. Tako se pri potvrđivanju nekoga akcenatskoga tipa ne navode pojedinačni ostvaraji za svaki od devedesetak analiziranih punktova jer bi to zbog množine potvrda za svaki punkt i množine punktova znatno opterećivalo tekst radnje bez osobite funkcionalnosti. Posebno je važno istaknuti da u korpus sjeverozapadnih čakavskih govora ulaze govori koji su dijelom dvaju dijalekata, ekavskoga i ikavsko-ekavskoga, uključujući i ikavski

⁵⁷⁸ Termin *glavna deklinacija* nije u skladu sa suvremenom lingvističkom terminologijom, ali u ovome se slučaju ne može preslikati metoda iz standardnoga jezika po kojoj se deklinacija naziva po gramatičkome morfemu Gjd. pa se u imenica ženskoga roda razlikuju imenice e-vrste i imenice i-vrste (usp. terminologiju u Barić, E. i dr. (1995:103, 152, 167)). U sjeverozapadnim su čakavskim govorima, za razliku od standardnoga jezika, očuvane obje inačice glavne deklinacije imenica ženskoga roda, palatalna i nepalatalna. Genitiv jednine palatalne inačice sklonidbe glasi *-e* (< *ē*) pa bi se prema navedenoj metodi preuzetoj iz standarda imenice koje nju čine zvale imenicama e-vrste, dok Gjd. nepalatalne deklinacije glasi *-i* (< *-y*), pa bi te imenice bile nazvane imenicama i-vrste što bi terminološki koreliralo i s imenicama koje su bile dijelom i-deklinacije, a koje u Gjd. također imaju nastavak *-i* (< *-i*). Prema metodologiji klasifikacije preuzetoj iz standardnoga jezika u sjeverozapadnim čakavskim govorima postoje čak dvije grupe imenica i-vrste što tu metodologiju čini nefunkcionalnom. Stoga se u ovoj radnji rabe termini *glavna deklinacija imenica ženskoga roda* i *i-deklinacija imenica ženskoga roda*.

govor Klane iz čega među njima proizlaze i znatne mijene na fonološkoj segmentnoj i suprasegmentnoj razini, ali i na morfološkoj razini. Popisivanje bi tih, u ovome slučaju nefunkcionalnih i stoga irelevantnih jezičnih podataka bilo zalihosno. Primjeri se međutim sustavno navode onda kada postoje alternante ili kada je različite skupine govora moguće povezati temeljem istih akcenatskih značajki. Oprimjerenja izostaju u 1. i 2. akcenatskome tipu u kojih nisu zabilježena znatnija odstupanja od govora do govora, međutim u 3. je i 4. akcenatskom tipu potreba za njim posebno istaknuta. Naime, treći je i četvrti akcenatski tip u odnosu na prva dva složeniji zbog alternacije po mjestu naglasaka i zbog postojanja vrlo starih dubletnih oblika relevantnih za akcenatsku tipologiju. Zato se, za razliku od prvih dvaju tipova, oni ne mogu opisati samo popisivanjem punktova u kojima su ovjereni i onih u kojima nisu. U 3. i 4. tipu izdvajaju se različiti podsustavi, najčešće tri podsustava, s detaljnim opisom svakoga od njih. Usto u njima nije dostatno odrediti da neki akcenatski podtip nije ovjeren, već zbog različitih ostvaraja valja popisati tipove ostvaraja. Tako primjerice nije isto je li u imenica tipa *glāvā* silina prenesena na proklitiku (*glāva*) ili je pokraćena prednaglasna duljina (*glavā*) premda bi se oba ta ostvaraja odredila kao nepotvrđenost toga tipa. Oni su rezultatima i starinom potpuno različiti pa ih se u opisu redovito izdvajalo. Oprimjerenje je takvih slučajeva važno i zbog mogućnosti utvrđivanja razvojnih smjerova.

Rezultati su promjene mjesta naglasaka ili vrste naglasaka (a ovo se potonje najčešće odnosi na dokidanje opreke po intonaciji) vrlo važni za promjene u akcenatskome tipu. Tako je jasno da u sustavima s potpuno dokinutom oprekom po intonaciji nema akcenatskoga tipa sa zavnutim naglaskom na osnovi u svim oblicima (*crīkva/crēkva* > *crīkva/crēkva*) već imenice koje ga čine postaju dijelom akcenatskoga tipa s dugim silaznim naglaskom na osnovi u svim oblicima. Budući da je takva mijena novijega datuma, bilo bi metodološki neispravno uključivati imenice navedena tipa u akcenatski tip sa stalnim dugim silaznim naglaskom na osnovi ravnopravno s onima koje su ondje bile i u ishodišnome sustavu, ali bi ih isto tako bilo pogrešno isključiti iz istraživanja. Stoga se novije akcenatske mijene opisuju, uz popis svih mjesnih govora u kojima su takve mijene provedene, pod onim akcenatskim tipom kojega su dio u sinkroniji, ali u posebnom odjeljku nazvanom *Inovacije* uz obavezno navođenje akcenatskoga tipa kojega su bili primarno dio. Ako pak istraživanje pokaže da je inovacijama u sustavu dobiven potpuno novi akcenatski tip, za nj se neće otvarati novi akcenatski podtip već će se unutar ishodišnoga sve inovacije opisati i popisati punktove u kojima su ovjereni. Isto se tako kao inovacije neće izdvajati oni mjesni govori u kojima je potvrđeno supostojanje dvaju akcenatskih tipova imenica (Gjd. *dōlcā/dōlca*) ili pak oni akcenatski tipovi koje određuje akcenatska

alternanta u nekim oblicima paradigme (kako je primjerice u imenica muškoga roda tipa *stōl* ili *krōv* u (G)LI mn.). Zbog množine rezultata koji su pretpostavljeni i potvrđeni u svim podtipovima 4. tipa i različitosti rješenja u pojedinim mjesnim govorima, broj će inovacija izvedenih iz njega zbog preglednosti materijala i metodološke preciznosti biti manji. Promjene koje su izazvane samo dokinućem opreke po intonaciji zanemarit će se ondje gdje ne priječe izvođenje zaključka o pripadnosti pojedinome akcenatskome podtipu, ali će se obavezno skrenuti pozornost na te mijene.

Svaki je ovjereni akcenatski tip podijeljen u četiri osnovna akcenatska tipa koji se dalje dijele na podtipove prema vrsti naglaska označene dvobrojom šifrom s time da je prvi broj uvijek broj akcenatskoga tipa. Akcenatski se podtipovi mogu dalje dijeliti na podpodtipove prema distribuciji i statusu prednaglasne duljine na osnovi i oni su označeni trobrojnim šifrom s time da je prvi broj broj tipa, a drugi broj broj podtipa. Opis se svakoga akcenatskoga podtipa i podpodtipa sastoji od popisa mjesta i vrste naglaska svakome obliku jednine i množine, a kao polazišni uzimaju se oni sustavi u kojima je očuvana opreka po intonaciji. Mijene uvjetovane dokinućem te opreke ističu se uz navođenje punkta u kojem su ovjerene. Taj se opis grafički prikazuje u tablici i to tako da + označava mjesto naglaska na osnovi, a - mjesto naglaska na nastavku, i uz takav se znak navodi vrsta naglaska. Ako su potvrđene dublete, u tablici se i opisu one i popisuju. Ispod grafičkoga se prikaza navode imenice koje pripadaju određenome podtipu ili podpodtipu. S obzirom na velik broj različitih realizacija u istraživanim punktovima i na njihovu akcenatsku istost, koja je za ovu radnju relevantna, neće se popisati svi pojedinačni ostvaraji, već su popisani oni oblici imenica ovjereni u trima polazišnim sustavima grobničkome, kastavskome i novljanskome. Morfološke se, znatnije fonološke ili akcenatske značajke ipak bilježe u bilješci uz navođenje punkta u kojem su ovjerene. Premda bi metodološki bilo najkorektnije te imenice pisati u starohrvatskome obliku jer je on ishodišni svim hrvatskim, pa i sjeverozapadnim čakavskim govorima, to je izbjegnuto jer se u sustav starohrvatskoga jezika ne bi mogle prevesti imenice koje su kasnije primljene u sustav tipa *šugamān*, *škōla*, *štēma*, *rōžica* i dr. koje su neizostavan dio govorne svakodnevice i imaju akcenatske posebnosti. Smatram da bi primjena jednoga metodološkoga načela na jedne, a drugoga na druge imenice bila nefunkcionalna tim više što ima akcenatskih podtipova koje čine imenice jedna i druge skupine. Dalje se u poglavlju naslovljenu *Stratifikacija* popisuju punktovi u kojima je akcenatski tip ovjeren, a u 3. i 4. tipu i oni u kojima je on djelomično ovjeren ili uopće nije ovjeren s popisom akcenatskih mijena. To je centralno poglavlje u kojem se govori i klasificiraju prema akcenatskim

značajkama, a na temelju se njega izvodi Zaključak. Na koncu se navode eventualne *Inovacije* prema prethodno protumačenim pravilima.

Na samome se kraju ovoga dijela rasprave navodi Tablica 1. s popisom svih analiziranih punktova i oznakom /ne/ovjerenosti pojedinoga akcenatskoga tipa.

1. isti naglasak na istome mjestu u osnovi u svim oblicima

1.1. ā na istome mjestu u osnovi:

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā		+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā

- m. r.** a) dvosložne i višesložne imenice s naglaskom na prvome slogu: *bālavac*, *būkvić*, *grābrić*, *jēlēn*, *kōrēn*, *kūhār*, *mālīm*, *pōštār*, *pūpak*, *rībār*, *vētār/vitār*
 b) dvosložne i višesložne imenice s naglaskom na posljednjemu slogu: *Božić*, *dōlčić*, *kōlčić*, *mladić*, *obrāz*, *siromāh*, *tēlčić*, *trbūh*
 c) jednosložne imenice: *bīč*, *bīk*, *gād*, *gōst*, *grāh*, *krūh*, *miš*, *prāg*, *rāt*, *svāt*, *tīć*, *vnūk/mnūk/nūk*
- s. r.** a) trosložne i višesložne imenice s naglaskom na prvome slogu: *māgare*, *ōlovo*, *sūnašce*, *zrcalo*, *zūbalo*
 b) dvosložne imenice s naglaskom na prvome slogu i nepostojanim *a* u Gmn.: *bēdro*, *rēbro*, *māslo*, *srēbro*, *světlo/svitlo*, *vēslo*⁵⁷⁹
 c) dvosložne imenice s naglaskom na prvome slogu: *gřlo*, *zřno*
 d) dvosložne i višesložne imenice s dočetnim, primarno dugim *-ji* ili *-je* u Njd. (ovjereni su samo oblici jednine): *grōzji/grōzjē*, *grōbji/grōbjē*, *prāšći/prāšcē*, *rōžji/rōžjē*, *tršji/tršjē*, *vījī/vījē*, *vōći/vōcē*
 e) imenice stare n-deklinacije koje imaju množinu prema c-sustavu⁵⁸⁰: *brēme/brīme*, *īme*, *rāme*, *sēme/sīme*, *slēme/slīme*, *vrīme*.
- ž. r.** a) trosložne i višesložne imenice s naglaskom na prvome ili drugome slogu: *jābuka*, *jāgoda*, *jāslice*, *krūnica*, *kūharica*, *nevēstica*, *nogāvica*, *vērica*, *vnūčica*
 b) dvosložne imenice s naglaskom na prvome slogu i nepostojanim *a* u Gmn.: *bāčva*, *blitva*, *brēskva*, *jāsle*, *prāskva*

⁵⁷⁹ Prema je u većini suvremenih sjeverozapadnih čakavskih govora ovakvo akcenatsko stanje, u određenim je arealima očuvano starije jezično stanje s ostvarajima *bedrō*, *rebrō*, *maslō*, *srebrō*. O tome vidi više u opisu akcenatskoga tipa 4.7.

⁵⁸⁰ O tome vidi više u akcenatskome tipu 4.8.

Stratifikacija

Ovaj je akcenatski tip potvrđen u svim istraženim punktovima, no u nejednakome opsegu. Naime, ovome akcenatskome tipu pripadaju sve imenice muškoga, srednjega i ženskoga roda navedene uz oznaku a) i imenice ženskoga i srednjega roda navedene uz oznaku b) u svim istraženim punktovima bez obzira na nastavak u Gmn.⁵⁸¹ Pripadnost dvosložnih i višesložnih imenica muškoga roda s naglaskom na posljednjemu slogu i svih jednosložnih imenica muškoga roda, te dvosložnih imenica srednjega roda ovome tipu ovisi o tipu nastavka u Gmn. Ako je taj nastavak nulti, imenice toga tipa su dijelom drugoga akcenatskoga tipa sa zavnutim naglaskom na vokalu osnove (*mladić* : *mladić/mladić*; *bik* : *bik/bik*; *zrno* : *zrn/zrn*). Budući da se u većini sjeverozapadnih čakavskih govora još uvijek uz inovativan morfem /i/ ili /ih/ rabi i stariji nulti morfem, pa alterniraju ostvaraju *mladić/mladić* : *mladići*, imenice će ovoga tipa biti i dijelom akcenatskoga tipa 2.1. pa će se ondje ponoviti. Ako je pak nastavak *-i* ili *-ih*,⁵⁸² imenice su dijelom ovoga akcenatskoga tipa (*mladić* : *mladići/mladićih*; *bik* : *biki/ bikih*; *zrno* : *zrni/zrnih*).

⁵⁸¹ Budući da opis morfoloških činjenica nije primarnim ciljem ove radnje, akcenatski će se relevantne činjenice tumačiti u bilješkama. U analiziranim su sjeverozapadnim čakavskim govovima zabilježena tri morfema u Gmn. imenica muškoga roda: /ø/, /i/, i /ih/. U najvećem broju govora supostoje morfem /ø/ i /i/. Tako je kopnenim ikavsko-ekavskim govovima Brestove Drage, Hreljina, Zlobina i Grižana; u arhaičnim krčkim govovima Omišlja, Dobrinja, Vrbnika i Jurandvora; u svim istraženim trsatsko-bakarskim govovima Trsata, Donje Vežice, Kostrene, Bakra, Drage (Tijani), Sv. Kuzma, Kukuljanova, Škrljeva, Krasice, Praputnjaka, Ponikava i Crikvenice; među sjeveroistočnim istarskim govovima u mjestima imenom: Brseč, Mošćenice, Lovran, Rukavac, Matulji, Veprinac, Opatija, Kastav, Marčelji, Viškovo, Drenova, Škurinje; među središnjim istarskim u pazinskim govovima Berma, Pazina, Škopljaka, Gologoričkoga Dola (Dola), Tinjana, Trviža; među žminjskim u govovima mjesta imenom Orbanići, Jurići i Hrusteti; među labinskim u mjestima imenom: G. Rabac, Nedeščina, Labin, Plomin; u creskim i sjevernoločinskim govovima imenom: Beli, Dragozetići, Valun, Orlec, Belej, Ustrine, Punta Križa, Nerezine, Sv. Jakov. U mjesnim govovima Lignja i Tuliševice alternitaju nulti morfem i morfem /ih/. Nulti morfem preteže u u govovima Zvoneće, Kalca, Kraja i Zameta; morfem /i/ u središnjim istarskim govovima mjesta imenom Kaldir i Zamask, u labinskim govovima Vozilića i Mali Golji, u buzetskim govovima Pračane, Krbavčića, Erkovčića i Ročkoga Polja, u boljunskim govovima Boljuna i Semića, u rubnim govovima Lipe i Klane, u govovima Kožljaka i Jasenovika (u srednjemu se rodu ostvaruje morfem /ah/), u ikavsko-ekavskim mjesnim govovima Drage (Orlići), Triblja, Drivenika, Križišća, Bakarca, Dramlja; morfem /ih/ pretežan je u grobničkim govovima, u govoru Novoga Vinodolskoga i Bribira. U mjesnome govoru Selca supostoje sva tri morfema s time da je pojavnost nultoga morfema znatno rjeđa od ostvaraja ostalih dvaju morfema.

⁵⁸² Oba nastavka mogu biti duga ili kratka, ovisno o tome je li očuvana opreka po kvantiteti u slogu iza naglašenoga.

Dio su ovoga akcenatskoga tipa imenice srednjega roda c-sustava koje su se sklanjale po n-deklinaciji i koje su u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govovima razvile tri zasebna akcenatska tipa kontinuirana iz praslavenskoga jezika (*vrēme:vrēmēna/vrīme:vrīmenā*; *brēme:brēmēna/brīme:brīmenā*; *īme:īmenā*; *sēme:sēmēna/sīme:sīmenā*). Tako je u: kopnenim ikavsko-ekavskim govovima mjesta imenom Tribalj, Grižane (ali je u obama potvrđeno i *imēna*), Bribir, Bakarac, Jadranovo, Selce i Draga (Orlići); u gorskokotarskom govoru Brestove Drage; u sjeveroistočnim istarskim govovima mjesta imenom Škurinje, Viškovo, Marčelji, Drenova, Gornji Zamet, Opatija, Liganj, Tuliševica, Lovran, Veprinac, Rukavac, Zvoneća, Matulji i Kraj; u rubnom ekavskom govoru Lipe; u žminjskome govoru Hrusteta, Jurića i Orbanića⁵⁸³ (s time da u potonjemu govoru J. Kalsbeek bilježi ostvaraje tipa *imiēna*, *ramiēna* sa starim naglaskom kakav imaju imenice tipa *selō* ili *pīsmō*; u govovima Boljuna i Semića; u pazinskim govovima Pazina, Berma, Trviža i Tinjana (uz ostvaraj *vremēna*); u buzetskom govoru mjesta Krbavčići *jīmenā*, *rāmenā*, ali *vremēna*; u govoru Zamaska; u sjevernocreskim govovima Beloga i Dragozetića; u trima govovima sjevernoločinskoga tipa (Punta Križa, Nerezine i Sv. Jakov); u krčkim govovima Vrbnika i Jurandvora (ali je i Jurandvoru zabilježeno i *imēna*); u svim govovima trsatsko-bakarskoga tipa (s tim da su u govovima Drage (Tijani) i Sv. Kuzma zabilježeni i ostvaraju *imēna*, *vremēna/vrēmēna*); u istarskim ikavsko-ekavskim govovima Kožljaka i Jasenovika.⁵⁸⁴

Zaključak

S obzirom na činjenicu da je u Gmn. primarno bio nulti nastavak i da su *-i* i *-ih* kasnijega datuma, onda su i dvosložne i višesložne imenice muškoga roda s naglaskom na posljednjemu slogu, sve jednosložne imenice muškoga roda te dvosložne imenice srednjega roda s jednim od tih dvaju nastavaka u sinkroniji primarno imale nulti nastavak i bile su dijelom drugoga akcenatskoga tipa. Preostale imenice muškoga, srednjega i ženskoga roda navedene uz oznaku a) i imenice ženskoga i srednjega roda navedene uz oznaku b) pripadaju ovome akcenatskome tipu bez obzira na morfološki sastav. Stoga te imenice čine primaran, najstariji sloj akcenatskoga tipa 1.1. Analizom je njihove strukture utvrđeno da se radi o imenicama svih triju rodova kolima silina **nije** na posljednjemu ili jedinome slogu osnove: *pūpak-ø*, *zrčal-o*, *jabuk-a*. U to

⁵⁸³ U Njd. imenica srednjega roda stare n-deklinacije u žminjskim je govovima Orbanića i Hrusteta analogijom prema ostalim oblicima preuzet proširak osnove *-en-*. Ta jezična značajka potvrđuje jezičnu koherentnost onih govora smještenih na središtu teritorija što ga zauzimaju središnji istarski govori.

⁵⁸⁴ U obama govovima supostoje ostvaraji s proširkom osnove *-en-* i bez njega u Njd. *rāmen/brīme*.

pravilo svojom površinskom strukturom ne ulaze primjeri tipa *rěbr-o* ili *băčv-a*, no u dubinskoj strukturi oni su glasili *rebər-o* i *bačəv-a* čime se poklapaju s prethodno navedenim nizom.

Inovacije

1. < 3.1.

Dijelom su ovoga akcenatskoga tipa i sve imenice koje su primarno bile dijelom 3.1. akcenatskoga tipa i u kojima je pomaknuta silina s nastavka na prvi vokal osnove u lokativu jednine (Ljd. *kamīkū* > *kāmīku*). Takva je pojava zajednička svim sustavima u kojima je nastavak Ljd. *i* ili *e* (< *ě*), ali i velikom broju drugih, inovativnijih mjesnih govora. Tako je u: kopnenim ikavsko-ekavskim govorima Hreljina, Zlobina, Drivenika, Novoga Vinodolskoga, Grižana, Bribira, Selca, Jadranova, Križišća, Bakarca, Drage (Orlići); među krčkim govorima Vrbnika, Dobrinja i Omišlja; u gorskokotarskom govoru Brestove Drage; u govoru Crikvenice i među govorima trsatsko-bakarskoga tipa (Praputnjak, Ponikve, Krasica, Draga (Tijani), Sv. Kuzam, Trsat, Bakar, Kostrena, Donja Vežica); svim u sjeveroistočnim i središnjim istarskim govorima i u svim istraženim govorima buzetskoga dijalekta.

2. < 4.1.2.b.

Imenice koje su primarno bile dijelom 4.1.2. tipa mogle su zbog paradigmatskoga analoškoga ujednačavanja mjesta (i vrste) naglasaka u Ljd. (*mesēcū/misēcū* > *měsecu/mīsecu*) i G, Lmn. (*misēci/mesēci//misēcih/mesēcih* > *mīseci/měseci//mīsecih/měsecih*) prijeći u akcenatski tip 1.1. Tako je u ikavsko-ekavskim govorima Dramlja, Selca, Jadranova, Križišća i Drage (Orlići); u ikavskome govoru Klane; u rubnome ekavskome govoru Lipe; u istarskim ikavsko-ekavskim govorima Kožljaka i Jasenovika; u žminjskim govorima Jurića i Hrusteta, u pazinskim govorima mjesta imenom Pazin, Beram, Trviž, Tinjan, Gologorički Dol (Dol), u svim istraženim buzetskim govorima Pračane, Erkovčića, Krbavčića i Ročkoga Polja, te u dvama motovunskim govorima Kaldira i Zamaska.

1.2. *ā* na istome mjestu u osnovi; u Gmn. ostvaruju se *ā* i *ǣ* naglasak:

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>		+ <i>ā</i>	+ <i>ā/ǣ</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>

- m. r. dvosložne i višesložne imenice s naglaskom na prvome ili posljednjemu slogu (sve su primljenice): *bālkôn*, *frātār*, *kūnfīn*, *lavāndīn*, *pāntigān*, *pūtār*, *rojēndān*
- s. r. dvosložne imenice s naglaskom na prvome slogu (ovjereni su samo oblici jednine): *blāgo*, *mēso*, *mōre*, *sēno*, *zlāto*
- ž. r. dvosložne i višesložne imenice s naglaskom na bilo kojemu slogu osim posljednjega (sve su primljenice): *āntēna*, *ārmōnika*, *bāla*, *butīga*, *kacavīda*, *kārtulīna*, *katrīda*, *kumēdija*, *kunjāda*, *lāmpadīna*, *māškare*, *mizērija*, *nevēra*, *nōna*, *pitūra*, *rōžica*, *salāta*, *šetemāna*, *špīna*, *tēmpertūra*, *tēta*, *vērdūra*, *žūrnāda*.

Stratifikacija⁵⁸⁵

U svim su istraženim punktovima kao dio ovoga akcenatskoga tipa potvrđene imenice srednjega i ženskoga roda. U sustavima s potpuno očuvanom oprekom po intonaciji u genitivu se množine imenica ženskoga roda s naglaskom na posljednjem vokalu osnove tipa *bāla*, *tēta*, *katrīda*, *kunjāda* i dr. osim običnijega (Gmn. *bāl*, *tēt*, *katrīd*, *kunjād*) može ostvariti i zavnuti naglasak (Gmn. *bāl*, *tēt*, *katrīd*, *kunjād*).

Imenice se muškoga roda kao dio ovoga akcenatskoga tipa ostvaruju u svim analiziranim punktovima, ali sa znatnim odstupanjem u broju potvrđenih primjera.

- Tako je u: ikavsko-ekavskim govorima Dramlja, Selca, Bribira, i Drage (Orlići), krčkim govorima mjesta imenom Dobrinj, Omišalj, Vrbnik i Jurandvor, u rubnim ekavskim (Lipa, Brseč) i ikavsko-ekavskim (Kožljak, Jasenovik) govorima, u svim labinskim govorima (Plomin, Vozilići, Nedeščina, Mali Golji, Labin, Gornji Rabac); u pazinskim govorima Škopljaka, Trviža, Tinjana i Gologoričkoga Dola; u boljunskim govorima Boljuna i Semića; u buzetskim govorima Erkovčića, Ročkoga Polja, Krbavčića i Pračane; u motovunskim govorima Zamaska i Kaldira, te u dvama sjevernolosijskim govorima Nerezina i Svetoga Jakova te u južnocreskome govoru Punta Križe.
- Tako je pretežno i u analiziranim ikavsko-ekavskim govorima s djelomično očuvanom oprekom po intonaciji u mjestima imenom: Grobnik, Križišće, Drivenik, Tribalj, Grižane, Novi Vinodolski⁵⁸⁶ i Brestova Draga.

⁵⁸⁵ S obzirom na ograničen broj primjera i njihovu nejednaku distribuciju po istraženim punktovima, ovdje će se iznimno navoditi potvrđeni primjeri.

⁵⁸⁶ Premda je A. Belić 1909. godine zabilježio većinu primjera u kojima se u G, L i lmn. ostvaruje zavnuti naglasak, opservirao je paradigmatsko ujednačavanje u imenicama muškoga roda s dugim silaznim na ultimi (tipa *Barān*, *kapitān*, *kolarīn*, *kunfīn*, *soldāt*, *škōlān*, *Cigān*, *armulīn*) uz primjedbu da su oni "posuđeni iz

- Među ekavskim je govorima s potpuno očuvanom oprekom po intonaciji veći broj primjera sa zavnutim naglaskom na G i/ili L i/ili I množine. Kao dio ovoga akcenatskoga tipa u žminjskim su mjesnim govorima Orbanića, Jurića i Hrusteta zabilježeni samo primjeri *miēdih, avijuôn, kamijuôn, Šuôštari, Zvâne* i *Frâne*, u trsatsko-bakarskim govorima (Kukuljanovo, Škrljevo, Ponikve, Krasica, Praputnjak, Trsat, Donja Vežica, Bakar, Kostrena, Draga (Tijani), Sv. Kuzam) i u govoru Crikvenice to su primjeri tipa *kolarîn, lemuncîn, ružmarîn, duhtôr, nôno, pantigân, šototâjer, šugamân*; u sjeveroistočnim istarskim govorima Drenove, Škurinja, Viškova, Marčelja, Kastva, Gornjega Zameta, Matulja, Rukavca, Veprinca, Zvoneće, Lovrana, Lignja, Tuliševica, Kraja, Mošćenica i Kalca zabilježen je znatno veći broj primjera, dok je u pazinskim govorima Pazina i Berma broj tih primjera zanemariv.⁵⁸⁷ Prema zapisu H. P. Houtzagersa u mjesnome govoru Orleca imenice muškoga roda nisu dijelom ovoga tipa jer sve u G i/ili L i/ili I množine imaju zavnuti naglasak. U ostalim sam creskim govorima Beloga, Dragozetića, Valuna, Ustrina i Beleja opservirala i manji broj primjera s paradigmatskim ujednačavanjem naglaska na dugi silazni.

Zaključak

S obzirom na različit status pripadnosti imenica različita roda ovome akcenatskome tipu, zaključak će se izvesti za svaki rod zasebno.

a) Imenice muškoga roda

Iz navedenoga je popisa imenica za koje se pretpostavilo da su dijelom ovoga akcenatskoga tipa kao i iz popisa pojedinačno potvrđenih imenica u istraženim punktovima razvidno da se najvećma radi o primljenicama, uglavnom romanizmima, te nekim toponimima i antroponimima. U popisu potvrđenih imenica nema riječi primarnoga sloja što upućuje na dvoje: ili su primljenice prihvaćene u neki postojeći akcenatski tip ili su stvorile zaseban akcenatski tip. Da bi bila prihvatljiva prva teza, valjalo bi pronaći i određene imenice primarnoga, slavenskoga sloja, što u sustavima s najstarijom distribucijom i inventarom akcenatskih jedinica nije potvrđeno. Imenice tipa *sîn, zêc, mrâv, kûm* i dr. dijelom su ovoga akcenatskoga tipa samo u zasebnim mjesnim govorima u kojima je dokinuta preka po intonaciji tako da nije razvidno starohrvatsko

talijanskoga" (1909.a:213) (prevela S. Z.). Recentnim je istraživanjem utvrđeno da je broj tih imenica znatno veći.

⁵⁸⁷ U tim dvama govorima, kao i u svim ostalim pazinskim govorima i imenice primarnoga sloja tipa *sîn, vûk, zêc* u akcenatski tip kojih ulaze kasnije primljenice imaju najčešće u G, L i Imn. dugi silazni naglasak.

jezično stanje. U sustavima koji ga kontinuiraju u oblicima genitiva i/ili lokativa i/ili instrumentala množine ostvaruje se zavnuti naglasak na istome mjestu u osnovi. Iz toga bi se moglo pretpostaviti da su sve primljenice, osobito one rane, ušle u taj akcenatski tip u kojem je kasnije došlo do paradigmatskoga ujednačavanja. Da je taj proces još u tijeku, svjedoče različiti ostvaraji imenica istoga tipa unutar istih mjesnih govora. Stoga se ovaj akcenatski tip za imenice muškoga roda smatra novijim, a ne dijelom ishodišnojezičnih akcenatskih tipova.

b) Imenice srednjega roda

Za razliku od imenica muškoga i ženskoga roda koje su odreda primljenice, ovaj akcenatski tip čine imenice srednjega roga iz primarnoga, slavenskoga leksičkoga sloja. Radi se o zatvorenome korpusu s nemogućnošću ovjere množinskih oblika. Stoga je pripadnost ovih imenica ovome tipu relativizirana. Prema opreci *têsto : tēsta/tiēsta*, zabilježenoj u mjesnome govoru Orbanića i Grobnika može pretpostaviti zavnuti naglasak u oblicima množine na istome mjestu (**blāga, *mēsa, *mōra, *sēna, *zlāta*). Tada bi ove imenice bile dijelom akcenatskoga tipa 2.5. (*jāje : jāja*). Stoga ni imenice srednjega roda u ishodišnome jeziku vjerojatno nisu bile dijelom ovoga akcenatskoga tipa.

c) Imenice ženskoga roda

U analiziranim mjesnim govorima ovaj akcenatski tip čine imenice ženskoga roda koje nisu slavenskoga porijekla i koje su tijekom fonološke adaptacije stvorile zaseban akcenatski tip. U Gmn. dvosložnih ili višesložnih imenica s naglaskom na posljednjemu vokalu osnove, u arhaičnim akcenatskim sustavima, uz dugi silazni naglasak ostvaruje se i zavnuti na vokalu osnove u Gmn., dok je u ostalima nepromijenjeno i mjesto i vrsta naglaska.

Iz svega je navedenoga razvidno da akcenatski tip s dugim silaznim naglaskom na vokalu osnove u svim oblicima potvrđen u svim analiziranim mjesnim govorima (izuzev u mjesnome govoru Orleca), ali s brojem primjera koji se znatno razlikuje od punkta do punkta. Stoga je on dio jezične sinkronije.

Budući da ga tvore isključivo primljenice muškoga i ženskoga roda i da se i one kolebaju pa ih dio ulazi u ishodišnojezični akcenatski tip 4.1.b, a dio u ovaj, moguće je pretpostaviti da ovaj akcenatski tip nije bio dijelom onoga akcenatskoga sustava starohrvatskoga jezika iz kojega se kasnije razvija akcenatski sustav sjeverozapadnih čakavskih govora.

Inovacije

1. < 1.3.

Dio su ovoga i sve imenice koje su primarno bile dijelom 1.3.

akcenatskoga tipa u sustavima s potpuno dokinutom oprekom po intonaciji (*ānjelić, jānčić; vrāta, klīšća; crīkva, desetīna*). Tako je u ikavsko-ekavskim mjesnim govorima Dramlja, Selca, Bribira, Drage (Orlići), Dobrinja i Omišlja; u rubnim istarskim ikavsko-ekavskim govorima Kožljaka i Jasenovika; u rubnome ekavskome govoru Lipe; u rubnome sjeveroistočnome istarskome ekavskome govoru Brseča; u svim labinskim govorima Plomina, Vozilića, Nedešćine, Malih Golji, Labina i Gornjega Rapca; u pazinskim govorima Trviža, Škopljaka, Gologoričkoga Dola (Dol) i Tinjana; u svim bužetskim govorima Erkovčića, Ročkoga Polja, Krbavčića i Pračane; u motovunskim govorima Zamaska i Kaldira te u južnocreskome naselju Punta Križa i dvama sjevernološijskim govorima Nerezina i Sv. Jakova; djelomično i u govorima Vrbnika, Jurandvora Boljuna i Semića u kojima na istome mjestu mogu alternirati dugi silazni i zavnuti naglasak.

2. < 4.1.b

U sustavima s potpuno dokinutom oprekom po intonaciji dio su ovoga akcenatskoga tipa i imenice koje su primarno pripadale 4.1. akcenatskome tipu, ali samo one koje označavaju što živo⁵⁸⁸ (*kūm, mrāv, mūž, sīn, vūk, zēc*). Tako je u ikavsko-ekavskim mjesnim govorima Dramlja, Selca, Bribira, Drage (Orlići), Dobrinja i Omišlja; u rubnim istarskim ikavsko-ekavskim govorima Kožljaka i Jasenovika; u rubnome ekavskome govoru Lipe; u rubnome sjeveroistočnome istarskome ekavskome govoru Brseča; u svim labinskim govorima Plomina, Vozilića, Nedešćine, Malih Golji, Labina i Gornjega Rapca; u pazinskim govorima Trviža, Škopljaka, Gologoričkoga Dola (Dol) i Tinjana; u svim bužetskim govorima Erkovčića, Ročkoga Polja, Krbavčića i Pračane; u motovunskim govorima Zamaska i Kaldira te u južnocreskome naselju Punta Križa i dvama sjevernološijskim govorima Nerezina i Sv. Jakova; djelomično i u govorima Vrbnika, Jurandvora Boljuna i Semića u kojima na istome mjestu mogu alternirati dugi silazni i zavnuti.

3. < 2.5.

U sustavima s potpuno dokinutom oprekom po intonaciji ili pak u onima u kojima je ta opreka očuvana samo na središnjim slogovima nemoguće je ovjeriti postojanje 2.5. akcenatskoga podtipa. U tim je sustavima samo jedan dugi naglasak i to u objema paradigmama, jednine i množine (*jāje:jāja*). Tako je u govorima mjesta imenom: Dramalj, Selce, Draga (Orlići), u krčkim govorima Omišlja i Dobrinja, dok u govoru Vrbnika i Jurandvora slobodno alterniraju dugi silazni i zavnuti naglasak; u govoru Lipe; u govorima Brseča, Kožljaka,

⁵⁸⁸ Samo imenice koje označavaju živo u u Ljd. nikad nemaju naglasak na osnovi.

Jasenovika i svim govorim labinskoga tipa (Plomin, Vozilići, Nedešćina, Mali Golji, Labin i Gornji Rabac); u pazinskim govorima Trviža, Tinjana, Škopljaka i Gologoričkoga Dola (Dol); djelomično u govorima boljuskoga tipa, u svim govorima bužetskoga dijalekta (Erkovčići, Ročko Polje, Krbavčići i Pračana); u motovunskim govorima Zamaska i Kaldira, te u južnocreskome naselju Punta Križa i sjevernološijskim mjestima imenom Nerezine i Sv. Jakov.

1.3. ā na istome mjestu u osnovi; u Gmn. ostvaruju se ā i ā naglasak:

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā		+ā	+ā/ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā

- m. r.** imenice tipa: *ālkohōl, ānjēl, ānjelić, bēlnjāk, blagājnik, bōjlēr, bōlničār, cimēnt, cīrkus, dīmjačār, dīmjak, jānčić, jārčić, lāndravac, mājmūn, mājstōr, ministrānt, mīrlīn, nāručāj, patēnt, pelīnkovac, stōlnjāk, teštāmēnt, žūtnjāk; bājs, cāj, fānt, kōlp, krāmp, špājs, štānd*
- s. r.** a) dvosložne i višesložne imenice s naglaskom na prvome slogu (ovjereni su samo oblici množine): *klēšća/klīšća, plūća, vrāta*
 b) trosložne i višesložne imenice s dočetnim, primarno dugim -ji ili -je u Njd.: *kamēnji/kamēnjē, poštēnji/poštēnjē, raspoložēnji/raspoložēnjē, vesēljī/vesēljē, zdrāvljī/zdrāvljē* i dr.
- ž. r.** dvosložne i višesložne imenice s naglaskom na bilo kojem slogu osim posljednjega: *āmbulānta, blizīna, bōlničārka, crīkva/crēkva, četrtīna, desetīna, jēlvica, kūnšērva, lāmpica, mēndula, narānčica, pārtēnca, spovedālnica, škropīlnica, sūša, tāmbara, teplīna, tōmbula, vrātnica*

Stratifikacija

- Pripadnost je ovome akcenatskome tipu imenica svih triju rodova potvrđena u svim sustavima u kojima je potpuno očuvana opreka po intonaciji.⁵⁸⁹ Tako je u: ikavsko-ekavskim kopnenim govorima mjesta imenom Hreljin, Zlobin, Novi Vinodolski, Jadranovo, Bakarac; u svim trsatsko-bakarskim govorima mjesta imenom Kukuljanovo, Škrljevo, Ponikve, Krasica, Praputnjak, Draga (Tijani), Sv. Kuzam, Donja Vežica, Trsat, Bakar, Kostrena i u mjesnome govoru Crkvenice; u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zamet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća,

⁵⁸⁹ I u takvim je sustavima u finalnoj poziciji zabilježeno alterniranje dvaju dugih naglasaka.

Liganj, Tuliševica, Lovran, Kraj, Mošćenice, Kalac; središnjim istarskim govorima žminjskoga tipa (Orbanići, Jurići, Hrusteti), pazinskoga tipa (Pazin, Beram); u svim creskim i dvama sjevernolosijskim govorima mjesta imenom Dragozetići, Beli, Valin, Orlec, Ustrine, Belej, Punta Križa, Nerezine, Sv. Jakov; u rubnome ikavskome govoru Klane

- Dio su ovoga tipa i imenice svih triju rodova kojima je silina na bilo kojem slogu osnove izuzev posljednjega, te one u mjesnim govorima s dokinutom oprekom po intonaciji na finalnome slogu (znači da su izuzete sve jednosložne imenice muškoga i sve dvosložne imenice ženskoga i srednjega roda) i dvosložne imenice srednjega roda s dočetnim /i/ ili /ih/ u sustavima s dokinutom oprekom po kvantiteti na finalnome slogu. Tako je u govorima mjesta imenom: Drivenik, Tribalj, Grižane, Križišće, Brestova Draga, Grobnik, Opatija i djelomično u govorima Vrbnika, Jurandvora, Boljuna i Semića u kojima na istome mjestu mogu alternirati dugi silazni i zavnuti naglasak.

Zaključak

Ovaj je akcenatski tip ovjeren u sustavima s najstarijim akcenatskim inventarom i distribucijom. S obzirom na različito podrijetlo i strukturu imenica unutar triju rodova, valja provesti detaljniju analizu.

a) Imenice muškoga roda

Ovaj akcenatski tip čine imenice različita podrijetla. Dio ih je primarnoga, slavenskoga (*dīmjačār, dīmjak, jānčić, jārčić*), dio su rane primljenice (*ānjel, ānjelić*), a dio kasnije (*bōjler, cimēnt, cirkus, špājs, štānd* i dr.). Svim je pak primjerima (izuzev primjera *nāručaj* koji je rezultat leksikalizirana duljenja i različito se ostvaruje u različitim mjesnim govorima) zajedničko da se zavnuti naglasak ostvaruje u slogu zatvorenu sonantom, pa je moguće pretpostaviti da se radi o novijemu položajnome duljenju. I u riječima primarnoga sloja taj je naglasak bio primarno kratak što je razvidno iz opreke *jānjac : jānčić; jārjac : jārčić; dīm : Gjd, dīma*.

b) Imenice srednjega roda

Dio su ovoga akcenatskoga tipa dvije skupine imenica srednjega roda, krnjih gramatičkih kategorija. Dok imenicama tipa *klěšća/klīšća, plūća, vrāta* nisu zabilježeni oblici jednine, imenicama tipa *vesēljī/vesēljē, zdrāvlijī/zdrāvljē* nisu ovjereni oblici množine. U suvremenim su sjeverozapadnim čakavskim govorima zabilježeni i arhaični ostvaraji imenica toga tipa sa zavnutim naglaskom na nastavku. Tako je u suvremenome govoru Novoga Vinodolskoga

zabilježeno *kamenī*,⁵⁹⁰ u mjesnim govorima Rukavca, Zvoneće, Veprinca i Matulja *zelē, kamenē*, u govoru Kastva i Marčelja *zeli*, u govorima Omišlja i Dobrinja uz *zeli* još i *veseli* koje je danas češće zamijenjeno ostvarajem *vesēljī*, u Vrbniku, Grižanama, Dramlju i Selcu *zeli* i *kamenī*, u govoru Crikvenice *zelē, kamenē*. U tim se istim mjesnim govorima potvrđuju i imenice sa zavnutim naglaskom na vokalu osnove i obvezatnom zanaglasnom duljinom na jednome od dvaju nastavaka (/i/ ili /e/), naravno u onim sustavima u kojima nije dokinuta opreka po kvantiteti u slogu iza naglašenoga. Budući da je nastavak u obama tipovima imenica uvijek jednak i da se te imenice od ostalih imenica srednjega roda razlikuju sustavnom zanaglasnom duljinom na nastavku, moguće je pretpostaviti da su imenice sa zavnutim naglaskom na vokalu osnove rezultat kasnijega pomaka, a na starome mjestu naglasaka (koje je bilo dugo) ostaje zanaglasna duljine. Dakle, *zeli > zēlī*, ali ostaje nejasnim zašto se na mjestu primarno kratkoga vokala *e* ostvaruje dugi naglasak. Moguće je da su noviji oblici tvoreni nastavcima *ji* ili *je* pa se sada primarno kratak vokal našao u slogu zatvorenu sonantom i sekundarno produljio (/zel/i/ [zeli], a /zel/ji/ [zēljī]). Potvrda tomu može biti činjenica da staroga imenice s dočetnim *ji* ili *je* uvijek imaju zavnuti naglasak na osnovi.

Stoga su imenice ovoga tipa usko povezane s imenicama akcenatskoga podtipa 3.2.

Imenice tipa *klěšća/klīšća, plūća, vrāta* samo su hipotetski dijelom ovoga tipa. Naime, da bismo to ovjerali, valjalo bi na terenu pronaći ostvaraje jednine što se za ovoga istraživanja nije uspjelo. Postave li se one u odnos s imenicama koje čine akcenatski tip 2.5. tipa *jāje : jāja*, a uzimajući u obzir praslavensku tendenciju ostvaraja siline na finalnome slogu u množinskim oblicima srednjega roda, moguće je pretpostaviti stariji ostvaraj **plūcā*, odnosno **plūco* u jedini. Pa stoga ni ove imenice ne bi bile ishodišni dio ovoga akcenatskoga tipa.

c) Imenice ženskoga roda

Imenice koje čine ovaj akcenatski tip moguće je podijeliti prema podrijetlu. Prvu skupinu čine riječi primarnoga, slavenskoga sloja tipa *blizina, crikva / crēkva, četrtina, desetina, jēlvica, bōlničarka, spovedālnica, sūša, škropīlnica, teplina, vrātnica*, a drugu primljenice tipa *āmbulānta, kūnšerva, lāmpica, mēndula, narānčica, pārtēnca, tāmbara, tōmbula*. Za utvrđivanje je starine ovoga akcenatskoga tipa važna prva skupina imenica, a unutar nje osobito imenice tipa *crikva / crēkva, sūša* i one s dočetnim *-ina* koje se u literaturi tretiraju kao "rane dezoksitoneze". Iz samoga termina proizlazi da je u primarnome obliku bio naglašen vokal nastavka. Zbog Van Wijkova se zakona

⁵⁹⁰ A. Belić bilježi i ostvaraje *zeli, voči pīcē* (1909.a:222).

dulji naglašeni vokal (*crĕkvā*), pa imenica postaje dijelom akcenatskoga tipa imenica (**sūšā*, **strāžā*) u kojemu se najranije ostvaruje zavnuti naglasak⁵⁹¹ i koji otvara put proširenju broja kategorija sa zavnutim naglaskom u sustavu. Prema Kortlandtovoj⁵⁹² kronologiji Stangov je zakon posljednji koji se provodi u praslavenskome jeziku iz čega proizlazi da je ovaj tip, ali samo u imenica ženskoga roda, bio dijelom starohrvatskoga ishodišnoga jezika. Jednom stvoren otvorio je put ulasku imenica srednjega i muškoga roda.⁵⁹³

Inovacije

1 < 2.4.

Dio su ovoga tipa sve imenice koje primarno pripadaju podtipu 2.4. Preduvjet da bi imenice ženskoga roda tipa *bānka*, *bārka*, *bevānda* i dr. bile dijelom ovoga, 1.3. akcenatskoga tipa jest da u Gmn. imaju koji drugi nastavak osim nultoga primjerice *brājdi*, *divōjki*, *narānčah* ili pak da zadržavaju naglasak ostatka paradigme bez obzira na dočetak u Gmn. Tako je u trsatsko-bakarskim govorima Praputnjaka, Ponikava, Kukuljanova, Škrljeva, Krasice, Bakra, Kostrene i Donje Vežice;⁵⁹⁴ sjeveroistočnim istarskim govorima Drenove i Viškova, Lignja i Tuliševice,⁵⁹⁵ Kraja; u rubnome govoru Lipe, u svim labinskim govorima mjesta imenom Plomin, Vozilići, Nedešćina, Mali Golji, Labin (izuzev Gornjega Rapca), u govoru Semića i Berma.

2. < 4.2.1.

Zbog distribucijskoga ograničenja za ostvaraj kratkoga naglaska na finalnome slogu i sve snažnije tendencije za paradigmatskim ujednačavanjem u jedinim dvama preostalim oblicima (Ijd. i Dmn.) s dugim naglaskom na nastavku na u mjesnome govoru Bribira imenice tipa *sāmac*, *tūlac*, *pētak* postaju dijelom ovoga tipa.

⁵⁹¹ Vokal je ultimate u suvremenim *sustavima* kratak (*sūšā*, *strāžā*) jer se "u hrv. (srp.) jeziku pokraćuje dužina s praslav. otisnutim akcentom, no dužina s mlađim akcentom, koji je nastao skakañem akcenta, ostaje u ñemu." (Ivšić, S., *Prilog za slavenski akcentat*, nav. dj., str. 160.) To uostalom svjedoči o starini naglaska.

⁵⁹² Usp. Kortlandt, F. (1975:158).

⁵⁹³ O problemu datacije pojave zavnutoga naglaska, a potom i ovoga akcenatskoga tipa u hrvatskoj jezičnoj povijesti vidi u: Zubčić, S. (2005:452-453).

⁵⁹⁴ U tim sustavima uz nulti, supostoji i nastavak *i*.

⁵⁹⁵ U mjesnim je govorima Lignja i Tuliševice nastavak za Gmn. ž. r. *ih*, rjeđe *i*, a u govoru su Tuliševice zabilježeni ostvaraji s nultim nastavkom *divōjāk*.

2. različit naglasak na istome mjestu u svim oblicima

2.1. ā na posljednjem vokalu osnove u svim oblicima izuzev Gmn. s nultim gramatičkim morfemom i ā/ā u osnovi:

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā		+ā	+ā/ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā

- m. r.** a) dvosložne i višesložne imenice s naglaskom na posljednjemu slogu: *Božić*, *dōlčić*, *kōlčić*, *mladić*, *obrāz*, *siromāh*, *tēlčić*, *trbūh*
 b) jednosložne imenice: *bīč*, *bīk*, *gād*, *gōst*, *grāh*, *krūh*, *mīš*, *prāg*, *rāt*, *svāt*, *tīč*, *vnūk/mnūk/nūk*
- s. r.** a) dvosložne imenice s naglaskom na prvome slogu: *grlo*, *zrno*
 b) dvosložne i višesložne imenice s naglaskom na posljednjem vokalu osnove: *mirišćē/mirišćī*, *ognjišćē/ognjišćī*, *platišćē/platišćī*, *toporišćē/topolišćē//toporišćī/topolišćī*, *ūjē/ūjī/ūlē/ūlī*, *pērē/pērī*
- ž. r.** dvosložne imenice s naglaskom na prvome slogu:
bāba, *būra*, *dōlčina*, *dōta*, *doviča*, *drenjūla*, *glāvnjica*, *grīža*, *grūda*, *hīža*, *jāma*, *knjiga*, *kōmbasica*, *kōmpirica*, *kōža*, *krāva*, *lipa*, *mūha*, *mūka*, *pāncēta*, *pogāča*, *popēlnica*, *prijateljica*, *rakīja*, *rāna*, *riba*, *slāma*, *sobōta*, *sōlnica*, *sūsēda*, *sūza*, *škūja*, *štāla*, *šūma*, *tāncurica*, *težakinja*, *vūna*, *zōrnica*, *žlica*

Stratifikacija

Pripadnost je ovome akcenatskome tipu imenica svih triju rodova uvjetovana morfološki⁵⁹⁶ postojanjem nultoga nastavka u Gmn.⁵⁹⁷

- Tako je u sustavima s potpuno očuvanom oprekom po intonaciji:⁵⁹⁸ ikavsko-ekavskim kopnenim govorima mjesta imenom Hreljin, Zlobin, Selce; u svim trsatsko-bakarskim govorima mjesta imenom Kukuljanovo, Škrljevo, Ponikve, Krasica, Praputnjak, Draga (Tijani), Sv. Kuzam, Donja Vežica, Trsat, Bakar, Kostrena i u mjesnome govoru Crkvenice; u sjeveroistočnim istarskim

⁵⁹⁶ A za imenice srednjega roda b) tipa pripadnost je ovome akcenatskome podtipu uvjetovana i očuvanošću opreke po kvantiteti u slogu iza naglašenoga.

⁵⁹⁷ U većini navedenih punktova u Gmn. uz nulti morfem supostoji još jedan ili čak dva morfema. U sustavima koji ovdje nisu navedeni moguć je ostvaraj nultoga morfema, ali je on rijedak i nesustavan. Vrlo su rijetki takvi primjeri u govorima Beleja i Berma.

⁵⁹⁸ S obzirom na različitu zastupljenost nultoga morfema u Gmn. u imenicama muškoga, srednjega i ženskoga roda, različiti su i podatci o stratifikaciji. Ovdje su navedeni samo punktovi u kojima se u Gmn. muškoga roda (su)ostvaruje nulti morfem. Budući da u Gmn. imenica ženskoga roda u većini sjeverozapadnih čakavskih govora još uvijek preteže nulti morfem, popis bi valjalo dopuniti i svim ostalim punktovima u kojima nije dokinuta opreka po intonaciji na dugim naglašenim slogovima, a to su Novi Vinodolski, Jadranovo i Bakarac.

govorima mjesta imenom Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zamet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Liganj, Tuliševica, Lovran, Kraj, Mošćenice, Kalac; središnjim istarskim govorima žminjskoga tipa (Orbanići, Jurići, Hrusteti), pazinskoga tipa (Pazin, Beram); u svim creskim i dvama sjevernolosijskim govorima mjesta imenom Dragozetići, Beli, Merag, Valun, Orlec, Ustrine, Belej, Punta Križa, Nerezine, Sv. Jakov; u rubnome ikavskome govoru Klane.

- Tako je u sustavima s djelomično ili potpuno dokinutom oprekom po intonaciji:⁵⁹⁹ ikavsko-ekavskim mjesnim govorima Brestove Drage, Selca, Dobrinja i Omišlja; u rubnim istarskim ikavsko-ekavskim govorima Kožljaka i Jasenovika; u rubnome ekavskome govoru Lipe; u rubnome sjeveroistočnome istarskome ekavskome govoru Brseča; u svim labinskim govorima Plomina, Vozilića, Nedešćine, Malih Golji, Labina i Gornjega Rapca; u pazinskim govorima Trviža, Škopljaka, Gologoričkoga Dola (Dol) i Tinjana; u svim buzetskim govorima Erkovčića, Ročkoga Polja, Krbavčića i Pračane; u motovunskim govorima Zamaska i Kaldira te u južnocreskome naselju Punta Križa i dvama sjevernolosijskim govorima Nerezina i Sv. Jakova te djelomično u govorima Vrbnika, Jurandvora, Boljuna i Semića u kojima na istome mjestu mogu alternirati dugi silazni i zavnuti naglasak.
- U sustavima s distribucijskim ograničenjem za ostvaraj dugoga vokala u slogu iza naglašenoga imenice srednjega roda b) tipa postaju dijelom imenica a) tipa kao *gr̂lo*, *zr̂no*.

Zaključak

Budući da je nulti gramatički morfem u Gmn. kontinuanta ishodišnojezičnoga /ə/, ovaj je akcenatski tip arhaičan i potvrđen samo u sustavima sa starim mjestom naglaska.

2.2. *ã* ili *â* na posljednjem ili jedinom vokalu osnove u N(A)jd.; *ã/ã* u Gmn. s nultim nastavkom; *ã* na istome mjestu u svim ostalim oblicima

⁵⁹⁹ S obzirom na različitu zastupljenost nultoga morfema u Gmn. u imenicama muškoga, srednjega i ženskoga roda, različiti su i podatci o stratifikaciji. Ovdje su navedeni samo punktovi u kojima se u Gmn. muškoga roda (su)ostvaruje nulti morfem. Budući da u Gmn. imenica ženskoga roda u većini sjeverozapadnih čakavskih govora još uvijek preteže nulti morfem, popis bi valjalo dopuniti i svim ostalim punktovima u kojima je opreka po intonaciji na dugim naglašenim slogovima potpuno ili djelomično dokinuta, a to su Dramalj, Bribir i Draga (Orlići).

jednine i množine, uključujući i Gmn. s kojim drugim nastavkom izuzev nultoga:

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ã/ã	+ã	+ã	+ã/ã	+ã	+ã	+ã		+ã	+ã/ã/ã	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã

Budući da naglasak u N(A)jd. ovisi o tipu (kon)sonanta kojim je zatvoren slog, ovaj je tip moguće podijeliti na dva podtipa.

2.2.1. *ã* u N(A)jd. u slogu zatvorenu sonantom

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã		+ã	+ã/ã/ã	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã

m. r. *cãr*, *čãj*, *čobãn*, *dĩm*, *dlãn*, *gospodĩn*, *kaštĩl*, *kostãnj*, *krãj*, *lãv*, *livĩl*, *mãj*, *mẽd*, *mẽl*, *pinẽl*, *plovãn*, *rãj*, *sĩr*, *slõn*, *tãmjãn*, *to vãr*

2.2.2. *â* u N(A)jd. u slogu zatvorenu konsonantom

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã		+ã	+ã/ã/ã	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã

m. r. *Bõg*

Stratifikacija

Oba su ova podtipa ovjerena u svim istraženim punktovima s time što za podpodtip 2.2.1. postoji distribucijsko ograničenje u onim sustavima u kojima je potpuno ili djelomično dokinuta opreka po intonaciji na naglašenim slogovima. Budući da se radi o primjerima sa silinom na posljednjem slogu, onda su i u sustavima s očuvanom oprekom po intonaciji u tom položaju moguće dublete (*to vãr/to vãr*).

Zaključak

Različit je naglasak u oblicima N(A)jd. određen tipom glasa kojim je slog zatvoren u tim oblicima. Ako je slog zatvoren sonantom, ostvaruje se zavnuti naglasak; ako je pak zatvoren konsonantom, ostvaruje se dugi naglasak silazne intonacije. Razlog je tome u činjenici da sonant, za razliku od konsonanta ima inherentno distinktivno obilježje vokalnosti i konsonantnosti pa se njegova pasivna mora također može aktualizirati.⁶⁰⁰

⁶⁰⁰ O tome vidi više u: Junković, Z (1973:11).

S obzirom na to da je ovaj podtip ovjeren u svim istraženim punktovima i da ga čine mahom imenice primarnoga slavenskoga sloja, moguće je pretpostaviti da je on bio dijelom onoga sustava ishodišnoga starohrvatskoga jezika iz kojega su se razvili sjeverozapadni čakavski govori. U jugoistočnim se čakavskim govorima⁶⁰¹ bez obzira na tip glasa kojim je zatvoren slog u oblicima N(A)jd. uvijek ostvaruje dugi silazni naglasak. Stoga se vjerojatno radi o novijoj akcenatskoj izoglosi razvijenoj u dvama već odijeljenim i zasebno formiranim sustavima.

Imenica *Bôg* jedina čini akcenatski podpodtip 2.2.2.⁶⁰² U literaturi se često navodi uz imenice kratke osnove koje čine akcenatski tip 4.1.1. (*lêd, nôs* i dr.). Razlikuje se od njih time što se u apstraktnome smislu doživljava kao nešto živo pa se od imenica sa značenjem čega neživoga razlikuje naglaskom na osnovi u Ljd. (*Bôgu*). Kompatibilnost akcenta u paradigmi množine teško je utvrditi jer u našoj monoteističkoj kulturi ta imenica nema množinu.

Inovacije

1 < 4.1.1.b

Imenice koje su bile dijelom akcenatskoga podpodtipa 4.1.1.b zbog različitih su razloga (morfološke ili akcenatske prirode) mogle postati dijelom ovoga podtipa i to tako da im je u Ljd., te u G, L, Imn. silina na vokalu osnove. Budući da se radi o imenicama tzv. kratkih osnova, na osnovi se uvijek ostvaruje kratki naglasak, a paradigma se akcenatski izjednačuje s akcenatskim tipom 2.2.2. Tako je u: u kopnenim ikavsko-ekavskim govorima Hreljina, Zlobina, Drivenika, Bribira, Novoga Vinodolskoga, Selca, Jadranova, Križišća, Bakarca, Drage (Orlići); u gorskokotarskome govoru Brestove Drage; u svim govorima trsatsko-bakarskoga tipa (Praputnjak, Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Draga (Tijani), Sveti Kuzam, Trsat, Bakar, Kostrena, Donja Vežica); u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom: Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zamet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Opatija, Liganj, Tuliševica, Lovran,

⁶⁰¹ Tako je primjerice za govor Hvara (s očuvanom tonskom opozicijom) zabilježeno *krôj* : *krāja*; *dîm* : *dîma* isto kao *Bôg* : *Bôga*. Primjeri su preuzeti iz rasprave Mate Hraste *Čakavski dijalekat ostrva Hvara*.

⁶⁰² Takav ekskluzivizam i nije bio osobito rijedak u jezičnome razvoju. No, na nj su imale "pravo" samo riječi osobita značenja i važnosti za život puka. Tako su se primjerice imenice *mati* i *đbšti* u staroslavenskome jeziku sklanjale po zasebnoj paradigmi, r-deklinaciji. Zamjenica je *azb* također imala posebnu deklinaciju, glagol *biti* i neki drugi česti i važni glagoli zasebnu konjugaciju. Nije stoga isključeno, niti nemoguće da imenica tako osobita značenja kakva je imenica *Bog* ima zaseban akcenatski tip.

Kraj, Mošćenice, Kalac, Brseč; u rubnim govorima Lipe i Klane; u svim središnjim istarskim govorima: u labinskim (Plomin, Vozilići, Nedeščina, Mali Golji, Labin i Gornji Rabac); u žminjskim (Orbanići, Jurići, Hrusteti), u svim pazinskim (Pazin, Beram, Trviž, Škopljak, Gologorički Dol (Dol), Tinjan); u govoru Boljuna; u motovunskim govorima Zamaska i Kaldira.

Napomena o naglasku Gmn. s nultim nastavkom imenica u kojih je silina na posljednjemu vokalu osnove

Ova se napomena odnosi samo na imenice koje su razvijene iz praslavenskoga a-tipa, što znači da su imale stalno mjesto naglaska na osnovi. One se danas razaznaju kao imenice s kratkim naglaskom na posljednjemu vokalu osnove i uz ostale imenice s kratkim naglaskom na osnovi čine jedan od najstarijih očuvanih akcenatskih tipova. Kako je u njemu stalno mjesto naglaska na osnovi u svim oblicima, tako je i u Gmn. Dakle, Njd. **krûhъ*, Gjd. **krûha*, Ijd. **krûhomъ*, Nmn. **krûhi*, Gmn. **krûh*; Njd. **bâba*, Gjd. **bâby*, Ijd. **bâbojъ*, Njd. **bâby*, Gmn. *bâbъ* i dr. U suvremenim se sustavima, ne samo sjeverozapadnočakavskih govora, u Gmn. za razliku od drugih oblika na istome mjestu ostvaruje dugi silazni naglasak (*krûh, bâb*). Različite su teorije o postanju toga dugoga naglaska. V. Vondrák misli da se radi o kompenzacijskome duljenju, što S. Ivšić⁶⁰³ ne prihvaća navodeći da bi onda i u primjerima tipa *bôb* i *pôp* (Njd.) po istome pravilu trebalo biti **bôb* i **pôp* što nije ovjereno. On dalje promatra naglasak Gmn. i u akcenatskim tipovima s pretežitim mjestom naglaska na nastavku tipa *ženâ, selô, otâc* i kratkom penultimom, te zaključuje da je najprije moralo doći do duljenja primarno kratkoga vokala osnove u tom obliku kada bi bio naglašen slog zatvoren sonanton koji u tom slučaju može aktivirati i aktivira svoju pasivnu moru. Stoga se najprije ostvaruje *žēn* i *sēl*, a tek kasnije, analogijom prema njima i *otâc*. Budući da je tako u Gmn. na posljednjem vokalu osnove imenica s pretežitim mjestom naglaska na nastavku unificiran dugi, u ovome slučaju zavnuti naglasak (Gmn. *ženâ* > *žēn* [*žēēn*] > *žēn*) jer je silina pomaknuta na drugu, sonantovu moru, bez obzira na kvantitetu toga vokala, isto se analogijom događa i u imenica koje pripadaju akcenatskim tipovima sa stalnim, kratkim naglaskom na osnovi, s tom razlikom da je u njima i u Gmn. silina na istome vokalu pa se kao rezultat analoškoga duljenja ostvaruje dugi silazni naglasak jer je aktivna prva mora (Gmn. *krāvâ* > *krāv* [*krāāv*] > *krāv*). Specifičnost je sjeverozapadnih čakavskih govora, osobito onih smještenih s istočne strane Učke da se i u tih

⁶⁰³ Usp. Ivšić, S. (1911:182-188). Iz ovoga je izvora parafrazirano i Vondrákovo mišljenje.

imenica nerijetko ostvaruje zavnuti naglasak (Gmn. *krāv, brāt, vūk*).⁶⁰⁴ Takav je naglasak moguće protumačiti isključivo analogijom prema imenicama s pretežitim mjestom naglasaka na nastavku.

Zbog učestalosti tih dvojnosti u sjeverozapadnim čakavskim govorima kao naglasak Gmn. imenica sa stalnim mjestom naglasaka na posljednjem vokalu osnove bilježi se najprije dugi silazni, a potom i analoški zavnuti naglasak.

2.3. ā naglasak na vokalu osnove s nepostojanim a u N(A) jd. i Gmn. s nultim nastavkom; ā naglasak u ostalim oblicima i Gmn. s kojim drugim nastavkom:

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā		+ā	+ā/ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā

m. r. *bānak, barīlac, čāvāl*,⁶⁰⁶ *jānjac jārjac, kānat, lānac, mūlac, nārāmak, pālac*,⁶⁰⁷ *pijānac, pōndījak/pōndējak, pūnat, sōlad/šōlad, stārjac, tānac, ūbōrak*

⁶⁰⁴ Takav je naglasak u govoru Bakra zabilježio S. Ivšić (1911:185, bilj. 2) no nije ulazio u analizu držeći ga okazionalnim. Za ranijih je istraživanja sjeverozapadnih čakavskih govora ova akcenatska dvojnost sustavno bilježena (usp. npr. istraživanje naglasaka glagolskoga pridjeva radnoga u radu S. Zubčić (2003.) ili govora Klane i Studene za koje I. Lukežić (1998:32-38 i 173-182) opservira sporadičnu zamjenu zavnutoga naglasaka dugim silaznim u finalnome slogu. Analizira li se knjizi pridan ogled govora razvidno je da je u imenica s pretežitim mjestom naglasaka na nastavku zavnuti naglasak u Gmn. govoru sustavan, dok je u imenica sa silinom na osnovi u tom padežu znatno češće supostojanje dvaju naglasnih oblika, zabilježeni su *bragēš* i *bragēš, lit* i *lit*). Alternacija je dvaju naglasaka u Gmn. najčešće tumačena kao rezultat dokidanja opreke po intonaciji u finalnim slogovima, pri čemu se polazilo od ostvaraja sa zavnutim naglaskom kao primarnoga.

⁶⁰⁵ U arhaičnim je krčkim govorima, ali i nekim središnjim istarskim moguć i ostvaraj sa silinom na posljednjemu vokalu osnove, ali samo u Gmn. s nultim nastavkom. Tako je u govoru Omišlja i Dobrinja zabilježen oblik *čāvāl*. Budući da su ove imenice u praslavenskome jeziku bile dijelom a-tipa sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi, etimološko je mjesto naglasaka kao i u ostalih oblika paradigme. Ostvaraj sa silinom na posljednjem vokalu osnove mogao je nastati analogijom prema Gmn. imenica u većine kojih je naglasak na tom mjestu.

⁶⁰⁶ U dijelu se središnjih istarskih govora rabi samo germanizam *cvēk* koji nije dijelom ovoga akcenatskoga tipa.

⁶⁰⁷ U dijelu se središnjih istarskih govora u ovome značenju rabi sintagma *vēli/vēli prš* koja stoji u antonimijskome odnosu sa sintagmom *māli/muāli/māli/muāli prš*.

Stratifikacija

Tako je u svim analiziranim punktovima.⁶⁰⁸ U dijelu je sustava u pojedinim primjerima zabilježen kratki naglasak u svim oblicima onih imenica kojima je silina na prvome slogu. Tako je u govorima mjesta imenom: Semić, Boljun, Jurandvor, Vrbnik⁶⁰⁹ i Kaldir. U imenica sa silinom na središnjemu slogu u svim je mjesnim govorima potvrđen ovaj akcenatski podtip.

Zaključak

U ovome se podtipu zavnuti naglasak ostvaruje uvijek u slogu zatvorenu sonantom pa je stoga on pozicijski uvjetovan. Da je rezultat sekundarnoga duljenja, potvrđuje i usporedba s južnočakavskim govorima u kojima se na istome mjestu uvijek ostvaruje dugi silazni naglasak (*mīnac : mlīnca*), stalan rezultat duljenja u slogu zatvorenu sonantom. Moguće je stoga pretpostaviti da su u kakvome ishodišnome sustavu koji je postojao prije provođenja duljenja ove imenice bile dijelom 1.1. akcenatskoga tipa.

Inovacije

1. < 4.2.1.

Zbog distribucijskoga ograničenja za ostvaraj kratkoga naglasaka na finalnome slogu i sve jače tendencija za paradigmatskim ujednačavanjem mjesta i vrste naglasaka i u jedinim dvama padežima s dugim naglaskom na nastavku (Ijd. i Dmn.) u mjesnome govoru Bribira imenice tipa *kōlac*, Gjd. *kōlca; dōlac*, Gjd. *dōlca*, Nmn. *dōlci* postaju dijelom ovoga akcenatskoga tipa.

2.4. ā naglasak na vokalu osnove u svim oblicima osim u Gmn. s nultim nastavkom:

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā		+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā

⁶⁰⁸ U svim se creskim govorima ostvaruje se *čāvel/čāval : čāvla* pa se na površinskoj razini čini da su navedene imenice dijelom 1.3. akcenatskoga tipa. No, zavnuti je naglasak u Njd. rezultat sekundarnoga duljenja i ne potvrđuje se na visokim vokalima *i* i *u*. Stoga je zabilježen ostvaraj *mūlec*, ali *mūlca*. U dvama je sjevernoljubijskim govorima s promjenom u vokalizmu ta distinkcija evidentnija pa tako u govoru Nerezina nominativ glasi *pālca*, dok je genitiv *puālca*. Radi se dakle o sekundarnoj promjeni, samo na površinskoj razini.

⁶⁰⁹ U mjesnome govoru Vrbnika zabilježen je ostvaraj *palēc* ali *pālca* pa u njemu ta imenica nije dijelom ovoga akcenatskoga sustava.

Napomena: S obzirom na to da u sjeverozapadnim čakavskim govorima nema sustava u kojem nije zabilježeno supostojanje različitih nastavaka u Gmn., uključujući i onaj nulti, ove imenice (s kojim drugim nastavkom u Gmn.) mogu biti i dijelom 1.3. akcenatskoga tipa.

Budući da je za ovaj akcenatski tip relevantna alternacija dugoga i kratkoga naglasaka u paradigmi, a ona je razvidna i u sustavima s dokinutom opekom po intonaciji, ovdje će se opisati i takvi sustavi. Oni, naravno, umjesto zavnutoga imaju jedan fonološki dug naglasak.

ž. r. *bānka, bārka, bevānda, brājda, divōjka, hijadārka, jēlva, mūrva, narānča, palēnta, sōrta, školānka, štērna*

Stratifikacija

U popisu je punktova s ovjerenim ovim akcenatskim podtipom moguće razlikovati dvije skupine.⁶¹⁰ Prvu čine oni mjesni govori u kojima se u svima ispitanim primjerima ovjeravaju samo ostvaraji s kratkim naglaskom u Gmn. Tako je u:

- ikavsko-ekavskim kopnenim govorima mjesta imenom Hreljin, Zlobin, Drivenik, Tribalj, Grižane, Dramalj, Selce, Jadranovo, Križišće, Bakarac, Novi Vinodolski, Bribir, Draga (Orlići), Grobnik; u sljedećim trsatsko-bakarskim govorima: Draga (Tijani), Sv. Kuzam, Trsat, Crikvenica; u gorskokotarskom govoru Brestove Drage; u krčkim govorima Vrbnika,⁶¹¹ Dobrinja, Omišlja i Jurandvora; u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom, Škurinje, Marčelji, Kastav, Gornji Zemet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Opatija; u labinskome govoru Gornjega Rapca, u svim žminjskim govorima Orbanića, Jurića i Hrusteta; u pazinskim govorima Pazina, Trviža, Škopljaka, Gologoričkoga Dola (Dol) i Tinjana; u govoru Boljuna; u svim bužetskim i motovunskim govorima mjesta imenom Erkovčići, Ročko Polje, Pračana, Krbavčići, Zamask, Kaldir; u svim creskim i dvama sjevernoljinskim govorima mjesta imenom Dragozetići,

⁶¹⁰ Pri određivanju pripadnosti ovome tipu valja paziti na sustave s potvrđenim duljenjima, poput primjerice bužetskih govora u kojima se čini da se u svim oblicima, uključujući i Gmn. ostvaruje dugi naglasak, no to nije etimološki dugi već je sekundarno produljen, a razlika je u kvantiteti primarnoga i sekundarnoga vokala čujno različita.

⁶¹¹ Imenica *naranča* u mjesnome govoru Vrbnika ima naglasak *nāranča* i nije dijelom ovoga akcenatskoga podtipa.

Beli, Merag, Valun, Orlec, Ustrine, Belej, Punta Križa, Nerezine, Sv. Jakov.

Drugu skupinu čine govori u kojima je uz ostvaraj kratkoga naglasaka u Gmn. zabilježen i ostvaraj zavnutoga. Tako je u:

- trsatsko-bakarskim govorima Praputnjaka, Ponikava, Škrljeva, Kukuljanova, Krasice, Bakra, Kostrene i Donje Vežice (osim *narānač* zabilježeno je i *narānči, jēlvi, mūrvi*, ali i *narānač* s paradigmatskim ujednačavanjem mjesta naglasaka), Drenova, Viškovo (*narānča : narānāč, bevānda : bevānād/bevānd*), Tuliševica (*narōnča : narōnči, jēlvi, bevōndi*), Kraj, Semić (*naroānča : naroānči/narānač, suōrta : suōrti*). U svim ovim govorima izuzev govora Semića imenica sa značenjem 'djevojka' ima kratki naglasak na vokalu osnove (*divōjāk/divōjak*).

Zaključak

Usporede li se imenice koje čine ovaj akcenatski tip, razvidno je da je u svima naglašen slog zatvoren sonantom što može upućivati na sekundarno duljenje. Potvrda je tomu i oblik Gmn. s nepostojanim *a* zbog kojega se slog otvara pa se na njemu ostvaruje kratki naglasak. Moguće je stoga pretpostaviti da u je dubinskoj strukturi ovoga akcenatskoga podtipa kratki naglasak te da je, kao i akcenatski podtip 2.3. on novijega datuma, odnosno da su te imenice prije provedena duljenja bile dijelom 1.1. akcenatskoga podtipa. Pozicija za duljenje ostvarena je tek po redukciji poluglasa *banāka, jelāva, murāva* i dr. Do tada se ostvarivao kratki naglasak. Dio imenica ovoga akcenatskoga tipa ima različite ostvaraje u Gmn. pa je uz *bānāk, jēlāv, mūrāv* u nekim sustavima ovjereno i *banāk, jelāv, murāv*. Prema tom je ostvaraju moguće pretpostaviti da je silinu mogao nositi i poluglas koji je vokaliziran u Gmn. dok je u ostalim oblicima reduciran, a silina se regresivno pomiče (Njd. *banāka*, Gjd. *banāki/banāke*, Gmn. *banākə*). Navedeno upućuje na to da se radi o novijemu i sekundarno razvijenu akcenatskome tipu.

2.5. ā naglasak na vokalu osnove u oblicima jednine, a ǎ naglasak na istome mjestu u oblicima množine:

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā		+ǎ	+ǎ	+ǎ	+ǎ	+ǎ	+ǎ	+ǎ

s. r. jāje

Stratifikacija

Određujuća je činjenica za postojanje ovoga tipa alterniranja dvaju dugih naglasaka na vokalu osnove u paradigmi jednine i množine. Stoga je u sustavima s dokinutom oprekom po intonaciji na inicijalnim slogovima nemoguće odrediti njegovo postojanje. Druga je otežavajuća okolnost to što je samo imenica *jaje* ovjerena u svim istraženim punktovima i što je među rijetkim imenicama srednjega roda s naglaskom na osnovi koje imaju oba broja. Ovaj je akcenatski podtip ovjeren u sljedećim mjesnim govorima:

- u kopnenim ikavsko-ekavskim govorima Hreljina, Zlobina, Drivenika, Triblja, Grižana, Jadranova, Križišća, Bakarca, Brestove Drage, Bribira, Novoga Vinodolskoga, Grobnika; u svim govorima trsatsko-bakarskoga tipa (Praputnjak, Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Draga (Tijani), Sveti Kuzam, Trsat, bakar, Kostrena, Donja Vežica) i u govoru Crikvenice; u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zamet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Opatija, Liganja, Tuliševica, Lovran, Kraj, Mošćenice, Kalac; u rubnome govoru Klane; u žminjskim središnjim istarskim govorima Orbanića, Jurića i Hrusteta; u pazinskim govorima Pazina i Berma;⁶¹² u creskim govorima Dragozetića, Beloga, Valuna, Merga, Orleca, Beleja i Ustrina i djelomično u govoru Vrbnika, Jurandvora, Semića i Boljuna u kojima slobodno alterniraju dugi silazni i zavinuti naglasak.

Zaključak

Ovaj je akcenatski tip ovjeren na malome broju primjera no za cjelokupnu ga sliku valja spoznavati u širemu okviru. Činjenica su prvoga, točnije 1.2. i 1.3. podtipa i imenice srednjega roda od kojih one koje čine 1.2. podtip nemaju množine, a one koje čine 1.3. podtip nemaju množine. Svojevrсна je spona imenica u značenju 'tijesto' koja je za ovoga istraživanja ovjerena u ograničenu broju punktova (Orbanići, Grobnik), ali u obama brojevima i to s paradigmatskom alternacijom kao u imenica tipa *jāje:jāja*. Zato je vjerojatno da su imenice srednjega roda koje ulaze u 1.2. ili 1.3. akcenatski podtip, prije raspada kategorije broja (ako je je ikada i bilo) bile dijelom ovoga akcenatskoga podtipa pa se uz *jāje:jāja* može pretpostaviti *mēso:*mēso*, *sēno:*sēna* i **klīšće:klīšća, *vrāto:vrāta*.

Zavinuti naglasak u paradigmi množine rezultat je pomaka po Stangovu zakonu (**jājā > jāja*) i datira u posljednju fazu praslavenskoga

⁶¹² U obama tim govorima, osobito u govoru Pazina u paradigmi se množine može kadšto čuti i naglasak silazne intonacije.

jezika, a po kronologiji, etapama i rezultatima mijena proces je jednak onome opisanu u imenica ženskoga roda tipa *sūša, strāža*.

3. Isti naglasak alternira na osnovi i nastavku

3.1. *ā* naglasak na prvome vokalu osnove i zanaglasna duljina na dočetnom vokalu osnove u svim oblicima izuzev Ljd. u kojemu se ostvaruje prednaglasna duljina na dočetnom vokalu osnove i *ā* naglasak na nastavku:

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	- <i>ā</i>	+ <i>ā</i>		+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>

m. r. *kāmīk, lišāj, lōkōt*

Stratifikacija

Ovaj je akcenatski tip s ograničenim brojem primjera ovjeren u malome broju punktova. Tako je u mjestima imenom:

- Kukuljanovo, Škrljevo, Tribalj, Dramalj, Grobnik,⁶¹³ Jurandvor, u govorima sjevernoločinskoga tipa (Punta Križa, Nerezine, Sv. Jakov).
- U creskim su govorima zabilježene dublete, pa se osim kratkoga naglasaka na nastavku redovito čuje i ostvaraj s istim, kratkim naglaskom na osnovi. Ista je pojava zabilježena i u 4.1. akcenatskome tipu.

Zaključak

Radi se o vrlo starome akcenatskome podtipu potvrđenu metodom rekonstrukcije u praslavenskome jeziku. U njemu su imenice ovoga tipa bile dijelom c-tipa s tzv. pomičnim mjestom naglasaka.⁶¹⁴ Razlika je samo u naglasku oblika množine koji je u praslavenskome u lokativu i instrumentalu mogao također biti pomičan i to s alternacijom naglasaka na prvome vokalu osnove (što je očuvano u sjeverozapadnim čakavskim govorima) i na vokalu nastavka (**kamīkih*, takav ostvaraj nije zabilježen tijekom terenskih istraživanja provedenih za potrebe ove radnje).

Već se iz vrlo ograničena broja primjera koji ulaze u ovaj podtip te broja punktova u kojima je on ovjeren može iščitati svojevrсна

⁶¹³ U govoru su Grobnika kao dio ovoga podtipa zabilježeni još leksem *lōpž* i toponim *Grōbnīk* Ljd. kojega glasi *na Grobnīkū*. Taj se toponim inače rijetko radi jer je za sva sela smještena uz rub Grobničkoga polja i tok Rječine običniji naziv *Grōbniščina*, a mjesto imenom Grad Grobnik ili Grobnik Grobničani nazivaju *Grād* isto kao što Kastavci zovu mjesto Kastav ili stanovnici sela oko Mošćenica Mošćenice. To je dakle praksa obična u govorima smještenim u okolini Rijeke.

⁶¹⁴ Usp. Stang, C. S. (1965:72-82).

"neproduktivnost" ovoga tipa. On je zatvoren brojem primjera i vjerojatno bi nestao nestankom leksema koji ga čine.

Svim je navedenim punktovima zajedničko dočeto /u/ u Ljd. koje je i u praslavenskome nosilo silinu. Silina na tom vokalu određuje ovaj akcenatski tip, a zbog paradigmatškoga ujednačavanja i u sustavima s inače dobro očuvanim starim mjestom naglaska i nastavkom /u/ u Ljd. sve je manje govora u kojima se on još ovjerava.

Iz popisa je punktova razvidno da se radi o izoliranim mjesnim govorima, a ne o pojavi koja karakterizira određene skupine govora i koja je zajednička na jednome prostoru. Tako je primjerice podtip ovjeren u govoru Triblja, a nije u susjednim govorima Drivenika i Grižana ili je ovjeren u govorima Kukuljanova i Škrljeva, dok mu među ostalim govorima trsatsko-bakarskoga tipa nema traga. Valja pritom uzeti u obzir i metodološki nedostatak ciljanih akcenatskih istraživanja ovoga tipa u kojima rezultati ovise o kredibilitnosti informanta, njegovu odnosu prema ispituvaču i dr. Vjerojatno je ovaj akcenatski tip bio znatno rasprostranjeniji jer nije poznata takva "rasuta" stratifikacija kakva je u ovome tipu.

3.2. *ã* na vokalu nastavka u svim oblicima izuzev genitiva množine s nultim nastavkom na vokalu osnove kojega se ostvaruje isti naglasak:

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	-ã	-ã	-ã	-ã	-ã	-ã	-ã		-ã	+ã/-ã	-ã	-ã	-ã	-ã	-ã

s. r. *kamenĩ/kameně, zelĩ/zelě, veselĩ/veselě*

Stratifikacija

Radi se o ograničenu broju primjera opserviranu u vrlo malom broju sjeverozapadnih čakavskih mjesnim govorima, pa će se taksativno navesti punktovi i primjeri zabilježeni u njima. U mjesnom je govoru Novoga Vinodolskoga zabilježeno *kamenĩ*,⁶¹⁵ a u govorima Rukavca, Zvoneće, Veprinca i Matulja *kameně*. Budući da se radi o zavnutome naglasku na finalnome slogu koji nerijetko ima tendenciju dokinuća opreke po intonaciji i u onim sustavima u kojima je ona inače očuvana, popisat će se i takvi ostvaraji: u govoru je Kastva i Marčelja zabilježeno *zelĩ*, u govorima Omišlja i Dobrinja uz *zelĩ* još i *veselĩ* koje je danas češće zamijenjeno ostvarajem *veseljĩ*, u Vrbniku, Grižanama, Dramlju i Selcu *zelĩ* i *kamenĩ*, u govoru Crikvenice *zelě, kameně*. U mjesnome su govoru Grobnika zabilježeni sljedeći primjeri *kosjĩ, nožjĩ/znojĩ, stožjĩ, štrocjĩ*,

⁶¹⁵ A. Belić bilježi i ostvaraje *zelĩ, vočĩ i pĩčē* (1909.a:222).

dok se redovito ostvaruje *kaměnjĩ* i *zějĩ*. S obzirom na to da u svim navedenim mjesnim govorima supostoje i primjeri s naglaskom na osnovi i da je broj ovjerenih primjera vrlo malen, u Tablici 1. će se ovjerenost ovoga akcenatskoga podtipa u svakome od njih bilježiti znakom +/-.

Zaključak

Iz navedenoga je razvidno postojanje ovoga staroga akcenatskoga tipa i u onim sustavima u kojima je djelomično ili potpuno dokinuta opreka po intonaciji kakvi su mjesni govori Omišlja, Dobrinja, Grobnika Selca ili Dramlja.⁶¹⁶ Ti se sustavi i inače izdvajaju po očuvanosti staroga mjesta naglaska. Prema sve češćim dubletnim ostvarajima tipa *veselĩ:veseljĩ* moguće je pretpostaviti vezu među njima i prvonavedeni oblik istaknuti kao primarni, ishodišni.⁶¹⁷

Svi su punktovi u kojima je potvrđen ovaj akcenatski tip smješteni u jezgri najstarijih sjeverozapadnih čakavskih govora na potezu od Novoga Vinodolskoga na istoku do Veprinca i Zvoneća na zapadu.

Imenice ovoga podtipa vrlo rijetko imaju paradigmu množine. Cjelovita je paradigma potvrđena samo u grobničkome govoru,⁶¹⁸ dok su u ostalim sustavima sporadično zabilježeni samo nominativ i genitiv množine.

4. Različit naglasak alternira na osnovi i nastavku

4.1. *ã* na vokalu osnove u NGDAVIjd., u Ljd. moguća su dva ostvaraja: 1) s prednaglasnom duljinom na vokalu osnove i *ã* na nastavku, 2) *ã* na vokalu osnove; *ã* na vokalu osnove u NDAV mn., u Gmn. s nastavkom *-i* ili *-ih* i u Lmn. moguća su dva ostvaraja: 1) prednaglasna duljina na vokalu osnove i *ã* na nastavku; 2) *ã* na osnovi i zanaglasna duljina na nastavku; u Imn. *ã* ili *ã* na vokalu osnove:

⁶¹⁶ U takvim je sustavima samo jedan dugi naglasak koji se bilježi znakom *ã*, a budući da se inovacije u ovome akcenatskome tipu zapravo primarno ne odnose na metatoniju (misli se pritom na zamjenu naglaska na istome mjestu), već na regresivnu metataksu, onda su rezultati tih inovacija popisani u akcenatskome tipu 1.3.

⁶¹⁷ O toj mogućoj vezi i tumačenju etimologije duge penultime vidi više u akcenatskome podtipu 1.3. (imenice srednjega roda b) tipa).

⁶¹⁸ To ne znači da cijela paradigma množine ne postoji u ostalim sustavima, ali je ja za vlastitih istraživanja nisam potvrdila. U pokušaju ciljanoga dobivanja odgovora za akcent u množinskoj paradigmu u grobničkome govoru također nisam uspjela, a zapisani su oblici rezultat dogutrajnoga boravka među Grobničanima i činjenice da sam i sama izvorni govornik toga idioma. Navedeni se leksemi danas sve rjeđe rabe u grobničkome govoru, mlađi govornici više ne znaju odrediti ni njihovo značenje, a s apsolutnim će se prelaskom tih leksema u pasivni sloj ugasiti i ovaj akcenatski tip.

pf.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	-ā/+ā	+ā		+ā	+/-ā	+ā	+ā	+ā	+/-ā	+ā/ā

m. r. *brēg/brīg, cvēt, črēp/črīp, dān, glās, hlād, jāz, klās, krāk, krūg, kūm, list, lūg, māh, mēh/mīh, mīr, mrāv, mūž, pār, pīr, plān, prāh, rēd, rēz/rīz, sīn, slūh, smrād, snēg/snīg, stān, strāh, stūp, svēt/svīt, tlāk, trāg, vāž, vlās, vrāg, vrāt, vūk, zēc, zīd, zrāk, zūb*

Napomene

Unutar ovoga su akcenatskoga tipa zamijećena znatna odstupanja i distribucijska ograničenja različita vida:

1. S obzirom na ostvaraj naglasaka u Ljd. ovaj se akcenatski tip dijeli u dva podtipa. Prvi, imenicama brojniji podtip ima u lokativu jednine prednaglasnu duljinu na jednome vokalu osnove i kratki naglasak na vokalu nastavka, a čine ga imenice koje znače što neživo. Drugi podtip čine imenice koje znače što živo i one u lokativu jednine imaju dugi silazni naglasak.⁶¹⁹
2. Daljnje se ograničenje odnosi na prvi podtip. Naime, kratki se naglasak na nastavku ostvaruje samo na nastavku *-u* dok nastavci *-i* ili *-e* (< *-ē*) nikad ne privlače silinu.
3. U Lmn. i Gmn. (s nastavkom *-ih* ili *-i*) nerijetko alterniraju oba ostvaraja u istome mjesnome govoru.
4. U Imn. alterniraju *ā* i *ā̄* na istome mjestu. Gleda li se ukupnost pretpostavljenih primjera, ostvaraj je pojedinačnoga naglasaka okazionalan i razlikuje se u pojedinačnim punktovima ili među primjerima istoga tipa u jednome mjesnome govoru.
5. S obzirom na ostvaraje potvrđene na terenu ovaj je akcenatski tip moguće podijeliti u dva podtipa. Pritom se za oblike množine ne navode zasebni ostvaraji u pojedinačnim punktovima jer se i unutar istoga punkta potvrđuju različiti ostvaraji.⁶²⁰

4.1.a. ā na osnove u svim oblicima izuzev Ljd. s prednaglasnom duljinom na vokalu osnove i ā̄ na nastavku; ā̄ na vokalu osnove u NDAV mn., u

⁶¹⁹ Ista se dvojnost potvrđuje i u standardnome jeziku, pa Ljd. imenice *grād* glasi *grādu* (< *grādū*), a imenice *jēž* ili *zēc jēžu* ili *zēcu* (< *jēžu, zēcu*).

⁶²⁰ Tako su primjerice u mjesnome govoru Zvoneće zabilježeni sljedeći ostvaraji imenica *črēp, stūp, vlās, zūb*; Gmn. *črēp, stūpī, vlāsī, zūb*; Lmn. *črēpeh, np, vlāsīh, zūbeh*; Imn. *črēpi, stūpī, vlāsī, zūbi*. U grobničkom u G i Lmn. s istim dočetnim *ih* najčešće alterniraju oba ostvaraja dok je u Ljd. najčešće *ā*. U žminjskim govorima Orbanica, Hrusteta i Jurića preteže ostvaraj zavintoga naglasaka na osnovi u G i Lmn. dok su u Imn. potvrđena oba ostvaraja.

Gmn. s nastavkom *-i* ili *-ih* i u Lmn. moguća su dva ostvaraja: 1) prednaglasna duljina na vokalu osnove i ā̄ na nastavku; 2) ā̄ na osnovi i zanaglasna duljina na nastavku; u Imn. ā̄ ili ā̄ na vokalu osnove:

pf.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	-ā	+ā		+ā	+/-ā	+ā	+ā	+ā	+/-ā	+ā/ā

Stratifikacija

S obzirom na broj primjera u kojima je potvrđen ovakav ostvaraj Ljd., sjeverozapadne je čakavske govore moguće podijeliti u dvije skupine. Prvu bi činili mjesni govori u kojima je taj oblik ovjeren na većini primjera, a drugu oni u kojima je oblik ovjeren u dijelu primjera, dok je u ostalima dugi silazni na osnovi.

- Prvu skupinu čine mjesni govori Dramlja, Grobnika, Dobrinja Vrbnika, Omišlja, Jurandvora, Semića, svi bužetski govori mjesta imenom Erkovčići, Ročko Polje, Krbavčići i Pračana, te mjesni govori Sv. Jakova i Nerezina na Lošinju i Punta Križe na jugu Cresa. Sve su to sustavi s djelomično ili potpuno dokinutom oprekom po intonaciji, a o stupnju tog dokinuća ovisi tipologija u padežima množine. U mjesnim je govorima Dobrinja, Omišlja, Dramlja i svim bužetskim govorima ta opreka posve dokinuta, pa se u množini ostvaruju oblici s dugim silaznim naglaskom, pa se na površinskoj razini u tim sustavima izdvaja zaseban akcenatski podtip. U grobničkim govorima postoji distribucijsko ograničenje za ostvaraj zavintoga naglasaka u finalnome položaju, dok u preostalim govorima na istim mjestima alterniraju oba duga naglasaka, pa tako alterniraju i u množinskim oblicima. Od navedenih se govora prve skupine razlikuju svi creski govori (Dragozetići, Beli, Merag, Valun, Orlec, Ustrine i Belej⁶²¹) u kojima sustavno alterniraju oba ostvaraja.⁶²²

⁶²¹ U mjesnome govoru Beleja ostvaraj sa silinom na nastavku u Ljd. rjeđi no u ostalim govorima.

⁶²² Tako primjerice H. P. Houtzagers za mjesni govor Orleca bilježi dvojne ostvaraje *zīdu* i *zidū*; *grādu* i *gradū* i tako u svih imenica koje ulaze u nj (uključujući i višesložne). Zanimljivo je da je u navedenim creskim govorima ista akcenatska dubleta potvrđena i u imenica srednjega roda tipa *tēsto, lēto, mēso, mōre, rāme, rūno, zlāto* i dr. Moguće je da se radi o utjecaju imenica muškoga roda. Objema je skupinama imenica zajedničko akcenatsko kolebanje u Ljd. u pojedinih primjera. H. P. Houtzagers to potvrđuje nemogućnošću ovjere ostvaraja *telū* koji je legitiman prema primjerice ostvaraju *zlatū*. O tome vidi više u: Houtzagers, H. P. (1985:82-85 i 88-90). Istu sam dvojnost opservirala u svim creskim govorima izuzev Beleja.

- Drugu skupinu čine mjesni govori Opatije (*grāde, pīrē*, ali *hlāde, brēge, zīde*), Tuliševica (*hlōdē, dōnū*, ali, *grōde, brēye*), Lovrana (*hlāde, glāsē*, ali, *grāde, brēge*), Crikvenice (*grādū, hlādū*, ali i *dānu, snēgu*) i Grižana (*grādū, vrātū, prāhū, zīdū*, ali i *zūbu, snīgu*). U njima nije moguće različit akcenatski ostvaraj na istome primjeru, već se jedan dio primjera potvrđuje s naglaskom na nastavku, a drugi s naglaskom na osnovi.

4.1.b. *ā* na osnove u svim oblicima jednine; *ā* na vokalu osnove u NDAV mn., u Gmn. s nastavkom *-i* ili *-ih* i u Lmn. moguća su dva ostvaraja: 1) prednaglasna duljina na vokalu osnove i *ā* na nastavku; 2) *ā* na osnovi i zanaglasna duljina na nastavku; u Imn. *ā* ili *ā* na vokalu osnove:

lj.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>		+ <i>ā</i>	+/- <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+/- <i>ā</i>	+ <i>ā/ā</i>

Stratifikacija

Postojanje je i ovoga akcenatskoga podtipa određeno morfološkim ograničenjima, a od prethodnoga se podtipa razlikuje naglaskom u Ljd. Dugi silazni naglasak na vokalu osnove u Ljd. ostvaruje se:

1. u svih imenica koje znače što živo (*kūm, mrāv, mūž, sīn, vūk, zēc*) bez obzira na nastavak (Ljd. *kūme, kūmi, kūmu*, a ne **kūmū*)
2. u sustavima koji u Ljd. imaju dočetno /i/ ili /e/ (< /ě/) ⁶²³ bez obzira na to znače li što živo ili neživo (Ljd. *sīne, sīni : zīde, zīdi*, a ne **sīnē, *sīni* ni **zīdē, *zīdi*)

U oblicima je množine kao i u prethodnome podtipu potvrđen velik broj različitih kombinacija mjesta i vrste naglasaka u GLImn., različitih među primjerima istoga tipa. Iz toga dalje proizlazi da:

- u ovaj akcenatski podtip ulaze i svi mjesni govori koji su dijelom 4.1.a. podtipa, to su govori mjesta imenom Dramalj, Grižane, Grobnik, Dobrinj, Vrbnik, Omišalj, Jurandvor, Semić, svi bužetski govori mjesta imenom Erkovčići, Ročko Polje, Krbavčići i Pračana; dva sjevernolohinjska govora mjesta imenom Sv. Jakov i Nerezine te južnocreski govor Punta Križe koji je dijelom istoga tipa; creski govori Dragozetića, Beloga, Merga, Valuna, Orleca, Ustrina i Beleja, te ekavski mjesni govori Opatije, Tuliševica, Lovrana i Crikvenice.
- ikavsko-ekavskim kopnenim govorima mjesta imenom Hreljin, Zlobin, Novi Vinodolski, Jadranovo, Bakarac; u svim trsatsko-

⁶²³ Osim u prethodno navedenim govorima Opatije, Tuliševica i Lovrana.

-bakarskim govorima mjesta imenom Kukuljanovo, Škrljevo, Ponikve, Krasica, Praputnjak, Draga (Tijani), Sv. Kuzam, Donja Vežica, Trsat, Bakar, Kostrena i u mjesnome govoru Crkvenice; u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zemet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Liganj, Tuliševica, Lovran, Kraj, Mošćenice, Kalac; središnjim istarskim govorima žminjskoga tipa (Orbanići, Jurići, Hrusteti), pazinskoga tipa (Pazin, Beram); u svim creskim i dvama sjevernolohinjskim govorima mjesta imenom Dragozetići, Beli, Merag, Valun, Orlec, Ustrine, Belej, Punta Križa, Nerezine, Sv. Jakov; u rubnome ikavskome govoru Klane

- u sustavima s distribucijskim ograničenjem za ostvaraj zavirutoga naglasaka u finalnome položaju kakvi su mjesni govori Grobnika, Križišća, Drivenika, Triblja i Grižana

Zaključak

Ovaj je akcenatski tip s obzirom na broj mogućih ostvaraja vrlo raznolik. Postojanje je dvaju podtipova uvjetovano odrednicom (ne)živosti, pa imenice koje znače što neživo mogu imati naglasak na nastavku u Ljd. dok imenice koje označavaju što živo uvijek u tom obliku imaju naglasak na osnovi. Pojava je naglasaka na osnovi u Ljd. imenica koje znače neživo sekundarna pojava, nastala vjerojatno kao tendencija paradigmatškoga ujednačavanja mjesta naglasaka. Unutar se skupine imenica koje označavaju što neživo, a dijelom su ovoga akcenatskoga tipa izdvajaju još dvije podskupine i to prema vrsti nastavka u Ljd. Ako je nastavak /u/, on nosi silinu; ako je pak nastavak /e/ ili /i/ (< ě), on ne nosi silinu. ⁶²⁴ Razlog toj podjeli leži u praslavenskom akcenatskom naslijeđu. Nastavak je *-u* u Ljd. bio dijelom u-deklinacije muškoga roda i u praslavenskome je jeziku glasio *synŭ*. Naprotiv imenice glavne promjene muškoga roda s dugim silaznim naglaskom u oblicima jednine, imaju u Ljd. dočetni *ě* koji niti u praslavenskome jeziku nije nosio silinu i glasio je *rāzě*. ⁶²⁵ Stoga je ta podvojenost vrlo stara i u sjeverozapadnim čakavskim govorima dobro očuvana.

Različiti su ostvaraji zabilježeni i u GLImn. Gmn. s nultim nastavkom u imenica koje čine ovaj akcenatski tip za ovoga istraživanja nije zabilježen. Prevladavaju nastavci *-i* ili *-ih* morfološki izjednačeni

⁶²⁴ U sjeveroistočnim su istarskim govorima sporadično zabilježeni ostvaraji sa silinom na nastavku *e*. Tako je u Opatiji *grādē*, ali *glāse, hlāde*, u Rukavcu i Zvonečoj se na vokalu osnove u Ljd. ostvaruje zaviruti naglasak, nastao vjerojatno kao rezultat pomaka siline na dugu penultimu (*zīde, pīre, grāde*).

⁶²⁵ O tome vidi više u Dybo, V. A.; Zamjatina G. A.; Nikolaev, S. L. (1990:47-49). Iz iste su knjige preuzeti citirani praslavenski primjeri.

prema obliku lokativa i u takovu su slučaju u obama padežima moguća dva ostvaraja oba sa zavnutim naglaskom, ali u jednome slučaju na osnovi (*grādi/grādīh// grādi/grādih*), a u drugome na nastavku (*grādi/grādīh//gradī/gradih*). Čini se da je spomenuta dvojnost postojala već u praslavenskome jeziku, odnosno da je u njegovoj završnoj fazi već zabilježen pomak siline s nastavka na osnovu. Isto je i u Imn. gdje se u sjeverozapadnim čakavskim govorima ostvaruje oblik sa silinom na osnovi. Alterniraju dugi silazni i zavnuti naglasak. Pojava je dugoga silaznoga naglasaka u Imn. novijega datuma, nastala vjerojatno kao rezultat analoškoga ujednačavanja prema većinskim oblicima s dugim silaznim naglaskom. U analiziranome korpusu nije zabilježen praslavenski ostvaraj sa silinom na vokalu nastavka, no relikti zabilježeni primjerice u govoru Rukavca s dugim nenaglašenim nastavkom i posredno svjedoče o regresivnome pomaku siline na dugi vokal osnove, nakon kojega na nastavku ostaje nenaglašena duljina (Imn. *grādī < grādī*). Moguće je stoga pretpostaviti da je u tim trima oblicima u ranim fazama praslavenskoga jezika silina bila na vokalu nastavka i da je kasnije pomaknuta. S obzirom na zastupljenost pojedinoga ostvaraja ili pak na njihovu kombinaciju za ovoga istraživanja nisu zamijećene sustavnosti. Dok se u jednome primjeru ostvaruje samo jedan oblik sa silinom na nastavku u samo jednome obliku, u drugome se primjeru istoga govora može ostvariti u više istih ili različitih oblika.

Iz navedenoga je moguće zaključiti da je ovo vrlo star akcenatski tip koji se u konkretnim mjesnim sjeverozapadnim čakavskim govorima različito ostvaruje. Evidentna je tendencija, kako u Ljd., tako i u GLImn. usustavljivanja mjesta naglasaka na osnovi pa će ovaj tip vjerojatno u dogledno vrijeme postati dijelom drugoga akcenatskoga tipa, a potom kao rezultat ujednačavanja vrste naglasaka i dijelom 1.2. akcenatskoga tipa.

4.1.1. *ã* naglasak na vokalu osnove u GDAVIjd. i NDAVIImn.; u Ljd. moguća su dva ostvaraja: 1. s kratkim naglaskom na vokalu nastavka i 2. s kratkim naglaskom na vokalu osnove; *â* naglasak na vokalu osnove u Njd. U GLImn. ostvaruju se dubletni oblici: 1. *ã* naglasak na vokalu osnove i zanaglasna duljina na vokalu nastavka; 2. *ã* naglasak na vokalu nastavka:

.pf.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã	-/+ã	+ã		+ã	+ã/-ã	+ã	+ã	+ã	+ã/-ã	+ã

m. r. *bôk, brôd, hôd, lêd, môst, mêl, nôs, pôt, rôd, rôg, stôg, vôz*

Ovaj je akcenatski podtip zastupljen u tzv. kratkih osnova odnosno u imenica sa silinom na dvama primarno kratkim vokalima *e* i *o*. Stoga se na nj odnosi sve što i na 4.1. tip uz izuzeće opisa za Imn. koji u ovih imenica može nositi samo kratki naglasak na kratkoj osnovi i nisu zabilježeni oblici sa silinom na nastavku. Znatno su rjeđi ostvaraji sa silinom na vokalu nastavka u genitivu⁶²⁶ i lokativu množine no u 4.1. akcenatskome tipu. Ostvaraj sa zavnutim naglaskom na vokalu nastavka nikad se ne ostvaruje na nastavku /eh/ u Lmn., a onda analogno tome ni u G ni u Imn. Dočetno /ih/ u Lmn. može nositi silinu, ali je broj punktova s tim ostvarajem vrlo mali. Tako je u govoru Grobnika, nesustavno u arhaičnim krčkim govorima Dobrinja, Vrbnika i Omišlja te u govoru Jurandvora, u govoru Kožljaka i Jasenovika, Dramlja i nešto sustavnije u govoru Selca. Budući da ovaj podtip tvore imenice ograničena broja, ali redovito sa značenjem 'neživoga', u lokativu se jednine očekuje silina na nastavku. No budući da tako nije u svim sustavima, i ovaj je podtip podijeljen s obzirom na naglasak u tom obliku.

4.1.1.a. *ã* naglasak na vokalu osnove u GDAVIjd. i NDAVIImn.; isti naglasak na nastavku u Ljd.; *â* naglasak na vokalu osnove u Njd. U GLImn. ostvaruju se dubletni oblici: 1. *ã* naglasak na vokalu osnove i zanaglasna duljina na vokalu nastavka; 2. *ã* naglasak na vokalu nastavka:

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã	-ã	+ã		+ã	+ã/-ã	+ã	+ã	+ã	+ã/-ã	+ã

I ovaj se podpodtip može dalje dijeliti ovisno o sustavnosti ostvaraja kratkoga naglasaka na vokalu nastavka u Ljd. na one u kojima je ta pojava sustavna i na one u kojima je ona djelomično sustavna, što znači da je ovjeren i određen broj primjera sa silinom na osnovi.

Stratifikacija

- Mjesni govori sa sustavnom silinom na vokalu osnove su: Dramalj, Grobnik, Jurandvor, Semić, svi bužetski govori mjesta imenom Erkovčići, Ročko Polje, Krbavčići i Pračana, te creski govori Dragozetića, Beloga, Merga, Valuna, Orleca, Ustrina, Beleja,⁶²⁷ i Punta Križe i sjevernoljubički govori Sv. Jakova i Nerezina.

⁶²⁶ Pritom se misli na sve ostvaraje izuzev nultoga.

⁶²⁷ U mjesnome govoru Beleja ostvaraj sa silinom na nastavku u Ljd. češće alternira s ostvarajem siline na osnovi.

- U drugu skupinu ulaze oni govori za koje su u terenskim istraživanjima opservirana oba ostvaraja: sa silinom na osnovi i onaj sa silinom na nastavku. Tako je u govorima mjesta imenom Crikvenica,⁶²⁸ Tribalj, Grižane, te u krčkim govorima Vrbnika, Dobrinja i Omišlja.

Usporedi li se popis punktova u kojima je očuvano staro mjesto naglasaka na nastavku *u* u ovome podtipu i podtipu 4.1.a. razvidan je visok stupanj podudaranja. Djelomično su različiti autohtoni krčki govori Vrbnika, Omišlja i Dobrinja u kojima je ta pojava sustavna u tipu 4.1.a, dok je u ovome djelomično sustavna. Ovaj pak akcenatski podtip nije ovjeren u mjesnim govorima Opatije i Tuliševica u kojima se u 4.1.a. podtipu sporadično nalaze potvrde. Moguće je stoga zaključiti da je ovo samo podpodtip podtipa 4.1.a. što je razvidno prvenstveno iz akcenatske strukture, a potom i iz popisa punktova u kojima je potvrđen. Čini se ipak da je pojava kratkoga naglasaka u Ljd. rjeđa u imenica s tzv. kratkom osnovom kakove su *nōs*, *mōst* i dr.

4.1.1.b. **ã naglasak na vokalu osnove u GDAVLIjd. i NDAVImn.; â naglasak na vokalu osnove u Njd. U GLmn. ostvaruju se dubletni oblici:**

1. **ã naglasak na vokalu osnove i zanaglasna duljina na vokalu nastavka;**
2. **â naglasak na vokalu nastavka:**

ljđ	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã		+ã	+ã/-ã	+ã	+ã	+ã	+ã/-ã	+ã

Stratifikacija

Mjesni se govori razlikuju s obzirom na prirodu "nepostojanja" ovoga akcenatskoga podtipa. Jedni su oni s dočetnim /e/ ili /i/ (< ě) u Ljd. u kojima se zbog prethodno navedenih razloga niti ne očekuje silina na nastavku, a drugi su pak oni u kojima je usprkos dočetnome /u/ došlo do paradigmatskoga ujednačavanja u oblicima jednine. Tako je u: u kopnenim ikavsko-ekavskim govorima Hreljina, Zlobina, Drivenika, Bribira, Novoga Vinodolskoga, Selca, Jadranova, Križišća, Bakarca, Drage (Orlići); u gorskokotarskome govoru Brestove Drage; u svim govorima trsatsko-bakarskoga tipa (Praputnjak, Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Draga (Tijani), Sveti Kuzam, Trsat, Bakar, Kostrena,

⁶²⁸ Pri izvođenju zaključka o postojanju ovoga akcenatskoga tipa u govoru Crikvenice valja biti oprezan jer dio prethodno navedenih imenica ulazi u akcenatski tip 4.2.1. (kao primjerice imenice *krōv*, *krovã*; *vōl*, *volã*) pa je silina na nastavku zastupljena u svih kosih padeža u paradigmi jednine, a ne samo u Ljd. Tako primjerice glase imenice *mōst*, *vōz*, *stōg*.

Donja Vežica); u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom: Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zemet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Opatija, Liganj, Tuliševica, Lovran, Kraj, Mošćenice, Kalac, Brseč; u rubnim govorima Lipe i Klane; u dvama istarskim ikavsko-ekavskim govorima Jasenovika i Kožljaka; u svim središnjim istarskim govorima: u labinskim (Plomin, Vozilići, Nedeščina, Mali Golji, Labin i Gornji Rabac); u žminjskim (Orbanići, Jurići, Hrusteti), u svim pazinskim (Pazin, Beram, Trviž, Škopljak, Golgorički Dol (Dol), Tinjan); u govoru Boljuna; u motovunskim govorima Zamaska i Kaldira.

Zaključak

U ovaj akcenatski podtip ulaze imenice tzv. kratkih osnova odnosno imenica sa silinom na dvama primarno kratkim vokalima *e* i *o*. Dugi je silazni naglasak na vokalu osnove u NAjd. nastao vjerojatno kao rezultat kompenzacijskoga duljenja.⁶²⁹ Sve imenice označavaju što neživo i u Ljd. s nastavkom /u/ mogu biti naglašene kratkim naglaskom (*nosū*, *brođū*). Lokativni nastavci /i/ ili /e/ podrijetlom od jata ne mogu nositi silinu. Slična se dvojnost očituje i u lokativu množine: ako je nastavak /eh/ (< ěhə), nikada nije naglašen (dakle *brōdēh*, *nōsēh*); ako je pak nastavak /ih/ ili /i/, on može i ne mora nositi silinu (*brođih*, *nosih* ali i *brōđih*, *nōsih*).⁶³⁰ Iz usporedbe ovoga podtipa i podtipa 4.1 proizlazi da je ostvaraj siline na nastavku u GLImn. mnogo rjeđi no u 4.1. podtipu, no popis se punktova u kojima su potvrđeni ovi podtipovi vrlo malo razlikuje. Zbog sličnosti akcenatske strukture i stratifikacije ovo je podpodtip podtipa 4.1.

Prema popisu imenica koje ga čine (a radi se o ograničenu broju riječi primarnoga sloja), radi se o vrlo starome, primarnome akcenatskome tipu koji je, međutim, doživio znatne izmjene (znatnije od podtipa 4.1.). Promjene idu na paradigmatsko ujednačavanje, kako Ljd. prema ostalim oblicima jednine s naglaskom na osnovi, tako i u množini gdje prevladavaju ostvaraji s kratkim naglaskom na osnovi. Takvo je ujednačavanje u množinskoj paradigmi u ovome podpodtipu snažnije izraženo no u podtipu 4.1., a mogući je razlog tomu što su 4.1. podtipu alternira samo mjesto naglasaka (*grãđih* : *grãđih*), dok u njegovu podpodtipu 4.1.1. alterniraju i mjesto i vrsta naglasaka (*nōsih* : *nosih*). S obzirom na tu tendenciju moguće je pretpostaviti da će i imenice ovoga podpodtipa prijeći u 2. akcenatski tip.

⁶²⁹ O tome vidi kritički u: Timberlake, A. (1983.a) i (1983.b).

⁶³⁰ U sustavima su s dokinutom oprekom po kvantiteti u slogu iza naglasaka naravski zanaglasne kračine.

4.1.2. *ǎ* naglasak na prvom vokalu osnove i zanaglasna duljina na dočetnom vokalu osnove u NGDAVIjd. te NDAVI^{mn.}; u Ljd. zabilježen je kratki naglasak s prednaglasnom duljinom na vokalu nastavka, te kratki naglasak na prvome vokalu osnove i zanaglasna duljina na dočetnome vokalu osnove. U GLmn. moguća su dva ostvaraja: 1. *ǎ* naglasak na zadnjem ili jedinom vokalu osnove i zanaglasna duljina na nastavku; 2. *ǎ* naglasak na prvome vokalu osnove:

pl.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+/- <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>		+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i> / <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i> / <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>

m. r. *kǒmǎd*, *kǒrǎk*, *měsēc/mīsēc*, *ǒblǎk*

Napomena

I ovaj se akcenatski tip može podijeliti u dvije podskupine ovisno o naglasku u Ljd.

4.1.2.a. *ǎ* naglasak na prvom vokalu osnove i zanaglasna duljina na dočetnom vokalu osnove u NGDAVIjd. te NDAVI^{mn.}; u Ljd. kratki naglasak s prednaglasnom duljinom na vokalu nastavka; u GLmn. moguća su dva ostvaraja: 1. *ǎ* naglasak na zadnjem ili jedinom vokalu osnove i zanaglasna duljina na nastavku; 2. *ǎ* naglasak na prvome vokalu osnove:

pl.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	- <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>		+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i> / <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i> / <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>

Stratifikacija

Ovaj je akcenatski tip potvrđen samo u četirima mjesnim govorima i to Grobnika, Jurandvora, Valuna i Orleca. U ovim je četirima govorima potvrđena i alternacija mjesta i vrste naglaska u G i Lmn. (Njd. *měsēc/mīsēc* prema Gmn. *mesēcīh/mīsēcīh*).

Zaključak

Iz ovako oskudna popisa punktova u kojima je zamijećen ovaj akcenatski tip moguće je zaključiti samo da je tip u odumiranju. Jedino što ga još razlikuje od imenica prvoga akcenatskoga tipa jest alternacija mjesta naglaska u Gmn.

4.1.2.b. *ǎ* naglasak na prvom vokalu osnove i zanaglasna duljina na dočetnom vokalu osnove u cijelom paradigmi jednine i u NDAVI^{mn.}; u GLmn. moguća su dva ostvaraja: 1. *ǎ* naglasak na zadnjem ili jedinom vokalu osnove i zanaglasna duljina na nastavku; 2. *ǎ* naglasak na prvome vokalu osnove:

pl.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>		+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i> / <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i> / <i>ǎ</i>	+ <i>ǎ</i>

Stratifikacija

Ovaj je akcenatski podpodtip zabilježen u svim ostalim sjeverozapadnim čakavskim govorima. Određuje ga i od ostalih podpodtipova 4.1. tipa razlikuje promjena mjesta i vrste naglaska u genitivu i lokativu množine u odnosu na ostale oblike (Njd. *měsēc/mīsēc* prema Gmn. *mesēcīh/mīsēcīh*). Ta se alternacija rijetko opisuje jer ostaje na istoj morfološkoj jedinici, osnovi, a zabilježena je u:

- svim trsatsko-bakarskim govorima mjesta imenom: Praputnjak, Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Draga (Tijani), Sv. Kuzam, Trsat, Bakar, Kostrena i Donja Vežica, te u govoru Crikvenice; u nekim sjeveroistočnim istarskim govorima (Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zamet, Drenova, Rukavac, Zvoneća, Veprinac, Matulji, Opatija, Liganj, Lovran, Tuliševica, Kraj, Mošćenice, Kalac i Brseč; u arhaičnim krčkim govorima Vrbnika, Omišlja i Dobrinja; u govoru Bribira, Triblja, Grižana, Drivenika, Novoga Vinodolskoga, Bakarca, Hreljina, Zlobina, Brestove Drage; u svim govorima pazinskoga tipa (Plomin, Vozilići, Nedeščina, Labin, Mali Golji, Gornji Rabac), u pazinskome govoru Škopljaka; u creskim govorima Dragozetića, Beloga, Merga, Ustrina, Beleja,⁶³¹ Punta Križe, te u Sv. Jakovu i Nerezinama. U dijelu su tih sustava opservirane inačice pa tako npr. J. Kalsbeek u govoru Orbanića oblik *mesječci* bilježi šest, a oblik *měseci* osam puta.⁶³² U mjesnim sam govorima Semića i Boljuna opservirala sva tri ostvaraja (*mesēcī / mēsecī / mesiēc*).⁶³³

Zaključak

Dvije su temeljne akcenatske značajke koje određuju ovaj akcenatski podtip: naglasak u Ljd. te akcenatska alternacija u G i Lmn.

⁶³¹ U creskim je govorima češći nulti morfem u Gmn. ovih imenica.

⁶³² Usp. Kalsbeek, J. (1998:489). Za svojih sam istraživanja u žminjskim govorima Jurića i Hrusteta čula samo oblik s kratkim naglaskom na prvome vokalu osnove.

⁶³³ U istom se značenju rabi i romanizam *lūnǎ*.

Od ostalih se podtipova 4.1. tipa razlikuje po tome što su imenice koje ga čine višesložne pa je očito da se ne radi o pomaku siline koji je nastupio tijekom jezičnoga razvoja (jer se silina pomiče uvijek za jedan slog) već o vrlo starome, praslavenskome akcenatskome c-tipu s pomakom od čak dva sloga. Dok je alternanta u G, Lmn. još uvijek očuvana u relativno velikom broju sjeverozapadnih čakavskih govora, ostvaraj s kratkim naglaskom na vokalu nastavka u Ljd. očuvan je u iznimno malom broju punktova. Mogući su razlozi tomu paradigmatsko ujednačavanje akcenta prema svim (sic!) ostalim oblicima jednine, dok u množini jedan oblik podupire postojanje drugoga. Nedvojbeno je da jezični razvoj težu apsolutnome ujednačavanju mjesta i vrste naglaske što je u revolucionarnim sustavima već postignuto.

Usporede li se akcenatski podtipovi 3.1., 4.1., 4.1.1. i 4.1.2. moguće je utvrditi niz podudarnosti:

1. U svim su četirima tipovima zabilježeni različiti ostvaraji u Ljd., onaj sa silinom na osnovi i onaj, stariji, sa silinom na nastavku.
2. U svima je četirima postojanje naglaske na nastavku određeno dvama čimbenicima: 1. silinu može nositi samo nastavak *-u*, a ne i nastavci *-i* ili *-e* (<ě); 2. silina se na nastavku ostvaruje samo i isključivo u imenica koje znače što neživo.
3. Popis je mjesnih govora s ovjerenim kratkim naglaskom na nastavku kratak, a uglavnom se radi o istim govorima ili govorima koji pripadaju istim skupinama govora.
4. U svim su četirima sustavima zabilježene alternacije mjesta naglaske u genitivu i lokativu množine. Pritom se zbog rijetkoga ostvaraja i nemogućnosti izvođenja zaključka zanemaruju primjeri s nultim nastavkom u Gmn. i promatra se onaj genitiv koji se morfološki ujednačuje prema lokativu.

Zbog toga je moguće pretpostaviti da se u dijakroniji radilo o jedinstvenome akcenatskome tipu koje C. S. Stang određuje kao c-tip s pomičnim naglaskom (*mobile stress*), a određuje ga silina na osnovi u svim oblicima jednine izuzev lokativa⁶³⁴ i alternacija mjesta naglaske u genitivu i lokativu množine. O podrijetlu takve alternacije u literaturi postoje različiti stavovi, od onoga da su stariji ostvaraji sa silinom na nastavku u kojem je zavnuti naglasak rezultat pomaka siline s reduciranoga poluglasa, do onih koji tvrde da je primarno mjesto naglaske bilo na osnovi i da zavnuti naglasak na nastavku nastaje kao rezultat određena tipa duljenja.

Dakle, dok se na sinkronijskoj razini među sjeverozapadnim čakavskim govorima radi o primjerima koji ulaze u dva potpuno različita

⁶³⁴ Ta je stara izoglosa zadržana u ruskome jeziku (*на берегъ*).

akcenatska tipa (3. i 4), na dijakronijskom se radi o jednome tipu. Treći je akcenatski tip (podtip 3.1.) od svojih "sestrinjskih" podtipova (4.1., 4.1.1. i 4.1.2.) odvojen samo zbog vrste naglaske iz čega slijedi zaključak da je pri rekonstrukciji i, osobito, klasifikaciji dominantniji i valjaniji kriterij mjesta naglaske.

4.2. *ã* naglasak na jedinom ili zadnjem vokalu osnove u N(A) jd. te na nastavku u G(A)DVLjd. i NAVmn.; *ã* naglasak na nastavku u Ijd. i Dmn. U GLmn. potvrđena su čak četiri ostvaraja: 1. *ã* naglasak na osnovi (uz nulti nastavak), 2. *ã* naglasak na nastavku, 3. *ã* naglasak na zadnjem ili jedinom vokalu osnove, 4. *ã* naglasak na nastavku; u Imn. moguć je ostvaraj s kratkim naglaskom na nastavku, ali i s kratkim naglaskom na zadnjem ili jedinom vokalu osnove:

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ã	-ã	-ã	+/-ã	-ã	-ã	-ã		-ã	+/-ã//+/-ã	-ã	-ã	-ã	+ã/-ã	+/-ã

m. r. *bät, bök, četrtäk, čřv, dáž, doväc, dröb, glög, gröb, grözd, hrbät, klubäk, kosäc, köš, kotäc, ocät, otäc, päš, pöd, pöp, röb, sasäc, sopäc, svedök, trñ, vřh, živöt*

Stratifikacija

Ovaj je akcenatski podtip ovjeren u većini sjeverozapadnih čakavskih govora. Alternante su u potvrđene u G, L, I množine. One u Gmn. proizlaze iz tipa nastavka, pa se u govora u kojima je potvrđen nulti nastavak ostvaruje *ã* naglasak (ili *ã*, ovisno o očuvanosti opreke po intonaciji) na zadnjemu ili jedinome vokalu osnove, dok su u primjera s dočetnim *-i*, *-ih* ili rijetkim *-ah* moguće dublete s kratkim naglaskom na osnovi i nastavku *-i* ili zavnutim naglaskom na nastavcima *-ih* ili *-ah*. Budući da se potonji oblici ostvaruju i u Lmn., to se odnosi i na taj oblik, ali i na oblik Imn. s dočetnim *-i*. U sustava s inovativnim morfološkim sustavom, mijenja se i akcenatska slika jer tip naglaske ovisi o tipu nastavka, tako dočetno *-imi*, *-ima* ili *-im* za D i/ili L i/ili I mn. uvijek nosi kratki naglasak na prvome vokalu nastavka (*koscim*) u onome slučaju u kojemu bi bio isti naglasak na nastavku i da je on arhaičan, ali je u istim sustavima ovjeren i oblik s pomakom siline na vokal osnove (*köscim*).⁶³⁵ Različiti su akcenatski i morfološki oblici ovjereni ne samo među govorima iste skupine govora, već je i unutar jednoga mjesnoga govora ovjereno postojanje različitih ostvaraja. Budući da su ti ostvaraji

⁶³⁵ Navedeni su primjeri potvrđeni u trsatsko-bakarskim govorima u kojima se i u Imn. potvrđuju sva tri navedena nastavka. O tome vidi u: Lukežić, I. (1996:96).

okazionalni i ne moraju nužno biti fonološki uvjetovani, oni nisu relevantni kao zaseban fenomen već njihova ukupnost čini cjelovitu sliku akcenatskoga tipa.

Ovaj je akcenatski tip potvrđen u sljedećim skupinama i pojedinačnim sjeverozapadnim čakavskim govorima:

- u kopnenim ikavsko-ekavskim govorima Hreljina, Zlobina, Drivenika, Triblja, Grižana, Novoga Vinodolskoga, Dramlja, Selca, Jadranova, Križišća, Bakarca, Grobnika; u krčkim govorima Omišlja, Vrbnika, Dobrinja i Jurandvora; u svim govorima trsatsko-bakarskoga tipa (Praputnjak, Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Draga (Tijani), Sv. Kuzam, Trsat, Bakar, Kostrena, Donja Vežica i u govoru Crikvenice; u sjeveroistočnim istarskim govorima (Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zamet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Opatija, Liganj, Tuliševica, Lovran, Kraj, Mošćenice, Kalac, Brseč); u rubnome ikavskome govoru Klane; u središnjim istarskim govorima pazinskoga tipa (Plomin, Vozilići, Nedeščina, Mali Golji, Labin, Gornji Rabac); žminjskoga tipa (Orbanići, Jurići, Hrusteti); pazinskoga tipa (Pazin, Beram, Škopljak, Gologorički Dol (Dol), Tinjan); boljuskoga tipa (Boljun, Semić); u govoru Zamaska; u govorima buzetskoga dijalekta (Erkovčići, Pračana, Ročko Polje i Krbavčići); u creskim govorima mjesta imenom Dragozetići, Beli, Merag, Valun, Orlec, Ustrine, Belej, Punta Križa i u dvama sjevernoločinskim govorima Nerezina i Sv. Jakova.⁶³⁶

Izdvajaju se rubni mjesni govori Brestove Drage i Lipe u kojima je očuvano staro mjesto naglaska u oblicima jednine dok je u množini silina prenesena na osnovu (Brestova Draga: *otâc*, Gjd. *ocâ*, Dj. *oci*; Nmn. *oci*, Gmn. *otâc*; Lipa: *utâc*, Gjd. *ucâ*, Nmn. *oci*, Gmn. *oci*). U ikavsko-ekavskome istarskome govoru Kožljaka silina je poluprenesena s otvorene ultime, pa se čuje iktus na nastavku, ali i na osnovi (*otâc*, Gjd. *ocâ*; Nmn. *oci*). Iktus na osnovi izrazitiji je u primjera tipa *udovâc*, ali *udôvcâ*. Prema naglašenu diftongu u množinskim ostvarajima (Njd. *uduôvci*, Gmn. *uduôvci*, Imn. *uduôvci*) može se zaključiti da je u tim oblicima silina potpuno prenesena na vokal osnove koji onda preuzima i kvalitetu dugoga vokala. Time se govor Kožljaka približava govorima Brestove Drage i Lipe.

⁶³⁶ U spontanom je govoru mještana Sv. Jakova vrlo čest pomak siline s otvorene ultime na kratku penultimu koja se potom, ovisno o tipu vokala, može sekundarno produljiti, pa je zabilježeno Njd. *otâc* i Ijd. *ociên*, ali Gjd. *oca*, Dj. *ocu*. Za ciljanoga ispitivanja pojedinih oblika obavjesnica je sustavno ostvarivala kratki naglasak na nastavku (Njd. *otâc*; Gjd. *ocâ*, Dj. *oci* i dr.).

Potpuno je nepostojanje ovoga akcenatskoga tipa potvrđeno u mjesnim govorima Bribira, Drage (Orlići), Jasenovika, Trviža i Kaldira. U govoru se Bribira kratki naglasak sustavno pomiče s finalnoga sloga, otvorena ili zatvorena rezultat čega akcenatski ujednačena paradigma s izuzecima Ijd. i Dmn. u kojima je silina na nastavku (*otac*, Gjd. *oca*, Ijd. *ocên*, Nmn. *oci*, Gmn. *ocih*). U ostalim se četirima govorima silina pomiče samo s otvorene ultime što znači da je staro akcenatsko mjesto u paradigmi jednine očuvano samo u nominativu (akuzativu) i instrumentalu. Tako je u Dragi (Orlići) i Jasenoviku zabilježeno (*otâc*, Gjd. *oca*, Nmn. *oci*, Gmn. *otâc*; *živôt*, Nmn. *živôti*), u Trvižu (*utâc*, *oca*, *ocu*, Gmn. *oci*), a u Kaldiru se sekundarno naglašen kratki vokal produljuje (*otâc*, Gjd. *oca*, Dj. *ocu*, Nmn. *oci*).

Zaključak

I u ovom se slučaju radi o vrlo starome akcenatskome tipu potvrđenu još u praslavenskome jeziku kao dio b-tipa sa silinom na posljednjem vokalu osnove.⁶³⁷ Prema recentnim spoznajama oblici sa silinom na vokalu nastavka rezultat su progresivnoga pomaka siline,⁶³⁸ a među rijetkim su reliktima stanja prije pomaka u slavenskome svijetu, oblici lokativa i instrumentala množine očuvani u sjeverozapadnim čakavskim govorima. U većini su govora istraženih za potrebe ove radnje (uključujući i one inovativne) potvrđeni oblici sa silinom na vokalu osnove u tim padežima (Lmn. *kôscih*, *kôših*; Imn. *kôsci*, *kôši*), dok je u manjem broju kontinentalnih ikavsko-ekavskih govora koji inače dobro čuvaju staro mjesto naglaska kakvi su grobnički govori, govor Novoga Vinodolskoga, Dramlja, Selca i dr. zabilježen ostvaraj s kratkim naglaskom na vokalu osnove (Lmn. *koscih*/*koscih*, *koših*/*koših*, Imn. *kosci*, *koši*). Takve ostvaraje u literaturi određuju analoškim. Pitanje je, međutim, je li moguće da je do analoškoga ujednačavanja došlo samo u

⁶³⁷ O tome vidi u: Stang, C. S. (1965: 69-72). Ne smije zbuniti termin "tip sa silinom na posljednjem vokalu osnove". To se određenje odnosi na ishodišni, praslavenski tip, a ne na sinkronijske tipove. U suvremenoj se slavističkoj literaturi i danas raspravlja o ovome tipu. Naime, 1957. godine postavio ga je C. S. Stang, određujući ga kao tip sa silinom koja alternira na posljednjem vokalu osnove i prvome vokalu nastavka dokazujući svoju tezu paralelama u staropruskome i sanskrtu. Illič-Svityč opovrgao je tu tezu 1963. dokazujući da je u tih imenica primarno bila silina na osnovi i da su ostvaraji sa silinom na nastavku rezultat progresivnoga pomaka (*progressive stress shift*). Relikti su tih praslavenskih ostvaraja očuvani u lokativu i instrumentalu množine upravo u sjeverozapadnim čakavskim govorima. Kronološki gledano, Illič-Svityč tu je mijenu datirao u razdoblje prije provođenja Stangova zakona, odnosno prije regresivnoga pomaka siline na digu vokal, rezultat kojega je neoakut. O tome vidi više u: Vermeer W. R. (1984:331-337).

⁶³⁸ Ta se pojava progresivnoga pomaka u slavističkoj literaturi naziva Dybov ili Illič-Svityčev zakon. Prvi je termin češći, a potonjega redovito rabi sam V. A. Dybo.

tim akcenatski arhaičnim govorima, a da je u sustavima koji su akcenatski inovativniji čuva praslavenski relik. Vjerojatnije je pretpostaviti da je i u potonjim sustavima sadašnjem stanju prethodila faza s analoški ujednačenim oblicima (*kōscīh > *koscīh > *kōscīh*).

Kratki je naglasak na osnovi u N(A)jd. rezultat regresivnoga pomaka siline s reducirana poluglasa (*otacá > *otāc*), a zavinuti u ljd. rezultat istoga pomaka te sekundarnoga duljenja u slogu zatvorenu sonantom (*ocená > *ocēn > *ocēn*).

Akcenatski je tip 4.2. dobro očuvan u većini sjeverozapadnih čakavskih govora, a zamjetna je tendencija uspostavljanja praslavenskoga stanja sa silinom na posljednjem vokalu osnove primarno u paradigmi množine, a sekundarno, u novijim i rubnim sustavima i u paradigmi množine s time da ostvaraj akcenta više nije uvjetovan morfološki, već slogovnom strukturom pojedinačnoga oblika.

4.2.1. kao 4.2. ali s prednaglasnom duljinom u svim ili nekim oblicima.⁶³⁹ U GLmn. zabilježena su tri ostvaraja: 1. *ā* naglasak na nastavku; 2. *ā* na zadnjem ili jedinom vokalu osnove; 3. *ā* naglasak na nastavku. U Imn. moguć je *ā* na nastavku ili *ā* na zadnjem ili jedinom vokalu osnove:

pl	N	G	D	A	V	L	I	mn	N	G	D	A	V	L	I
	+ <i>ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>	+/- <i>ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>		- <i>ā</i>	+/- <i>ā</i> / <i>-ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>	+/- <i>ā</i> / <i>-ā</i>	+ <i>ā</i> / <i>-ā</i>

m. r. *bātāk*, *borāc*, *dolāc*, *četrtāk*, *jūnāc*, *klānāc*, *kolāc*, *konāc*, *lonāc*, *māčāk*, *pāpāk*, *pētāk*, *prāsāc*, *rūbāc*, *sāmāc*, *sūdāc*, *svētāk*, *šenāc*, *šjpāk*, *šjūjāk*, *telāc*, *tūlāc*, *vrūtāk*, *zvonāc*, *ždrībāc*, *žitāk*, *žīvāc*, *žlībāc*

Napomena

Premda se ovaj podpodtip od podtipa 4.2. razlikuje samo postojanjem prednaglasnih duljina na nekim ili svim oblicima paradigme (pa se stoga i neće posebno opisivati) posebno je istaknut zbog mogućnosti prijenosa siline na dugu penultimu kakva je zabilježena u nekim sjeverozapadnim čakavskim govorima. To je sinkronijska mijena na površinskoj razini, ali je vrlo važna za razlikovanje stupnja inovacija među pojedinim skupinama sjeverozapadnih čakavskih govora.

Stratifikacija

⁶³⁹ Misli se pritom na slogove zatvorene sonantom (npr. *dōlcā*) i one s etimološki dugim vokalima (npr. *māčāk*).

Sjeverozapadni se čakavski govori ponajviše međusobno razlikuju upravo po realizaciji akcenatskih tipova s mogućim prijenosom siline na dugu penultimu kakav je ovaj. Pritom se pojedini govori ili skupine govora razlikuju po doseg i stupnju provedenih mijena. Stoga će se istraženi govori grupirati u više cjelina prema tipu ostvaraja počevši od sustava u kojima je ovaj akcenatski podtip očuvan bez izmjene, preko onih u kojima su te izmjene započele do susutava u kojima su te mijene završene.

1. Mjesni govori u kojima je akcenatski tip očuvan bez izmjena: kopneni ikavsko-ekavski govori Hreljina, Zlobina⁶⁴⁰, Drivenika, Triblja, Grižana, Jadranova, Križišća, Bakarca, Dramlja, Selca, Crikvenice, Novoga Vinodolskoga, Grobnika; krčki govori Dobrinja i Omišlja; sjeveroistočni istarski govori mjesta imenom Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zemet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Liganj, Lovran, Tuliševica, Kraj, Mošćenice, Kalac; te u središnjim istarskim govorima mjesta imenom Boljun, Semić i Škopljak, te u svim žminjskim govorima mjesta imenom Orbanići, Jurići i Hrusteti i u pazinskim govorima Pazina i Berma s time da se prednaglasna duljina ostvaruje samo na etimološkim mjestima (npr. *pietāk*, Nmn. *pietki*) dok u primjerima u kojima je sekundarno uvjetovana, primjerice duljenjem u slogu zatvorenu sonantom, izostaje (usp. primjere *konāc*, Gjd. *koncā*, ljd. *konciēn* za žminjske govore i primjere *tulāc*, Gjd. *tulcā*; *konāc*, Amn. *koncē*; *dolāc*, ljd. *dolcū*, Lmn. *dōlcih*; *telāc*, ljd. *telcuōn*; Nmn. *telci*, Imn. *tēlci* za pazinske govore);
2. U drugu skupinu ulaze oni mjesni govori u kojima pomak siline nije potpun. Pritom se izdvajaju govori u kojima je očuvano staro mjesto naglasaka samo u pojedinim primjerima, dok je u ostalima silina pomaknuta na dugu penultimu. Tako je u mjesnom govoru Trviža (*konāc*, Gjd. *kuncā*, ljd. *koncēn*, ali *dolāc*, ljd. *dōlcu*; *pētāk*, Gjd. *pētkā*; *mačāk*, Gjd. *māčka*). U govorima mjesta imenom Brestova Draga (*konāc*, Gjd. *kōnca*; *dolāc*, Nmn. *dōlci*, Lmn. *dōlcin*, ali *pētāk*, *māčak*) i Kožljak (*kolāc*, Gjd. *kuōlcā*, ljd. *kuōlcn*, Nmn. *kuōlci*; *piētāk*, Gjd. *piētkā*), a djelomično i u govoru Hreljina silina je djelomično prenesena na dugu penultimu pa se čuje polupreneseni naglasak. Silina je na penultimi "najčujnija" u mjesnome govoru Kožljaka gdje se može i bilježiti. U govoru je Brestove Drage nešto slabija i većinski je dio siline na ultimi, dok je u govoru Hreljina sporadična i jedva čujna.

⁶⁴⁰ U mjesnom se govoru Zlobina i u oblicima N(A)jd. ostvaruje prednaglasna duljina, vjerojatno analogijom prema ostalim oblicima (*kūnāc*, *dōlāc*, *kōlāc*). U Imn. ostvaruje se zavinuti naglasak na vokalu osnove (*dōlci*) za razliku od susjednih govora trsatsko-bakarskoga tipa u kojima je silina na nastavku. Isto je i u govoru Hreljina.

3. Treću je skupinu govora, s obzirom na zabilježene ostvaraje moguće dalje dijeliti. Izdvaja se mjesni govor Bribira s distribucijskim ograničenjem za ostvaraj siline na finalnome slogu (*kōlac*, Gjd. *kōlca*, Gmn. *kōlcīh*; *svētac*, *sāmac*, *tūlac*), pa imenice koje čine ovaj tip u tom mjesnom govoru postaju dijelom 1.3. (*tūlac*, Gjd. *tūlca*) ili 2.3. (*kōlac*, Gjd. *kōlca*) akcenatskoga tipa. Drugu skupinu čine sustavi u kojima se silina s pomiče samo na dugu penultimu pa ostaje staro mjesto naglaska u N(A)jd. Tako je u govorima mjestaimenom Draga (Orlići) (*konāc*, Gjd. *kōnca*, Ijd. *kōncen*; *dolāc*, Vjd. *dōlci*, *rūbac*, *sūdac*), Jasenovik (*dolāc*, Gjd. *dōlca*, Ijd. *kōncen*, Nmn. *dōlci*), u motovunskim govorima Kaldira i Zamaska (*konāc*, Gjd. *kōnca*, Ijd. *kōncen/kuōncen*; *dolāc*,⁶⁴¹ Gjd. *dōlca*, Nmn. *dōlci*; *pētāk*, Djd. *pētku*; *māčāk*). U treću skupinu ulaze krčki govori Vrbnika (jd:mn. *konēc*, Gjd. *koncā*, Ijd. *koncēn*, Nmn. *kōnca*, *dōlca*, *kōlca*; *petěk*, *prasēc*) i Jurandvora (jd:mn. *konāc*, Gjd. *koncā*, Ijd. *koncēn*, Nmn. *kōnca*, *dōlca*, *kōlca*,⁶⁴² *petāk*, *telāc*), a određuje ih staro mjesto naglaska u jedini i novo, pomaknuto u množini. Četvrtu skupinu čine govori u kojima se sporadično i nesustavno silina prenosi samo na određenim primjerima. Tako je u govorima mjesta imenom Gologorički Dol (Dol) (*piētāk*, Gjd. *piētka*, ali *konāc*, Ijd. *koncēn*), Brseč (*konāc*, Gjd. *kōnca*, Ijd. *kōncen*; *dolāc*, Vjd. *dōlci*, ali *petāk*, Gjd. *petkā* s očuvanim starim mjestom naglaska, ali bez prednaglasnih duljina) i Tinjan (Njd. *dolāc*, Ijd. *koncēn*, Gmn. *dolci*; Njd. *māčāk*, Gjd. *māčka*; Njd. *pētāk*, Gjd. *pētka*; *prāsāc*, *pēt prāhci*).
4. Od svih se spomenutih govora razlikuju oni s očuvanim starim mjestom naglaska, ali bez prednaglasne duljine (bez obzira na to jesu li to sustavi s generalno dokinutom oprekom po kvantiteti na nanaglašenim slogovima ili oni, poput žminjskih, u kojima se prednaglasna duljina ne ostvaruje u tom tipu imenica). Ti su mjesni

⁶⁴¹ U govoru Kaldira za taj se pojam rabi leksem *vāla* tipičan za jugozapadne istarske govore. To je leksička izoglosa koja, uz manja odstupanja, odjeljuje ekavski od ikavskoga jugozapadnoga istarskoga dijalekta. Tako se primjerice u ekavskome Trvižu rabi leksem *dolāc*, a u tek nekoliko kilometara udaljenim ikavskim govorima Katuna Trviškoga ili Kringe leksem *vāla*.

⁶⁴² Starinački su krčki govori specifični po morfemu /a/ u NAVmn. I. Lukežić tumači da se radi o specifičnu vidu "održavanja duala alomorfol /a/ za NAVpl. stanovitih kategorija imenica muškoga roda, koji je kontinuant iskonskoga morfema NAdu. tih istih imenica." (Lukežić, I.; Turk, M. (1998:163). U svom je radu o dobrinjskome govoru Krasa S. Hozjan (1992:45) specificirala da se radi o "osnovama s dočelnim -un (*drmun*, *kantun*), -uk (*klobuk*), -ok (*bok*), -oc (*duboc*). U vrbničkom i bašćanskom tipu ostvaruje se u osnova s dočelnim starohrvatskim -*ecā*.

Valja stoga akcenatsku alternaciju u paradigmama različitih brojeva uzeti s oprezom jer se i ne radi o pravoj, ishodišnojezičnoj množinskoj paradigmi.

govori izuzeti jer se akcentom ne razlikuju od 4.2. podtipa. Tako je u govoru Lipe; u svim trsatsko-bakarskim govorima izuzev crikveničkoga (*konāc*, Gmn. *konci* / *kōnci*,⁶⁴³ Vmn. *konci*, Imn. *konci*, *telci*, *dolci*; *petāk*, *mačāk*, *prasci*, Imn. *prascimi*); u svim istraženim govorima buzetskoga dijalekta u mjestima imenom Erkovčići, Ročko Polje (*dulāc*, Gjd. *dulcā*, Nmn. *dulci*; *petāk*, Lmn. *petkīh*), Krbavčići (*lunēc*, Gjd. *luncā*, Nmn. *lunci*; *petěk*) i Pračana (*kunōc*, Gjd. *kuncā*, Ijd. *kuncōn*; *petōk*); u svim creskim govorima Dragozetića, Beloga, Merga, Valuna, Orleca, Ustrina i Beleja, te u govorima sjevernoločinskoga tipa (Punta Križa, Nerezine i Sv. Jakov). U ovu skupinu ulaze i svi labinski govori mjesta imenom Plomin, Vozilići, Nedeščina, Mali Golji, Gornji Rabac i Labin, te mjesni govor Opatije u kojima je prednaglasna duljina sporadično očuvana pa su u Tablici 1. označeni crvenom bojom i znakom +/-.

Zaključak

Akcenatski se podpodtip 4.2.1. od svoga matičnoga tipa razlikuje samo prednaglasnom duljinom u svim ili nekim oblicima. Sve primjedbe i zaključci navedeni pod 4.2. vrijede i ovdje. O jedinstvenosti svjedoči i popis punktova u kojima 4.2. i 4.2.1. tip nisu ovjereni. Radi se o mjesnim govorima Brestove Drage, Lipe, Kožljaka, Bribira, Drage (Orlići), Jasenovika, Trviža i Kaldira. U tipu su 4.2.1. navedena i dva krčka govora Vrbnika i Jurandvora no uz ograničenje da se ne radi o "pravoj" množinskoj paradigmi.

Razvidno je dalje da mijene u ovome podtipu nisu uvjetovane određenim oblikom (izuzev možda dvaju krčkih govora), već drugim distribucijskim ograničenjima za pojedinačne mjesne govore, kakav je primjerice govor Bribira ili pak općejezičnim tendencijama da se silina najprije pomiče na dugu, a tek potom na kratku penultimu.

4.3. **ā naglasak na nastavku u GD(A)VLjd. i NAVImn.; ā naglasak na jedinom ili zadnjem vokalu osnove u N(A)jd. te na nastavku u Ijd. i Dmn. U GLmn. moguća su tri ostvaraja: 1. ā naglasak na nastavku; 2. ā naglasak na zadnjem ili jedinom vokalu osnove i zanaglasna duljina na nastavku; 3. ā naglasak na nastavku. U Imn. moguć je ā na nastavku ili ā na zadnjem ili jedinom vokalu osnove:**

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ā	-ā	-ā	+ā/-ā	-ā	-ā	-ā		-ā	+ā/-ā/-ā	-ā	-ā	-ā	+ā/-ā/-ā	+/-ā

⁶⁴³ Ostvaraj *kōnci* potvrđen je samo u mjesnom govoru Praputnjaka, ali u spontanome govoru prevladava oblik *konci*.

m. r. *bôr, brôj, cesân/česân, češâl/češâj, dvôr, facôl, gnjôj, grôm, kabâl, kônj, kotâl, lôv, ogânj, osâl, pakâl, papâr, pokrôv, posâl, postôl, rôj, rôv, samânj, sân, stôl, šâv, topôl, Vazâm, vôi*

Stratifikacija

Zavinuti se naglasak u svim oblicima ovoga podtipa uvijek ostvaruje u finalnome položaju pa je u sustavima s potpuno ili djelomično dokinutom oprekom po intonaciji na tim mjestima dugi naglasak bez intonacijskih obilježja, ovdje označen znakom za dugi silazni naglasak. Budući da u tim sustavima nema druge alternacije, a za ovaj je podtip važna alternacija mjesta naglasaka na nastavku i osnovi, oni će biti popisani u skupini punktova u kojima se tip ostvaruje bez izmjene.

- Tako je u: kopnenim ikavsko-ekavskim govorima Hreljina, Zlobina, Drivenika, Triblja, Grižana, Dramlja, Selca, Jadranova, Novoga Vinodolskoga, Križišća, Bakarca, Brestove Drage; u svim govorima trsatsko-bakarskoga tipa uključujući i crikvenički govor; u krčkim govorima Vrbnika, Dobrinja, Omišlja i Jurandvora; u sjeveroistočnim istarskim govorima Škurinja, Drenove, Viškova, Marčelja, Kastva, Gornjega Zameta, Matulja, Rukavca, Veprinca, Zvoneće, Opatije, Lignja, Tuliševica, Lovrana, Kraja, Mošćenica, Kalca, Brseča; u istarskom ikavsko-ekavskom govoru Kožljaka; u središnjim istarskim govorima labinskoga tipa (Vozilići, Plomin, Nedeščina, Mali Golji, Labin i Gornji Rabac), žminjskoga tipa (Orbanići, Jurići i Hrusteti), pazinskoga tipa (Pazin, Beram, Škopljak, Gologorički Dol (Dol)), u govorima Boljuna i Semića; u buzetskome dijalektu (Erkovčići, Ročko Polje, Krbavčići i Pračana), u govoru Zamaska; u svim creskim i dvama sjevernoljinskim govorima.

U mjesnim se govorima Lipe, Jasenovika i Kaldira ovaj akcenatski tip samo djelomično čuva i to tako da je ovjeren u nekih imenica u objema paradigmama (jednine i množine), dok je u drugih imenica u paradigmi množine pomak siline s nastavka sustavan

- Lipa (*krôf*, Gjd. *krovâ*; Nmn. *krovî*, Lmn. *kröveh*, ali *postôl*, Gjd. *postolâ*, no Nmn. *postôli*, Lmn. *postöleh*, Imn. *postöli*), Jasenovik (*krôf*, Gjd. *krovâ*; Nmn. *krovî*, ali *postûl*, Nmn. *postöli*, Lmn. *postölih*, Imn. (*krôf*, Gjd. *krovâ*; Nmn. *krovî*, Lmn. *kröveh*, ali *postôl*, Gjd. *postolâ*, no Nmn. *postôli*, Lmn. *postöleh*, Imn. *postöli*), Kaldir (*krôf*, Gjd. *krovâ*, Nmn. *krovî*, Imn. *krövi*, ali *postô*, Gjd. *postôla*, Nmn. *postöli*, Lmn. *postöli*, Imn. *postöli*).

Mjesni su govori Bribira, Drage (Orlići) i Tinjana noviji što znači da je sustavan pomak naglasaka. U Bribiru se sustavno pomiče kratki naglasak s ultime, u Dragi (Orlići) sustavno s otvorene ultime, a u Trvižu je naglašenija tendencija prenošenja siline s kratke otvorene ultime na prednaglasnu duljinu uglavnom u imenica ž. r., ali i ostali tipovi prenošenja. Tim se sustavima s obzirom na nepostojanje ovoga akcenatskoga tipa priključuje i govor Tinjana. Ovisno o tipu tipu distribucijskoga ograničenja, u paradigmi može ostati reliktni staroga, primarnoga tipa (tako u Bribiru ostaje oblik ljd. *krovôn*, ali je podložan paradigmatskome ujednačavanju mjesta i vrste naglasaka:

- Bribir (*krôv/kröv*, Gjd. *krôva*, ljd. *krovôn*, Nmn. *krövi*, Imn. *krövi*), Draga (Orlići) (*krôv*, Djd. *krövu*, ljd. *krövon*, Nmn. *krövi*; *kotâl*, Gjd. *kötla*, Nmn. *kötli*; *postôl*, Gjd. *postöla*, Nmn. *postöli*, Imn. *postölimi*), Trviž (*krôf*, Gjd. *krôva*, ljd. *krövu*, Nmn. *krövi*, Lmn. *krövi*; *pastôl*, Gjd. *pastöla*, Nmn. *pastöli*, Gmn. *pastöli*, Lmn. *pastöli*, Imn. *pastöli*) i Tinjan (*krôf*, Gjd. *krôva*, ljd. *krövu*, Nmn. *krövi*, Lmn. *krövi*; *postôl*, Gjd. *postöla*, Nmn. *postöli*, Gmn. *postöli*, Lmn. *postöli*, Imn. *postölima*).

Zaključak

Akcenatski je tip 4.3. u sinkroniji određen silinom na naglasku, a u oblicima N(A)jd, te G, L, Imn. silinom na osnovi. Takvi su ostvaraji u četirima (petorim) padežima međutim različita podrijetla: zavinuti naglasak u N(A)jd. rezultat je pomaka siline s reduciranoga poluglasa, te sekundarnoga duljenja u slogu zatvorenu sonantom⁶⁴⁴ (*krovâ* > *kröv* > *krôv*). U G,L,I mn su mogući različiti naglasci, ovisno o tipu nastavka (osobito se to odnosi na Gmn.), a alternira mjesto naglasaka na osnovi i na nastavku. Usporednim je istraživanjima slavenskih jezika utvrđeno da su stariji ostvaraju sa silinom na osnovi jer je ovaj tip u praslavenskome jeziku bio dijelom akcenatskoga tipa koji je imao progresivan pomak siline na nastavak. Stoga su ostvaraji tipa Lmn. *krövih/krövi* ili Imn. *krövi* stariji.

Značajke su ovoga tipa jednake značajkama tipa 4.2., a razlikom u vrsti naglasaka u Njd., dok je on u 4.2. tipu bio kratak, u ovome je tipu dug, dapače, zavinut jer se silina u svih imenica uvijek ostvaruje u slogu zatvorenu sonantu. Stoga su ta dva tipa (4.2. i 4.3.) zapravo inačice praslavenskoga b akcenatskoga tipa.

⁶⁴⁴ Takvo je duljenje specifično za većinu sjeverozapadnih čakavskih govora, ali je iz primjera navedenih u poglavlju o stratifikaciji razvidno da ono nije sustavno i da je češće na rubu područja što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori.

Potvrđuje to i popis punktova u kojima su zastupljeni koji se tek neznatno razlikuje i to po tome što je akcenatski tip 4.2. djelomično ovjeren u Brestovoj Dragi i Tinjanu, dok je u njima tip 4.3. potpuno ovjeren. U govorima Kaldira, naprotiv, nije ovjeren tip 4.2., ali je tip 4.3. djelomično ovjeren. U odnosu na preostalih devedesetak jednakih rezultata ove se razlike mogu zanemariti.

4.3.1. kao 4.3. ali s prednaglasnom duljinom na zadnjem ili jedinom vokalu svim oblicima u kojima je naglasak na nastavku; u G, Lmn. moguća su tri ostvaraja: 1. *ã* naglasak na zadnjem ili jedinom vokalu osnove, 2. *ã* naglasak na nastavku, 3. *ã* naglasak na nastavku (potonja su dva ostvaraja i u tipu 4.3.); u Imn. moguća su dva ostvaraja: 1. *ã* naglasak na zadnjem ili jedinom vokalu osnove, 2. *ã* naglasak na nastavku:

Id.	N	G	D	A	V	L	I	Imn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ã	-ã	-ã	+ã/-ã	-ã	-ã	-ã		-ã	+/-ã/-ã	-ã	-ã	-ã	+/-ã/-ã	+ã/-ã

m. r. *bakalãr, bãn, bekãr, bocũn, bokũn, botũn, brijãč, butigãr, čuvãr, ćũk, đẽl, dinãr, drẽn, drmũn, ferãl, gospodãr, grẽh/grĩh, hãjdũk, hrãst, junãk, kanãl, kãntũn, klesãr/kjesãr, kljũč/kjũč, kljũn/kjũn, klobũk, kokošãr, kopãnj, kosãr, kovãč, kračũn, križ, lãncũn, mejãš, milijũn, õltãr, palẽntãr, planinãr, postolãr, pržũn, pũt, pũž, račũn, rãp, slavũj, smẽh/smĩh, šcãp, tãncũr, težãk, veseljãk/vesejãk, zidãr, zvonĩk, žmũlj/žmũj, žũlj/žũj*

Stratifikacija

Budući da je za ovaj akcenatski tip određujuća alternacija mjesta naglasaka na osnovi i nastavku, a time da je naglasak na nastavku uvijek kratak (uz izuzeće onih oblika u kojih kasnije dolazi do duljenja kakvi su ljd. i Dmn.), a ovaj na osnovi uvijek dug, moguće ga je odčitati i u mjesnim govorima s potpuno ili djelomično dokinutom oprekom po intonaciji. Na mjestu se primarnoga zavirutoga naglasaka u tim sustavima ostvaruje jedini dugi naglasak označen znakom *ã*.

Razlikuju se tri sustava s obzirom na stupanj očuvanosti ovoga akcenatskoga podtipa.

Prvi sustav čine oni mjesni govori u kojima je ovaj akcenatski podtip očuvan bez izmjena.

- Tako je u: kopnenim ikavsko-ekavskim govorima Drivenika, Novoga Vinodolskoga, Triblja, Grižana, Dramlja, Selca, Jadranova, Križišća, Bakarca, Grobnika, Hreljina; u govoru Crikvenice; u krčkim govorima Dobrinja i Omišlja; u

sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zamet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Liganj, Lovran, Tuliševica, Kraj, Mošćenice i Kalac; u središnjim istarskim govorima žminjskoga tipa u mjestima imenom Orbanići, Jurići i Hrusteti; u govorima Boljuna i Semića; u govoru Pazina, Škopljaka, Gologorički Dol (Dol)

Drugi sustav čine govori s djelomičnom očuvanošću ovoga akcenatskoga tipa, a ona se u konkretnim mjesnim govorima ogleda kroz različite, okazionalne i nesustavne ostvaraje u različitim primjerima ili pak kao prijelazni sistem u kojemu je silina na prelasku s ultime na dugu penultimu, pa se ostvaruje polupreneseni naglasak kako je u govoru Brestove Drage.

- Tako je u govorima Vrbnika (*pũt*, Gjd. *putã*, Ljd. *putũ*, Nmn. *pũta*, Lmn. *pũtih*, Imn. *pũti*, ali *kjũč*, NAmn. *kjučẽ*, Imn. *kjũči*), Jurandvora (*pũt*, Gjd. *pũta*, Ljd. *pũtu*, ali *kljũc*, Gjd. *kljucũ*, Nmn. *kljuci*; *tancũr*, Djd. *tancurũ*); Zlobina (*pũt*, Gjd. *pũta*, Nmn. *pũti*; Imn. *pũti*; ali *kljũč*, Gjd. *kljũčũ*, Ijd. *kljũčũn*, Nmn. *kljũči*, Imn. *kljũči*; *zidãr*, Gjd. *zidãrã*, Nmn. *zidãri*);⁶⁴⁵ Brestova Draga (*pũt*, Gjd. *pũtã*, Nmn. *pũti*, Lmn. *pũtin*).⁶⁴⁶

U trećoj se skupini ne potvrđuje ovaj akcenatski podtip već je silina pomaknuta na dugu penultimu u svim pozicijama ili parcijalno (tako se u govoru Bribira ne pomiče dugi naglasak). Posebnu skupinu čine mjesni govori s nasustavnim pomakom siline, ali apsolutnim izostankom prednaglasnih duljina. Tako je u govoru mjesta imenom:

- Bribir (*kljũn*, Gjd. *kljũna*, Ljd. *kljũnu*, Ijd. *kljũnõn*, Nmn. *kljũn*, Imn. *kljũni*), Draga (Orlići) (*zidãr*, Gjd. *zidãra*, Ijd. *zidãron*, Nmn. *zidãri*, Imn. *zidãrimi*), Brseč (nema prednaglasnih duljina, ali *kljũč*, Ljd. *ključẽ*, Ijd. *ključẽn*, Nmn. *ključi*; *gospodãr*, Gjd. *gospodãra*, Nmn. *gospodãri*);⁶⁴⁷ u obama istarskim ikavsko-ekavskim govorima Kožljaka i Jasenovika (*pũt*, Gjd. *pũta*, Nmn. *kljũči*, *zidãr*, Gjd. *zidãra*, Nmn. *zidãra*), u govorima pazinskoga tipa, Berma i Trviža (*kjũč*, Gjd. *kjũčã*, Ljd. *kjũčũ*,

⁶⁴⁵ U mjesnom je govoru Zlobina znatnija tendencija prijenosa siline na dugu penultimu u paradigmi množine.

⁶⁴⁶ U govoru se Brestove Drage na mjestu duge penultime čuje parcijalna silina. Prvi dio te prenesene siline ima neprekinutu uzlaznu liniju i bitno se razlikuje od zavirutoga naglasaka.

⁶⁴⁷ Imenica u značenju 'čovjek koji zida' ima u govoru Brseča naglasak na prvome slogu (*zidãr*). Sličnih pojava ima i u ostalim sjeverozapadnim čakavskim govorima, pa je tako u grobničkome govoru zabilježeno *zũbar*. Kako sve imenice s naglaskom na sufiksu *ar* imaju uvijek silinu na nastavku tako se sve češće čuje *zũbãr*, kao *zidãr* ili *gospodãr* ili *ãrmãr*.

Nmn. *kjūci*; *gospodār*, Gjd. *gospodāra*, Nmn. *gospodāri*) i Tinjana (*kjūn*, Gjd. *kjūna*, Ljd. *kjūnu*, Nmn. *kjūni*, Imn. *kjūni*; Gjd. *težāka*, Nmn. *težāki*) i u motovunskim govorima Kaldira i Zamaska (*kjūč*, Ljd. *kjūču*, Nmn. *kjūci*; *postolār*, Gjd. *postolāra*, Nmn. *postolāri*)

Posebnu skupinu čine brojni govori s distribucijskim ograničenjem za ostvaraj dugoga nenaglašenoga vokala u kojima je očuvano staro akcenatsko mjesto. Takvi su sustavi mjestom i vrstom naglasaka identični 4.3. podtipu. Tako je:

- u svim creskim govorima Dragozečića, Beloga, Merga, Valuna, Orleca, Ustrina i Beleja,⁶⁴⁸ te u govorima sjevernolohinskoga tipa u mjestima imenom Punta Križa, Nerezine i Sv. Jakov; u govoru Lipe; u svim trsatsko-bakarskim govorima, te u svim govorima buzetskoga tipa (Erkovčići, Krbavčići, Ročko Polje i Pračana). U svim je labinskim govorima Plomina, Labina, Malih Golji, Vozilića, Nedeščine⁶⁴⁹ i Gornjega Rapca i u mjesnome govoru Opatije samo djelomično očuvana prednaglasna duljina pa se stoga taj sustav samo djelomično preklapa s ovim akcenatskim podtipom (*kjūč*, Gjd. *kjučā*, Ljd. *kjučē/kjučū*, Nmn. *kjučī*, Lmn. *kjučēh*, Imn. *kjučī*), a u Tablici 1. je označen crvenom bojom i znakom+/-.

Zaključak

Ovaj je akcenatski podpodtip podtipa 4.3. i to stoga što se od njega razlikuje samo postojanjem prednaglasne duljine u svim oblicima koji imaju ili su imali silinu na nastavku. U N(A)jd. silina je bila na poluglasu, ali je po njegovoj redukciji pomaknuta regresivno na prvu slobodnu od dviju aktivnih mora dugoga vokala osnove pa se na njemu ostvaruje zavnuti naglasak (*pūtā > pūūt = pūt*). Isti se naglasak ostvaruje i na vokalu osnove u G,L,Imn. zbog istih razloga, dok je naglasak na nastavku u tim trima padežima jednak onome u matičnome podtipu.

S obzirom na prethodno uspostavljene i istaknute sličnosti i razlike između 4.2. i 4.3. podtipa,⁶⁵⁰ podpodtip 4.3.1. može se dovesti u vezu s podpodtipom 4.2.1.. Razlike su među njima istovjetne razlikama

⁶⁴⁸ Ipak je u južnijih creskih govora Ustrina i osobito Beleja zamjetna tendencija prijenosa siline na dugu penultimu na kojoj se redovito ostvaruje zavnuti naglasak, tako da supostoje oba oblika.

⁶⁴⁹ Govori su Vozilca i Nedeščine nešto inovativniji u odnosu na preostale govore labinskoga tipa pa je u Vozilićima zabilježeno *kjūč*, Dj. *kjūču*, Nmn. *kjūci*, Imn. *kjūci*; ali *lancūn*, Gjd. *lancunā*, a u Nedeščini *bokūn*, Gjd. *bokunā*, Ljd. *bokūnon*, Nmn. *bokūna*.

⁶⁵⁰ O tome vidi u odlomku naslovljenu **Zaključak** podtipa 4.3.

između 4.2. i 4.3. podtipa, a popis punktova u kojima se javljaju najvećma je jednak. Zabilježene su razlike u govorima Viškova i Zlobina u kojima je tip 4.2.1 potpuno, a tip 4.3.1. djelomično; u govorima Vrbnika, Jurandvora i Pazina u kojima tip 4.2.1. nije ovjeren, dok je tip 4.3.1. djelomično ovjeren; u govoru Kožljaka i Trviža u kojima je tip 4.2.1. djelomično, a tip 4.3.1. uopće nije ovjeren. U ovim se slučajevima radi o neznatno malom broju punktova s djelomičnim promjenama jer se u svim sustavima radi o alternaciji potpuno ovjeren/djelomično ovjeren ili uopće nije ovjeren/djelomično ovjeren. Potpune su promjene s alternacijom potpuno ovjeren/uopće nije ovjeren potvrđene samo u žminjskim govorima, no ni u tom slučaju među dvama tipovima nema nikakve razlike u mjestu i vrsti naglasaka, već u distribuciji prednaglasnih duljina koje su kao etimološke uvijek zastupljene u 4.3.1. tipu, dok su u 4.2.1. tipu uvjetovane činjenicom da se ostvaruju u slogu zatvorenu sonantom, pa su stoga izostale u žminjskim govorima. Moguće je stoga zaključiti da se i na ovoj podrazini radi o dvama podtipovima jednoga jedinstvenoga akcenatskoga tipa s podrijetlom protumačenim u opisu podtipova 4.2. i 4.3.

4.4. **ā** naglasak na prvom ili jedinom vokalu nastavka u NDAVLjd i NAVLImn. (s time što se u Imn. može na tom mjestu ostvariti i kratki naglasak); **ā** naglasak na osnovi u Gmn. te na vokalu nastavka u Dmn.; na nastavku Gljd. moguća su dva naglasaka, **ā** i **ā** ovisno o tipu nastavka:

jd.	N	G	D	A	V	L	I	nm.	N	G	D	A	V	L	I
	-ā	-ā/ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā/ā		-ā	+ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā

ž. r. *bedastočā*, *gorā*, *hudobā*, *kozā*, *lepotā/lipotā*, *morā*, *rosā*, *rugobā*, *samočā*, *skupočā*, *slobodā*, *sovā*, *sramotā*, *suholā*, *teškočā*, *zločestočā*, *zorā*, *žejā*, *ženā*

U sustavima s djelomično ili potpuno dokinutom oprekom po intonaciji na mjestu se zavnutoga ostvaruje jedini dugi naglasak koji postoji u sustavu. Kako je osnovna značajka ovoga akcenatskoga podtipa stalno mjesto naglasaka na nastavku (izuzev Gmn.), a zavnuti je naglasak pozicijski uvjetovan,⁶⁵¹ nema razloga izdvajati takve sustave od onih u kojima je opreka po intonaciji očuvana.

⁶⁵¹ Zavnuti se naglasak ostvaruje u Gjd. s dočetnim *-e* zbog analoškoga ujednačavanja, te u Ljd. s dočetnim nazalom (*-un/-um* (dočetno je *-um* ovjeren samo u govoru Omišlja); *-on*) i u Dmn. zbog zatvorenosti sloga sonantom.

Budući da je u ovome akcenatskome tipu naglasak na nastavku, tip naglasaka ovisi o tipu nastavka. Stoga će se komentirati ostvaraji po padežima u kojima su zabilježene alternacije u vrsti naglasaka.

Gjd. Naglasak u Gjd. ovisi o tipu nastavka. Načelno vrijedi da se na nastavku *e* (< *ę*) razvijenu iz glavne palatalne deklinacije ženskoga roda stoji zavnuti naglasak nastao analogijom prema Gjd. pridjevsko-zamjениčke deklinacije (< *-eje/-eje*),⁶⁵² dok je nastavak *i* (< *y*) razvijen iz glavne nepalatalne deklinacije ženskoga roda naglašen kratkim naglasakom. Od toga pravila postoje sljedeći izuzetci:

a) sustavi u kojima je nastavak *e* naglašen kratkim naglasakom:

- Tako je u govorima Nerezina, Sv. Jakova i Punta Križe (*ženě, tetě, sestřě*); u govoru Kaldira je zabilježeno *ženě*, ali se u spontanome govoru silina pomiče na penultimu; u govoru Pračane i Krbavčiča (*ženě, kuzě*); u govorima Opatije, Lipe, Semića i Boljuna prevladava nastavak *i* koji je uvijek kratak. U tim se govorima sporadično ostvaruje i nastavak *e* koji je, vjerojatno analogijom prema uvijek kratkome *i* također kratak; u govoru su Zamaska zabilježeni dvoji ostvaraji *ženě, slobodě* i *kozě, sově*

Takva se pojava može dovesti u vezu s jednakošću Gjd.=NAVmn. ž. r. Takva jednadžba vrijedi morfološki, ali ne i za akcenatski jer je nastavak Gjd. naglašen zavnutim, a NAVmn. kratkim naglasakom (Gjd. *ženě* ≠ NAVmn. *ženě*). Moguće je da Gjd. preuzima i naglasak gramatički homonimnih množinskih padeža.

b) govori u kojima je nastavak *i* naglašen zavnutim naglasakom ili pak dugim naglasakom u sustavima u kojima je potpuno ili djelomično dokinuta opreka po intonaciji:

- Tako je u govorima trsatsko-bakarskoga tipa *sestrī, ženī, gorī, dobrotī*, izuzev govora Trsata i Kostrene Sv. Lucije.⁶⁵³
- Istočni su govori buzetskoga dijalekta, govori Erkovčiča i Ročkoga Polja specifični po ostvaraju kratkoga diftonga. Ako je nastavak u NAVpl. ž. r. *i*, onda bi po općejezičnoj jednadžbi i u Gjd. morao biti *i* koji se artikulacijski izmijenio

⁶⁵² Na tim je dočecima silina morala biti na ultimi (*-eje/-eje*) tako da je po gubitku intervokalnoga *j* i denazalizaciji uslijedila kontrakcija s dugim uzlaznim naglasakom kao rezultatom.

⁶⁵³ Mjesni je govor Kostrene lingvistički jedan cjelovit sustav, a jedina izoglosa koja dijeli govor Kostrene u dvije cjeline jest Gjd. im. ž. r. koji u Sv. Luciji glasi *e*, a u Sv. Barbari *i*. Budući da je moja obavješnica bila iz Vrh Martinšćice koja je dijelom župe Sv. Lucije, ovamo ubrajam i govor Kostrene specificirajući o kojem se njegovu dijelu radi.

do te mjere da je u govoru Erkovčiča najbliži izgovoru kratkoga diftonga *ie* s izrazitom silinom na posljednjem vokalu (*ženě, kuzě, zoriě*). U govoru Ročkoga Polja razvoj je išao dalje i to tako da je prvi dio diftonga gotovo konsonantiziran (*ženjě, kuzjě, zorjě*).

Ajd. Bez obzira na to je li refleks stražnjega nazala *-o* ili *-u* u akuzativu je jednine tak nastavak uvijek naglašen kratkim naglasakom. Ovaj je padež istaknut zbog specifične jednakosti uspostavljene samo u analiziranim buteskim govorima, a to je Njd.=Ajd. i nastavkom i naglasakom.

Ijd. U analiziranim su sjeverozapadnim čakavskim govorima utvrđena tri morfema u Ijd. Najbrojniji je *-un*, s alomorfolom *-um* samo u govoru Omišlja; slijedi *-on*,⁶⁵⁴ a najrjeđi je i potvrđen uglavnom u rubnim govorima *-u* ili *-o*.⁶⁵⁵ S obzirom na tip naglasaka distribucija je ovakva: na dočetnim se *-un/-um* i *-on* uvijek ostvaruje zavnuti ili dugi naglasak u sustavima s potpuno illi djelomično dokinutim oprekom po intonaciji, dok se na dočetnome *-u* ili *-o* može potvrditi isto akcenatsko stanje ili se pak na njemu ostvaruje kratki naglasak. Kako prvo navedena skupina nastavaka zbog svoje akcenatske monolitnosti nije akcenatski relevantna, ona se neće posebno izdvajati. Popisat će se punktovi s nastavkom *-u* ili *-o* i opisati njihov naglasak:

- nastavak *-u* potvrđen je u rubnome sjeveroistočnom istarskom govoru Lipe⁶⁵⁶ (*ženū, kozū, tetū*); u svim ispitivanim creskim⁶⁵⁷ i sjevernolohinskim govorima Beloga, Dragozetića, Merga, Orleca, Valuna, Beleja, Ustrina, Punta Križe, Nerezina i Sv.

⁶⁵⁴ Nastavci su *-un/-um* i *-on* jednakoga podrijetla. Dočetno je *n* adrijatizam prema primarnome *m* preuzetu analogijom prema nastavku u paradigmama muškoga i srednjega roda. Vokalni je element tih dvaju dočeta rezultat rane kontrakcije, a takav je razvoj prema pisanju u dijelu literature (primjerice u raspravi I. Lukežić (1998:129.) tipičan za jednu od najstarijih razvojnih etapa toga morfema unutar hrvatskoga jezika kao rezultata kontrakcije od */ou/*, */eu/* ili */oo/*, */eo/* < */oju/*, */eju/* ili */ojo/*, */ejo/* < */ojq/*, */ejq/*.

⁶⁵⁵ Ti se ostvaraji drže dijelom drevne izoglose koja obuhvaća slovenski jezik i zapadnoslavenske jezike, a u nas obuhvaća kajkavsko narječje i sjeverozapadne čakavske govore. U tim jezičnim sustavima "razvoj nije pošao od *-ojo* već od rano sažetog *-o*." Takav stav zastupaju D. Brozović i P. Ivić (1988:22), ali ga oni proširuju i na nastavke s dočetnim nazalom.

⁶⁵⁶ Taj se nastavak s istim naglasakom potvrđuje i u rubnim ikavskim govorima Klane, Studene (prema istraživanjima I. Lukežić (1998:150)), te u ekavskim govorima Rupe, Škalnice i Vele Učke (prema istraživanjima S. Vranić (1999.b:54)).

⁶⁵⁷ Prema istraživanjima S. Vranić od svih se creskih govora izdvaja samo idiom Zbičine u kojem je zabilježena alternacija *-u* i *-un*. Usp. Vranić, S. (1999.a:355).

Jakova (*ženū/ženū, kozū, tetū, gorū, zorū*); u krčkome govoru Jurandvora (*ženū, kozū, lipotū*); u labinskim govorima Nedešćine (*tetū, ženū*), Plomina (*ženū, sovū*) i Vozilića⁶⁵⁸ (*ženū, gorū*)

- nastavak *-o* potvrđen je u središnjim labinskim govorima (Labin, Gornji Rabac (*ženō, morō*) i Mali Golji (*ženō*)), boljuskim govorima Semića i Boljuna (*ženuō, samoćuō*) i govorima buzetskoga dijalekta (Krbavčići, Pračana, Ročko Polje *ženō, tetō*)
- nastavak *-a* potvrđen je samo u govoru Erkovčića koji je dio buzetskoga dijalekta. Ondje su ovjereni primjeri *ženuā, kozuā* i dr. s kratkim diftongom podrijetlom od *a* (kao u *gluāva*). Vrlo je intenzivna razlika između dogoga i kratkoga diftonga, no ona je vjerojatno sekundarno razvijena.

D, L, Imn. U najvećem je broju sjeverozapadnih čakavskih govora zadržano staro morfološko stanje pa je nastavak za Dmn. *-an* i ima zavnuti naglasak na vokalu nastavka; za Lmn. *-ah* s kratkim naglaskom na vokalu nastavka; za Imn. *-ami(n)* s kratkim naglaskom na prvom vokalu nastavka. U sustavima s duženjima (kakvi su primjerice creski govori), vokali u nastavku podložni su duljenjima (odatle *kozāmi* u Imn.). U revolucionarnim sustavima ta se tri oblika ujednačuju na oblik dativa ili instrumentala i zadržavaju naglasak koji ti oblici primarno imaju. Tako su primjerice u rubnome gorskokotarskome govoru Brestove Drage sva tri oblika ujednačena prema Dmn. pa DLImn. glase *ženān*. Valja spomenuti da je ujednačavanje DLImn. sve češće u govornika mlađe generacije u svim istraženim punktovima i to u svim rodovima i svim imenskim vrstama riječi (osobito u zamjenica i pridjeva).

Stratifikacija

Ovaj je akcenatski tip očuvan u velikom broju sjeverozapadnih čakavskih govora.

- Tako je u: kopnenim ikavsko-ekavskim govorima mjesta imenom Hreljin, Zlobin, Drivenik, Novi Vinodolski, Tribalj, Grižane, Dramalj, Selce, Jadranovo, Križišće, Bakarac i Grobnik; u krčkim govorima Vrbnika, Omišlja, Dobrinja i Jurandvora; u gorskokotarskom govoru Brestove Drage; u trsatsko-bakarskim govorima Praputnjaka, Ponikve Kukuljanova, Škrljeva, Krasice, Drage (Tijani), Svetoga

⁶⁵⁸ U govorima su Plomina i Vozilića zabilježena dva nastavka *-u* i *-un* s time što prevladava *-un*.

Kuzma, Trsata, Bakra, Kostrene i Donje Vežice, te u govoru Crikvenice; u sjeveroistočnim istarskim govorima Škurinja, Drenove, Viškova, Marčelja, Kastva, Gornjega Zameta, Matulja, Veprinca, Rukavca, Zvoneće, Opatije, Lignja, Tuliševica, Lovrana, Kraja, Mošćenica, Kalca, Brseča; u dvama istarskim ikavsko-ekavskim govorima Kožljaka i Jasenovika; u rubnom ekavskom govoru Lipe; u središnjim istarskim govorima labinskoga tipa (Plomin, Nedešćina, Vozilići, Labin, Mali Golji i Gornji Rabac), žminjskoga tipa (Orbanići, Jurići, Hrusteti); u pazinskim govorima Pazina, Berma, Škopljaka, Gologoričkoga Dola; u boljuskim govorima Boljuna i Semića; u govorima buzetskoga dijalekta (Erkovčići, Ročko Polje, Krbavčići i Pračana); u govoru Zamaska; u svim creskim govorima mjesta imenom Dragozetići, Beli, Merag, Valun, Orlec, Ustrine, Belej i u govorima sjevernolopijskoga tipa (Punta Križa, Nerezine i Sv. Jakov)

U mjesnim su govorima Kaldira i Trviža zabilježeni nesustavni i sporadični pomaci siline s nastavka na osnovu.

- Tako je u Kaldiru zabilježeno *ženā*, Gjd. *ženē*, Nmn. *ženē*, ali Lmn. *žēnah*, Imn. *žēnami*, ali Nmn. *kōza*, Imn. *kozāmi*, a u Trvižu *ženā*, Gjd. *ženē*, ali Ajd. *žēnu*, Nmn. *žēne*, Dmn. *žiēnskan*, Lmn. *žiēnskah*; Njd. *gorā*, Lmn. *gōrah*. U tim sustavima supostoje oba akcenatska tipa, onaj sa silinom na nastavku i onaj, pomaknuti, sa silinom na osnovi.

U trima sjeverozapadnim čakavskim govorima ovaj akcenatski tip nije potvrđen. Tako je u govorima mjesta imenom:

- Bribir (*žēna*, Gjd. *žēne*, Ajd. *žēnu*, Ljd. *ženī*, Nmn. *žēne*, ali Ijd. *ženūn*, Dmn. *ženān*, Imn. *ženāmi*; *sramōta*; Gjd. *sramōte*, Ijd. *sramotūn*); Draga (Orlići) (*žēna*, Gjd. *žēne*, Ajd. *žēnu*, Nmn. *žēne*, Gmn. *žēn*, DLImn. *žēnami*; *teškōća*, Gjd. *teškōće*, Ijd. *teškōćun*); Tinjan (*žēna*, Gjd. *žēne*, Ajd. *žēne*, Nmn. *žēne*, Lmn. *žēnama*; *kōza*, Ajd. *kōzon*, Lmn. *kōzah*)⁶⁵⁹

⁶⁵⁹ U mjesnom se govoru Tinjana potvrđuje kanovačko duljenje, a radi se o pomaku siline s otvorene ultima na prednaglasnu kračinu rezultat kojega je dugi naglasak. Taj je naglasak u govoru Tinjana uzlazne intonacije, no budući da je inače dokinuta opreka po intonaciji na dugim slogovima, a od zavnutoga se naglasaka znatno razlikuje ravnomjernom i neprekinutom uzlaznošću, ne radi se o zavnutome naglasku. Suprotno tome, autorica L. Pliško na tim mjestima bilježi zavnuti naglasak (usp. Pliško, L. (2000:116).

Kanovačko duljenje karakterizira ikavski jugozapadni istarski dijalekt (o tome vidi u Hraste, M. (1957:59-76) i Pliško, L. (2000: 105-117)) i u govoru se Tinjana vjerojatno radi o njegovu utjecaju. Tome odgovara i geografski smještaj mjesta: Tinjan je naime jedini sjeverozapadni čakavski govor smješten "priko Drage" (Limske drage), prirodne granice među različitim lingvističkim sustavima.

Zaključak

U ovaj akcenatski tip ulaze samo imenice ženskoga roda, a karakterizira ga sustavno mjesto naglasaka na nastavku. U sinkroniji je tako u svim oblicima izuzev Gmn., no u dijakroniji je i u tom obliku silina bila na nastavku, poluglasu. U praslavenskome jeziku imenice koje danas čine ovaj akcenatski tip bile su dijelom b-tipa sa silinom na završnome slogu osnove⁶⁶⁰ koji se kasnije progresivno pomiče kao i imenice muškoga roda.

U genitivu se jednine imenica ženskoga roda koje su dijelom ovoga akcenatskoga tipa ostvaruju dva naglasaka, ovisno o tipu sklonidbe: kratki se naglasak ostvaruje na dočetnome *-i* (< *-y*) razvijenu iz nepalatalne paradigme, dok se na dočetnome *-e* (< *-e*) ostvaruje zavnuti naglasak podrijetlo kojega se tumači analogijom prema Gjd. pridjevsko-zamjениčke deklinacije s kontrakcijom dvaju vokala od kojih je drugi bio nositeljem siline (*-ejě* // *-ějě*). Takav odnos vrijedi za većinu sjeverozapadnih čakavskih sustava, ali su u mjesnim govorima Nerezina, Sv. Jakova i Punta Križe; u govoru Kaldira, Pračane, Krbavčića, Opatije, Lipe, Semića, Boljuna i Zamaska zabilježeni ostvaraji s kratkim naglaskom na nastavku *-e*, dok se u govorima trsatsko-bakarskoga tipa, izuzev govora Trsata i Kostrene Sv. Lucije, te u govorima mjesta imenom Erkovčići i Ročko Polje na nastavku *-i* ostvaruje zavnuti ili dugi naglasak. Radi se o izoliranim i malobrojnim punktovima koji su uspostavili novi sustav, bilo da su ga razvili unutar sebe ili su se ugledali na drugi sustav. Izuzevši takve sustave moguće je uspostaviti "akcenatske jednadžbe" koje se razlikuju od "morfoloških". Naime, na akcenatskoj razini paradigme koje kontinuiraju staru nepalatalnu paradigmu imaju jednadžbu Gjd.=NAVmn. (*ženī*), dok u onih koji kontinuiraju staru palatalnu deklinaciju ona ne vrijedi Gjd.≠NAVmn (Gjd. *ženě*, NAVmn. *ženě*). Budući da je pojava preuzimanja palatalnih alomorfa na završetak nepalatalne osnove novija pojava, onda je i navedena nejednadžba novijega datuma.⁶⁶¹

U akuzativu su jednine inovaciju razvili samo bužetski govori time što su u paradigmu ženskoga roda uveli morfološku jednakost N=A koja vrijedi u paradigmi imenica srednjega roda i paradigmi imenica muškoga roda koje označavaju što neživo.

Naglasak je instrumentala jednine imenica ženskoga roda koje imaju silinu na nastavku osobito važan za otkrivanje podrijetla nastavka. Dio istraživača tvrdi da su nastavci nastali kao rezultat defonologizacije nazalnih vokala, a potom i njihove kontrakcije, dok drugi tvrde da su ostvaraji Ijd. u sjeverozapadnim čakavskim govorima starijega datuma,

⁶⁶⁰ Usp. Stang, C. S. (1965:59-61).

⁶⁶¹ U ruskome jeziku Gjd. također glasi *женѣ*.

odnosno da su nastali još u praslavensko vrijeme kao rezultat kontrakcija, ali prije defonologizacije nazalnih vokala. Rezultati ovih istraživanja pokazuju da sjeverozapadni čakavski govori po tom pitanju nisu jedinstveni, odnosno, da su u pravu i jedni i drugi. Prvima idu u prilog primjeri sa zavnutim naglaskom na dočetnim *-u* ili *-o* koji su sigurno nastali kao rezultat kasnije kontrakcije dvaju vokala od kojih je drugi nosio silinu (*-ũ/-õ < -ou/-oõ // -eu/-eo < -oju/-ojõ // -eju/-ejõ < -ojo/-ejo*). Tezom o ranoj kontrakciji nije moguće opravdati ovaj naglasak. Tom je pak tezom jedino moguće protumačiti primjere s kratkim naglaskom na dočetnome *-u* ili *-o* kakvi su zabilježeni u mjesnom govoru Jurandvora, te u labinskim i bužetskim govorima. Ako je vokal kratak, onda nije rezultat kasnijih kontrakcija, već se može pretpostaviti da su još u praslavensko vrijeme nastavci *-ojo* i *-ejo* kontrahirani na drugi vokal (*-ojo/-ejo > -oq/-eq > o*) koji se potom defonologizira u *-u* ili *-o*. U primjera je s dočetnim *-n* ili *-m* teže odrijediti podrijetlo jer se radi o slogu zatvorenu sonantom koji je u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima podložan duljenju.

4.4.1. kao 4.4. ali s prednaglasnom duljinom na zadnjem ili jedinom vokalu osnove (osim u Gmn.):

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	-ā	-ā/ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā/ā		-ā	+ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā

ž. r. *hvālā, kūmā, lēhā, /līhā, lūkā, mūkā, sālā, slūgā, snāgā, svēcā/svīcā, svīlā, šālā, trāvā, vīlā, zvēzdā, žlēzdā*

Ovaj se akcenatski podpodtip od podtipa 4.4. razlikuje samo postojanjem prednaglasne duljine, pa se na nj odnosi sve što je prethodno rečeno. Izdvojen je zbog tendencije za regresivnim povlačenjem siline na prednaglasnu duljinu.

Stratifikacija

S obzirom na (ne)zastupljenost ovoga podpodtipa razlikuju se tri skupine govora.

Prvu skupinu govora čine oni u kojima je ovaj akcenatski tip očuvan u neizmijenjenu obliku.

- Tako je u kopnenim ikavsko-ekavskim govorima Hreljina, Zlobina, Drivenika, Novoga Vinodolskoga, Dramlja, Jadranova, Križišća i Grobnika; u govoru Crikvenice; u krčkim govorima Dobrinja i Omišlja; u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav,

Gornji Zamet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Liganj, Tuliševica, Lovran, Kraj, Mošćenice, Kalac;⁶⁶² u središnjim istarskim govorima labinskoga tipa u mjestu imenom Mali Golji (*zvēzdā*, Gmn. *zvēzdāh*; *trōvā*, *svēcā*), u govorima žminjskoga tipa (Orbanići, Jurići i Hrusteti), te u dvama govorima pazinskoga tipa, u mjestima Škopljak (*zviezdā*, Gmn. *zviēs*, *trōvā*, *sviečā*, *svīlā*) i Gologorički Dol (Dol) (*zviezdā*, *trōvā*, *sviečā*, *vīlā*); u dvama govorima buzetskoga dijalekta (Erkovčići (*zvezdā*, *svičā*, *truavā*) i Ročko Polje (*zvezdā*, *svēcā*, *mākā*))

Drugu skupinu čine oni govori u kojima je ovaj tip samo djelomično očuvan što je razvidno po različitim ostvarajima unutar paradigme iste imenice ili pak među imenicama istoga tipa. Temeljna se promjena odnosi na pomak siline na prednaglasnu duljinu.

- Tako je u mjestima imenom Tribalj i Grižane (*zvēzde*, *Rīka*, *trāva*, ali Gjd. *trāvī*, Ajd. *trāvū*; *mūkā*, *slūgā*), Selce (*glīsta*, *žlēzda*, *zvēzda*, ali *hrānā*, *Rīkā*, *šālā*), Bakarac (*zvēzda*, Nmn. *zvēzde*; *glīsta*; *Rīka*, *hrāna*; *trāva*, ali *svičā*, *mūkā*), Brestova Draga (*zvēzdā*, Ajd. *zvēzdu*, Nmn. *zvēzde*; *svičā*, *slūgā*, *trāva*, *Rīkā* u tom se govoru u primjera sa starom akcenatskom tipologijom dio siline ostvaruje na prednaglasnoj duljini), Kožljak (*trōvā*, *svičā*, *zviēzda*), Pazin (*hvāla*, *brāzda*, *glīsta muokā*), Beram (*zviezdā*, Nmn. *zviezdē*, Gmn. *zviezdāh*; *sviečā*, ali *trāva*, *kūma*), Boljun i Semić (*zviezdā*, Ajd. *zviēzdo/zviezdō*; Nmn. *zviēzdi*; *sviečā/sviečā*; *slūga*, *troavā*; *hvoāla*), Krbavčići (*zvēzda*, *glīsta*, *trāva* i *travā*, *mukā*), Opatija (Njd. *zvezdā*; Nmn. *zvēzde*, *svečā* : *svēce*, *glīsta*), Lipa (Njd. *zvezdā*; Nmn. *zvēzde*, *svečā* : *svēce*, *travā*),⁶⁶³ Nedešćina (*zviezdā/zviēzda*, Nmn. *zviezdī* Gmn. *zviēzdah*; *trōvā*), Plomin (*zvēzda*, Nmn. *zvēzdi*, ali *trōvā*, *hvōlā*), Vozilići (*zvēzda*, Gmn. *zvēzdi*; *svēcā*, *trōvā*, *mūkā*), Gornji Rabac (*zvēzda*, ali *svečā*, *trōvā*)

Treću skupinu čine govori u kojima ovaj akcenatski tip nije potvrđen, već je silina sustavno prenesena na zadnji ili jedini vokal osnove zbog čega imenice ovoga tipa postaju dijelom 1.3. ili 1.2.

⁶⁶² U govorima smještenim južnije od Kraja uključujući i dio zapadnih rubnih govora labinskoga tipa imenica u značenju 'zvijezda' pripada akcenatskome tipu 1.3. sa stalnim zavnutim naglaskom na osnovi pa se prema njoj (premda je pretpostavljena u Upitniku za utvrđivanje akcenatskih tipova imenica) ne mogu izvlačiti zaključci o ovome tipu. Isto je prethodno potvrđeno s imenicom u značenju 'put' koja u svim središnjim istarskim govorima nije dijelom akcenatskoga tipa 4.3.1. već tipa 1.3.

⁶⁶³ U govorima je Opatije i Lipe tendencija prijenosa siline na penultimu znatno snažnija u množinskoj paradigmi. Takva je tendencija potvrđena i u drugim govorima u imenice muškoga i, osobito, srednjega roda.

akcenatskoga tipa, ovisno o realizaciji naglaska na penultimi i stupnju očuvanja opreke po intonaciji.

- Tako je u svim trsatsko-bakarskim govorima Drage (Tijani), Sv. Kuzma, Trsata, Bakra i Kostrene izraženija tendencija pomicanja siline na penultimu; u govoru Bribira (*trāva*, ali Ijd. *trāvūn*, *hvāla*, *glīsta*), Drage (Orlići) (*zvēzda*, Imn. *zvēzdami*; *trāva*, *glīsta*), Jasenovika (*trōva*, *svīcā*, *zviēzda*); te u središnjim istarskim govorima Labina (*trōva*, *svēcā*, *zvēzda*), Trviž i Tinjan (sustavan pomak), Zamaska i Kaldira (*zvēzda*, *svēcā*, *trāva*), te u govoru Pračane koja je dijelom buzetskoga dijalekta (*zvēzda*, *svēcā*, *trāva*). U krčkim govorima Jurandvora i Vrbnika očuvano je staro mjesto naglaska, ali je tip djelomično ovjeren zbog parcijalne redukcije prednaglasnih duljina

Posebnu skupinu čine oni mjesni govori u kojima je očuvano staro mjesto naglaska, ali su imenice koje ga čine zbog dokinuća opreke po kvantiteti na slogu prije naglaska dijelom 4.4. tipa.

- Tako je u svim ostalim govorima trsatsko-bakarskoga tipa, u svim creskim i sjevernoločinskim govorima (Beli, Dragozetići, Merag, Orlec, Valun, Ustrine, Belej, Punta Križa, Nerezine, Sv. Jakov); u govoru Brseča.

Zaključak

Ovaj je akcenatski tip podtip 4.4. tipa zbog istovjetne akcenatske strukture. Specifičnim ga čini sustavna prednaglasna duljina na zadnjem ili jedinom vokalu osnove koja privlači silinu. Ovisno o očuvanosti opreke po intonaciji, na duge se penultimi ostvaruje zavnuti ili dugi naglasak.

Usporede li se tipovi 4.3.1. i 4.4.1.,⁶⁶⁴ dakle imenice muškoga i ženskoga roda, vidi se da je tendencija pomaka siline na zadnji ili jedini vokal osnove izrazitija u imenica ženskoga roda. Mogući je razlog tome što je pomak u imenica ženskoga roda paradigmatski i zahvaća sve oblike (izuzev Gmn. s nultim nastavkom), dok je u imenica muškoga roda u N(A)jd., te Gmn. s nultim nastavkom silina već na osnovi.

Analizom je zasebnih skupina govora utvrđeno znatno odstupanje, pa je tako primjerice na zapadu buzetskoga dijalekta, reprezentiranu mjesnim govorom Pračane, silina sustavno prenesena na osnovu (što dalje kontinuiraju i motovunski govori), dok se u središtu (govor Krbavčića) ostvaraj koleba, a na njegovu je istočnome dijelu, u govorima Erkovčića i Ročkoga Polja očuvano staro mjesto naglaska. I govori se pazinskoga tipa raslojavaju s obzirom na zastupljenost ovoga tipa: staro je mjesto naglaska očuvano u govorima Škopljaka i Gologoričkoga Dola (Dol),

⁶⁶⁴ Vidi Tablicu 1.

dakle na samome rubu prostora što ga zauzimaju pazinski govori; ostvaraj se koleba u središnjim govorima Pazina i Berma, dok je u rubnim područjima koji graniče s govorima jugozapadnoga istarskoga dijalekta (Tinjan i Trviž) silina sustavno prenesena na proklitiku, a preneseni naglasak fizionomijom nalikuje uzlaznome naglasku kakav se ostvaruje u susjednim jugozapadnim istarskim govorima.

4.5. *ã* naglasak na prvom ili jedinom vokalu osnove u AVjd. i u NAVmn. te na nastavku u NDLjd. i LImn.; *ã* naglasak na nastavku Dmn. i na zadnjem ili jedinom vokali osnove u Gmn.; na nastavku GIjd. moguća su dva naglasaka, *ã* i *ã̃*, ovisno o tipu nastavka:

ipj	N	G	D	A	V	L	I	mm	N	G	D	A	V	L	I
	-ã	-ã/ã̃	-ã	+ã	+ã	-ã	-ã/ã̃		+ã	+ã	-ã	+ã	+ã	-ã	-ã

ž. r. *buhã, ãelã, daskã, decã/dicã, dobã, iglã, kokošã, kosã, lozã, maglã, metlã, nogã, ofcã, vodã, zemljã/zemjã*
 Za naglasak GAIjd. te DLIImn. vrijedi isto što je navedeno za tip

4.4.

Stratifikacija

Ovaj je akcenatski tip u neizmijenjenu obliku ovjeren u sljedećim govorima:

- u kopnenim ikavsko-ekavskim govorima Hreljina, Zlobina, Drivenika, Novoga Vinodolskoga, Triblja, Grižana, Dramlja, Jadranova, Križišća, Bakarca, Grobnika; u sljedećim govorima trsatsko-bakarskoga tipa: Praputnjak, Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica; u govoru Crikvenice; u gorskokotarskom govoru Brestove Drage; u krčkim govorima Vrbnika, Dobrinja, Omišlja i Jurandvora; u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zamet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Opatija, Klana, Lipa, Liganja, Tuliševica, Lovran, Kraj, Mošćenice, Kalac, Brseč, Kožljak, Jasenovik; u središnjim istarskim govorima žminjskoga tipa u govorima mjesta imenom Orbanići, Jurići i Hrusteti; u pazinskim govorima Škopljaka i Gologoričkoga Dola (Dol); u labinskim govorima Plomina, Vozilića, Nedešćine, Malih Golji, Labina i Gornjega Rapca;⁶⁶⁵ u

⁶⁶⁵ Labinske govore karakterizira i stalno mjesto naglasaka na osnovi u Ijd., pa tako u govorima Plomina i Vozilića glasi *nõgun*, u govoru Nedešćine *nõgu*, a u govoru Malih Golji i Labina *nõgo*.

boljunskim govorima Semića i Boljuna; u motovunskom govoru Zamaska; u svim creskim i sjevernoločinskim govorima (Dragozetići, Beli, Merag, Valun, Orlec, Ustrine, Belej, Punta Križa, Nerezine i Sv. Jakov)

Zasebnu skupinu govora čine oni u kojima je proces prenošenja siline na kratku penultimu započeo, ali još nije dovršen. Taj se proces odvija dvojako: staro je mjesto naglasaka očuvano u paradigmi množine, dok je u svim oblicima jednine silina pomaknuta na zadnji ili jedini vokal osnove; ili se pak u određenih imenica cijela paradigma realizira s pomaknutim, dok se u drugih imenica čuva staro akcenatsko mjesto. Oba procesa vode prema redukciji ovoga akcenatskoga tipa.

- Tako je u dijelu trsatsko-bakarskih govora mjesta imenom Draga (Tijani), Sv. Kuzam, Trsat, Bakar, Kostrena⁶⁶⁶ i Donja Vežica (*nõga*, Ajd. *nõgu*, Ijd. *nõgun*, Lmn. *nogãh*, Imn. *nogãmi(n)*; *dëca, mëtla, vöda*); u govoru Selca (*nõga/nogã*, Ljd. *nogĩ/nõgi*, Lmn. *nogãh*; *büha, mëtla*, ali i *zemljã, vodã*); u pazinskim govorima Pazina i Berma (*nõga*, Gjd. *nõge*, Ajd. *nõgo*, Ijd. *nõgon*, Lmn. *nogãh*, Imn. *nogãmi*; *zëmja, mëtla, vöda*); u govorima buzetskoga dijalekta (Pračana, Krbavčići, Erkovčići i Ročko Polje); u govoru Kaldira (*nõga*, Gjd. *nõge*, Ljd. *nõge*, Ijd. *nõgon*, Lmn. *nogãh*, Imn. *nogãmi*; *zëmja, löza, vöda*)

U samo je četirima od devedesetak analiziranih sjeverozapadnih čakavskih govora zabilježen potpun ili djelomično potpun pomak siline. Tako je u dvama ikavsko-ekavskim govorima Bribira i Drage (Orlići), te u dvama ekavskim govorima pazinskoga tipa Tinjana i Trviža. Apsolutni je pomak siline u svim oblicima u govoru Drage (Orlići). U bibriskome se govoru ne pomiče zavnuti naglasak, a u govorima Tinjana i Trviža pomiče se samo silina s ultime pa mjesto naglasaka na penultimu u Imn. ostaje neizmijenjeno.

- Bribir (*nõga*, Gjd. *nõgi*; *vöda, zëmja*, ali Ijd. *zemljün*), Draga (Orlići) (*nõga*, Gjd. *nõge*, Ijd. *nõgun*, Imn. *nõgami*; *mëtla, mëgla, däska*), u pazinskim govorima Trviža (*nõga*, Gjd. *nõge*, Ajd. *nõgu*, Ijd. *nõgon*, Imn. *nogãmi*; *zëmja, mëtla, vöda, igla*) i Tinjana (*nõga*, Gjd. *nõge*, Ljd. *nõge*, Lmn. *nõgah*; *vöda, igla*)

Zaključak

Ovaj je akcenatski tip oformljen još u praslavensko vrijeme kada je bio dijelom c-tipa s pomičnim mjestom naglasaka. Čini se da je već vrlo rano došlo do preklapanja b i c akcenatskih tipova i to tako da se tip c

⁶⁶⁶ U govoru se Kostrene nešto bolje čuva staro mjesto naglasaka u odnosu na ostale navedene govore, pa je zabilježeni i Gjd. *nogẽ*, Ijd. *nogün*, ali i *vödun*.

priklanjao tipu b. Odstupanja od praslavenskoga c-tipa zabilježena su u Djđ. koji je imao silinu na osnovi i glasio *goľvĕ* ($\neq$ Ljd. *golvĕ*).⁶⁶⁷ Tendencija ujednačavanja prema b-tipu (u sinkroniji to je 4.4. podtip) zamjetna je i u suvremenim govorima. U govorima koji su akcenatski vrlo konzervativni kakvi su govori matuljskoga tipa (Rukavac, Veprinac, Zvoneća i Matulji) ili u grobničkim govorima sve se češće, doduše sporadično i nesustavno, osobito u govornika mlađe generacije ostvaruje kratki naglasak na vokalu nastavka u Ajđ. (*zemjü*, umjesto *zĕmjju*, *vodü*, umjesto *vödu*). Takav je smjer razvoja u korelaciji s prethodno potvrđenom tendencijom paradigmatskoga ujednačavanja mjesta naglasaka.

Akcenatski je tip 4.5. u sjeverozapadnim čakavskim govorima dobro očuvan, a znatne se mijene događaju u rubnim govorima (Bribir na istočnome, a Draga (Orlići) na zapadnome rubu ikavsko-ekavskih govora; Tinjan i Trviž na apsolutnome rubu prostora što ga zauzimaju središnji istarski govori, ujedno i na rubu ekavskoga čakavskoga dijalekta).

4.5.1.⁶⁶⁸ kao 4.5. ali s prednaglasnom duljinom u NGDLjđ. i DLImn., ā naglaskom na samoglasniku osnove u AVjđ. i NAVmn. i ā na vokalu osnove u Gmn. s nultim nastavkom:

jđ.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	-ā	-āā	-ā	+ā	+ā	-ā	-āā		+ā	+ā	-ā	+ā	+ā	-ā	-ā

ž. r. *brādā, dūšā, glāvā, grānā, grēdā, jūhā, krēdā, pētā, pīlā, srēdā, zīmā.*

Na naglasak u Gljđ., te DLImn. imenica ovoga akcenatskoga tipa odnosi se isto ono što je utvrđeno za akcenatski tip 4.4., dakle ovisnost vrste naglasaka o vrsti nastavka.

Ovaj akcenatski tip čine gore navedene imenice ženskoga roda koje s imenicama podtipa 4.5. čine cjelinu s tom razlikom da su ovo imenice tzv. duge osnove, dok su imenice tipa 4.5. imenice kratke osnove. Odatle proizlaze i razlike u vrsti naglasaka u AVjđ. i NAVmn. koji je u

⁶⁶⁷ O tome vidi više u Stang, C. S. (1965:61-68).

⁶⁶⁸ Prema mjestu i vrsti naglasaka dio je ovoga tipa i imenica u značenju 'ruka' koja se od ostalih imenica koje ga čine razlikuje prednaglasnom duljinom na vokalu osnove, ali samo u paradigmi jednine.

podpodtipa 4.5.1. dug, a u podtipa 4.5. kratak. Da se u tim oblicima ne radi o novijem pomaku, svjedoči dugi silazni naglasak.⁶⁶⁹

Stratifikacija

U neizmijenjenu je obliku ovaj akcenatski podtip očuvan u sljedećim govorima:

- u ikavsko-ekavskim kopnenim govorima Hreljina, Zlobina, Drivenika, Novoga Vinodolskoga, Triblja, Grižana, Dramlja, Selca, Jadranova, Križišća, Bakarca i Grobnika; u govoru Crikvenice; u krčkim govorima Omišlja i Dobrinja; u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom Škurinje, Drenova, Marčelji, Kastav, Gornji Zamet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Lignja, Tuliševica, Lovran, Kraj, Mošćenice, Kalac; u središnjim istarskim govorima žminjskoga tipa (Orbanići, Jurići i Hrusteti); u pazinskim govorima Škopljaka i Gologoričkoga Dola (Dol); u boljunskim govorima Boljuna i Semića

Među sjeverozapadnim se čakavskim govorima izdvajaju oni koji imaju samo djelomično ovjeren ovaj akcenatski tip. Inovacije se odnose na pomak siline s nastavka na dugi vokal osnove, s time što taj pomak ne mora biti sustavan unutar jedne paradigme ili pak unutar skupine primjera iste vrste. Izdvajaju se i govori u kojima se ostvaruje staro mjesto naglasaka, ali je prednaglasna duljina u redukciji pa je ili znatno kraća ili se pak ostvaruje kao poluduga u samo nekim primjerima. Tako je u mjestima imenom:

- Brestova Draga (na prednaglasnu je duljinu prešao samo dio siline, pa se ostvaruje polupreneseni naglasak), Viškovo (*glāvā*, Ajđ. *glāvu*, ali *srēda, jūha, pīla*, ali *dūšā, zīmā*), Opatija⁶⁷⁰ (*glāvā*, Ljd. *glavĕ, dušā, zimā*, ali *srēda, jūha, grānā*⁶⁷¹), Lipa (*glāvā, dušā*, ali *srēda, jūha*), Kožljak (*glōvā*, Gjd. *glōviĕ*, Ijd. *glōvūn; jūhā, zīmā*, ali *sriēda, griēda*, u pojedinim se primjerima na prednaglasnoj duljini čuje i dio siline), Pazin i Beram (*glāva*, Gjd. *glāve*, Ijd. *glavuōn; jūha, srēda*, ali *pīlā*); u govorima

⁶⁶⁹ Da je u tim oblicima silina pomaknuta s nastavka na osnovu, u sustavima bi se s očuvanom oprekom po intonaciji na vokalu osnove ostvarivao zavnuti naglasak što bi dalje impliciralo da se ne radi o autonomnome akcenatskome tipu koji je postojao kao zasebna cjelina već u praslavenskome jeziku, već bi značilo da je on samo kasnije razvijen podpodtip tipa 4.4.

⁶⁷⁰ U mjesnom su govoru Opatije prednaglasne duljine znatno kraće do potpuno pokraćene.

⁶⁷¹ U tom se značenju u mjesnome govoru Opatije, ali i u većini okolnih sjeverozapadnih čakavskih govora, bez obzira na pripadnost različitim dijalektima čakavskoga narječja češće rabi leksem *kīta*.

buzetskoga dijalekta (Pračana (*glōva, srēda*, ali *zimā*), Krbavčići (*glāva*, ali Gjd. *glavē; jāha*, ali Ljd. *jāhē; srēda; zimā*), Erkovčići (*gluāva*, Gjd. *glaviē*, Ijd. *glavuā; jāhā*, Gjd. *jāhiē; zimā*), Ročko Polje (*gluāva*, Gjd. *glavjē*, Ijd. *glavō; jāhā*, Gjd. *jāhjē; zimā*)). U mjesnim je govorima Bakra, Kostrene, Trsata, Donje Vežice, Sv. Kuzma i Drage (Tijani) čest, ali nesustavan pomak siline na prednaglasnu duljinu.

Govori sa sustavnim pomakom siline u sjeverozapadnim su čakavskim govorima rijetki i ukupno ih je nabrojeno sedam. Sustavnost pomaka siline ovisi o fonološkim kriterijima određenim tipom sloga (finalni/nefinalni; otvoreni/zatvoreni). Tako je u govorima mjesta imenom:

- Bribir (*glāva*, Gjd. *glāvi*, Ijd. *glāvūn*, Lmn. *glāvah, brāda, dūša, krēda*), Draga (Orlići) (*glāva, jūha, pēta*), Jasenovik (*glāva, jūha, pēta, dūša*), u pazinskim govorima Trviža i Tinjana (*glāva, krēda, dūša, jūha*) i u motovunskim govorima Kaldira i Zamaska (*glāva, srēda, jūha, dūša* u cijeloj paradigmi)

Posebnu skupinu čine mjesni govori s očuvanim starim mjestom naglaska i potpuno pokraćenim prednaglasnim duljinama. Imenice ovoga akcenatskoga podtipa u tim govorima akcenatskom su tipologijom jednake onima tipa 4.5. Tako je u:

- u svim govorima trsatsko-bakarskoga tipa izuzev govora Trsata, Bakra, Drage (Tijani), Sv. Kuzma i Kostrene; u govoru Brseča i Gornjega Rapca; u svim creskim i sjevernoločinskim govorima (Belí, Dragozetići, Merag, Valun, Orlec, Ustrine, Belej, Punta Križa, Nerezine i Sv. Jakov⁶⁷²). Dio su ove skupine i mjesni govori u kojima je očuvano staro mjesto naglaska, ali se prednaglasna duljina ne ostvaruje sustavno. Oni su u Tablici 1. označeni crvenom bojom i znakom +/- . Tako je u labinskim govorima Plomina, Vozilića, Nedešćine, Labina i Malih Golji (*glōvā* Gjd. *glōvi*, Ijd. *glōvūn* (Vo, Pl), *glōvu* (Ne), *glōvo* (La, MG)), te u krčkim govorima Jurandvora i Vrbnika.

Zaključak

Na ovaj se podtip odnosi isto što je rečeno za 4.5. Razlika je samo u postojanju prednaglasne duljine na posljednjem vokalu osnove u svim oblicima. Prijenos je siline znatno češći na prednaglasnu duljinu no na prednaglasnu kraćinu. U analiziranim je sjeverozapadnim čakavskim govorima zabilježeno samo sedam govora s potpunim prijenosom siline na dugi vokal. Znakovit je velik broj mjesnim govorima u kojima je proces

⁶⁷² S time da su u govorima sjevernoločinskoga tipa sporadično zabilježeni i ostvaraju s pomakom siline na dugi slog, no ni u kome slučaju paradigmatički.

pomicanja tek započeo, zabilježen je nesustavno, ali često, neovisno o obliku i zbog čega oni ulaze u skupinu djelomično ovjerenih. Usporede li se podpodtipovi 4.4.1. i 4.5.1., od kojih je prvi potpuno i djelomično ovjeren u 77, a drugi u 79 mjesnih govora, moguće je zaključiti da je tendencija pomicanja siline jednako zahvatila oba podpodtipa imenica ženskoga roda. Zbog tog visokoga broja mjesnih govora u kojima su ovjereni, ne može se govoriti o sustavnome pomaku siline na dugu penultimu kao značajci sjeverozapadnih čakavskih govora. Ipak zbog velikoga broja mjesnih govora u kojima su nesustavno i sporadično ovjereni i takvi primjeri (u 4.4.1. podtipu ih je 19, a u 4.5.1. 25), moguće je pretpostaviti osnaženje i usustavljenje te tendencije.

4.6. *ã/ã/ã* naglasak na vokalu osnove u NGDAVLjd., *ã* naglasak (s mogućom prednaglasnom duljinom) na vokalu nastavka u Ljd., *ã* naglasak na nastavku u Ijd. (s mogućom prednaglasnom duljinom); *ã/ã* na osnovi u NAVmn.; u Gmn. moguća su tri ostvaraja: 1. *ã* naglasak na osnovi u Gmn. s nultim nastavkom; 2. *ã/ã* naglasak na osnovi u Gmn. s kojim drugim nastavkom; 3. *ã/ã* naglasak na nastavku; u Lmn. moguća su dva ostvaraja: 1. *ã/ã* naglasak na osnovi; 2. *ã* naglasak na nastavku; u Imn. s nastavkom *-ami* je *ã* naglasak na prvome vokalu nastavka, dok je u oblika s nastavkom *-i* *ã* ili *ã* naglasak na osnovi:

jednina	N	G	D	A	V	L	I
1.	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã	-ã	-ã
2.	+ã/ã	+ã/ã	+ã/ã	+ã/ã	+ã/ã	-ã	-ã
3.	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã	-ã	-ã

množina	N	G	D	A	V	L	I
1.	+ã	+ã/+ã/-ã	n. p.	+ã	+ã	+ã/-ã	+ã/-ã
2.	+ã/ã	+ã/-ã	n. p.	+ã/ã	+ã/ã	+ã/-ã	+ã/-ã

Ovaj akcenatski tip čine imenice i-deklinacije ženskoga roda. Veći dio tih imenica ima aspraktno značenje ili označava što nebrojivo pa je tijekom istraživanja velik broj oblika ili određenih imenica ostao nepotvrđen. U imenica s apstraktnim značenjem tipa *mladost, starost, lijenost, laž, kob, misao, moć* uglavnom su dobiveni NAVjd. te Ljd. Oblici množine i Ijd. samo iznimno s dvojbom u relevantnost zapisa zbog istraživačeva inzistiranja. Imenice koje znače što konkretno i brojivo tipa *noć, kći, peć, kost* i *stvar* malobrojne su, pa je i mogućnost ovjeravanja znatno manja. Imenica je *stvar*, a osobito njezin množinski oblik *stvari* obilježena zbog sekundarnoga značenja u suvremenome jeziku u kojem znači i 'menstruaciju', pa je ispitivanje njezinih oblika u obavjesnika izazivalo nelagodu i nevoljskost. Imenica *peć* se u jeziku stare, danas već

izgubljene civilizacije odnosila da velik zidani prostor uz ognjište u kojem se pekao kruh. Budući da toga danas više nema, gubi se i leksem, a govornici su ga nerijetko zamjenjivali suvremenijim leksemima *ról*, *pěćnica*, *štüga*, *špäher/špähet/špäjher* i drugim inačicama toga germanizma. Imenica u značenju 'mast' u dijelu istarskih govora glasi *štrüt*, a ta imenica nije dijelom ovoga akcenatskoga tipa. Poseban je problem bio ovjeriti oblike DLImn. preostalih triju imenicama. Stoga su ovdje izloženi rezultati posljedica sažimanja i izvođenja zajedničkih zaključaka na temelju reduciranih podataka. Osnovni je kriterij za potvrdu ovoga akcenatskoga tipa ovjerenost naglasaka na nastavku u LIjd. jer su to oblici koji su ovjereni u većini govora. Zbog manjka podataka ovaj akcenatski tip nije dalje diferenciran kao ostali akcenatski tipovi, već se pod istim navode ukupno tri skupine imenica s uglavnom istom akcenatskom strukturom.

1. *nôć, kćer/hćer, křv/křv, môt, pęc, söl*
2. *čäst, ćüd, kâp, kôb, lâž, mâst, mîsâl, plēsân/plîsân, strěl, stvâr, vâs, vlâst, zôb, zvěr*
3. *mlädôst, nēmôć, pämet, pögiběl, pömôć, släbôst, spövîd, stârôst, žälôst*

Imenicama treće skupine nisu ovjereni množinski oblici.

Stratifikacija

Akcenatski je tip, uz sve prethodno navedene ograde, ovjeren u sljedećim govorima:

- u kopnenim ikavsko-ekavskim govorima Hreljina, Zlobina, Drivenika, Novoga Vinodolskoga, Triblja, Grožana, Dramlja, Selca, Jadranova, Križišća, Bakarca i Grobnika; u gorskokotarskom govoru Brestove Drage; u sljedećim trsatsko-bakarskim govorima mjesta imenom Praputnjak, Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica) i u govoru Crikvenice; u krčkim govorima Vrbnika, Dobrinja, Omišlja i Jurandvora; u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zamet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Opatija, Liganj, Tuliševica, Lovran, Kraj, Mošćenice, Kalac, Brseč; u labinskim govorima Plomina i Nedešćine; u govorima žminjskoga tipa (Orbanići, Jurići, Hrusteti); u pazinskim govorima Pazina, Berma, Škopljaka, Gologoričkoga Dola (Dol); u boljunskim govorima Boljuna i Semića; u buzetskim govorima Pračane, Krbavčića, Erkovčića i Ročkoga Polja; u govoru Zamaska; u svim creskim i sjevernoločinskim govorima mjesta imenom (Dragozetići, Beli, Merag, Valun, Orlec, Ustrine, Belej, Punta Križa, Nerezine, Sv. Jakov)

Prijelaznu skupinu govora čine oni u kojima je ovaj akcenatski tip samo djelomično očuvan. Iz analize je prikupljenih podataka očito da je regresivni pomak siline češći u Ljd. no u Ijd. Stoga je Ijd. posljednji pokazatelj očuvanosti ovoga tipa. Tako je u govorima mjesta imenom:

- Bribir, Draga (Tijani), Sv. Kuzam, Kostrena, Bakar, Trsat i Donja Vežica (*nôć*, Ljd. *nöći*, Ijd. *noćün*; *mlädôst*, Ljd. *mladostî*; *spövîd*, Ijd. *spovîdün*, u govoru Drage i navedenim govorima trsatsko-bakarskoga tipa bez nenaglašenih duljina); Trviž (*nôć*, Gjd. *nöći*, Ljd. *nöći*, ali *kôst*, Ijd. *koščôn*); u labinskim govorima Vozilića, Malih Golji, Labina i Gornjega Rapca (*nôć*, Gjd. *nöći*, Ljd. *nöće*; *pämet*, Ljd. *pämete*)

Govori u kojima je silina sustavno prenesena s nastavka na vokal osnove više nisu dijelom ovoga akcenatstoga tipa, već su dijelom drugoga akcenarskoga tipa s različitim naglaskom na istome naglasnome mjestu. Tako je u malobrojnim govorima mjesta imenom:

- Lipa (*křv*, Ijd. *křvu*; *pęc*, Ljd. *pěće*, Ijd. *pěću*); Kožljak i Jasenovik (*nôć*, Gjd. *nöći*, Ljd. *nöći*; *pęc*, Ijd. *pěći/pěćun*), Tinjan (*nôć*, Ljd. *nöći*; *kôst*, Ijd. *kösti*; *spöved*; Ljd. *spövedi*; *mâst*, Ljd. *mâst*, Ijd. *mâsti*), Kaldir (*nôć*, Gjd. *nöći*, Ljd. *nöći*; *kôst*, Ljd. *kösti*, Ijd. *kösti*; *spöved*, Ijd. *spövedi*).

Zaključak

Imenice su ženskoga roda jedine uspjele očuvati dva sklonidbena tipa (e-tip i i-tip) koji se osim morfološki razlikuju i po akcenatskim tipovima. Naime, imenice i-deklinacije ne ulaze u akcenatske tipove imenica e-deklinacije i obratno. Zbog malobrojnosti imenica koje se sklanjaju po i-deklinaciji i specifičnosti njihova značenja (najveći ih broj ima apstraktno značenje ili označavaju što nebrojivo) tijekom istraživanja bilo je teško, u većini punktova i nemoguće ovjeriti oblike množine. Stoga je prikazani akcenatski tip za množinu rezultat rekonstrukta i sažimanja prema ostvarajima u punktovima u kojima su popisani, a iscrpan se i potvrđen korpus ovjerava za oblike jednine. Diskriminativni su naglasci u lokativu i instrumentalu jednine koji se od ostalih jedninskih oblika izdvajaju naglaskom na nastavku. Usto je oblik instrumentala ograničen i vrstom nastavka jer se u govorima s dočetnim *-u* u Ijd. silina često ostvaruje na osnovi, a ne na nastavku. Takvi se primjeri ne mogu smatrati relevantnima jer su uvjetovani morfološki.

Rekonstrukcijom je slavenskih jezika utvrđeno da su u praslavensko vrijeme postojala tri akcenatska tipa imenica i-deklinacije. Tip a činile su imenice sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi, tip b one s naglaskom na posljednjem slogu osnove i c-tip one s pomičnim mjestom naglasaka. Dakle ista ona tipologija koja postoji za imenice glavne deklinacije. Prema podacima prikupljenim za potrebe ovoga istraživanja,

uz sve prethodno spomenute ograde od rezultata za naglasak u oblicima množine, moguće je zaključiti da je u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima očuvan samo akcenatski tip c s pomičnim mjestom naglasaka koje alternira na osnovi i nastavku. Posebno bi valjalo istaknuti da se u slavistici ističe da je staro mjesto naglasaka u ljd. očuvano samo u slovenskom i djelomično u slovačkom jeziku,⁶⁷³ a ovo istraživanje pokazuje da im se pridružuje i najveći dio sjeverozapadnih čakavskih govora. Taj je zaključak vrijedan i stoga što se ta izoglosa priključuje izoglosi sjevernočakavske metatonije ili pak nastavku u ljd. imenica ženskoga roda koji je nastao ranom kontrakcijom, prije defonologizacije stražnjega nazala, a koje sjeverozapadne čakavske govore približuju slovenskom jeziku i dijelu zapadnoslavenskih jezika.

4.7. *ã* naglasak na nastavku u NGDAVL jd. i *ã* naglasak na nastavku u ljd.; *ã* ili *ã* naglasak na osnovi u svim oblicima množine:

pl.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	-ã	-ã	-ã	-ã	-ã	-ã	-ã		+ã/ã	+ã/ã	+ã/ã	+ã/ã	+ã/ã	+ã/ã	+ã/ã

s. r. *čelö, drvö, kafë, kilö, perö, provrslö, selö, staklö.*

U praslavenskome su jeziku ove imenice bile dijelom tipa b, a određivalo ih je stalno mjesto naglasaka na nastavku. Prva je promjena zahvatila Lmn. u kojem je silina s nastavka regresivno pomaknuta za jedan slog, a na novom se akcenatskom mjestu ostvaruje praslavenski neoakut. Analogijom prema tom obliku zaviniti se naglasak na vokalu osnove proširio i na ostale oblike množine. Stoga su ostvaraji sa zavinitim naglaskom na vokalu osnove u paradigmi množine najstarije očuvano stanje u sjeverozapadnim čakavskim govorima.

Među sjeverozapadnim su čakavskim govorima ovjereni i oni sa silinom na nastavku u svim oblicima množine izuzev lokativa i instrumentala. Moglo bi se pretpostaviti da je ovo najstarije akcenatsko stanje među sjeverozapadnim čakavskim govorima i njega postaviti kao ishodišno. No, to je malo vjerojatno iz više razloga. Prvi je da takvo praslavensko stanje nije očuvano niti u jezicima koji inače dobro čuvaju staro akcenatsko mjesto kakvi su ruski, slovenski⁶⁷⁴ i djelomično bugarski pa je vjerojatno da nije niti u sjeverozapadnim čakavskim govorima.

⁶⁷³ O tome vidi u Stang, C. S. (1965:86), odakle je preuzeta i prethodno spomenuta akcenatska tipologija (1965:85-90).

⁶⁷⁴ U ruskome tako NAVjd. glase *вино*, a NAVmn. *вина*. U slovenskome je pak NAVjd. *ókno*, a NAVmn. *ókna*. Primjeri su preuzeti iz Stang C. S. (1965:83).

Drugi je razlog što se među sjeverozapadnim čakavskim govorima izdvajaju oni s oprekom po mjestu i vrsti naglasaka u paradigmi jednine i množine, kakvi su primjerice žminjski govori ili govor Novoga Vinodolskoga. Stoga C. S. Stang kaže da je skloniji misliti da je generalni regresivni pomak siline u množinskim oblicima nastupio još u praslavensko vrijeme i da je stanje sa silinom na nastavku u paradigmi množine vjerojatnije sekundarno i nastalo ujednačavanjem prema mjestu naglasaka u paradigmi jednine, a utvrđeno paradigmama imenica muškoga i ženskoga roda sa stalnim ili djelomično stalnim mjestom naglasaka na nastavku u objema paradigmama (*kröv* < *krová*, Gjd. *krovä*, Nmn. *krovi*; *ženä*, Gjd. *ženë*, Nmn. *ženë*).⁶⁷⁵ Prihvativši ovu tezu, u ovoj se radnji smatra da je najstariji akcenatski ostvaraj u onome dijelu starohrvatskoga jezika iz kojega su se razvili sjeverozapadni čakavski govori onaj s kratkim naglaskom na nastavku (izuzev u ljd. sa zavinitim naglaskom na istome mjestu) u jednini i zavinitim naglaskom na posljednjem ili jedinom vokalu osnove u množini. Svi su ostali ostvaraji realizirani kasnije pa se stoga neće izdvajati kao zasebni podtipovi već će se opisati njihova akcenatska tipologija i popisati punktovi s takvom realizacijom.

Posebnu skupinu čine oni govori s kratkim naglaskom na zadnjem ili jedinom vokalu osnove tipa *sëla, čëla, stäkla*. Oni mjestom naglasaka odgovaraju najstarijemu, ishodišnome tipu, ali tu pripadnost opovrgava vrsta naglasaka. Naime, zaviniti naglasak u sustavima s potpuno ili djelomično dokinutom oprekom po intonaciji prelazi u dugi, a zamjena je zavinitoga naglasaka kratkim sporadična, primjerice u finalnome slogu u rubnome govoru Klane, ili pak vezana za kategoriju u kojoj se u starohrvatskome jeziku zaviniti naglasak najprije i javlja, a to su imenice tipa *sūša* ili one sa sufiksom *-ina*, kako je u govorima Čunskoga, Veloga Lošinja ili pak u nekim rubnim istarskim govorima kakvi su primjerice govori Kaldira i Zamaska. Malo je stoga vjerojatno da bi takva sporadična i nesustavna promjena vrste naglasaka mogla zahvatiti cijelu množinsku paradigmu i to u samo jednome akcenatskome tipu imenica samo jednoga, srednjega roda. Vjerojatnije će biti da je taj naglasak rezultat pomaka kratkoga naglasaka s nastavka na kratku penultimu (*selä* > *sëla*). To bi dakle bio četvrti i zasad posljednji korak u razvoju akcenatskoga sustava od praslavenskoga do suvremenim sjeverozapadnih čakavskih govora (psl. *selä* > sthrv. i szčak. *sëla* > szčak. *selä* analogijom prema naglasku u paradigmi jednine > *sëla*).⁶⁷⁶

⁶⁷⁵ Vidi: Stang, C. S. (1965:83).

⁶⁷⁶ Ovakav je smjer razvoja moguće pretpostaviti i za suvremenim hrvatski standardni jezik, a onda i za onaj dio štokavskoga narječja koji mu je uzet kao osnovica, zbog ostvaraja kratkoga silaznoga naglasaka na vokalu osnove u svim oblicima množine osim Gmn. (NAVmn. *sëla*, DLImn. *sëlima*).

Stratifikacija

Polazišni je akcenatski tip s mjestom naglasaka na nastavku u paradigmi jednine i na osnovi u paradigmi množine sustavno je potvrđen samo u žminjskom govoru mjesta Orbanići. U susjednim žminjskim govorima istraženim za potrebe ove radnje, u govorima Jurića i Hrusteta, zabilježeni su dubletni ostvaraji u oblicima množine. U Jurićima je zabilježeno *selä*, ali i opreka *rebrö : riëbra, čelö : čielä*, a obavjesnik je za mjesni govor Hrusteta osim ostvaraja sa zavnutim naglaskom na vokalu osnove u množini ovjerio i ostvaraj s kratkim naglaskom na vokalu nastavka u množini (*selä, čelä, perä*). Ovaj se akcenatski tip s istom alternacijom u oblicima množine potvrđuje i u središnjim istarskim govorima pazinskoga tipa, u govoru Berma, Pazina i Škopljaka, te u govorima Boljuna i Semića (Njd. *selä i siëla*, ali i Dmn. *selän Se, lebrö : liëbra, plecö:pliëca* Bo).⁶⁷⁷ U središnjim i južnim creskim govorima Orleca, Valuna⁶⁷⁸ i Beleja, te u govorima Punta Križe, Nerezina i Sv. Jakova⁶⁷⁹ zabilježeni su ostvaraji sa zavnutim naglaskom na osnovi, ali oni gotovo u svim govorima alterniraju s oblicima u kojima je naglasak na nastavku⁶⁸⁰ (*selä : sēla*). Iz oblika tipa *sēla* moglo bi se zaključiti da se radi o najstarijem akcenatskom tipu, no da tomu nije tako svjedoči i tendencija koja jača idući prema jugu prijenosa siline s naglasaka na ultimima kakva je, najčešće u spontanu govoru zabilježena i u imenica ženskoga roda. Tako se čuje *kozä*, ali i *kōza*, odnosno *kōza* u govorima sjevernolobinske tipa, *čelä* i *čēla* i dr. Oblici sa silinom na osnovi naglašeni su dugim naglaskom koji je rezultat duljenja vokala *a, e* (kada nisu podrijetlom od poluglasa), i *o* u nefinalnim slogovima. Vjerojatnije je stoga da je ostvaraj tipa *sēla* sekundaran, razvijen po regresivnu pomaku siline na primarno kratki vokal osnove koji se sekundarno dulji (*selä > *sēla > sēla*). Stoga mislim da se u tim govorima ne radi o ishodišnome, već o sekundarnome zavnutome naglasnu na osnovi u oblicima množine, a zbog supostojanja se ostvaraja siline na nastavku u množini navedene govore drži dijelom druge skupine.

⁶⁷⁷ Da se uistinu radi o dugim, a ne produljenim vokalima, svjedoči činjenica da se vokal osnove diftongiran dok bi se, da je vokal samo produljen, na tom mjestu realizirao vokal zatvorene ili neizmijenjene artikulacije. To je važno istaknuti zbog utvrđivanja podrijetla naglasaka na paradigmi množine jer da se na osnovi ostvaruje produljeni vokal mogao bi se pretpostaviti noviji razvoj: *selä > sēla > sēla/sēla//sēla/sēla*.

⁶⁷⁸ U mjesnom su govoru Valuna zabilježeni i ostvaraji sa zavnutim naglaskom na nastavku *-ah* preuzetu zajedno s naglaskom iz paradigme imenica ženskoga roda (*seläh, stekläh*).

⁶⁷⁹ U punktovima smještenim južnije od Beleja čest je prijenos siline s ultime na kratku penultimu i u oblicima jednine, odatle *sēlo* u govoru Beleja, te *sēlo* u govorima Punta Križe, Nerezina i Sv. Jakova.

⁶⁸⁰ O tome vidi bilješku H. P. Houtzagersa (1985: 68).

U drugu skupinu govora (u Tablici 1. označenu znakom +/-) ulaze oni koji u množini imaju kratki naglasak na nastavku u NAVmn., zavnuti na nastavku u Dmn.; kratki naglasak na osnovi u LImn.,⁶⁸¹ dok u Gmn. alterniraju dva naglasaka na osnovi, ovisno o tipu nastavka, tako da se zavnuti naglasak na osnovi ostvaruje samo u oblicima s nultim, a kratki na oblicima s kojim drugim nastavkom. U jednini je stanje neizmijenjeno.

- Tako je: u svim govorima trsatsko-bakarskoga tipa izuzev govora Bakra (Praputnjak, Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Draga (Tijani), Sv. Kuzam, Trsat, Donja Vežica i Kostrena) i u govoru Crikvenice; u istarskim ikavsko-ekavskim govorima Kožljaka i Jasenovika; u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom Kraj, Mošćenice, Kalac, Brseč, Viškovo, Marčelji, Drenova, Škurinje, Gornji Zamet, Kastav, Opatija, Rukavac, Veprinac, Matulji, Zvoneća, Liganj, Tuliševica, Lovran; u rubnom govoru Lipe;⁶⁸² u središnjim istarskim govorima labinskoga tipa (Vozilići, Plomin, Nedeščina, Labin, Gornji Rabac, Mali Golji),⁶⁸³ motovunskoga tipa (Zamask, Kaldir) i pazinskoga tipa (Trviž i Gologorički Dol (Dol)); u govorima buzetskoga dijalekta⁶⁸⁴ (Pračana, Erkovčići, Krbavčići i Ročko Polje); u creskim govorima mjesta imenom Dragozetići, Beli, Merag i Ustrine s time što se u potonjem ostvaruju dubletni oblici u množini *selä* i *sēla*; u gorskokotarskom govoru Brestove Drage; u kopnenim ikavsko-ekavskim govorima Hreljina, Zlobina, Drivenika, Triblja,

⁶⁸¹ U akcenatski se arhaičnim mjesnim govorima s očuvanom oprekom po kvantiteti na nenaglašenim slogovima ispred i iza naglasaka kakvi su primjerice govori mjesta imenom Zvoneća, Rukavac i Veprinac, te Dramalj i Selce na nastavku *-i* u instrumentalu množine ostvaruje zanaglasna duljina iz pojavnosti se koje može pretpostaviti da je u tim sustavima i u Imn. bila silina na nastavku (kako je i u dijelu imenica m. r., usp. npr. Njd. *völ* : Imn. *vol*), ali je to morao biti jedan od dvaju dugih naglasaka, vjerojatno zavnuti, jer po njegovoj retrakciji ostaje nenaglašena duljina na starome akcenatskome mjestu.

⁶⁸² U spontanom se govoru čuje ostvaraj s kratkim naglaskom na osnovi u svim oblicima jednine i množine. Na ponovni upit obavjesnici su ovjeravali samo ostvaraj sa silinom na nastavku u svim oblicima izuzev LImn.

⁶⁸³ U govorima labinskoga, boljunskoga, pazinskoga i žminjskoga tipa više se ili manje sustavno kao nastavak lokativa i instrumentala množine preuzima nastavak *-ah* iz paradigme ženskoga roda pa lokativ glasi *seläh* s potencijalnim duljenjem u *seläh*, a instrumental *selämi(n)* s duljenjem *selämi(n)*. Dakle, s gramatičkim se morfemom iz ženskoga roda preuzima i njegov nastavak. Budući da je to morfološki, a ne fonološki uvjetovana alternacija, nema je smisla izdvajati u zaseban podtip.

⁶⁸⁴ U svim se govorima buzetskoga dijalekta češće rabi imenica *vas* sa sljedećim ostvarajima: *vös* u govoru Pračane, *vōs* u govoru Krbavčića i Erkovčića te *voās* u govoru Ročkoga Polja. Ta imenica nije dijelom ovoga akcenatskoga tipa.

Grižana, Bakarca, Jadranova, Dramlja, Selca, Grobnika; u krčkim govorima Vrbnika, Jurandvora, Omišlja i Dobrinja.

Dio su ove skupine i govori u kojima su potvrđeni dubletni ostvaraji, a iz kojih se iščitava supostojanje dvaju sustava. Tako je u govoru Tinjana u kojem je sustavan sekundarno produljen naglasak na osnovi množinskih oblika, dok su u svim oblicima jednine zabilježene inačice (*selö* i *sēlo*, Gjd. *selä* i *sēla* i dr.), te u središnjim i južnim creskim govorima Orleca, Valuna⁶⁸⁵ i Beleja i u govorima Punta Križe, Nerezina i Sv. Jakova,⁶⁸⁶

Treću skupinu čine: 1. govori u kojima se u svim oblicima množinske paradigme ostvaruje kratki naglasak na zadnjem ili jedinom vokalu osnove. Tako je u govorima Križišća, Bakra (u govoru kojega su i u oblicima jednine potvrđene dublete (*staklö* : *stāklo*, *selö* : *sēlo*)) i Novoga Vinodolskoga,⁶⁸⁷ 2. govori u kojima je silina na vokalu osnove u svim oblicima izuzev Ijd. i Dmn. kako je u govoru Bribira; i 3. oni govori u kojih je silina prešla na penultimu u svim oblicima paradigme pa su oni dijelom 1.1. akcenatskoga tipa kako je u govoru Drage (Orlići).

Prilog

Da je ovaj akcenatski tip bio znatno bogatiji imenicama, svjedoče pojedini mjesni govori u kojima je očuvano staro akcenatsko stanje. Tako je u govoru Novoga Vinodolskoga zabilježeno *sedlö:sēdla*, *veslö:vēsła*; *rešetö:rešetä*, *vretenö:vretenä*; *lebrö:lēbra*; u govoru Crikvenice, Selca, Dramlja, Triblja, Drivenika, Grižana, Hreljina i Zlobina *sedlö:sedlä*, *veslö:veslä*, ali i *vēsła*; *rešetö:rešetä*, *vretenö:vretenä*; *lebrö:lebrä*; *slebrö* (Tb, Cr, Se) te *rebrö:rebrä*, *srebrö*, te iznimno rijedak ostvaraj *slovö:slovä* (Gr, Dr, Dm, Hr, Zl); *rešetö:rešetä*, *vretenö:vretenä*; u govoru Jadranova i u najvećem broju središnjih istarskih govora; *lebrö:lebrä* u govorima trsatsko-bakarskoga tipa, češće u onima smještenim istočnije; u govoru Križišća *rešetö:rešetä*; *rebrö:rēbra* i dr.; u govoru Orbanića *rebrö:riēbra*, *vretenö:vretiēna*, u creskim govorima *vretenö:vretenä*, *rešetö:rešetä*.

Budući se da akcenatskom tipologijom ove imenice u najvećem dijelu poklapaju s onime što je prethodno rečeno za imenice s jednosložnom osnovom, one su dijelom istoga tipa i imaju jednaku

⁶⁸⁵ U mjesnom su govoru Valuna zabilježeni i ostvaraji sa zavnutim naglaskom na nastavku *-ah* preuzetu zajedno s naglaskom iz paradigme imenica ženskoga roda (*seläh*, *stekläh*).

⁶⁸⁶ U punktovima smještenim južnije od Beleja čest je prijenos siline s ultime na kratku penultimu i u oblicima jednine, odatle *sēlo* u govoru Beleja, te *sēlo* u govorima Punta Križe, Nerezina i Sv. Jakova.

⁶⁸⁷ U svojoj je poznatoj raspravi o govoru Novoga Vinodolskoga iz 1909. godine A. Belić zabilježio i starije akcenatsko stanje sa silinom na vokalu nastavka i u paradigmati množine (*drvö* : *drvä*; *rešetö* : *rešetä*).

razvojnu sudbinu. Jezgro govora s najbrojnijim i time ishodišnome praslavenskome akcenatskome tipu najbližim imenicama srednjega roda smješteno je na obalnome i kopnenome dijelu na potezu od Novoga Vinodolskoga do Dramlja, dok je u govorima smještenim do Jadranova na obali i u govorima trsatsko-bakarskoga tipa broj imenica s višesložnom osnovom koje su dijelom ovoga akcenatskoga tipa znatno manji.

U ostalim govorima sve ili najveći broj prethodno navedenih imenica prelazi u akcenatski tip 1.1. (*vēslo:vēsła*: Gmn. *vēsäl*; *rēseto:rēsetä*: Gmn. *rēšēt*) ili 2.1. (*slövo:slöva*: Gmn. *slöv*, *vrēteno:vrētenä*: Gmn. *vrētēn*).

Zaključak

Akcenatski tip s alternacijom u mjestu naglaska (na nastavku u jednini i na osnovi u množini) i vrsti naglaska (u jednini preteže kratki, a u množini zavnuti naglasak) kakav je pretpostavljen kao ishodišni za sjeverozapadne čakavske govore ovjeren je samo u središnjim istarskim govorima i to u svim žminjskim govorima, u govoru Pazina, Berma i Škopljaka koji su dio pazinskoga govornoga tipa, te u govoru Boljina i Semića, s time da je pojava, prema zapisu J. Kalsbeek sustavna u govoru Orbanića, dok u ostalim govorima supostoje dvije množinske paradigme, ona sa silinom na osnovi i ona sa silinom na nastavku.

U najvećem se broju sjeverozapadnih čakavskih govora potvrđuje silina na vokalu nastavka u većini oblika množinske paradigme (uključujući katkad i Imn.). Budući da progresivni pomak naglaska ne određuje akcentuaciju sjeverozapadnih čakavskih govora, malo je vjerojatno da je pomak s osnove na nastavak njegov rezultat. Vjerojatnije je da se radi o paradigmatškoj tendenciji ujednačavanja mjesta naglaska na nastavku prema akcenatskome tipu imenica ženskoga roda sa silinom na nastavku (*ženä* : *ženē*). Veza je paradigme imenica srednjega i ženskoga roda i morfološke prirode, pa je u velikom broju središnjih istarskih govora, ali i u južnom dijelu sjeveroistočnih istarskih govora za nastavak LImn. imenica srednjega oda preuzet nastavak *-ah* i *-ami* iz paradigme imenica ženskoga roda. Na sintaktičkoj se ravni, u pridjevsko-imenskim ili zamjeničko-imenskim sintagmama uz imenice u množini srednjega roda (primjerice *vrata*, *jaja*, *sela* i dr.) nalazi pridjev ili zamjenica koji se s imenicom slaže u broju, ali ne i u rodu jer je preuzet oblik ženskoga roda (*širokē vrāta*, *kokōšjē jāja*, *nāše selä*). To je ovjeren primjerice u govoru Novoga Vinodolskoga⁶⁸⁸ i Vrbnika, ali i u nekim

⁶⁸⁸ Potvrda je tomu oprimjerenje natuknice *perö* iz *Rječnika čakavskog govora Novog Vinodolskog* Josipa i Gojka Sokolića-Kozarića (2003:197): *Petēšjē pēra na kapitānovoj kăpi* (istaknula S. Z.).

doseljeničkim govorima smještenim na terenu što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori, kakav je govor Dubašnice.

Sljedeći je korak u razvoju ovoga akcenatskoga tipa regresivni pomak silina na kratku penultimu čime se reaktivira alternacija po mjestu naglaska na nastavku u jednini i na osnovi u množini. Taj je revolucionarni stadij zahvatio malen broj sjeverozapadnih čakavskih govora.

Već je u praslavenskom jeziku ovaj akcenatski tip promijenio svoju tipologiju u oblicima množine jer je silina analogijom prema Lmn. u svim oblicima prenesena na osnovu. Na tom se novom akcenatskom mjestu ostvarivao neoakut. To dalje povezuje imenice ovoga tipa s imenicama ženskoga i srednjega roda (*sūša* < *sūšā; *dubīna* < *dubīnā; *vrāta* < *vrātā, *jāja* < *jājā) u kojima je vrlo rano, još u razdoblju postojanja praslavenskoga jezika provedena rana dezoksitoneza. Moguće je stoga pretpostaviti da je primarni, praslavenski oblik imenica ovoga akcenatskoga tipa u množini imao ostvaraj *sēlā*, *čēlā*, *pērā* i dr. i njegov razvoj priključiti pojavi što se u kroatističkoj literaturi nazivlje *ranim dezoksitonezana* povezujući ponovni akcenatske tipove imenica ženskoga i srednjega roda i potvrđujući polazišnu tezu.

4.7.1. kao 4.7., ali s prednaglasnom duljinom na osnovi u svim oblicima jednine i ā naglaskom na osnovi u svim oblicima množine:

pf	N	G	D	A	V	L	I	mn	N	G	D	A	V	L	I
	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā		+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā

s. r. *dēblō*, *dlētō*, *jāpnō*, *krīlō*, *lēglō*, *līcē*, *mlēkō/mlīkō*, *njāztlō*, *pīsmō*, *raspēlō*, *sēdlō*, *stāblō*, *sūknō*, *vīnō*.⁶⁸⁹

Budući da je ovo podtip 4.7. tipa, na nj se odnosi sve što je prethodno rečeno. Polazišni je oblik odabran prema prethodno navedenim kriterijima, ali se zbog pojačane tendencije povlačenja siline na dugu penultimu u oblicima množine, kako bi se analoški izjednačili prema

⁶⁸⁹ Imenice u značenju 'krilo' i 'gniježdo' imaju u sjeverozapadnim čakavskim govorima više različitih ostvaraja, ali su svi dijelom ovoga akcenatskoga tipa. Većini je govora zajedničko i značenje imenice *krilo* koja se rjeđe odnosi na 'organ za letenje pticama ili kukcima' (za to obično postoji drugi leksem tipa *krējūt*, *krējo*, *perēta* i dr.), a češće na pergaču s dubokim džepom iz kojega se vadi sjeme tijekom sijanja ili pak u sintagmi *majčino krilo*.

L⁶⁹⁰ Imn. može očekivati nešto veći broj punktova koji se na površinskoj razini izjednačuju s polazišnim oblikom.

Stratifikacija

Prvu skupinu govora čine oni koji su akcenatskom tipologijom jednaki polazišnome obliku. Tako je u:

- žminjskim govorima Orbanića, Jurića i Hrusteta (*krelō:kriēla*, *gniezdō:gniēzda*); u pazinskim govorima Pazina (*stiegnō:stiēgna*, *krelō:kriēla*), Berma (*gniezdō:gniēzda/gnjīztlō:gnjīzla*, *dieblō:diēbla*, *kriēlē:kriēla*) i Škopljaka, te u govoru Boljuna i Semića (*krelō:kriēla*, *pīsmō:pīsma*)

Drugu skupinu (u Tablici 1. označenu znakom +/-) čine govori s naglaskom na nastavku u svim oblicima množine izuzev lokativa i instrumentala u kojima je silina uvijek na osnovi. Tako je u:

- središnjim istarskim govorima pazinskoga tipa (u govoru Gologoričkoga Dola (Dol)), u istarskim ikavsko-ekavskim govorima Kožljaka i Jasenovika; u kopnenim ikavsko-ekavskim govorima mjesta imenom Križišće, Drivenik, Tribalj, Grižane, Grobnik, Dramalj, Selce, Jadranovo, Novi Vinodolski, Bakarac;⁶⁹¹ u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom Škurinje, Drenova, Gornji Zamet, Viškovo, Marčelji, Kastav, Kraj, Kalac, Mošćenice, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Matulji, Liganj, Tuliševica i Lovran; u govoru Crikvenice; u krčkim govorima Omišlja i Dobrinja

U treću skupinu (u Tablici 1. označenu znakom -) ulaze tri podskupine govora. Prvu čine oni govori koji u jednini zadržavaju mjesto naglaska na nastavku dok je u svim oblicima množine silina s nastavka povučena na dugu penultimu na kojoj se ostvaruje jedan od dvaju dugih naglasaka, ovisno o tome je li dokinuta opreka po intonaciji ili nije (*krīlō:krīla/krīla*). Tako je u:

- govoru Hreljina i Zlobina (*krīlō:krīla/krīla*, *gnjēztlō:gnjēzda* Hr, *njāztljē:njāzla* Zl); u govori Lipe (*gnjezdō:gnjēzda*, *krīlō:krīla*, ali je u spontanome govoru vrlo čest pomak siline na osnovu i u oblicima jednine *gnjēzdo*); u trsatsko-bakarskim govorima Ponikve, Trsata, Bakra, Donje Vežice, Kostrene, Drage (Tijani) i Sv. Kuzma (u svim je tim govorima pokraćena prednaglasna duljina, a prijelaz je siline na osnovu jedninskih oblika

⁶⁹⁰ Kada je u Lmn. nastavak *-ah*, koji je preuzet iz paradigme imenica ženskoga roda, on je često (ali ne uvijek) naglašen kratkim ili sekundarno produljenim naglaskom. Budući da je ta činjenica uvjetovana morfološki (s preuzimanjem se nastavka, preuzima i njegov naglasak), a ne fonološki, ovdje se neće detaljnije razmatrati.

⁶⁹¹ U govoru se Bakarca akcenatska svojstva koriste za isticanje značenjske razlike. Tako je *krīlo* 'organ za letenje ptica i kukaca', a *krīlō* je 'skut'.

nesustavno opserviran u svim govorima, a intenzivnije u govoru Bakra, Kostrene i Trsata); u govorima Zamaska i Kaldira s time što je u obama govorima pokraćena prednaglasna duljina, a u govoru Kaldira čest je i prijenos siline na vokal osnove u svim oblicima jednine i množine (*krēlo:krēla*, ali i *gnjizdō:gnjizdā*)

Drugu podskupinu čine govori u kojima je analogijom prema prijenosu siline na osnovu u množini isto provedeno u svim oblicima jednine (*krīlo:krīla/krīlo:krīla*): Tako je u:

- govoru Brestove Drage (staro je mjesto naglasaka očuvano u paradigmi jednine samo u imenice *dlētvō* 'dlijeto')

U treću podskupinu ulaze govori u kojima se silina sustavno ostvaruje na osnovi u svim ili najvećem broju oblika. Tako je u govoru mjesta imenom:

- Bribir (silina je sustavno prenesena na dulju penultimu s otvorene ultime: *dlēto*: ljd. *dlētōn*: Nmn. *dlēta*; *njāzlo:njāzla*, *lēglo* i dr.), Draga (Orlići) (*dlēto*, ljd. *dlētōn*, Nmn. *dlēta*); Tinjan i Trviž (*krēlo:krēla*, *gnjizdo:gnjizda*; *pīsmo:pīsmā*)

Posebnu skupinu čine govori koji bi mjestom i vrstom naglasaka ulazili u drugu skupinu, ali su zbog potpuno pokraćene prednaglasne duljine jednake govorima druge skupine 4.7. tipa (*krilō:krilā* kao *selō:selā*), pa su u Tablici 1. označene crvenom bojom i znakom -. Istom su bojom, ali znakom +/- označeni govori s nesustavnom prednaglasnom duljinom dok su mjestom i vrstom naglasaka podudarni s govorima druge skupine. Tako je u:

- govoru Gornjega Rapca; u sjevernim i južnim creskim govorima mjesta imenom Dragozetići, Beli, Ustrine, Belej i u govorima sjevernoločinskoga tipa (Punta Križa, Nerezine i Sv. Jakov) s time što je u spontanom govoru čest i prijenos siline na proklitiku u cijeloj paradigmi (*krilō/krīlo*, *dlietā/dliēta*); u središnjim je creskim govorima Valuna i Orleca zabilježen samo ostvaraj sa zavnutim naglaskom na osnovi u množini; u trsatsko-bakarskim govorima Kukuljanova, Škrljeva, Krasice i Praputnjaka; u govorima buzetskoga dijalekta (Pračana, Krbavčići, Erkovčići i Ročko Polje). Prednaglasna je duljina djelomično pokraćena u govorima labinskoga tipa (Vozilići, Plomin, Nedeščina, Mali Golji, Labin); te u govorima mjesta imenom Brseč, Opatija, Jurandvor i Vrbnik.

Napomena

Zbog mogućega nerazumijevanja izazvana jednakim ostvarajima na površinskoj razini u govorima koji ulaze u prvu skupinu i u kojima je ovjereno staro akcenatsko stanje (*krilō:krīla/krīla*) i u onima koji ulaze u treću skupinu s novijim akcenatskim stanjem (*krīlō:krīla/krīla*), ponovit

će se razlika i metodološki put koji je doveo do ovakvih zaključaka. Kako se imenice ovoga akcenatskoga tipa mjestom i vrstom naglasaka ne razlikuju od onih akcenatskoga tipa 4.7., utvrđeno je da je ovo akcenatski podpodtip podtipa 4.7. s jedinom razlikom u duljini potencijalno naglašenoga vokala osnove. Stoga je pretpostavljeno i najvećim dijelom ovjereno da će u iatim punktovima preklapati stupanj i način ovjerenosti u 4.7. i 4.7.1. tipu. Primjerice, ako je u jednome govoru potvrđen polazišni akcenatski tip 4.7., onda se pretpostavlja da će isti biti ovjeren i u tipu 4.7.1., odnosno da je akcenatska alternacija tipa *gnjēzdō:gnjēzdo* ona sekundarno razvijena ako se ne potvrđuje alternacija *selō:sēlo*. Dakle, ako *selō:sēlo*, onda je *gnjēzdō:gnjēzdo* dio najstarijega polazišnoga akcenatskoga tipa, a ako *selō:selā*, onda je *gnjēzdō:gnjēzdo* rezultat sekundarnoga razvoja s ostvarajem *sēla* kao međufazom. U sustavima u kojima među dugim i produljenim vokalima postoji kvalitativna razlika, pa je primjerice dugi *e* diftongiran u *ie*, a produljeni se *e* ostvaruje kao vokal zatvoreniije ili neizmijenjene artikulacije, tu je distinkciju znatno lakše uočiti: tada bi ostvaraj *gnjēzda* bio primaran, a *gnjēzda* ili *gnjēzda* sekundaran.

Zaključak

U odnosu na podtip 4.7., ovaj akcenatski tip ima više načina realizacije u sjeverozapadnim čakavskim govorima zbog prednaglasne duljine na vokalu osnove u svim oblicima jednine i množine izuzev lokativa i instrumentala. Naime, već je prethodno u akcenatskom tipologiji imenica muškoga i ženskoga roda ovjerena tendencija za pojačanim prijenosom siline na dugi vokal, osobito s otvorene ultime. Odatle sustavi poput onih u govoru Bribira ili Drage (Orlići). Posebna metodološka zaključka proizlazi iz toga što je u ovome akcenatskome tipu tendencija za prijenosom siline na dugu penultimu znatno snažnija u množini, pa je rezultat jednak onome postavljenu kao polazišnome tipu, ali su potpuno različiti razvojni putovi. Za dijakroniju je bitno odrediti zašto je u imenica srednjega roda tendencija prijenosa siline snažnija u oblicima množine. Mogući je razlog tomu činjenica da imenice srednjega roda generalno, bez obzira na pripadnost akcenatskome tipu inkliniraju ostvaraju zavnutoga naglasaka na vokalu osnove u oblicima množine. Tako primjerice imenice tipa *tiēsto* u arhaičnim govorima kakvi su žminjski imaju množinu *tiēsta*, imenice tipa *jāje* imaju množinu *jāja*, sve imenice pluralie tantum imaju taj isti naglasak *vrāta*, *plūća*, *klīšća*, a dalje ga se može dovesti u vezu i s imenicama ženskoga roda naglasak kojih je razvijen ranim dezoksitonezama tipa *sūša*, *crīkva/crēkva* o čemu je bilo više riječi u Zaključku akcenatskoga tipa 4.7.

4.8.

a-sustav **ã** naglasak na prvome samoglasniku osnove u oblicima jednine (ili **â** naglasak na istome mjestu, ali samo u NAjd.); **ã** naglasak na nastavku u svim oblicima množine, izuzev Gmn. s istim naglaskom na posljednjemu vokalu osnove:

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ã/ã	+ã	+ã	+ã/ã	+ã	+ã	+ã		-ã	+ã	n.p.	-ã	-ã	-ã	-ã

b-sustav isti naglasak u oblicima jednine, ali je u množini kratki naglasak na proširku osnove **-en-**, a u Gmn. na istome mjestu zavinuti naglasak:

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ã/ã	+ã	+ã	+ã/ã	+ã	+ã	+ã		+ã	+ã	n.p.	+ã	+ã	+ã	+ã

c-sustav⁶⁹² isti naglasak u oblicima jednine, a u množini kratki naglasak na prvome vokalu osnove u svim oblicima izuzev Gmn. s nultim nastavkom koji može imati zavinuti naglasak na proširku osnove **-en-**:

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+ã/ã	+ã	+ã	+ã/ã	+ã	+ã	+ã		+ã	+ã	n.p.	+ã	+ã	+ã	+ã

s. r. *brême/brîme, îme, râme, sême/sîme, slême/slîme, vrîme*

Zbog malobrojnosti je imenica koje ulaze u ovaj akcenatski tip te broja punktova u kojima bi se oni ovjerili tijekom istraživanja bio problem ovjeriti množinske oblike. Ovdje izvedeni zaključci rezultat su sumiranja pojedinačnih ostvaraja u različitim govorima, a niti u jednome nije ovjeren dativ množine.

S obzirom na supostojanje triju praslavenskih akcenatskih tipova množinski oblici kojih su ovjereni u sjeverozapadnim čakavskim govorima, u ovome se akcenatskome tipu ne izdvaja jedan polazišni, već kao polazišni supostoje tri podsustava.

⁶⁹² Imenice koje su dijelom ovoga sustava svojom akcenatskom tipologijom pripadaju 1.1. akcenatskome tipu, ali će se razmatrati i ovdje u ukupnosti imenica koje su se nekada sklanjale po n-deklinaciji.

Stratifikacija

A-sustav ovoga akcenatskoga tipa djelomično je ovjeren u govorima Novoga Vinodolskoga, Dobrinja, Omišlja, te u središnjim creskim govorima Valuna, Orleca i Ustrina. U svim tim govorima uz starije supostoji i novije akcenatsko stanje Tako u suvremenom govoru Novoga Vinodolskoga uz ostvaraj sa zavnutim naglaskom na nastavku u množini supostoji i ostvaraj s kratkim naglaskom na prvom vokalu osnove (*brîme:brîmenã; sîme:sîmenã/sîmena; slîme: slîmenã/slîmena; vrîme:vrîmenã/vrîmena; îme:îmena*). U dobrinjskome govoru česta je ista alternacija, ali i pokrata zavnutoga naglasaka na nastavku (*îme:îmena, râme:râmena; vrîme:vrîmenã; sîme:sîmenã* Do). U govoru se Omišlja potvrđuje isto što i u dobrinjskome govoru, ali je ondje ovjeren i regresivan pomak siline na zadnji ili jedini vokal osnove (*îme:îmenã; râme:ramenã/ramenã, vrîme:vrîmëna*). U creskim govorima ovjereni svi dosad spomenuti ostvaraji (Valun (*îme:îmenã, râme:râmena; vrême:vremenã*); Orlec (*îme:îmenã/îmenã, râme:râmena/ramenã; vrême:vrêmeena/vremenã*); Ustrine (*jîme:jîmenã; râme:ramenã; vrême:vremëna*)).

B-sustav čine govori u kojima je silina s nastavka u množinskim oblicima pomaknuta regresivno za jedan slog pa su potvrđeni ostvaraji *vrême:vremëna/vrîme:vrîmëna; brême:bremëna/brîme:brîmëna; îme:îmëna; sême:semëna/sîme:sîmëna*. Tako je:

- u govorima buzetskoga dijalekta mjesta imenom Pračana⁶⁹³ *imëna*, ali *vremëna*, Erkovčići⁶⁹⁴ *imiëna, vrimiëna, simiëna*, Ročko Polje *imjëna, ramëna, vrimjëna*; u govoru Kaldira; u rubnim govorima sjeveroistočnoga istarskoga tipa u mjestima imenom Mošćenice, Kalac i Brseč; u labinskim govorima Plomina, Vozilića, Nedeščine, Malih Golji, Labina i Gornjega Rapca⁶⁹⁵ (s time što su u govoru Nedeščine i Malih Golji zabilježene dublete); u pazinskim govorima⁶⁹⁶ Škopljaka i Gologoričkoga Dola (Dol); u južnocreskom govoru Beleja; te u

⁶⁹³ U govoru Pračane imenice *râme* i *brême* imaju isti oblik u Nmn., ali je u ostalim oblicima množine zadržan stari proširak osnove **-en-**. U govoru susjednoga Vrha Njd. glasi *râmen*, oblik koji je potvrđen i u dijelu drugih središnjih istarskih govora kakvi su labinski i djelomično žminjski.

⁶⁹⁴ U govoru se Erkovčića imenice sa značenjem 'rame' i 'breme' sklanjaju kao imenice ženskoga roda i niti u jednome obliku nemaju zadržaju stari proširak osnove **-en-** (Njd. *râma*, Gjd. *râme*, Nmn. *râme*, Lmn. *râmah*) pa one nisu dijelom ovoga akcenatskoga tipa.

⁶⁹⁵ Morfološka je značajka, koja nema utjecaja na akcenatsko stanje, labinskih govora da imenice tipa *breme, seme, slême, rame* i nešto rjeđe *îme* imaju proširak osnove **-n-** i u Njd. tako ja on glasi *brëmen, sëmen, râmen*, te *îmen* u govorima Labina i Plomina.

⁶⁹⁶ Ista morfološka značajka karakterizira i sve govore pazinskoga tipa.

ikavsko-ekavskim kopnenim govorima Hreljina, Zlobina, Križišća, Drivenika i Dramlja.

U c-sustav ulaze govori u kojima je silina u oblicima množine analogijom prema naglasku u oblicima jednine prenesena na prvi vokal osnove, pa su potvrđeni ostvaraji: *vrēme:vrēmēna/vrīme:vrīmenā; brēme:brēmēna/brīme:brīmenā; ĩme:ĩmenā; sēme:sēmēna/sīme:sīmenā*. Tako je u:

- kopnenim ikavsko-ekavskim govorima mjesta imenom Tribalj, Grižane (ali je u obama potvrđeno i *imēna*), Bribir, Bakarac, Jadranovo, Selce i Draga (Orlići); u gorskokotarskom govoru Brestove Drage; u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom Škurinje, Viškovo, Marčelji, Drenova, Gornji Zamet, Opatija, Liganj, Tuliševica, Lovran, Veprinac, Rukavac, Zvoneća, Matulji i Kraj; u rubnom ekavskom govoru Lipe; u žminjskome govoru Hrusteta, Jurića i Orbanića⁶⁹⁷ (s time da u potonjemu govoru J. Kalsbeek bilježi ostvaraje tipa *imiēna, ramiēna* sa starim naglaskom kakav imaju imenice tipa *selō* ili *pīsmō*; u govorima Boljuna i Semića; u pazinskim govorima Pazina, Berma, Trviža i Tinjana (uz ostvaraj *vremēna*); u buzetskom govoru mjesta Krbavčići *jīmena, rāmena*, ali *vremēna*; u govoru Zamaska; u sjevernocreskim govorima Beloga i Dragozetića; u trima govorima sjevernoločinskoga tipa (Punta Križa, Nerezine i Sv. Jakov); u krčkim govorima Vrbnika i Jurandvora (ali je i Jurandvoru zabilježeno i *imēna*); u svim govorima trsatsko-bakarskoga tipa (s tim da su u govorim Drage (Tijani) i Sv. Kuzma zabilježeni i ostvaraji *imēna, vremēna/vrēmēna*); u istarskim ikavsko-ekavskim govorima Kožljaka i Jasenovika⁶⁹⁸.

Zaključak

Najstariji akcenatski tip nije u cijelosti očuvan niti u jednome suvremenome sjeverozapadnome čakavskome govoru, a njegovu su relikti u govoru Novoga i djelomično u arhaičnim otočkim govorima. Za ta je sustave specifično čuvanje staroga mjesta naglasaka na nastavku, ali se on u dijelu sustava pokratio. Drugi smjerovi inovacija utvrđeni u tim punktovima ovjereni su u drugim mjesnim govorima i mogu se svesti na regresivni pomak siline za jedan slog, čime je sada kratkim naglaskom

⁶⁹⁷ U Njd. imenica srednjega roda stare n-deklinacije u žminjskim je govorima Orbanića i Hrusteta analogijom prema ostalim oblicima preuzet proširak osnove *-en-*. Ta jezična značajka potvrđuje jezičnu koherentnost onih govora smještenih na središtu teritorija što ga zauzimaju središnji istarski govori.

⁶⁹⁸ U obama govorima supostoje ostvaraji s proširkom osnove *-en-* i bez njega u Njd: *rāmen/brīme*.

naglašen zadnji ili jedini vokal osnove, ili se pak analogijom prema oblicima jednine i u množinskim oblicima ostvaruje kratki naglasak na prvome ili jedinome slogu osnove.

Rekonstrukcija je praslavenskoga akcenatskoga stanja vrlo otežana, zbog činjenice da je u velikom dijelu jezika stara n-deklinacija izgubljena ali se temeljem komparacije staroruskoga i slovenskoga jezika pretpostavljaju tri naglasna tipa ovih imenica:⁶⁹⁹

1. **j̥mę: *j̥mēnā* - akcenatski tip s pomičnim mjestom naglasaka;
2. **sēmę: *sēmēna* - akcenatski tip s sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi;
3. **plemę: *plemēna* - akcenatski tip sa stalnim mjestom naglasaka na sufiksu *-en-*.

Usporedi li se ovaj rekonstrukt sa stanjem zabilježenim na terenu, može se izvesti više zaključaka:

1. U istraženim suvremenim čakavskim govorima nije očuvan ostvaraj sa stalnim mjestom naglasaka na tvorbenome sufiksu *-en-* u oblicima množine. Dakle sve imenice stare n-deklinacije imaju u oblicima jednine sustavan naglasak na prvome vokalu osnove u svim istraženim sjeverozapadnim čakavskim govorima.
2. U istraženim su sjeverozapadnim čakavskim govorima ovjereni svi praslavenski ostvaraji u množini. S time da je u najvećem broju punktova u oblicima množine naglasak na prvome vokalu osnove (2. praslavenski tip); potom slijede punktovi u kojima se silina sustavno ostvaruje na proširku osnove *-en-* (3. praslavenski tip), a najrjeđi onaj sa zavnutim ili sekundarno pokraćenim naglaskom na vokalu nastavka.
3. Budući da je u većini istraženih mjesnih govora naglasak u oblicima množine ujednačen (nema diferencijacije kao u praslavenskome jeziku), a odstupanja su rijetka, moguće je zaključiti da su u imenica stare n-deklinacije primarna tri akcenatska tipa reducirana na jedan tip i da je to jedna od odrednica koja raslojava sjeverozapadne čakavske govore.

Govori koji ulaze u c-sustav⁷⁰⁰ i koji nemaju Gmn. s nultim nastavkom sinkronijski gledano dio su akcenatskoga tipa I.1. pa su i ondje obrađeni.

⁶⁹⁹ O tome vidi više u Stang, C. S. (1965:91-93).

⁷⁰⁰ Izuzev imenice u značenju 'vrijeme' koja u NAjd. ima dugi silazni naglasak na osnovi.

2.6.1. Tablica 1. Akcenatski tipovi imenica

U ovoj se tablici sumiraju dosad prikazani rezultati, ali je izvođenje zaključaka samo prema stanju u njoj površno i kadšto se razlikuje od onoga opisana u glavnome dijelu radnje. Naime, zbog preglednosti tablice barata se trima razinama ovjerenosti: prvu razinu čini ovjerenost i ona se označava znakom +, drugu razinu čini djelomična ovjerenost označena znakom +/- i treću razinu čini neovjerenost označena znakom -. Dok su prva i treća razina razumljive, premda je kod treće uvijek zanimljivo vidjeti rezultat akcenatskih mijena, stupanj je ovjerljivosti u drugoj razini bitno različit pa se tu otvara vrlo široko polje rezultata. Nije tako jednak stupanj mijene imenice *glāvā* u govorima u kojima je samo pokraćena prednaglasna duljina i u onima u kojima je došlo i do promjene mjesta naglasaka pa se ostvaruje *glāva* ili *glāva*. Da bi se istaknula takva razlika, navedene su oznake za sustave u kojima je samo pokraćena prednaglasna duljina, ali je zadržano staro mjesto naglasaka, ispisane crvenom bojom. Ako je u nekome mjesnome govoru potpuno dokinuta opreka po kvantiteti nenaglašenih slogova, primjenjena je oznaka – zapisana crvenom bojom, za govore u kojima je taj proces u tijeku, pa se prednaglasna duljina ostvaruje sporadično i nesustavno, ali je očuvano staro mjesto naglasaka, primjenjena je oznaka +/-, ali zapisana crvenom bojom. Za akcenatske mijene izazvane potpunim ili djelomičnim dokinućem opreke po intonaciji i njihove posljedice na akcenatsku tipologiju vrijedi isto što je rečeno u uvodnome dijelu radnje: one se zanemaruju ako ne onemogućuju izvođenje zaključka o pripadnosti podtipu.

Vodoravno su u Tablici 1. upisane kratice istraživanih punktova. Sve su kratice dvoslovne, a sastavljene su od prvih dvaju slova imena istraženoga govora. Ako su tako dobivene kratice jednake za različite govore, npr. Be za Beram i Beli, onda se za mjesni govor koji je u Tablici 1. naveden prvi rabi kratica prema tako utvrđenu načinu, a za drugonavedeni ili trećenavedeni se kratica stvara od početnoga naziva mjesta i trećega glasa. Tako je kratica za mjesni govor Berma Be jer je u Tablici 1. naveden prije, dok je kratica za govor Beloga Bl. Ako je naziv mjesta dvočlan, kraticu čine početna slova obih sastavniva i oba su pisana velikim početnim slovom, primjerice kratica za govor Brestove Drage je BD. Ako se uz ime mjesta specificira zaselak govor kojega je istražen, čkrataicu čini početno slovo mjesta i u oblu zgradu upisano početno slovo istraženoga mjesnoga govora. Tako je kratica za ikavsko-ekavski govor zaseoka Orlići mjesta imenom Draga D(O), a za ekavski govor zaseoka Tijani istoga mjesta D(T). U Tablici 1. primijenjene su sljedeće kratice:

- Hr = Hreljin, Zl = Zlobin, Dr = Drivenik, Pr = Praputnjak, Po = Ponikve, Ku = Kukuljanovo, Šk = Škrljevo, Kr = Krasica, D(T) =

Draga (Tijani), SK = Sveti Kuzam, Tr = Trsat, Ba = Bakar, Ko = Kostrena, DV = Donja Vežica, Cr = Crikvenica, NV = Novi Vinodolski, Tb = Tribalj, Gr = Grižane, Dm = Dramalj, Se = Selce, Ja = Jadranovo, Kž = Križišće, Bk = Bakarac, BD = Brestova Draga, Br = Bribir, D(O) = Draga (Orlići), Go = Grobnik, Vr = Vrbnik, Do = Dobrinj, Om = Omišalj, Ju = Jurandvor, Šu = Škurinje, De = Drenova, Vi = Viškovo, Ma = Marčelji, Ka = Kastav, GZ = Gornji Zamet, Mt = Matulji, Ru = Rukavac, Ve = Veprinac, Zv = Zvoneća, Op = Opatija, Kl = Klana, Li = Lipa, Lg = Liganj, Tu = Tuliševica, Lo = Lovran, Kj = Kraj, Mo = Mošćenice, Kc = Kalac, Bs = Brseč, Ko = Kožljak, Js = Jasenovik, Pl = Plomin, Vo = Vozilići, Ne = Nedešćina, MG = Mali Golji, La = Labin, GR = Gornji Rabac, Or = Orbanići, Jr = Jurići, Hu = Hrusteti, Pa = Pazin, Be = Beram, Tv = Trviž, Šo = Škopljak, GD = Gologorički Dol (Dol), Ti = Tinjan, Bo = Boljun, Sm = Semić, Er = Erkovčići, RP = Ročko Polje, Pč = Pračana, Kb = Krbavčići, Za = Zamask, Kd = Kaldir, Da = Dragozetići, Bl = Beli, Me = Merag, Va = Valun, Ol = Orlec, Us = Ustrine, Bj = Belej, PK = Punta Križa, Nr = Nerezine, SJ = Sveti Jakov.

Horizontalno su upisane šifre kojima su označeni akcenatski podtipovi i podpodtipovi detaljnije opisani u tekstu radnje.

Tablica 1.

	1.1.	1.2.	1.3.	2.1.	2.2.	2.3.	2.4.	2.5.	3.1.	3.2.	4.1.	4.1.1.	4.1.2.	4.2.	4.2.1.	4.3.	4.3.1.	4.4.	4.4.1.	4.5.	4.5.1.	4.6.	4.7.	4.7.1.	4.8.
Ko	+	+	-	+	+	+	+	-	-	-/+	+	-/+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+
Js	+	+	-	+	+	+	+	-	-	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+
Hr	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+
Zl	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
BD	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Dr	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Tb	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Gr	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-/+	+	-/+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
NV	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Dm	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-/+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Se	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Ja	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Kž	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Bk	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Go	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-/+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Br	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
D(O)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Vr	+	+	-/+	+	+	+	+	-	-	-/+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Do	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-/+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Om	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-/+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+

Ju	+	+	+/+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Cr	+	+	+/+	+	+	+	+	+	+	+/+	+	-/+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Pr	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Po	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Ku	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Šk	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Kr	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
D(T)	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
SK	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Tr	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Ba	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Ko	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
DV	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Kl	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Li	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Šu	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
De	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Vi	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Ma	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Ka	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
GZ	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Mt	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Ru	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Ve	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+
Zv	+	+	+	+	+	+	+/+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+/+	+/+	+/+

2.6.1.1. Kvantitativne analize i interpretacija podataka iz Tablice 1.

Ovako je strukturirana Tablica pogodna za dva tipa kvantitativnih analiza. Prva će se provoditi s aspekta pojedinoga akcenatskoga tipa i to tako da će se uz svaki podtip navesti ukupan broj punktova u kojima je ovjeren, a druga s aspekta konkretnoga govora tako da će se za svaki analizirani punkt navesti točan broj ovjerenih podtipova i podpodtipova. Cilj je prve kvantitativne analize utvrditi koji je akcenatski podtip najbolje očuvan u sjeverozapadnim čakavskim govorima. Iz brojčanih će se omjera posredno moći iščitati podatci o razlozima malobrojnosti ili mnogobrojnosti pojedinoga tipa. Drugoj je analizi cilj izdvojiti punktove u kojima je očuvan najveći broj starih akcenatskih tipova i koji su stoga najbliži ishodišnome sustavu iz kojega su se razvili sjeverozapadni čakavski govori. Budući da je utruće prednaglasnih duljina za akcenatsku tipologiju relevantno samo kada se na nju pomiče silina, u objema će se analizama oznaka – ispisana crvenom bojom (označava staro mjesto naglasaka, ali pokraćenu prednaglasnu duljinu) tretirati kao ovjerenost. Djelomična će se ovjerenost pojedinoga akcenatskoga podtipa, u Tablici 1. označena znakom +/- bilježiti zasebno, nakon navođenja broja punktova s ovjerenim podtipom i znaka +. Tako primjerice broj 56+4 znači da je neki akcenatski podtip ili podpodtip potpuno ovjeren u 56, a djelomično u četiri akcenatska podtipa ili podpodtip. Ispitivanje je obavljeno na ukupno 86 dijalektoloških punktova.

2.6.1.1.1. Kvantitativna analiza udjela zastupljenosti pojedinih akcenatskih podtipova imenica u sjeverozapadnim čakavskim govorima

Akcenatski podtip	Zastupljenost u ukupnome udjelu sjeverozapadnih čakavskih govora
1.1.	86
1.2.	86
1.3.	56 + 2
2.1.	85
2.2.	86
2.3.	86
2.4.	65 + 13
2.5.	54 + 4
3.1.	9 + 7
3.2.	0 + 15
4.1.	14 + 13
4.1.1.	18 + 6
4.1.2.	4
4.2.	78 + 3

4.2.1.	66 + 9
4.3.	79 + 3
4.3.1.	63 + 12
4.4.	81 + 2
4.4.1.	58 + 19
4.5.	69 + 13
4.5.1.	54 + 25
4.6.	67 + 14
4.7.	8 + 73
4.7.1.	28 + 42
4.8.	0 + 6

Interpretacija rezultata

U sjeverozapadnim su čakavskim govorima kao jedinstvenu sustavu najbrojniji akcenatski tipovi 1.1., 1.2, 2.2. i 2.3. ovjereni u svim istraženim mjesnim govorima. Može im se priključiti i podtip 2.1. koji nije ovjeren samo u govoru Berma no to je uvjetovano morfološki jer je u Gmn. najčešći nastavak *-ah*. Zanimare li se sekundarna duljenja i morfološki uvjetovane činjenice, zapravo se radi o dvama podtipovima prvoga ishodišnoga tipa: podtip s kratkim naglaskom na vokalu osnove (u nj ulaze u podtipovi 2.1., 2.2. i 2.3.) i podtip s dugim silaznim na vokalu osnove. Iz njihove je rasprostranjenosti, ali i podrijetla imenica koje u nj ulaze (radi se i o većem broju imenica koje nisu slavenskoga podrijetla i koje su kasnije preuzete u sustav) razvidno je da se radi o podtipovima s osobitim adaptivnim kapacitetom. U nj ulaze i imenice koje su primarno bile dijelom nekoga drugoga akcenatskoga podtipa, ali su kao rezultat proširene tendencije za paradigmatskim ujednačavanjem mjesta naglasaka postale dijelom prvoga akcenatskoga tipa. Broj je punktova sa stalnim zavnutim naglaskom na osnovi (56 + 2) manji što je uvjetovano dokinućem opreke po intonaciji. Po zastupljenosti dalje slijede imenice četvrtoga akcenatskoga tipa. U čak 81 mjesnome je govoru potpuno i u dvama djelomično ovjeren podtip 4.4. što ga čine imenice ženskoga roda s pretežitim mjestom naglasaka na nastavku. Slijede podtipovi 4.3. (79 + 3) i 4.2. (78 + 3) s imenicama muškoga roda, također pretežita mjesta naglasaka na nastavku te 4.5. (69 + 13) s imenicama ženskoga roda tipa *nogã*. Za razliku od ostalih podtipova četvrtoga akcenatskoga tipa ovaj potonji ima najveći broj punktova s djelomičnom ovjerenošću. Razlog je tomu činjenica što u ovome akcentskome podtipu alternira mjesto naglasaka na osnovi i nastavku (Njd. *nogã* : Ajd. *nõgu/nõgo*) pa do ujednačavanja mjesta naglasaka na osnovi nerijetko dolazi i u oblika u kojih je silina primarno na nastavku. Usporedi li se zastupljenost ovih podtipova i njihovih podpodtipova vidi se znatno veći broj djelomično ovjerenih u podpodtipovima no u podtipovima. Ti omjeri iznose: 4.2.

(3:9); 4.3. (3:12); 4.4. (2:19); 4.5. (13:25). Budući da se podpodtipovi od podtipova razlikuju postojanjem prednaglasne duljine na vokalu osnove, moguće je egzaktno dokazati da je pomicanje siline znatno češće na prednaglasnu duljinu no na prednaglasnu kračinu. U većini je sjeverozapadnih čakavskih govora (67 + 14) dobro očuvan i zaseban akcenatski podtip imenica i-deklinacije, ali razmjerno velik broj punktova s djelomičnom ovjerenošću svjedoči o sve snažnijoj tendenciji ujednačavanja mjesta naglasaka na osnovi i u LIjd. Dalje slijede imenice 2.4. ženskoga i 2.5. srednjega roda. Ti se parametri mogu relativizirati jer su kao i u 2.1. podtipa uvjetovani morfološki tipom nastavka Gmn. za 2.4. podtip i stupnjem dokinuća opreke po intonaciji za podtip 2.5. U ishodišnom je sustavu i u tim dvama podtipovima najvjerojatnije ovjerenosti bila potpuna.

Zasebnu skupinu unutar četvrtoga akcenatskoga tipa čine imenice srednjega roda tipa *selö* i *krilö* što čine 4.7. podtip i njegov 4.7.1. podpodtip. Kvantitativni je odnos podtipa i podpodtipa tu posve specifičan i dijametralno oprečan onome u prethodno opisanih podtipova: broj je mjesnih govora s potpunom ovjerenošću veći i podpodtipa (28) no u podtipa (8), a broj mjesnih govora s djelomičnom ovjerenošću veći u podtipa (73) no u podpodtipa (42). Razlog je tomu vrlo slaba ovjerenost izvornoga podtipa: on je očuvan samo u nekim arhaičnim središnjim istarskim govorima. U većini je sjeverozapadnih čakavskih govora nastupilo paradigmatsko ujednačavanje mjesta naglasaka na nastavku u množini prema paradigmi jednine. Takvi su punktovi u Tablici 1. označeni znakom +/- i broje se kao djelomično ovjereni.

Po ovjerenosti se u malome broju mjesnih govora izdvajaju akcenatski podtip 3.1. te 4.1. s podpodtipovima 4.1.1. i 4.1.2. Gledano dijakronijski radi se o jednome akcenatskome podtipu razvijenu iz praslavenskoga c-tipa imenica muškoga roda. U nešto su više mjesnih govora ovjereni tipovi 4.1. i 4.1.1. u koji ulaze jednosložne imenice. Dvosložne imenice ulaze u tipove 3.1. i 4.1.2. i ovjereni su samo u 9, odnosno, u 4 mjesna govora. Sve podtipove izuzev 4.1.2. karakterizira i velik broj mjesnih govora s djelomičnom ovjerenošću zbog čega se u budućemu jezičnome razvoju može pretpostaviti daljnje smanjenje broja punktova u kojima su ovi podtipovi ovjereni.

U reliktima su zabilježeni podtipovi imenica srednjega roda 3.2. i 4.8. U niti u jednome od istraženih punktova nisu potpuno ovjereni, a djelomično su ovjereni u 15 (podtip 3.2.) i 6 (podtip 4.8.) mjesnih govora. Njihov će broj i dalje opadati i prvi će nestati s popisa akcenatskih tipova u kakvim kasnijim istraživanjima.

Prema udjelu zastupljenosti pojedinih akcenatskih tipova u sjeverozapadnim čakavskim govorima izdvajaju se okvirno tri skupine. Prvu skupinu čine svi podtipovi prvoga i najveći broj podtipova drugoga

akcenatskoga tipa i ona je najzastupljenija među suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima. Drugu skupinu čine podtipovi 4.2., 4.3., 4.4., 4.5., 4.6. i 4.7. s odgovarajućim podpodtipovima i također su dobro zastupljeni u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima. Treću skupinu čine podtipovi 3.1. i 4.1. s pripadajućim podpodtipovima koji su slabo zastupljeni, dok podtipovi 3.2. i 4.8. nisu potpuno ovjereni niti u jednome suvremenome sjeverozapadnome čakavskome govoru.

2.6.1.1.2. Kvantitativna analiza zastupljenosti ukupnoga broja akcenatskih tipova imenica u pojedinačnim sjeverozapadnim čakavskim mjesnim govorima

Analiza se provodi na 86 mjesnih govora u kojima može biti ovjeren najviše 18 podtipova i 7 podpodtipova, što ukupno čini broj 25. Djelomična će se ovjerenost označavati zasebnim brojem iza znaka + koji slijedi broju potpuno ovjerenih podtipova ili podpodtipova.

Mjesni govor	Ukupan broj ovjerenih podtipova i podpodtipova
Kožljak	9 + 6
Jasenovik	8 + 3
Hreljin	17 + 1
Zlobin	16 + 2
Brestova Draga	12 + 6
Drivenik	17 + 2
Tribalj	17 + 5
Grižane	16 + 6
Novi Vinodolski	17 + 3
Dramalj	18 + 3
Selce	13 + 5
Jadranovo	17 + 2
Križišće	17 + 1
Bakarac	16 + 3
Grobnik	21 + 3
Bribir	8 + 1
Draga (Orlići)	6 + 1
Vrbnik	12 + 9
Dobrinj	16 + 5
Omišalj	16 + 5
Jurandvor	15 + 7
Crikvenica	17 + 5
Praputnjak	17 + 2
Ponikve	17 + 2

Kukuljanovo	18 + 2
Škrljevo	18 + 2
Krasica	17 + 2
Draga (Tijani)	14 + 4
Sveti Kuzam	14 + 4
Trsat	14 + 4
Bakar	13 + 4
Kostrena	13 + 5
Donja Vežica	13 + 5
Klana	16 + 3
Lipa	9 + 5
Škurinje	17 + 2
Drenova	16 + 3
Viškovo	14 + 5
Marčelji	17 + 3
Kastav	17 + 3
Gornji Zamet	17 + 2
Matulji	17 + 3
Rukavac	17 + 3
Veprinac	17 + 3
Zvoneća	17 + 3
Opatija	13 + 7
Liganj	16 + 2
Tuliševica	16 + 4
Lovran	17 + 3
Kraj	16 + 3
Mošćenice	17 + 2
Kalac	17 + 2
Brseč	13 + 2
Plomin	10 + 6
Vozilići	9 + 7
Nedešćina	10 + 6
Mali Golji	10 + 6
Labin	9 + 6
Gornji Rabac	12 + 3
Orbanići	19
Jurići	18 + 1
Hrusteti	19
Pazin	15 + 4
Beram	13 + 3
Škopljak	17
Gologorički Dol (Dol)	14 + 2
Trviž	6 + 4

Tinjan	8
Boljun	17 + 2
Semić	17 + 4
Erkovčići	16 + 3
Ročko Polje	16 + 3
Krbavčići	15 + 4
Pračana	16 + 2
Zamask	11 + 2
Kaldir	6 + 4
Dragozetići	19 + 3
Beli	19 + 3
Merag	19 + 3
Valun	20 + 4
Orlec	20 + 4
Ustrine	19 + 4
Belej	19 + 3
Punta Križa	19 + 1
Nerezine	19 + 1
Sveti Jakov	19 + 1

Interpretacija rezultata

U interpretaciji će se rezultata primarno uzeti u obzir broj potpuno ovjerenih akcenatskih podtipova i podpodtipova. Time se izjednačuju mjesni govori s rezultatom 20+1 s onima s rezultatom 20+5 što nije posve ispravno jer znači da je u potonjemu fiktivnome mjesnome govoru, usprkos jednakome broju potpuno ovjerenih podtipova i podpodtipova, veći broj djelomično ovjerenih podtipova i podpodtipova, a tretiraju se jednako. Međutim, bilo koja statistička analiza ima dozu uopćavanja i generaliziranja, a osobito kada se ona primjenjuje na neke lingvističke značajke koje u konkretnim mjesnim govorima često alterniraju oviseći pritom o nizu čimbenika, od emocionalnoga statusa govornika, njegova odnosa prema ispitivaču, starosti i stupnju kompetencije govornika, izloženosti standardnome jeziku, mjestu ispitivanja i dr. Stoga će se u mjesni govori grupirati u pojedine skupine prema broju potpuno ovjerenih akcenatskih tipova i podtipova, poštujući pritom, bez obzira na broj djelomično ovjerenih akcenatskih podtipova i podpodtipova, pripadnost skupini govora.

- 21 je akcenatski podtip i podpodtip ovjeren samo u govoru Grobnika
- 20 je akcenatskih podtipova i podpodtipova ovjereno samo u središnjim creskim govorima Valuna i Orleca (20 + 4)
- 19 je akcenatskih podtipova i podpodtipova ovjereno u:
  - a) žminjskim govorima Orbanića i Hrusteta (19),

- b) creskim i sjevernoločinskim govorima mjesta imenom Ustrine (19 + 4); Dragozetići, Beli, Merag, Belej (19 + 3); Punta Križa, Nerezine, Sveti Jakov (19 + 1).
- 18 je akcenatskih podtipova i podpodtipova ovjereno u:
  - a) žminjskome govoru Jurića (18 + 1),
  - b) ikavsko-ekavskome govoru Dramlja (18 + 3),
  - c) trsatsko-bakarskim govorima Kukuljanova i Škrljeva (18 + 2).
- 17 je akcenatskih podtipova i podpodtipova ovjereno u:
  - a) ikavsko-ekavskim govorima mjesta imenom Tribalj (17 + 5); Novi Vinodolski (17 + 3); Drivenik, Jadranovo (17 + 2); Hreljin, Križišće (17 + 1),
  - b) trsatsko-bakarskim govorima Crikvenice (17 + 5); Praputnjaka, Ponikava, Krasice (17 + 2),
  - c) sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom Marčelji, Kastav, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Lovran (17 + 3); Škurinje, Gornji Zamet, Mošćenice, Kalac (17 + 2),
  - d) središnjim istarskim govorima pazinskoga tipa (u govoru Škopljaka (17)); boljuskoga tipa (u govoru Semića (17 + 4) i Boljuna (17 + 2)).
- 16 je akcenatskih podtipova i podpodtipova ovjereno u:
  - a) ikavsko-ekavskim kopnenim govorima Grižana (16 + 6), Bakarca (16 + 3), Zlobina (16 + 2),
  - b) krčkim govorima Dobrinja i Omišlja (16 + 5),
  - c) rubnom ikavskom govoru Klane (16 + 3),
  - d) sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom Tuliševica (16 + 4); Drenova, Kraj (16 + 3); Liganj (16 + 2),
  - e) buzetskim govorima Erkovčića, Ročkoga Polja (16 + 3), Pračane (16 + 2).
- 15 je akcenatskih podtipova i podpodtipova ovjereno u:
  - a) krčkome govoru Jurandvora (15 + 7),
  - b) središnjemu istarskome govoru pazinskoga tipa, u govoru Pazina (15 + 4),
  - c) buzetskome govoru Krbavčića (15 + 4).
- 14 je akcenatskih podtipova i podpodtipova ovjereno u:
  - a) trsatsko-bakarskim govorima Drage (Tijani), Svetoga Kuzma, Trsata (14 + 4),
  - b) sjeveroistočnom istarskom govoru Viškova (14 + 5),
  - c) središnjemu istarskome govoru pazinskoga tipa, u govoru Gologoričkoga Dola (Dol) (14 + 2).

- 13 je akcenatskih podtipova i podpodtipova ovjereno u:
  - a) ikavsko-ekavskome kopnenome govoru Selca (13 + 5),
  - b) trsatsko-bakarskim govorima Kostrene, Donje Vežice (13 + 5); Bakra (13 + 4),
  - c) u sjeveroistočnim istarskim govorima Opatije (13 + 7) i Brseča (13 + 2),
  - d) središnjemu istarskome govoru pazinskoga tipa, u govoru Berma (13 + 3).
- 12 je akcenatskih podtipova i podpodtipova ovjereno u:
  - a) gorskokotarskome govoru Brestove Drage (12 + 6),
  - b) krčkome govoru Vrbnika (12 + 9),
  - c) središnjemu istarskome govoru labinskoga tipa, u govoru Gornjega Rapca (12 + 3).
- 11 je akcenatskih podtipova i podpodtipova ovjereno samo u:
  - središnjemu istarskome govoru motovunskoga tipa, u govoru Zamaska (11 + 2).
- 10 je akcenatskih podtipova i podpodtipova ovjereno u:
  - središnjim istarskim govorima labinskoga tipa, u govoru Plomina, Nedešćine i Malih Golji (10 + 6).
- 9 je akcenatskih podtipova i podpodtipova ovjereno u:
  - a) istarskome ikavsko-ekavskome govoru Kožljaka (9 + 6),
  - b) rubnome ekavskome govoru Lipe (9 + 5),
  - c) središnjim istarskim govorima labinskoga tipa, u govoru Vozilića (9 + 7) i Labina (9 + 6).
- 8 je akcenatskih podtipova i podpodtipova ovjereno u:
  - a) istarskome ikavsko-ekavskome govoru Jasenovika (8 + 3),
  - b) ikavsko-ekavskome kopnenome govoru Bribira (8 + 1),
  - c) središnjim istarskim govorima pazinskoga tipa, u govoru Tinjana (8).
- 6 je akcenatskih podtipova i podpodtipova ovjereno u:
  - a) ikavsko-ekavskome kopnenome govoru Drage (Orlići) (6 + 1),
  - b) središnjim istarskim govorima pazinskoga tipa, u govoru Trviža (6 + 4) i motovunskoga tipa, u govoru Kaldira (6+4).

Prema ovome istraživanju najveći je broj ishodišnojezičnih akcenatskih podtipova i podpodtipova očuvan u grobničkoj skupini govora, u žminjskim govorima te u creskim i sjevernoločinskim govorima. Slijede govori trsatsko-bakarske skupine i kopneni ikavsko-ekavski govori među kojima postoje odstupanja u broju ovjerenih podtipova. Tako je među trsatsko-bakarskim govorima najveći broj podtipova ovjeren u govorima Kukuljanova i Škrljeva, potom u

susjednim istočnijim govorima Praputnjaka, Ponikava i Krasice, te u dislociranome govoru Crikvenice, slijede nešto južniji susjedni govori Drage (Tijani), Svetoga Kuzma i Trsata. Najmanje je ovjerenih akcenatskih podtipova, a time i najviše inovacija među govorima trsatsko-bakarskoga tipa zabilježeno u Kostreni, Donjoj Vežici i Bakru.

Od ikavsko-ekavskih govora smještenih na kopnu sjeverozapadnije od Novoga Vinodolskoga i jugoistočnije od Grobnika najviše je akcenatskih podtipova očuvano u govoru Crikvenici susjednoga Dramlja, slijedi nešto sjeverniji govor Jadranova, te govori vinodolskoga tipa (Novi Vinodolski Tribalj i Drivenik, a može im se pridružiti i govor Grižana s tek jednim podtipom manje, ali velikim brojem (čak 6) djelomično ovjerenih podtipova), slijede govori Križišća i Hreljina koji ih teritorijalno kontinuiraju na sjeverozapadu. Nešto je manji broj podtipova ovjeren i govorima Bakarca i Zlobina koji se nalaze na zapadnome, odnosno sjevernome rubu prostora što ga u Hrvatskome primorju zauzimaju ikavsko-ekavski govori. Rubni se smještaj naselja Brestova Draga u Gorskome kotaru ogleda i u manjemu broju ovjerenih podtipova. Od svih se spomenutih ikavsko-ekavskih govora bitno izdvajaju govori Drage (Orlići) i Bribira koji s najmanjim zabilježenim brojem ovjerenih podtipova i podpodtipova.

Među krčkim govorima brojem ovjerenih je akcenatskih podtipova i podpodtipova najveći u govorima Omišlja i Dobrinja (16), slijedi govor Jurandvora s tek jednim ovjerenim podtipom manje, a najmanji je broj podtipova i podpodtipova ovjeren u govoru Vrbnika (12), no taj se govor izdvaja velikim brojem djelomično ovjerenih podtipova (9) iz čega se iščitava podatak o većem stupnju starine no što to sugerira broj potpuno ovjerenih punktova.

Većina ikavsko-ekavskih govora smještenih na istarskome poluotoku ne ulazi u skupinu sjeverozapadnih čakavskih. Za razliku od njih metatonija je potvrđena u dvama punktovima smještenim podno Učke, Kožljaku i Jasenoviku. U njima je ovjeren mali broj akcenatskih podtipova i podpodtipova: u govoru Kožljaka 9, a u govoru Jasenovika 8.

U skupinu bi arhaičnijih govora, s po sedamnaest ovjerenih podtipova ulazila glavnina sjeveroistočnih istarskih govora (Marčelji, Kastav, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Lovran, Škurinje, Gornji Zamet, Mošćenice, Kalac), a slijede govori Tuliševice, Lignja, Kraja i Drenove, potom govor Viškova i na koncu kao najinovativniji govori su oni Opatije i Brseča. Zbog velikoga broja djelomično ovjerenih podtipova mjesni je govor Opatije konzervativniji no što se to može iščitati iz obih brojevnih podataka. Cjelinu sjeveroistočnih istarskih govora karakterizira akcenatska konzervativnost. Inovacije su u dvama govorima smještenim sjevernije od Rijeke (od kojih je Drenova danas već gotovo njegov dio); u govorima lovranskoga tipa Tuliševice i Lignja one su djelomično

uvjetovane ponešto različitim morfološkim sustavom; dok inovacije u govorima Kraja i, osobito, Brseča upućuju na njihovu vezu s govorima labinskoga tipa.⁷⁰¹

Na sjevernome je rubu prostora što ga zauzimaju teritorijalno kompaktni sjeveroistočni istarski govori smješteno mjesto Lipa govor kojega se brojem ovjerenim akcenatskih podtipova bitno razlikuje od susjednih govora. U njemu je ovjeren samo 9 podtipova što u jezičnome smislu potvrđuje njegov rubni status.

Središnji istarski govori kao lingvistička cjelina⁷⁰² pokazuju velik raspon u zastupljenosti pojedinih podtipova, kako u cjelini, tako i unutar pojedinih skupina govora (boljunska, motovunska, pazinska, labinska i žminjska). Žminjska se skupina govora bitno izdvaja od ostalih ujednačenošću među pojedinim govorima koji u nju ulaze i velikim brojem ovjerenih podtipova i podpodtipova. Promatra li se ostatak središnjih istarskih govora kao cjelina, ona ima više inovativnih značajki u akcenatskoj tipologiji imenica od glavnine govora smještenih s istočne strane Učke, a raspon ovjerenosti podtipova ide od 17 u govorima boljenskoga tipa do najmanjega potvrđena broja ovjerenih podtipova (6) u pazinskome govoru Trviža. Stupanj se ovjerenosti akcenatskih podtipova razlikuje po pojedinim skupinama govora. Najarhaičniji su središnji istarski govori s najvećim brojem ovjerenih podtipova (17), uz izuzeće žminjskih govora, oni boljenskoga tipa, te najistočniji pazinski govor Škopljaka. Premda nisu dijelom središnjih istarskih govora, čak niti ekavskoga dijalekta, bužetski govori predstavljaju teritorijalni, ali i akcenatski kontinuitet sa šesnaest ovjernih podtipova. Govori se pazinskoga tipa dalje diferenciraju, pa je u govoru Pazina ovjeren 15, u govoru Gologoričkoga Dola (Dola) 14, a u govoru Berma 13 akcenatskih podtipova i podpodtipova. Najinovativniji su govori pazinskoga tipa govor Tinjana i Trviža smješteni na samome rubu prostora što ga zauzimaju pazinski govori. Za razliku od pazinskih govora koji pokazuju znatnu diferencijaciju u akcenatskoj tipologiji, labinski su govori monolitniji i imaju 10, odnosno 9 ovjerenih podtipova. Nešto se većim brojem ovjerenih podtipova izdvaja tek govor Gornjega Rapca (12). Stoga je za labinske govore moguće zaključiti da su akcenatski inovativniji kako od susjednih središnjih istarskih, tako i od cjeline sjeverozapadnih čakavskih govora. Valja još podsjetiti da je znatan dio labinskih govora smještenih na poluotoku između Rapca sa sjeverne i Raše s južne strane jednoakcenatski što svjedoči o novijim akcenatskim tendencijama. S obzirom na dosege duljenja u otvorenim slogovima,

⁷⁰¹ Na tu vezu s govorima labinskoga tipa upućuju i promjene u kvaliteti vokala te dokinuće opreke po intonaciji u mjesnome govoru Brseča.

⁷⁰² O razlozima za takvu klasifikaciju unutar ekavskoga dijalekta i fonološkim i morfološkim značajkama toga podsustava vidi u Vranić, S. (1999.a:397-408).

osobito u govoru Labina, moguće je pretpostaviti dalje širenje te nove akcenatske izoglose.

Akcenatski su divergentni i govori motovunske skupine. Govor je Zamaska s 11 ovjerenih podtipova nešto bliži buzetskim govorima, dok je u govoru Kaldira, uz govor Trviža, zabilježeno samo šest podtipova, najmanje među svim sjeverozapadnim čakavskim govorima.

Mjesni se govor Klane od svih navedenih razlikuje ikavskim refleksom jata. Za razliku od toga divergentnoga ostvaraja, prema većini je ostalih jezičnih značajki on dijelom sjeverozapadnih čakavskih govora.⁷⁰³

2.6.2. Zaključak

S obzirom na prikupljene i interpretirane podatke o akcenatskim tipovima imenica u sjeverozapadnim čakavskim govorima moguće je izvesti dva zasebna zaključka: jedan o stanju u sinkroniji, a drugi o dijakronijskome razvoju akcenatskih tipova. Kako su podatci o dijakroniji iščitavani iz podataka o suvremenome stanju na terenu na kojemu su petrificirani različiti stupnjevi jezičnoga razvoja, od onih najstarijih do onih potpuno inovativnih, zaključak će se o dijakroniji akcenatskih tipova u skladu s metodom dedukcije izvesti nakon zaključka o stanju u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima.

2.6.2.1. Zaključak o stanju u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima

Starina se nekoga akcenatskoga tipa i podtipa utvrđivala iz odnosa akcenatskih značajki u istraživanome mjesnome govoru i onih ovjerenih u arhaičnim mjesnim govorima vrstom i mjestom naglaska podudarnim s pretpostavljenom akcenatskom tipologijom ponuđenom u opisu svakoga akcenatskoga podtipa. Pritom se stanje u analiziranome mjesnome govoru može potpuno ili djelomično (u sustavima s dokinutom oprekom po intonaciji, prema metodološkim načelima navedenim u uvodu ovoga poglavlja) preklapati s pretpostavljenim i ovjerenim opisom ili se od njega može razlikovati. Razlike se iščitavaju u dva smjera: inovativnome, kada je opsevirovano stanje novije u odnosu na ono ponuđeno u opisu, ili

⁷⁰³ Autorica monografije o govorima Klane i Studene I. Lukežić osim sjevernočakavske metatonije kao jezičnu značajku zbog koje su ti govori sjeverozapadno čakavski navodi i: zamjenicu *ki*, redukciju *v* unutar sljedova sa sonantom *r*, zanijekane oblike prezenta, sintaktičku distribuciju kratkih zamjениčkih i glagolskih oblika, apokopirani oblik 3. lica jednine svršenoga prezenta glagola *biti*, primjere izostanka jotacije suglasnika *t*, oblike zamjenica, proširak osnove u hipokoristika muškoga roda i iz njih izvedenih pridjeva, supstituciju fonema *lj* > *j*, prijedlog *z* < *s*, *iz*, te leksik i sintaktičke strukture. Detaljnije o svakoj od tih značajki vidi u: Lukežić, I. (1998:98-120).

konzervativnome, kada je opservirano stanje starije od onoga ponuđeno u opisu i ovjereno u većini punktova. Razlika je među stanjem pretpostavljenim u Upitniku za utvrđivanje akcenatskih tipova imenica konstruiranu prema akcenatskome stanju u trima arhaičnim mjesnim govorima, Grobnika, Kastva i Novoga Vinodolskoga i onoga koje je proizišlo sumiranjem rezultata po provedenome terenskome istraživanju u devedesetak punktova potvrđena samo u dvama podtipovima, oba imenica srednjega roda. Za imenice je akcenatskoga podtipa 4.7. (*selö*, *čelö*, *staklö* i dr.) u Upitniku pretpostavljeno isto mjesto i vrsta naglaska u svim oblicima jednine i množine izuzev GLImn. (*selö:selä*). Takvo je stanje potvrđeno u najvećem broju sjeverozapadnih čakavskih govora, ali je u žminjskim govorima potvrđena alternacija u mjestu i vrsti naglaska među paradigmama jednine i množine (*selö:sieä*). Usporedbom s praslavenskom akcenatskom tipologijom utvrđeno je da je to starije jezično stanje, a da se ne radi o kakvim sekundarnim akcenatskim promjenama, utvrđeno je analizom strukture tih govora.⁷⁰⁴ Stoga je u radnji, poštujući metodološki kriterij da će se za svaki podtip opisivati najstarije ovjereno akcenatsko stanje na terenu, izmijenjena ta odrednica postavljena u Upitniku. Isto je potvrđeno i u imenica akcenatskoga tipa 4.8. (*ime*, *sěme/sime*, *brěme/brime*, *vrěme/vrime* i dr.) za koje je Upitnikom pretpostavljena alternacija mjesta i vrste naglaska u paradigmi jednine i množine (*ime:imenā*, *sěme/sime:semenā/simenā*, *vrěme/vrime:vremenā/vrimenā*). Ta je alternacija očuvana u svega nekoliko mjesnih govora i to niti u jednome govoru sustavno već uvijek u supostojanju s ostvarajem naglašenim kratkim naglaskom na prvome vokalu osnove u svim oblicima ili na proširku osnove *-en-* također u svim oblicima. Usporedbom s praslavenskom tipologijom utvrđeno je da su već u završnoj fazi toga jezika imenice stare n-deklinacije srednjega imale mogućnost trojnoga ostvaraja u oblicima množine. Takvo je akcenatsko stanje preuzeto kao ishodišno u onaj sustav iz kojega će se razviti svi sjeverozapadni čakavski govori, pa je stoga ono postavljeno kao ishodišno u opisu akcenatskoga tipa 4.8. i time se razlikuje od onoga pretpostavljena u Upitniku na temelju stanja u grobničkom, novljanskom i kastavskom govoru. U svim je ostalim akcenatskim tipovima odnos među Upitnikom pretpostavljenim i na terenu ovjerenim stanjem neizmijenjeno. **Stoga su opisi akcenatskih tipova imenica u sjeverozapadnim čakavskim govorima ponuđeni u ovoj radnji ujedno i**

⁷⁰⁴ Pod sekundarnim se promjenama misli na eventualna duljenja vokala na koji je sekundarno prenesena silina (*selä* > **sěla* > *sieä*) što je ovjereno i u drugim mjesnim govorima (usp. odlomak naskovljen *Stratifikacija* akcenatskoga tipa 4.7.). Budući da prijenos siline na proklitiku niti njezino duljenje nisu ovjereni u žminjskim govorima, vjerojatno će biti da se radi o najstarijem očuvanom akcenatskom tipu među svim sjeverozapadnim čakavskim govorima.

najstariji očuvani akcenatski tipovi nastali nakon raspada praslavenskoga jezika, ishodišni za onaj dio starohrvatskoga jezika iz kojega će se razviti sjeverozapadni čakavski govori.

U suvremenim su sjeverozapadnim čakavskim govorima potvrđena četiri akcenatska tipa s različitim brojem podtipova. Uzevši u obzir kriterij mjesta i vrste naglaska prvi akcenatski tip čine tri podtipa: 1.1. s kratkim naglaskom na svim oblicima osnove; 1.2. s dugim silaznim naglaskom na svim oblicima osnove i 1.3. sa zavnutim naglaskom na svim oblicima osnove. Imenice koje ulaze u drugi akcenatski podtip imaju također stalno mjesto naglaska na osnovi, ali alternira vrsta naglaska. Razlikuje se pet podtipova, s time da imenice muškoga roda čine 2.1., 2.2. i 2.3. podtip. U podtip 2.4. ulaze imenice ženskoga, a podtip 2.5. imenice srednjega roda. Treći akcenatski tip ima samo dva podtipa: 3.1. u koji ulaze imenice muškoga roda i 3.1. s imenicama srednjega roda. Oba su ta podtipa malobrojna primjerima za ovjeravanje i punktovima u kojima su ovjereni. Četvrti je akcenatski tip najbrojniji podtipovima zbog različitih mogućnosti kombinacija u mjestu i vrsti naglaska. Potvrđena su tri podtipa imenica muškoga roda (4.1., 4.2. i 4.3.) s odgovarajućim podpodtipovima (4.1.1.; 4.1.2.; 4.2.1.; 4.3.1.); tri podtipa imenica ženskoga roda (4.4.; 4.5.; 4.6.) s odgovarajućim podpodtipovima (4.4.1.; 4.5.1.) i dva podtipa imenica srednjega roda (4.7.; 4.8.) s podpodtipom 4.7.1.

Nejednaka je i distribucija s obzirom na rodove pa su tako imenice muškoga roda dijelom svih četiriju akcenatskih tipova s potvrdama u trima podtipovima 1. i 2. tipa, jednim podtipom trećega tipa i trima podtipovima četvrtoga tipa sa čak četirima svojim podpodtipovima. Imenice muškoga roda dakle ulaze ukupno u deset podtipova i četiri podpodtipa. Imenice ženskoga roda također imaju potvrde u svim trima podtipovima 1. tipa. U drugome tipu participiraju sa samo jednim podtipom. Za ovoga istraživanja nisu potvrđene imenice ženskoga roda koje bi bile dijelom trećega akcenatskoga tipa, a u četvrti tip ulaze trima podtipovima i dvama podpodtipovima. Imenice ženskoga roda dakle imaju ukupno sedam podtipova i dva podpodtipa. Imenice srednjega roda ulaze u sva tri podtipa prvoga akcenatskoga tipa s tom ogradom da je cjelovita paradigma, misleći pritom na oblike jednine i množine, potvrđena samo u 1.1. podtipu, dok podtip 1.2. čine samo imenice u jednini, a podtip 1.3. samo imenice u množini zbog čega se mogu dovesti u vezu s imenicama 2.5. podtipa s cjelovitom i akcenatski tako neujednačenom paradigmom. To je ujedno jedini podtip drugoga tipa. Jedan se podtip potvrđuje i u 3. tipu s time što je rijedak brojem primjera i mjesnih govora u kojima je još očuvan. U četvrtome su tipu dva podtipa imenica srednjega roda s jednim podpodtipom. To ukupno čini pet podtipova i jedan podpodtip ili sedam podtipova, uzmu i se u obzir

podtipovi 1.2. i 1.3. Akcenatskim su podtipovima među sjeverozapadnim čakavskim govorima najrazvedenije imenice muškoga roda, potom slijede imenice ženskoga i na koncu su imenice srednjega roda.

U sjeverozapadnim se čakavskim govorima inovacije najvećma odnose na akcenatski inventar naglašenih i nenaglašenih prozodema. Najčešća mijena naglašenih prozodema odnosi se na potpuno ili djelomično dokinuće opreke po intonaciji, dok se mijene nenaglašenih prozodema odnose samo na nenaglašenu duljinu, a posljedica su dokinuća opreke po kvantiteti na nenaglašenim slogovima, najprije onima iza, a potom i onima ispred naglaska. Naprotiv, promjene su mjesta naglaska znatno rjeđe. Ako su potvrđene, uvijek su regresivne i znatno češće na dugi prethodni slog. Dokaz su tome kvantitativni odnosi podtipova i podpodtipova četvrtoga akcenatskoga tipa. Naime, akcenatski se tipovi 4.2., 4.3., 4.4. i 4.5.⁷⁰⁵ od svojih podpodtipova 4.2.1., 4.3.1., 4.4.1. i 4.5.1. razlikuju postojanjem prednaglasne duljine na vokalu osnove u podpodtipovima. Izdvojeni su upravo zbog mogućnosti pomaka siline i njegova evidentiranja. Da pomaka nema, u Tablici 1. bi u obama stupcima (podtipa i podpodtipa) bile oznake +. Stoga je za praćenje trenda pomaka siline na dugu penultimu tablični prikaz relevantan, uz ogradu da su znakom – i +/- označeni i oni punktovi u kojima se čuva staro akcenatsko mjesto, ali je prednaglasna duljina djelomično ili potpuno pokraćena. Posebnost je takvih punktova istaknuta crvenom bojom, premda oni za ovu analizu nisu relevantni. Navedenu tezu potvrđuje veći broj mjesnih govora s ovjerenim podtipovima no što je to broj mjesnih govora s ovjerenim podpodtipovima. Ti su odnosi ovakvi: 4.2. : 4.2.1. = 78 : 66; 4.3. : 4.3.1. = 79 : 63; 4.4. : 4.4.1. = 81 : 58; 4.5. : 4.5.1. = 69 : 54. Iz njih je razvidno da je pomak je siline na dugu penultimu (iščitava se kroz podpodtipove) češći od onoga na kratku penultimu (iščitava se kroz podtipove).

Prijenos siline na dugu penultimu je trajan postupak s nejednakim rješenjima u sjeverozapadnim čakavskim govorima. Najprije se silina pomiče s nastavka na osnovu, a tek potom unutar osnove. Dakle, moguće je i ovjereno supostojanje ostvaraja *dōlčič*, Gjd. *dōlčiča*, ali *dolāc*, Gjd. *dōlca/dōlca* (< *dōlcā*).

U sjeverozapadnim je čakavskim govorima zamjetna i tendencija paradigmatškoga ujednačavanja mjesta naglaska. Najrazvidnija je rezultatom i dosezima u akcenatskim tipovima 3.1., te 4.1. i njegovim podpodtipovima 4.1.1. i 4.1.2. specifičnim po kratkome naglasku na

⁷⁰⁵ Premda ima odgovarajući podpodtip, podtip se 4.7. ovdje ne navodi zbog specifičnosti u razinama ostvaraja i malobrojnosti punktova u kojima je ovjereno najstarije akcenatsko stanje. O tome vidi više u odlomku naslovljenu Zaključak podtipa 4.7. i podpodtipa 4.7.1.

nastavku⁷⁰⁶ u Ljd. (*kamīkū, grādū, brođū, mesēcū/misēcū*). Tendencija je da se i u tom obliku silina povuče na dugi ili kratki vokal osnove čime je paradigma ujednačena mjestom i vrstom naglaska. O rasprostranjenosti te tendencije svjedoči vrlo mali broj punktova u kojima je ovjereno starije akcenatsko stanje: podtip 3.1. ovjeren je u samo 16 punktova (od čega ih je 7 s djelomičnim ostvarajem); podtip 4.1. ovjeren je u 27 punktova, od čega ih je čak 13 s djelomičnim ostvarajem; akcenatski podpodtip 4.1.1. je ovjeren u 24 punkta, od čega ih je 6 s djelomičnim ostvarajem; a akcenatski je podpodtip 4.1.2. ovjeren samo u 4 mjesna govora. Iz ovih se brojki može iščitati i podatak o većem stupnju očuvanja staroga mjesta naglaska u Ljd. u imenica s jednosložnom osnovom (4.1. i 4.1.1) od onih s višesložnom osnovom (3.1. i 4.1.2.) što je i razumljivo s obzirom na pomak siline za dva sloga. Ista je tendencija paradigmatskoga ujednačavanja zamjetna i u akcenatskome podtipu 4.2. i 4.3. i njihovim podpodtipovima u kojih su u GLImn. zabilježene dublete s mjestom naglaska na osnovi i mjestom naglaska na nastavku (GLImn. *stōlīh/stolīh*, Imn. *stōli/stoli*). Navedene su dublete potvrda velike starosti te tendencije jer je već u posljednjoj fazi praslavenskoga jezika u kojemu su navedeni akcenatski tipovi bili dijelom b-tipa sa silinom na posljednjem vokalu osnove, potvrđen i noviji ostvaraj sa silinom na nastavku nastali analogijom prema ostalim oblicima u kojima je silina progresivno pomaknuta na nastavak (Nm. **stōli > stoli*, pa onda i GLImn. *stōlīh > stolīh*). Supostojanje je tih dvaju oblika zabilježeno u većini sjeverozapadnih čakavskih govora. Isto se može ovjeriti i u akcenatskome tipu 4.7. (tip *selō:selā*) u kojem se u cijeloj paradigmi množine silina s osnove (Nm. *siēla > selā*) pomiče na nastavak prema svim oblicima jednine. Stariji je ostvaraj očuvan samo u žminjskim govovima i to uz supostojanje novijih.⁷⁰⁷ Progresivni pomak siline nije potvrđen u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govovima pa su ti ostvaraji vrlo stari i datiraju u praslavensku eru. U suvremenim je pak govovima potvrđena tendencija pomaka siline na osnovu što u budućnosti može rezultirati smanjenjem broja akcenatskih podtipova 3. i 4. tipa i njihovim prelaskom u 1. ili 2. tip sa stalnim mjestom naglaska na osnovi. Adaptivni kapacitet tih dvaju tipova potvrđuju i primljenice koje odreda imaju stalno mjesto naglaska na osnovi, ali i činjenica da su ovjereni u najvećem broju istraženih sjeverozapadnih čakavskih govora.

Prema udjelu se zastupljenosti navedenih četiriju akcenatskih tipova u sjeverozapadnim čakavskim govovima izdvajaju okvirno tri skupine:

- Prvu skupinu čine svi podtipovi prvoga i najveći broj podtipova drugoga akcenatskoga tipa i ona je najzastupljenija među suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govovima.
- Drugu skupinu čine podtipovi 4.2., 4.3., 4.4., 4.5., 4.6. i 4.7. s odgovarajućim podpodtipovima i također su dobro zastupljeni u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govovima.
- Treću skupinu čine podtipovi 3.1. i 4.1. s pripadajućim podpodtipovima koji su slabo zastupljeni, dok podtipovi 3.2. i 4.8. nisu potpuno ovjereni niti u jednome suvremenome sjeverozapadnome čakavskome govoru.

Posebnu skupinu čine podtip 3.1. i 4.1. s podpodtipovima 4.1.1. i 4.1.2. ovjereni u vrlo malom broju punktova, te podtipovi 3.2. i 4.8. koji se odnose na imenice srednjega roda i koji su u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govovima sačuvani samo u reliktima.

Prema broju se ovjerenih akcenatskih podtipova u pojedinome mjesnome govoru može odrediti stupanj akcenatske starine. Kako je metodološko polazište bilo da se uvijek opiše najstariji očuvani akcenatski podtip opserviran u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govovima i da se građa klasificira prema tom stanju, u radnji je opisano konzervativno jezično stanje i popisana razina ostvaraja za svaki istražen mjesni govor. Stoga veći broj potpuno ili djelomično ovjerenih punktova znači i veću akcenatsku starinu. Iz kvantitativne je analize broja ovjerenih akcenatskih podtipova i podpodtipova u pojedinačnim sjeverozapadnim čakavskim mjesnim govovima razvidno da je najstarija akcenatska tipologija očuvana u grobničkoj, žminjskoj, creskoj i sjevernolosijskoj skupini govora. Slijede trsatsko-bakarski i crikvenički govor i skupina kopnenih ikavsko-ekavskih govora smještena sjevernije od Novoga Vinodolskoga i južnije od Grobnika specifični po nejednakome broju ovjerenih podtipova. U objema je skupinama najmanji broj podtipova smješten na rubu prostora što ga ti govori zauzimaju. Velik je broj podtipova ovjeren i u akcenatski ujednačenim govovima sjeveroistočnoga istarskoga tipa. Slijedeću, ujedno i posljednju veliku analiziranu skupinu govora predstavljaju središnji istarski govori. Premda prema ostalim jezičnim parametrima oni čine jedinstven jezični podsustav unutar ekavskoga dijalekta, po stupnju se očuvanosti starih akcenatskih tipova ipak razlikuju. Brojem ovjerenih akcenatskih podtipova prednjače govori žminjske skupine koji ulaze među najkonzervativnije sjeverozapadne čakavske govore. Za njima slijede boljunski govori. Najinovativniji su govori labinskoga i motovunskoga tipa, a govori su pazinske skupine u tom smislu nekoherentni. Dok je u govovima Škopljaka, Pazina i Berma ovjereno nešto više podtipova, govori su Trviža i Tinjana među najinovativnijima ne samo u odnosu na ostale središnje istarske govore već i u odnosu na ostale sjeverozapadne čakavske govore.

⁷⁰⁶ To se odnosi samo na nastavak -u, a ne i na ostale nastavke koji su kontinuantata jata.

⁷⁰⁷ Osim u govoru Orbanica u kojem je, prema bilježenju J. Kalsbeek, sustavan stariji ostvaraj.

2.6.2.2. Zaključak o dijakronijskome razvoju akcenatskih tipova sjeverozapadnih čakavskih govora

Osnovni je klasifikacijski kriterij u ovoj radnji utemeljen na sprezi mjesta i vrste naglasaka što je dostatno i potrebno u sinkronijskoj analizi stanja na terenu. Međutim, cilj je ove radnje i dijakronijski aspekt akcenatske tipologije sjeverozapadnih čakavskih govora. Pritom se misli na utvrđivanje polazišnoga stanja, te na utvrđivanje kronologije i tipova mijena koje su oblikovale sinkronijsko stanje. Stoga se u svojevrsnoj rekonstrukciji zanemaruju one jezične značajke koje su kasnije razvijene i one koje su pozicijski uvjetovane. Kasnije razvijenima smatraju se svi akcenatski ostvaraji s regresivnim pomakom siline, dok se pozicijski uvjetovanim smatraju svi ostvaraji nastali kao rezultat duljenja, bez obzira na tip. Nekoliko je takvih akcenatskih mijena relevantno za imensku paradigmu u sjeverozapadnim čakavskim govorima (pritom se izuzimaju specifična duljenja poput onih u otvorenu slogu ili onih samo u finalnome zatvorenu slogu ili onih u slogu zatvorenu šumnikom i dr. koji zahvaćaju manji broj govora):

- Po dosezima i broju zahvaćenih govora za sjeverozapadne je čakavske govore najtipičnije **duljenje u slogu zatvorenu sonantom**. Na tim je mjestima izvorno bio kratki naglasak, npr. *sīr* < *sīrə*, *krōv* < *krōv* < *krovə*. U nekim se mjesnim govorima sustavno dulje i nenaglašeni vokali u slogu zatvorenu sonantom (*dolāc* : *dōlcā*) što je akcenatski relevantno samo u podpodtipu 4.2.1.
- Posebni su i primjeri s tzv. **kompenzacijskim duljenjem**⁷⁰⁸ rezultat kojega je dugi silazni naglasak, npr. *Bōg* < *Bög* < *Bögə* prema Gjd. *Bōga*.
- Na posljednjem se vokalu osnove u **Gmn.** svih triju rodova imenica s nultim nastavkom (izuzima se samo i-deklinacija imenica ženskoga roda) u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima uvijek ostvaruje dugi naglasak bez obzira na primarnu kvantitetu vokala (Gmn. *krāv*, *čās*, *lēt*; *vūk*, *sēl*, *žēn*).⁷⁰⁹ Izuzimaju

⁷⁰⁸ Ono se u dijelu starije literature naziva i *duljenjem u zamjenu za izgubljeni poluglas*.

⁷⁰⁹ U literaturi postoje različiti stavovi o razlozima takva sekundarnoga duljenja. C. S. Stang i njegov sljedbenici razlikuju dvije skupine imenica prema naglasku u Gmn. Prvu skupinu čine imenice sa stalnim mjestom naglasaka na posljednjem vokalu osnove (*the barytonised type*) i one u Gmn. prema njihovu učenju imaju metatonijski cirkumfleks (*krāva* : Gmn. *krāv*, *čās* : Gmn. *čās*, *lěto* : Gmn. *lēt*), dok se zaviniti naglasak ostvaruje na posljednjem vokalu osnove samo u onih akcenatskih tipova sa silinom na nastavku (*ženā* : Gmn. *žēn*, *selō* : Gmn. *sēl*, *otāc* : Gmn. *otāc*), a rezultat je regresivna pomaka siline s prethodno reducirana poluglasa (< *ženə*, *selə*, *otacə*). Problem je u tih imenica što se na posljednjem vokalu osnove uvijek ostvaruje dugi naglasak uzlazne intonacije bez obzira na to je li slog na koji se silina pomiče s reduciranoga poluglasa dug ili kratak. Neki to duljenje nazivaju *kompenzacijskim* ili

se imenice ženskoga roda koje u suvremenim govorima imaju jednosložnu osnovu, a u dijakroniji je, prije redukcije poluglasa, ona bila dvočlana tipa *bačva*, *jelva* < *bačəva*, *jeləva* : Gmn. *bačāv/jelāv*, ali i *bāčāv*, *jělāv*. Iz primjera *bālavac* : Gmn. *bālavāc* razvidno je da je u Gmn. posljednji vokal osnove uvijek dug, bez obzira na to je li naglašen ili nenaglašen. Stoga se može izvesti zaključan da je posljednji voka osnove u Gmn. obvezatno dug, a da njegova intonacija ovisi o pripadnosti akcenatskome tipu. Imenice 1. i 2. akcenatskoga tipa na tom mjestu imaju primarno dugi silazni naglasak, a imenice 4. tipa zaviniti naglasak uvjetovan pomakom siline s primarno naglašena poluglasa na drugu moru.

- Mijena koja utječe na akcenatsku tipologiju jest i kontrakcija u ljd. glavne promjene imenica ženskoga roda. Misli se pritom na kasniju kontrakciju (*-ojq/-ejq* > *-ojo/-oju// -ejo/-eju* > *-oo/-ou// -eo/-eu* > *-ō// -ū*), rezultat koje je dugi naglasak, primarno uzlazne intonacije, na nastavku.⁷¹⁰

duljenjem u zamjenu za izgubljeni poluglas. C. S. Stang taj sekundarni naglasak nazivlje metatonijskim (o tome vidi više u Stang, C. S. (1965:95-97)).

Drugačiju interpretaciju nudi hrvatski akcentolog S. Ivšić (1911: 182-188) ističući da je u Gmn. posljednji vokal osnove naglašen analoškim dugim naglaskom razlikujući pritom one Gmn. sa zavinitim naglaskom od onih s dugim silaznim. Zaviniti se naglasak ostvaruje u akcenatskim podtipovima razvijenim iz praslavenskoga b i djelomično c-tipa, odnosno u onima u kojima je danas silina pretežno na vokalu nastavka. Dugi silazni pak naglasak ostvaruje se u 1. i 2. akcenatskome tipu, razvijenim iz praslavenskoga a-tipa sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi. Posebnost je naglasaka Gmn. to što je on uvijek dug, bez obzira na kvantitetu vokala. Ivšić smatra da je taj proces ujednačavanja bio stupnjevit i da je najprije zahvatio imenice u kojih je u Gmn. naglašen vokal u slogu zatvorenu sonantom koji aktivira svoju pasivnu moru. Dalje taj postupak zahvaća i sve ostale imenice finalni je slog kojih zatvoren kojim drugim konsonantom. Taj je postupak u jednakoj mjeri zahvatio sve imenice, a sekundarna je gore opisana intonacijska razlika uvjetovana dubinskom, mornom strukturom i jezičnopovijesnim razlozima. U sjeverozapadnim čakavskim govorima razvoj je tekao dalje pa se i u imenica sa stalnim mjestom naglasaka na posljednjem vokalu osnove može, uz dugi silazni, ostvariti zaviniti naglasak (*čās*, *lēt* i dr.). Budući da ga nije moguće drugačije opisati, radi se zacijelo o analoškome zavinitome naglasku, prema imenicama sa silinom na vokalu nastavka. Stoga je moguće pretpostaviti sljedeći razvoj za Gmn. *krāv* > *krāv* > *krāv*. U prilog tome ide i činjenica da i u konzervativnim govorima s očuvanom oprekom po intonaciji na finalnome slogu, kakav je primjerice kastavski, u tim primjerima često alterniraju dugi silazni i zaviniti naglasak. Ista je dubleta česta i u glagolskoga pridjeva radnoga sa silinom na posljednjem vokalu osnove tipa *kopāl/kopāl*, *kopāla*, *kopālo* s time što je u primjerima te skupine zaviniti naglasak rezultat duljenja u slogu zatvorenu sonantom.

⁷¹⁰ Pri akcenatskoj tipologiji ovakva mijena nije relevantna za akcenatske tipove sa silinom na osnovi.

Zanemare li se oblici s navedenim mijenama, dobiva se potpuno drugačija tipologija i nestaju svi podtipovi drugoga akcenatskoga tipa izuzev 2.5. podtipa s različitim naglaskom na osnovi:

- podtip 2.1. određuje akcenatska alternacija na posljednjem vokalu osnove, pa se u Gmn. na tom mjestu primarno ostvaruje dugi silazni, a potom i analoški zavnuti naglasak, a u svim ostalim oblicima kratki naglasak. Prihvati li se mišljenje da je dugi naglasak u Gmn. tih imenica razvijen kasnije po redukciji poluglasa, ishodišno je na tom mjestu bio kratki naglasak, pa je ishodišna paradigma morala biti s kratkim naglaskom na posljednjem vokalu osnove u svim oblicima (Gmn. *kūc* < *kúca*). Taj se tip podudara s praslavenskim a-tipom. Stoga je 2.1. akcenatski podtip po postanju noviji i nije bio dijelom akcenatskih tipova koji su bili ishodišni u onome dijelu starohrvatskoga jezika iz kojega su se razvili sjeverozapadni čakavski govori.
- podtip 2.2. čine imenice sa silinom na posljednjem ili jedinom vokalu osnove, ali se od podtipa 2.1. razlikuju naglaskom u N(A)jd. Taj je naglasak sekundarnoga postanja. U imenica tipa *cār*, *čāj*, *čobān*, *dīm* zavnuti je naglasak pozicijski uvjetovan jer se ostvaruje u slogu zatvorenu sonantom, dok je u imenice *Bōg* dugi silazni naglasak rezultat kompenzacijskoga duljenja. Primarno je na tim mjestima bio kratki naglasak, čime se ovaj podtip izjednačava s podtipom 2.1. u svemu pa i u tome da je rezultat kasnijega jezičnoga razvoja i da nije bio dio ishodišnoga sustava.
- podtip 2.3. čine one imenice muškoga roda koje u N(A)jd. i Gmn. imaju nepostojano a i kratki naglasak na pretposljednemu vokalu osnove, a u ostalim oblicima zavnuti naglasak na posljednjem vokalu osnove i to u slogu zatvorenu sonantom (*pālac* : Gjd. *pālca*). Zavnuti je naglasak pozicijski uvjetovan, a primarno je bio kratak, pa su stoga imenice ovoga tipa bile dijelom praslavenskoga a-tipa, a u onom se dijelu starohrvatskoga jezika iz kojega će se razviti sjeverozapadni čakavski govori ostvarila tek po redukciji poluglasa (*pālca* < **pālca*).
- u podtip 2.4. ulaze imenice ženskoga roda koje imaju zavnuti naglasak na posljednjem vokalu osnove u svim oblicima izuzev Gmn. u kojem se na istome mjestu ostvaruje kratki naglasak (*divōjka*, *narānča* : Gmn. *divōjāk*, *narānāč*). Prema naglasku Gmn. s nepostojanim a, moguće je pretpostaviti kratki naglasak i u ostalim oblicima paradigme

što potvrđuje i zavnuti naglasak koji se u svim primjerima nalazi u slogu zatvorenu sonantom (*bānka*, *bārka*, *bevānda*, *brājda*, *divōjka*, *hijadārka*, *jēlva*, *mūrva*, *narānča*, *palēnta*, *sōrta*, *školānka*, *štērna*). Prije redukcije poluglasa na tom je mjestu bio kratki naglasak (*bānka*, *jēlva*, *mūrva* < **bānaka*, **jēlva*, **mūrva*). I ovaj je, dakle tip pripadao ishodišnome, praslavenskome tipu s kratkim mjestom naglaska na pretposljednem vokalu osnove, a ova se suvremena inačica razvila kasnije.

- Iz navedenoga je moguće zaključiti da su 2.1., 2.2., 2.3. i 2.4. podtip rezultat kasnijega jezičnoga razvoja, nastali kao rezultat duljenja u slogu zatvorenu sonantom i kompenzacijskoga duljenja, oba uzrokovana redukcijom poluglasa. Radi se o imenicama muškoga i ženskoga roda s kratkim naglaskom na vokalu osnove koje su u praslavenskome bile dijelom imenica a-tipa, a u onome dijelu starohrvatskoga jezika iz kojega će se razviti sjeverozapadni čakavski govori dio prvoga akcenatskoga tipa i to 1.1. podtipa.

Dio su prvoga tipa u onome dijelu starohrvatskoga jezika iz kojega će se razviti sjeverozapadni čakavski govori, a koji se ovdje drži ishodišnim (pa će se dalje tako i nazivati) i sve imenice koje ga i danas čine. Izuzetak su dvosložne imenice srednjega roda s naglaskom na prvome slogu koje su dijelom podtipa 1.2. i kojih su ovjereni samo oblici jednine (*blāgo*, *mēso*, *mōre*, *sēno*, *zlāto*) te dvosložne s naglaskom na prvome slogu i kojih su ovjereni samo oblici množine, a dio su podtipa 1.3. (*klēšća/klīšća*, *plūća*, *vrāta*). Povežu li se te dvije činjenice s malobrojnim imenicama srednjega roda koje u sinkroniji čine podtip 2.5. s alternacijom dugoga silaznoga naglaska u jednini i zavnutoga naglaska u množini (*jāje* : *jāja*), moguće je pretpostaviti da su sve te imenice bile dijelom jednoga akcenatskoga tipa s adekvatnim parnjacima *blāgo*, *mēso*, *mōre*, *sēno*, *zlāto* : **blāga*, **mēsa*, **mōra*, **sēna*, **zlāta* i **klēšće/klīšće*, **plūće*, **vrāto* : *klēšća/klīšća*, *plūća*, *vrāta*. Naglasak se tih množinskih oblika srednjega roda u literaturi povezuje s naglaskom imenica ženskoga roda koje u jednini imaju naglasak na osnovi, tipa *crēkva/crīkva*, *sūša* koji je rezultat vrlo starih jezičnih dezoksitoneza (*jāja* < **jājā*, *plūća* < **plūcā*, *sūša* < **sūsā*). Ta promjena datira u zadnju fazu praslavenskoga jezika jer je ovjerena i u nekim drugim slavenskim jezicima, pa onda, naravno preuzeta i u ishodišni sustav. Bilo je važno spomenuti je zbog toga što ovakve imenice srednjega roda, čini se, nisu pripadale akcenatskome tipu s nepromjenjivim mjestom naglaska.

Zanemari li se formalni kriterij vrste naglasaka, u ponudenoj bi akcenatskoj klasifikaciji bilo još promjena. Prva se odnosi na imenice koje su u radnji određene dijelom 3.1. i 4.1. podtipa, te njegovih dvaju podpodtipova 4.1.1. i 4.1.1. Specifikum je tih podtipova da ih čine samo imenice muškoga roda i da se za razliku od ostalih oblika jednine sa silinom na osnovi u lokativu jednine naglasak ostvaruje na nastavku (3.1. *kāmīk, na kamīkū*; 4.1. *mīr, na mīrū*, 4.1.1. *brōd, na brodū*, 4.1.2. *kōmād, va komādū*). Alternacije vrste i mjesta naglasaka moguće su i u GLmn. Taj je jedinstveni akcenatski tip tek formalno, kriterijem vrste naglasaka podijeljen u dva akcenatska tipa. Dijakronijski gledano, takav je postupak neopravdan jer se radi o inačicama istoga akcenatskoga podtipa koji je u praslavenskome jeziku bio dijelom c-tipa s tzv. pomičnim mjestom naglasaka. S obzirom na stanje u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima i broj punktova u kojima je ovjeren, moguće je zaključiti da je ovaj akcenatski tip u procesu gubljenja, a osnovni je razlog tomu tendencija za paradigmatičkim ujednačavanjem i mjesta i vrste naglasaka. To je u ovom slučaju dodatno poduprto morfološkom izoglosom, odnosno činjenicom da se kratki naglasak u Ljd. ostvaruje samo na nastavku *-u* preuzetu iz u-deklinacije, a ne i na nastavcima *-i* ili *-e* od *-ē* iz glavne deklinacije i činjenicom da se taj naglasak ostvaruje samo u imenica koje označavaju što neživo (*va vāžū*, ali nikada **na zēcū* ili **mrāvū*). Zbog korelacije s praslavenskom tipologijom (c-tip) u onome dijelu starohrvatskoga jezika iz kojega su se razvili sjeverozapadni čakavski govori ovaj će se akcenatski tip nazivati trećim, a određuje ga alternacija mjesta naglasaka na osnovi i nastavku samo u određenim oblicima.

Treću, ujedno najveću skupinu čine imenice svih triju rodova koje su u suvremenim govorima dio četvrtoga akcenatskoga tipa, izuzev podtipa 4.1. i njegovih podpodtipova. U odnosu na prvu dijakronijsku skupinu sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi i drugu sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi u svim oblicima izuzev Ljd. i (G)Lmn., u trećoj je skupini silina u najvećem broju oblika na nastavku. Te su imenice u praslavenskome jeziku bile dijelom *b* i *c* tipa.

< b-tip sa silinom na posljednjem vokalu osnove. Relikt je staroga mjesta naglasaka na osnovi očuvan samo u sjeverozapadnim čakavskim govorima i to samo u LImn. Naglasak na osnovi u N(A)jd. rezultat je kasnijega pomaka uzrokovana redukcijom poluglasa (*živōt < životā*). U ostalim je oblicima paradigme kao rezultat progresivnoga pomaka provedena vjerojatno u fazi raspada praslavenskoga jezika kratki naglasak na nastavku (Gjd. **živōta > životā*). Iznimka su Ijd. (s dočetnim *-n* ili *-m*) i Dmn. sa sekundarno produljenim kratkim naglasakom u slogu zatvorenu sonantom (**životōn/životōm > životōn/životōm*).

< b-tip - Akcenatski se tip 4.3. u sinkroniji razlikuje od akcenatskoga tipa 4.2. tek vrstom naglasaka u Njd. U 4.2. tipu se ostvaruje kratki, a u 4.3. tipu dugi naglasak uzlazne intonacije. Zavnuti je naglasak u N(A)jd. rezultat pomaka siline s reduciranoga poluglasa, te sekundarnoga duljenja u slogu zatvorenu sonantom (*krovā > krōv > krōv*). Stoga su u dijakroniji oni bili jedinstveni akcenatski tip razvijen iz praslavenskoga b akcenatskoga tipa. Oba akcenatska podtipa čine samo imenice muškoga roda.

< b-tip - Ovaj akcenatski podtip čine samo imenice ženskoga roda s naglasakom na nastavku u svim oblicima izuzev Gmn. U praslavenskome su jeziku bile dijelom b-tipa (sa silinom na posljednjem vokalu osnove, a stanje je u sinkroniji rezultat ranoga progresivnoga pomaka. Naglasak na nastavku u većini je oblika u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima kratak. Ondje gdje je dug, uzlazne je intonacije i rezultat je kasnijega jezičnoga razvoja. Tako je u: a) Gjd., ali samo onih imenica koje imaju nastavak *-e* analogijom prema nastavku *-eje* u pridjevsko-zamjenskoj deklinaciji u kojemu je silina bila na drugome vokalu, pa je nakon kontrakcije i defonologizacije rezultat *-ē*. Taj je nastavak i naglasak analogijom preuzet u sve Gjd. imenskih vrsta riječi sa silinom na nastavku (*mojē dobrē ženē*); b) Ijd. s dočetnim *-n* ili *-m* potvrđenim samo u mjesnome govoru Omišlja. Silina je u praslavenskome jeziku bila na posljednjem vokalu osnove i potom je prenesena za jedan slog unaprijed na kratki vokal koji se sekundarno produljio u slogu zatvorenu sonantom (**žēnomъ > *ženōm > ženōm*); c) Dmn. Razvoj je identičan onome u Ijd. s tom razlikom da je nastavak *-an* ili *-am* (< *-amъ*). Čini se da je staro mjesto očuvano samo u Gmn., ali je i ono kao prijelaznu fazu imalo ostvaraj **ženā*.

< c-tip - Akcenatski se tip 4.5. od akcenatskoga tipa 4.4. razlikuje dugim silaznim naglasakom na osnovi u AVjd., te NAVmn. Oformljen je još u praslavensko vrijeme kada je bio dijelom c-tipa s pomičnim mjestom naglasaka. Čini se da je već vrlo rano došlo do preklapanja b i c akcenatskih tipova i to tako da se tip c priklanjao tipu b. Tendencija ujednačavanja prema b-tipu (u sinkroniji to je 4.4. podtip) zamjetna je i u suvremenim govorima, osobito u govornika mlađe generacije koji sve češće ostvaruju kratki naglasak na vokalu nastavka u Ajd. (*zemjū*, umjesto *zēmju*, *vodū*, umjesto *vōdu*) što je u skladu s tendencijom paradigmatičkoga ujednačavanja mjesta naglasaka.

< b-tip - Ovaj se akcenatski tip imenica srednjega roda razvio iz praslavenskoga b-tipa u kojem ih je određivalo stalno mjesto naglasaka na nastavku u jednini. Već je u praslavenskoj fazi provedena prva promjena koja je zahvatila Lmn., a sastoji se u regresivnom pomaku siline s nastavka. Na novom se akcenatskom mjestu ostvaruje praslavenski neoakut. Analogijom prema tom obliku zavnuti se naglasak na vokalu

osnove proširio i na ostale oblike množine, pa se takva paradigma s alternacijom u mjestu i vrsti naglaska među oblicima jednine i množine smatra najstarijim očuvanim stanjem u sjeverozapadnim čakavskim govorima.

Zbog korelacije s praslavenskom tipologijom većine navedenih tipova (b-tip) u onome dijelu starohrvatskoga jezika iz kojega su se razvili sjeverozapadni čakavski govori ovaj će se akcenatski tip nazivati drugim, a određuje ga pretežito mjesto naglaska na nastavku.

Imenice koje su se u praslavenskome jeziku sklanjale po jednoj od sporednih deklinacija, imale su i zasebne akcentske tipove. U sjeverozapadnim su čakavskim govorima kao akcenatski posebne relevantne imenice ženskoga roda i-deklinacije te imenice srednjega roda koje su se sklanjale po n-deklinaciji. U praslavenskome su jeziku imenice i-deklinacije ženskoga roda bile dijelom triju akcenatskih tipova, pa su a-tip činile imenice sa stalnim mjestom naglaska na osnovi, tip b imenice sa silinom na posljednjem vokalu osnove i c-tip one s pomičnim mjestom naglaska. U suvremenim su sjeverozapadnim čakavskim govorima te imenice imale znatne akcenatske mijene pa je od triju akcenatskih tipova danas očuvana samo kontinuanta nekadašnjega c-tipa (4.6. tip). Imenice pak n-deklinacije srednjega roda razvile su također tri tipa ovisno o alternaciji mjesta i vrste naglaska u paradigmi jednine i množine, tipičnoj i za imenice glavne deklinacije srednjega roda. Prema toj se alternaciji u praslavenskome jeziku razlikuju tri tipa:

1. tip s pomičnim mjestom naglaska (*j̃mę: *j̃mena);
2. tip sa stalnim mjestom naglaska na osnovi (*sęmę: *sęmena);
3. tip sa stalnim mjestom naglaska na sufiksu -en- (*plemę: *plemena).

U suvremenim su sjeverozapadnim čakavskim govorima ovjerena sva tri tipa množinskih naglasaka, a proces pojednostavljenja sustava ide u smjeru ujednačavanja na jedan od praslavenskih triju ostvaraja bez obzira na to kojem su tipu pripadali, pa se ostvaruje ili *imenā*, *simenā/semenā*, *plemenā* ili *imena*, *simena/sęmena*, *plęmena* ili *imęna*, *simęna/semęna*, *plemęna*. U nekim je mjesnim govorima taj proces ujednačavanja u tijeku pa još supostoje različiti ostvaraji. Najlošije su očuvani primjeri sa zavnutim naglaskom na nastavku oblika množine.

Suma se rezultata razvoja akcenatskih tipova od praslavenskoga jezika do suvremenih sjeverozapadnih čakavskih govora s međufazom u onome dijelu starohrvatskoga jezika iz kojega su ti govori razvijeni može okvirno prikazati ovako:

Imenice muškoga roda

Praslavenski jezik	Starohrvatski jezik	Suvremeni sjeverozapadni čakavski govori
a-tip	1. tip (1.1.)	1.1.; 1.2.; 1.3. 2.1.; 2.2.; 2.3.
b-tip	2. tip	4.2.; 4.2.1.; 4.3.; 4.3.1.
c-tip	3. tip	3.1. 4.1.; 4.1.1.; 4.1.2.

Imenice ženskoga roda

Praslavenski jezik	Starohrvatski jezik	Suvremeni sjeverozapadni čakavski govori
a-tip	1. tip	1.1.; 1.2.; 1.3. 2.4.
b-tip	2. tip	4.4.; 4.4.1.
c-tip	3. tip	4.5.; 4.5.1.; 4.6.

Imenice srednjega roda

Praslavenski jezik	Starohrvatski jezik	Suvremeni sjeverozapadni čakavski govori
a-tip	1. tip	1.1.
b-tip	2. tip	4.7.; 4.7.1.
c-tip	3. tip	1.2.; 1.3.; 2.5.
a-tip; b-tip; c-tip	1. tip; 2. tip	4.8.

Iz ovoga je moguće zaključiti da su imenice muškoga i ženskoga roda glavne deklinacije koje danas ulaze u prvi i drugi akcenatski tip u ishodišnome jeziku bile dijelom jednoga akcenatskoga tipa sa stalnim mjestom naglaska na osnovi. U prilog tomu idu i rezultati kvantitativne analize udjela zastupljenosti pojedinoga akcenatskoga podtipa i podpodtipa u sjeverozapadnim čakavskim govorima kojom je utvrđeno da su podtipovi prvoga i drugoga akcenatskoga tipa ovjereni u najvećem broju suvremenih sjeverozapadnih čakavskih govora. Suvremeni je treći akcenatski tip ovjeren samo u imenica muškoga roda, a razvijen je iz praslavenskoga b-tipa. Suvremeni je pak četvrti tip različita podrijetla i razvijen je iz praslavenskoga b-tipa i c-tipa. Akcenatski tipovi imenica muškoga roda koji su razvijeni iz b-tipa, u dubinskoj su strukturi i danas dijelom suvremenoga trećega akcenatskoga tipa (4.1.; 4.1.1.; 4.1.2.).

Akcenatski su tipovi imenica srednjega roda u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima važni za rekonstrukciju najstarijega akcenatskoga tipa sa stalnim mjestom naglaska na osnovi, ali

imenica svih triju rodova. Naime, imenice su srednjega roda malobrojnije od imenica muškoga ili ženskoga roda i to stoga što je u osnovnome korpusu vrlo mali udio primljenica. Zbog svoje specifičnosti da ne označava ono što je određeno rodnom, ali niti samo ono što je neživo, kako je u nekim jezicima, u procesu morfološke adaptacije riječi preuzete iz jezika davaoca znatno češće postaju dijelom imenica muškoga ili ženskoga roda. Upravo su zato imenice srednjega roda pogodnije za rekonstrukciju, jer nisu «inficirane» primljenicama koje mogu mijenjati akcenatsku tipologiju. Tako je za njih specifičan prvi akcenatski tip u kojem su, na površinskoj razini ovjerena sva tri podtipa: 1.1., 1.2. i 1.3. Detaljnija analiza upućuje na drugačije zaključke. Dok za podtip 1.1. nema dodatnih komentara, podtipovi su 1.2. i 1.3. u osnovi krnji i to stoga što u podtip 1.2. ulaze samo imenice koje su singularia tantum, a u podtip 1.3. one koje su pluralia tantum. Zato na temelju stanja u suvremenim govorima nije moguće izvući cjelovit zaključak o dijakronijskome stanju tih podtipova. Situaciju dodatno usložnjava akcenatski podtip 2.5. (*jāje:jāja*) jer se može pretpostaviti da su imenice koje danas ulaze u 1.2. ili 1.3. podtip zapravo bile dijelom 2.5. podtipa (*sēno* : *sēna i *vrāto : *vrāta*). Ako je tako, onda one u dijakroniji i nisu pripadale akcenatskome tipu sa stalnim mjestom naglaska na osnovu (praslavenski a-tip), već tipu pomičnim naglaskom koji alternira između osnove i naglaska (praslavenski c-tip).⁷¹¹ Zavnuti je naglasak na vokalu osnove u množinskim oblicima rezultat pomaka, a stariji je ostvaraj još očuvan u nekim jugoistočnim čakavskim govorima.⁷¹² Iz navedenoga je moguće zaključiti da je od očuvanih akcenatskih tipova imenica srednjega roda u dijakroniji bio ovjeren samo podtip 1.1. s kratkim naglaskom na osnovi, dok su podtipovi 1.2. i 1.3. to postali kasnije i to kao razlog dekonstrukcije cjelovite paradigme. Usporedi li se taj zaključak sa sinkronijskim stanjem imenica muškoga i ženskoga roda, može se zaključiti slično jer 1.2. podtip čine samo primljenice obaju rodova, a slično je i s podtipom 1.3. u koji osim primljenica muškoga roda ulaze i imenice s pozicijski uvjetovanim zavnutim naglaskom u slogu zatvorenu sonanton (*jāncić, jārčić, stōlnjāk* i dr.). Glavninu pak imenica ženskoga roda koje ulaze u ovaj podtip čine primljenice, ali i riječi primarnoga sloja u kojih je silina pomaknuta regresivno na dugu penultimu (*sūšā > *sūšā > *sūšā*). I to upućuje na činjenicu da je najstariji, istodišni

⁷¹¹ U onome dijelu starohrvatskoga jezika iz kojega su se razvili sjeverozapadni čakavski govori ove su imenice bile dijelom trećega tipa koji određuje alternacija mjesta naglaska na osnovi i nastavku u određenim oblicima.

⁷¹² Tako je u govoru Brusja M. Hraste (1926.-1927.) zabilježio ostvaraj *jōjā*. Da je suvremeni naglasak rezultat kasnijega pomaka, razvidno je iz standardnoga jezika u kojem se ostvaruju opreke *jāje* : *jāja*; *mēso* : *mésa*.

akcenatski podtip među podtipovima sa stalnim mjestom naglaska na osnovi onaj s kratkim naglaskom u imenica svih triju rodova.

2.7. Akcenatski tipovi glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima

Pod pojmom se akcenatskoga tipa glagola misli na akcenatsku sliku svih ovjerenih jednostavnih glagolskih oblika. Složeni glagolski oblici⁷¹³ poput perfekta, pluskvamperfekta, dvaju futura ili dvaju kondicionala sastoje se od najmanje dvije morfološke jedinice s time da je najmanje jedna naglašena. Ta je naglašena riječ najčešće glagolski pridjev radni (u perfekta, pluskvamperfekta, futura II. i dvaju kondicionala) ili infinitiv (u futura I.). Budući da glagolski pridjev radni u akcenatskome smislu nije glagol već pridjev, pa ulazi u akcenatske tipove pridjeva,⁷¹⁴ a akcent je infinitiva obvezatan dio akcenatske tipologije glagola, složeni se glagolski oblici izuzimaju iz daljnijega istraživanja jer njihovi naglašeni oblici ili akcenatski ne pripadaju glagolima ili se obvezatno opisuju. Broj je jednostavnih glagolskih oblika⁷¹⁵ u sjeverozapadnim čakavskim govorima reduciran: aorist su i imperfekt ovjereni u vrlo malome broju mjesnih govora.⁷¹⁶ Glagolski prilog prošli nije ovjeren u čakavskim

⁷¹³ Pod složenim se ili perifrastičkim glagolskim oblicima misli na prefekt, pluskvamperfekt, futur prvi, futur drugi, kondicional prvi i kondicional drugi kako je navedeno u Hrvatskoj gramatici (Barić, E. i dr. (1995:233)). Autori još navode i pasiv oprimjerujući ga izrazima *pisan je, piše se* koji se izuzima stoga što glagolski pridjev trpni ulazi u akcenatske tipove pridjeva, a prezent se obavezno opisuje u akcenatskoj tipologiji glagola kao samostalan oblik. Teorijsko je pitanje, uostalom, radi li se o zasebnome glagolskome obliku ili o tipu sintaktičke preoblake.

⁷¹⁴ Takva je pojava najprije opservirana u grobničkoj skupini govora (Zubčić, S. (2001.)), a potom i u drugim sjeverozapadnim čakavskim govorima Boljuna, Kastva, Novoga Vinodolskoga i Klane (Zubčić, S. (2003:139-163)).

⁷¹⁵ Pod jednostavnim se, nesloženim ili sintetskim glagolskim oblicima misli na prezent, aorist, imperfekt, imperativ, glagolski prilog sadašnji, glagolski prilog prošli, glagolski pridjev radni i glagolski pridjev trpni. Podjela je preuzeta iz Hrvatske gramatike (Barić, E. i dr. (1995:233)).

⁷¹⁶ Recentno je istraživanje o inventaru glagolskih oblika u čakavskome narječju, pa tako i u njegovu sjeverozapadnome dijelu 1989. godine objavila M. Menac-Mihalić. Prema tom istraživanju aorist se «najbolje čuva na kvarnerskim otocima, a može se naći od Korčule preko šibenskog i zadarskog otočja do čakavske unutrašnjosti» (1989:87). Imperfekt se također najbolje čuva na kvarnerskim otocima, no s nejednakom sustavnošću. Dok su u govoru Dobrinja očuvani samo oblici 3. l. jd. i mn., u govorima je Dubašnice, Ilovika, Raba i Suska očuvana cjelovita paradigma. Popis tih mjesnih govora u Hammovu je istraživanju iz 1963. godine nešto veći pa mu valja dodati i Pumat, Brusje i Ložišće (ali samo od glagola *bit*), Lun, Gager, Stara Novalja, Ist, Molat i dr. Znakovito je da J. Hamm već onda ističe da imperfekt rabe «još samo najstariji govornici» (1963:117) što objašnjava sukcesivnost pada broja mjesnih govora u kojima je ovjeren imperfekt (ali i aorist) i vremenskoga protoka.

govorima,⁷¹⁷ a vrlo je slabo očuvan u svim ostalim sustavima hrvatskoga jezika izuzev u govorima slavonskoga dijalekta⁷¹⁸ i, naravno, u suvremenome standardnome jeziku. Bez obzira na to što nije očuvan, glagolski se prilog prošli, zajedno s glagolskim prilogom sadašnjim izuzima iz ovoga istraživanja zbog toga što se radi o nesklonjivim oblicima pa nema elemenata da bi se utvrdili akcenatski odnosi relevantni za akcenatsku tipologiju. Glagolski prilog sadašnji u sjeverozapadnim čakavskim govorima uvijek preuzima naglasak prezentske osnove.⁷¹⁹ Glagolski pak pridjevi odnosom mjesta i vrste naglasaka u oblicima jednine i množine svih triju rodova odgovaraju Njd. neodređena lika pridjeva. Kako su akcenatski jednaki pridjevima, oni akcenatski jesu pridjevi i valja ih opisivati pod akcenatskom tipologijom pridjeva, a ne glagola.⁷²⁰ Izuzmu li se glagolski prilozi i glagolski pridjevi zbog navedenih razloga te aorist i imperfekt zbog nepostojanja u većini sjeverozapadnih čakavskih govora, kao relevantni za akcenatsku tipologiju ostaju **infinitiv, prezent i imperativ**. U akcenatskoj se tipologiji u obzir uzimlju svi oblici prezenta (tri lica u jednini i množini) i imperativa (2. l. jd., 1. l. mn., 2. l. mn.) te nepromjenjiv oblik infinitiva.

Prema kriterijima izloženim u dijelu radnje naslovljenu *Akcenatski tipovi i njihova klasifikacija* izdvajaju se četiri osnovna akcenatska tipa:

1. s istim naglaskom na osnovi;
2. s različitim naglaskom na osnovi;
3. s istim naglaskom koji alternira na osnovi i nastavku; i
4. s različitim naglascima koji alterniraju na osnovi i nastavku.

Razvidno je da među navedenim mjesnim govorima ima vrlo malo sjeverozapadnih čakavskih govora, a i u nekolicini poput dobrinjskoga i vrbničkoga govora, nisam za svojega istraživanja zabilježila niti relikte.

⁷¹⁷ Usp. Menac-Mihalić, M. (1989:81).

⁷¹⁸ O tome vidi u: Brozović, D.; Ivić, P. (1988:34).

⁷¹⁹ Tako primjerice glagol u značenju 'kopati' ima dvije prezentske osnove *köp-* (*kōpaš*) i *kop-* (*kopāš*). U mjesnim govorima koji oblike prezenta tvore od prve osnove glagolski prilog sadašnji glasi *kōpajūć*, a u onima koji ih tvore od drugonavedene osnove glasi *kopājūć*. Glagoli koji imaju naglasak na nastavku u paradigmi prezenta, imaju zavnuti ili dugi silazni naglasak na istome mjestu u glagolskome prilogu sadašnjemu. Tako je u orlečkome govoru *tlēć : telkūć* (Houtzagers, H. P. (1985:379), a u dramaljskome *pīt : pijūć*. Bez obzira na to je li naglašen ili nije, vokal nastavka *-uć* u ishodišnome je sustavu bio dug. Ako je vokal nastavka *-uć* naglašen, u suvremenim je sjeverozapadnim čakavskim govorima on uvijek dug, a dug je i u sustavima u kojima nije dokinuta opreka po kvantiteti u slogu iza naglašenoga.

⁷²⁰ Posljedica je uvrštavanja glagolskih priloga u akcenatsku tipologiju glagola visok stupanj diferencijacije na podtipove što klasifikaciju čini manje funkcionalnom. Za razliku od toga, uvrštavaju li se u akcenatske tipove pridjeva, ne izazivaju daljnju diferencijaciju i ne zahtijevaju otvaranje novih podtipova. O tome vidi u: Zubčić, S. (2003:139-163).

Pojam se *osnove* definira prema suvremenom učenju J. Silića⁷²¹ koji dokazuje da svaki glagolski oblik ima svoju osnovu. Tako ovdje relevantan infinitiv ima infinitivnu, prezent prezentsku, a imperativ imperativnu osnovu. S akcentološkoga je aspekta ova teorija postojana i funkcionalna jer dvije osnove istoga izraza nemaju nužno isti naglasak, pa čak niti njegovo mjesto. Glagoli 2.1. podtipa imaju alternaciju vrata naglasaka pa je na vokalu prezentske osnove dugi silazni naglasak, dok je na vokalu imperativne osnove primarno kratki naglasak koji se u slogu zatvorenu sonantom realizira kao zavnuti (prezentska osnova: *plāč-*, *čūj-* prema imperativnoj osnovi *plāč-* i *čūj-*). Alternacija u mjestu naglasaka među dvjema osnovama potpuno jednakoga izraza zabilježena je u glagola 3.1. podtipa koji imaju kratki naglasak na vokalu prezentske osnove (*mōl-*, *sōl-*), dok imperativna osnova nije naglašena jer je naglasak na nastavku (*mol-*, *sol-*). J. Silić dalje ističe da je svaka osnova najmanje dvomorfemska (prezentska: *plāč-e-/plāč-ø-*; *čūj-e-/čūj-ø-*; *mōl-i-/mōl-ø-*; imperativna: *plāč-i-*; *čūj-ø-*; *sol-i-*). Ovakvo je tumačenje s akcenatskoga aspekta nefunkcionalno jer se dijelom osnove smatraju i vokali *-e-* (*-em/-en*, *-eš*, *-e*, *-emo*, *-ete*), *-i-* (*-im/-in*, *-iš*, *-i*, *-imo*, *-ite*) i *-a-* (*-am/-an*, *-aš*, *-a*, *-amo*, *-ate*, *-aju*) koji mogu biti nositeljima siline, te se dokida tradicionalna i funkcionalna akcentološka dvojnost pojma *osnove* i *nastavka*. Stoga ovaj dio Silićeva tumačenja u ovom dijelu radnje neće biti primijenjen. Isto se odnosi i na infinitiv tematski će se vokal kojega s dočetnim *-t* smatrati nastavkom (*plak-at*, *sol-it*). Problemom su se odnosa infinitivne, prezentske i imperativne osnove u čakavskome narječju bavile I. Lukežić⁷²² na dialektu iz dijalekta i M. Menac-Mihalić⁷²³ na sinkronijskoj razini.

Treći i četvrti akcenatski tip određuje alternacija mjesta naglasaka. Za razliku od imenica, unutar zasebnih paradigmi glagolskih oblika (ovdje su relevantni prezent i imperativ) nikada ne dolazi do promjene mjesta naglasaka, a s obzirom na nj razlikuju se paradigme sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi i one sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi. Moguće je i potvrđeno da postoji razlika u mjestu naglasaka među paradigrama prezenta i imperativa (primjerice: 1. l. jd. prezenta *mōlī*

⁷²¹ O tome vidi u Silić, J. (1998:241-274).

⁷²² I. Lukežić u radu naslovljenu *Razvoj prezenta i imperativa u čakavskome narječju* (1999.b) «rekonstruirala razvoj oblika prezenta i imperativa u čakavskome narječju, od ishodišnojezičnih tematskih i atematskih osnova do današnjih pet spregovnih vrsta.» (1999.b:195)

⁷²³ M. Menac-Mihalić u radu naslovljenu *Odnos prezentske i infinitivne osnove u čakavskom* (1992.-1993.) analizira alternaciju suglasničkih parova u V. vrsti glagola i alternacije sufikasa glagola II., V. i VI. vrste. Budući da su svi primjeri akcentirani, omogućena je usporedba odnosa naglasaka oblika prezenta i infinitiva u govorima koji pripadaju različitim dijalektima čakavskoga narječja.

prema 2. l. jd. imperativa *moli*) ili prezenta i imperativa s jedne te infinitiva s druge strane (primjerice: infinitiv *pītāt* prema 1. l. jd. *pītān* i 2. l. jd. *pītā*). Stoga je mjesto naglasaka glagola određeno paradigmatski, a potencijalna se alternacija utvrđuje se iz odnosa mjesta naglasaka u infinitivu, prezentu i imperativu. Glagoli u kojih je ona ovjerena dijelom su trećega ili četvrtoga akcenatskoga tipa, ovisno o vrsti naglasaka.

Ti se akcenatski tipovi dalje dijele na podtipove prema odnosu mjesta i vrste naglasaka u infinitivu, imperativu i prezentu i na podpodtipove prema distribuciji nenaglašenih duljina. Kao i u imenica, i u glagola su zanaglasne duljine na nastavku morfološki uvjetovane i kada su naglašene, uvijek nose dugi naglasak. Dok su u imenica zanaglasne duljine bile vezane uz padež, u glagola su vezane uz lice, ali i tip nastavka, ovisno o njegovu podrijetlu. Tako je zanaglasna duljina obvezatna u:

- svim tipovima nastavaka prezenta 1. l. jd. kada je silina na osnovi (*-ēm/-ēn/-īn*; *-īm/-īn*; *-ām/-ān*) s time da je u nastavaka *-ēm/-ēn* ta duljina rezultat duljenja pred sonantom i izostaje u sustavima u kojima se ono ne provodi ili se ne provodi u nenaglašenu slogu, kako je u creskim govorima;
- svim tipovima nastavaka prezenta 3. l. mn. kada je silina na osnovi (*-ū/-ō*; *-ē/-ijū/-ijō*; *-ajū/-ajō*);
- na vokalu prezentskih nastavaka *-ām/-ān*, *-āš*, *-ā*, *-āmo*, *-āte*, *-ajū/-ajō* kada je silina na osnovi;
- na vokalu prezentskih nastavaka *-īm/-īn*, *-īš*, *-ī*, *-īmo*, *-īte*, *-ē/-ijū/-ijō* kada je silina na osnovi;
- na vokalu imperativnih nastavaka *-āj*; *-ājmo*; *-ājte* kada je silina na osnovi.

Kako su te duljine, uz izuzeće opisano pod a), zajedničke svim sjeverozapadnim čakavskim govorima, one nisu razlikovne pa u daljnjemu istraživanju neće uzimati u obzir. Iz odnosa se naglasaka na osnovi i nastavku i tipa nastavka u prezentu i infinitivu može izvesti sljedeća tablica:

Infinitiv	Naglasak na osnovi prezenta	Naglasak na nastavku prezenta
<i>-at/-ät</i>	<i>-ām/-ān</i> ; <i>-āš</i> , <i>-ā</i> ; <i>-āmo</i> ; <i>-āte</i> ; <i>-ajū/-ajō</i>	<i>-ām/-ān</i> ; <i>-āš</i> ; <i>-ā</i> ; <i>-āmo</i> ; <i>-āte</i> ; <i>-ajū/-ajō</i>
<i>-at/-ät</i>	<i>-ēm/-ēn/-īn</i> ; <i>-eš</i> , <i>-e</i> ; <i>-emo</i> ; <i>-ete</i> ; <i>-ū/-ō/-ejū/-ejō</i>	<i>-ēm/-ēn/-ēn/-īn</i> ; <i>-eš</i> ; <i>-ē</i> ; <i>-ěmo/-emö</i> ; <i>-ěte/-etě</i> ; <i>-ū/-ō/-ěju/-ějo</i>
<i>-ät/-ät</i>		<i>-īm/-īn</i> ; <i>-īš</i> ; <i>-ī</i> ; <i>-īmo/-īmō</i> ; <i>-īte/-ītě</i> ; <i>-ē/-ijū/-ijō</i>

<i>-it/-ët</i>		<i>-īm/-īn</i> ; <i>-īš</i> ; <i>-ī</i> ; <i>-īmo/-īmō</i> ; <i>-īte/-ītě</i> ; <i>-ē/-ijū/-ijō</i>
<i>-it/-it</i>	<i>-īm/-īn</i> ; <i>-īš</i> ; <i>-ī</i> ; <i>-īmo</i> ; <i>-īte</i> ; <i>-ē/-ijū/-ijō</i>	
<i>-nut/-nüt</i>	<i>-ēm/-ēn/-īn</i> ; <i>-eš</i> , <i>-e</i> ; <i>-emo</i> ; <i>-ete</i> ; <i>-ū/-ō/-ejū/-ejō</i>	
<i>-ot</i>		<i>-ēm/-ēn/-ēn/-īn</i> ; <i>-eš</i> ; <i>-ē</i> ; <i>-ěmo/-emö</i> ; <i>-ěte/-etě</i> ; <i>-ū/-ō/-ěju/-ějo</i>

Razvidno je da u sjeverozapadnim čakavskim govorima postoje tri skupine nastavaka u prezentu te da svaka od njih može biti naglašena i nenaglašena.

Gramatički su morfemi prezenta glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima uglavnom neizmijenjeni u odnosu na ishodišni starohrvatski sustav, a svi su obuhvaćeni mijenama koje karakteriziraju i većinu ostalih sustava hrvatskoga jezika kakve su: a) preuzimanje dočelnoga *-m* u 1. l. jd. iz skupine atematskih glagola i obvezatno umetanje tematskoga vokala između osnove i tog elementa nastalo kao mehanizam prevencije gramatičke homonimije između 1. l. jd. i 3. l. mn. nakon odbacivanja dočelnoga *-tā*; b) redukcija dočelnoga *-i* u morfemu *-šj* 2. l. jd. prezenta; c) odbacivanje dočelnoga *-tā* u 3. l. jd. i mn.; d) vrlo rani južnoslavenski prijelaz praslavenskoga dočelnoga *-mъ* u *-mo* u prezentu 1. l. mn. U odnosu na taj starohrvatski ishodišni sustav značajnija su odstupanja među sjeverozapadnim čakavskim govorima zabilježena u 3. l. mn. Tako u 3. l. mn. glagola koji su kontinuant 1. Hammova razreda glagola alterniraju nastavci *-u* i *-o* ovisno o refleksu stražnjega nazala. Dočetno je *-u* ovjereno u svim ikavsko-ekavskim govorima, u svim sjeveroistočnim istarskim govorima, svim trsatsko-bakarskim govorima s crkveničkim govorom, svim creskim i sjevernoločinskim govorima, u nekoliko središnjih istarskih idioma smještenih uz granicu s ikavsko-ekavskim govorima (Gologorički Dol) ili najbližim sjeveroistočnim istarskim govorima (Nedeščina, Vozilići i Plomin), a dočetno *-o* u motovunskim govorima Kaldira i Zamaska, u boljunskim govorima Semića i Boljuna, u pazinskim govorima Trviža, te u svim govorima mjesta smještenih na prostoru središnje Istre kakvi su žminjski govori (Orbanići, Hrusteti i Jurići), središnji pazinski (Beram i Pazin) i svi labinski osim onih koji su najbliži sjeveroistočnim istarskim govorima. Budući da se tu radi o fonološkoj, a ne morfoložskoj mijeni, isto je i s nastavkom 3. l. mn. glagola kojima nastavak počinje vokalom *-a-*.

Creski su i sjevernoločinski govori specifični po nastavcima *-iju* (za glagole koji su kontinuant glagola Hammova 3. razreda) i *-uju* (za glagole koji su kontinuant glagola Hammova 1. razreda) s time što

potonji u središnjim i sjevernim creskim govorima alternira s nastavkom *-u*.⁷²⁴ Put je nastanka tih dvaju nastavaka za 3. l. mn. prezenta analoški, tj. analogijom se prema svim ostalim oblicima, uključujući i 1. l. jd. nakon preuzimanja dočetnoga *-m* iz paradigme atematskih glagola, između osnove i nastavka umeće tematski vokal *-e-*, a tako se dobiven dvovokalni slijed razbija intervokalnim *j* (*plač-e-n*, *plač-e-š*, *plač-e-j-u*, ali i *plač-u*). Budući da su time glagoli s vokalima *e* i *a* u nastavku dobili oblik 3. l. mn. sa strukturom *tematski vokal a/e + ju*, vjerojatno su se za njima povelili i glagoli koji su kontinuantama Hammova 3. razreda i koji u svim oblicima, uključujući i 3. l. mn. imaju tematski vokal *i* (*mol-i-m*, *mol-i-š*, *mol-i-ju*). Unificiranje je dočetka nastavka za 3. l. mn. prezenta bez obzira na tip tematskoga vokala na *-ju* provedeno i u najsjevernijemu, gorskokotarskome ikavsko-ekavskome govoru Brestove Drage (*ženiju*, *stojū*, *pečēju* i dr.).⁷²⁵

U sustavima u kojima su dugi vokali *a* ili *e* podložni kvalitativnim mijenama, zatvaranju artikulacije ili diftongaciji, na mjestu se dugoga naglašenoga ili nenaglašenoga vokala ostvaruju njihove realizacije. Budući da je ta mijena uvjetovana akcentuacijom, a ne obrnuto, takvi se sustavi neće posebno isticati. Isto je i sa sustavima u kojima se u prezentu 1. l. jd., ali i ostalih lica ako prezentska osnova završava jednim od nazalnih sonanata /m/, /n/ ili /ŋ/ dugi naglašeni ili nenaglašeni vokal ostvaruje kao nazalizirani [ʔa]⁷²⁶ i onima u kojima je vokal *e* bez obzira na

⁷²⁴ Usporedi primjere za govor Orleca *plātiju/plāte*, *mōliju/mōle*, *plāču/plāčeju*, *rībjeju/rībju*, ali *pijēju*, *pečēju*, *tresēju*, Nerezina *ležiju*, *mōliju*, *vartiju*, *stojū*.

⁷²⁵ Prema istraživanjima I. Lukežić (usp. 1990:Tabela 2.) tako je i u susjednim naseljima imenom Sljeme i Slavica.

⁷²⁶ Ta je pojava opservirana u nekim središnjim istarskim govorima, ali je nejednaka intenziteta pa negdje zahvaća samo dugo naglašeno ili nenaglašeno *a* iza nazala, a negdje i ispred i iza nazala. Tako je u žminjskim govorima Orbanića i Jurića (u govoru Hrusteta istu artikulacijsku značajku nisam zabilježila): 3. l. mn. *zn'ājo*, *ferm'ājo*, *n'ājdo*; u pazinskim govorima Berma (*navigān*, *znāmo*) i Pazina (*ćakuf'āmo*, *kuh'ān*, *zn'āte*). Ostvaraj se tog alofona znatno razlikuje u potonjim dvama idiomima. Dok je u govoru Pazina on bliži žminjskome ostvaraju i čuje se nazalnost vokala *a*, u govoru je Berma dugi *a* gotovo u cijelosti reduciran. Zajednička im je činjenica da se ta promjena češće događa u osnovi no u nastavku i da je u glagola razmjerno rijetka, te opservacije ispitanika da je pojava nekoć bila znatno rasprostranjenija, da se danas čuje pretežno u starijih govornika i to samo u spontanome govoru o čemu i osobno svjedočim. Naime, obavjesnica za govor Pazina tijekom ispitivanja nije ni jednom ostvarila taj alofon, dok je u spontanome govoru on bio znatno češći. Obavjesnica pak za govor Berma odmah mi je skrenula pozornost na tu «ekskluzivnu» i «samo njima» svojstvenu jezičnu značajku. Za svojega ispitivanja boljunškoga govora taj alofon nisam opservirala prema je obavjesnik bio starije životne dobi, dok ga je P. Šimunović u Upitniku za Hrvatsko-srpski dijalektološki atlas Međunakademijskoga odbora bilježio, ali nesustavno.

to je li naglašen ili nenaglašen u 1. l. jd. prezenta (rjeđe i u ostalim primjerima) zatvoren do *i*, pa je nastavak *-in* umjesto *-en*.⁷²⁷

U isti akcenatski podtip mogu ulaziti glagoli različitih, ali ne svih nastavaka. Dakle, pojam je akcenatskoga podtipa djelomično određen tipom glagola. Tako, primjerice, podtip 1.1. čine glagoli s dvjema skupinama prezentskih i imperativnih nastavaka: *-īm/-īn*; *-īš*; *-ī*; *-īmo*; *-īte*; *-ē/-ijū/-ijō* (tipa *hītīn*) i *-i*; *-imo*; *-ite* (tipa *hīti*; *hītimo*; *hītite*); i *-ām/-ān*; *-āš*, *-ā*; *-āmo*; *āte*; *-ajū/-ajō* (tipa *kūhān*) i *-āj*; *-ājmo*; *-ājte* (tipa *kūhāj*; *kūhājmo*; *kūhājte*), a podtip 2.1. s nastavcima *-ēm/-ēn/-īn*; *-eš*, *-e*; *-emo*; *-ete*; *-ū/-ō/-ejū/-ejō* (tipa *grījēn*) i *-ø*; *-mo*; *-te* (tipa *grīj*; *grījmo*; *grījte*); i *-ēm/-ēn/-īn*; *-eš*, *-e*; *-emo*; *-ete*; *-ū/-ō/-ejū/-ejō* (tipa *plāčēn*) i *-i*; *-imo*; *-ite* (tipa *plāči*; *plāčimo*; *plāčite*) i dr. Budući da je u objema skupinama nastavaka imperativa i prezenta mjesto naglasaka neizmijenjeno i ostvaruje se uvijek na osnovi, ta alternacija nije akcenatski relevantna pa se pri klasifikaciji neće uzimati u obzir.

Jedini je sjeverozapadni čakavski mjesni govor s dočetnim *-m* u nastavku 1. l. jd. prezenta mjesni govor Omišlja.

Infinitiv	Naglasak na osnovi imperativa	Naglasak na nastavku imperativa
<i>-at/-ät</i>	<i>-āj</i> ; <i>-ājmo</i> ; <i>-ājte</i>	<i>-āj</i> ; <i>-ājmo</i> ; <i>-ājte</i>
<i>-at/-ät</i>	<i>-ø</i> ; <i>-mo</i> ; <i>-te</i>	<i>-ī</i> ; <i>-īmo</i> ; <i>-īte</i>
<i>-āt/-ät</i>		
<i>-it/-ët</i>		<i>-ī</i> ; <i>-īmo</i> ; <i>-īte</i>
<i>-it/-it</i>	<i>-i</i> ; <i>-imo</i> ; <i>-ite</i>	<i>-ī</i> ; <i>-īmo</i> ; <i>-īte</i>
<i>-nut/-nüt</i>		<i>-ī</i> ; <i>-īmo</i> ; <i>-īte</i>
<i>-øt</i>	<i>-ø</i> ; <i>-mo</i> ; <i>-te</i>	<i>-ī</i> ; <i>-īmo</i> ; <i>-īte</i>

Prednaglasne su duljine na vokalu osnove u akcenatskoj tipologiji glagola manje bitne no u tipologiji imenica, ali će se prema njima oformljivati podpodtipovi zbog mogućnosti prijenosa siline na nj. Prednaglasne su duljine u prezentu 1. i 2. lica množine relevantne zbog istoga razloga, no kako se radi o vokalu nastavka, a ne osnove, u opisu će se svakoga pojedinačnoga podtipa s takvim oblicima razlikovati dva

U pazinskim je govorima Lindara i Heka te u boljunškome govoru Paza S. Vranić bilježila istu realizaciju vokala *a* ispred i iza nazala bez obzira na njegovu kvantitetu. O tome vidi u Vranić, S. (1999.a:290).

⁷²⁷ Ta je pojava opservirana u ekavskim govorima Lovrana: *pečīn*, *smejīn*, *kupūjīn*, *rečīn* (ali *grēn*), Tuliševice: *metīn*, *plāčīn*, *rēžīn*, *prīdīn*, *pīšīn*, Lignja: *tūčīn*, *zovīn*, *grīn*, *pjūnīn*, *obrījīn*, Kraja i Kalca: *zovīn*, *grīn*, *nasmejīn*, te u ikavsko-ekavskim govorima Križišća, Hreljina i Zlobina (*plāčīn*, *sēdīn*, *kāšljīn*, *podfignīn*, *grījīn*, *sījīn*, *žerīn*, *tečīn*, *perīn*, *kljānīn*, *pijīn*).

pod sustava: 1. onaj sa silinom na prvom vokalu osnove i 2. onaj sa silinom na drugom i posljednjem vokalu osnove.

Svaki je ovjereni akcenatski tip podijeljen u četiri osnovna akcenatska tipa koji se dalje dijele na podtipove prema odnosu mjesta i vrste naglasaka označene dvobrojom šifrom s time da je prvi broj uvijek broj akcenatskoga tipa. Akcenatski se podtipovi mogu dalje dijeliti na podpodtipove prema distribuciji i statusu prednaglasne duljine na osnovi (ne na nastavku!) i oni su označeni trobrojnim šifrom s time da je prvi broj broj tipa, a drugi broj broj podtipa. Opis se svakoga akcenatskoga podtipa i podpodtipa sastoji od popisa mjesta i vrste naglasaka u infinitivu, imperativu i prezentu, a kao polazišni uzimaju se oni sustavi u kojima je očuvana opreka po intonaciji. Mijene uvjetovane dokinućem te opreke ističu se samo onda kada su relevantne pri akcenatskoj tipologiji. Tako se primjerice u 4.2. i 4.3. akcenatskome podtipu ne izdvajaju mjesni govori u kojima se zbog potpunoga ili djelomičnoga dokinuća opreke na starome akcenatskome mjestu ostvaruje dugi silazni umjesto etimološkoga zavintoga naglasaka u 1. l. jd. i 3. l. mn. (za 4.2. podtip) te svim licima jednine i 3. l. mn. (za 4.3. podtip). Obama je tim podtipovima određujuće mjesto naglasaka na nastavku, a razlikuju se po kvantiteti nastavačnoga vokala. Budući da je intonacija irelevantna za klasifikaciju, nema osobita smisla mjesne govore dijeliti s obzirom na ostvaraj jednoga od dvaju dugih naglasaka. Opis svakoga pojedinoga akcenatskoga podtipa ili podpodtipa grafički se prikazuje u tablici i to tako da + označava mjesto naglasaka na osnovi, a - mjesto naglasaka na nastavku, i uz takav se znak navodi vrsta naglasaka. Budući da su u prezentu 1. i 2. lica množine dva vokala i da su zabilježeni ostvaraji s naglašenim obama vokalima, uz oznaku će se – (znak za silinu u nastavku) i odgovarajuću vrstu naglasaka tim dvama oblicima dodati i oznake 1, 2 s time da 1 označava silinu na prvome (npr. -*ěmo*), a 2 silinu na drugome (npr. -*emō*). Ako su unutar različitih mjesnih govora glagoli kojih ulaze u određeni tip potvrđene dublete, u tablici se i opisu one i popisuju. Ispod grafičkoga se prikaza navode glagoli koji pripadaju određenome podtipu ili podpodtipu u infinitivu. Navodit će se samo osnovni, neprefigirani oblici glagola,⁷²⁸ a

⁷²⁸ Osnovni je razlog tomu postojanje više različitih prefikasa u tako velikom sustavu kakvi su sjeverozapadni čakavski govori, odnosno, ovjerenost jednoga/jednih, ali ne i drugoga/drugih prefikasa u konkretnome mjesnome govoru. Da bi se izbjeglo uopćavanje i navođenje na krive zaključke, prefiksi se neće navoditi. Drugi je, ne manje bitan razlog, činjenica da je u glagola primarno bio naglašen osnovni oblik, a da je silina na prefiksu rezultat prijenosa siline na proklitiku te da prijenos siline, kao i tip prefiksa nije jednako zastupljen u svim govorima. Tako je primjerice pomak siline sustavan na prefiks *zi-* u značenju 'iz' u grobničkom govoru (*zīhitat*, *zīčīdit* i dr.), dok se u susjednome kastavskome govoru u istome značenju rabi prefiks *s-* koji nema vokalnoga elementa pa ne može biti naglašen (*shītat*, *scēdit* i dr.).

onima koji su ovjereni isključivo u prefigiranu obliku (tipa *obūt*, *zūt*, ali ne i *ūt*; *pokrīt*, *natkrīt*, *zakrīt*, *sokrīt*, *pokrīt*, ali ne i *kriīt*), izdvojit će se osnovni oblik kojemu će se predložiti znak – (primjerice -*ūt*, -*kriīt*). Budući da je za akcenatsku tipologiju irelevantno je li neki glagol povratan ili nije, a moguće je da je u različitim mjesnim govorima jedan glagol povratan dok u drugome to nije, u popisu se glagola koji ulaze u određeni akcenatski podtip ili podpodtip uz oblik infinitiva neće navoditi povratna zamjenice *se*. Uz infinitiv kao oprimjerenje pojedinoga podtipa ili podpodtipa drugoga, trećega i četvrtoga akcenatskome tipu navodit će se u oblicima zagrada i prezentska i imperativna osnova. Ako su osnove izrazom i naglaskom jednake, bilježit će se jedan ostvaraj (npr. prezentska i imperativna osnova glagola *kopāt* najčešće glase *kop-*, prezent 1. l. jd. *kopān*; imperativ 2. l. jd. *kopāj*). Razlog je tomu što one mogu biti različito naglašene. U prvome akcenatskome tipu nema alternacija niti u mjestu niti u vrsti naglasaka, dakle sve su tri osnove (infinitivna, prezentska i imperativna) naglaskom jednake pa ih nema potrebe posebno ispisivati. S obzirom na velik broj različitih realizacija u istraživanim punktovima i na njihovu akcenatsku istost, koja je za ovu radnju relevantna, neće se popisati svi pojedinačni ostvaraji, već su popisani oblici glagola koji su ovjereni u trima polazišnim sustavima: grobničkom, kastavskome i novljanskome. Morfološke se, znatnije fonološke ili akcenatske značajke ipak bilježe u bilješci uz navođenje punkta u kojem su ovjereni. Premda bi metodološki bilo najkorektnije te glagole, kao i imenice pisati u starohrvatskome obliku jer je on ishodišni svim hrvatskim, pa i sjeverozapadnim čakavskim govorima, to je izbjegnuto jer se u sustav starohrvatskoga jezika ne bi mogli prevesti glagoli koji su kasnije primljene u sustav i koji su neizostavan dio govorne svakodnevice, te pokazuju akcenatske posebnosti. U odlomku naslovljenu *Stratifikacija* popisuju se punktovi u kojima je akcenatski tip ovjeren te potencijalne posebnosti opservirane u mjesnim govorima. Na temelju se toga odlomka izvodi Zaključak. Na koncu se pod naslovom *Inovacije* navode eventualna naknadna «obogaćenja» pojedinoga akcenatskoga podtipa. Moguće je, a na korpusu imenica i ovjereni, da neki akcenatski tipovi prelaze iz jednoga podtipa u drugi i da je taj proces u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima okončan ili je još u tijeku. Budući da glagoli podložni promjenama akcenatskoga podtipa ne nestaju iz sustava nego prelaze u drugi akcenatski podtip, oni će se popisivati kao dio onoga podtipa kojemu pripada u sinkroniji uz detaljan opis mijena i obvezatnu naznaku o primarnoj pripadnosti akcenatskome podtipu. Cilj je toga metodološkoga postupka uvidjeti pravce razvoja i tendencije u akcenatskoj tipologiji glagola.

Na samome se kraju ovoga dijela rasprave navodi Tablica 2. s popisom svih analiziranih punktova i oznakom stupnja ovjerenosti pojedinoga akcenatskoga tipa.

1. isti naglasak na istome mjestu u svim trima osnovama

1.1. â na istome mjestu u svim trima osnovama:

Inf.	Prezent						Imperativ		
	1.1.jd.	2.1.jd.	3.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.	3.1.mn.	2.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.
+ _â	+ _â	+ _â	+ _â	+ _â	+ _â	+ _â	+ _â	+ _â	+ _â

blätit, čstit, čüdit, stävit, gäzít, mšlit/mšlet, mücit, pünit, pätit, päzít; böcat, cīcat, cōtat, čekát, čítat, dēlat, g(1)jēdat, kühat, rīvat, tīrat/tērat, hītat, kücat, obēdvat, -pīrat, -zākōnit se

Stratifikacija

Ovaj je akcenatski podtip ovjeren u svim istraženim sjeverozapadnim čakavskim govorima.

Zaključak

Akcenatski je podtip 1.1. kontinuant praslavenskoga *a* akcenatskoga tipa glagola sa stalnim mjestom naglaska na osnovi.⁷²⁹ Da se radi o jednome od ishodišnih akcenatskih podtipova, svjedoče i navedeni glagoli koji su dio primarnoga slavenskoga leksičkoga sloja. U nj ulaze glagoli s nastavcima *-ām/-ān; -āš, -ā; -āmo; āte; -ajū/-ajō* koji su kontinuant Hammova 2. razreda i koji su u prezentu u praslavenskome i staroslavenskome jeziku imali sekvenciju *-aje-* po kontrakciji koje ostaje

⁷²⁹ Praslavenska se akcenatska tipologija glagola određuje prema vrsti dočeta i glagolskih oblika. Prema vrsti tematskoga vokala ili sekvencije glagoli se najprije svrstavaju u tematske i atematske, a atematski dalje na glagole *i-tipa, glagole s čistim tematskim vokalom* (ovu glagolima najmalobrojniju skupinu čine glagoli kojima je 1. l. jd. prezenta u staroslavenskome glasilo *lězō, bōdō, lęō, sędō, kradō, jadō*), *glagole ne-tipa* (osim glagola s tematskom sekvencijom koja se razvila iz *-nō*, u ovu skupinu ulaze i glagoli tipa *ubīl, šīl, pīl, vīl, mīl*); *glagoli je-tipa* (u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima, ali i u većini slavenskih jezika ti glagoli danas imaju nastavke s vokalom *-a-*); *atematski vokali*. Svaka od ovih skupina glagola može imati tri osnovna akcenatska tipa:

- sa stalnim mjestom naglaska na osnovi;
- s recesivnim naglaskom i
- s naglaskom na nastavku.

Navedena je podjela glagola u skupine s trima mogućim akcenatskim tipovima preuzeta iz Stang, C. S. (1965:107-128). Primjedbe koje bi se mogle postaviti na primijenjenu diobu glagola prema tipu tematskoga vokala ili sekvencije ovdje će izostati zbog mogućnosti komparacije s praslavenskim akcenatskim stanjem.

uvijek dug vokal *-a-* i glagoli s nastavcima *-īm/-īn; -īš; -ī; -īmo; -īte; -ē/-ijū* koji su kontinuant Hammova 3. razreda i na vokalu nastavka kojih uvijek ostaje zanaglasna duljina kao relikat praslavenskoga cirkumfleksa u unutarnjem slogu s kojega se silina pomiče na vokal prezentske osnove.

Inovacije

1. < 3.1.

Dijelom ovoga akcenatskoga tipa postaju u glagoli koji su primarno bili dijelom 3.1. akcenatskoga podtipa, ali im je zbog sustavnoga pomaka kratkoga naglaska s finalnoga sloga u mjesnome govoru Bribira mjesto naglaska na svim trima osnovama ujednačeno na vokalu osnove (infinitivna: *mōl-, lōm-*, imperativna: *mōl-, lōm-*, prezentska: *mōl-, lōm-*).

2. < 4.2.

U mjesnim je govorima Trviža, Lipe i Drage (Orlići) silina sustavno s nastavka prenesena na vokal prezentske i imperativne osnove (prezent: *pēčen* (< *pečēn*), *pēčeš* (< *pečēš*), *pēčemo* (< *pečēmō*), *pēču* (< *pečū*); imperativ: *pēci* (< *peci*), *pēcimo* (< *pecimo*), *pēcite* (< *pecite*)). Time su dobivene paradigme prezenta i imperativa s nepromjenjivim kratkim naglaskom na osnovi, a glagoli koji su primarno ulazili u 4.2. podtip, u navedenim trima mjesnim govorima postaju dijelom 1.1. akcenatskoga tipa.

1.2. â na istome mjestu u svim trima osnovama:

Inf.	Prezent						Imperativ		
	1.1.jd.	2.1.jd.	3.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.	3.1.mn.	2.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.
+ _â	+ _â	+ _â	+ _â	+ _â	+ _â	+ _â	+ _â	+ _â	+ _â

kōčit, lōjit, māret, pīstít, vōlet; bālat, kūpat, lūlat, mōrat, rībat, pēglat, pēzat, pōhat, pūzat, špārat, trājat, vōgat, zībat

Stratifikacija

Ovaj je akcenatski podtip ovjeren u svim sjeverozapadnim čakavskim govorima izuzev creskih (Dragozetići, Beli, Merag, Valun, Orlec, Ustrine, Belej). Ostali se sjeverozapadni čakavski govori međusobno znatno razlikuju po broju glagola koji ulaze u ovaj podtip. S obzirom na zabilježene ostvaraje moguće je navedene glagole podijeliti u tri skupine:

- glagoli u značenju 'voljeti', 'morati' i 'trajati' ostvaruju se i s kratkim naglaskom na vokalu osnove (*völet/völit, mörat*⁷³⁰ i *träjat*) u svim oblicima prezenta i imperativa (prez. 1. l. jd.: *völm, mörän, träjēn*; imp. 2. l. mn.: *völimo, möramo, träjimo*) pa su dijelom 1.1. podtipa. Najčešća je promjena akcenatskoga tipa glagola u značenju 'morati', a ostvaraj s kratkim naglaskom zabilježen je primjerice u govoru Hreljina, Zlobina, Bakarca, Dramlja i Selca; Jurića; Berma i Pazina; Vozilića, Plomina, Labina, Nedešćine, Mali Golji i Gornjega Rapca; Matulja, Veprinca, Rukavca i Zvoneće; Lignja, Tuliševice i Lovrana; Dobrinja, Omišlja, Jurandvora i Vrbnika; Klane; Drage Sušačke; u bužetskim govorima Erkovčića, Ročkoga Polja, Krbavčića i Pračane.
- glagoli *kūpat, lūlat, rībat, vōgat, zībat* u većem su broju sjeverozapadnih čakavskih, osobito ekavskih govora zabilježeni kao *kūpāt, lūlāt, rībāt, vōgāt, zībāt* ili bez prednaglasne duljine u sustavima u kojima je ona ne tom mjestu pokraćena. U svim oblicima prezenta i imperativa na vokalu se osnove ostvaruje zavnuti naglasak (prez. 1. l. jd.: *kūpān, lūlān, rībān, vōgān, zībān*; imp. 2. l. mn.: *kūpājmo, lūlājmo, rībājmo, vōgājmo, zībājmo*), pa su ti glagoli dijelom akcenatskoga podtipa 4.4. Tako je primjerice u govoru Novoga Vinodolskoga, Dramlja i Selca (ali samo u primjeru *zībāt*); Matulja, Veprinca, Rukavca i Zvoneće; Lignja, Tuliševice i Lovrana; Kraja, Mošćenica i Kalca, Dobrinja i Omišlja. Broj glagola s provedenom izmjenom nije jednak u navedenim mjesnim govorima.
- ostali glagoli (*kōčit, lōjit, pīstit, bālat, pēglat, pēzat, pōhat, pūzat, špārat*) najčešće su zabilježeni s dugim silaznim naglaskom na vokalu osnove.

Zaključak

S obzirom na to da se glagoli za koje je pretpostavljeno da ulaze u ovaj akcenatski tip diferenciraju u više različitih akcenatskih tipova, za izvođenje valjanoga zaključka relevantni su samo oni glagoli koji u svim sjeverozapadnim čakavskim govorima imaju dugi silazni naglasak na vokalu osnove, a u odlomku o stratifikaciji navedeni su pod trećom točkom. Tim je pak glagolima zajedničko to što većina njih nije slavenskoga podrijetla (usp. npr. *bālat, pēglat, pēzat, pōhat, špārat*) već su to riječi kasnije primljene u sustav. Iz toga je moguće pretpostaviti da

⁷³⁰ Osim navedenih ostvaraja, u manjem je broju govora zabilježen ostvaraj *morāt*, s dugim silaznim naglaskom na prvom ili jedinom vokalu nastavka u oblicima prezenta (*morān*). Tako je primjerice u govorima Dramlja, Selca, Crikvenice, Triblja, Grižana, Drivenika.

ovaj tip nije bio dijelom ishodišnojezičnih akcenatskih tipova naslijeđenih iz praslavenskoga jezika, već je kao i isti akcenatski tip u imenica novijega datuma.

Inovacije

1. < 4.4.

Temeljna je akcenatska značajka podtipa 4.4. sustavan pomak siline na dugi vokal prezentske osnove na kojemu se ostvaruje zavnuti ili dugi naglasak, dok je u infinitiva i imperativa s dočetnim *-i, -imo, -ite* silina na tematskome vokalu, a na vokalu osnove prednaglasna duljina (*pīsāt*; prez. 3. l. jd. *pīše*; imp. 2. l. jd. *pīši*). U mjesnom je govoru Drage (Orlići) kratki naglasak sustavno prešao i na dugi vokal infinitivne i imperativne osnove na kojima se sada ostvaruje dugi naglasak (*pīsat, cīpat*; prez. 3. l. jd. *pīše, cīpa*; imp. 2. l. jd. *pīši, cīpa*). Akcenatski je pomak primarno posljedica opće tendencije svojstvene tome govoru da se kratki naglasak sustavno pomiče na prednaglasnu duljinu (*dlēto, rūka, cīpat, mūčat*), a na prednaglasnu kračinu samo s otvorene ultime (*žēna, kōtli* Nmn., *postōli* Nmn., ali *živōt, čepēt, brojīt*). Po dokinuću tonske opreke u sustavu ostaje jedan dugi naglasak, fonetski silazne intonacije koji se ostvaruje na starim mjestima te na novima nakon pomaka siline na prednaglasnu duljinu. Nakon takova pomaka u infinitivu je, imperativu i prezentu usustavljen dugi naglasak na osnovi zbog čega glagoli koji su primarno bili dijelom 4.4. podtipa prelaze u podtip 1.2. sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi.

1.3. ā na istome mjestu u svim trima osnovama:

Inf.	Prezent						Imperativ		
	1.1.jd.	2.1.jd.	3.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.	3.1.mn.	2.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.
+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā

avērtit, bāncit, būmbit, devērtit/divērtit, lōvničit, pārtit, tēndit, trāmpit, zagrāncivit/zagrāncivet; bērmat, brūndat, dīnstat, fārbat, fūjkat, hārtat, njūrgat, prāvdat

Stratifikacija

Podtip 1.3. sa zavnutim naglaskom na vokalu osnove u svim oblicima prezenta i imperativa potvrđen je u sljedećim mjesnim govorima:

- u kopnenim ikavsko-ekavskim govorima Hreljina, Zlobina, Drivenika, Triblja, Grižana, Novoga Vinodolskoga, Jadranova, Križišća, Bakarca, Grobnika i Bribira; u gorskokotarskom govoru Brestove Drage; u govoru Crikvenice i svim ostalim govorima

tršatsko-bakarskoga tipa (Praputnjak, Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Draga (Tijani), Sveti Kuzam, Trsat, Bakar, Kostrena i Donja Vežica); u rubnome ikavskome govoru Klane; u svim sjeveroistočnim istarskim govorima izuzev govora Brseča (Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zamet, matulji, Veprinac, Rukavac, Zvoneća, Opatija, Liganj, Tuliševica, Lovran, Kraj, Mošćenice i Kalac); u središnjim istarskim govorima žminjskoga tipa (Orbanići, Jurići i Hrusteti); pazinskoga tipa (Pazin i Beram); boljunska tipa (Boljun i Semić); te u creskim govorima (Dragozetići, Beli, Merag, Orlec, Valun, Belej i Ustrine)

Podtip je djelomično ovjeren u sustavima u kojima na istome mjestu alterniraju dugi silazni i zavinuti naglasak. Tako je u govorima Vrbnika i Jurandvora.

Govori u kojima ovaj akcenatski tip nije ovjeren spadaju u skupinu onih s potpunim dokinućem opreke po intonaciji. Moguće je pretpostaviti da je u tim mjesnim govorima prije dokinuća ovaj akcenatski tip također bio ovjeren.

Zaključak

Glagoli koji ulaze u ovaj akcenatski podtip mahom su stranoga podrijetla, a u svima je odreda zavinuti naglasak u slogu zatvorenu sonantom. To upućuje na dvije činjenice: da je akcenatski podtip novijega datuma i da je pozicijski uvjetovan. Stoga se radi o podtipu koji, kao o onaj s dugim silaznim naglaskom na vokalu osnove, nije bio dijelom praslavenskih, ishodišnojezičnih podtipova, već je razvijen u starohrvatskome jeziku.

Usporede li se tri podtipa prvoga akcenatskoga tipa sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi, razvidno je da u nj ulaze glagoli kojima je infinitiv u ishodišnome jeziku imao tematski vokal *-i-* ili tematsku sekvenciju *-aje-*. Kako podtipove 1.2. i 1.3. čine najvećma glagoli stranoga podrijetla (a ako su slavenskoga, poput glagola *pravdat*, zavinuti je naglasak pozicijski uvjetovan), moguće je pretpostaviti da su oni kasnije razvijeni i da nisu bili potvrđeni među akcenatskim tipovima praslavenskoga jezika.

Inovacije

1 < 4.4.

Temeljna je akcenatska značajka podtipa 4.4. sustavan pomak siline na dugi vokal prezentske osnove na kojemu se ostvaruje zavinuti ili dugi naglasak, dok je u infinitiva i imperativa s dočetnim *-i*, *-imo*, *-ite* silina na tematskome vokalu, a na vokalu osnove prednaglasna duljina (*pīšāt*; prez. 3. l. jd. *pīše*; imp. 2. l. jd. *pīši*). U govoru je Bribira, a u

skladu s tendencijom regresivnoga pomaka kratkoga naglasaka s otvorene ili zatvorene ultima sustavnom u tom govoru, taj naglasak prenesen na dugu penultimu, osim u prezentu, i u infinitivu i imperativu glagola s nastavcima *-i*, *-imo*, *-ite*. Na novom se akcenatskom mjestu ostvaruje zavinuti naglasak. S obzirom da je sada u infinitivu, imperativu i prezentu ujednačeno mjesto naglasaka na osnovi i vrsta naglasaka (zavinuti), ti glagoli postaju dijelom 1.3. akcenatskoga podtipa (*dilit* < *dīlit*; imp. 2. l. jd. *dīli* < *dīli*, prez. 3. l. mn. *dīlē*).

2. različit naglasak na istome mjestu u svim trima osnovama

2.1. *ā* naglasak na samoglasniku osnove u infinitivu; *ā* naglasak na samoglasniku osnove u oblicima prezenta; glagoli se razlikuju prema tipu naglasaka u imperativu, pa glagoli s tematskom sekvencijom koja je razvijena od staroslavenskoga *-nq-* (tipa *rīnūt*, 1.b. podtip) i oni s jotiranim suglasnikom prezentske i imperativne osnove (tipa *plākat*, 1.a. podtip) imaju u imperativu kratki naglasak na vokalu osnove (*rīni*, *plāči*), a glagoli kojima je osnova završavala vokalom (1.c. podtip), imaju u oblicima imperativa zavinuti naglasak na vokalu osnove (*grīj*, *čūj*, *debelīj*):

Inf.	Prezent						Imperativ		
	1.l.jd.	2.l.jd.	3.l.jd.	1.l.mn.	2.l.mn.	3.l.mn.	2.l.jd.	1.l.mn.	2.l.mn.
+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>
+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>

Napomena

Ovaj akcenatski podtip određuje metatonijski cirkumfleks na vokalu prezentske osnove. Postojanje je toga naglasaka bilo ključni kriterij za određivanje korpusa na kojem će se provoditi ovo istraživanje. Razumljivo je stoga da je podtip ovjeren u svakome istražnome sjeverozapadnome čakavskome govoru koji, uostalom, i jest sjeverozapadni čakavski po postojanju metatonijskoga cirkumfleksa. Ipak, istraženi se mjesni govori međusobno razlikuju po dosegju metatonije, tj. po broju kategorija glagola koje su zahvaćene njime. Kategorije su glagola određene prema strukturi prezentske osnove, pa se prema tome glagoli dijele u dva metatonijska tipa od kojih ovome podtipu odgovara prvi metatonijski tip s cirkumfleksom na vokalu osnove i pripadajućim podtipovima. Premda je navedeno već izloženo u zasebnome poglavlju naslovljeno *Sjevernočakavska metatonija*, ovdje će se radi preglednosti i usporedivosti s drugim podtipovima ponoviti klasifikacija i stratifikacija.

Klasifikacija

U prezentu glagola razlikuju se dva metatonijska tipa, od kojih se u prvome metatonijski cirkumfleks ostvaruje na korijenu, a u drugome na prvome vokalu tematske sekvencije. Prvi metatonijski tip ima tri podtipa i akcenatski odgovara 2.1. podtipu.

1.a (P)+K+Ø: *plākat* (*plāč-*; *plāč-*), *jāhat* (*jāš-*; *jāš-*), *kāpat* (*kāp(l)j-*; *kāp(l)j-*), *māzat* (*māž-*; *māž-*), *mīcat* (*mīč-*; *mīč-*), *rīzat/rēzat* (*rīž-/rēž-*; *rīž-/rēž-*), *nīcat* (*nīč-*; *nīč-*), *-tīmat* (*-tīm(l)j-*; *-tīm(l)j-*), *sīpat* (*sīp(l)j-*; *sīp(l)j-*), *tīcat* (*tīč-*; *tīč-*), *rīsat* (*rīš-*; *rīš-*), *kāš(l)jat* (*kāš(l)j-*; *kāš(l)j-*), *zīmat* (*zīm(l)j-*; *zīm(l)j-*), *-gīnjat* (*-gīnj-*; *-gīnj-*), *-slānjat* (*-slānj-/slānj-*), *-pomīnjat* (*-pomīnj-*; *-pomīnj-*) i dr.

Opis: Glagoli ovoga podtipa imaju kratki naglasak na samoglasniku osnove u infinitivu i imperativu; a metatonijski cirkumfleks na samoglasniku osnove u oblicima prezenta.

1.b (P)+K+n: *būbnūt* (*būbn-*; *būbn-*), *būšnūt* (*būšn-*; *būšn-*), *čēpnūt* (*čēpn-*; *čēpn-*), *dīgnūt* (*dīgn-*; *dīgn-*), *lēgnūt* (*lēgn-*; *lēgn-*), *mīgnūt* (*mīgn-*; *mīgn-*), *nīknūt* (*nīkn-*; *nīkn-*), *rīnūt* (*rīn-*; *rīn-*), *-kīnūt* (*-kīn-*; *-kīn-*), *p(l)jūnūt* (*p(l)jūn-*; *p(l)jūn-*), *-čīnūt* (*-čīn-*; *-čīn-*), *gīnūt* (*gīn-*; *gīn-*), *vēnūt* (*vēn-*; *vēn-*), *pūknūt* (*pūkn-*; *pūkn-*), *-tīsnūt* (*-tīsn-*; *-tīsn-*), *ščōpnūt* (*ščōpn-*; *ščōpn-*), *štrēcnūt* (*štrēcn-*; *štrēcn-*), *tōfnūt* (*tōfn-*; *tōfn-*), *-mūknūt* (*-mūkn-*; *-mūkn-*), *gūsūt* (*gūs-*; *gūs-*), *zīnūt* (*zīn-*; *zīn-*), *ščīpnūt* (*ščīpn-*; *ščīpn-*), *švīknūt* (*švīkn-*; *švīkn-*) i dr.

Opis: Glagoli se ovoga podtipa od glagola 1.a podtipa razlikuju samo zanaglasnom duljinom na tematskoj sekvenciji /ut/ u infinitivu.

1.c (P)+K+Ø: *grījat* (*grīj-*; *grīj-ø*), *bdēt/bdījat* (*bdīj-*; *bdīj-ø*), *brījat* (*brīj-*; *brīj-ø*), *čūt* (*čūj-*; *čūj-ø*), *-dēt/-dījat* (*-dīj-*; *-dīj-ø*), *-ūt* (*-ūj-*; *-ūj-ø*), *hājat* (*hāj-*; *hāj-ø/hāj-*), *-krīt* (*-krīj-*; *-krīj-ø*), *lājat* (*lāj-*; *lāj-ø/lāj-*), *-mīt* (*-mīj-*; *-mīj-ø*), *šīt* (*šīj-*; *šīj-ø*), *klīt* (*klīj-*; *klīj-ø*), *krīt* (*krīj-*; *krīj-ø*), *-bīt* (*-bīj-*; *-bīj-ø*) i dr.

Opis: Osnovni je, neprefigurirani oblik glagola koji ulaze u ovaj podtip uvijek jednosložan, a od glagola se 1.a i 1.b podtipa razlikuju zavinutim naglaskom na vokalu osnove u oblicima imperativa.

Stratifikacija

Prema zastupljenosti triju podtipova u analiziranim sjeverozapadnim čakavskom govorima moguće je izdvojiti četiri skupine govora.

U prvu skupinu ulaze mjesni govori u kojima se metatonijski cirkumfleks ostvaruje u svim trima podtipovima. Tako je u:

- kopnenim ikavsko-ekavskim govorima mjesta imenom Zlobin, Hreljin, Grobnik, Draga Sušačka (Orlići), Drivenik, Tribalj, Grižane, Novi Vinodolski, Bakarac, Križišće, Jadranovo, Dramalj, Selce, Bribir; u krčkim govorima Dobrinja, Vrbnika, Omišlja i Jurandvora; u gorskokotarskom govoru Brestove Drage; u istarskom ikavsko-ekavskom govoru Kožljaka; u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom Kastav, Marčelji, Gornji Zemet, Matulji, Rukavac, Zvoneća, Veprinac, Tuliševica, Liganj, Lovran, Drenova, Viškovo, Opatija, Mošćenice, Kalac, Kraj, Brseč; u rubnim ekavskom govoru Lipe; u trsatsko-bakarskim govorima mjesta imenom Bakar, Trsat, Kostrena, Krasica, Praputnjak, Sv. Kuzam, Draga (Tijani), Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo i u govoru Crikvenice; u središnjim istarskim govorima labinskoga tipa (Vozilići, Plomin, Nedeščina, Mali Golji, Labin, Gornji Rabac), žminjskoga tipa (Jurići, Orbanići, Hrusteti), boljuskoga tipa (Semić) i motovunskoga tipa (Zamask); u creskim govorima mjesta imenom Ustrine, Orlec, Valun, Dragozetići, Beli.

U drugu skupinu ulaze govori u kojima se metatonijski cirkumfleks ostvaruje u 1.a i 1.c podtipu. Tako je:

- u pazinskim govorima mjesta imenom Beram, Pazin, Škopljak (Brežani), Trviž i Tinjan, u motovunskome mjesnome govoru Kaldira; u južnome crescome govoru Punta Križe i dvama sjevernim malološinjskim govorima Nerezina i Sv. Jakova; u buzetskim govorima Erkovčića i Pračane, u ikavsko-ekavskome mjesnome govoru Jasenovika.

U treću skupinu ulaze govori u kojima se metatonijski cirkumfleks ostvaruje samo u 1.a podtipu prezentske kategorije. Tako je u:

- u buzetskim govorima Krbavčića i Ročkoga Polja.

U četvrtu skupinu ulaze govori u kojima se metatonijski cirkumfleks ostvaruje samo u 1.c podtipu prezentske kategorije. Tako je u mjestima imenom:

- Gologorički Dol (Dol) i Belej.

Zaključak

Svim su glagolima podložnim metatoniji u oblicima prezenta zajednički nastavci s vokalom $-e^{731}$ i stalno mjesto naglaska na osnovi. Ti su glagoli u praslavenskome jeziku, bez obzira na tip glagola, bili dijelom a akcenatskoga tipa sa stalnim mjestom naglaska na osnovi. Kako je u tom jeziku nepromjenjivu paradigmu s obzirom na mjesto naglaska

⁷³¹ Osim u 3. l. mn. i u svim gore navedenim mjesnim govorima u kojima se *e* iz nastavka 1. l. jd. zatvara do *i*.

imale samo riječi s akuskom intonacijom, moguće je pretpostaviti da su svi ovi glagoli prethodno bili naglašeni praslavenskim akutom koji se najprije pokratio, a potom, kao specifikum sjeverozapadnih čakavskih govora prošao proces metatonije u oblicima prezenta i u suvremenim je govorima na tom mjestu dugi silazni naglasak.

U suvremenim su sjeverozapadnim čakavskim govorima jednako rasprostranjeni 1.a. i 1.c. podtip, dok je podtip 1.b. u koji ulaze glagoli koji su u staroslavenskome i praslavenskome⁷³² jeziku u infinitivu imali tematsku sekvenciju *-nq-* najslabije rasprostranjen.

3. isti naglasak alternira na trima osnovama i pripadajućim nastavcima

3.1. *ã* naglasak na nastavku infinitiva, na jedinome ili prvome vokalu nastavka u imperativu i na posljednjem ili jedinom vokalu prezentske osnove:

Inf.	Prezent						Imperativ		
	1.1.jd.	2.1.jd.	3.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.	3.1.mn.	2.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.
-ã	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã	+ã	-ã	-ã	-ã

česät (*čěš-*; *čes-*), *dešpetät* (*dešpěc-*; *dešpec-*), *taknüt* (*täkn-*; *takn-*), *ganüt* (*gän-*; *gan-*), *glodät* (*glöj-*; *gløj-*), *govorit* (*govör-*; *govor-*), *hihotät* (*hihöc-*; *hihoc-*), *hodit* (*höd-*; *hod-*), *hrkät* (*hrč-*; *hrč-*), *iskät* (*išč-*; *išč-*), *lagät* (*läž-*; *laž-*), *lokät* (*löč-*; *loč-*), *lomit* (*löm-*; *lom-*), *maknüt* (*mäkn-*; *makn-*), *močit* (*möc-*; *moč-*), *-slonit* (*slön-*; *slon-*), *točit* (*töč-*; *toč-*), *zobät* (*zöbj-*; *zobj-*), *obrnüt* (*obrñ-*; *obrn-*), *-dahnüt* (*-dähn-*; *-dahn-*), *-grnüt* (*-grñ-*; *-grn-*), *ženit* (*žěn-*; *žen-*), *plovit* (*plöv-*; *plov-*), *klonit* (*klön-*; *klon-*), *nosit* (*nös-*; *nos-*), *šapnüt* (*šäpn-*; *šapn-*), *skočit* (*sköč-*; *skoč-*), *teplit* (*těpl-*; *tepl-*), *tesät* (*těš-*; *teš-*), *tonüt* (*tön-*; *ton-*), *vožit* (*vöz-*; *voz-*), *vrnüt* (*vřn-*; *vrn-*)

Stratifikacija

Ovaj je akcenatski tip ovjeren u svim istraženim sjeverozapadnim čakavskim govorima⁷³³ izuzev u mjesnome govoru Bribira. Ta je

⁷³² S obzirom na ostvaraje tipa *taknit(i)*, *maknit(i)*, *pljunit(i)* i dr. ovjerene primarno u štokavskim govorima, ali i u nekim drugim slavenskim jezicima, neki su slavisti na tragu razmišljanja da su glagoli ovoga tipa već u praslavenskome jeziku imali dvojne osnove *-nq-* i *-ni-*. Kako je prema suvremenim jezičnim zakonitostima teško protumačiti razvoj od psl.*maknqti do primjerice slavenskoga *mäknit*, hipoteza se čini održivom. Na tom podatku i uopće smjeru razmišljanja zahvaljujem dr. sc. Miji Lončariću.

⁷³³ U mjesnome se govoru Drage (Orlići) kratki naglasak sustavno pomiče na prednaglasnu duljinu (*dlěto*, *rūka*, *cīpat*, *mūčat*), a na prednaglasnu kraćinu samo s otvorene ultime (*žěna*, *kōtli* Nmn., *postōli* Nmn., ali *živöt*, *čepět*, *brojīt*, *molīt*). Stoga

akcenatska mijena u govoru Bribira uvjetovana sustavnim pomakom kratkoga naglasaka s finalnoga sloga. Zato je i u infinitivu i u oblicima imperativa silina pomaknuta na kratku penultimu pa infinitiv glasi *mölit*, *lömit*, a imperativna osnova *möli*, *lömi* i dr.⁷³⁴ Navedeni glagoli su u mjesnome govoru Bribira dijelom 1.1. akcenatskoga podtipa.

U mjesnome je govoru Crikvenice, ali sporadično i u ostalim govorima smještenim istočnije od Rijeke⁷³⁵ zabilježen određeni broj glagola koji su dijelom akcenatskoga podtipa 4.3. Takav je primjerice glagol *govorit* kojemu prezent ima naglasak na vokalu nastavka (*govorin*, *govoriš*, *govori*). Razlog je vjerojatno ista vrsta nastavaka u paradigmi.

Zaključak

Ovi su glagoli i-tipa bili u praslavenskome jeziku dijelom b akcenatskoga tipa s recisivnim naglaskom u prezentu.⁷³⁶ Ostatak je staroga mjesta naglasaka očuvan u ruskome jeziku u kojemu se u prezentu 1. 1. jd. još čuva stari naglasak na vokalu nastavka (*ноуу́*, ali *но́уиуиь*). Radi se o vrlo starome pomaku koji je započeo u praslavenskome jeziku što se vidi po ujednačenim rješenjima u suvremenim slavenskim jezicima.⁷³⁷

U suvremenim je sjeverozapadnim čakavskim govorima ovaj praslavenski akcenatski podtip vrlo dobro očuvan.

Inovacije

1. < 4.3.

Pomak je siline s nastavka na vokal prezentske osnove u glagola koji su primarno bili dijelom akcenatskoga podtipa 4.3. zabilježen u

se mogao očekivati pomak kratkoga naglasaka s nastavka u 2. 1. jd. na vokal imperativne osnove (*molī* > *möli*). No, moji su obavjesnici u tom obliku sustavno ovjeravali stariji akcenatski oblik. Tomu je tako vjerojatno zbog tendencije paradigmatskoga ujednačavanja mjesta naglasaka prema onome očuvan u ostalim dvama oblicima (*molimo*, *molite* pa onda i *molī*).

⁷³⁴ Kratki je naglasak na vokalu osnove ovjeren i u oblicima glagolskoga pridjeva radnoga koji glasi *mölit*, *möli*, *möli*, *möli*; *lömī*, *lömila*, *lömilo*, *lömili*.

⁷³⁵ Akcenatske su izmjene zabilježene i u mjesnome govoru Damlja u kojemu je u glagolskome pridjevu radnome u jedini muškoga roda (ali ne i ženskoga i srednjega roda!) silina pomaknuta na posljednji ili jedini vokal osnove (*mölit*, *hödit*, *nösit*, *prösit*, *osvanüt* i dr.) usprkos tome što je u infinitivu silina na naglasku (*molīt*, *hodīt*, *nosīt*, *prosīt*, *osvanüt* i dr.). U jedini ženskoga i srednjega roda, te u množini svih triju rodova zadržano je staro mjesto naglasaka (*molīla*, *molīlo*, *molīli*, *molīle*, *molīla*).

⁷³⁶ Zanimljivo je da C. S. Stang u svojoj monografiji pod b-tipom bilježi samo glagole s dugom osnovom tipa *pālīt* (1965:108-109). Budući da je akcenatska tipologija glagola tipa *pālīt* i *molīt* potpuno jednaka, a razlikuju se samo duljinom vokala osnove (prezent: *pālī* : *möli*, imperativ: *pālī* : *molī*), mislim da se radi o glagolima istoga akcenatskoga podrijetla.

⁷³⁷ Usp. ruski *но́уиуиь*, slovenski *mótiš*, češki *koupíš* i dr.

dijelu sjeverozapadnih čakavskih govora (ne *drobîn* nego *dröbin*; ne *drobîmō* nego *dröbimo*). Pod uvjetom da zadržavaju staro mjesto naglasaka na prvome ili jedinome vokalu nastavka u imperativu, ti glagoli postaju dijelom 3.1 akcenatskoga podtipa. Broj glagola koji se prešli u nj varira od govora do govora, pa ih je u nekim govorima poput govora Praputnjaka malo, dok je u istarskim govorima taj broj veći. Tako je u govorim mjesta imenom:

- Hreljin, Crikvenica, Dramalj, Selce i Praputnjak

4. različiti naglasci alterniraju na trima osnovama i pripadajućim nastavcima

4.1. *ā* naglasak na posljednjem vokalu osnove u infinitivu; *ā* naglasak na prvome ili jedinome vokalu nastavka u prezentu; *ā* naglasak na prvom ili jedinom vokalu nastavku u imperativu:

Inf.	Prezent						Imperativ		
	1.1.jd.	2.1.jd.	3.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.	3.1.mn.	2.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.
-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā

abadāt (*abad-*), *arivāt* (*ariv-*), *broštulāt* (*broštul-*), *cukarāt* (*cukar-*), *ćakulāt* (*ćakul-*), *ćapāt* (*ćap-*), *deb(l)jāt* (*deb(l)j-*), *dešvāt* (*dešv-*), *štukāt* (*štuk-*), *znāt* (*zn-*), *durāt* (*dur-*), *fašāt* (*faš-*), *kalāt* (*kal-*), *kaštigāt* (*kaštig-*), *kolāt* (*kol-*), *kopāt* (*kop-*), *kramāt* (*kram-*), *krcāt* (*krc-*), *krepāt* (*krep-*), *maškarāt* (*maškar-*); *meritāt* (*merit-*), *molāt* (*mol-*), *motāt* (*mot-*), *patināt* (*patin-*), *piturāt* (*pitur-*), *ricāt* (*ric-*), *štrigāt* (*štrig-*), *navigāt* (*navig-*), *obecāt* (*obec-*), *vidāt* (*vid-*), *žbukāt* (*žbuk-*), *špijāt* (*špij-*), *računāt* (*račun-*), *-kjučāt* (*kjuč-*)

Stratifikacija

Ovaj je akcenatski tip ovjeren u svim istraženim sjeverozapadnim čakavskim govorima osim u mjesnome govoru Bribira u kojemu se zbog opće tendencije pomaka kratkoga naglasaka s finalnoga sloga silina u infinitivu s tematskoga vokala pomiče na vokal osnove (*ćapāt*, *debjāt*, *krepāt*, *obecāt* > *ćapat*, *dëbjat*, *krëpat*, *obëcat*).

Zaključak

Glagoli koji čine ovaj akcenatski podtip imali su u oblicima prezenta tematsku sekvenciju *-aje-* (*kop-aje-ši*) koja je još u praslavenskome jeziku kontrahirana na prvi vokal. Tri su praslavska akcenatska tipa tih glagola, a oni koji ulaze u 4.1. podtip razvijeni su iz 1. tipa u kojem je dugi silazni naglasak kontinuant praslavenskoga cirkumfleksa. U južnoslavenskim je jezicima različita sudbina tog staroga

naglasaka: dok se u jednim glagolima cirkumfleks regresivno pomiče s unutrašnjih slogova (o tome će biti više riječi uz akcenatski tip 4.4.), u drugih do pomaka ne dolazi.⁷³⁸ Potonji su glagoli dijelom ovoga podtipa. Znakovito je da unutar sjeverozapadnih čakavskih govora i danas postoji tendencija za tim regresivnim pomakom pa tako primjerice glagol *kopāt* u svim creskim i sjevernoločinskim govorima ima prezentsku osnovu s primarno kratkim naglaskom (*köp-*) koji je rezultat regresivna pomaka siline na kratki vokal osnove, ali se u tim govorima sekundarno produljio. Zbog te mogućnosti glagole ovoga podtipa valja promatrati i u odnosu na akcenatski podtip 3.1. Dok su glagoli koji čine 3.1. podtip mahom primarnoga, slavenskoga sloja, glagoli su koji ulaze u 4.1. podtip mahom primljenice, a mali je broj glagola slavenskoga podrijetla (*deb(l)jāt*, *znāt*, *kopāt*, *krcāt*, *obecāt*, *računāt*). S obzirom na njihovu malobrojnost i tendenciju regresivnoga pomaka siline u oblicima prezenta, ovaj je bi se podtip vjerojatno akcenatski izjednačio s podtipom 3.1., no njegovo je postojanje podupro velik broj glagola stranoga podrijetla i tako produžio njegovo trajanje.

4.1.1. kao 4.1. ali s prednaglasnom duljinom na vokalu svih triju osnova:

Inf.	Prezent						Imperativ		
	1.1.jd.	2.1.jd.	3.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.	3.1.mn.	2.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.
-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā

-kōnčāt (*kōnč-*), *fērmāt* (*fērm-*), *fōrcāt* (*fōrc-*), *kāntāt* (*kānt-*), *kōlpāt* (*kōlp-*), *kūntēntāt* (*kūntēnt-*), *lāmpāt* (*lāmp-*), *lārmāt* (*lārm-*), *pūntāt* (*pūnt-*), *tēntāt* (*tēnt-*), *pēntāt* (*pēnt-*), *šēmēntāt/šēmētāt* (*šēmēnt-/šēmēt-*), *škārtāt* (*škārt-*), *špōrkāt* (*špōrk-*), *šūndrāt* (*šūndr-*), *tōrnāt* (*tōrn-*)

Stratifikacija

Ovaj je akcenatski podpodtip očuvan u neizmijenjenu obliku samo u sustavima u kojima je dobro očuvana opreka po kvantiteti na vokalu ispred naglašenoga. No, čak i u tim sustavima nerijetko se ovi glagoli ostvaruju bez prednaglasne duljine. Tako je u:

- istarskim ikavsko-ekavskim govorima Kožljaka i Jasenovika; u kopnenim ikavsko-ekavskim govorima mjesta imenom Hreljin, Zlobin, Drivenik, Tribalj, Grižane, Novi Vinodolski, Dramalj, Selce, Jadranovo, Križišće, Bakarac i Grobnik; u krčkim govorima Dobrinja i Omišlja; u govoru Crikvenice; u ikavskom govoru Klane; u sjeveroistočnim istarskim govorima Škurinja, Drenove,

⁷³⁸ O tome vidi više u: Stang, C. S. (1965:124-125).

Viškova, Marčelja, Kastva, Gornjega Zameta, Matulja, Rukavca, Veprinca, Zvoneća, Lignja, Tuliševica, Lovrana, Kraja, Mošćenica i Kalca; u središnjim istarskim govorima žminjskoga tipa (Orbanići, Jurići, Hrusteti); pazinskoga tipa (Pazin, Beram, Škopljak, Gologorički Dol (Dol)); boljuskoga tipa (Boljun i Semić).

U ovu skupinu valja ubrojiti i one mjesne govore u kojima je prednaglasna duljina potpuno ili djelomično utrnuta, a koji imaju staro mjesto naglasaka. Tim više što se ostvaraju najčešće uopće ne razlikuju od onih zabilježenih u gore navedenim mjesnim govorima. Tako je u: mjesnome govoru Drage (Orlići), Lipe, Opatije, Brseča, Gornjega Rapca, Plomina, Labina, Vozilića, Nedešćine i Mali Golji; Vrbnika i Jurandvora, Tinjana i Trviža, te u svim trsatsko-bakarskim, buzetskim, motovunskim i cresko-sjevernoločinjskim govorima.

Ovaj akcenatski podpodtip nije ovjeren samo u mjesnom govoru Bribira. U bibriskome je govoru kratki naglasak s finalnoga sloga u infinitivu regresivno pomaknut, a na mjestu se prednaglasne duljine ostvaruje zavnuti naglasak (*pūmpāt* > *pūmpat*), a analogijom prema infinitivu nerijetko se zavnuti naglasak prenosi na vokal osnove u svim oblicima prezenta i imperativa.

Zaključak

Svi glagoli koji ulaze u ovaj akcenatski podpodtip stranoga su podrijetla, a prednaglasna se duljina redovito ostvaruje u slogu zatvorenu sonantom. Stoga ona nije etimološka, već položajna pa je potpuno ili djelomično reducirana i u velikom broju govora u kojima inače nije dokinuta opreka po kvantiteti u slogu ispred naglašenoga. Ovaj je podpodtip samo položajna inačica podtipa 4.1. pa za nj vrijedi sve prethodno rečenu, uključujući i potpunu podudarnost u stratifikaciji.

4.2. ā ili ǎ naglasak na jedinom ili dočetnom vokalu osnove u infinitivu; ǎ naglasak na zadnjemu ili jedinomu vokalu nastavka 2. i 3. l. jd. te 1. i 2. l. mn. prezenta, a ǎ naglasak na vokalu nastavka 1. l. jd. i 3. l. mn. prezenta; prema naglasku imperativa razlikuju se dvije grupe glagola: prva grupa (tipa *bōst*) ima ā naglasak na prvome ili jedinome samoglasniku nastavka u oblicima imperativa, a druga (tipa *pīl*) ā naglasak na vokalu osnove:

Inf.	Prezent						Imperativ		
	1.l.jd.	2.l.jd.	3.l.jd.	1.l.mn.	2.l.mn.	3.l.mn.	2.l.jd.	1.l.mn.	2.l.mn.
+ā/ǎ	-ā/ǎ	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā
+ā/ǎ	-ā/ǎ	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	+ā	+ā	+ā

- 1) *bōst* (*bod-*), *cvāst* (*cvat-*), *derāt* (*der-*), *tēc* (*teč-*; *tec-*), *-tēst* (*-tep-*), *gnjēst* (*gnjet-*), *grēst* (*greb-*), *hrōst* (*hrop-*), *jebāt* (*jeb-*), *-brāt* (*ber-*), *-zrēt* (*-zr-*), *mēst* (*met-*), *nēst* (*nes-*), *plēst* (*plet-*), *orāt* (*or-*), *pēc* (*peč-*; *pec-*), *prāt* (*per-*), *zvāt* (*zov-*), *śasāt* (*śas-*), *rēc* (*reč-*; *rec-*), *-žgāt* (*-žg-*), *sōst* (*sop-*), *ž(d)erāt* (*ž(d)er-*); *k(l)jēt* (*k(l)jan-*), *-sūt* (*-sp-*), *-prīt* (*-pr-*), *-žēt* (*-žm-*), *rūt* (*rov-/rev-*), *umrīt* (*umr-*)
- 2) *pīt* (*pīj-*; *pīj-ø-*), *-vīt* (*vij-*; *vīj-ø-*); *lēt* (*lij-*; *lij-ø-*)

Napomena

Sjeverozapadni se čakavski govori međusobno razlikuju mjestom naglasaka u 1. i 2. l. mn. prezenta. U dijelu je govora očuvano staro mjesto naglasaka na posljednjem vokalu (*-emō*, *-etē*), dok je u drugima kratki naglasak na prvome vokalu nastavka (*-ēmo*, *-ēte*). Budući da se u objema skupinama govora naglasak ostvaruje na nastavku to nije relevantno za akcenatsku tipologiju, ali jest za utvrđivanje razlika unutar sjeverozapadnih čakavskih govora kao zasebne lingvističke cjeline. Stoga će se podtip razdvojiti u dvije cjeline: u 4.2.a. ulazit će mjesni govori sa silinom na posljednjem vokalu nastavka, a u 4.2.b. oni sa silinom na prvom vokalu nastavka. I u Tablici 2. ti će govori biti različito označeni: oni iz skupine 4.2.a. znakom _{-a}, a oni iz 4.2.b. znakom _{-b}.

Stratifikacija

Ovaj akcenatski podtip nije ovjeren u nekolicini, inače inovativnih sjeverozapadnih čakavskih govora. Tako je u mjestima imenom:

- Bribir, Draga (Orlići), Lipa i Trviž.

U govoru je Trviža silina prenesena na vokal prezentske i imperativne osnove (prez. 1. l. jd. *pēčen*, *pēren*, *pījen*; 1. l. mn. *pēčemo*, *pēremo*, *pījemo*; imp. 2. l. jd. *pēci*; *pēri*, *pīj*). U bibriskome su govoru promjene uvjetovane sustavnim regresivnim pomakom kratkoga naglasaka. Tako je pomak evidentiran u višesložnih infinitiv *žerat*, *śasat*, u svim licima prezenta izuzev 1. l. jd. i 3. l. mn. (*bōdeš*, *bōde*, *grēbeš*, *grēbe*; *kljāne*; *pīje*, ali *bodēn*, *bodū*; *grebēn*; *kljanēn*; *pījū*) i u svim oblicima imperativa (*bōdi*, *grēbimo*, *pēcimo*, *mētite*).⁷³⁹ U govoru Drage (Orlići) silina se pomiče i s dugih slogova, pa su ondje ovjereni i ostvaraju *pēren*, *žeren*, *pījen*. Time su dobivene paradigme prezenta i imperativa s nepromjenjivim mjestom naglasaka na osnovi, a glagoli koji su primarno

⁷³⁹ Promjene su evidentirane i u glagolskome pridjevu radnome. Glagolski pridjevi radni izvedeni od glagola ovoga tipa najčešće imaju zavnuti naglasak na vokalu osnove u jednini muškoga roda, a u jednini ženskoga i srednjega, te u množini svih triju rodova kratki naglasak na vokalu nastavka, primjerice *bōl*, *bolā*, *bolō*, *bolī*, *bolē*, *bolā*. U bibriskome je govoru, sukladno općoj akcenatskoj tendenciji silina s kratke ultime sustavno pomaknuta na kratku ili dugu penultimu pa glagolski pridjev radni glasi *bōl*, *bōla*, *bōlo*, *bōli*, *bōle*, *bōla* i *pīl*, *pīla* (< *pīlā*), *pīlo*, *pīli*, *pīle*, *pīla*.

ulazili u ovaj tip, u mjesnome govoru postaju dijelom 1.1. akcenatskoga tipa.⁷⁴⁰ I u rubnome ekavskome govoru Lipe silina je sustavno, u svim oblicima prenesena na vokal osnove (prez. 1. l. jd. *pečen*, prez. 3. l. jd. *mēte*, imp. 2. l. jd. *mēti*, prez. 2. l. jd. *pīješ*, prez. 1. l. mn. *zavījemo* i dr.).⁷⁴¹

U svim je ostalim mjesnim govorima ovjeren ovaj akcenatski podtip, ali se međusobno razlikuju naglaskom u prezentu 1. i 2. l. mn. S obzirom na nj izdvajaju se dvije skupine govora: u 4.2.a. skupinu ulaze mjesni govori s kratkim naglaskom na posljednjem vokalu nastavka, a u skupinu 4.2.b. oni s kratkim naglaskom na prvome vokalu nastavka.

4.2.a. skupinu čine:

- ikavsko-ekavski kopneni govori mjesta imenom Hreljin, Zlobin, Drivenik, Tribalj, Grižane, Novi Vinodolski, Jadranovo, Križišće, Grobnik; u krčkim govorima Dobrinja, Omišlja i Jurandvora, u sljedećim govorima trsatsko-bakarskoga tipa: Praputnjak, Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Bakar i Kostrena; u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom Škurinje, Viškovo, Drenova, Marčelji, Kastav, Gornji Zamet, Matulji, Rukavac, Zvoneća, Veprinac, Opatija, Liganj, Tuliševica, Lovran i Kraj.

4.2.b. skupinu čine:

- istarski ikavsko-ekavski mjesni govori Kožljaka i Jasenovika; gorskokotarski govor Brestove Drage; kopneni ikavsko-ekavski govori Selca i Bakarca; govor Vrbnika; sljedeći govori trsatsko-bakarskoga tipa: Sveti Kuzam, Trsat, Donja Vežica i govor Crikvenice; rubni ikavski govor Klane; rubni sjeveroistočni istarski govori mjesta imenom Mošćenice, Kalac i Brseč; svi središnji istarski govori labinskoga tipa (Vozilići, Plomin, Nedeščina, Labin, Mali Golji i Gornji Rabac), žminjskoga tipa (Orbanići, Jurići, Hrusteti), pazinskoga tipa (Pazin, Beram, Škopljak, Gologorički Dol (Dol), Tinjan), boljuskoga tipa (Boljun i Semić) i motovunskoga tipa (Zamask i Kaldir); istraženi bužetski govori mjesta imenom Erkovčići, Ročko Polje, Krbavčići i Pračana; svi creski i sjevernoločinski govori (Beli, Dragozetići, Merag, Orlec, Valun, Ustrine, Belej, Punta Križa, Nerezine i Sveti Jakov).

Zasebnu skupinu govora čine oni u kojima su potvrđena oba ostvaraja pa mogu biti dijelom 4.2.a. i 4.2.b. skupine. Tako je u govorima mjesta imenom:

- Dramalj i Draga (Tijani).

⁷⁴⁰ Za glagolske pridjeve radne vrijedi isto što je opservirano za mjesni govori Bribira.

⁷⁴¹ Silina je sustavno pomaknuta sa starih mjesta na vokal osnove (*spekal*, *spekla* (< *speklā*); *pīl*, *pīla* (< *pīlā*)).

U dijelu sjeverozapadnih čakavskih govora glagoli ovoga tipa imaju kratki naglasak na vokalu nastavka i u 1. l. jd. prezenta. Tako je u:

- svim creskim i sjevernoločinskim govorima (Beli: *pečen*, *rečen*, *tlejèn*, *kladèn*; Ustrine: *lejèn*, *pijèn*, *perèn*, *smejèn*; Valun i Orlec: *perèn*, *pečen*, *metèn*, *kelnjèn*, *lejèn*, *kradèn*; Belej: *operèn*, *lejèn*, *nasmejèn*, *padèn*; Sv. Jakov: *nesèn*, *pijèn*, *talčèn*, *smejèn*; Nerezine: *nasmejèn*, *sečen*, *kladèn*, *kradèn*, *zovèn*); u arhaičnim krčkim govorima Omišlja i Vrbnika s time da u govoru Vrbnika taj ostvaraj alternira s ostvarajem dugoga naglaska na istome mjestu (Vrbnik: *perèn*, *pečen*, ali *pijèn*; Omišalj: *pečem*, *mezèm*, *obēčem*); sporadično u rubnome govoru Klane⁷⁴² (*pečen*, *pijèn*, ali i *metèn*, *rečen*); u središnjim istarskim govorima boljuskoga tipa (Boljun i Semić: *smiejèn*, *ziebèn*, *perèn*, *zovèn*), žminjskoga tipa (Jurići: *pečen*, *obūčen*, *rečen*, *mūzèn*; Orbanići: *skūbèn*, (*v*)*ūčen*, *triesèn*, *metèn*, *upletèn*), u središnjim govorima pazinskoga tipa (Pazin: *smējèn*; Beram: *pečen*, *metèn*, *zovèn*, *pijèn*), motovunskoga tipa (Kaldir i Zamask: *metèn*, *zovèn*, *pijèn*, *perèn*) i u svim četirima istraženim govorima bužetskoga dijalekta (Erkovčići, Ročko Polje, Krbavčići i Pračana: *pečen*, *tučen*, *smijèn*, *grizèn*).

Zaključak

U ovaj akcenatski podtip ulaze glagoli koji su po Hammovoj klasifikaciji bili dijelom 1. razreda s tematskim vokalom *-e-* ili sekvencijom *-je*. U suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima prezentski oblici imaju nastavke *-ēm/-ēn/-ēn/-īn*; *-ēš*; *-ē*; *-ēmo/-emō*; *-ēte/-etē*; *-ū/-ō/-ēju/-ējo*, imperativni najčešće *-ī*; *-īmo*; *-īte*, ali i *-ø*; *-mo*; *-te*. Dakle, radi se o akcenatskome podtipu sa silinom na nastavku u oblicima prezenta i imperativa. Podtip se razvio iz praslavenskoga *c* akcenatskoga tipa sa stalnim mjestom naglaska na nastavku. U ranim fazama praslavenskoga jezika ta je paradigma izgledala ovako:⁷⁴³

<i>*nesò</i>	<i>*nesem̃/nesemò</i>
<i>*neses̃i</i>	<i>*nesefē</i>
<i>*neset̃s̃</i>	<i>*nesòt̃s̃.</i>

Nakon gubitka poluglasa i redukcije nastavačnoga vokala *i* u 2. l. jd., silina se pomiče regresivno:

<i>*nesò</i>	<i>*nesèm/nesemò</i>
<i>*nesès̃</i>	<i>*nesefē</i>
<i>*nesèt̃</i>	<i>*nesòt̃.</i>

⁷⁴² Mislim da je u govoru Klane ovaj ostvaraj sekundaran jer je i u ostalim primjerima zabilježeno sporadično kraćenje zavintoga naglaska na finalnome, osobito zatvorenome slogu. Usp. primjere tipa *bīl* i *bīl*, *debēl* i *debēl*, *kotāl* i dr.

⁷⁴³ Vidi u: Stang, C. S. (1965:119).

U starohrvatskom je jeziku ova paradigma prošla i morfološku adaptaciju pa je u 1. l. jd. preuzet nastavakni dočetak *-mb* iz skupine atematskih glagola (*nes-e-mb*). U većini se sjeverozapadnih čakavskih govora na tom se novom nastavku ostvaruje zavnuti naglasak (ili dugi, ako je potpuno ili djelomično dokinuta opreka po intonaciji), ali ima i sustava u kojima je kratki naglasak (*rečēn, pečēn, bodēn, pijēn*). Stoga se postavlja pitanje koji je od tih dvaju ostvaraja stariji. Suvremeni je nastavak prezenta 1. l. jd. nastao tako da je radi izbjegavanja moguće gramatičke homonimije s oblikom 3. l. mn. po otpadanju njegova dočeka *-tb* u taj oblik preuzeto dočetno *-mb* iz skupine atematskih glagola, a između njega se i osnove umetao tematski vokal. Ta je mijena nastupila još u praslavensko doba⁷⁴⁴ pa se «novi» nastavak uklopio u paradigmu sa sustavnim mjestom naglasaka na posljednjem vokalu nastavka (*-em̄b*), a po redukciji poluglasa silina je prenesena na primarno kratki vokal *-e-*. Rezultat je toga nastavak s kratkim naglaskom pa bi se moglo pretpostaviti da su mjesni govori s tim naglaskom stariji, a da su noviji oni u kojima se naknadno u slogu zatvorenu sonantom kratki naglasak produljio (*-em̄b > -ēm > -ēm̄*). Usporede li se mjesni govori u kojima je kratki naglasak na prvome ili jedinome vokalu nastavka u 1. l. jd. s onima u kojima je na istome mjestu naglasak i u 1. i 2. l. mn. razvidno je da se preklapaju svi izuzev mjesnoga govora Omišlja u kojem je jedinome potvrđeno *nesēm*, ali *nesemō* i *nesetē*. Stoga pretpostavljam da se u tih mjesnih govora ne radi o primarnome, praslavenskome kratkome naglasku u prezentu 1. l. jd., nego da je on rezultat paradigmatskoga ujednačavanja vrste naglasaka, nakon što je ujednačeno mjesto naglasaka na prvome ili jedinome vokalu nastavka. Akcenatski je nebitna promjena ispadanje dočetnoga *-t* u 3. l. jd. U 3. l. mn. dočetno je *t-* također reducirano, a kako je već u praslavenskome jeziku stražnji nazal u tom obliku bio naglašen praslavenskim akutom, ta je intonacija očuvana do danas (*rečū, metū, lijū*). Creski su govori opet iznimka utoliko što u 3. l. mn. imaju nastavak *-ēju* dobiven vjerojatno interpolacijom analoškoga tematskoga vokala *-e-* prema ostalim oblicima i njegovim odvajanjem od kontinuantne ishodišnojezičnoga *-ǰ* intervokalnim *j* (*reč-e-j-u*).

Premda je u onome dijelu starohrvatskoga jezika koji je ishodišni za sjeverozapadne čakavske govore izvorno bila silina na posljednjem vokalu osnove u prezentu 1. i 2. l. mn., u znatnom je broju govora, vjerojatno analogijom prema naglasku na tematskome vokalu i u skladu s tendencijom za paradigmatskim ujednačavanjem mjesta naglasaka, silina

⁷⁴⁴ Tako je primjerice u češkome jeziku *koupím*, u slovenskome *délam*, dok je u ruskome nastavak prezenta 1. l. jd. *-u* kao kontinuantna praslavenskoga *-ǰ*. Navedeni primjeri ne ulaze u ovaj akcenatski tip, a navedeni su samo kao potvrda preuzimanju dočetnoga *-mb* iz 1. l. jd. prezenta atematskih glagola koji jednako zahvaća ili, kao u ruskome, ne zahvaća sve tematske glagole.

prenesena na prvi vokal nastavka (*grebemō > grebēmo; zavijetē > zavijēte*). Ta izoglosa dijeli sjeverozapadne čakavske govore kao jedinstven lingvistički korpus. Starije je jezično stanje održano u govorima smještenim istočnije od Učke premda i ondje nesustavno. Izoglosa ide preko Učke, na more se spušta nešto južnije od Kraja (a sjevernije od Mošćenica) obuhvaćajući sve sjeveroistočne istarske govore, dalje prolazi južnije od rubnih govora Klane, Lipe i Brestove Drage zahvaćajući grobničke govore i sve ikavsko-ekavske govore koji nisu smješteni uz more (Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Praputnjak, Hreljin, Zlobin, Križišće i vinodolski govori Grižana, Triblja i Drivenika). Izoglosa se spušta na more samo na krajnjemu jugu u govoru Novoga Vinodolskoga, te u govoru Jadranova, Bakra i Kostrene, dok su u govoru Dramlja i Drage (Tijani) zabilježeni dvojni ostvaraji. Evidentno je da su u tom smislu inovativni svi istarski govori, bez obzira na pripadnost jednome od triju dijalekata, te creski i sjevernoločinski koji čine geografski i jezično jedinstvenu cjelinu. S obzirom na tendenciju ujednačavanja mjesta naglasaka zabilježenu i u govorima mjesta smještenih istočno od Učke, moguće je u daljoj budućnosti pretpostaviti prevladavanje mjesta naglasaka na prvome vokalu nastavka u prezentu 1. i 2. l. mn.

Specifikum su ovoga akcenatskoga tipa mjesni govori s kratkim naglaskom u 1. l. jd. prezenta. Glavnina je tih govora ovjerena u mjestima smještenim u samoj jezgri prostora što ga inače zauzimaju središnji istarski govori. Izuzeti su: svi labinski govori mjesta smještenih na samome zapadnome rubu toga prostora, rubni pazinski govor Tinjana, rubni žminjski govor Hrusteta, govori Gololoričkoga Dola (Dol) i Škopljaka smješteni u neposrednome susjedstvu s ikavsko-ekavskim govorima, te ikavsko-ekavski govori Kožljaka i Jasenovika. Ista izoglosa obuhvaća sve creske i sjevernoločinske govore te arhaične krčke govore Omišlja i djelomično Vrbnika. Svi ovi govori izuzev govora Omišlja ulaze u skupinu 4.2.b. što znači da imaju kratki naglasak na istome prvome ili jedinome vokalu nastavka i u oblicima 1. i 2. l. mn.

4.2.1. kao 4.2. ali s prednaglasnom duljinom na vokalu prezentske i imperativne osnove:

Inf.	Prezent						Imperativ		
	1.l.jd.	2.l.jd.	3.l.jd.	1.l.mn.	2.l.mn.	3.l.mn.	2.l.jd.	1.l.mn.	2.l.mn.
+ _a /ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā
+ _a	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	-ā	+ _a	+ _a	+ _a

- 1) *grīst* (*grīz-*), *klāst* (*klād-*), *krāst* (*krād-*), *mūst* (*mūz-*), *pāst* (*pād-*), *sīč* (*sīč-*), *striž* (*striž-*), *plīt* (*plīv-*), *prčst* (*prēd-*); *dūst* (*dūb-*), *pāst*

/se/ (*pās-*), *rāst* (*rāst-*), *skūst* (*skūb-*), *trēst* (*trēs-*), *tūc* (*tūč-*; *tūc-*), *vūc* (*vūč-*; *vūc-*), *-vrīst* (*vrīz-*), *-ūc* (*-ūč-*; *-ūc-*), *zēst* (*zēb-*)

2) *smēt* (*smīj-*; *smīj-ø*)

Stratifikacija

Ovaj se podpodtip od podtipa 4.2. akcenatski razlikuje samo postojanjem prednaglasne duljine na vokalu prezentske i imperativne osnove.

Popisu mjesnih govora Bribira, Drage (Orlići), Lipe i Trviža u kojima nije ovjeren podtip 4.2., pa razumljivo nije niti njegov podpodtip valja dodati još tri mjesna govora: pazinski govor Tinjana i oba motovunska govora Zamaska i Kaldira. U svim je tim govorima, izuzev donekle bibriskoga, silina pomaknuta na dugi vokal prezentske i imperativne osnove⁷⁴⁵ (prez. 1. l. mn.: *tūčemo*; *krādemo*, *mūzemo* (Zamask, Kaldir), *tūčemo*, *vūčemo* (Tinjan); imp. 2. l. mn.: *tūčite*; *krādite*, *mūzite* (Zamask, Kaldir); *vūčite*; *obūčite* (Tinjan)). Kako je u 4.2. podtipu u oblicima prezenta 1. i 2. l. mn. silina bila na prvome vokalu nastavka (kao, uostalom i u svim ostalim oblicima prezenta i imperativa), vjerojatno je silina u svim oblicima prenesena na dugi vokal osnove na kojemu se ostvaruje jedan od dvaju dugih naglasaka.

Prema mjestu naglasaka na nastavku prezenta 1. i 2. l. mn. i govori u kojima je ovjeren ovaj podtip dijele se u skupine 4.2.1.a. i 4.2.1.b. analogno podjeli u podtipu 4.2. Razlike nisu očekivane, a potvrđene su samo u mjesnim govorima Dramlja i Drage (Orlići) u kojima su u podtipu 4.2. ovjerena oba ostvaraja, s kratkim naglaskom na prvom i drugom vokalu nastavka (*pijemō* i *pijēmo*), dok su u ovome podpodtipu ovjereni samo primjeri sa silinom na prvom vokalu nastavka (*krādēmō*, *tūčēte* i dr.), te u govoru Hreljina (*bodēmō*, *žerēmō*, ali *vūčēte*, *krādēte*). Zamjetno je da su razlike među podtipom i podpodtipom neznatne i da nema niti jednoga mjesnoga govora u kojemu bi se u podtipu 4.2. kratki naglasak u prezentu 1. i 2. l. mn. ostvarivao na prvome, a u podpodtipu 4.2.1. na drugome, već samo obrnuta situacija što je i očekivano s obzirom na ekskluzivnost regresivnoga pomaka siline u sustavima hrvatskoga jezika.

Kao zasebna cjelina izdvajaju se govori u kojima je u slogu ispred naglasaka potpuno ili djelomično dokinuta opreka po kvantiteti, ali je očuvano staro mjesto naglasaka. Tako je u:

- krčkim govorima Vrbnika i Jurandvora; u trsatsko-bakarskim govorima mjesta imenom Praputnjak, Ponikve, Kukuljanovo,

⁷⁴⁵ Pomak je siline ovjeren u svim trima punktovima i u svim oblicima glagolskoga pridjeva radnoga izuzev u jednini muškoga roda (*tūkla*, *tūklo*, *tūkli* (Zamask, Kaldir), *tūkla*, *tūklo*, *tūkli* (Tinjan) < *tūklā*, *tūklō*, *tūklī*).

Škrljevo, Krasica, Draga (Tijani), Sveti Kuzam, Trsat, Bakar, Kostrena i Donja Vežica; u sjeveroistočnim istarskim govorima Opatije i Brseča; u središnjim istarskim govorima labinskoga tipa (Vozilići, Plomin, Nedeščina, Labin, Mali Golji i Gornji Rabac); u govorima buzetskoga dijalekta (Erkovčići, Ročko Polje, Krbavčići i Pračana) i u svim creskim i sjevernolohinskim govorima mjesta imenom Dragozetići, Beli, Merag, Valun, Orlec, Ustrine, Belej, Punta Križa, Nerezine i Sveti Jakov.

Zaključak

Budući da je 4.2.1. podpodtip, na nj se odnosi sve što je izneseno u zaključku podtipa 4.2. Razlike su među njima neznatne i svode se tek na naznake eventualnih budućih smjerova razvoja. Prva se razlika odnosi na nešto veći (tek dva) broj mjesnih govora s pomakom siline na dugi vokal osnove, a druga na blagu tendenciju (ovjerenu u samo trima govorima) regresivnoga pomaka siline s posljednjega na prvi vokal nastavka u oblicima 1. i 2. l. mn. prezenta. Premda je staro, ishodišnome jeziku blisko akcenatsko stanje u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima dobro očuvano, na temelju je prikupljenih podataka moguće pretpostaviti tendenciju pomaka siline i njezina usustavljanja na prvome vokalu osnove (što je već provedeno u svim govorima zapadno od Učke i u dijelu govora mjesta smještenih istočnije od nje), a dalje pomaka siline na najprije dugi, a potom i na kratki vokal osnove kakva je zabilježena u rubnim i inače akcenatski inovativnim govorima mjesta Tinjan, Trviž, Lipa, Draga (Orlići) i Bribir. Konačan će rezultat tih mijena biti prelazak u prvi akcenatski tip.

4.3. *ā* naglasak na dočetnom vokalu osnove u infinitivu; *ā* naglasak na vokalu nastavka u svim trima licima jednine i u 3. l. mn. prezenta; prednaglasna duljina i *ā* naglasak na posljednjem vokalu nastavka 1. i 2. l. mn. prezenta; prema naglasku imperativa razlikuju se dvije skupine glagola: prva skupina (tipa *drobit̃*) ima *ā* naglasak na prvome ili jedinome vokalu nastavka u oblicima imperativa, a druga (tipa *stāt*, *dāt*) *ā* naglasak na vokalu osnove:

Inf.	Prezent						Imperativ		
	1.l.jd.	2.l.jd.	3.l.jd.	1.l.mn.	2.l.mn.	3.l.mn.	2.l.jd.	1.l.mn.	2.l.mn.
+ <i>ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>
+ <i>ā/ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>	- <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>	+ <i>ā</i>

- 1) *blagoslovīt* (*blagoslov-*), *borīt* (*bor-*), *brojīt* (*broj-*), *činīt* (*čin-*), *drobit̃* (*drob-*), *letēt/letīt* (*let-*), *pustīt* (*pust-*), *točit̃* (*toč-*), *držāt* (*drž-*), *dvojīt* (*dvoj-*), *gnjojīt* (*gnjoj-*), *gojīt* (*goj-*), *gorēt/gorīt* (*gor-*),

grmět/grmīt (grm-), krojīt (kroj-), ležāt (lež-), ložīt (lož-), pojīt (poj-), spāt (sp-), topīt (top-), -morīt (-mor-), zvonīt (zvon-), paprīt (papr-), -novīt (-nov-), rosīt (ros-), solīt (sol-), potīt (pot-), trošīt (troš-), rodīt (rod-), smrdět/smrdīt (smrd-), spojīt (spoj-), sramotīt (sramot-), storīt (stor-), škopīt (škop-), veselět/veselīt (vesel-), vrtět/vrtīt (vrt-), kotīt (kot-), žmāt (žm-), žlostīt (žalost-), želět/želīt (žel-);

2) *bāt/bojāt, stāt; dāt*

Stratifikacija

Prema stupnju očuvanosti ovoga akcenatskoga podtipa u sjeverozapadnim čakavskim govorima mogu se izdvojiti tri podsustava govora: govori u kojima je ovaj tip potpuno ovjeren; govori u kojima je djelomično ovjeren i oni u kojima nije ovjeren.

Mjesni se govori u kojima je ovaj podtip potpuno ovjeren međusobno razlikuju mjestom naglasaka na nastavku prezenta 1. i 2. l. mn. U tom je smislu ovaj podtip jednak podtipu 4.2. i njegovu podpodtipu 4.2.1. pa se prema tome dalje razlikuju dva podsustava 4.3.a. s kratkim naglaskom na posljednjem i 4.3.b. sa zavnutim ili dugim silaznim naglaskom na prvom vokalu nastavka u tim dvama prezentskim oblicima. Naime, kratki se naglasak s otvorene ultime pomiče na dugu penultimu, a rezultat je toga pomaka jedan od dvaju dugih naglasaka intonacija kojega ovisi o eventualnome dokinuću opreke po intonaciji (*točīmō > točīmo > točīmo/točīmo*). Kako je u ovome slučaju za određenje akcenatskoga podtipa relevantno mjesto naglasaka, a ne i njegova vrsta, mjesni se govori neće dalje dijeliti s obzirom na to ostvaruje li se na vokalu nastavka zavnuti ili dugi silazni naglasak.

4.3.a. skupinu čine:

- kopneni ikavsko-ekavski govori Jadranova, Križišća, Bakarca, Grobnika, Drivenika, Triblja, Grižana i Novoga Vinodolskoga; gorskokotarski govor Brestove Drage; krčki govori Vrbnika, Jurandvora, Dobrinja i Omišlja; trsatsko-bakarski govori Bakra i Kostrene; rubni ikavski govor Klane; svi sjeveroistočni istarski govori izuzev govora Brseča (Škurinje, Viškovo, Drenova, Marčelji, Kastav, Gornji Zamet, Matulji, Veprinac, Rukavac, Zvoneća, Opatija, Tuliševica, Liganj, Lovran, Kraj, Mošćenice i Kalac; u središnjim istarskim govorima labinskoga tipa (Mali Golji i Gornji Rabac), žminjskoga tipa (Orbanići, Hrusteti i Jurići), pazinskoga tipa (Škopljak) i boljuskoga tipa (Boljun i Semić).

Budući da je na vokalu nastavka u prezentu 1. i 2. l. mn. u ishodišnome sustavu bila prednaglasna duljina i da se i danas potvrđuje u govorima u kojima nije dokinuta opreka po kvantiteti na nenaglašenim slogovima, ovaj je popis mjesnih govora moguće

dalje raslojiti s obzirom na (ne)postojanje prednaglasne duljine u tim dvama oblicima. Tako je prednaglasna duljina očuvana u mjesnim govorima Jadranova, Novoga Vinodolskoga, Križišća, Bakarca, Grobnika, Triblja, Drivenika, Brestove Drage, Omišlja, Dobrinja, Klane, u žminjskim i boljuskim govorima, u govoru Škopljaka, u svim navedenim sjeveroistočnim istarskim govorima izuzev Opatije u kojoj je prednaglasna duljina djelomično očuvana kao i u krčkim govorima Vrbnika i Jurandvora i u govoru Malih Golji. U ostalim je mjesnim govorima u prezentu 1. i 2. l. mn. očuvano staro mjesto naglasaka, ali ne i prednaglasna duljina na vokalu nastavka (*lovīmō, brojītē*).

4.3.b. skupinu čine:

- istarski ikavsko-ekavski govori Kožljaka i Jasenovika; kopneni ikavsko-ekavski govori Bribira i Drage (Orlići); trsatsko-bakarski govori mjesta imenom Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Draga (Tijani), Sveti Kuzam, Trsat i Donja Vežica; rubni ekavski govoru Lipe; najjužniji sjeveroistočni istarski govor Brseča, središnji istarski govori labinskoga tipa (Plomin, Vozilići, Nedeščina), rubni pazinski govor Gologoričkoga Dola (Dol) i središnji i istočni govori buzetskoga dijalekta u mjestima imenom Erkovčići, Ročko Polje i Krbavčići.

Potvrđeni su i mjesni govori prelaznoga tipa u kojima alterniraju ostvaraju s kratkim naglaskom na prvom i na posljednjem vokalu nastavka u prezentu 1. i 2. l. mn. Tako je u mjesnome govoru Zlobina zabilježeno *ležīmō* i *ležīmo, želīmo*, ali *stojīmō* i dr.

Kao posebna se cjelina izdvajaju mjesni govori u kojima je ovaj akcenatski podtip samo djelomično ovjeren. Djelomična se ovjerenost u svima njima ogleda u tome što je dio glagola koji su primarno pripadali ovome akcenatskome tipu ovjeren, ali kao dio 3.1. akcenatskoga tipa s regresivnim pomakom siline na vokal prezentske osnove, dok su drugi i dalje dijelom ovoga podtipa. Mjesni se govoru s djelomičnom ovjerenošću međusobno razlikuju po broju glagola koji nisu dijelom ovoga podtipa. Tako je u govorima mjesta imenom:

- Hreljin (*drōbin, odmōriš* prema *ležīmō, pustītē, brojīn*), Crikvenica (*brōjīmo, tōpiš*, ali *ležīmo, držīš, bojīte, stojē*, u imperativu je uvijek bez obzira na mjesto naglasaka u prezentu kratki naglasak na prvom ili jedinom vokalu nastavka: *brojīmo, topīte* i dr.), Dramalj i Selce (*lōvīn, krōpī, brōjīmo, sōlīš*, ali i *želīn, ležīš, točīmo, stojīte* i dr.), Praputnjak (*drōbin, brōjiš, govōrin*, ali *ležīmō, želītē*), Labin (*lōžiš, tōčīmo*, ali *brojītē, zvonī, brojīn*), Pazin i Beram (prez. *rōdi, brōjiš, lōžīmo* prema *letī, ležīmo, krojē*), Tinjan (prez. 1. l. mn. *brōjīmo, lōžīmo*, ali *ležīmo, stojīmo, dāmo*), Pračana (*brōjin*,

päpriš, ali *želîn*, *držîmo*, *bujîte*⁷⁴⁶), Zamask i Kaldir (*bröjimo*, *sölimo*, ali *ležîmo*, *stojîmo*, *bojîte*, *dâmo*), te u svim creskim i sjevernoločinskim govorima mjesta imenom Dragozetići, Beli, Merag, Valun, Orlec, Belej, Ustrine, Punta Križa, Nerezine i Sveti Jakov (za potonja tri *dröbin*, *töpîmo*, *lëti*, ali i *daržî/darži*, *ležîju*, *stojû*, *krojîte* i dr.).

Ovaj akcenatski podtip nije ovjeren samo mjesnome govoru Trviža u kojemu je silina prenesena na kratki vokal prezentske i imperativne osnove (*pustît*, *brojît*, imp. 2. l. jd. *püsti*, 1. l. mn. *bröjimo*; prez. 3. l. jd. *püsti*, 2. l. mn. *bröjîte*).

Zaključak

Glagoli koji ulaze u ovaj akcenatski tip imaju u prezentu nastavke *-im/-in*; *-iš*; *-i*; *-imo*; *-ite*; *-e/-iju/-ijo* s time da je naglasak u najvećem broju suvremenih sjeverozapadnih čakavskih govora na jedinome ili posljednjemu vokalu nastavka. U imperativu su potvrđene dvije skupine nastavaka: češća *-i*, *-imo*, *-ite*, a u glagola infinitiv kojih ima tematski vokal *-a* i *-ø*; *-mo*; *-te*. Dok je u potonjih silina na vokalu imperativne osnove, u prvonavedenih se uvijek ostvaruje kratki naglasak na prvome ili jedinome vokalu nastavka. Prema tipologiji što ju nudi C. S. Stang ovi su glagoli *i-tipa*, a prema naglasku ulaze u *c* praslavenski akcenatski tip sa silinom na vokalu nastavka. Zavnuti naglasak u oblicima jednine svjedoči da je primarno vokal *-i* bio dug (što je očuvano u 1. i 2. l. mn.), dok je na silina bila na posljednjem vokalu starih nastavaka:

prez. 1. l. jd. *želîm/želîn* < *želîmь < **željô*⁷⁴⁷

prez. 2. l. jd. *želiš* < *želiši

prez. 3. l. jd. *želi* < *želiť

Radi se, dakle, o akcenatskome tipu koji je bio dijelom praslavenskoga jezika i koji je u sjeverozapadnim čakavskim govorima vrlo dobro očuvan. Nije ovjeren u samo jednome od devedesetak istraženih mjesnih govora. Iz rezultata je analize akcenatskoga stanja u ostalim govorima moguće pretpostaviti dva pravca razvoja ovoga akcenatskoga podtipa. Budući da je u mjesnim govorima Hreljina, Crikvenice, Dramlja, Selca, Praputnjaka, Labina, Pazina i Berma, Tinjana, Pračane, Zamaska i Kaldira i u svim creskim i sjevernoločinskim mjesnim govorima zabilježena diferencijacija glagola koji su primarno bili dijelom ovoga podtipa pa je dio prešao u 3.1. podtip s regresivnim pomakom siline na vokal prezentske osnove, a dio ostao u ovome podtipu, moguće je pretpostaviti daljnje jačanje te tendencije. Drugi je pravac razvoja vjerojatniji jer je već zahvatio dobar dio

⁷⁴⁶ U mjesnom je govoru Pračane češća konstrukcija *imët strôh*.

⁷⁴⁷ Odatle u ruskome jeziku *пожы*.

sjeverozapadnih čakavskih govora, a sastoji se primarno u tendenciji usustavljanja mjesta naglasaka na prvome vokalu nastavka, na vokalu *-i* što je ovjeren u mjesnim govorima 4.3.b. skupine u kojima je u prezentu 1. i 2. l. mn. silina prenesena regresivno na prvi dugi vokal nastavka na kojemu se realizira zavnuti ili dugi silazni naglasak, ovisno o stupnju dokinuća opreke po intonaciji. U strukturnome smislu takav pomak nema nikakve posljedice jer je mjesto naglasaka i dalje na nastavku.

Gledano na površinskoj razini akcenatski se podtipovi 4.2. i 4.3. mogu dovesti u vezu jer je u obama silina na nastavku, a razlika je samo u dužini vokala na koji je prenesena silina sa starih nastavaka. Tako je u podtipu 4.2. taj vokal nastavka uvijek kratak (odotle *pijěš*, a ne *pijěš i *pijěmo*, a ne **pijěmo/pijěmo* u govorima u kojima je prenesena silina s posljednjega vokala nastavka), a u podtipu 4.3. uvijek dug (*želiš* < *želiši, *želîmô*). Da je ta veza samo površinska, svjedoči potpuno različita stratifikacija. U podtipu je 4.2. silina s posljednjega vokala nastavka pomaknuta u svim govorima mjesta smještenih zapadnije od Učke i manjem dijelu govora mjesta smještenih zapadnije od nje, dok se u podtipu 4.3. ne može govoriti o takovu teritorijalno-lingvističkome kontinuumu jer su govori s pomakom u navedenim dvama oblicima prezenta vrlo rahlo dispergirani. Razlika je i u tipu glagola: u podtip 4.2. ulaze glagoli koji su kontinuant glagola 1. Hammova razreda tematskim vokalom *-e* ili sekvencijom *-je*, dok u podtip 4.3. ulaze glagoli koji su bili dijelom 3. razreda. Znatne su razlike i u odnosu na akcenatske tendencije potvrđene u imenica u kojih je znatno češći pomak siline s nastavka na dugu penultimu, od pomaka na kratku penultimu.⁷⁴⁸ Da ta tendencija vrijedi i za glagole, bio bi znatno veći broj punktova u 4.3.b. no u 4.2.b. skupini što nije ovjeren. Stoga je moguće zaključiti da u glagola i imenica ne vrijede jednake akcenatske tendencije.

4.3.1. kao 4.3., ali s prednaglasnom duljinom u svim trima osnovama; u oblicima je imperativa ovjeren samo kratki naglasak na prvom ili jedinome vokalu nastavka:

Inf.	Prezent						Imperativ		
	1.l.jd.	2.l.jd.	3.l.jd.	1.l.mn.	2.l.mn.	3.l.mn.	2.l.jd.	1.l.mn.	2.l.mn.
+ <i>ä</i>	- <i>ä</i>	- <i>ä</i>	- <i>ä</i>	- <i>ä</i>	- <i>ä</i>	- <i>ä</i>	- <i>ä</i>	- <i>ä</i>	- <i>ä</i>

bělët/bělît/bilît (*běl-/bîl-*), *blédët/blédît* (*bléd-*), *cūrët/cūrît* (*cūr-*), *hlīdët/hlīdît* (*hlīd-*), *k(l)jěčät* (*k(l)jěč-*), *pīšcät* (*pīšc-*), *skrībët/skrībît*

⁷⁴⁸ O tome vidi iz odnosa sljedećih imenskih podtipova i podpodtipova: 4.2. i 4.2.1., 4.3. i 4.3.1., 4.4. i 4.4.1., 4.5. i 4.5.1. te 4.7. i 4.7.1.

(*skrb-*), *slīpēt/slīpīt* (*slīp-*), *tīpēt/tīpīt* (*tīp-*), *vāpēt/vāpīt* (*vāp-*), *ōstīt* (*ōst-*)

Napomena

U ovaj akcenatski podtip ulaze nesvršeni glagoli sa specifičnim značenjem postajanja. Tako primjerice *blēdēt/blēdīt* znači 'postajati blijedim'. Navedene je glagole tijekom terenskoga istraživanja bilo teško ovjeriti pa su izvedeni zaključci relativni jer su doneseni na temelju maloga broja primjera.

Stratifikacija

Za razliku od podtipa 4.3. u kojemu je u određenom broju mjesnih govora potvrđen prijelaz dijela glagola koji su primarno bili dijelom 4.3. podtipa u 3.1. podtip, to nije ovjereno u ovome podtipu.

Dok podtip 4.3. koji nije ovjeren u Trvižu, podpodtip 4.3.1. nije ovjeren i govoru susjednoga Tinjana smještena na samome rubu prostora što ga teritorijalno zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori. U obama je tim govorima silina sustavno prenesena na vokal prezentske i imperativne osnove.

Prema mjestu naglasaka u prezentu 1. i 2. l. mn. i ovaj govori u kojima je ovjeren ovaj podpodtip dijele se u dvije skupine. U 4.3.1.a. skupinu ulaze govori u kojima je u 1. i 2. l. mn. prezenta kratki naglasak na posljednjem vokalu nastavka, a u 4.3.1.b. skupinu oni u kojima je u tim dvama oblicima kratki naglasak na prvom vokalu nastavka. Obje će se skupine dalje diferencirati na govore u kojima je očuvana opreka po intonaciji i na one u kojima je ta opreka potpuno ili djelomično dokinuta, ali je očuvano mjesto naglasaka na nastavku.

U 4.3.1.a. skupinu ulaze sljedeći govori:

- kopneni ikavsko-ekavski mjesni govori Drivenika, Triblja, Grižana, Novoga Vinodolskoga, Jadranova, Križišća, Bakarca i Grobnika; krčki govori Dobrinja i Omišlja, gorskokotarski govor Brestove Drage; rubni ikavski govor Klane; sjeveroistočni istarski govori mjesta imenom Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zemet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Liganj, Tuliševica, Lovran, Kraj, Mošćenice, Kalac; u žminjskim govorima Orbanića i Jurića, u pazinskom govoru Škopljaka te u boljunskim govorima Boljuna i Semića.

U svim je creskim govorima (Dragozetići, Beli, Merag, Valun, Orlec, Ustrine i Belej) te u govorima Kostrene, Opatije, Gornjega Rapca, Vrbnika, Jurandvora i Malih Golji očuvano staro mjesto naglasaka ovjereno, ali je prednaglasna duljina potpuno ili djelomično pokraćena.

U 4.3.1.b. skupinu ulaze sljedeći govori:

- istarski ikavsko-ekavski govori Kožljaka i Jasenovika; govori Hreljina, Dramlja, Selca, Bribira, Crikvenice; pazinski govori Pazina, Berma i Gologoričkoga Dola (Dol).

U govorima je Drage (Orlići); u trsatsko-bakarskim govorima mjesta imenom Praputnjak, Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Draga (Tijani), Sveti Kuzam, Trsat, Bakar i Donja Vežica; u rubnim ekavskom govoru Lipe; u govoru Brseča; u labinskim govorima Plomina, Vozilića, Nedešćine i Labina; u motovunskim govorima Zamaska i Kaldira; u govoru Erkovčića, Ročkoga Polja, Krbavčića i Pračane te u govorima sjevernolohinskoga tipa (Punta Križa, Nerezine i Sveti Jakov) očuvano je staro mjesto naglasaka ovjereno, ali je prednaglasna duljina potpuno ili djelomično pokraćena.

U govoru su Zlobina i Hrusteta zabilježena oba ostvaraja, s naglaskom na prvom i posljednjem vokalu nastavka.

U govorima se koji ulaze u 4.3.1.b. skupinu na prvome vokalu nastavka u prezentu 1. i 2. l. mn. ostvaruje zavnuti ili dugi silazni naglasak, ovisno o tome je li i u kolikome stupnju dokinuta opreka po intonaciji te koji se naglasak ostvaruje na novim akcenatskim mjestima. Opaska o prednaglasnoj duljini odnosi se na duljinu na prezentskoj osnovi.

Zaključak

U ovaj podtip ulaze glagoli koji su u staroslavenskome jeziku imali jat kao tematski vokal u infinitivu (*bēlēt, blēdēt, cūrēt, hlīdēt, k(1)jēkēt, pīstēt, skrbēt, slēpēt, tīpēt, vāpēt*). Budući da je 4.3.1. podpodtip, na nj se odnosi isto što i na odgovarajući mu podtip 4.3. Razlike su među njima zanemarive, ali se iz njih mogu izvesti određeni zaključci. Jedina je znatnija razlika da nije potvrđen prelazak glagola koji primarno pripadaju ovome podpodtipu u koji drugi podtip. To je i razumljivo s obzirom na to da podtip 3.1. (u koji prelazi dio glagola iz 4.3. podtipa) nema svoj podpodtip koji bi strukturalno odgovarao podpodtipu 4.3.1., ali i zato što bi pomak siline s nastavka na dugi vokal prezentske osnove rezultirao zavnutim naglaskom na osnovi što bi odgovaralo akcenatskome podtipu 4.4. Takva je dvojnost u ovih glagola česta, ali među paradigmama postoji semantička razlika koja može biti istaknuta i različitom infinitivnim dočetkom. Tako u govoru Orbanića glagol *bielēt* s prezentskom osnovom *biel-* (*bielīn, bielī*) znači 'postajati bijelim, činiti što bijelim', dok glagol *bielīt* ima prezentsku osnovu *biēl-* (*biēlin, biēli*) i znači 'prati rublje'.⁷⁴⁹

⁷⁴⁹ Usp. Kalsbeek, J. (1998:417).

Svi mjesni govori u kojih je potvrđen prelazak dijela glagola iz 4.3. u 3.1. podtip, izuzev creskih, imaju naglašen prvi vokal nastavka u prezentu 1. i 2. l. mn. Moguće je stoga pretpostaviti da prelasku iz jednoga u drugi podtip, prethodi međufaza s usustavljanjem mjesta naglasaka na prvome vokalu nastavka u paradigmi prezenta.

4.4. prednaglasna duljina i *ã* naglasak na dočetnom vokalu osnove u infinitivu; *ã* naglasak na jedinom ili posljednjem vokalu prezentske osnove; prema naglasku imperativa razlikuju se dvije skupine glagola: prva skupina (tipa *dīlīt/dēlīt*) ima *ã* naglasak na prvome ili jedinome vokalu nastavka u oblicima imperativa, a druga (tipa *cīpāt/cēpāt*) *ã* naglasak na vokalu osnove:

Inf.	Prezent						Imperativ		
	1.1.jd.	2.1.jd.	3.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.	3.1.mn.	2.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.
+ <i>ã</i>	+ <i>ã</i>	+ <i>ã</i>	+ <i>ã</i>	+ <i>ã</i>	+ <i>ã</i>	+ <i>ã</i>	- <i>ã</i>	- <i>ã</i>	- <i>ã</i>
+ <i>ã</i>	+ <i>ã</i>	+ <i>ã</i>	+ <i>ã</i>	+ <i>ã</i>	+ <i>ã</i>	+ <i>ã</i>	+ <i>ã</i>	+ <i>ã</i>	+ <i>ã</i>

- 1) *brānīt* (*brān-*; *brān-*), *brūsīt* (*brūs-*; *brūs-*), *būdīt* (*būd-*; *būd-*), *būnīt* (*būn-*; *būn-*), *būšīt* (*būš-*; *būš-*), *cīdīt/cēdīt* (*cīd-/cēd-*; *cīd-/cēd-*), *dāvīt* (*dāv-*; *dāv-*), *dīgāt* (*dīž-*; *dīž-*), *dīlīt/dēlīt* (*dīl-/dēl-*; *dīl-/dēl-*), *plātīt* (*plāt-*; *plāt-*), *dosādīt* (*dosād-*; *dosād-*), *gāsīt* (*gās-*; *gās-*), *grādīt* (*grād-*; *grād-*), *gūbīt* (*gūb-*; *gūb-*), *hlādīt* (*hlād-*; *hlād-*), *hrānīt* (*hrān-*; *hrān-*), *hvālīt* (*hvāl-*; *hvāl-*), *jādīt* (*jād-*; *jād-*), *jāvīt* (*jāv-*; *jāv-*), *līpīt/lēpīt* (*līp-/lēp-*; *līp-/lēp-*), *līzāt* (*līž-*; *līž-*), *māhnīt* (*māhn-*; *māhn-*), *mīrīt* (*mīr-*; *mīr-*), *mīsīt/mēsīt* (*mīs-/mēs-*; *mīs-/mēs-*), *pīsāt* (*pīš-*; *pīš-*), *sādīt* (*sād-*; *sād-*), *rābīt* (*rāb-*; *rāb-*), *vězāt* (*vēž-*; *vēž-*), *skākāt* (*skāč-*; *skāč-*), *šīrīt* (*šīr-*; *šīr-*), *krātīt* (*krāt-*; *krāt-*), *zarūčīt* (*zarūč-*; *zarūč-*), *žvākāt* (*žvāč-*; *žvāč-*)
- 2) *blagoslīv(l)jāt* (*blagoslīv(l)j-*), *cīpāt/cēpāt* (*cīp-/cēp-*), *cūrāt* (*cūr-*), *čūvāt* (*čūv-*), *zabāv(l)jāt* (*zabāv(l)j-*), *dobīvāt* (*dobīv-*), *dāvāt* (*dāv-*), *povīdāt/povēdāt* (*povīd-/povēd-*), *zīdāt* (*zīd-*), *jāv(l)jāt* (*jāv(l)j-*), *līvāt/lēvāt* (*līv-/lēv-*), *mīšāt/mēšāt* (*mīš-/mēš-*), *-bādāt* (*-bād-*), *-bījāt* (*-bīj-*), *stāv(l)jāt* (*stāv(l)j-*), *-vāžāt* (*-vāž-*), *-ūvāt* (*-ūv-*), *-govārāt* (*-govār-*), *pītāt* (*pīt-*), *plāčāt* (*plāč-*), *-jīdāt* (*-jīd-*), *-krīvāt* (*-krīv-*), *-mīvāt* (*-mīv-*), *-nāv(l)jāt* (*-nāv(l)j-*), *-stāv(l)jāt* (*-stāv(l)j-*), *ščīpāt* (*ščīp-*), *ubījāt* (*ubīj-*), *užīvāt* (*užīv-*), *-k(l)jučāvāt* (*k(l)jučāv-*).

Napomena

Utvrđivanje je zavintoga naglasaka na vokalu prezentske osnove ključno za određenje podrijetla ovoga akcenatskoga tipa, no za akcenatsku je tipologiju relevantno različito mjesto naglasaka u infinitivu (na tematskome vokalu), prezentu (na vokalu prezentske osnove) i

imperativu (na prvome ili jedinome vokalu nastavka u 1. grupi glagola). Stoga će se držati da je ovaj podtip ovjeren i u onim mjesnim govorima u kojima je potpuno ili djelomično dokinuta opreka po intonaciji pa se na vokalu prezentske i imperativne osnove u 2. skupini glagola ostvaruje dugi, umjesto zavintoga naglasaka. Radi preglednosti takvi će se mjesni govori izdvojiti.

Stratifikacija

Akcentatski je podtip 4.4. ovjeren u:

- kopnenim ikavsko-ekavskim govorima mjesta imenom Hreljin, Zlobin, Drivenik, Tribalj, Grižane, Novi Vinodolski, Jadranovo, Križišće, Bakarac i Grobnik; u gorskokotarskome govoru Brestove Drage; u svim trsatsko-bakarskim govorima (Praputnjak, Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Sveti Kuzam, Draga (Tijani), Trsat, Donja Vežica, Kostrena i Bakar) i u govoru Crikvenice; u svim sjeveroistočnim istarskim govorima izuzev govora Brseča (Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zemet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Opatija, Liganj, Tuliševica, Lovran, Kraj, Mošćenice i Kalac); u središnjim istarskim govorima žminjskoga (Orbanići, Jurići i Hrusteti), pazinskoga (Pazin i Beram) i boljuskoga tipa (Boljun i Semić); u svim creskim govorima mjesta imenom Dragozetići, Beli, Merag, Valun, Orlec, Belej i Ustrine).

Pritom se izdvajaju oni sustavi u kojih je zbog potpunoga ili djelomičnoga dokinuća opreke po intonaciji na vokalu prezentske i imperativne osnove u 2. skupini glagola dugi naglasak. Tako je u:

- ikavsko-ekavskim istarskim govorima Kožljaka i Jasenovika; u govorima Dramlja i Selca; u krčkim govorima Omišlja, Dobrinja, Vrbnika i Jurandvora (s time što u potonjim dvama alterniraju zavintu i dugi naglasak); u rubnom ekavskom govoru Lipe, u govoru Brseča; u središnjim istarskim govorima labinskoga tipa (Plomin, Vozilići, Nedešćina, Labin, Mali Golji i Gornji Rabac), u pazinskim govorima Škopljaka i Gologoričkoga Dola (Dol); u motovunskim govorima Zamaska i Kaldira; u zapadnim govorima buzetskoga dijalekta (Erkovčići i Ročko Polje) i u govorima sjevernolobinskoga tipa⁷⁵⁰ (Punta Križa, Nerezine i Sveti Jakov).

U motovunskim je mjesnim govorima Zamaska i Kaldira, buzetskim govorima Krbavčića i Pračane, u rubnom ikavskome govoru

⁷⁵⁰ Usprkos pretežitosti starih akcentatskih ostvaraja, zabilježena su dva glagola s pomakom siline na dugu penultimu i u infinitivu i u imperativu glagola 1. skupine. To su glagoli *slūžīt* i *plāčāt*.

Klane i u rubnim pazinskim govorima Tinjana i Trviža ovaj akcenatski podtip samo djelomično ovjeren. Djelomična se ovjerenost ogleda u tome što je u dijelu glagola koji su primarno bili dijelom ovoga akcenatskoga tipa silina regresivno pomaknuta na vokal infinitivne i imperativne osnove glagola koji su dijelom 1. skupine. Razlog je tome analoški pomak siline kakav je proveden u svim oblicima prezenta, a pomak je u oblicima imperativa glagola koji su dijelom 1. skupine poduprt dvjema činjenicama: 1. pomakom siline u infinitivu i 2. stalnim mjestom naglasaka na osnovi u oblicima imperativa glagola koji ulaze u 2. skupinu. Stoga je potpun pomak siline u oblicima izvedenim od svih triju osnova posve očekivan, a rezultira potpunim prelaskom tih glagola u 1.2. ili 1.3. akcenatski podtip, ovisno o stupnju dokinuća opreke po intonaciji. Tako je u svim govorima izuzev mjesnoga govora Klane. U središnjim i istočnim govorima buzetskoga dijalekta supostoje primjeri sa stariji akcenatskim stanjem (*cidīt*, prez. 1. l. jd. *cēdin*; *pisāt*, imp. 2. l. jd. *pišī*, *jadīt*, prez. 3. l. jd. *jōdi*, imp. 2. l. jd. *jadī*), ali i oni sa sustavnim pomakom siline na dugu ultim u svim osnovama (*kalāt* (Pračana)/*kōlat* (Krbavčiči), prez. 1. l. mn. *kōlamo*; *zmēšat*, prez. 2. l. mn. *zmēšate*, imp. 2. l. jd. *zmēšaj*; *jōvjat*, prez. *jōvjan*, imp. 2. l. jd. *jōvjaj*; *līvat*, prez. 1. l. jd. *līvan*, imp. 2. l. mn. *līvajte*). Isto je ovjeren u obama istraženim motovunskim govorima (*plātīt* s imperativnom i prezentskom osnovom *plāt.*; *hvālīt* s osnovama *hvāl-*; *jādīt* s osnovama *jād-*, *kālat* s osnovama *kāl-* i dr.). U dvama je rubnim pazinskim govorima silina u određenu broju glagola prenesena, osim na vokal prezentske, i na vokal infinitivne i imperativne osnove u 2. skupini glagola. Time su dobivene mjestom i vrstom naglasaka ujednačene paradigme prezenta i imperativa i oblik infinitiva (*zbūdīt*, imp. 2. l. jd. *zbūdi*, prez. 1. l. jd. *zbūdin*; *procēdit*, imp. 2. l. jd. *procēdi*, prez. 2. l. jd. *procēdiš*; *plātīt*, imp. 2. l. mn. *plātite*, prez. 3. l. jd. *plāti*; *obūvat*, imp. 2. l. jd. *obūvaj*, prez. 1. l. jd. *obūvan*) koje ulaze u 1.2. akcenatski podtip. Potvrđeno je, međutim, i starije akcenatsko stanje: *zidāt*, imp. 2. l. jd. *zīdaj*, prez. 3. l. jd. *zīda*; *kalāt*, prez. 3. l. jd. *kāla*; *pilīt*, imp. 2. l. mn. *pilīte*, prez. 1. l. jd. *pīlin* i dr. Premda je u Trvižu potpuno, a u Tinjanu djelomično dokinuta opreka po intonaciji u slogu ispred naglašenoga, u obama se govorima čine nešto duži vokali na mjestu stare prednaglasne duljine.

Mjesni se govor Klane razlikuje od navedenih središnjih istarskih govora po tome što u njemu ne dolazi do ujednačavanja mjesta naglasaka na osnovama. Naime, najveći broj glagola 1. skupine s prezentskim nastavcima *-in*, *-iš*, *-i*, *-imo*, *-ite*, *-e* u mjesnome govoru Klane nije dijelom ovoga akcenatskoga tipa, već tipa 4.3. Tako su zabilježeni infinitivi *dilīt*, *cidīt*, *plātī*, *jadīt*, *sadīt* (kao *drobiīt*); oblici imperativa *dilīmo*, *cidī*, *plātī*, *jadī*, *sadīmo* (kao *žerī*, *žerīmo*, *žerīte*), oblici prezenta *dilīmō*, *cidīn*, *plātīš*, *sadīmō* (kao *drobīn*, *drobīš*, *drobī*; *drobīmō*, *drobīte*,

drobē). Do toga je prelaza vjerojatno došlo zbog ujednačavanja akcenatskoga tipa prema tipu nastavaka u prezentu i imperativu o čemu svjedoči i nepostojanje prednaglasne duljine na vokalu infinitivne i imperativne osnove, premda je u tom mjesnom govoru ona vrlo dobro očuvana. Usprkos tome, zabilježeno je i *hranīt* i prez. 3. l. jd. *hrānī*, *skākāt*, imp. 2. l. jd. *skāčī*, prez. 3. l. jd. *skāče*. U 2. skupini glagola nema nikakvih izmjena.

Ovaj podtip nije ovjeren u mjesnim govorima Bribira i Drage (Orlići). U govoru je Bribira, a u skladu s tendencijom regresivnoga pomaka kratkoga naglasaka s otvorene ili zatvorene ultima sustavnom u tom govoru, taj naglasak prenesen na dugu penultimu, osim u prezentu, i u infinitivu i imperativu glagola koji ulaze u 1. skupinu, na kojoj se ostvaruje zavnuti naglasak. S obzirom da je sada u infinitivu, imperativu i prezentu ujednačeno mjesto naglasaka na osnovi i vrsta naglasaka (zavnuti), ti glagoli postaju dijelom 1.3. akcenatskoga podtipa (*dilīt* < *dilīt*; imp. 2. l. jd. *dīli* < *dīlī*, prez. 3. l. mn. *dīlē*). Isto je potvrđeno u govoru Drage (Orlići) s tom razlikom da se na vokalima svih triju osnova ostvaruje dugi, a ne zavnuti naglasak, pa glagoli koji su primarno bili dijelom ovoga akcenatskoga podtipa prelaze u podtip 1.2.

Zaključak

U ovaj akcenatski tip ulaze dvije skupine glagola s obzirom na tip tematskoga vokala. U prvu skupinu ulaze glagoli koji su u staroslavenskome jeziku, prema Hammovoj podjeli bili dijelom 3. razreda s tematskim vokalom *-i-* u prezentu. Ti glagoli u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima, kao i u ostalim sustavima hrvatskoga jezika, imaju tematski vokal *-i-* u infinitivu, te nastavke *-i*, *-imo*, *-ite* u imperativu i *-īm/-īn*; *-iš*; *-ī*; *-īmo*; *-īte*; *-ē/-ījū/-ijō* u prezentu. Taj je vokal u infinitivu i imperativu uvijek naglašen kratkim naglaskom, a vokal je osnove uvijek dug. Drugu skupinu glagola čine oni koji su po Hammovoj podjeli bili dijelom II. razreda i koji su u oblicima prezenta imali tematsku sekvenciju *-a-je-*, a u infinitivu tematski vokal *-a-*. U suvremenim je govorima infinitiv zadržan u neizmijenjenom obliku, dok je u prezentu kontrahirana sekvencija *-a-je-* na prvi vokal koji je ujedno bio nositeljem siline. Rezultat je te kontrakcije dugi silazni naglasak na vokalu *-a-*. Nakon ponovnoga pomaka siline, ali sada na vokal prezentske osnove, na mjestu primarnoga dugoga silaznoga naglasaka ostaje znanaglasna duljina (*pītājete* > *pītāte* > *pītāte* > *pītāte*). U imperativu najveći broj glagola ove skupine ima također zavnuti naglasak na vokalu osnove (*pītāj*, *pītājmo*, *pītājte*, ali i *skāčī*, *skāčīmo*, *skāčīte*). U

praslavenskom su jeziku obje ove skupine glagola bile dijelom b-tipa zbog regresivnoga pomaka siline u prezentu.⁷⁵¹

Ovaj je praslavenski akcenatski podtip dobro očuvan u većini suvremenih sjeverozapadnih čakavskih govora. U rubnim je istarskim govorima mjesta smještenih zapadnije od središnje Bužeštine, te nešto južnije do Tinjana i Trviža zamjetna tendencija analoškoga pomaka siline s tematskih vokala na vokal infinitivne i prezentske osnove. Ta je promjena stupnjevita jer najprije zahvaća samo dio glagola dok je u ostalih očuvano starije jezično stanje, ali je ubuduće moguće pretpostaviti njezino širenje i prelazak glagola koji su primarno bili dijelom 4.4. akcenatskoga podtipa u prvi akcenatski tip.

4.5. ā naglasak na dočetnom vokalu sekvencije -ova- u infinitivu, ā naglasak na zadnjem vokalu prezentske osnove; ā naglasak na zadnjem vokalu imperativne osnove:

Inf.	Prezent						Imperativ		
	1.1.jd.	2.1.jd.	3.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.	3.1.mn.	2.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.
-ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā	+ā

Napomena

Ovaj akcenatski podtip određuje metatonijski cirkumfleks na vokalu tematske sekvencije u oblicima prezenta. Postojanje je toga naglasaka bilo ključni kriterij za određivanje korpusa na kojem će se provoditi ovo istraživanje. Istraženi se mjesni govori međusobno razlikuju po dosegu metatonije, tj. po broju kategorija glagola koje su zahvaćene njime. Kategorije su glagola određene prema strukturi prezentske osnove, pa se prema tome glagoli dijele u dva metatonijska tipa od kojih ovome podtipu odgovara drugi metatonijski tip s cirkumfleksom na vokalu tematske sekvencije i pripadajućim podtipovima, a prvome podtipu akcenatski tip 2.1. Premda je navedeno već izloženo u zasebnome poglavlju naslovljenu *Sjevernočakavska metatonija*, ovdje će se radi preglednosti i usporedivosti s drugim podtipovima ponoviti klasifikacija i stratifikacija.

Glagoli su 2.b. razreda specifična značenja i označavaju postupak bez udjela volje pojedinca. Tako *žūtět/žūtīt* znači 'postajati žutim', a *glūšēt/glūšīt* 'postajati gluhim'. Glagol *žūtět/žūtīt* znači i 'činiti što žutim',

⁷⁵¹ S time da je staro mjesto naglasaka na nastavku očuvano samo u prezentu 1. 1. jd. u ruskome jeziku (*ноуѣ*). Stoga C. S. Stang misli da je silina na vokal prezentske osnove pomaknuta samo s cirkumfleksa u unutrašnjemu slogu što dalje svjedoči o starini ovoga pomaka u datira ga u praslavensko razdoblje: **kup'ō*, **kupīši*, **kupīš* > **kup'ō*, ali **kúpīši*, **kúpīš* (Stang, C. S. (1965:109).

ali tada pripada akcenatskome podtipu 4.3. (*žūtīn*, *žūtīš*, *žūtī*, *žūtīmō*, *žūtītē*, *žūtē*). Zbog nerazumijevanja razlike među tim dvama tipovima «istoga» glagola, obavjesnici su za ciljanoga istraživanja nerijetko kombinirali ili zamjenjivali jedan akcenatski oblik drugim. Pokušaj bi ih korekcije ili navođenja zbunjivao, a u par slučajeva naveo i na odustajanje. U većini središnjih istarskih govora i u bužetskim govorima obavjesnici nisu ovjeravali pretpostavljenu značenjsku i akcenatsku razliku premda bih je za spontanoga razgovora znala čuti. I u obavjesnika koji su je ovjerali osobit je problem bio dobiti sve oblike paradigme, osobito imperativne. Zbog svega sam navedenoga za ovoga terenskoga istraživanja uspjela prikupiti različit broj podataka o ovome metatonijskome podtipu, u nekome govoru niti jedan, a u drugome maksimalno tri ovjerena glagola, pa su oni izuzeti iz daljnega istraživanja, a podtip 4.5. ovjeren je na primjeru 2.a. metatonijskoga tipa.

Klasifikacija

U prezentu glagola razlikuju se dva metatonijska tipa, od kojih se u drugome metatonijski cirkumfleks ostvaruje na prvome vokalu tematske sekvencije. Drugi metatonijski tip ima dva podtipa i akcenatski odgovara 4.5. podtipu.

2.a (P)+K+uj: *darovāt (darūj-; darūj-)*, *dugovāt (dugūj-; dugūj-)*, *gladovāt (gladūj-; gladūj-)*, *kovāt (kūj-; kūj-)*, *kumovāt (kumūj-; kumūj-)*, *kupovāt (kupūj-; kupūj-)*, *ludovāt (ludūj-; ludūj-)*, *obecāt (obecūj-; obecūj-)*, *pirovāt (pirūj-; pirūj-)*, *rovāt (rūj-; rūj-)*, *trgovāt (trgūj-; trgūj-)*, *trovāt (trūj-; trūj-)*, *tugovāt (tugūj-; tugūj-)*, *k(l)jūvat (k(l)jūj-; k(l)jūj-)*, *p(l)jūvat (p(l)jūj-; p(l)jūj-)*.⁷⁵²

Opis: Glagoli ovoga podtipa imaju kratki naglasak na tematskom vokalu osnove u infinitivu, dugi silazni na vokalu tematske sekvencije -uj- u oblicima prezenta, a zavnuti na istome mjestu u oblicima imperativa. Glagoli ovoga podtipa nisu česti u sjeverozapadnim

⁷⁵² U dijelu sjeverozapadnih čakavskih govora kakvi su primjerice creski i grobnički dio su ovoga akcenatskoga podtipa i iterativni glagoli s tematskom sekvencijom -ēvā- i -īvā- u infinitivu: *brijēvāt (brijūj-; brijūj-)*, *dočekīvāt (dočekūj-; očekūj-)*, *pejīvāt (-pejūj-; -pejūj-)*, *sajēvāt (-sajūj-; -sajūj-)*, *vučēvāt (-vučūj-; vučūj-)*, *krepivāt (krepūj-; krepūj-)*, *molīvāt (molūj-; molūj-)*, *pasīvāt (pasūj-; pasūj-)*, *slikēvāt (-slikūj-; -slikūj-)* i dr. Najčešće, međutim, ti glagoli ulaze u 4.4. akcenatski podtip s time da se tematska sekvencija prenosi u oblike prezenta, a na mjestu se prednaglasne duljine ostvaruje zavnuti naglasak, pa im prezentska osnova glasi *brijēvāt (brijēv-)*, *dočekīvāt (dočekīv-)*, *pejīvāt (-pejīv-)*, *sajēvāt (-sajēv-)*, *vučēvāt (-vučēv-)*, *krepivāt (krepīv-)*, *molīvāt (-molīv-)*, *pasīvāt (pasīv-)*, *slikēvāt (-slikēv-)* i dr. S obzirom na nejednake prezentske osnove u kojima se utvrđuje sjevernočakavska metatonija ovi glagoli nisu uzeti u obzir pri ispitivanju.

čakavskim govorima, a najčešće se ovjerava samo glagol *kupovāt*.

2.b (P)+K+ij/ej: *sijāt/sēt* (*sīj-/sēj-*; *sij-/sēj-*), *zrijāt/zrēt* (*zrij-/zrēj-*; *zrij-/zrēj-*), *vrijāt/vrēt* (*vrīj-/vrēj-*; *vrīj-/vrēj-*), *zelenēt/zelenīt* (*zelenīj-/zelenēj-*; *zelenīj-/zelenēj-*), *debelēt/debelīt* (*debelīj-/debelēj-*; *debelīj-/debelēj-*), *žūtēt/žūtīt* (*žūtīj-/žūtēj-*; *žūtīj-/žūtēj-*), *glūšet/glūšīt* (*glūšīj-/glūšēj-*; *glūšīj-*; *glūšēj-*), *-grdēt/-grđīt* (*-grđij-/grđēj-*; *-grđij-/grđēj-*) i dr.

Opis: Glagoli ovoga podtipa imaju dugi silazni naglasak na vokalu tematske sekvencije *-ij/-ej-* u oblicima prezenta te zavnuti naglasak na istome mjestu u oblicima imperativa.

Stratifikacija

Metatonijski je podtip 2.a. ovjeren u sljedećim govorima:

- u kopnenim ikavsko-ekavskim govorima mjesta imenom Zlobin, Hreljin, Drivenik, Tribalj, Grižane, Novi Vinodolski, Bakarac, Jadranovo, Dramalj, Selce, Bribir, Grobnik, Draga (Orlići); u krčkim govorima Dobrinja, Vrbnika, Omišlja i Jurandvora; u gorskokotarskome govoru Brestove Drage; u istarskim ikavsko-ekavskim govorima Kožljaka⁷⁵³ i Jasenovika; u svim sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom Kastav, Matulji, Rukavac, Tuliševica, Liganj, Drenova, Opatija, Mošćenice, Kalac, Brseč, Zvoneća, Veprinac, Lovran, Viškovo, Kraj; u rubnom ekavskom govoru Lipe; u svim govorima trsatsko-bakarskoga tipa (Bakar, Trsat, Kostrena, Krasica, Praputnjak, Sv. Kuzam, Draga (Tijani), Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo) uključujući i crikvenički govor; u središnjim istarskim govorima labinskoga tipa (Vozilići, Plomin, Nedeščina, Mali Golji, Labin, Gornji Rabac), žminjskoga tipa (Jurići, Orbanići, Hrusteti), pazinskoga tipa (Beram i Pazin,⁷⁵⁴ Škopljak (Brežani), Trviž, Tinjan), boljuskoga tipa (Semić i Boljun), motovuskoga tipa (Zamask i Kaldir); u svim creskim govorima izuzev govora Beleja (Ustrine, Orlec, Valun, Dragozetići, Merag, Beli); u govorima sjevernoločinskoga tipa mjesta imenom Punta Križa, Nerezine i Sv. Jakov.

Metatonijski cirkumfleks na vokalu tematske sekvencije u oblicima prezenta nije ovjeren samo u govorima Beleja i Gologoričkoga Dola

⁷⁵³ U govoru su Kožljaka zabilježeni i primjeri tipa *kontrolāt:kontrolūje*.

⁷⁵⁴ Dio glagola s tematskom sekvencijom *-ova-* u infinitivu u mjesnim govorima Berma i Pazina zadržava sekvenciju *-ov-* i u oblicima prezenta, a na nastavačnome se vokalu *-a-* ostvaruje dugi silazni naglasak tipa *utrovāt:utrovā*. Ti glagoli nisu dijelom ovoga akcenatskoga podtipa, nego podtipa 4.1.

(Dol). U tim se govorima na vokalu tematske sekvencije *-uj-* u oblicima prezenta ostvaruje kratki naglasak (*kupūjen, darūje, trgūjemo, milūješ*).

Za bužetske je govore tipičan drugačiji način tvorbe oblika prezenta u glagola ovoga podtipa i to dodatkom tematske sekvencije *-ev-* na korijen tako prezent glagola u značenju 'kupovati' u Krbavčićima glasi *kipēvan*, u Ročkome Polju *kəpjēvan*, u Erkovčićima *kəpiēvan*, a u mjesnome se govoru Pračane ne rabi nesvršeni oblik glagola, već samo svršeni *kəpin*. Ti oblici nisu podložni sjevernočakavskoj metatoniji.

Zaključak

Glagoli koji čine ovaj akcenatski tip bili su dijelom Hammova 2. razreda s proširkom osnove *-uj-* u prezentu (*kupovat : kupuješi*). Taj je način tvorbe ovjeren u svim suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima izuzev bužetskih i djelomično pazinskih u kojima se uz stariji način tvorbe prezenta ovjerava i noviji, prema kojemu se sekvencija *-ov-* iz infinitiva preuzima kao dio prezentske osnove, a na nastavačnome se vokalu *-a-* ostvaruje dugi silazni naglasak tipa *utrovāt:utrovā*, pa su ti glagoli dijelom akcenatskoga podtipa 4.1. Nastavci su prezenta *-ēm/-ēn-*; *-eš, -e, -emo; -ete; -ū/-ō/-ejū*, a na imperativnu se osnovu sa sekvencijom *-uj-* naglašenom zavnutim naglaskom dodaju *-ø; -mo* i *-te*.

U literaturi se glagoli ovoga tipa obično ne drže metatonijskima. Razlog je tomu vjerojatno činjenica da se naglasak u infinitivu i prezentu ne ostvaruje na istome mjestu u smislu u kojem se ostvaruje u glagolima 2.1. akcenatskoga podtipa, dakle na osnovi prvi dio koje je jednak korijenu (*plāk-a-t : plāč-emo*). U ovih je glagola silina također na osnovi, ali ne na njezinu korijenu, već na njezinu drugome morfemu u prezentu i trećemu morfemu u infinitivu (infinitivna osnova *kup-ov-ā-* (*kup-ov-ā-t*), prezentska osnova *kup-ūj-* (1. l. mn. *kup-ūj-emo*)). Stoga infinitivnoj osnovi *plāk-a-* odgovara osnova *kup-ov-ā-*, a prezentskoj *plāč-* osnova *kup-ūj-*. Budući da je u obama tim oblicima naglasak na vokalu osnove, mogućnost je pojave metatonijskoga naglaska u njima potpuno jednaka. Drugi je razlog određivanja dugoga silaznoga naglaska na vokalu sekvencije *-uj-* u oblicima prezenta metatonijskim, činjenica potvrđena ovim istraživanjem da se taj naglasak ovjerava samo unutar područja što ga zauzimaju govori u kojima je potvrđen metatonijski cirkumfleks u 2.1. akcenatskome podtipu, dakle onome koji se u literaturi jednoznačno određuje metatonijskim. Tako se u govorima Zabrežana, Sv. Petra u Šumi, Krajcar Brega i Novaka Motovunskih koji čine svojevrsan prijelazni tip govora i u jugozapadnim istarskim govorima Katuna Trviškoga i Kringe za koje je utvrđeno da nisu sjeverozapadni čakavski, a koji su zbog različitih, nedostatnih ili dvojbenih stavova u literaturi istraženi Upitnikom za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije na vokalu sekvencije *-uj-* u oblicima prezenta redovito ostvaruje kratki

naglasak (*kupüjen, putüješ, preküje* i dr.). Isto je utvrđeno i u govorima mjesta smještenih istočno od prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori, pa M. Moguš za govor Senja bilježi *kupüjen, kupüje, küjen, pirüjen, trüjen* i dr.;⁷⁵⁵ sjeverno i sjeverozapadno od toga prostora, na području ličkih čakavskih govora (*kupüjen, kupüjedu, kumüjen, pljüjen, rüjen* i dr.)⁷⁵⁶ i južnije od mjesnoga govora Svetoga Jakova na Lošinju.⁷⁵⁷ Za ovoga istraživanja nije potvrđen niti jedan mjesni govor u kojemu bi metatonijski cirkumfleks bio potvrđen samo u ovoj kategoriji, već ga uvijek prati i ovjera u najmanje jednom od triju podtipova 2.1. akcenatskoga tipa. Prema podacima iz analizirane literature, metatonijski se cirkumfleks u ovome tipu glagola ne ostvaruje u središnjim ili jugoistočnim čakavskim govorima. Zbog svega se navedenoga smatra da je dugi silazni naglasak na vokalu tematske sekvencije *-uj-* u oblicima prezenta ovih glagola metatonijskoga podrijetla i da ga u daljnjim istraživanjima valja uzimati u obzir.

U odnosu je na očuvanost ostalih metatonijskih podtipova ovaj podtip najbolje očuvan.

2.7.1. Tablica 2. Akcenatski tipovi glagola

U ovu se tablicu unose razine ovjerenosti pojedinoga akcenatskoga podtipa glagola i odgovarajućega mu podpodtipa prema kriterijima primijenjenim u Tablici 1. u kojoj su prikazani akcenatski tipovi glagola. Znak + označava potpuno ovjerenost nekoga podtipa ili njegova podpodtipa; znakom +/- djelomičnu ovjerenost, a znakom – neovjerenost. Ako je u nekome mjesnome govoru potpuno dokinuta opreka po kvantiteti nenaglašanih slogova, a zadržano je staro mjesto naglasaka, primijenjena je oznaka -, ali zapisana crvenom bojom. Za govore u kojima je taj proces u tijeku, pa se prednaglasna duljina ostvaruje sporadično i nesustavno, ali je također očuvano staro mjesto naglasaka, primijenjena je oznaka +/- zapisana crvenom bojom. Akcenatske se mijene izazvane potpunim ili djelomičnim dokinućem opreke po intonaciji i njihove posljedice na akcenatsku tipologiju zanemaruju ako ne onemogućuju izvođenje zaključka o pripadnosti podtipu. Tako su primjerice znakom + u stupcu 4.4. akcenatskoga podtipa označeni i mjesni govori u kojima je potpuno ili djelomično dokinuta opreka po intonaciji premda se na vokalu prezentske osnove u njima potvrđenih

⁷⁵⁵ Primjeri su preuzeti iz *Senjskoga rječnika* M. Moguša (2002.).

⁷⁵⁶ Primjeri su preuzeti iz *Ričnika gäcke čakāvšćine (kõnpoljski divän)* M. Kranjčevića (2004.) i rasprave M. Moguša (1982.b).

⁷⁵⁷ Tako sam u ikavsko-ekavskome govoru mjesta imenon Čunski smještenu tek nekoliko kilometara od Sv. Jakova zabilježila primjere *kupüjen, pirüjemo, küješ, ludüje, tugüje*, a isto potvrdila u govoru Veloga Lošinja.

glagola ostvaruje dugi umjesto zavirutoga mjesta. Da bi taj podtip bio ovjeren nije stoga ključan tip naglasaka u prezentu već kratki naglasak na ultimi u infinitivu i na nastavcima *-i, -imo, -ite* u imperativu.

Navedeni se osnovni znakovi u ovoj se tablici u stupcima 4.2., 4.2.1., 4.3. i 4.3.1. dopunjuju indeksnom slovnom oznakom *a* ili *b*. Sjeverozapadni se čakavski govori međusobno razlikuju po mjestu naglasaka na vokalu nastavka u prezentu 1. i 2. l. mn. Budući da je u obama slučajevima silina na nastavku, prema navedenom se kriteriju mjesto naglasaka označava minusom (-), ali se informacija dopunjuje oznakom u indeksu i to tako da $-_a$ označava one mjesne govore u kojimaje silina na posljednjem vokalu nastavka (*pijemö, pijetë; drobimö, drobite*), a oznaka one $-_b$ one sa silinom na prvom vokalu nastavka (*pijemo, pijete; drobimo/drobimo, drobite/drobite*). Oznaci $-_a$ odgovaraju mjesni govori koji su u integralnome dijelu radnje grupirani u 4.2.a., 4.2.1.a., 4.3.a. i 4.3.1.a. skupine, a oznaci $-_b$ oni koji su dijelom 4.2.b., 4.2.1.b., 4.3.b. i 4.3.1.b. skupine. Ako su unutar istoga mjesnoga govora ovjereni primjeri sa silinom na oba vokala nastavka, bit će označeni znakom $-_{a/b}$.

	1.1.	1.2.	1.3.	2.1.	3.1.	4.1.	4.1.1.	4.2.	4.2.1.	4.3.	4.3.1.	4.4.	4.5.
Ko	+	+	-	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+ _b	+ _b	+	+
Js	+	+	-	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+ _b	+ _b	+	+
Hr	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _b	+/-	+ _b	+	+
Zl	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _{a/b}	+ _{a/b}	+	+
BD	+	+	+	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+ _a	+ _a	+	+
Dr	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Tb	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Gr	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
NV	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Dm	+	+	-	+	+	+	+	+ _{a/b}	+ _b	+/-	+ _b	+	+
Se	+	+	-	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+/-	+ _b	+	+
Ja	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Kž	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Bk	+	+	+	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+ _a	+ _a	+	+
Go	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Br	+	+	+	+	-	-	-	-	-	+ _b	+ _b	-	+
D(O)	+	+	-	+	+	+	-	-	-	+ _b	- _b	-	+
Vr	+	+	+/-	+	+	+	-	+ _b	+/- _b	+ _a	+/- _a	+	+
Do	+	+	-	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Om	+	+	-	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Ju	+	+	+/-	+	+	+	-	+ _a	+/- _a	+ _a	+/- _a	+	+
Cr	+	+	+	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+/-	+ _b	+	+
Pr	+	+	+	+	+	+	-	+ _a	- _a	+/-	- _b	+	+
Po	+	+	+	+	+	+	-	+ _a	- _a	+ _b	- _b	+	+

Ku	+	+	+	+	+	+	-	+ _a	- _a	+ _b	- _b	+	+
Šk	+	+	+	+	+	+	-	+ _a	- _a	+ _b	- _b	+	+
Kr	+	+	+	+	+	+	-	+ _a	- _a	+ _b	- _b	+	+
D(T)	+	+	+	+	+	+	-	+ _{a/b}	- _b	+ _b	- _b	+	+
SK	+	+	+	+	+	+	-	+ _b	- _b	+ _b	- _b	+	+
Tr	+	+	+	+	+	+	-	+ _b	- _b	+ _b	- _b	+	+
Ba	+	+	+	+	+	+	-	+ _a	- _a	+ _a	- _b	+	+
Ko	+	+	+	+	+	+	-	+ _a	- _a	+ _a	- _a	+	+
DV	+	+	+	+	+	+	-	+ _b	- _b	+ _b	- _b	+	+
Kl	+	+	+	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+ _a	+ _a	+/-	+
Li	+	+	-	+	+	+	-	-	-	+ _b	- _b	+	+
Šu	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
De	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Vi	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Ma	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Ka	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
GZ	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Mt	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Ru	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Ve	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Zv	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Op	+	+	+	+	+	+	-	+ _a	- _a	+ _a	- _a	+	+
Lg	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Tu	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Lo	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+

Kj	+	+	+	+	+	+	+	+ _a	+ _a	+ _a	+ _a	+	+
Mo	+	+	+	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+ _a	+ _a	+	+
Kc	+	+	+	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+ _a	+ _a	+	+
Bs	+	+	-	+	+	+	-	+ _b	- _b	+ _b	- _b	+	+
Pl	+	+	-	+	+	+	-	+ _b	+/- _b	+ _b	+/- _b	+	+
Vo	+	+	-	+	+	+	-	+ _b	+/- _b	+ _b	+/- _b	+	+
Ne	+	+	-	+	+	+	-	+ _b	+/- _b	+ _b	+/- _b	+	+
MG	+	+	-	+	+	+	-	+ _b	+/- _b	+ _a	+/- _a	+	+
La	+	+	-	+	+	+	-	+ _b	+/- _b	+/-	+/- _b	+	+
GR	+	+	-	+	+	+	-	+ _b	- _b	+ _a	- _a	+	+
Or	+	+	+	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+ _a	+ _a	+	+
Jr	+	+	+	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+ _a	+ _a	+	+
Hu	+	+	+	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+ _a	+ _{a/b}	+	+
Pa	+	+	+	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+/-	+ _b	+	+
Be	+	+	+	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+/-	+ _b	+	+
Šo	+	+	-	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+ _a	+ _a	+	+
GD	+	+	-	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+ _b	+ _b	+	-
Tv	+	+	-	+	+	+	-	-	-	-	-	+/-	+
Ti	+	+	-	+	+	+	-	+ _b	-	+/-	-	+/-	+
Bo	+	+	+	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+ _a	+ _a	+	+
Sm	+	+	+	+	+	+	+	+ _b	+ _b	+ _a	+ _a	+	+
Er	+	+	-	+	+	+	-	+ _b	- _b	+ _b	- _b	+	+
RP	+	+	-	+	+	+	-	+ _b	- _b	+ _b	- _b	+	+
Kb	+	+	-	+	+	+	-	+ _b	- _b	+ _b	- _b	+/-	-
Pč	+	+	-	+	+	+	-	+ _b	- _b	+/-	- _b	+/-	-

Za	+	+	-	+	+	+	-	+ _b	-	+/-	- _b	+/-	-
Kd	+	+	-	+	+	+	-	+ _b	-	+/-	- _b	+/-	-
Da	+	-	+	+	+	+	-	+ _b	- _b	+/-	- _a	+	+
Bl	+	-	+	+	+	+	-	+ _b	- _b	+/-	- _a	+	+
Me	+	-	+	+	+	+	-	+ _b	- _b	+/-	- _a	+	+
Va	+	-	+	+	+	+	-	+ _b	- _b	+/-	- _a	+	+
Ol	+	-	+	+	+	+	-	+ _b	- _b	+/-	- _a	+	+
Us	+	-	+	+	+	+	-	+ _b	- _b	+/-	- _a	+	+
Bj	+	-	+	+	+	+	-	+ _b	- _b	+/-	- _a	+	-
PK	+	+	-	+	+	+	-	+ _b	- _b	+/-	- _b	+	+
Nr	+	+	-	+	+	+	-	+ _b	- _b	+/-	- _b	+	+
SJ	+	+	-	+	+	+	-	+ _b	- _b	+/-	- _b	+	+

2.7.1.1. Kvantitativne analize i interpretacija podataka iz Tablice 2.

Zbog mogućnosti usporedbe s akcenatskim tipovima imenica, provest će se dva tipa kvantitativnih analiza. Prva će se provoditi s aspekta pojedinoga akcenatskoga tipa i to tako da će se uz svaki podtip navesti ukupan broj punktova u kojima je ovjeren, a druga s aspekta konkretnoga govora tako da će se za svaki analizirani punkt navesti točan broj ovjerenih podtipova i podpodtipova. Cilj je prve kvantitativne analize utvrditi koji je akcenatski podtip najbolje očuvan u sjeverozapadnim čakavskim govorima. Iz brojčanih će se omjera posredno moći iščitati podatci o razlozima malobrojnosti ili mnogobrojnosti pojedinoga tipa. Drugoj je analizi cilj izdvojiti punktove u kojima je očuvan najveći broj starih akcenatskih tipova i koji su stoga najbliži ishodišnome sustavu iz kojega su se razvili sjeverozapadni čakavski govori. Metodologija i kriteriji analize jednaki su opisanima u poglavlju naslovljeno *Kvantitativne analize i interpretacija podataka iz Tablice 1.* s tom razlikom da se pojam djelomične ostvarenosti, osobito u 4. akcenatskome tipu razlikuju od istoga pojma u akcenatskome tipu imenica. Naime, dok se u imenica djelomično ovjerenim drži onaj akcenatski podtip ili podpodtip u kojemu je u dijelu imenica, i to najčešće ne u svim oblicima silina regresivno prenesena, u glagola se pritom misli na prelazak dijela glagola u neki drugi akcenatski podtip s time da je prijelaz paradigmatski, tj. zahvaća sve oblike prezenta ili, rjeđe, imperativa. Zbog važnosti akcenatski će se podtip 4.2. i 4.3. i njihovi podtipovi raslojavati prema slovnoj oznaci u indeksu.

2.7.1.1.1. Kvantitativna analiza udjela zastupljenosti pojedinih akcenatskih podtipova glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima

Akcenatski podtip	Zastupljenost u ukupnome udjelu sjeverozapadnih čakavskih govora
1.1.	86
1.2.	79
1.3.	56 + 2
2.1.	86
3.1.	85
4.1.	85
4.1.1.	85
4.2	82
4.2.a.	34
4.2.b.	46
4.2.a/b	2
4.2.1.	79
4.2.1.a	33

4.2.1.b.	46
4.3.	63 + 22
4.3.a.	41
4.3.b.	21
4.3.a/b	1
4.3.1.	84
4.3.1.a.	46
4.3.1.b.	36
4.3.1.a/b	2
4.4.	77 + 7
4.5.	80

Interpretacija rezultata

Među sjeverozapadnim čakavskim govorima nema znatnije razlike u zastupljenosti pojedinoga akcenatskoga tipa glagola. Pribroje li se govorima s potpunom ovjerenošću oni s djelomičnom, najmanji je broj mjesnih govora u kojima je ovjeren neki akcenatski podtip 58, a svi su ostali akcenatski podtipovi i podpodtipovi ovjereni u najmanje 79 od 86 istraženih mjesnih govora. Relativno niskim brojem mjesnih govora u kojima je ovjeren izdvaja se akcenatski podtip 1.3. sa zavintim naglaskom na vokalu infinitivne, imperativne i prezentske osnove. Razlog je tomu dokinuće opreke po intonaciji u dijelu sjeverozapadnih čakavskih sustava i nemogućnost njegova ovjeravanja.⁷⁵⁸

Akcenatski podtip 1.2. s dugim silaznim ili dugim (u sustavima s dokinutom oprekom po intonaciji) naglaskom na vokalu osnove nije ovjeren u creskim govorima, no i u ostalim se sjeverozapadnim čakavskim govorima glagoli za koje je pretpostavljeno da ulaze u ovaj akcenatski tip diferenciraju u više različitih akcenatskih tipova. Glagolima koji su s tim naglaskom ovjereni u većini istraženih govora zajedničko je neslavensko podrijetlo, pa je moguće pretpostaviti da ovaj tip nije bio dijelom ishodišnojezičnih akcenatskih tipova naslijeđenih iz praslavenskoga jezika, već je kao i isti akcenatski tip u imenica novijega datuma.

Stopostotna je ovjerenost samo u 1.1. podtipu s kratkim naglaskom na vokalu svih triju osnova te u podtipu 2.1. s kratkim naglaskom na vokalu infinitivne i metatonijskim cirkumfleksom na vokalu prezentske osnove. Ovakvi su rezultati i očekivani jer je postojanje metatonijskoga cirkumfleksa u oblicima prezenta činjenica koja određuje sjeverozapadne čakavske govore.

⁷⁵⁸ Misli se pritom na usporedbu s 4.4. akcenatskim podtipom koji je moguće ovjeriti iz odnosa triju osnova usprkos tome što se u sustavima s dokinutom oprekom po intonaciji u oblicima prezenta ostvaruje dugi umjesto zavintoga naglaska. O tome vidi više u odlomku naslovljeno *Napomena* uz akcenatski podtip 4.4.

Akcentatski su podtipovi 3.1. i 4.1. s odgovarajućim podtipom 4.1.1. ovjereni u svim sjeverozapadnim čakavskim govorima izuzev bibriskoga u kojemu je prelazak glagola iz jednoga u drugi akcentatski podtip posljedica opće akcentatske tendencije zabilježene u tom govoru – tendencije za sustavnim pomakom kratkoga naglaska. Stoga *molīt* > *mōlit*, *molīmo* > *mōlimo*; *kopāt* > *kōpat*; *pūmpāt* > *pūmpat* i dr. Zbog takvih se pomaka mijenja akcentatska tipologija pa primjerice svi glagoli koji su primarno bili dijelom 3.1. podtipa zbog ujednačenosti kratkoga naglaska na vokalu svih triju osnova prelaze u 1.1. podtip.

Akcentatski je podtip ovjeren u 82 sjeverozapadna čakavska govora, a nije ovjeren samo u govorima Bribira, Drage (Orlići), Lipe i Trviža. Dakle, u govorima koji su ili akcentatski specifični po nekim tendencijama uočenim u tim govorima kako je u govoru Bribira i Drage (Orlići), ili u govorima mjesta smještenih na rubu prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori kakvi su govor Lipe (smješten na krajnjemu sjevernome rubu prostora što ga zauzimaju sjeveroistočni istarski govori) i govor Trviža (smješten na zapadnome rubu prostora što ga zauzimaju središnji istarski govori). U svim je tim govorima u paradigmama prezenta i imperativa ujednačen kratki naglasak na vokalu osnove (prez. 1. l. jd. *pěčen*, *pěren*, *pījen*; 1. l. mn. *pěčemo*, *pěremo*, *pījemo*; imp. 2. l. jd. *pěci*; *pěri*, *pīj*), osim u govoru Bribira u kojemu su dugi naglasci na starim mjestima (*bōdeš*, *bōde*, *grēbeš*, *grēbe*; *kljāne*; *pīje*, ali *bodēn*, *bodū*; *grebēn*; *kljanēn*; *pījū*). Prema ovjerenju mjestu naglaska na vokalu nastavka prezenta 1. i 2. l. mn. mjesni se govori dijele u dvije skupine pa u prvu ulaze govori s kratkim mjestom naglaska na posljednjem vokalu nastavka (*bodemō*), a u drugu oni s istim naglaskom, ali na prvome vokalu nastavka (*boděmo*). Prema ovome istraživanju u većem je broju mjesnih govora (46) silina pomaknuta regresivno, dok je u 34 mjesna govora očuvano staro akcentatsko mjesto, a u dvama (Dramalj i Draga (Tijani)) su opservirana oba ostvaraja. Ta izoglosa dijeli sjeverozapadne čakavske govore kao jedinstven lingvistički korpus. Starije je jezično stanje održano u govorima smještenim istočnije od Učke premda i ondje nesustavno, a akcentatski su inovativniji svi istarski govori, bez obzira na pripadnost jednome od triju dijalekata, te creski i sjevernoločinski koji čine geografski i jezično jedinstvenu cjelinu. Isto je potvrđeno i u podpodtipu 4.2.1. koji se od podtipa 4.2. razlikuje postojanjem prednaglasne duljine na vokalu osnove s time što popis punktova u kojima podpodtip nije ovjeren treba proširiti trima mjesnim govorima, Tinjana, Zamaska i Kaldira u kojima je silina povučena na dugi vokal osnove na mjestu kojega se ostvaruje dugi silazni naglasak. Kao i govori Lipe i Trviža i ovi su govori rubni: Tinjan je smješten «priko Drage», na prostoru koji zauzimaju jugozapadni istarski govori, dakle na

zapadnome rubu prostora što ga zauzimaju središnji istarski govori, a Zamask i Kaldir na njegovu sjeverozapadnome rubu.

Podtip je 4.3. potpuno ovjeren u 63, a djelomično u 22 mjesna govora. Djelomična se ovjerenost ogleda u prijelazu određenoga broja glagola u 3.1. akcentatski tip (*drobit*: *drōbīn*, a ne *drobīn*). Do takva je prijelaza došlo vjerojatno zbog nastojanja da glagoli istoga tipa (s nastavcima *-im*, *-iš*, *-i*, *-imo*, *-ite*, *-e*) budu dijelom istoga akcentatskoga tipa. Prema mjestu se naglaska na nastavku u prezentu 1. i 2. l. mn. mjesni govori u kojima je potpuno ovjeren ovaj podtip dijele u dvije skupine kao i u podtipa 4.2., ali je u odnosu na nj zabilježen gotovo dvostruko veći broj mjesnih govora s očuvanim starim mjestom naglaska (41 mjesni govor sa starim prema 21 mjesnome govoru s pomaknutim mjestom naglaska). Jedina je znatnija razlika podpodtipa 4.3.1. prema njegovu odgovarajućem podtipu 4.3. da u njemu nije potvrđen prelazak glagola koji primarno pripadaju ovome podpodtipu u koji drugi podtip, dakle nema govora s tzv. djelomičnom ovjerenošću. Druga je razlika u povećanju broja punktova sa silinom na prvome vokalu nastavka u prezentu 1. i 2. l. mn.: u 4.3. podtipu 21, u 4.3.1. podtipu 36. Tu razliku u broju čini 15 od 22 mjesna govora koji su u podtipu ulazili u skupinu djelomično ovjerenih, dok se preostalih sedam odnosi na creske govore u kojima je u tim dvama oblicima očuvano starije akcentatsko stanje.

Podtip je 4.4. potpuno ovjeren u čak 77, a djelomično u 7 istraženih mjesnih govora (motovunski mjesni govori Zamaska i Kaldira, središnji i zapadni buzetski govori Krbavčića i Pračane, rubni ikavski govor Klane i rubni pazinski govori Tinjana i Trviža). Djelomična se ovjerenost ogleda u tome što je u dijelu glagola koji su primarno bili dijelom ovoga akcentatskoga tipa silina regresivno pomaknuta na vokal infinitivne i imperativne osnove glagola koji su dijelom 1. skupine. Nije ovjeren samo u govorima Bribira i Drage (Orlići) zbog prethodno opisanih akcentatskih tendencija svojstvenih samo tim govorima. Svi su navedeni mjesni govori u kojima je 4.4. podtip djelomično ovjeren smješteni na rubu prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori: na zapadu su toga prostora Tinjan i Trviž, na sjeverozapadu i sjeveru Zamask, Kaldir, Pračana i Krbavčići, a na sjeveru s istočne strane Učke je govor Klane. Dakle, ovaj je stari akcentatski podtip dobro očuvan u samoj jezgri i velikom radijusu sjeverozapadnih čakavskih govora mjesta smještenih oko nje.

Posljednji je akcentatski podtip 4.5. ovjeren u svim sjeverozapadnim čakavskim govorima izuzev govora mjesta Gologorički Dol (Dol) i Belej te u svim istraženim govorima buzetskoga dijalekta (Erkovčići, Ročko Polje, Krbavčići i Pračana). Radi se o podtipu s metatonijskim cirkumfleksom na drugome, tematskome morfemu *-uj-* prezentske osnove koji je u odnosu na ostale metatonijske podtipove

podtipa 2.1. najbolje očuvan među suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima.

2.7.1.1.2. Kvantitativna analiza zastupljenosti ukupnoga broja akcenatskih tipova glagola u pojedinačnim sjeverozapadnim čakavskim mjesnim govorima

Analiza se provodi na 86 mjesnih govora u kojima može biti ovjereno najviše 10 podtipova i 3 podpodtipa, što ukupno čini broj 13. Djelomična će se ovjerenost označavati zasebnim brojem iza znaka + koji slijedi broju potpuno ovjerenih podtipova ili podpodtipova. Potpuno će se ovjerenima smatrati i oni mjesni govori u kojima je potpuno ili djelomično dokinuta opreka po kvantiteti na nenaglašenim slogovima, osobito onima ispred naglaska, ali je očuvano staro mjesto naglaska. Takvi su govori u Tablici 2. označeni znakom – ili +/-, ali su zapisani crvenom bojom. Budući da su irelevantne, zanemarivat će se indeksne slovne oznake uz znak + ili – u stupcima 4.2., 4.2.1., 4.3. i 4.3.1.

Mjesni govor	Ukupan broj ovjerenih podtipova i podpodtipova
Kožljak	12
Jasenovik	12
Hreljin	12 + 1
Zlobin	13
Brestova Draga	13
Drivenik	13
Tribalj	13
Grižane	13
Novi Vinodolski	13
Dramalj	11 + 1
Selce	11 + 1
Jadranovo	13
Križišće	13
Bakarac	13
Grobnik	13
Bribir	7
Draga (Orlići)	7
Vrbnik	12 + 1
Dobrinj	12
Omišalj	12
Jurandvor	12 + 1
Crikvenica	12 + 1
Praputnjak	12 + 1
Ponikve	13

Kukuljanovo	13
Škrljevo	13
Krasica	13
Draga (Tijani)	13
Sveti Kuzam	13
Trsat	13
Bakar	13
Kostrena	13
Donja Vežica	13
Klana	12 + 1
Lipa	10
Škurinje	13
Drenova	13
Viškovo	13
Marčelji	13
Kastav	13
Gornji Zamet	13
Matulji	13
Rukavac	13
Veprinac	13
Zvoneća	13
Opatija	13
Liganj	13
Tuliševica	13
Lovran	13
Kraj	13
Mošćenice	13
Kalac	13
Brseč	12
Plomin	12
Vozilići	12
Nedešćina	12
Mali Golji	12
Labin	11 + 1
Gornji Rabac	12
Orbanići	13
Jurići	13
Hrusteti	13
Pazin	12 + 1
Beram	12 + 1
Škopljak	12
Gologorički Dol (Dol)	11
Trviž	7 + 1

Tinjan	8 + 2
Boljun	13
Semić	13
Erkovčići	12
Ročko Polje	12
Krbavčići	10 + 1
Pračana	9 + 2
Zamask	8 + 2
Kaldir	8 + 2
Dragozetići	11 + 1
Beli	11 + 1
Merag	11 + 1
Valun	11 + 1
Orlec	11 + 1
Ustrine	11 + 1
Belej	10 + 1
Punta Križa	11 + 1
Nerezine	11 + 1
Sveti Jakov	11 + 1

Interpretacija rezultata

Cilj je ove kvantitativne analize izdvojiti mjesne govore u kojima je očuvano najviše od 13 istaknutih akcenatskih podtipova i podpodtipova i prema tom kriteriju izdvojiti određene podsustave.

- 13 je podtipova i podpodtipova potpuno ovjereno u:
  - primorskim kopnenim ikavsko-ekavskim govorima mjesta imenom: Zlobin, Brestova Draga, Drivenik, Tribalj, Grižane, Novi Vinodolski, Jadranovo, Križišće, Bakarac i Grobnik;
  - trsatsko-bakarskim govorima mjesta imenom: Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Draga (Tijani), Sveti Kuzam, Trsat, Bakar, Kostrena i Donja Vežica;
  - sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom: Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zemet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Opatija, Liganj, Tuliševica, Lovran, Kraj, Mošćenice i Kalac;
  - u središnjim istarskim govorima žminjskoga tipa (Orbanići, Jurići i Hrusteti);
  - u središnjim istarskim govorima boljunskoga tipa (Boljun i Semić).
- 12 je podtipova i podpodtipova potpuno i 1 djelomično ovjeren u:
  - primorskom kopnenom ikavsko-ekavskom govoru Hreljina;
  - u krčkim govorima Vrbnika i Jurandvora;

- c) u trsatsko-bakarskom govoru Praputnjaka i u govoru Crikvenice;
- d) u rubnom ikavskom govoru Klane;
- e) u središnjim istarskim govorima pazinskoga tipa (Pazin i Beram);
- 12 je podtipova i podpodtipova potpuno ovjereno u:
  - istarskim ikavsko-ekavskim govorima Kožljaka i Jasenovika;
  - krčkim govorima Dobrinja i Omišlja;
  - najjužnijem sjeveroistočnom istarskom govoru mjesta Brseč;
  - središnjim istarskim govorima labinskoga tipa (Plomin, Vozilići, Nedeščina, Mali Golji i Gornji Rabac);
  - središnjim istarskim govorima pazinskoga tipa (Škopljak);
  - u istočnim buzetskim govorima Erkovčića i Ročkoga Polja;
- 11 je podtipova i podpodtipova potpuno i 1 djelomično ovjeren u:
  - primorskim kopnenim ikavsko-ekavskim govorima Dramlja i Selca;
  - središnjem istarskom govoru labinskoga tipa (Labin);
  - creskim i sjevernolosijskim govorima mjesta imenom: Dragozetići, Beli, Merag, Valun, Orlec, Ustrine; Punta Križa, Nerezine i Sveti Jakov;
- 11 je podtipova i podpodtipova potpuno ovjereno u govoru Gologoričkoga Dola (Dol);
- 10 je podtipova i podpodtipova potpuno i 1 djelomično ovjeren u:
  - buzetskome govoru Krbavčića;
  - u creskome govoru Beleja;
- 10 je podtipova i podpodtipova potpuno ovjereno u govoru mjesta Lipe;
- 9 je podtipova i podpodtipova potpuno i 2 djelomično ovjerena u govoru mjesta Pračana;
- 8 je podtipova i podpodtipova potpuno i 2 djelomično ovjerena u:
  - središnjim istarskim govorima motovunskoga tipa (Zamask i Kaldir);
  - središnjim istarskim govorima pazinskoga tipa (Tinjan);
- 7 je podtipova i podpodtipova potpuno i 1 djelomično ovjeren u govoru Trviža;
- 7 je podtipova i podpodtipova potpuno ovjereno u govoru Bribira i Drage (Orlići).

Prema ovom je istraživanju najviše starih akcenatskih tipova potvrđeno u čak 42 mjesna govora, dakle u gotovo 50% istraženih punktova. Pribroje li se tom broju i mjesni govori u kojima je 12 akcenatskih tipova potpuno i 1 djelomično ovjeren, a takvih je 8, postotak se penje na 58%, a pribrajanjem 13 mjesnih govora u kojima je potpuno ovjereno 12 akcenatskih tipova na gotovo 80% (79,1%). Ti brojčani parametri svjedoče o izuzetno dobroj očuvanosti starih akcenatskih tipova u sjeverozapadnim čakavskim govorima.

Najviše je starih akcenatskih podtipova i podpodtipova (13) očuvano u većini ikavsko-ekavskih mjesnih govora smještenih u sjevernome Hrvatskome primorju (Zlobin, Brestova Draga, Drivenik, Tribalj, Grižane, Novi Vinodolski, Jadranovo, Križišće, Bakarac i Grobnik); u glavnini trsatsko-bakarskih govora (Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Draga (Tijani), Sveti Kuzam, Trsat, Bakar, Kostrena i Donja Vežica; u svim sjeveroistočnim istarskim govorima izuzev najjužnijega govora mjesta Brseča (Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zamet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Opatija, Liganj, Tuliševica, Lovran, Kraj, Mošćenice i Kalac; u svim središnjim istarskim govorima žminjskoga (Orbanići, Jurići i Hrusteti) i boljuskoga tipa (Boljun i Semić). Najmanje ih je pak očuvano u središnjim istarskim govorima motovuskoga (Zamask i Kaldir) (8 + 2) i pazinskoga tipa (Tinjan (8+2) i Trviž (7 + 1)), te u govorima akcenatski specifičnih govora mjesta Bribira i Drage (Orlići) (7). Radi se o dvjema skupinama mjesnih govora: u potonjima je nizak stupanj ovjerenosti akcenatskih tipova rezultat specifičnih akcenatskih tendencija ovjerenih u tim dvama ikavsko-ekavskim govorima, dok je u navedenim središnjim istarskim govorima on posljedica rubnosti. Tinjan i Trviž smješteni su na samome zapadnome rubu prostora što ga u Istri zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori, a Zamask i Kaldir na sjeverozapadu toga prostora.

Ikavsko-ekavski govori mjesta smještenih u sjevernome Hrvatskome primorju pokazuju koherentnost u stupnju ovjerenosti akcenatskih tipova glagola. Tako je u glavnini (Zlobin, Brestova Draga, Drivenik, Tribalj, Grižane, Novi Vinodolski, Jadranovo, Križišće, Bakarac i Grobnik) potpuno potvrđeno svih 13 podtipova i podpodtipova; u govoru Hreljina 11 potpuno i 1 podtip djelomično ovjeren podtip (4.3.), a u govoru Dramlja i Selca 11 ih je potpuno ovjereno, jedan podtip nije ovjeren (1.3.), a jedan je djelomično ovjeren (4.3.). Premda bi geografskim smještajem i refleksom jata u tu skupinu ulazili i mjesni govori Bribira i Drage (Orlići), prema niskom stupnju ovjerenosti akcenatskih tipova glagola, a zbog prethodno navedenih razloga, oni nisu njezin dio. Neznatne su razlike zabilježene i među krčkim ikavsko-ekavskim govorima, pa je u govorima Vrbnika i Jurandvora potpuno ovjereno 12 i jedan djelomično ovjeren podtip (1.3.), dok u govorima

Dobrinja i Omišlja izostaje taj jedan djelomično ovjeren podtip. Premda dislocirani od matice ikavsko-ekavskih govora, u govorima je Kožljaka i Jasenovika ovjeren isti broj akcenatskih podtipova i podpodtipova (12).

Od ekavskih je govora smještenih s istočne strane Učke stopostotna ovjerenost glagolskih podtipova i podpodtipova potvrđena u svim sjeveroistočnim istarskim govorima izuzev najjužnijega govora Brseča i najsjevernije Lipe i u glavnini trsatsko-bakarskih govora. Govori su Praputnjaka i Crikvenice od matice različiti tek po djelomičnoj ovjerenosti jednoga podtipa (4.3.). Mjesni govor Brseča po broju je ovjerenih podtipova i podpodtipova glagola, ali i po dokinuću opreke po intonaciji, sličniji labinskoj skupini govora, nego sjeveroistočno istarskoj, pa bi ga, gledaju li se isključivo akcenatski parametri, valjalo promatrati kao dio te skupine. U mjesnome je govoru Lipe ovjereno deset akcenatskih podtipova glagola i time se znatno odvaja od glavnine matičnih sjeveroistočnih istarskih govora. Taj je nizak broj uvjetovan njegovom rubnošću.

Gledaju li se središnji istarski govori kao cjelina, a ne kao pojedinačne skupine govora, oni pokazuju znatan stupanj divergentnosti. Jezgro najstarijih govora, onih u kojima je očuvano najviše akcenatskih podtipova i podpodtipova glagola, čine žminjski i boljunski govori. Potom slijede pazinski govori Pazina i Berma smješteni u središtu prostora što ga oni zauzimaju s 12 potpuno i jednim djelomično ovjerenim podtipom, zatim glavnina labinskih govora s 12 potpuno ovjerenih podtipova i pazinski govor Škopljaka, s 11 potpuno i jednim djelomično ovjerenim podtipom slijedi govor Labina, s 11 potpuno ovjerenih govor Gologoričkoga Dola (Dol), a na samome su koncu «ljestvice» motovunski govori Zamaska i Kaldira te pazinski govori Tinjana (8 + 2) i Trviža (7 + 1). Promatraju li se ti govori unutar pojedinačnih skupina govora kojima pripadaju po svojim jezičnim značajkama, razvidna je skupinska koherentnost glede ovjerenosti glagolskih podtipova u svim skupinama izuzev pazinske u kojoj se raspon ovjerenosti kreće od 12 + 1 u središnjim govorima Pazina i Berma do najmanjih 7 + 1 u rubnim zapadnim govorima Tinjana i Trviža. Broj ovjerenih akcenatskih podtipova glagola u govorima buzetskoga dijalekta opada idući od istoka prema zapadu. Tako je u govorima Erkovčića i Ročkoga Polja smještenim u neposrednome susjedstvu arhaičnih boljunskih govora ovjereno 12 glagolskih podtipova, u središnjem govoru Krbavčića potpuno je ovjereno 10 i jedan je djelomično ovjeren, dok je u govoru Pračane, smještenu u susjedstvu akcenatski inovativnih motovunskih govora potpuno ovjereno 9 i djelomično ovjerena dva podtipa i podpodtipa.

U mjesnom je govoru Klane ovjereno čak 12 akcenatskih podtipova glagola, pa on, promatra li se akcenatski kriterij, usprkos

ekskluzivnome ikavskome refleksu jata, pripada jezgri najstarijih sjeverozapadnih čakavskih govora.

Creski su i sjevernoločinski govori glede ovjerenosti glagolskih akcenatskih tipova također koherentni s većinskih 11 potpuno i jednim djelomično ovjerenim podtipom (Dragozetići, Beli, Merag, Valun, Orlec, Ustrine; Punta Križa, Nerezine i Sveti Jakov). Od matice se neznatno izdvaja najjužniji sjeverozapadni čakavski creski mjesni govor Beleja u kojemu nije ovjeren 4.5. metatonijski podtip.

Iz navedenoga je evidentno da su akcenatski tipovi glagola izuzetno dobro očuvani u sjeverozapadnim čakavskim govorima, a da sve pojedinačne skupine govora, izuzev pazinske i govora koji pripadaju buzetskome dijalektu, pokazuju koherentnost glede ovjerenosti glagolskih akcenatskih tipova. Punktovi s najmanjim ovjerenim brojem podtipova smješteni su na samome rubu prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori ili su mijene u akcenatskoj tipologiji glagola posljedica specifičnih akcenatskih tendencija svojstvenih samo tim govorima, kako je u govoru Bribira i ikavsko-ekavskome mjesnome govoru Drage.

2.7.2. Zaključak

2.7.2.1. Zaključak o razvoju akcenatskih tipova glagola od praslavenskoga jezika do suvremenih sjeverozapadnih čakavskih govora

U praslavenskom su jeziku postojala tri temeljna akcenatska tipa prezenta glagola:

- a) sa stalnim mjestom na prezentskoj osnovi
- b) s pomaknutim mjestom naglaska na prezentskoj osnovi i
- c) sa stalnim mjestom naglaska na nastavku.

Osnovna je akcenatska značajka praslavenskoga b-tipa da je u njemu silina bila na vokalu nastavka, ali je već vrlo rano, prije raspada praslavenske jezične zajednice, pomaknuta na dugi ili kratki vokal osnove. Sinkronijski gledano u oblicima prezenta nema razlike između a i b tipa jer je u obama naglasak na vokalu prezentske osnove. Razlika je u njihovu infinitivu: dok je u glagola *a-tipa* i u infinitivu silina na osnovi, u glagola je *b-tipa* silina uvijek na tematskome vokalu. Budući da je primaran cilj ove radnje bio popisati akcenatske tipove u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima i utvrditi njihovu rasprostranjenost, u njoj su glagoli obaju tih praslavenskih tipova podvedeni pod isti, četvrti akcenatski tip (usp. prezentsku paradigmu glagola *bōst* : *bodēn*, *bodēš*, *bodē*, *bodemō*, *bodetē*, *bodū* prema paradigmi glagola *pītāt* : *pītān*, *pītāš*, *pītā*, *pītāmo*, *pītāte*, *pītajū*). Drugi je bitan razlog nepodudaranja suvremenih akcenatskih tipova s praslavenskima činjenica da se u tipologiji praslavenskih glagola izdvajaju paradigme prezenta i imperativa, dok su akcenatski tipovi u

suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima oblikovani iz odnosa triju osnova: infinitivne, prezentske i imperativne. Stoga je za rekonstrukciju akcenatskih tipova glagola koji su ovjereni u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima i njihovu usporedbu s praslavenskim jezičnim stanjem, nužno zasebno spoznavati akcenatske tipove glagola u prezentu i one glagola u imperativu. Radi preglednosti i utvrđivanja eventualne veze između razreda kojemu su glagoli pripadali u staroslavenskome jeziku⁷⁵⁹ i akcenatskoga tipa, glagoli će se dijeliti prema tipu nastavaka u prezentu na:

- glagole koji su kontinuant glagola 1. razreda, a u prezentu suvremenih sjeverozapadnih čakavskih govora imaju nastavke *-em/-en*, *-eš*, *-e*, *-emo*, *-ete*, *-u/-o/-eju/-ejo*;
- glagole koji su kontinuant glagola 2. razreda i koji u prezentu suvremenih sjeverozapadnih čakavskih govora imaju nastavke *-em/-en*, *-eš*, *-e*, *-emo*; *-ete*; *-u/-o/-eju/-ejo* (glagoli koji su u oblicima prezenta u staroslavenskome jeziku imali tematsku sekvenciju *-uje-* ili *-ėje-*) i *-am/-an*, *-aš*, *-a*, *-amo*, *-ate*, *-aju/-ajo* (glagoli koji su u oblicima prezenta u staroslavenskome jeziku imali tematsku sekvenciju *-aje-*);
- glagole koji su kontinuant glagola 3. razreda, a u prezentu suvremenih sjeverozapadnih čakavskih govora imaju nastavke *-im/-in*, *-iš*, *-i*, *-imo*, *-ite*, *-e/-iju/-ijo*.

a) akcenatski tipovi glagola u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima koji su kontinuant praslavenskoga a-tipa

U suvremenim su sjeverozapadnim čakavskim govorima opservirana tri akcenatska tipa sa stalnim mjestom naglaska na prezentskoj osnovi. To su 1.1. s kratkim naglaskom na prezentskoj osnovi, 1.2. s dugim silaznim naglaskom na prezentskoj osnovi i 1.3. podtip sa zavnutim naglaskom na prezentskoj osnovi. Glagoli su 1.2. i 1.3. podtipa najvećma stranoga podrijetla (*bālat*, *pēglat*, *pēzat*, *pōhat*, *špārat*, *nūrgat*, *avērtit*, *devērtit/divērtit*, *dīnstat*, *fārbat*) ili je pak zavnuti naglasak pozicijski uvjetovan jer se uvijek i isključivo ostvaruje u slogu zatvorenu sonantom (*lōvničit*, *fūjkat*, *prāvdat*). Vjerojatno je stoga da su ta dva tipa novijega datuma i da nisu bili potvrđeni u praslavenskome jeziku. Ishodišni je praslavenski akcenatski tip sa stalnim mjestom naglaska na osnovi samo onaj s kratkim naglaskom.

U suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima akcenatskome podtipu 1.1., kontinuant praslavenskoga *a-tipa* pripadaju samo glagoli s dočecima *-im/-in*, *-iš*, *-i*, *-imo*, *-ite*, *-e/-iju/-ijo*. U

⁷⁵⁹ Pritom se slijedi klasifikacija koji je ponudio J. Hamm u svojoj *Staroslavenskoj gramatici* (1974.).

praslavenskome su jeziku, naprotiv, tome tipu pripadali i glagoli s dočestim *-em/-en/-in*, *-eš*, *-e*, *-emo*, *-ete*, *-u/-o/-eju/-ejo* koji su u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima dio 2.1. i 4.5. podtipova, ali su u odnosu na ishodišni oblik različiti po postojanju metatonijskoga cirkumfleksa na vokalu prezentske osnove. S obzirom na postojanje kratkoga i, u sustavima s ponovno uspostavljenom oprekom po intonaciji na kratkim slogovima, kratko silaznoga naglasaka na tome mjestu u svim ostalim sustavima hrvatskoga jezika, moguće je pretpostaviti da je sjevernočakavska metatonija razvijena nakon raspada praslavenskoga jezika, a s obzirom na to da je potvrđena i u slovenskome jeziku (dapače u još većem broju kategorija) vjerojatno u vrijeme jedinstvenoga zapadnoga južnoslavenskoga dijalekta koje I. Lukežić⁷⁶⁰ datira od konca 6. do polovice 11. stoljeća. Prema jezičnim se značajkama svih četiriju dijalekatskih skupina (alpske, primorske, panonske i dinarsko-raške) zapadni južnoslavenski dijalekt dijeli u dva razdoblja: *starije protojezično podrazdoblje* koje je trajalo od konca 6. do konca 9. stoljeća i koje u jezičnome smislu pokazuje veliku koherentnost i *mlađe protojezično podrazdoblje* koje je trajalo od konca 9. do polovice 11. stoljeća i u kojemu se zbog različitih rezultata pokrate praslavenskoga akuta izdvaja alpska skupina. Budući da je sjevernočakavska metatonija ovjerena u govorima različitim prema refleksu jata, govorima koji pripadaju ikavsko-ekavskome, ekavskome i buzetskome dijalektu, uključujući i dva govora sa sustavnom ikavskom refleksacijom jata (Klana i Studena) smještenih na relativno kompaktnome prostoru, moguće je pretpostaviti da je ta akcenatska izoglosa starija od refleksacije jata koja je, prema dataciji I. Lukežić, provedena u razdoblju što ga autorica naziva *mlađim starojezičnim podrazdobljem* datiranim u vrijeme od sredine 13. do konca 14. stoljeća. Iz toga je moguće zaključiti da je metatonija provedena prije sredine 13. stoljeća, ali ostaje problem određenja njezina početka. Pri tom može pomoći komparacija dosega metatonije u slovenskome jeziku i sjeverozapadnim čakavskim govorima. Prihvati li se ranije u radnji postavljena hipoteza kako se metatonijski cirkumfleks ostvaruje samo na paradigmi prezenta glagola koji su kontinuanta Hammova 1. i djelomično 2. razreda, a koji u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima imaju nastavke *-em/-en/-in*, *-eš*, *-e*, *-emo*, *-ete*, *-u/-o/-eju/-ejo* i koja je u praslavenskome jeziku imala nepomično mjesto naglasaka, a takva je bila ona naglašena akutom, onda bi se metatonijski cirkumfleks mogao spoznavati kao kontinuanta praslavenskoga akuta iz čega proizlazi da akut nije posve pokraćen niti u govorima sjeverozapadnočakavskoga areala po čemu bi oni bili bliži slovenskome jeziku, a teza bi da se u mlađem protojezičnome razdoblju

⁷⁶⁰ O tome vidi u Lukežić, I. (1999.a:101).

izdvaja alpska skupina iz koje će se kasnije razviti slovenski jezik bila relativizirana. U takvim bi se uvjetima nastanak sjevernočakavske metatonije pomaknuo u vrijeme prije konca 9. stoljeća. No, s obzirom na to da je u slovenskome jeziku kontinuanta staroga akuta ostala i u infinitivu i u oblicima prezenta⁷⁶¹ i u ostalih vrsta riječi, a u sjeverozapadnim čakavskim govorima samo prezentu i određenu liku nekih pridjeva vjerojatnije je da je i u onome dijelu ishodišnoga jezika iz kojega će se razviti sjeverozapadni čakavski govori najprije došlo do pokrate praslavenskoga akuta, a kasnije do njegove revitalizacije, s time da je očuvano samo staro mjesto naglasaka i kvantiteta, ali ne i intonacija. Iz navedenoga je moguće zaključiti da je sjevernočakavska metatonija razvijena nakon *mlađega protojezičnoga podrazdoblja*, dakle nakon polovice 11., a prije *mlađega starojezičnoga podrazdoblja* koje počinje sredinom 13. st., odnosno u razdoblju koje I. Lukežić određuje *starijim starojezičnim* i koje je trajalo od druge polovice 11. do sredine 13. stoljeća. Radi se o vrlo staroj starohrvatskoj akcenatskoj izoglosi koja potvrđuje da se pri tumačenju akcenatskih sustava suvremenih hrvatskih govora, ali i standardnoga jezika ne može govoriti o jednome ishodišnome sustavu. U tom bi smislu dioba ishodišnoga jezika prema akcenatskim kriterijima na četiri podsustava što su je razvili D. Brozović i P. Ivić⁷⁶² bila posve opravdanom, a sjeverozapadni su čakavski govori proizašli iz njihova C podsustava koji čini "dio slavonskih i sjeverozapadni i centralni čakavski govori."

b) *akcenatski tipovi glagola u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima koji su kontinuanta praslavenskoga b-tipa*

Osnovna je značajka prezenta glagola koji su u praslavenskome jeziku bili dijelom b-tipa regresivni pomak siline s nastavka na vokal prezentske osnove. Ostatak je staroga mjesta naglasaka očuvan u ruskome jeziku u kojemu se u prezentu 1. l. jd. još čuva stari naglasak na vokalu nastavka (*ноуу́*, ali *но́сишь*). Radi se o vrlo starome pomaku koji je

⁷⁶¹ Usp. primjere *kášljati* (*kášljam*), *lájati* (*lájam*), *gréti* (*gréjem*), *ríniti* (*rínem*) i dr. Primjeri su preuzeti iz *Slovara slovenskega knjižnega jezika*.

⁷⁶² Usp. Brozović, D.; Ivić, P. (1981:221-226). Autori izdvajaju četiri ishodišna akcenatska sustava: A, B, C i D. Suvremeni se čakavski govori razvijaju iz prvih triju sustava, s time da se A odnosi samo na nekolicinu čakavskih govora, a glavnina čakavskih govora ima akcenatsko ishodište u B ili C sustavu. Sustav B čini "dio zapadnoštokavskih i jugoistočni čakavski govori", a sustav C "dio slavonskih i sjeverozapadni i centralni čakavski govori." Tako u isti sistem ulaze *sjeverozapadni i centralni čakavski govori* premda glavninu središnjih čakavskih govora (na kopnu sve južnije od Novoga Vinodolskoga, najveći dio istarskih ikavsko-ekavskih govora, doseljenički krčki govori, rapski govori i svi govori mjesta smještenih na otocima južnije od Svetoga Jakova) karakterizira nepostojanje metatonijskoga cirkumfleksa u dvjema morfološkim kategorijama.

započeo u praslavenskome jeziku što se vidi po ujednačenim rješenjima u suvremenim slavenskim jezicima. Prema starome mjestu naglasaka na nastavku u 1. 1. jd. rekonstruirao se starije akcenatsko stanje pa je potvrđeno da se u paradigmi prezenta silina pomiče na vokal osnove samo i isključivo s nefinalnoga sloga naglašena cirkumfleksom. Dakle, **kup'ò*, *kupīši, *kupīť > **kup'ò*, ali *kúpīši, *kúpīť. Relikt je toga cirkumfleksa u suvremenim govorima obvezatna zanaglasna duljina na vokalu nastavka svih oblika. Ujednačenost rezultata u slavenskim jezicima⁷⁶³ upućuje na to da se radi o vrlo ranome pomaku, još u vrijeme jedinstvenoga praslavenskoga jezika.

C. S. Stang u svojoj monografiji⁷⁶⁴ glagolima b-tipa određuje samo one s dugom osnovom tipa *pālīt*, no među sjeverozapadnim je čakavskim govorima isti pomak zabilježen i na kratki vokal prezentske osnove u glagola tipa *molīt*. Budući da je akcenatska tipologija glagola tipa *pālīt* i *molīt* potpuno jednaka, a razlikuju se samo duljinom vokala osnove (prezent: *pālī* : *mōlī*, imperativ: *pālī* : *molī*), radi se o glagolima istoga akcenatskoga podrijetla. Dakle, kontinuanta su praslavenskoga b akcenatskoga tipa u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima glagoli 3.1. i 4.4. podtipa. U dubinskoj se strukturi radi o glagolima istoga tipa, a jedina je razlika u kvantiteti vokala prezentske osnove. Dok je u glagola 3.1. podtipa vokal prezentske osnove kratak, pa ostaje kratkim i nakon preuzimanja siline, vokal je prezentske osnove glagola 4.4. podtipa dug pa se nakon regresivnoga pomaka siline s vokala nastavka na prvu slobodnu moru, aktivira druga od dviju mora vokala osnove na kojemu se ostvaruje zavnuti naglasak. Na mjestu cirkumfleksa s kojega se pomiče silina ostaje zanaglasna duljina. Naglasak 1. 1. jd. identičan je naglascima ostalih oblika premda u njemu izvorno nije bilo uvjeta za akcenatski pomak. Moguće je, a s obzirom na navedene rezultate u ostalim slavenskim jezicima (izuzev ruskoga) i vjerojatno da je još prije raspada praslavenske jezične zajednice u taj oblik preuzet nastavak atematskih glagola i da je po umetanju tematskoga vokala dobiven nastavak *-imь* na prvome se vokalu kojega analogijom prema ostalim oblicima također mogao ostvarivati cirkumfleks koji se kasnije pomiče (*moljō* > *mol-i-mь* pa analogijom prema *mol-ī-ši* > *mol-ī-m* > *mōl-ī-m*).

Akcenatski podtip	3.1.	4.4.
Infinitiv	<i>molīt</i>	<i>pālīt</i>
Imperativ		
2. 1. jd.	<i>molī</i>	<i>pālī</i>
Prezent		
2. 1. jd.	<i>mōlīš</i> (< <i>mōōlīši</i> / <i>mōōlīši</i>)	<i>pālīš</i> (< <i>pāālīši</i>)

⁷⁶³ Usp. ruski *но́силь*, slovenski *mótiš*, češki *koupíš* i dr.

⁷⁶⁴ Usp. Stang, C. S. (1965:108-109).

Ta su dva podtipa jedinstvena i s obzirom na tip tematskoga vokala. Čine ga glagoli koji su u staroslavenskome jeziku, prema Hammovoj podjeli bili dijelom 3. razreda s tematskim vokalom *-i-* u prezentu. Ti glagoli u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima, kao i u ostalim sustavima hrvatskoga jezika, imaju tematski vokal *-i-* u infinitivu, te nastavke *-ī*, *-īmo*, *-īte* u imperativu i *-īm/-īn*; *-īš*; *-ī*; *-īmo*; *-īte*; *-ē/-ijū/-ijō* u prezentu. Stoga se u dubinskoj strukturi može govoriti o jednome jedinstvenome akcenatskome podtipu glagoli kojega se razlikuju samo prema vanjskom, formalnom pokazatelju kakav je u ovome slučaju vrsta naglasaka.

Međutim u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima u 4.4. akcenatski podtip ulaze i glagoli s tematskim vokalom *-a-* u infinitivu, nastavcima *-āj*, *-ājmo*, *-ājte* u imperativu, te *-ām/-ān*; *-āš*, *-ā*; *-āmo*; *-āte*; *-ajū/-ajō* u prezentu. Ti su glagoli bili dijelom Hammova II. razreda, u oblicima prezenta imali su tematsku sekvenciju *-a-je-*, a u infinitivu tematski vokal *-a-*. U svim je slavenskim jezicima, osim u dijelu ruskoga, sekvencija *-aje-* kontrahirana u *-ā*. Kako je silina prije kontrakcije uvijek bila na vokalu *-a-*, na njemu se ostvaruje dugi naglasak silazne intonacije. Ta je međufaza očuvana u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima u akcenatskome podtipu 4.1. (*kop-ā-je-ši* > *kop-āe-ši* > *kop-ā-š*) u kojemu je dugi silazni naglasak na vokalu nastavka kontinuanta praslavenskoga cirkumfleksa. U južnoslavenskim je jezicima različita sudbina tog staroga naglasaka: dok se u jednih glagola cirkumfleks regresivno pomiče s unutrašnjih slogova kako je u glagola koji su dijelom akcenatskoga tipa 4.4., u drugih do pomaka ne dolazi.⁷⁶⁵ Znakovito je da unutar sjeverozapadnih čakavskih govora i danas postoji tendencija za tim regresivnim pomakom pa tako primjerice glagol *kopāt* u svim creskim i sjevernoločinskim govorima ima prezentsku osnovu s primarno kratkim naglaskom (*kōp-*) koji je rezultat regresivna pomaka siline na kratki vokal osnove, ali se u tim govorima sekundarno produljio pa glasi *kōp-*. Zbog te mogućnosti glagole ovoga podtipa valja promatrati i u odnosu na akcenatski podtip 3.1. Dok su glagoli koji čine 3.1. podtip mahom primarnoga, slavenskoga sloja, glagoli su koji ulaze u 4.1. podtip mahom primljenice, a mali je broj glagola slavenskoga podrijetla (*deb(l)jāt*, *znāt*, *kopāt*, *krcāt*, *obecāt*, *računāt*). S obzirom na njihovu malobrojnost i tendenciju regresivnoga pomaka siline u oblicima prezenta, ovaj je bi se podtip vjerojatno akcenatski izjednačio s podtipom 3.1., no njegovo je postojanje podupro velik broj glagola stranoga podrijetla i tako produžio njegovo trajanje. Daljnji je razvojni stupanj pomak siline s dugoga nastavačnoga *-a-* na vokal osnove na kojemu se zbog aktiviranja druge od dviju mora

⁷⁶⁵ O tome vidi više u: Stang, C. S. (1965:124-125).

ostvaruje zavnuti naglasak, a na mjestu staroga dugoga silaznoga vokala ostvaruje se zanaglasna duljina u svim oblicima. (*pītájete* > *pītáte* > *pītâte* > *pītâte* kao *kopāš* > *köpāš*). Stoga i ovaj akcenatski tip u dubinskoj strukturi, nakon kontrakcije sekvencije *-aje-* odgovara prethodno navedenim dvama tipovima glagola (*molīt* i *pālīt*). Od njih se najveći broj glagola ove skupine razlikuje naglaskom imperativa, Dok je u glagola tipa *molīt* i *pālīt* kratki naglasak na prvome ili jedinome vokalu nastavka, u većine je ovih glagola zavnuti naglasak na vokalu osnove (*pītāj*, *pītājmo*, *pītājte*, ali i *skāčī*, *skāčīmo*, *skāčīte*).

Iz navedenoga se zaključuje da su kontinuanta praslavenskoga b-tipa glagoli koji su u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima dijelom 3.1. i 4.4. akcenatskoga podtipa, a da glagoli 4.1. podtipa predstavljaju svojevrsnu međufazu. S obzirom na tip nastavaka čine ih dvije skupine glagola: oni koji imaju tematski vokal *-i-* u infinitivu, nastavke *-ī*, *-īmo*, *-īte* u imperativu i *-īm/-īn*; *-īš*; *-ī*; *-īmo*; *-īte*; *-ē/-ijū/-ijō* u prezentu te oni s tematskim vokalom *-a-* u infinitivu, nastavcima *-āj*, *-ājmo*, *-ājte* u imperativu, te *-ām/-ān*; *-āš*, *-ā*; *-āmo*; *-āte*; *-ajū/-ajō* u prezentu. Prva je skupina glagola ovjerena u 3.1. i 4.4. podtipu, a druga u 4.1. i 4.4. podtipu. Prema jednakim akcenatskim značajkama i načinu nastanka, svi navedeni glagoli zapravo su dijelom jednoga akcenatskoga podtipa. O tome svjedoči i visok stupanj očuvanosti toga praslavenskoga akcenatskoga tipa u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima u čemu se ogleda njegova koherentnost: podtipovi 3.1. i 4.1. očuvani su u 85 od 86 istraženih punktova, a podtip 4.4. ukupno u 84 punkta.

c) *akcenatski tipovi glagola u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima koji su kontinuanta praslavenskoga c-tipa*

Osnovna je akcenatska značajka prezenta glagola koji su u praslavenskome jeziku bili dijelom c-tipa naglasak na nastavku.⁷⁶⁶ Ako je nastavak imao dva vokala, silina je uvijek bila na posljednjemu o čemu najbolje svjedoči zavnuti naglasak potvrđen u tim oblicima u sjeverozapadnim čakavskim govorima.

⁷⁶⁶ Čini se, međutim, da je silina bila na posljednjem vokalu nastavka u svim oblicima osim u 1. l. jd. prezenta pa bi stoga akcenatski tip bilo točnije odrediti kao onaj s pomičnim mjestom naglaska. Ta je praslavenska značajka očuvana samo u dokumentima pisanim staroruskim i bugarskim jezikom, dok su u svim jezicima u kojima je u prezentu 1. l. jd. nastavak *-o* zamijenjen nastavkom sa struktutrom *tematski vokal + -mь* (preuzet iz atematskih glagola) mjesto i vrsta naglaska ujednačeni na nastavku prema ostalim oblicima jednine. Zbog potvrđenosti u većem broju, ne samo južnoslavenskih jezika, moguće je pretpostaviti da je do preuzimanja toga «novoga» nastavka u 1. l. jd. došlo još prije raspada praslavenskoga jezika i da se on akcenatskom struktutrom izjednačio s oblicima 2. i 3. l. jd. (*željo* > *žel-ī-mь* > *žel-ī-m*). O tome vidi više u: Stang, C. S. (1965:109-114).

<i>želīš</i>	<	<i>želīši</i>
<i>želī</i>	<	<i>želītš</i>
<i>želē</i>	<	<i>želētš</i>

Prema tipu prezentskih nastavaka potvrđenih u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima razlikuju se dvije paradigme s nastavcima:

<i>-īm/-īn</i>	<i>-ēm/-ēn/-ēn/-īn</i>
<i>-īš</i>	<i>-ēš</i>
<i>-ī</i>	<i>-ē</i>
<i>-īmō/-īmo</i>	<i>-emō/-ēmo</i>
<i>-ītē/-īte</i>	<i>-etē/-ēte</i>
<i>-ū/-ō/-ēju</i>	<i>-ē/-ijū</i>

Temeljna je razlika među njima u kvantiteti prvoga vokala nastavka. Ako je taj vokal bio dug, u suvremenim se sjeverozapadnim čakavskim govorima razvio u nastavke navedene u prvome stupcu, a ako je bio kratak, u nastavke navedene u drugome stupcu. Moguće je stoga rekonstruirati sljedeću vrstu nastavaka u posljednjoj fazi onoga dijela praslavenskoga jezika iz kojega su se razvili južnoslavenski jezici, među njima i sjeverozapadni čakavski govori:

<i>-īmь</i>	<i>-emь</i>
<i>-īši</i>	<i>-eši</i>
<i>-ītь</i>	<i>-etь</i>
<i>-īmó</i>	<i>-emó</i>
<i>-ītē</i>	<i>-etē</i>
<i>-ōtь</i>	<i>-ētь</i>

Od specifičnih ostvaraja valja izdvojiti nastavke *-ēju* i *-ijū* u 3. l. mn. ovjerene u creskim i sjevernoločinskim govorima. Put je nastanka tih dvaju nastavaka za 3. l. mn. prezenta analoški, tj. analogijom se prema svim ostalim oblicima, uključujući i 1. l. jd. nakon preuzimanja dočetnoga *-m* iz paradigme atematskih glagola, između osnove i nastavka umeće tematski vokal *-e-*, a tako se dobiven dvovokalni slijed razbija intervokalnim *j* (*plač-e-n*, *plač-e-š*, *plač-e-j-u*, ali i *plač-u*). Budući da su time glagoli s vokalima *e* i *a* u nastavku dobili oblik 3. l. mn. sa struktutrom *tematski vokal a/e + ju*, vjerojatno su se za njima povelili i glagoli koji su kontinuanta Hammova 3. razreda i koji u svim oblicima, uključujući i 3. l. mn. imaju tematski vokal *i* (*mol-i-m*, *mol-i-š*, *mol-i-ju*). Unificiranje je dočetka nastavka za 3. l. mn. prezenta bez obzira na tip tematskoga vokala na *-ju* provedeno i u najsjevernijemu, gorskokotarskome ikavsko-ekavskome govoru Brestove Drage (*ženju*, *stojū*, *pečju* i dr.).

Akcentatski su specifični oblici prezenta 1. l. jd. za glagole s vokalom *-e-* u nastavku, te 1. i 2. l. mn. za glagole s objema skupinama nastavaka. Prema naglasku u 1. l. jd. prezenta glagola s vokalom *-e-* u nastavku sjeverozapadni se čakavski govori dijele u dvije skupine tako da u jednu, većinsku ulaze govori u tom nastavku imaju zavnuti naglasak ili dugi ako je dokinuta opreka po intonaciji, a u drugu govori s kratkim naglaskom na vokalu nastavka. U potonju skupinu ulaze svi creski i sjevernoločinski govori, arhaični krčki govori Omišlja i Vrbnika, sporadično rubni govor Klane, središnji istarski govori boljuskoga tipa (Boljun i Semić), žminjskoga tipa (Jurići i Orbanići), središnji govori pazinskoga tipa (Pazin i Beram), motovunski govori Kaldira i Zamaska i svi istraženi govori buzetskoga dijalekta. Usporedbom mjesnih govora u kojima se na prvome vokalu nastavka u svim oblicima izuzev djelomično 3. l. mn. ostvaruje kratki naglasak utvrđena je gotovo apsolutna podudarnost iz čega je izveden zaključak da kratki naglasak u 1. l. jd. prezenta vjerojatno nije primarnoga, praslavenskoga podrijetla već je rezultat kasnijega paradigmatskoga ujednačavanja mjesta (na jednome ili prvome vokalu nastavka) i vrste (kratkoga) naglaska. Prema naglasku se pak 1. i 2. l. mn. sjeverozapadni čakavski govori dijele u konzervativne (s očuvanim starim mjestom naglaska na posljednjem vokalu nastavka) i inovativne u kojima je silina s posljednjega prenesena na prvi vokal nastavka. Inovativnoj su akcentatskoj mijeni podložniji glagoli s vokalom *-e-* u nastavku, tako da je pomak akcentatskoga mjesta unutar nastavka potvrđen u 46 mjesnih govora u toj skupini glagola, dok je u glagola s vokalom *-i-* u nastavku pomak sustavno proveden samo u 21 mjesnome govoru.

Iz navedenoga je moguće zaključiti da u sjeverozapadnim čakavskim govorima praslavenski c akcentatski tip kontinuiraju glagoli 4.2. i 4.3. podtipa i njihovi podpodtipovi. Akcentatski podtip 4.2. čine glagoli s nastavcima *-ēm/-ēn/-ēn/-īn; -ēš; -ē; -ēmo/-emō; -ēte/-etē; -ū/-ō/-ēju/-ėjo*, a podtip 4.3. oni s nastavcima *-īm/-īn; -īš; -ī; -īmo/-īmō; -īte/-ītē; -ē/-ijū/-ijō*. Osim u tipu vokala nastavka dva se podtipa razlikuju i u duljini toga vokala, dok je u prvonavedenih glagola prvo vokal nastavka kratak, u drugonavedenih je uvijek dug. Stoga se može pretpostaviti da se zapravo radi o jedinstvenome akcentatskome tipu različitu samo po kvantiteti vokala nastavka. Glagoli koji kontinuiraju praslavenski c akcentatski tip u sjeverozapadnim su čakavskim govorima dobro očuvani, podtip 4.2. ukupno u 82 od 86 istraženih mjesnih govora, a 4.3. ukupno u 85.

Iz usporedbe je akcentatskih tipova popisanih u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima s trima praslavenskim akcentatskim tipovima moguće izvesti sljedeću tablicu:

Praslavenski jezik	Starohrvatski jezik	Suvremeni sjeverozapadni čakavski govori
a-tip	1. tip, 2. tip	1.1., (1.2., 1.3.), 2.1., 4.5
b-tip	3. tip	3.1., (4.1., 4.1.1), 4.4.
c-tip	4. tip	4.2., 4.2.1., 4.3., 4.3.1.

2.7.2.2. Zaključak o stanju akcentatskih tipova glagola u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima

Starina se nekoga akcentatskoga tipa i podtipa utvrđivala iz odnosa akcentatskih značajki u istraživanome mjesnome govoru i onih ovjerenih u arhaičnim mjesnim govorima vrstom i mjestom naglaska podudarnim s pretpostavljenom akcentatskom tipologijom ponuđenom u opisu svakoga akcentatskoga podtipa. Pritom se stanje u analiziranome mjesnome govoru može potpuno ili djelomično (u sustavima s dokinutom oprekom po intonaciji, prema metodološkim načelima navedenim u uvodu ovoga poglavlja) preklapati s pretpostavljenim i ovjerenim opisom ili se od njega može razlikovati. Razlike se iščitavaju u dva smjera: inovativnome, kada je opservirano stanje novije u odnosu na ono ponuđeno u opisu, ili konzervativnome, kada je opservirano stanje starije od onoga ponuđeno u opisu i ovjerena u većini punktova. Među stanjem pretpostavljenim u Upitniku za utvrđivanje akcentatskih tipova glagola konstruiranu prema akcentatskome stanju u trima arhaičnim mjesnim govorima, Grobnika, Kastva i Novoga Vinodolskoga i onim proizišlim iz sumiranja rezultata po provedenome terenskome istraživanju u 86 mjesnih govora nema nikakvih razlika, a potvrđeni su akcentatski tipovi glagola kontinuanta praslavenske akcentatske tipologije uz neznatne izmjene, najčešće uvjetovane općejezičnim zakonitostima. S obzirom na neznatne akcentatske razlike, najčešće uvjetovane općejezičnim, a ne isključivo akcentatskim mijenama, suvremenih sjeverozapadnih čakavskih govora i u literaturi izložene praslavenske akcentatske tipologije moguće je zaključiti da su u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima očuvani u gotovo neizmijenjenu stanju svi akcentatski tipovi glagola koji su potvrđeni u praslavenskome jeziku. Iz usporedbe s ostalim slavenskim jezicima razvidno je da je većina akcentatskih mijena zajednička određenu broju slavenskih jezika zbog čega se one datiraju u vrijeme prije raspada praslavenskoga jezika. Stoga su opisi akcentatskih tipova glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima ponuđeni u ovoj radnji ujedno i najstariji očuvani akcentatski tipovi nastali najvećma još u praslavenskome jeziku, ishodišni za onaj dio starohrvatskoga jezika iz kojega će se razviti sjeverozapadni čakavski govori.

U suvremenim su sjeverozapadnim čakavskim govorima potvrđena četiri akcenatska tipa glagola s različitim brojem podtipova. Uzevši u obzir kriterij mjesta i vrste naglaska prvi akcenatski tip čine tri podtipa: 1.1. s kratkim naglaskom na infinitivnoj, imperativnoj i prezentskoj osnovi; 1.2. s dugim silaznim naglaskom naglaskom na svim trima osnovama i 1.3. sa zavnutim naglaskom na svim trima osnovama.

Glagoli koje ulaze u drugi akcenatski podtip imaju također stalno mjesto naglaska na osnovi, ali alternira vrsta naglaska. Ta je skupina glagola temeljna za određenje sjeverozapadnih čakavskih govora. Radi se o glagolima koji u infinitivnoj osnovi imaju kratki, a u prezentskoj dugi silazni naglasak metatonijskoga podrijetla. Sjevernočakavskoj su metatoniji podložni glagoli prezentska je osnova kojih u praslavenskome jeziku imala akutsku intonaciju i nepomično mjesto naglaska. Prema tipu prezentske osnove podložne metatoniji izdvajaju se tri metatonijska podtipa: 1.a. podtip sa strukturom osnove (P)+K+Ø; 1.b. podtip sa strukturom osnove (P)+K+n i 1.c. sa strukturom (P)+K+Ø (s j na dočetu korijena). Stupanj je zahvaćenosti prezenta glagola sjevernočakavskom metatonijom različit. Tako se metatonijski cirkumfleks u svim trima podtipovima ostvaruje u kopnenim ikavsko-ekavskim govorima mjesta imenom Zlobin, Hreljin, Grobnik, Draga Sušačka (Orlići), Drivenik, Tribalj, Grižane, Novi Vinodolski, Bakarac, Križišće, Jadranovo, Dramalj, Selce, Bribir; u krčkim govorima Dobrinja, Vrbnika, Omišlja i Jurandvora; u gorskokotarskom govoru Brestove Drage; u istarskom ikavsko-ekavskom govoru Kožljaka; u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom Kastav, Marčelji, Gornji Zamet, Matulji, Rukavac, Zvoneća, Veprinac, Tuliševica, Liganj, Lovran, Drenova, Viškovo, Opatija, Mošćenice, Kalac, Kraj, Brseč; u rubnim ekavskom govoru Lipe; u trsatsko-bakarskim govorima mjesta imenom Bakar, Trsat, Kostrena, Krasica, Praputnjak, Sv. Kuzam, Draga (Tijani), Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo i u govoru Crikvenice; u središnjim istarskim govorima labinskoga tipa (Vozilići, Plomin, Nedeščina, Mali Golji, Labin, Gornji Rabac), žminjskoga tipa (Jurići, Orbanići, Hrusteti), boljuskoga tipa (Semić) i motovunskoga tipa (Zamask); u creskim govorima mjesta imenom Ustrine, Orlec, Valun, Dragozetići, Beli. U 1.a i 1.c podtipu metatonija je ovjerena u pazinskim govorima mjesta imenom Beram, Pazin, Škopljak (Brežani), Trviž i Tinjan, u motovunskome mjesnome govoru Kaldira; u južnome creskome govoru Punta Križe i dvama sjevernim malološinjskim govorima Nerezina i Sv. Jakova; u buzetskim govorima Erkovčića i Pračane, u ikavsko-ekavskome mjesnome govoru Jasenovika. U buzetskim se mjesnim govorima Krbavčića i Ročkoga Polja metatonijski cirkumfleks ostvaruje samo u 1.a podtipu prezentske kategorije, a u govorima Gologoričkoga Dola i Beleja samo u 1.c. podtipu prezentske kategorije. Dok su u suvremenim

sjeverozapadnim čakavskim govorima metatonijom jednako zahvaćeni glagoli koji čine 1.a. i 1.c. podtip, glagoli 1.b. podtipa koji su u staroslavenskome i praslavenskome jeziku u infinitivu imali tematsku sekvenciju *-no-* najmanje su podložni sjevernočakavskoj metatoniji.

Treći akcenatski tip glagola ima samo jedan podtip, 3.1., a čine ga glagoli sa sustavnim pomakom siline na kratki vokal prezentske osnove.

Četvrti je akcenatski tip najbrojniji podtipovima zbog različitih mogućnosti kombinacija u mjestu i vrsti naglaska. Potvrđeno je pet podtipova i tri podpodtipa (4.1.1., 4.2.1. i 4.3.1.) koji se izdvajaju zbog postojanja prednaglasne duljine na vokalu prezentske osnove.

Svaki je od podtipova četiriju osnovnih akcenatskih tipova određen i vrstom glagola:

- glagoli s nastavcima *-am/-an, -aš, -a, -amo, -ate, -aju/-ajo* koji su kontinuantama Hammova 2. razreda i koji su u prezentu imali sekvenciji *-aje-* u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima ulaze u sljedeće podtipove: 1.1., 1.2., 1.3., 4.1., 4.1.1., 4.4.
- glagoli s nastavcima *-em/-en/-in, -eš, -e, -emo, -ete, -u/-o/-eju/-ejo* koji su kontinuantama Hammova 1. razreda u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima ulaze u sljedeće podtipove: 2.1., 3.1., 4.2., 4.2.1., 4.5.
- glagoli s nastavcima *-im/-in, -iš, -i, -imo, -ite, -e/-iju/-ijo* koji su kontinuantama Hammova 3. razreda u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima ulaze u sljedeće podtipove: 1.1., 1.2., 1.3., 3.1., 4.3., 4.3.1., 4.4.

S time da se svaka od navedenih triju skupina nastavaka u sjeverozapadnim čakavskim govorima ovjerava u naglašenu i nenaglašenu obliku:

Tipovi nastavaka	Akcenatski podtip
<i>-ām/-ān; -āš, -ā; -āmo; āte; -ajū/-ajō</i>	1.1., 1.2., 1.3., 4.4.
<i>-ām/-ān; -āš; -ā; -āmo; -āte; -ājū/-ājō</i>	4.1., 4.1.1.
<i>-ēm/-ēn/-īn; -eš, -e; -emo; -ete; -ū/-ō/-eju/-ejō</i>	2.1., 3.1., 4.5.
<i>-ēm/-ēn/-ēn/-īn; -eš; -ē; -emo/-emō; -ēte/-etē; -ū/-ō/-eju/-ejo</i>	4.2., 4.2.1.
<i>-īm/-īn; -iš; -ī; -īmo; -īte; -ē/-ijū/-ijō</i>	1.1., 1.2., 1.3., 3.1., 4.4.
<i>-īm/-īn; -iš; -ī; -īmo/-īmō; -īte/-ītē; -ē/-ijū/-ijō</i>	4.3., 4.3.1.

U sjeverozapadnim se čakavskim govorima inovacije najvećma odnose na akcenatski inventar naglašanih i nenaglašanih prozodema. Najčešća mijena naglašanih prozodema odnosi se na potpuno ili djelomično dokinuće opreke po intonaciji, dok se mijene nenaglašanih prozodema odnose samo na nenaglašenu duljinu, a posljedica su dokinuća

opreke po kvantiteti na nenaglašenim slogovima, najprije onima iza, a potom i onima ispred naglaska. Naprotiv, promjene su mjesta naglaska znatno rjeđe. Ako su potvrđene, uvijek su regresivne. Za razliku od imenica u kojih je znatno češći pomak siline na dugi prethodni slog, u glagola ta tendencija nije potvrđena o čemu svjedoče kvantitativni odnosi podtipova i podpodtipova četvrtoga akcenatskoga tipa. Naime, akcenatski se tipovi 4.1., 4.2. i 4.3. od svojih podpodtipova razlikuju postojanjem prednaglasne duljine na vokalu prezentske osnove u podpodtipovima koji su izdvojeni upravo zbog mogućnosti pomaka siline i njegova evidentiranja. Razlike bi u broju mjesnih govora u kojima je ovjeren određeni podtip u korist podpodtipova svjedočile o toj mogućnosti. Međutim odnos je broja mjesnih govora u kojima su ovjereni 4.1. i 4.1.1. podtip 85 prema 85, podtip je 4.2. ovjeren u 82, a njegov podpodtip u tri mjesna govora manje, dok je podtip 4.3. ovjeren u ukupno 85 mjesnim govora, a njegov podtip u jednome manje. Iz tih je brojčanih omjera moguće zaključiti da nema znatnih razlika te da naglasak u glagola, za razliku od imenica nije podložan pomaku siline na prethodni dugi vokal.

Dvojake su mijene u akcenatskoj tipologiji glagola: jedne su izazvane akcenatskim tendencijama specifičnim za pojedinačne mjesne govore kako je u govorima Bribira i Drage (Orlići), dok su druge posljedica nastojanja da se ujednači mjesto naglaska na osnovi, s time da može varirati broj i vrsta osnova. Najbrojnije su mijene u akcenatskoj tipologiji glagola zabilježene u ikavsko-ekavskim mjesnim govorima Bribira i Drage (Orlići) u kojima je ovjereno 7 od 13 podtipova, a uvjetovane su specifičnim akcenatskim tendencijama. U govoru se Bribira tako sustavno pomiče svaki kratki naglasak. Pritom se pri regresivnome pomaku na dugome slogu ostvaruje zavnuti naglasak: *glāva, njāzlo, kljūči* Nmn., *trēsī* 2.l.jd. imp., *cīpat*, a na kratkome slogu kratki naglasak: *ōtac, čövik, kljāni* 2.l.jd. imp., *vōda, mōtat*. Dakle, postoji distribucijsko ograničenje za ostvaraj kratkoga naglaska na finalnome slogu riječi. Dugi se naglasci ne pomiču već čuvaju staro naglasno mjesto: *žerāl, kljūčēn; pumpān, mūzūć*. Ikavsko-ekavski govor Drage (Orlići) pak određuje sustavan pomak kratkoga naglaska na prednaglasnu duljinu (*dlēto, rūka, cīpat, mūčāt*), a na prednaglasnu kračinu samo s otvorene ultime (*žēna, kōtli* Nmn., *postōli* Nmn., ali *živōt, čepēt, brojīt*). Zbog navedenih tendencija u govoru Bribira nisu ovjereni sljedeći akcenatski podtipovi: 4.1. (*čāpāt, debjāt, krepāt, obečāt > čāpat, dēbjāt, krēpat, obēčāt*); 4.1.1. (*pūmpāt > pūmpat*, a analogijom prema infinitivu nerijetko se zavnuti naglasak prenosi na vokal osnove u svim oblicima prezenta i imperativa *pūmpāš, pūmpāj*); 4.2. i 4.2.1. (pomak je evidentiran u višesložnih infinitiv *žērat, sāsat*, u svim licima prezenta izuzev 1. l. jd. i 3. l. mn. (*bōdeš, bōde; grēbeš, grēbe; kljāne; pīje*, ali *bodēn, bodū; grebēn; kljanēn; pijū*) i u svim oblicima imperativa (*bōdi,*

grēbimo, pēcimo, mētite),⁷⁶⁷ 4.2. podtip i njegov podpodtip nisu ovjereni ni u govoru Drage (Orlići) u kojemu je zabilježeno *pēren, žēren, pījen*. Time su dobivene paradigme prezenta i imperativa s nepromjenjivim mjestom naglaska na osnovi, a glagoli koji su primarno ulazili u ovaj tip, u mjesnim govorima Bribira i Drage (Orlići) postaju dijelom 1.1. akcenatskoga tipa; 4.4. podtip nije ovjeren u obama mjesnim govorima. U govoru je Bribira kratki naglasak s ultime prenesen na dugu penultimu, osim u prezentu, i u infinitivu i imperativu glagola koji ulaze u 1. skupinu, na kojoj se ostvaruje zavnuti naglasak. S obzirom na to da je sada u infinitivu, imperativu i prezentu ujednačeno mjesto naglaska na osnovi i vrsta naglaska (zavnuti), ti glagoli postaju dijelom 1.3. akcenatskoga podtipa (*dīlit < dīlīt; imp. 2. l. jd. dīli < dīli, prez. 3. l. mn. dīlē*). Isto je potvrđeno u govoru Drage (Orlići) s tom razlikom da se na vokalima svih triju osnova ostvaruje dugi, a ne zavnuti naglasak, pa glagoli koji su primarno bili dijelom ovoga akcenatskoga podtipa prelaze u podtip 1.2.

Manji je broj akcenatskih tipova glagola ovjeren i u govorima mjesta smještenih na rubu prostora što ga zauzimaju središnji istarski govori, u rubnim pazinskim govorima Tinjana (u kojemu je potpuno ovjereno 8, a djelomično 2 podtipa) i Trviža (u kojemu je potpuno ovjereno 7 i jedan djelomično ovjeren) u neposrednom su susjedstvu kojih jugozapadni istarski ikavski govori, te u rubnim motovunskim govorima Zamaska i Kaldira (u obama je govorima potpuno ovjereno 8, a djelomično 2 podtipa) u neposrednome su susjedstvu kojih južnočakavski ikavski govori, te u govoru mjesta Lipe smještena na sjevernome rubu prostora što ga zauzimaju sjeveroistočni istarski govori u kojemu je ovjereno 10 podtipova. U tim je govorima zamjetna tendencija paradigmatškoga ujednačavanja mjesta naglaska, a rezultatom je i dosežima najrazvidnija u četvrtome akcenatskom tipu. Tako je u govorima Lipe i Trviža u 4.2. podtipu silina sustavno prenesena na vokal prezentske i imperativne osnove (prez. 1. l. jd. *pēčen, pēren, pījen*; 1. l. mn. *pēčemo, pēremo, pījemo*; imp. 2. l. jd. *pēci; pēri, pīj*). U glagola je koji su inače dijelom 4.2.1. podpodtipa u tim dvama govorima, ali i u pazinskome govoru Tinjana i u obama motovunskim govorima Zamaska i Kaldira silina pomaknuta na dugi vokal prezentske i imperativne osnove (prez. 1. l. mn.: *tūčemo; krādemo, mūzemo* (Zamask, Kaldir), *tūčemo,*

⁷⁶⁷ Promjene su evidentirane i u glagolskome pridjevu radnome. Glagolski pridjevi radni izvedeni od glagola ovoga tipa najčešće imaju zavnuti naglasak na vokalu osnove u jednini muškoga roda, a u jednini ženskoga i srednjega, te u množini svih triju rodova kratki naglasak na vokalu nastavka, primjerice *bōl, bolā, bolō, bolī, bolē, bolā*. U bribirskome je govoru, sukladno općoj akcenatskoj tendenciji silina s kratke ultime sustavno pomaknuta na kratku ili dugu penultimu pa glagolski pridjev radni glasi *bōl, bōla, bōlo, bōli, bōle, bōla* i *pīl, pīla* (< *pīlā*), *pīlo, pīli, pīle, pīla*.

vüčemo (Tinjan); imp. 2. l. mn.: *tüčite; krädite, müzite* (Zamask, Kaldir); *vüčite; obüčite* (Tinjan). Podtip 4.3. nije ovjeren samo mjesnome govoru Trviža u kojemu je silina prenesena na kratki vokal prezentske i imperativne osnove (*pustit, brojit*, imp. 2. l. jd. *püsti*, 1. l. mn. *bröjimo*; prez. 3. l. jd. *püsti*, 2. l. mn. *bröjite*). Isto je ovjereno u njegovu podpodtipu 4.3.1. s time da je isto ovjereno i u susjednome govoru Tinjana. U motovunskim je mjesnim govorima Zamaska i Kaldira i u rubnim pazinskim govorima Tinjana i Trviža akcenatski podtip 4.4. samo djelomično ovjeren jer je u dijelu glagola koji su primarno bili dijelom ovoga akcenatskoga tipa silina regresivno pomaknuta na vokal infinitivne i imperativne osnove glagola koji su dijelom 1. skupine. Razlog je tome analoški pomak siline kakav je proveden u svim oblicima prezenta, a pomak je u oblicima imperativa glagola koji su dijelom 1. skupine poduprt dvjema činjenicama: 1. pomakom siline u infinitivu i 2. stalnim mjestom naglaska na osnovi u oblicima imperativa glagola koji ulaze u 2. skupinu. Stoga je potpun pomak siline u oblicima izvedenim od svih triju osnova posve očekivan, a rezultira potpunim prelaskom tih glagola u 1.2. ili 1.3. akcenatski podtip, ovisno o stupnju dokinuća opreke po intonaciji. Tako je u motovunskim govorima zabilježeno *plätit* s imperativnom i prezentskom osnovom *plät-*; *hvälit* s osnovama *hväl-*; *jädit* s osnovama *jäd-*, *kälät* s osnovama *käl-* i dr., a u dvama je rubnim pazinskim govorima silina u određenu broju glagola prenesena, osim na vokal prezentske, i na vokal infinitivne i imperativne osnove u 2. skupini glagola. Time su dobivene mjestom i vrstom naglaska ujednačene paradigme prezenta i imperativa i oblik infinitiva (*zbüdit*, imp. 2. l. jd. *zbüdi*, prez. 1. l. jd. *zbüdin*; *procëdit*, imp. 2. l. jd. *procëdi*, prez. 2. l. jd. *procëdiš*; *plätit*, imp. 2. l. mn. *plätite*, prez. 3. l. jd. *pläti*; *obüvat*, imp. 2. l. jd. *obüvaj*, prez. 1. l. jd. *obüvan*) koje ulaze u 1.2. akcenatski podtip. Potvrđeno je, međutim, i starije akcenatsko stanje: *zidät*, imp. 2. l. jd. *zidaj*, prez. 3. l. jd. *zida*; *kalät*, prez. 3. l. jd. *käla*; *pilit*, imp. 2. l. mn. *pilite*, prez. 1. l. jd. *pilin* i dr. Premda je u Trvižu potpuno, a u Tinjanu djelomično dokinuta opreka po intonaciji u slogu ispred naglašenoga, u obama se govorima čine nešto duži vokali na mjestu stare prednaglasne duljine.

Prema broju se ovjerenih akcenatskih podtipova u pojedinome mjesnome govoru može odrediti stupanj akcenatske starine. Kako je metodološko polazište bilo da se uvijek opiše najstariji očuvani akcenatski podtip opserviran u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima i da se građa klasificira prema tom stanju, u radnji je opisano konzervativno jezično stanje i popisana razina ostvaraja za svaki istraženi

mjesni govor. Stoga veći broj potpuno ili djelomično ovjerenih punktova⁷⁶⁸ znači i veću akcenatsku starinu.

Najveći je, ujedno i maksimalan broj akcenatskih tipova (13) ovjeren u primorskim kopnenim ikavsko-ekavskim govorima mjesta imenom Hreljin, Zlobin i Brestova Draga, u vinodolskim govorima Drivenika, Triblja, Grižana i Novoga Vinodolskoga, u krčkim govorima Vrbnika i Jurandvora, u grobničkim govorima i govorima Jadranova, Križišća i Bakarca; u rubnom ikavskom govoru Klane, u svim trsatsko-bakarskim govorima mjesta imenom: Ponikve, Praputnjak, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Draga (Tijani), Sveti Kuzam, Trsat, Bakar, Kostrena i Donja Vežica, uključujući u govor Crikvenice; u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom: Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zemet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Opatija, Liganj, Tuliševica, Lovran, Kraj, Mošćenice i Kalac; u središnjim istarskim govorima žminjskoga (Orbanići, Jurići i Hrusteti) i boljuskoga tipa (Boljun i Semić), te u središnjim govorima pazinskoga tipa (Pazin i Beram). Jedan je podtip ili podpodtip manje ovjeren u primorskim kopnenim ikavsko-ekavskim govorima Dramlja i Selca; istarskim ikavsko-ekavskim govorima Kožljaka i Jasenovika; u krčkim govorima Dobrinja i Omišlja; u najjužnijem sjeveroistočnom istarskom govoru mjesta Brseč; u svim središnjim istarskim govorima labinskoga tipa (Plomin, Vozilići, Nedeščina, Labin, Mali Golji i Gornji Rabac), u govoru Škopljaka koji je dijelom pazinskoga tipa; u istočnim buzetskim govorima Erkovčića i Ročkoga Polja te u svim creskim i sjevernolosijskim govorima izuzev govora Beleja. Jedanaest je podtipova i podpodtipova potpuno ovjereno u govorima mjesta imenom Gologorički Dol (Dol), Krbavčići i Beleja. Deset je podtipova i podpodtipova potpuno ovjereno u mjesnim govorima Lipe i Pračane, a slijede gore navedeni mjesni govori Tinjana, Trviža, Zamaska, Kaldira, Bribira i Drage (Orlići) u kojima je zamjetna tendencija paradigmatškoga ujednačavanja mjesta naglaska na osnovi.

Iz ovakve je analize razvidno dvoje:

1. da je u većini sjeverozapadnih čakavskih govora očuvana većina akcenatskih tipova glagola, odnosno da **sjeverozapadne čakavske govore kao cjelinu karakterizira visok stupanj očuvanosti ishodišnojezičnih akcenatskih tipova glagola;**
2. da se zbog visokoga postotka očuvanosti akcenatskih tipova glagola ne može izdvojiti jezgro najarhaičnijih sjeverozapadnih

⁷⁶⁸ U zaključku će se radi preglednosti i omogućavanja stjecanja cjelovita uvida djelomično ovjereni podtipovi ili podpodtipovi pribrajati potpuno ovjerenima. Tako će, primjerice, mjesni govori u kojima je potpuno ovjereno 12 i jedan djelomično ovjeren podtip ili podpodtip biti tretirani jednako kao oni u kojima je potpuno ovjereno 13 podtipova i podpodtipova.

čakavskih govora, ali je očito da se akcenatskim inovacijama u glagola izdvajaju govori mjesta smještenih na rubu prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori. Tako je u govorima mjesta Tinjan i Trviž smještenih na samome zapadnome rubu toga prostora, u motovunskim govorima mjesta imenom Zamask i Kaldir smještenih na sjeverozapadnome rubu, u govoru mjesta Lipa kao sjevernome rubu te u govorima Bribira i Drage (Orlići) rubnost kojih je samo akcenatske, a ne i geografske prirode.

Pojedinačne su skupine govora koherentne glede očuvanosti starih akcenatskih tipova glagola, a znatnija su odstupanja zabilježena samo u pazinskim govorima, te u govorima buzetskoga dijalekta starina kojih opada idući od istoka prema zapadu.

3. ZAKLJUČAK

Osnovni je cilj ove disertacije bio potvrditi pretpostavljenu i literaturom impliciranu akcenatsku specifičnost sjeverozapadnočakavskih govora, popisati i opisati njihove akcenatske tipove imenica i glagola, utvrditi pravac / pravce njihova akcenatskoga razvoja i rekonstruirati akcenatski sustav iz kojega su se razvili suvremeni sjeverozapadni čakavski govori.

3.1. Zaključak o sjevernočakavskoj metatoniji u sjeverozapadnim čakavskim govorima

Pretpostavljena se i literaturom implicirana akcenatska specifičnost sjeverozapadnih čakavskih govora utvrđuje u odnosu na ostale podsustave čakavskoga narječja kakvi su središnji čakavski i jugoistočni čakavski. Takva se klasifikacija u hrvatskoj dijalektološkoj primjenjuje usporedno s klasifikacijom na dijalekte, a rezultat je sprege dvaju klasifikacijskih kriterija: ostvarivanja metatonijskoga cirkumfleksa u prezentu nekih glagola i određenu liku nekih pridjeva i refleksa jata. Sjeverozapadne čakavske govore karakterizira postojanje metatonijskoga cirkumfleksa u oblicima kakvi su primjerice *gīne*, *bogātī* i nejednak refleks jata. U središnjim se i jugoistočnim čakavskim govorima metatonijski cirkumfleks ne potvrđuje, a dva se podsustava međusobno razlikuju refleksom jata koji je u središnjim govorima ikavsko-ekavski, a u jugoistočnima ikavski i jekavski na Lastovu. Premda, dakle, polazi od metatonije, držeći se samo nje, čakavski bi teren bio podijeljen u dva dijela: sjeverozapadni i ostali, a trodijelna je podjela moguća tek prihvaćanjem refleksa jata kao dodatnoga kriterija. Na temelju je podataka ponuđenih u literaturi i konstrukta izvedena usporedbom grobničkoga, kastavskoga i novljanskoga govora izrađen Upitnik za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije koji obuhvaća pridjeve i glagole podložne metatoniji. Njime je terenski istraženo 100 mjesnih govora, a metatonija je potvrđena u 86 njih. Iz prikupljena je korpusa razvidna nejednaka podložnost metatoniji u glagola i pridjeva. Te se dvije izoglose preklapaju samo u dijelu sjeverozapadnih čakavskih govora. Tako je u govorima mjesta imenom Grobnik, Kastav, Matulji, Rukavac, Tuliševica, Liganj, Drenova, Draga Sušačka (Orlići), Bakar, Opatija, Mošćenice, Kalac, Brseč, Drivenik, Tribalj, Drivenik, Grižane, Zvoneća, Veprinac, Lovran, Viškovo, Kraj, Trsat, Kostrena (Vrh Martinščice), Krasica, Praputnjak, Sv. Kuzam, Draga (Tijani), Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Zlobin, Hreljin, Vozilići, Plomin i Novi Vinodolski. U svim se ostalim sjeverozapadnim čakavskim govorima metatonija potvrđuje samo u jednome ili više prezentskih metatonijskih tipova, a većinu tih govora čine ekavski mjesni govori smješteni sa zapadne strane Učke, ali i svi istraženi govori buzetskoga dijalekta i dva ikavsko-ekavska govora

smještena u podnožju Učke; krčki, creski i sjevernolosijski govori; rubni gorskokotarski govor Brestove Drage i rubni ekavski govor Lipe te ikavsko-ekavski govori smješteni uz more između Bakra i Novoga Vinodolskoga uključujući i ekavski govor Crikvenice i mjesni govor Bribira smješten nešto sjevernije.

Budući da metatonija u kategoriji određenoga lika pridjeva nije ovjerena u svim onim govorima u kojima je ovjerena u prezentu glagola, ona je isključena kao temeljni kriterij za određenje već je kao metodološki kriterij za odabir govora koji će činiti korpus za ovo istraživanje postavljeno sustavno ostvarivanje metatonijskoga cirkumfleksa u najmanje jednoj skupini glagola. Prema tako određenu kriteriju terenskim je istraživanjem utvrđeno 86 reprezentativnih sjeverozapadnih čakavskih mjesnih govora, a granice bi se te akcenatske izoglose mogle aproksimativno postaviti ovako:

Ta se akcenatska izoglosa u svim analiziranim punktovima podudara sa snopom izoglosa koje čine jedinstvene jezične sustave što ih S. Vranić⁷⁶⁹ nazivlje *sjeveroistočnim i središnjim istarskim poddijalektom*. Središnji istarski poddijalekt zauzima većinski prostor sa zapadne strane Učke omeđen na sjeveroistoku boljunskim govorom Semića i govorom nešto mu južnijega Boljuna, na sjeveru pazinskim govorima Gologoričkoga Dola (Dol) i Berma, na sjeverozapadu rubnim govorima motovunskoga tipa, potom idući južnije zapadnu granicu toga prostora čine pazinski govori Trviža i Tinjana, južni i jugoistočni dio omeđuju žminjski govori Šivata i Domijanića, a jugoistočni dio toga prostora zauzimaju svi labinski govori smješteni istočno od rijeke Raše zaključno do Plomina. Sjeverozapadni su čakavski i istraženi govori buzetskoga dijalekta smješteni na samome sjeveru, između govora boljunske i motovunske skupine. Izuzimaju se svi ikavsko-ekavski govori smješteni oko Čepićkoga polja (uz izuzeće govora Kožljaka i Jasenovika smještenih na zapadnome podnožju Učke) zapadnije do ikavsko-ekavskoga dijela Gologoričkoga Dola te sela Mrkočišća, Boškarije i Ceranšćine. Sjeveroistočni pak istarski poddijalekt čine govori smješteni istočnije od masiva Učke s Brsečem kao najjužnijim i desnom obalom Rječine kao najistočnijim punktom. Sjeverozapadno od područja koje katastarski zauzima grad Rijeka je Grobnišćina mjesni govori koje su također zahvaćeni sjevernočakavskom metatonijom, a s istočne strane Rijeke granica te izoglose ide lijevom stranom Rječine i obuhvaća sve govore trsatsko-bakarskoga tipa, uključujući i od matice dislocirane mjesne govore Crikvenice i Mrzle Vodice. I u ovome se, dakle, metatonijska izoglosa u objema kategorijama podudara s granicom što je zauzimaju mjesni govori koji čine zaseban lingvistički podsustav

⁷⁶⁹ Usp. Vranić, S. (1999.a:385-386).

naslovljen *primorski poddijalekt ekavskoga dijalekta*, a koji čine "mjesni idiomi na lijevoj obali Rječine zapadno od govora punktova koji su danas gradska riječka naselja imenom Trsat, Gornja i Donja Vežica i Sušak (Pećine). Na obalnome prostoru njegovim su dijelom govori kostrenskih zaselaka, govor Bakra, a u zaleđu govori dvaju zaselaka Drage (Tijani i Brig I), govori mjesta imenom Kukuljanovo, Ponikve, Plosna, Škrljevo, Vitoševo (Sv. Kuzam), Krasica, Praputnjak, Meja, Gornje Jelenje (uvjetno) i ekavska oaza - govor Crikvenice, okružen ikavsko-ekavskim čakavskim govorima, te govor Mrzlih Vodica, na prostoru gorskokotarskih kajkavskih govora." Izoglosa dalje ide prema istoku u dvama smjerovima: uzobalnome i zaobalnome. U zaobalju njome su zahvaćeni ikavsko-ekavski govori počevši od najsjevernijega mjesnoga govora Brestove Drage, potom govora Zlobina i Hreljina te od Križišća u smjeru istoka do Bribira kao najistočnijega zaobalnoga punkta, uključujući sve govore vinodolskoga tipa. Na obalnome prostoru ekavski govor Bakra kontinuiraju svi ikavsko-ekavski mjesni govori smješteni istočnije od Bakarca (izuzev ekavske Crikvenice) s Novim Vinodolskim kao najistočnijim obalnim punktom. Sjevernočakavskom su metatonijom zahvaćeni i arhaični krčki govori dobrinjskoga, vrbničkoga i omišaljskoga tipa uključujući i bašćanski mjesni govor Jurandvora, te svi creski i dva sjevernolosijska govora Nerezina i Sv. Jakova.

Detaljnijom je analizom utvrđeno da glagoli različite strukture prezentske osnove nisu jednako podložni sjevernočakavskoj metatoniji, a prema toj strukturi glagoli se dijele u dva osnovna metatonijska tipa s time što je u prvome silina na onome dijelu prezentske osnove koji je izrazom jednak korijenu, dok je u drugome silina na drugome morfemu osnove. Prva se skupina dalje dijeli u tri podskupine:

1.a sa strukturom prezentske osnove (P)+K+Ø, a čine ju glagoli tipa *plākat, jāhat, kāpat, māzat* i dr.

1.b sa strukturom prezentske osnove (P)+K+n, a čine ju glagoli tipa *būbnūt, būšnūt, dīgnūt, nīknūt, rīnūt* i dr.

1.c. sa strukturom prezentske osnove (P)+K+Ø (s *j* kao dočetkom osnove), a čine ju glagoli tipa *grījat, brījat, čūt, lājat, mīt* i dr.

Druga se skupina dijeli u dvije podskupine:

2.a sa strukturom prezentske osnove (P)+K+uj, a čine ju glagoli tipa *darovāt, dugovāt, gladovāt, kovāt* i dr.

2.b sa strukturom prezentske osnove (P)+K+ij/ej, a čine ju glagoli tipa *sījat/sēt, zrījat/zrēt, vrījat/vrēt, zelenēt/zelenīt* i dr.

Među navedenim su podskupinama sjevernočakavskoj metatoniji najmanje podložni glagoli 1.b. podtipa koji su u staroslavenskome i praslavenskome jeziku u infinitivu imali tematsku sekvenciju *-no-*.

Prema istomu se kriteriju raslojavaju i pridjevi određeni lik kojih je podložan metatoniji. U prvi metatonijski tip ulaze pridjevi koji imaju

kratki naglasak na posljednjem vokalu osnove u neodređenoj paradigmi svih triju rodova svim s time da se u Njd, muškoga roda neodređena lika primarno kratak naglasak može sekundarno produljiti u slogu zatvorenu sonantom sa zavnutim naglaskom kao rezultatom.

1. sa strukturom osnove

(P)+K+at, a čine ga pridjevi tipa *bogāt-ø, bogāt-a, bogāt-o : bogāt-ī*

(P)+K+an, a čine ga pridjevi tipa *želēzān-ø, želēzn-a, želēzn-o : želēzn-ī*

(P)+K+iv, a čine ga pridjevi tipa *laž(l)jīv-ø, laž(l)jīv-a, laž(l)jīv-o : laž(l)jīv-ī*

(P)+K+av, a čine ga pridjevi tipa *rijāv-ø, rijāv-a, rijāv-o : rijāv-ī*

U drugi metatonijski podtip pridjeva ulaze pridjevi koji se od pridjeva neodređena lika prvoga tipa razlikuju nominativom jednine ženskoga i srednjega roda kojima je naglašen vokal nastavka, a s obzirom na zastupljenost se u istraženim sjeverozapadnim čakavskim govorima raslojavaju u dva podtipa:

2.a sa strukturom osnove (P)+K+ok, a čine ga pridjevi tipa

dubök-ø < dubok-ä, dubok-ä, dubok-ö : dubök-ī

2.b sa strukturom osnove (P)+K+en, a čine ga pridjevi tipa

zelēn-ø < zelen-ä, zelen-ä, zelen-ö : zelēn-ī

U sjeverozapadnim u čakavskim govorima metatoniji podložniji određeni pridjevi prvoga metatonijskoga tipa.

Prema broju kategorija zahvaćenih sjevernočakavskom metatonijom izdvaja se sedam podskupina govora. Prvu podskupinu čine govori smješteni u zaleđu Rijeke. U njima se metatonijski cirkumfleks ostvaruje u 1.a, 1.b, 1.c i 2.a prezentskim metatonijskim podtipovima i obama pridjevskim metatonijskim tipovima, a govori se međusobno razlikuju samo po dosegu metatonije u drugome pridjevskome tipu pa jedan dio govora ima metatoniju i u pridjeva s formantom /ok/ (2.a podtip) i u pridjeva tipa *zelēn : zelēnī* (2.b podtip), a drugi i treći samo u jednome od tih dvaju podtipova pridjeva. Zbog toga oni čine jezgru najarhaičnijih sjeverozapadnih čakavskih govora. Broj metatonijskih kategorija najveći je u ikavsko-ekavskim grobničkim govorima i mjesnome govoru Drage Sušačke (Orlići) i u ekavskim govorima mjesta imenom Kastav, Matulji, Rukavac, Tuliševica, Liganj, Drenova i Bakar. Za jedan je od tipova druge pridjevske metatonijske podskupine manje u ekavskim mjesnim govorima Opatije, Mošćenica, Kalca, Kraja, Brseča, Lovrana, Zvoneće, Veprinca, Viškova, Praputnjaka, Sv. Kuzma, Drage Sušačke (Tijani), Trsata, Kostrene, Ponikava, Kukuljanova i Škrljeva, te u ikavsko-ekavskim mjesnim govorima Drivenika, Triblja, Grižana i Zlobina. S obzirom na neznatne akcenatske razlike među pojedinim mjesnim govorima moguće je pretpostaviti isto i za ostale mjesne govore oko većih centara kakvi su Matulji, Kastav, Opatija, Lovran, Mošćenice i

Brseč, u ekavskim govorima naselja koja su danas dijelom grada Rijeke i u ostalim ikavsko-ekavskim i ekavskim govorima smještenim u kontinentalnome dijelu (ne uz more) istočnije od Rijeke (poput Veloga Dola i Šmrike) sve do Grižana kao najistočnijega punkta. U govorima je smještenim uz more broj kategorija zahvaćenih metatonijom manji.

U drugu podskupinu ulaze govori u kojima se metatonijski cirkumfleks ostvaruje u svim trima podtipovima 1. tipa i u 2.a podtipu te u prvome pridjevskome tipu, a tako je samo u govorima Hreljina, Vozilića i Plomina.

U treću podskupinu u kojoj se metatonijski cirkumfleks ostvaruje u svim trima podtipovima 1. tipa i u 2.a podtipu te u drugome pridjevskome tipu ulazi samo mjesni govor Novoga Vinodolskoga

Četvrtu podskupinu čine govori u kojima se metatonijski cirkumfleks ostvaruje u svim trima podtipovima 1. tipa i u 2.a podtipu, ali niti u jednome od dvaju tipova pridjeva određena lika, a tako je u svim istraženim krčkim i creskim govorima izuzev govora Beleja, u gorskokotarskome govoru Brestove Drage, te u središnjim istarskim govorima žminjskoga i boljunskega tipa, u svim mjesnim govorima Labinštine (izuzev Vozilića i Plomina) i u motovunskome mjesnome govoru Zamaska; u rubnom sjeveroistočnom istarskom govoru Lipe; u uzobalnim govorima Bakarca, Jadranova, Dramlja, Selca, Crikvenica i u govoru nešto sjevernijega Bribira, te u ikavsko-ekavskome govoru Kožljaka

U petu podskupinu ulaze govori u kojima se metatonijski cirkumfleks ostvaruje u 1.a, 1.c i 2.a podtipu prezentske kategorije i niti u jednome od dvaju tipova pridjeva određena lika, a tako je u svim u govorima Pazinštine izuzev govora Gologoričkoga Dola, u motovunskom mjesnom govoru Kaldira, u govorima sjevernoločinskoga tipa, u bužetskim govorima Erkovčića i Pračane (uz izuzeće ovjerenosti u 2.a podtipu), te u ikavsko-ekavskome mjesnome govoru Jasenovika.

Šestu podskupinu čine bužetski govori Krbavčića i Ročkoga Polja, a u njima je metatonijski cirkumfleks potvrđen samo u 1.a podtipu prezentske kategorije.

U sedmoj je podskupini metatonijski cirkumfleks potvrđen samo u 1.c. podtipu prezentske kategorije, a tako je u govorima Gologoričkoga Dola i Beleja.

Evidentno je da je sjevernočakavska metatonija ovjerena u najvećem broju kategorija u govorima smještenim u zaleđu Rijeke i da njihov broj opada idući prema rubu prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori.

Sjeverozapadni su čakavski govori dijelom čak triju čakavskih dijalekata: ekavskoga, buzetskoga i ikavsko-ekavskoga, uz dva ikavska⁷⁷⁰ govora. Svi su govori čakavskoga ekavskoga i buzetskoga dijalekta ujedno i sjeverozapadni čakavski, dok su od govora čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta sjeverozapadni čakavski samo oni koji su dijelom njegova primorskoga poddijalekta⁷⁷¹ i koji su smješteni na samome sjeveru prostora što ga zauzimaju ikavsko-ekavski govori. S obzirom na to da sjeverozapadni čakavski govori pripadaju različitim dijalektima jezična se autonomnost kojih najvećma određuje prema refleksu jata, sjevernočakavska je metatonija vjerojatno kronološki starija od refleksacije jata, dakle, počela se provoditi prije sredine 13. stoljeća,⁷⁷² a svakako nakon polovice 11., odnosno u razdoblju koje I. Lukežić određuje *starijim starojezičnim podrazdobljem*. Radi se o vrlo staroj starohrvatskoj akcenatskoj izoglosi koja potvrđuje da se pri tumačenju akcenatskih sustava suvremenih hrvatskih govora ne može govoriti o jednome ishodišnome sustavu.

Istraživanje je pokazalo da su sjevernočakavskoj metatoniji podložni glagoli koji su kontinuanta Hammova 1. razreda i onoga dijela glagola 2. razreda koji je imao tematsku sekvenciju *-uje-* ili *-eje-/ije-* (< *-ěje-*) i koji su u praslavenskome jeziku bili dijelom a-akcenatskoga tipa sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi, a takvi su bili glagoli s akutskom intonacijom. U određenu su liku pridjeva sjevernočakavskoj metatoniji podložni pridjevi s nepromjenjivim mjestom naglasaka na osnovi (*bogät, bogäta, bogäto; deběl < deběl, debëla, debëlo*) ili na nastavku (*dubök < dubokä, dubokä, dubokö*) neodređena lika, a na tim se mjestima u praslavenskome jeziku ostvarivao akut koji je kasnije pokraćen.

Rezultat su ovoga istraživanja detaljno određene i popisane vrste glagola i pridjeva podložnih sjevernočakavskoj metatoniji, ponuđena datacija te akcenatske pojave, točno određene granice prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori i specificiran doseg sjevernočakavske metatonije u dvjema osnovnim kategorijama za svaki istražen mjesni govor rezultat čega je sedam podskupina govora. Istraživanjem je potvrđena pretpostavljena i literaturom implicirana akcenatska specifičnost sjeverozapadnih čakavskih govora sa sjevernočakavskom metatonijom kao određujućim i u odnosu na ostale sustave istoga ranga razlikovnim čimbenikom.

⁷⁷⁰ Sustavan je ikavski refleks jata potvrđen u govoru Klane, a prema podacima iz literature isto je i u govoru Studene. Vidi: Lukežić, I. (1998:99).

⁷⁷¹ Usp. Lukežić, I. (1990:Tabela 2.).

⁷⁷² Premda u literature postoje različiti podatci o početku refleksacije jata (usp. primjerice stavove D. Brozovića i P. Ivića (1988.)), ovdje se prihvaća periodizacija što ju je predložila I. Lukežić (1999.a).

3.2. Drugi je cilj ove disertacije bio popisati i opisati akcenatske tipove imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima i utvrditi pravac / pravce njihova akcenatskoga razvoja.

Kombinirajući kriterij mjesta i vrste naglasaka, s time da se pod pojmom mjesta naglasaka misli na suvremene, akcenatski relevantne parametre kakvi su osnova i nastavak, dobivena su četiri osnovna akcenatska tipa:

1. isti naglasak na istome mjestu u osnovi;
2. različit naglasak na istome mjestu u osnovi;
3. isti naglasak alternira na osnovi i nastavku, i
4. različiti naglasci alterniraju na osnovi i nastavku.

U sjeverozapadnim su čakavskim govorima potvrđena sva četiri akcenatska tipa imenica i glagola. S obzirom na to da su u analizi akcenatski tipovi imenica pokazivali posve različite tendencije i da su različito distribuirani unutar sjeverozapadnih čakavskih govora, zasebno će se prikazati zaključak za imenice i zaključak za glagole, a na koncu će se ta dva korpusa usporediti.

3.2.1. Zaključak o akcenatskim tipovima imenica u sjeverozapadnim čakavskim govorima

U suvremenim su sjeverozapadnim čakavskim govorima potvrđena četiri akcenatska tipa s različitim brojem podtipova. Uzevši u obzir kriterij mjesta i vrste naglasaka prvi akcenatski tip čine tri podtipa: 1.1. s kratkim naglaskom na svim oblicima osnove; 1.2. s dugim silaznim naglaskom naglaskom na svim oblicima osnove i 1.3. sa zavnutim naglaskom na svim oblicima osnove. Imenice koje ulaze u drugi akcenatski podtip imaju također stalno mjesto naglasaka na osnovi, ali alternira vrsta naglasaka. Razlikuje se pet podtipova, s time da imenice muškoga roda čine 2.1., 2.2. i 2.3. podtip. U podtip 2.4. ulaze imenice ženskoga, a podtip 2.5. imenice srednjega roda. Treći akcenatski tip ima samo dva podtipa: 3.1. u koji ulaze imenice muškoga roda i 3.1. s imenicama srednjega roda. Oba su ta podtipa malobrojna primjerima za ovjeravanje i punktovima u kojima su ovjereni. Četvrti je akcenatski tip najbrojniji podtipovima zbog različitih mogućnosti kombinacija u mjestu i vrsti naglasaka. Potvrđena su tri podtipa imenica muškoga roda (4.1., 4.2. i 4.3.) s odgovarajućim podpodtipovima (4.1.1.; 4.1.2.; 4.2.1.; 4.3.1.); tri podtipa imenica ženskoga roda (4.4.; 4.5.; 4.6.) s odgovarajućim podpodtipovima (4.4.1.; 4.5.1.) i dva podtipa imenica srednjega roda (4.7.; 4.8.) s podpodtipom 4.7.1.

Nejednaka je i distribucija s obzirom na rodove pa su tako imenice muškoga roda dijelom svih četiriju akcenatskih tipova s potvrdama u trima podtipovima 1. i 2. tipa, jednim podtipom trećega tipa i trima

podtipovima četvrtoga tipa sa čak četirima svojim podpodtipovima. Imenice muškoga roda dakle ulaze ukupno u deset podtipova i četiri podpodtipa. Imenice ženskoga roda također imaju potvrde u svim trima podtipovima 1. tipa. U drugome tipu participiraju sa samo jednim podtipom. Za ovoga istraživanja nisu potvrđene imenice ženskoga roda koje bi bile dijelom trećega akcenatskoga tipa, a u četvrti tip ulaze trima podtipovima i dvama podpodtipovima. Imenice ženskoga roda dakle imaju ukupno sedam podtipova i dva podpodtipa. Imenice srednjega roda ulaze u sva tri podtipa prvoga akcenatskoga tipa s tom ogradom da je cjelovita paradigma, misleći pritom na oblike jednine i množine, potvrđena samo u 1.1. podtipu, dok podtip 1.2. čine samo imenice u jednini, a podtip 1.3. samo imenice u množini zbog čega se mogu dovesti u vezu s imenicama 2.5. podtipa s cjelovitom i akcenatski tako neujednačenom paradigmom. To je ujedno jedini podtip drugoga tipa. Jedan se podtip potvrđuje i u 3. tipu s time što je rijedak brojem primjera i mjesnih govora u kojima je još očuvan. U četvrtome su tipu dva podtipa imenica srednjega roda s jednim podpodtipom. To ukupno čini pet podtipova i jedan podpodtip ili sedam podtipova, uzmu i se u obzir podtipovi 1.2. i 1.3. Akcenatskim su podtipovima među sjeverozapadnim čakavskim govorima najrazvedenije imenice muškoga roda, potom slijede imenice ženskoga i na koncu su imenice srednjega roda.

Prema udjelu se zastupljenosti navedenih četiriju akcenatskih tipova u sjeverozapadnim čakavskim govorima izdvajaju okvirno tri skupine:

- Prvu skupinu čine svi podtipovi prvoga i najveći broj podtipova drugoga akcenatskoga tipa i ona je najzastupljenija među suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima.
- Drugu skupinu čine podtipovi 4.2., 4.3., 4.4., 4.5., 4.6. i 4.7. s odgovarajućim podpodtipovima i također su dobro zastupljeni u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima.
- Treću skupinu čine podtipovi 3.1. i 4.1. s pripadajućim podpodtipovima koji su slabo zastupljeni, dok podtipovi 3.2. i 4.8. nisu potpuno ovjereni niti u jednome suvremenome sjeverozapadnome čakavskome govoru.

Posebnu skupinu čine podtip 3.1. i 4.1. s podpodtipovima 4.1.1. i 4.1.2. ovjereni u vrlo malom broju punktova, te podtipovi 3.2. i 4.8. koji se odnose na imenice srednjega roda i koji su u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima sačuvani samo u reliktima.

Prema broju se ovjerenih akcenatskih podtipova u pojedinome mjesnome govoru može odrediti stupanj akcenatske starine. Kako je metodološko polazište bilo da se uvijek opiše najstariji očuvani akcenatski podtip opserviran u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima i da se građa klasificira prema tom stanju, u radnji je opisano

konzervativno jezično stanje i popisana razina ostvaraja za svaki istraženi mjesni govor. Stoga veći broj potpuno ili djelomično ovjerenih punktova znači i veću akcenatsku starinu. Iz kvantitativne je analize broja ovjerenih akcenatskih podtipova i podpodtipova u pojedinačnim sjeverozapadnim čakavskim mjesnim govorima razvidno da je najstarija akcenatska tipologija imenica očuvana u grobničkoj, žminjskoj, creskoj i sjevernoločinskoj skupini govora. Slijede trsatsko-bakarski i crikvenički govor i skupina kopnenih ikavsko-ekavskih govora smještena sjevernije od Novoga Vinodolskoga i južnije od Grobnika specifični po nejednakome broju ovjerenih podtipova. U objema je skupinama najmanji broj podtipova smješten na rubu prostora što ga ti govori zauzimaju. Velik je broj podtipova ovjeren i u akcenatski ujednačenim govorima sjeveroistočnoga istarskoga tipa. Slijedeću, ujedno i posljednju veliku analiziranu skupinu govora predstavljaju središnji istarski govori. Premda prema ostalim jezičnim parametrima oni čine jedinstven jezični podsustav unutar ekavskoga dijalekta, razlikuju se po stupnju ovjerenosti izdvojenih ishodišnojezičnih podtipova. Po broju ovjerenih akcenatskih podtipova prednjače govori žminjske skupine koji ulaze među najkonzervativnije sjeverozapadne čakavske govore. Za njima slijede boljunski govori. Najinovativniji su govori labinskoga i motovunskoga tipa, a govori su pazinske skupine u tom smislu nekoherentni. Dok je u govorima Škopljaka, Pazina i Berma ovjereno nešto više podtipova, govori su Trviža i Tinjana među najinovativnijima, ne samo u odnosu na ostale središnje istarske govore, već i u odnosu na ostale sjeverozapadne čakavske govore.

U sjeverozapadnim se čakavskim govorima inovacije najvećma odnose na akcenatski inventar naglašenih i nenaglašenih prozodema. Najčešća mijena naglašenih prozodema odnosi se na potpuno ili djelomično dokinuće opreke po intonaciji, dok se mijene nenaglašenih prozodema odnose samo na nenaglašenu duljinu, a posljedica su dokinuća opreke po kvantiteti na nenaglašenim slogovima, najprije onima iza, a potom i onima ispred naglaska. Naprotiv, promjene su mjesta naglaska znatno rjeđe. Ako su potvrđene, uvijek su regresivne i znatno češće na dugi prethodni slog. Prijenos siline na dugu penultimu je trajan postupak s nejednakim rješenjima u sjeverozapadnim čakavskim govorima. Najprije se silina pomiče s nastavka na osnovu, a tek potom unutar osnove. U sjeverozapadnim je čakavskim govorima zamjetna i tendencija paradigmatskoga ujednačavanja mjesta naglaska. Najrazvidnija je rezultatom i dosezima u akcenatskim tipovima 3.1., te 4.1. i njegovim podpodtipovima 4.1.1. i 4.1.2. specifičnim po kratkome naglasku na nastavku⁷⁷³ u Ljd. (*kamīkū, grādū, brodū, mesēcū/misēcū*). Tendencija je

⁷⁷³ To se odnosi samo na nastavak -u, a ne i na ostale nastavke koji su kontinuanta jata.

da se i u tom obliku silina povuče na dugi ili kratki vokal osnove čime je paradigma ujednačena mjestom i vrstom naglaska. O rasprostranjenosti te tendencije svjedoči vrlo mali broj punktova u kojima je ovjereno starije akcenatsko stanje: podtip 3.1. ovjeren je u samo 16 punktova (od čega ih je 7 s djelomičnim ostvarajem); podtip 4.1. ovjeren je u 27 punktova, od čega ih je čak 13 s djelomičnim ostvarajem; akcenatski podpodtip 4.1.1. je ovjeren u 24 punkta, od čega ih je 6 s djelomičnim ostvarajem; a akcenatski je podpodtip 4.1.2. ovjeren samo u 4 mjesna govora. Iz ovih se brojki može iščitati i podatak o većem stupnju očuvanja staroga mjesta naglaska u Ljd. u imenica s jednosložnom osnovom (4.1. i 4.1.1) od onih s višesložnom osnovom (3.1. i 4.1.2.) što je i razumljivo s obzirom na pomak siline za dva sloga. Ista je tendencija paradigmatskoga ujednačavanja zamjetna i u akcenatskome podtipu 4.2. i 4.3. i njihovim podpodtipovima u kojih su u GLImn. zabilježene dublete s mjestom naglaska na osnovi i mjestom naglaska na nastavku (GLImn. *stōlīh/stolīh*, Imn. *stōli/stoli*). Navedene su dublete potvrda velike starosti te tendencije jer je već u posljednjoj fazi praslavenskoga jezika u kojemu su navedeni akcenatski tipovi bili dijelom b-tipa sa silinom na posljednjem vokalu osnove, potvrđen i noviji ostvaraj sa silinom na nastavku nastali analogijom prema ostalim oblicima u kojima je silina progresivno pomaknuta na nastavak (Nm. **stōli > stoli*, pa onda i GLImn. *stōlīh > stolīh*). Supostojanje je tih dvaju oblika zabilježeno u većini sjeverozapadnih čakavskih govora. Isto se može ovjeriti i u akcenatskome tipu 4.7. (tip *selō:selā*) u kojem se u cijeloj paradigmi množine silina s osnove (Nm. *siēla > selā*) pomiče na nastavak analogijom prema svim oblicima jednine. Stariji je ostvaraj očuvan samo u žminjskim govorima i to uz supostojanje novijih. Progresivni pomak siline nije potvrđen u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima pa su ti ostvaraji vrlo stari i datiraju u praslavensku eru.

Iz navedenoga je moguće izdvojiti sljedeće tendencije i smjernice u razvoju akcenatske tipologije imenica:

- tendencija pomaka siline s nastavka najprije na dugi, a potom i na kratki vokal osnove (*dūšā > dūša/dūša; selō > sēlo*) najprije s otvorenoga, a potom i zatvorenoga sloga (Ljd. *pētkōn > pētkōn/pētkōn*; Dmn. *ocēn > ötēn*);
- tendencija regresivnoga pomaka siline unutar osnove (*dōlčīc > dōlčīc/dōlčīc*);
- tendencija paradigmatskoga ujednačavanja mjesta naglaska prema mjestu naglaska u većini oblika: (Ljd. *nosū > nōsu* prema *nōsa*, Ajd. *zēm(l)ju/zēm(l)jo > zem(l)jū/zem(l)jō* prema *zem(l)jā*, Nm. *sēla > selā* prema *selō*). Navedeni pomaci nisu jednake starine o čemu svjedoči njihova rasprostranjenost u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim

govorima. Tako je pomak siline na vokal nastavka u množini imenica tipa *selō* ovjeren u velikoj većini istraženih govora što svjedoči o njegovoj starini. Bez obzira na starinu i čestotu, navedene su tendencije ovjerene u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima pa su i popisane.

Analoški su pomaci na vokal nastavka, izuzev ako nisu velike jezične starine poput paradigmatskoga ujednačavanja imenica tipa *selō*, rijetki i nesustavni. U akcenatskim je tipovima imenica suvremenih sjeverozapadnih čakavskih govora vrlo snažna tendencija paradigmatskoga ujednačavanja mjesta naglaska na osnovi, poduprta tendencijom sustavnoga regresivnoga pomaka siline s nastavka. Posljedica je toga znatno osiromašenje četvrtoga i osobito trećega akcenatskoga tipa i bogaćenje prvoga i drugoga akcenatskoga tipa. O tome svjedoči i postotak očuvanih akcenatskih tipova⁷⁷⁴ koji za prvi i drugi tip iznosi gotovo 90% (89,2% za prvi i 91,3 drugi tip), dok je za treći tip samo 18%, a za četvrti 72% (71,8%), s time da postotak opada na samo 53% (53,3%) zanemare li se mjesni govori s djelomičnom ovjerenošću pojedinoga akcenatskoga podtipa ili podpodtipa u kojima je proces akcenatskih promjena već započeo. Moguće je stoga i dalje pretpostaviti smanjenje broja mjesnih govora u kojima su ovjerene imenice što su primarno bile dijelom trećega ili četvrtoga akcenatskoga tipa, sve dok se konačno ne usustavi distribucijsko ograničenje za ostvaraj siline na nastavku u kategoriji imenica, odnosno dok te imenice ne postanu dijelom prvoga ili drugoga akcenatskoga tipa. U sjeverozapadnim je čakavskim govorima zamjetno i raslojavanje po akcenatskim tipovima s obzirom na podrijetlo imenica. Primljenice su naime redovito dijelom prvoga ili drugoga akcenatskoga tipa, bez obzira na to radi li se o ranim primljenicama tipa *māša, plovān, ponēštra* ili o novijima *kōmpjūtēr* (s različitim ostvarajima s obzirom na status nenaglašenih duljina i stupanj provođenja duljenja u slogu zatvorenu sonantom), *telefōn, vīdeo/vīdeo*, i dr. Samo su iznimno dijelom četvrtoga tipa (npr. Njd. *ōltār, Gjd. ōltārā*) i to su redovito vrlo rane primljenice.

⁷⁷⁴ Postotci su izračunati tako da je najprije za svaki podtip ili podpodtip zbrojen broj punktova s potpunom i djelomičnom ovjerenošću što čini broj punktova određenoga podtipa ili podpodtipa, potom su zbrojene tako dobivene vrijednosti za sve podtipove ili podpodtipove koji ulaze u pojedini tip i izračunata je srednja vrijednost broja punktova određenoga akcenatskoga tipa koji bi se zatim pomnožio sa 100 i podijelio s brojem istraženih mjesnih govora, a to je 86.

3.2.2. Zaključak o akcenatskim tipovima glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima

U suvremenim su sjeverozapadnim čakavskim govorima potvrđena četiri akcenatska tipa glagola s različitim brojem podtipova. Uzevši u obzir kriterij mjesta i vrste naglaska prvi akcenatski tip čine tri podtipa: 1.1. s kratkim naglaskom na infinitivnoj, imperativnoj i prezentskoj osnovi; 1.2. s dugim silaznim naglaskom naglaskom na svim trima osnovama i 1.3. sa zavnutim naglaskom na svim trima osnovama. Glagoli koje ulaze u drugi akcenatski podtip imaju također stalno mjesto naglaska na osnovi, ali alternira vrsta naglaska. Ta je skupina glagola temeljna za određenje sjeverozapadnih čakavskih govora, a radi se o glagolima koji u infinitivnoj osnovi imaju kratki, a u prezentskoj dugi silazni naglasak metatonijskoga podrijetla. Treći akcenatski tip glagola ima samo jedan podtip, 3.1., a čine ga glagoli sa sustavnim pomakom siline na kratki vokal prezentske osnove. Četvrti je akcenatski tip najbrojniji podtipovima zbog različitih mogućnosti kombinacija u mjestu i vrsti naglaska. Potvrđeno je pet podtipova i tri podpodtipa (4.1.1., 4.2.1. i 4.3.1.) koji se izdvajaju zbog postojanja prednaglasne duljine na vokalu prezentske osnove.

Svaki je od podtipova četiriju osnovnih akcenatskih tipova određen i vrstom glagola:

- glagoli s nastavcima *-am/-an, -aš, -a, -amo, -ate, -aju/-ajo* koji su kontinuantama Hammova 2. razreda i koji su u prezentu imali sekvenciju *-aje-* u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima ulaze u sljedeće podtipove: 1.1., 1.2., 1.3., 4.1., 4.1.1., 4.4.
- glagoli s nastavcima *-em/-en/-in, -eš, -e, -emo, -ete, -u/-o/-eju/-ejo* koji su kontinuantama Hammova 1. razreda u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima ulaze u sljedeće podtipove: 2.1., 3.1., 4.2., 4.2.1., 4.5.
- glagoli s nastavcima *-im/-in, -iš, -i, -imo, -ite, -e/-iju/-ijo* koji su kontinuantama Hammova 3. razreda u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima ulaze u sljedeće podtipove: 1.1., 1.2., 1.3., 3.1., 4.3., 4.3.1., 4.4.

S time da se svaka od navedenih triju skupina nastavaka u sjeverozapadnim čakavskim govorima ovjerava u naglašenu i nenaglašenu obliku:

Tipovi nastavaka	Akcenatski podtip
<i>-ām/-ān; -āš, -ā; -āmo; āte; -ajū/-ajō</i>	1.1., 1.2., 1.3., 4.4.
<i>-ām/-ān; -āš; -ā; -āmo; -āte; -ājū/-ājō</i>	4.1., 4.1.1.
<i>-ēm/-ēn/-īn; -eš, -e; -emo; -ete; -ū/-ō/-ejū/-ejō</i>	2.1., 3.1., 4.5.

<i>-ēm/-ēn/-ēn/-īn; -eš; -e; -emo/-emō; -ete/-etē; -ū/-ō/-ejū/-ejō</i>	4.2., 4.2.1.
<i>-īm/-īn; -īš; -ī; -īmo; -īte; -ē/-ijū/-ijō</i>	1.1., 1.2., 1.3., 3.1., 4.4.
<i>-īm/-īn; -īš; -ī; -īmo/-īmō; -īte/-ītē; -ē/-ijū/-ijō</i>	4.3., 4.3.1.

Prema broju se ovjerenih akcenatskih podtipova u pojedinome mjesnome govoru može odrediti stupanj akcenatske starine. Kako je metodološko polazište bilo da se uvijek opiše najstariji očuvani akcenatski podtip opserviran u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima i da se građa klasificira prema tom stanju, u radnji je opisano konzervativno jezično stanje i popisana razina ostvaraja za svaki istraženi mjesni govor. Stoga veći broj potpuno ili djelomično ovjerenih punktova⁷⁷⁵ znači i veću akcenatsku starinu.

Najveći je, ujedno i maksimalan broj akcenatskih tipova (13) ovjeren u primorskim kopnenim ikavsko-ekavskim govorima mjesta imenom Hreljin, Zlobin i Brestova Draga, u vinodolskim govorima Drivenika, Triblja, Grižana i Novoga Vinodolskoga, u krčkim govorima Vrbnika i Jurandvora, u grobničkim govorima i govorima Jadranova, Križišća i Bakarca; u rubnom ikavskom govoru Klane, u svim trsatsko-bakarskim govorima mjesta imenom: Ponikve, Praputnjak, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Draga (Tijani), Sveti Kuzam, Trsat, Bakar, Kostrena i Donja Vežica, uključujući u govor Crikvenice; u sjeveroistočnim istarskim govorima mjesta imenom: Škurinje, Drenova, Viškovo, Marčelji, Kastav, Gornji Zamet, Matulji, Rukavac, Veprinac, Zvoneća, Opatija, Liganj, Tuliševica, Lovran, Kraj, Mošćenice i Kalac; u središnjim istarskim govorima žminjskoga (Orbanići, Jurići i Hrusteti) i boljuskoga tipa (Boljun i Semić), te u središnjim govorima pazinskoga tipa (Pazin i Beram). Jedan je podtip ili podpodtip manje ovjeren u primorskim kopnenim ikavsko-ekavskim govorima Dramlja i Selca; istarskim ikavsko-ekavskim govorima Kožljaka i Jasenovika; u krčkim govorima Dobrinja i Omišlja; u najjužnijem sjeveroistočnom istarskom govoru mjesta Brseč; u svim središnjim istarskim govorima labinskoga tipa (Plomin, Vozilići, Nedeščina, Labin, Mali Golji i Gornji Rabac), u govoru Škopljaka koji je dijelom pazinskoga tipa; u istočnim buzetskim govorima Erkovčića i Ročkoga Polja te u svim creskim i sjevernoločinskim govorima izuzev govora Beleja. Jedanaest je podtipova i podpodtipova potpuno ovjereno u govorima mjesta imenom

⁷⁷⁵ U zaključku će se radi preglednosti i omogućavanja stjecanja cjelovita uvida djelomično ovjereni podtipovi ili podpodtipovi pribrajati potpuno ovjerenima. Tako će, primjerice, mjesni govori u kojima je potpuno ovjereno 12 i jedan djelomično ovjeren podtip ili podpodtip biti tretirani jednako kao oni u kojima je potpuno ovjereno 13 podtipova i podpodtipova.

Gologorički Dol (Dol), Krbavčići i Beleja. Deset je podtipova i podpodtipova potpuno ovjereno u mjesnim govorima Lipe i Pračane, slijede mjesni govori Tinjana, Zamaska i Kaldira s ovjerenih devet i govor Trviža s osam ovjerenih akcenatskih podtipova glagola. Najmanji je broj ovjerenih akcenatskih tipova glagola, ukupno sedam, ovjeren u mjesnim govorima Bribira i Drage (Orlići).

Prema ovom je istraživanju najviše starih akcenatskih tipova potvrđeno u čak 42 mjesna govora, dakle u gotovo 50% istraženih punktova. Pribroje li se tom broju i mjesni govori u kojima je 12 akcenatskih tipova potpuno i 1 djelomično ovjeren, a takvih je 8, postotak se penje na 58%, a pribrajanjem 13 mjesnih govora u kojima je potpuno ovjereno 12 akcenatskih tipova na gotovo 80% (79,1%). Ti brojčani parametri svjedoče o **izuzetno dobroj očuvanosti starih akcenatskih tipova u sjeverozapadnim čakavskim govorima.**

S obzirom na prethodno navednu činjenicu, da su akcenatski tipovi glagola u gotovo neizmijenjenu obliku očuvani u većini sjeverozapadnih čakavskih govora, teško je izdvojiti zajedničke razvojne tendencije. Akcenatske su inovacije razvidne u govorima mjesta smještenih na rubu, osobito zapadnome i sjeverozapadnome, prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori. Među akcenatskim tipovima glagola nije potvrđena tendencija prijenosa siline na dugi prethodni vokal. O tome svjedoči nepostojanje razlike u zastupljenosti akcenatskih podtipova 4.1., 4.2. i 4.3. i njihovih podpodtipova koji se od podtipova razlikuju samo postojanjem prednaglasne duljine na vokalu prezentske osnove, a u tipologiji su izdvojeni upravo zbog mogućnosti pomaka siline i njegova evidentiranja. Tako je odnos broja mjesnih govora u kojima su ovjereni 4.1. i 4.1.1. podtip 85 prema 85, podtip je 4.2. ovjeren u 82, a njegov podpodtip u tri mjesna govora manje, dok je podtip 4.3. ovjeren u ukupno 85 mjesnim govorima, a njegov podtip u jednome manje. Iz tih je brojčanih omjera moguće zaključiti da nema znatnih razlika te da naglasak u glagola, za razliku od imenica nije podložan pomaku siline na prethodni dugi vokal.

Mijene u akcenatskoj tipologiji glagola moguće je svesti na dvoje: jedne su izazvane akcenatskim tendencijama specifičnim za pojedinačne mjesne govore kako je u govorima Bribira i Drage (Orlići), dok su druge posljedica nastojanja da se ujednači mjesto naglasaka na osnovi, s time da može varirati broj i vrsta osnova. Najbrojnije su mijene u akcenatskoj tipologiji glagola zabilježene u ikavsko-ekavskim mjesnim govorima Bribira i Drage (Orlići) u kojima je ovjereno 7 od 13 podtipova, a uvjetovane su specifičnim akcenatskim tendencijama. U govoru se Bribira tako sustavno pomiče svaki kratki naglasak. Pritom se pri regresivnome pomaku na dugome slogu ostvaruje zavnuti naglasak, a na kratkome slogu kratki naglasak. Dakle, postoji distribucijsko ograničenje

za ostvaraj kratkoga naglasaka na finalnome slogu riječi. Dugi se naglasci ne pomiču već čuvaju staro naglasno mjesto. Ikavsko-ekavski govor Drage (Orlići) pak određuje sustavan pomak kratkoga naglasaka na prednaglasnu duljinu, a na prednaglasnu kračinu samo s otvorene ultime. Zbog navedenih tendencija u govoru Bribira nisu ovjereni sljedeći akcenatski podtipovi: 4.1. (*ćapāt, debjāt, krepāt, obečāt* > *ćapat, dēbjat, krēpat, obēcat*); 4.1.1. (*pūmpāt* > *pūmpat*, a analogijom prema infinitivu nerijetko se zavnuti naglasak prenosi na vokal osnove u svim oblicima prezenta i imperativa *pūmpāš, pūmpāj*); 4.2. i 4.2.1. (pomak je evidentiran u višesložnih infinitiv *žerat, sāsāt*, u svim licima prezenta izuzev 1. l. jd. i 3. l. mn. (*bōdeš, bōde, grēbeš, grēbe; kljāne; pīje*, ali *bodēn, bodū; grebēn; kljanēn; pijū*) i u svim oblicima imperativa (*bōdi, grēbimo, pēcimo, mētite*), 4.2. podtip i njegov podpodtip nisu ovjereni ni u govoru Drage (Orlići) u kojemu je zabilježeno *pēren, žēren, pījen*. Time su dobivene paradigme prezenta i imperativa s nepromjenjivim mjestom naglasaka na osnovi, a glagoli koji su primarno ulazili u ovaj tip, u mjesnim govorima Bribira i Drage (Orlići) postaju dijelom 1.1. akcenatskoga tipa; 4.4. podtip nije ovjeren u obama mjesnim govorima. U govoru je Bribira kratki naglasak s ultime prenesen na dugu penultimu, osim u prezentu, i u infinitivu i imperativu glagola koji ulaze u 1. skupinu, na kojoj se ostvaruje zavnuti naglasak. S obzirom na to da je sada u infinitivu, imperativu i prezentu ujednačeno mjesto naglasaka na osnovi i vrsta naglasaka (zavnuti), ti glagoli postaju dijelom 1.3. akcenatskoga podtipa (*dīlit* < *dīlit*; imp. 2. l. jd. *dīli* < *dīli*, prez. 3. l. mn. *dīlē*). Isto je potvrđeno u govoru Drage (Orlići) s tom razlikom da se na vokalima svih triju osnova ostvaruje dugi, a ne zavnuti naglasak, pa glagoli koji su primarno bili dijelom ovoga akcenatskoga podtipa prelaze u podtip 1.2. Drugoj su skupini mijena u akcenatskoj tipologiji glagola podložni zapadni i sjeverozapadni rubni središnji istarski govori Tinjana, Trviža, Zamaska i Kaldira, te govor mjesta imenom Lipa smještena na sjevernome rubu prostora što ga zauzimaju sjeveroistočni istarski. U tim je govorima zamjetna tendencija paradigmatskoga ujednačavanja mjesta naglasaka, a rezultatom je i dosezima najrazvidnija u četvrtome akcenatskom tipu. Tako je u govorima Lipe i Trviža u 4.2. podtipu silina sustavno prenesena na vokal prezentske i imperativne osnove (prez. 1. l. jd. *pēčen, pēren, pījen*; 1. l. mn. *pēčemo, pēremo, pījemo*; imp. 2. l. jd. *pēci; pēri, pīj*). U glagola je koji su inače dijelom 4.2.1. podpodtipa u tim dvama govorima, ali i u pazinskome govoru Tinjana i u obama motovunskim govorima Zamaska i Kaldira silina pomaknuta na dugi vokal prezentske i imperativne osnove (prez. 1. l. mn.: *tūčemo; krādemo, mūzemo* (Zamask, Kaldir), *tūčemo, vūčemo* (Tinjan); imp. 2. l. mn.: *tūčite; krādite, mūzite* (Zamask, Kaldir); *vūčite; obūčite* (Tinjan). Podtip 4.3. nije ovjeren samo mjesnome govoru Trviža u kojemu je silina

prenesena na kratki vokal prezentske i imperativne osnove (*pustīt, brojīt*, imp. 2. 1. jd. *pūsti*, 1. 1. mn. *brōjimo*; prez. 3.1. jd. *pūsti*, 2. 1. mn. *brōjite*). Isto je ovjereno u njegovu podpodtipu 4.3.1. s time da je isto ovjereno i u susjednome govoru Tinjana. U motovunskim je mjesnim govorima Zamaska i Kaldira i u rubnim pazinskim govorima Tinjana i Trviža akcenatski podtip 4.4. samo djelomično ovjeren jer je u dijelu glagola koji su primarno bili dijelom ovoga akcenatskoga tipa silina regresivno pomaknuta na vokal infinitivne i imperativne osnove glagola koji su dijelom 1. skupine. Razlog je tome analoški pomak siline kakav je proveden u svim oblicima prezenta, a pomak je u oblicima imperativa glagola koji su dijelom 1. skupine poduprt dvjema činjenicama: 1. pomakom siline u infinitivu i 2. stalnim mjestom naglaska na osnovi u oblicima imperativa glagola koji ulaze u 2. skupinu. Stoga je potpun pomak siline u oblicima izvedenim od svih triju osnova posve očekivan, a rezultira potpunim prelaskom tih glagola u 1.2. ili 1.3. akcenatski podtip, ovisno o stupnju dokinuća opreke po intonaciji. Tako je u motovunskim govorima zabilježeno *plātīt* s imperativnom i prezentskom osnovom *plāt-*; *hvālīt* s osnovama *hvāl-*; *jādīt* s osnovama *jād-*, *kālat* s osnovama *kāl-* i dr., a u dvama je rubnim pazinskim govorima silina u određenu broju glagola prenesena, osim na vokal prezentske, i na vokal infinitivne i imperativne osnove u 2. skupini glagola. Time su dobivene mjestom i vrstom naglaska ujednačene paradigme prezenta i imperativa i oblik infinitiva (*zbūdīt*, imp. 2. 1. jd. *zbūdi*, prez. 1. 1. jd. *zbūdin*; *procēdit*, imp. 2. 1. jd. *procēdi*, prez. 2. 1. jd. *procēdiš*; *plātīt*, imp. 2. 1. mn. *plātite*, prez. 3. 1. jd. *plāti*; *obūvat*, imp. 2. 1. jd. *obūvaj*, prez. 1. 1. jd. *obūvan*) koje ulaze u 1.2. akcenatski podtip. Potvrđeno je, međutim, i starije akcenatsko stanje: *zidāt*, imp. 2. 1. jd. *zīdaj*, prez. 3. 1. jd. *zīda*; *kalāt*, prez. 3. 1. jd. *kāla*; *pilīt*, imp. 2. 1. mn. *pilite*, prez. 1. 1. jd. *pilin* i dr. Premda je u Trvižu potpuno, a u Tinjanu djelomično dokinuta opreka po intonaciji u slogu ispred naglašenoga, u obama se govorima čine nešto duži vokal na mjestu stare prednaglasne duljine.

Iz ovakve je analize razvidno dvoje:

3. da je u većini sjeverozapadnih čakavskih govora očuvana većina akcenatskih tipova glagola, odnosno da **sjeverozapadne čakavske govore kao cjelinu karakterizira visok stupanj očuvanosti ishodišnojezičnih akcenatskih tipova glagola i**
4. da se zbog visokoga postotka očuvanosti akcenatskih tipova glagola ne može izdvojiti jezgro najarhaičnijih sjeverozapadnih čakavskih govora, ali je očito da se akcenatskim inovacijama u glagola izdvajaju govori mjesta smještenih na rubu prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori.

Pojedinačne su skupine govora koherentne glede očuvanosti starih akcenatskih tipova glagola, a znatnija su odstupanja zabilježena samo u

pazinskim govorima, te u govorima buzetskoga dijalekta starina kojih opada idući od istoka prema zapadu. Nisu zabilježena ni znatnija odstupanja u zastupljenosti četiriju akcenatskih tipova u sjeverozapadnim čakavskim govorima: prvi je akcenatski tip ovjeren u 86,4%, drugi u 100% punktova što je i očekivano s obzirom na to da se radi o metatonijskome podtipu, a metatonija u kategoriji prezenta glagola ključan je kriterij za odabir korpusa za ovo istraživanje, treći u 98,8% i četvrti u 96,5% istraženih mjesnih govora.⁷⁷⁶ Naizgled i neočekivano, najmanji je postotak zastupljenosti u prvome akcenatskome tipu, no to je posljedica neovjerenosti 1.3. podtipa sa zavnutim naglaskom na vokalu svih triju osnova u svim sustavima u kojima je dokinuta opreka po intonaciji. Kao i u imenica, riječi stranoga podrijetla tijekom procesa fonološke adaptacije najvećma postaju dijelom prvoga akcenatskoga tipa, dapače brojem su većinske u 1.2. i 1.3. podtipu (*sūrfat*, *dīnstat*, *pjombīrat/plombīrat* i dr.). Nezanemariv je sloj primljenica u 4.1. akcenatskome tipu (tipa *kopāt* : *kopā*, *ćakulāt* : *ćakulā*). Radi se o ranim primljenicama koje su svojim brojem fiksirale jedan razvojni stadij glagola koji su u praslavenskome jeziku u obicima prezenta imali sekvenciju *-aje-* koja je rano kontrahirana na prvi vokal, a potom se silina mogla povlačiti na vokal osnove (*pītāješi*, *kopāješi* > *pītāeši*, *kopāeši* > *pītāši*, *kopāši* > *pītāš*, ali *kopāš*, a ne *köpāš*). Mali je broj glagola primarnoga sloja zadržao dugi silazni naglasak na nastavcima prezenta, a dio njih se koleba pa je u sjeverozapadnim čakavskim govorima ovjereno i *köpā* i znanto češće *kopā*. Brojem su premoćnije primljenice koje su vjerojatno fiksirale taj jezični stadij.

3.2.3. Zaključak usporedne analize akcenatskih tipova imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima

U sjeverozapadnim su čakavskim govorima kao lingvističkoj cjelini ovjerena četiri osnovna akcenatska tipa imenica i glagola:

1. s istim naglaskom na istom mjestu u osnovi/osnovama,
2. s različitim naglaskom na istom mjestu u osnovi/osnovama,
3. s istim naglaskom mjesto kojega alternira na osnovi/osnovama i nastavku, i
4. s različitim naglascima mjesto kojih alternira na osnovi/osnovama i nastavku.

Dva se korpusa ipak bitno razlikuju prema daljnjoj diferencijaciji na podtipove i prema zastupljenosti u istraženim sjeverozapadnim čakavskim govorima. Dok je u glagola ovjeren samo jedan podtip drugoga akcenatskoga tipa, u imenica ih je ovjereno čak pet, s time da se

⁷⁷⁶ Postotci su izračunati na način objašnjen u zaključku o akcenatskim tipovima imenica.

tri odnose na imenice muškoga, te po jedan na imenice ženskoga i srednjega roda. Razlog je takvoj diferencijaciji uvjetovanost vrste naglaska njegovom pozicijom, a promjene vrste naglaska su rezultat duljenja u slogu zatvorenu sonantom i kompenzacijskoga duljenja. Zajednička je svim tim podtipovima imenica i glagola činjenica da su u praslavenskome jeziku oni bili dijelom akcenatskoga tipa sa stalnim mjestom naglaska na osnovi. Pozicijski su uvjetovane akcenatske mijene imenica novijega datuma, nastale najvećma kao rezultat prestrukturiranja unutar riječi nakon defonologizacije poluglasa (usp. primjerice Gjd. *pǎ-lǎ-ca > pǎl-ca > pǎl-ca*). Za razliku od toga akcenatska je promjena drugoga glagolskoga akcenatskoga tipa starijega datuma. Prema komparativnim slavističkim istraživanjima takva metatonija nije ovjerena u praslavenskome jeziku, a budući da određuje mjesne govore koji pripadaju čak trima dijalektima čakavskoga narječja sa čak četiri moguća refleksa jata (ekavski, ikavsko-ekavski, neizmijenjeni i ikavski u govorima Klane i Studene), pojava je starija od vremena diferencijacije prema refleksu jata, odnosno, sjevernočakavska je metatonija bila ovjerena, dapače, bila je određujuća, za onaj ishodišni akcenatski sustav starohrvatskoga jezika iz kojega će se razviti sjeverozapadni čakavski govori. Odatle i proizlazi nepodudaranje broja akcenatskih tipova u tom ishodišnom sistemu u kojem su ovjerena tri akcenatska tipa imenica i četiri akcenatska tipa glagola.⁷⁷⁷

Akcenatski se tipovi imenica i glagola znatno razlikuju i po zastupljenosti četiriju akcenatskih tipova u 86 istraženih mjesnih govora.⁷⁷⁸

Akcenatski tip	Imenice	Glagoli
1.	89,2%	86,4%
2.	91,3%	100%
3.	18%	98,8%
4.	71,8%	96,5%

Iz ovakvih je kvantitativnih pokazatelja razvidno da su u sjeverozapadnim čakavskim govorima znatno bolje očuvani najstariji akcenatski tipovi glagola, dok su u imenica akcenatske inovacije zabilježene u trećemu i četvrtome akcenatskome tipu, a one su rezultat regresivnoga pomaka siline i tendencije paradigmatskoga ujednačavanja mjesta naglaska.

⁷⁷⁷ O tome vidi više u odlomku o rekonstrukciji ishodišnojezičnih akcenatskih tipova.

⁷⁷⁸ Postotci su izračunati tako da je najprije za svaki podtip ili podpodtip zbrojen broj punktova s potpunom i djelomičnom ovjerenosti što čini broj punktova određenoga podtipa ili podpodtipa, potom su zbrojene tako dobivene vrijednosti za sve podtipove ili podpodtipove koji ulaze u pojedini tip i izračunata je srednja vrijednost broja punktova određenoga akcenatskoga tipa koji bi se zatim pomnožio sa 100 i podijelio s brojem istraženih mjesnih govora, a to je 86.

Dva se korpusa znatno razlikuju po akcenatskim tendencijama. Iz kvantitativnih se odnosa podtipova i podpodtipova (koji se od odgovarajućih podtipova razlikuju samo postojanjem prednaglasne duljine na osnovi) može iščitati sklonost imenica i glagola prijenosu siline na dugi prethodni slog.

Odnos	Imenice	Glagoli
4.1. : 4.1.1.		85 : 85
4.2. : 4.2.1.	78 : 66	82 : 79
4.3. : 4.3.1.	79 : 63	85 : 84
4.4. : 4.4.1.	81 : 58	
4.5. : 4.5.1.	69 : 54	

Iz ovakvih je omjera razvidno da su u kategoriji glagola razlike u broju mjesnih govora u kojima je ovjeren podtip i podpodtip s obvezatnom prednaglasnom duljinom neznatne, odnosno da u podpodtipova nije zamijećena tendencija regresivnoga pomaka siline na dugi vokal, dok su imenički podpodtipovi ovjereni u manjem broju mjesnih govora no što su to njihovi podtipovi što znači da je u kategoriji podpodtipova došlo do akcenatskih mijena, i to do pomaka regresivnoga pomaka siline na dugi vokal. Dakle, **regresivnome su pomaku siline na dugi vokal podložne samo imenice, a ne i glagoli**. Tendencija paradigmatskoga ujednačavanja mjesta naglaska potvrđena je u obama korpusima, ali je u imenica znatno zastupljenija. U glagola je ta tendencija za ovoga istraživanja potvrđena samo u govorima mjesta smještenih na zapadnome i sjevernome rubu prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori.

Prema ovome istraživanju akcenatske mijene potpuno različito zahvaćaju imenice i glagola. U tu je svrhu dobro usporediti djelomično ovjerene imenice i djelomično ovjerene glagole. U glagola je prijenos siline uvijek paradigmatski pa dio glagola prelazi iz jednoga u drugi akcenatski podtip, najčešće po tipu nastavka (usp. glagol *govorīt* koji s naglaskom tipa *govorīš* ulazi u 4.3. podtip, a s naglaskom tipa *govōrīš* u 3.1. podtip). U imenica, naprotiv, naglasak se može pomicati u nekim, a ne svim oblicima.

Imenicama je i glagolima stranoga podrijetla zajedničko to što najčešće ulaze u prvi akcenatski tip, a adaptivni je kapacitet toga tipa evidentan i po tome što u nj ulaze imenice, rjeđe i glagoli, koji su prije akcenatskih promjena bili dijelom trećega ili četvrtoga akcenatskoga tipa. Stoga je moguće pretpostaviti daljnje smanjenje broja podtipova trećega i četvrtoga akcenatskoga tipa i njihov prijelaz u prvi ili drugi akcenatski tip, osobito u imenica.

Akcentatski su tipovi imenica i glagola različito zastupljeni u istraženim sjeverozapadnim čakavskim govorima, a zbog različita su stupnja očuvanja oni i teško usporedivi. Naime, dok je od ukupno 21 akcentatskoga tipa imenica u istraženim govorima ovjereno najmanje 6, što ukupno čini 28,6%, od 13 je tipova glagola u mjestima s najmanjim brojem ovjerenih podtipova potvrđeno 7, što iznosi 53,8%. Dakle, mjesni govori s najmanjim brojem ovjerenih glagola odgovaraju mjesnim govorima u kojima je ovjereno tek nešto manje od polovice ukupnoga broja ovjerenih podtipova. Stoga je ta dva korpusa teško komparirati primjenom kvantitativnih vrijednosti. Zamjetno je da je u obama najmanji broj akcentatskih podtipova i podpodtipova ovjeren u mjesnim govorima Tinjana, Trviža, Kaldira, Drage (Orlići) i Bribira. Mjesni govori Tinjana, Trviža i Kaldira smješteni su na zapadnome i sjeverozapadnome rubu prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori, a rubnost pokazuju i u lingvističkome smislu u vidu snažne tendencije za paradigmatskim ujednačavanjem mjesta naglaska na osnovi. U tom se smislu približavaju akcentatskim značajkama govora smještenih u svojevrsnoj međuzoni, između sjeverozapadnih čakavskih i jugozapadnih istarskih kakvi su govori mjesta imenom Zabrežani, Sv. Petar u Šumi, Krajcar Breg i Novaki Motovunski i oni koji su dijelom jugozapadnoga istarskoga dijalekta. Govori su pak Bribira i ikavsko-ekavskoga dijela govora mjesta Draga podložni snažnim akcentatskim inovacijama, ali su one rezultat prethodno opisanih tendencija specifičnih za svaki mjesni govor pojedinačno. Po množini se ovjerenih akcentatskih podtipova i podpodtipova imenica i glagola izdvajaju ikavsko-ekavski mjesni govori smješteni uz obalu i u zaobalju sjevernoga Hrvatskoga primjera, trsatsko-bakarski govori uključujući i idiom Crikvenice, sjeveroistočni istarski govori, te žminjski i boljunski središnji istarski govori, s time da u akcentatskoj tipologiji imenica postoje razlike unutar pojedinih skupina govora. Evidentno je da se radi o dvama dislociranim centrima odijeljenim i fizički masivom Učke. Skupine se mjesnih govora smještene s istočne strane Učke najvećma podudaraju s mjesnim govorima u kojima je ovjeren najveći broj kategorija zahvaćenih sjevernočakavskom metatonijom. Stoga se može govoriti o dvama, u sinkroniji odvojenim epicentrima sjeverozapadnih čakavskih govora u kojima se inovacije šire od ruba prema centru. Taj rub za govore smještene s istočne strane Učke predstavljaju otočni govori na jugu te rubni govori Lipe i Brestove Drage na sjeveru, a među središnjim istarskim govorima i govorima buzetskoga dijalekta inovativni su prethodno navedeni rubni pazinski i motovunski govori na zapadu i sjeverozapadu, govori buzetskoga dijalekta na sjeveru te labinskoga tipa na istoku i jugoistoku.

O autonomnosti se, specifičnosti ili arhaičnosti akcentatskih tipova imenica i glagola sjeverozapadnih čakavskih govora može govoriti samo

u odnosu na ostala dva sustava istoga ranga, središnje čakavske i jugoistočne čakavske govore, no budući da takva cjelovita prikaza još nema,⁷⁷⁹ nemoguća je i usporedba s njima.

3.3. Zaključak o ishodišnojezičnim akcentatskim tipovima imenica i glagola

Pod *ishodišnojezičnim* se misli na onaj dio starohrvatskoga jezika iz kojega su razvijeni sjeverozapadni čakavski govori. D. Brozović i P. Ivić⁷⁸⁰ ističu da je od četiriju ishodišnih akcentatskih sustava sustav C ishodišni za sjeverozapadne i središnje čakavske govore i dio slavonskih.

Budući da je cilj radnje bio popisati i opisati sve akcentatske tipove imenica i glagola ovjerene u istraženim sjeverozapadnim čakavskim govorima, a metodološki princip takav da se opisivao i klasificirao najstariji potvrđeni akcentatski tip, izdvojeni su opisi zapravo popis najstarijih očuvanih akcentatskih tipova u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima. Dijakronijska je analiza tih akcentatskih tipova provedena na dva načina: usporedbom s akcentatskim tipovima imenica i glagola u praslavenskome jeziku i metodom izuzimanja onih suvremenih jezičnih značajki koje su rezultat mijena nastalih u razdoblju nakon starijega starojezičnoga podrazdoblja (nakon sredine 13. st.) u kojem je, pretpostavlja se, razvijena sjevernočakavska metatonija. Tako su dobiveni podatci klasificirani, a rezultat je rekonstrukcija akcentatskih tipova imenica i glagola u onome dijelu starohrvatskoga jezika iz kojega se razvijaju sjeverozapadni čakavski govori. S obzirom na različit korpus, rezultate i metode rekonstrukcije će se akcentatskih tipova imenica i glagola zasebno prikazati.

3.3.1. Ishodišnojezični akcentatski tipovi imenica

Usporedbom s praslavenskim je akcentatskim tipovima imenica utvrđeno je da je u većini suvremenih sjeverozapadnih čakavskih govora očuvano staro, praslavensko stanje. Iznimku čini samo 4.7. podtip najstarija je inačica (tip *selö* : *selä*) kojega očuvana samo u arhaičnim središnjim istarskim govorima, dok je u većini govora došlo do paradigmatskoga ujednačavanja mjesta naglaska na nastavku (tip *selö* : *selä*). No, i ta je promjena vrlo stara.

Zanemare li se novije akcentatske mijene uvjetovane duljenjima različitim po starini i dosezima (primjerice kompenzacijsko duljenje, duljenje u slogu zatvorenu sonantom, duljenje u slogu zatvorenu šumnikom ili konsonantskom skupinom, duljenje u otvorenim slogovima

⁷⁷⁹ Osim djelomično prikaza akcentatske tipologije jugoistočnih čakavskih govora u uvodnoj raspravi prve knjige *Čakavisch-Deutsches Lexikona* P. Šimunovića i R. Olescha (1983.).

⁷⁸⁰ Brozović, D.; Ivić, P. (1981:221-226).

i dr.), u akcenatskoj se tipologiji imenica znatno mijenja stanje pa se, uzevši u obzir samo mjesto, a ne i vrstu naglaska broj tipova smanjuje za jedan. Naime, imenicama koje su u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima dijelom prvoga akcenatskoga tipa (uz izuzeće imenica s. r. 1.2. i 1.3. podtipa) priključuju se i one koje su dijelom drugoga tipa. Dakle, drugi je akcenatski tip imenica ovjeren u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima novijega datuma. Primjenom je iste metode došlo i do prelaska nekih podtipova iz jednoga tipa u drugi. Tako su dio istoga akcenatskoga tipa imenice muškoga roda koje su u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima dijelom 4.2. i 4.3. podtipova i njihovih podpodtipova; imenice ženskoga roda koje su u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima dijelom 4.1. podtipa i odgovarajućega mu podpodtipa, te imenice srednjega roda koje dijelom 4.7. podtipa i 4.7.1. podpodtipa. Svim je tim imenicama zajedničko mjesto naglaska na nastavku u svim oblicima izuzev onih u kojima je pomak siline uvjetovan nekim drugim fonološkim čimbenikom, najčešće defonologizacijom poluglasa (*krovǎ* > *krǒv* > *krōv*). Imenicama je pak muškoga roda ovjerenim u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima kao dijelu 3.1. i 4.1. podtipa s 4.1.1. i 4.1.2. podtipovima zajedničko mjesto naglaska na osnovi u svim oblicima izuzev lokativa jednine,⁷⁸¹ imenicama je ženskoga roda 4.5., 4.5.1. i 4.6. podtipa naglasak na vokalu nastavka svih oblika izuzev akuzativa i vokativa jednine te nominativa, genitiva, akuzativa i vokativa množine u kojima je silina na osnovi. Imenice srednjega roda 1.2., 1.3. i 2.5. podtipa specifične su također po pomičnome mjestu naglaska s time da je ono paradigmatski određeno, pa je u paradigmi jednine silina na vokalu nastavka, a u paradigmi množine u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima na vokalu osnove zavnuti naglasak koji je rezultat regresivna pomaka siline s nastavka na dugu penultimu (*tiěsta* < **těsta*; *jāja* < **jājā*). Svim je navedenim podtipovima svih triju rodova zajednička paradigma s promjenjivim mjestom naglaska. Stoga se u dubinskoj strukturi može govoriti o trima akcenatskim tipovima koji su bili činjenica onoga dijela starohrvatskoga jezika iz kojega će se razviti suvremeni sjeverozapadni čakavski govori.

1. tip sa stalnim mjestom naglaska na osnovi,
2. tip sa stalnim mjestom naglaska na nastavku, i
3. tip s promjenjivim mjestom naglaska koje alternira na osnovi i nastavku.

⁷⁸¹ U praslavenskome je jeziku osim u Ljd. naglasak na vokalu nastavka zabilježen i u lokativu i instrumentalu množine s time da u tim dvama oblicima supostoje i inačice s naglaskom na prvome vokalu osnove. Za ovoga istraživanja u sjeverozapadnim čakavskim govorima nisu ovjereni ostvaraji sa silinom na nastavku tih dvaju oblika.

Radi se o podtipovima koji su kontinuanta praslavenskih *a*, *b* i *c* tipa.

1. tip sa stalnim mjestom naglaska na osnovi

pl.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+

Ovaj se akcenatski tip u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima potvrđuje u trima inačicama, s kratkim, s dugim silazni i sa zavnutim naglaskom, a ovjeren je u imenica svih triju rodova. Prema podrijetlu imenica koje u nj ulaze, podtipovi se znatno razlikuju. Podtip s kratkim naglaskom čine samo imenice primarnoga, slavenskoga podrijetla. U podtipu su s dugim silaznim naglaskom slavenskoga podrijetla samo imenice srednjega roda tipa *blāgo*, *mēso*, *mōre*, *sēno*, *zlāto* i dr. s time da im nisu ovjereni oblici množine pa je njihova pripadnost ovome podtipu uvjetna. U podtipu su 1.3. slavenskoga podrijetla imenice srednjega roda tipa *klěšća/klīšća*, *plūća*, *vrāta* i dr. kojima su ovjereni samo množinski oblici, imenice srednjega roda s dočekom *-ji* ili *-je*, te imenice ženskoga roda tipa *crīkva/crēkva*, *četrtīna*, *jelvica* i dr. Najveći je dio imenica muškoga roda stranoga podrijetla, ali ga čine i slavenske riječi u kojima je naglasak u slogu zatvorenu sonantom tipa *bōlničār*, *bēlnjāk*, *blagājnik* i dr. Uzme li se u obzir da imenicama srednjega koje su dijelom 1.2. podtipa nisu ovjereni ostvaraji množine, a imenicama srednjega roda koje su dijelom 1.3. podtipa ostvaraji jednine, da je imenicama srednjega roda s dočekom *-ji* ili *-je* zabilježen i stariji oblik s cirkumfleksnom intonacijom na vokalu nastavka i da je u navedenih imenica ženskoga roda zavnuti naglasak rezultat starih dezoksitoneza (*sūša* < **sūšā*), iz toga proizlazi da su 1.2. i 1.3. akcenatski tipovi novijega datuma, a da je iz praslavenskoga jezika izravno tradiran samo onaj akcenatski tip koji s kratkim naglaskom na osnovi. Zanimare li se duljenja uspostavljena nakon raspada praslavenskoga jezika, ovome se akcenatskome tipu priključuju i sve imenice koje su u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima dijelom drugoga akcenatskoga tipa. U suvremeni podtip 2.1. ulaze imenice svih triju rodova, a njihov je specifikum ostvaraj dugoga silaznoga ili zavnutoga naglaska na vokalu osnove u Gmn. Taj je naglasak novijega datuma, nastao kao rezultat duljenja uvjetovana redukcijom nastavačnoga poluglasa (*krāvǎ* > *krāv/krāv*). Budući da je poluglas reduciran nakon vremena u kojem se počinje provoditi sjevernočakavska metatonija, u ishodišnome je jeziku ovaj podtip bio dijelom akcenatskoga tipa s kratkim naglaskom na vokalu osnove. Njemu su pripadale i sve imenice koje su danas dijelom:

- 2.2. podtipa i u suvremenim govorima imaju kratki naglasak u svim oblicima izuzev N(A)jd. (u kojima je dugi silazni naglasak kao rezultat kompenzacijskoga duljenja ili zavnuti naglasak kao rezultat duljenja u slogu zatvorenu sonantom) i Gmn.;
- 2.3. podtipa i u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima imaju kratki naglasak na vokalu osnove s nepostojanim *a* u N(A)jd. i Gmn. s nultim nastavkom i zavnuti naglasak kao rezultat duljenja u slogu zatvorenu sonantom u ostalim oblicima i u Gmn. s kojim drugim nastavkom; i
- 2.4. podtipa koji čine imenice ženskoga roda s pozicijski uvjetovanim zavnutim naglaskom u svim oblicima izuzev Gmn. s nultim nastavkom.

Posebna su pak razvoja imenice srednjega roda koje u suvremenim govorima ulaze u 2.5. podtip i koje u oblicima jednine imaju dugi silazni naglasak na vokalu osnove, a u oblicima množine na istome mjestu zavnuti naglasak (tip *jāje* : *jāja*). Zavnuti je naglasak u množinskim oblicima rezultat starih dezoksitoneza (*jāja* < *jājā) kao u imenica ženskoga roda 1.3. podtipa, pa stoga ove imenice u ishodišnome sustavu nisu bile dijelom prvoga već trećega akcenatskoga tipa s promjenjivim mjestom naglaska koje alternira na osnovi i nastavku.

2. tip sa stalnim mjestom naglaska na nastavku

jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
	-	-	-	-	-	-	-		-	-	-	-	-	-	-

Za razliku od prvoga ishodišnojezičnoga akcenatskoga tipa koji je u neizmijenjenu obliku očuvan i u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima, drugi ishodišnojezični akcenatski tip u takvu obliku nije očuvan niti u jednome suvremenome sjeverozapadnome čakavskome govoru. Razlog su tome primarno fonološke mijene koje imaju izravne posljedice na akcenatski sustav, ponajprije redukcija nastavačnoga poluglasa zbog koje se silina pomiče na osnovu u Gmn. imenica svih triju rodova, te u N(A)jd. imenica muškoga roda. Kontinuanta su ovoga akcenatskoga tipa sljedeći podtipovi i odgovarajući podpodtipovi u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima:

- 4.2. podtip i 4.2.1. podpodtip čine imenice muškoga roda sa silinom na vokalu nastavka u svim oblicima izuzev N(A)jd. i Gmn. s nultim nastavkom. U tim je dvama (trima) oblicima nakon redukcije primarno naglašenoga nastavačnoga poluglasa silina pomaknuta regresivno na dočetni ili jedini vokal osnove (*životä* >

životä). Osobito su zanimljive dublete u LImn. s naglaskom na osnovi i naglaskom na nastavku jer je ostvaraj s naglaskom na osnovi u tim dvama oblicima jedini očuvani relikat stare paradigme prije praslavenskoga progresivnoga pomaka siline u cijelome slavenskome svijetu;

- 4.3. podtip i 4.3.1. podpodtip razlikuju se od 4.2. podtipa samo vrstom naglaska u N(A)jd. na vokalu osnove kojih se ostvaruje primarno kratak naglasak koji se sekundarno dulji jer je u slogu zatvorenu sonantom (*brojä* > *bröj* > *brōj*, *volä* > *völ* > *vōl*). Stoga se u dubinskoj strukturi i ne može govoriti o dvama, već o jednome podtipu;
- 4.4. podtip i 4.4.1. podpodtip čine imenice ženskoga roda sa silinom na vokalu nastavka u svim oblicima izuzev Gmn. U tom se obliku ostvaruje zavnuti naglasak na jedinom ili posljednjem vokalu osnove kao posljedica regresivnoga pomaka siline s reduciranoga, primarno naglašenoga poluglasa (Gmn. *ženä* > *žēn*).
- podtip i 4.7.1. podpodtip čine imenice srednjega roda koje u paradigmi jednine imaju naglasak na nastavku, a u paradigmi množine naglasak na vokalu osnove. Zavnuti je naglasak na vokalu osnove (Nmn. *siēla*) rezultat analoškoga regresivnoga pomaka siline provedena prije raspada praslavenskoga jezika prema naglasku Lmn. Takvo je stanje očuvano samo u uskome arealu središnjih istarskih govora, a u većini je sjeverozapadnih čakavskih govora i u množini došlo do paradigmatskoga ujednačavanja mjesta naglaska na nastavku (Nmn. *selä*). Množina govora s tim ostvarajem svjedoči da se radi o ranoj tendenciji. Svi su ovi podtipovi kontinuanta praslavenskoga b-tipa.

3. tip s promjenjivim mjestom naglaska koje alternira na osnovi i nastavku

Dok se za prvi i drugi akcenatski tip mogla izvesti jedna tablica za imenice svih triju rodova, u ovome je tipu zbog alternacija u različitim padežima potrebno izvesti zasebnu tablicu za svaki od triju rodova.

	jd.	N	G	D	A	V	L	I	mn.	N	G	D	A	V	L	I
m. r.	+	+	+	+	+	-	+		+	+	+	+	+	+	+/-	+
ž. r.	-	-	-	+	+	-	-		+	-	-	+	+	-	-	
ž. r. (i-dekl.)	+	+	+	+	+	-	-		+	+/-	n. p.	+	+	+/-	+/-	
s. r.	+	+	+	+	+	+	+		-	-	-	-	-	-	-	-

Kontinuanta su ovoga ishodišnojezičnoga tipa sljedeći podtipovi i podpodtipovi ovjereni u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima:

- 3.1. podtip čine malobrojne višesložne⁷⁸² imenice muškoga roda koje imaju naglasak na osnovi u svim oblicima izuzev Ljd., pod uvjetom da ima nastavak *-u*;
- 4.1. podtip s odgovarajućim podpodtipovima čine također imenice muškoga roda, ali su uz obvezatnu silinu na nastavku *-u* u Ljd. i u Lmn. potvrđene dublete, tako da je moguć ostvaraj naglasaka na osnovi i na nastavku. Sekundarno, s preuzimanjem gramatičkoga morfema iz Lmn., a prema jednakosti koja je vrijedila za oblike dvojine, isto se potvrđuje i u Gmn. Čini se da je spomenuta dvojnost u Lmn. postojala već u praslavenskome jeziku, odnosno da je u njegovoj završnoj fazi već zabilježen pomak siline s nastavka na osnovu.⁷⁸³ Dublete su vjerojatno postojale i u imenicama koje su danas dijelom 3.1. podtipa, ali one za ovoga istraživanja nisu ovjerene. S obzirom na sve navedeno, moguće je zaključiti da među imenicama koje su dijelom 3.1. i 4.1. podtipa s odgovarajućim podpodtipovima nema nikakve razlike u dubinskoj strukturi, već ih oba određuje silina na vokalu nastavka u lokativu jednine i množine.
- podtip 4.5. i podpodtip 4.5.1. čine imenice ženskoga roda u kojih je naglasak na nastavku u NGDLjd. i DLImn, dok je u ostalih oblicima naglasak na vokalu osnove. Zavnuti naglasak u Gmn. svjedoči o tome da je u tom obliku primarno bila silina na vokalu nastavka, te da je nakon redukcije poluglasa ona regresivno prenesena na vokal osnove. Stoga je u ishodišnome sustavu u tom obliku bila silina na nastavku (*nogä > nōg*);
- podtip 4.6. čine također imenice ženskoga roda, ali samo one koje su se sklanjale i sklanjaju se po i-deklinaciji. Prema podacima prikupljenim u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima za ovoga istraživanja, mjesto je naglasaka na vokalu osnove u svim oblicima izuzev LJd. i LImn. s tim da su u potonjima ovjereni i ostvaraji sa silinom na osnovi. Dublete su ovjerene i u Gmn. s inovativnim nastavcima *-i* ili *-ih* no one su rezultat akcenatskoga ujednačavanja prema Lmn. ovjerena i u ostalih imenicama. Rekonstrukcijom je slavenskih jezika utvrđeno da su u

⁷⁸² Pritom se misli na oblik Njd.

⁷⁸³ Isti je pomak ovjeren i u imenicama muškoga roda koje su u onome dijelu ishodišnoga starohrvatskoga jezika iz kojega će se razviti sjeverozapadni čakavski govori bile dijelom drugoga tipa, a osobitu sklonost pomaku siline u Lmn. ovjeravaju i imenice srednjega roda u kojih je cijela množinska paradigma ujednačena prema pomaku u tom obliku.

praslavensko vrijeme imenice i-deklinacije mogle biti dijelom svih triju akcenatskih tipova, a prema podacima prikupljenim za potrebe ovoga istraživanja, uz relativiziranje rezultata zbog problema u ovjeravanju cjelovitih paradigmi imenica, moguće je zaključiti da su u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima očuvane samo imenice koje kontinuiraju akcenatski tip c;

- status imenica srednjega roda koje danas čine podtip 2.5. dvojben je zbog nepostojanja jedinstvene periodizacije praslavenskoga i starohrvatskoga jezika i usuglašeni stavova o kronologiji mijena. Prihvati li se stajalište da su tzv. rane dezoksitoneze provedene još u praslavensko doba, to bi značilo da su ove imenice imale zavnuti naglasak na vokalu osnove u oblicima množine već u vrijeme kada se počela provoditi sjevernočakavska metatonija što bi dalje značilo da su one u onome dijelu ishodišnoga jezika iz kojega se razvijaju suvremeni sjeverozapadni čakavski govori bile dijelom prvoga akcenatskoga tipa (sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi), a ne ovoga. Time bi se izgubio kontakt s praslavenskom akcenatskom tipologijom i moglo bi se navoditi na pomisao kako su imenice 2.5. podtipa zapravo kontinuanta praslavenskoga a-tipa što nije točno. S imenicama se 2.5. podtipa mogu dovesti u vezu imenice srednjega roda koje su dijelom 1.2. i 1.3. podtipa zato što prvima nisu ovjereni oblici množine, a drugima oblici jednine. Dakle:

$$\begin{array}{ccc} +_{\bar{a}} & ; & ? \\ ? & ; & +_{\bar{a}} \\ \hline +_{\bar{a}} & ; & +_{\bar{a}} \end{array}$$

Iz ovoga proizlazi da bi množina imenica 1.2. podtipa mogla imati zavnuti naglasak, a jednina imenica 1.3. podtipa dugi silazni naglasak na osnovi. Potvrda su i rijetke cjelovite paradigme. Stoga su i takve pretpostavljene paradigme kontinuantu 3. ishodišnojezičnoga akcenatskoga tipa s naglaskom na osnovi u oblicima jednine i naglaskom na nastavku u oblicima množine koji se već vrlo rano pomaknuo na vokal osnove.

Imenice srednjega roda koje su u praslavenskome i staroslavenskome jeziku bile dijelom n-deklinacije u praslavenskome su jeziku mogle biti dijelom jednoga od triju akcenatskih tipova što je u istraženim suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima izmijenjeno, pa sve imenice stare n-deklinacije imaju u oblicima jednine sustavan naglasak na prvome vokalu osnove, dok su u množini ovjerena tri ostvaraja koja kontinuiraju praslavensko **jъmena*, **sěmena* i **plemèna*. Budući da je u većini istraženih mjesnih govora naglasak u oblicima množine ujednačen (nema diferencijacije kao u praslavenskome jeziku), a odstupanja su rijetka, moguće je zaključiti da su u imenicama stare

n-deklinacije primarna tri akcenatska tipa reducirana na jedan tip i da je to jedna od odrednica koja raslojava sjeverozapadne čakavske govore.

3.3.2. Ishodišnojezični akcenatski tipovi glagola

Usporedbom s praslavenskim je akcenatskim tipovima glagola utvrđeno je da su u većini suvremenih sjeverozapadnih čakavskih govora očuvani praslavenski akcenatski tipovi uz određene općejezične fonološke i morfološke mijene. Akcenatski su tipovi glagola u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima kontinuanta triju praslavenskih tipova:

- tipa a - sa stalnim mjestom naglaska na osnovi,
- tipa b - s regresivnim pomakom siline s nastavka na vokal prezentske osnove, i
- tipa c - sa stalnim mjestom naglaska na nastavku.

Zanemare li se posljedice fonoloških i morfoloških mijena koje su nastupile nakon uspostave sjevernočakavske metatonije kakva je primjerice defonologizacija poluglasa zbog koje se silina s primarno naglašenoga poluglasa regresivno pomiče na vokal nastavka (*bodemá* > *bodēm* > *bodēn/bodēn/bodēn/ bodīn*) i sl., moguće je rekonstruirati akcenatske tipove glagola u onome dijelu starohrvatskoga jezika iz kojega će se razviti suvremeni sjeverozapadni čakavski govori. Taj se dio starohrvatskoga jezika od ostalih izdvaja postojanjem metatonijskoga cirkumfleksa u prezentu glagola koji u suvremenim sustavima imaju vokal *e* u nastavku i stalno mjesto naglaska na osnovi i u određenome liku pridjeva neodređeni lik kojih ima stalno mjesto naglaska na osnovi ili nastavku. Budući da je ta odrednica diskriminantna, ona jest činjenicom ishodišnoga akcenatskoga sustava sjeverozapadnih čakavskih govora. Stoga je u akcenatskoj tipologiji glagola ovjeren i ishodišnojezični akcenatski tip sa stalnim mjestom naglaska na osnovi, ali različitom vrstom naglaska koji se može odrediti ili kao podtip prvoga ishodišnojezičnoga tipa ili kao drugi ishodišnojezični tip. Radi isticanja razlike u odnosu na akcenatske tipove imenice, u ovoj se radnji određuje kao drugi. Dakle, u onom su dijelu starohrvatskoga jezika koji je ishodišni za sjeverozapadne čakavske govore rekonstruirana četiri akcenatska tipa glagola:

1. tip s istim naglaskom na istome mjestu u osnovi,
2. tip s različitim naglaskom na istome mjestu u osnovi,
3. tip s promjenjivim mjestom naglaska koje alternira na osnovi i nastavku, i
4. tip sa stalnim mjestom naglaska na nastavku.

1. tip s istim naglaskom na istome mjestu u osnovi⁷⁸⁴

Inf.	Prezent						Imperativ		
	1.1.jd.	2.1.jd.	3.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.	3.1.mn.	2.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.
+ _x	+ _x	+ _x	+ _x	+ _x	+ _x	+ _x	+ _x	+ _x	+ _x

Ovaj ishodišnojezični akcenatski tip u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima kontinuiraju tri akcenatska podtipa, s kratkim, s dugim silaznim i sa zavnutim naglaskom na vokalu osnove. Kao i u imenica, tri se suvremena podtipa razlikuju prema podrijetlu riječi koje u njih ulaze. Akcenatski podtip 1.1. s kratkim naglaskom čine glagoli slavenskoga podrijetla; akcenatski podtip 1.2. glagoli većina kojih nije slavenska, a dio onih koji to jesu u dijelu sjeverozapadnih čakavskih govora ulazi u neki drugi akcenatski tip (npr. *lūlat* i *lūlät*); u akcenatski podtip 1.3. ulaze glagoli mahom stranoga podrijetla, a u svima je odreda zavnuti naglasak u slogu zatvorenu sonantom. To upućuje na zaključak da je primaran i najstariji, zapravo ishodišnojezični prvi akcenatski tip glagola onaj s kratkim naglaskom na vokalu osnove, dok su podtipovi s dvama dugim naglascima novijega datuma ili su pak pozicijski uvjetovani.

2. tip s različitim naglaskom na istome mjestu u osnovi

Inf.	Prezent						Imperativ		
	1.1.jd.	2.1.jd.	3.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.	3.1.mn.	2.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.
+ _ā	+ _ā	+ _ā	+ _ā	+ _ā	+ _ā	+ _ā	+ _ā	+ _ā	+ _ā

Ovaj akcenatski tip glagola ima metatonijski cirkumfleks na vokalu prezentske osnove i kao takav ključan je za određenje sjeverozapadnih čakavskih govora. Sjeverozapadni se čakavski govori od ostalih čakavskih i nečakavskih izdvajaju upravo postojanjem metatonijskoga cirkumfleksa u toj kategoriji, pa je to značajka po kojoj se već vrlo rano, pretpostavlja se negdje između polovice 11. i polovice 13. stoljeća, ta skupina govora odvaja kao zasebna lingvistička cjelina. O starini ovoga ishodišnojezičnoga tipa svjedoči i to što u nj ulaze samo glagoli primarnoga, slavenskoga sloja. Iz ovoga su ishodišnojezičnoga tipa razvijena dva suvremena akcenatska podtipa, 2.1. i 4.5., a jedina je razlika među njima to što je u glagola 2.1. podtipa naglasak uvijek na onome dijelu osnove koji je izrazom jednak korijenu, dok je u glagola 4.5. podtipa silina na drugome morfemu osnove (ne na korijenu). U

⁷⁸⁴ S obzirom na važnost vrste naglaska i na postojanje triju inačica ovoga akcenatskoga tipa, znakom x u indeksu označavat će se istovrsnost naglaska.

suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima dio glagola ima u imperativu zavinuti naglasak (*grīj, čūj, obūj, šīj* i dr.) no on je sekundarnoga podrijetla jer se uvijek ostvaruje u slogu zatvorenu sonantom (*grījat* prema *grīj > grīj; kupovāt* prema *kupūj > kupūj*).

U praslavenskome su jeziku glagoli koji su ovdje određeni glagolima prvoga i drugoga ishodišnojezičnoga tipa bili dijelom a akcenatskoga tipa sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi.

3. tip s promjenjivim mjestom naglasaka koje alternira na osnovi i nastavku

Inf.	Prezent						Imperativ		
	1.1.jd.	2.1.jd.	3.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.	3.1.mn.	2.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.
-	+	+	+	+	+	+	-	-	-

Kontinuanta su ovoga ishodišnojezičnoga akcenatskoga tipa u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima podtipovi 3.1. i 4.4. s time da podtip 4.1. predstavlja svojevrsnu međufazu u razvoju. Naime, glagolima je koji ulaze u podtipove 4.1. i 4.4. i koji imaju vokal *a* u nastavku zajedničko da su se razvili iz glagola Hammova 2. razreda sa sekvencijom *-aje-* koja se kasnije kontrahira na prvi od dvaju vokala, a novonastali je dugi vokal silazne intonacije jer je silina bila na prvome vokalu. Takav je dugim silaznim naglaskom naglašen vokal nastavka mogao ostati neizmijenjenim, kako je u glagola koji danas ulaze u 4.1. podtip, ili se silina mogla regresivno prenijeti na vokal prezentske osnove, kako je u podtipovima 3.1. i 4.4. Osnovna je značajka glagola koji su ulazili u ovaj ishodišnojezični tip da se silina regresivno prenosi samo na vokal prezentske, a ne infinitivne ili imperativne osnove. Ipak, u glagola se s tematskim vokalom *a* 4.4. podtipa naglasak ostvaruje na vokalu imperativne osnove, ali samo stoga što je ona u tom slučaju izrazom jednaka prezentskoj. Pomak je siline na vokal prezentske osnove datiran još u praslavensko vrijeme i zajednički je dijelu slavenskih jezika. Važnost je ovoga istraživanja u tome što je njime dokazan prijenos siline i na kratki, a ne samo na dugi vokal prezentske osnove jer se u dosadašnjim rekonstrukcijama govorilo samo o potonjem.

Ovaj je ishodišnojezični akcenatski tip kontinuanta praslavenskoga b-tipa s regresivnim pomakom siline na vokal prezentske osnove i u suvremenim je sjeverozapadnim čakavskim govorima očuvan u gotovo neizmijenjenu obliku.

4. tip sa stalnim mjestom naglasaka na nastavku

Inf.	Prezent						Imperativ		
	1.1.jd.	2.1.jd.	3.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.	3.1.mn.	2.1.jd.	1.1.mn.	2.1.mn.
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

U suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima ovaj ishodišnojezični akcenatski tip kontinuiraju 4.2. i 4.3. podtip s odgovarajućim podpodtipovima. Radi se o glagolima u kojih je silina sustavno na vokalu nastavka i koji su kontinuanta glagola Hammova 1. razreda s tematskim vokalom *e* ili tematskom sekvencijom *je* i glagola 3. razreda s tematskim vokalom *i*. U praslavenskome su jeziku oni bili dijelom c-tipa sa stalnim mjestom naglasaka na nastavku, dapače, na posljednjem vokalu nastavka s time da su se glagoli osim po tipu nastavaka razlikovali po kvantiteti prvoga vokala nastavka: u glagola koji su kontinuanta Hammova 1. razreda nastavnačni je vokal *e* uvijek bio kratak, dok je u glagola koji su bili dijelom 3. razreda prvi vokal nastavka (vokal *i*) uvijek dug. Ta je prednaglasna duljina u suvremenim govorima očuvana samo u 1. i 2. l. mn. U ostalim je oblicima na nju prenesena silina. Kao rezultat različitih morfoloških mijena koje su datirane u posljednju fazu praslavenskoga jezika ili neposredno nakon početka njegove dezintegracije nastali su izmijenjeni nastavci prezenta. Tako je nastavnačni stražnji nazal zamijenjen dočetnim *-mb* iz 1. l. jd. prezenta atematskih glagola, dočetno je *-tb* reducirano iz 3. l. mn., a *-i* iz nastavka za 2. l. jd., dok je dočetno *-mb* u nastavku 1. l. mn. već vrlo rano zamijenjeno dočetnim *-mo*. U svim je tim slučajevima, izuzev u 1. l. mn. redukcijom dočetnih, a primarno naglašenih vokala, silina prenesena na vokal nastavka. Praslavensko je mjesto naglasaka očuvano samo u 1. i 2. l. mn. i to samo u dijelu suvremenih sjeverozapadnih čakavskih govora, dok je u drugima mjesto naglasaka i u tim dvama oblicima ujednačeno na prvome ili jedinome vokalu nastavka. Jedina promjena koja je uslijedila nakon sredine 13. st i koja je imala posljedice po akcenatsku tipologiju glagola jest redukcija dočetnoga poluglasa u 1. l. jd. nakon koje se silina regresivno pomiče na sada jedini, kratak vokal nastavka koji je potom u većini mjesnih govora dulji jer se ostvaruje u slogu zatvorenu sonantom.

I ovaj je ishodišnojezični akcenatski tip dobro očuvan u većini sjeverozapadnih čakavskih govora.

4. SAŽETAK

Cilj je doktorske disertacije *Akcentatski tipovi imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima* bio potvrditi pretpostavljenu i literaturom impliciranu akcentatsku specifičnost sjeverozapadnočakavskih govora, popisati i klasificirati akcentatske tipove imenica i glagola ovjerene u tim govorima, utvrditi pravac / pravce njihova akcentatskoga razvoja i rekonstruirati akcentatski sustav onoga dijela ishodišnoga starohrvatskoga jezika iz kojega su se razvili sjeverozapadni čakavski govori.

Temeljna je jezična značajka koja sjeverozapadne čakavske govore određuje kao samostalnu lingvističku cjelinu sjevernočakavska metatonija. Analizom je riječi podložnih metatoniji utvrđeno da se radi o prezentu glagola koji su kontinuanta glagola Hammova 1. razreda i 2. razreda sa sekvencijom *-aje-* ili *-eje-/ije-* (< *-ėje-*) i koji imaju stalno mjesto naglaska na osnovi te o određenome liku pridjeva neodređeni lik kojih u svim trima rodovima ima stalno mjesto naglaska na osnovi ili na nastavku. Tako su određene metatonijske kategorije podijeljene u podtipove prema strukturi osnove što se pokazalo funkcionalnim zbog različitog stupnja podložnosti sjevernočakavskoj metatoniji.

Preliminarnim je Upitnikom za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije provedeno terensko istraživanje u 100 mjesnih govora, s time da je zbog nemogućnosti utvrđivanja sustavne metatonije u najmanje jednome prezentskome metatonijskome podtipu iz daljnijega istraživanja eliminirano dvanaest mjesnih govora. Usporedbom podataka prikupljenih terenskim istraživanjem i onih ponuđenih u literaturi određene su granice prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori.

Terenskim je Upitnikom za utvrđivanje akcentatskih tipova imenica i Upitnikom za utvrđivanje akcentatskih tipova glagola istraženo 86 sjeverozapadnih čakavskih govora. Prikupljeni je materijal klasificiran prema kriteriju sprege mjesta i vrste naglaska čime su dobivena četiri osnovna akcentatska tipa u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima:

1. tip s istim mjestom naglaska na osnovi,
2. tip s različitim naglascima na istome mjestu u osnovi,
3. tip s istim naglaskom mjesto kojega alternira na osnovi i na nastavku, i
4. tip s različitim naglascima mjesto kojima alternira na osnovi i na nastavku.

Svaki je akcentatski tip dalje dijeljen prema vrsti naglaska / naglasaka na podtipove i prema (ne)zastupljenosti prednaglasne duljine na osnovi na podpodtipove. Podtipovi se i podpodtipovi detaljno opisuju, verbalno i tablično, a svakome se pridaje popis mjesnih govora u kojima su potpuno ovjereni, onih u kojima su djelomično ovjereni s opisom akcentatskih

mijena i tendencija, te onih u kojima neki podtip ili podpodtip nisu ovjereni s opisom mijena i navođenjem akcentatskoga tipa u koji prelaze. Prema tim su trima kriterijima sastavljene tablice ovjerenosti akcentatskih tipova imenica i glagola u istraženim sjeverozapadnim čakavskim govorima, a iz njih se izvode zaključci o zastupljenosti pojedinih akcentatskih podtipova imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima i o zastupljenosti ukupnoga broja akcentatskih tipova imenica i glagola u pojedinačnim sjeverozapadnim čakavskim mjesnim govorima.

Zanemarivanjem akcentatskih značajki koje su razvijene nakon vremena kada se počela provoditi sjevernočakavska metatonija (sredina 13. st.) i koje držimo ishodišnim za sjeverozapadne čakavske govore jer se tek od tad oni izdvajaju kao zasebna jezična cjelina i usporedbom tih podataka s praslavenskom akcentatskom tipologijom imenica i glagola predložena je rekonstrukcija akcentatskih tipova imenica i glagola onoga dijela ishodišnoga starohrvatskoga jezika iz kojega su se razvili sjeverozapadni čakavski govori.

4.1. Summary

The Accentuation Types of Nouns and Verbs in the North Western Čakavian Local Idioms

The aim of the doctoral dissertation *The Accentuation Types of Nouns and Verbs in the North Western Čakavian Local Idioms* was to confirm the assumed, and, in the literature implied, specific properties of stress patterns in the North Western Čakavian local idioms, to make a list of and to classify the accentuation types of nouns and verbs whose presence is confirmed in these local idioms, to determine the direction/directions of their development in terms of stress patterns, and to reconstruct the accentuation system of that part of the Old Croatian language from which the North Western Čakavian local idioms have developed.

The basic linguistic characteristic that defines the North Western Čakavian local idioms as an independent linguistic unit is the North Čakavian metatony. Analysis of words that are subject to metatony has established that this is a case in the present tense of verbs that are a continuant of the verbs belonging to Hamm's 1st and 2nd class, which contain the sequence *-aje-* or *-eje-/ije-* (< *-ěje-*) in which the stress always falls on the same place on the stem, and in definite form of adjectives in whose indefinite form in all three genders the stress always falls on the same place on the stem or the ending. Thus defined metatonic categories are further divided into subtypes according to the structure of the stem, which has proven to be functional because they vary in the degree to which they are subject to the North Čakavian metatony.

A field research of 100 local idioms using a preliminary Questionnaire to determine the presence of the North Čakavian metatony was conducted. Twelve local idioms were eliminated from further research because systematic metatony in at least one present tense metatonic subtype could not be found. By comparing the data gathered in this field research to that offered in the literature, borders of the area in which the North Western Čakavian local idioms are spoken were defined.

All together, 86 North Western Čakavian local idioms were studied with the help of a field Questionnaire to determine the accentuation types of nouns and a field Questionnaire to determine the accentuation types of verbs. The collected materials were classified according to the criterion of correlation between the position and type of stress, and four basic accentuation types in the contemporary North Western Čakavian local idioms were identified:

- 1) the same stress on the stem of the same word,
- 2) different stresses on the stem of the same word,

- 3) the same stress alternates on the stem and the ending of the same word,

- 4) different stresses alternate on the stem and the ending of the same word.

Each accentuation type was further divided into subtypes according to the type of stress/stresses, and into sub-subtypes according to the presence or absence of pretonic non-stressed vowels in the stem. The subtypes and sub-subtypes are described in detail, both textually and schematically, and each is accompanied by a list of local idioms in which their presence has been confirmed completely, a list of those in which their presence has been confirmed partially with the description of stress changes and tendencies, and a list of those in which the presence of a certain subtype or a sub-subtype has not been confirmed with the descriptions of stress changes where the accentuation type into which they change is specified. On the basis of these three criteria tables of confirmed accentuation types of nouns and verbs in the studied North Western Čakavian local idioms were compiled and they serve as a basis for drawing conclusions about the presence of certain accentuation subtypes of nouns and verbs in the North Western Čakavian local idioms and about the total number of accentuation types of nouns and verbs in certain North Western Čakavian local idioms.

Neglecting the accentuation characteristics that developed after the North Čakavian metatony first appeared (mid 13th century) and which are considered to be of crucial importance for the North Western Čakavian local idioms, because that was the moment they started to become a separate linguistic unit, and comparing this data to the Proto-Slavic accentuation typology of nouns and verbs, enabled us to propose a reconstruction of the accentuation types of nouns and verbs of that part of the Old Croatian language from which the North Western Čakavian local idioms developed.

5. LITERATURA

1. Anić, V. (1968.), *Akcent u gramatici Šime Starčevića*, Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru, knj. 7, Zadar, str. 70-88.
2. Babić, S. (1967.), *Jezik*, Panorama, Zagreb.
3. Babić, S.; Brozović, D.; Moguš, M.; Pavešić, S.; Škarić, I.; Težak, S. (1991.), *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti - Globus, Nakladni zavod, Zagreb.
4. Barac, V. (1963.), *Izvještaj o radu u Vinodolu*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 69, Zagreb, str. 349.
5. Barac-Grum, V.; Finka, B. (1964.-1965), *Ispitivanje govora u Gorskom kotaru*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 70, Zagreb, str. 385-389.
6. Barac-Grum, V.; Finka, B. (1966.), *O prikupskim govorima oko Vukove Gorice*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 71, Zagreb, str. 315-323.
7. Barac-Grum, V. (1981.a), *Rukavac*, Fonološki opisi, ANUBiH, Sarajevo.
8. Barac, V.; Finka, B. (1981.b), *Govori i nazivlje (Gorskog kotara)*, u: *Gorski kotar*, Delnice, str. 419-431.
9. Barac-Grum, V. (1993.), *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka.
10. Barić, E.; Lončarić, M.; Malić, D.; Pavešić, S.; Peti, M.; Zečević, V.; Znika, M. (1995.), *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
11. Belić, A. (1909.a), *Zamětki po čakavskimъ govoramъ*, Izvestija otdelenija ruskago jazyka i slovesnosti imperatorskoj Akademii naukъ, tom 14, sv. 2, St. Petersburg, str. 181-266.
12. Belić, A. (1909.b), *Mate Tentor. Dre čakavische Dialektder Stadt Cres (Cherso)*, Rocznik slawistyczny, knj. 2, str. 174-185.
13. Belić, A. (1912.), *Izveštaj Državnom Savetu o dijalektološkim ekskurzijama*, Godišnjak Srpske akademije nauka, knj. 25 za 1911, Beograd, str. 353-386.
14. Belić, A. (1913.), *Čakavsko zi-vi*, Južnoslovenski filolog, knj. 1/1-2, Beograd, str. 110-113.
15. Belić, A. (1914.a), *Izvještaj Državnom Savetu o pribiranju dijalektološke građe, potpomognutom sredstvima iz 'Velimirjanuma'*, Godišnjak Srpske kraljevske akademije za 1912., knj. 26, Beograd, str. 221-259.
16. Belić, A. (1914.b), *Akcentatske studije*, knj. 1, Srpska kraljevska akademija, Beograd.
17. Belić, A. (1931.), prikaz Maleckoga, Južnoslovenski filolog, knj. 10, Beograd, str. 197-207.
18. Belić, A. (1935.), *O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji*, Glas Srpske kraljevske akademije, knj. 168, Beograd, str. 1-39.
19. Belić, A. (1935.-1936.), *O rečeničnom akcentu u kastavskom govoru*, Južnoslovenski filolog, sv. 14, Beograd, 1935., str. 151-159. i Južnoslovenski filolog, sv. 15, Beograd, 1936., str. 165-170.
20. Belić, A. (1952.), *Iz srpskohrvatske akcentologije i dijalektologije*, Južnoslovenski filolog, sv. 19, Beograd, str. 117-131.
21. Belić, A. (1962.), *Istorija srpskohrvatskog jezika*, knj. 2, sv. 1, *Reči sa deklinacijom*, Naučna knjiga, Beograd.
22. Bogović, S. (1996.), *Frazeologija grobničkih govora*, Grobnički zbornik, knj. 4, Rijeka, str. 341-362.
23. Bortulin, A. (1898.), *Cres. Vjerovańa*, Zbornik za narodni život i običaje, knj. 3, Zagreb, str. 265-275.
24. Bortulin, A. (1903.), *Ukopano blago. Vjerovańa na otoku Cresu*, Zbornik za narodni život i običaje, knj. 8, Zagreb, str. 134-135.
25. Bošković, R. (1954.), *O jednoj akcentatskoj osobini dijalekata zapadne i južne Istre*, Prilozi KJIF, 20/3-4, str. 1-31.
26. Bošković, R. (1966.-1967.), *Refleksi grupa tj, dj, tij, dij, stj, zdj, skj, zgj (ske, zge) u dijalektima južne i jugozapadne Istre*, Južnoslovenski filolog, knj. 27, Beograd, str. 85-142.
27. Brabec, I. (1961.), *Izvještaj o istraživanju govora u Pokuplju*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 65, Zagreb, str. 321-331.
28. Brabec, I. (1966.), *Sjeveroistočni akavci*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 71, Zagreb, str. 325-334.
29. Brabec, I. (1969.), *Mješoviti govori na sjevernoj periferiji hrvatskosrpskog jezika*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 73, Zagreb, str. 421-425.
30. Brozović, D. (1959.-1960.), *Tri razdoblja u razvitku naše dijalektologije*, Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru, god. 1, sv. 1, Zadar, str. 51-65.
31. Brozović, D. (1960.), *O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, sv. 3, Novi Sad, str. 68-88.
32. Brozović, D. (1963.), *O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata*, Filologija, knj. 4, Zagreb, str. 45-55.
33. Brozović, D. (1963.-1964.), *O aktualnim znanstvenim i nastavnim problemima hrvatskosrpske dijalektologije, osobito u klasifikaciji dijalekata*, Jezik, sv. 2., Zagreb, str. 53-60.
34. Brozović, D. (1966.), *O jeziku ove knjige*, u: Z. Črnja, *Žminjski libar*, Matica hrvatska, Rijeka-Pula, str. 116-117.

35. Brozović, D. (1969.), *Mjesto hrvatskosrpskoga jezika u slavenskoj jezičnoj porodici*, Radovi ANU BiH, XXXV, Odjeljenje društvenih nauka, Knj. 12, str. 129-145.
36. Brozović, D. (1970.a), *Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, sv. 8., Zadar, str. 5-32.
37. Brozović, D. (1970.b), *O Makarskom primorju kao jednom od središta jezično-historijske i dijalekatske konvergencije*, Makarski zbornik, str. 381-405.
38. Brozović, D. (1970.c), *Standardni jezik*, Matica hrvatska, Zagreb.
39. Brozović, D. (1981.), *O fonetskoj transkripciji*, u: *Fonološki opisi*, Sarajevo, str. 17-25.
40. Brozović, D.; Ivić, P. (1981.), *Ishodišni srpskohrvatski/hrvatskosrpski fonološki sistem*, u: *Fonološki opisi*, Sarajevo, str. 221-226.
41. Brozović, D.; Ivić, P. (1988.), *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb.
42. Brozović, D. (1998.), *Čakavsko narječje*, u: *Hrvatski jezik*, Uniwersytet Opolski-Institut Filologii Polskiej, Opole, str. 217-230.
43. Bujan, V. (1937.), *Glavne osobine praputnjarskoga dijalekta*, Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu, knj. 3, str. 23-48.
44. Daničić, Đ. (1913.), *Akcenti u imenica i pridjeva*, Djela JAZU, knj. 24, Zagreb, str. 3-99.
45. Damjanović, S. (2003.), *Staroslavenski jezik*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
46. Damjanović, S. i dr. (2004.), *Mali staroslavensko hrvatski rječnik*, Matica hrvatska, Zagreb.
47. Deanović, M. (1966.), *Izvještaj o radu na terenu (na Korčuli, na Krku)*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 71, Zagreb, str. 335-377.
48. Draščić, N. (1995.), *Govor Svetog Martina*, Buzetski zbornik, knj. 20, Buzet, str. 151-181.
49. Draščić, N. (1997.), *Govor Nugle*, Buzetski zbornik, knj. 23, Buzet, str. 89-120.
50. Draščić, N. (1997.a), *Govor Lupoglava*, Zbornik Općine Lupoglav, Lupoglav, str. 107-125.
51. Drpić, I., Vranić, S. (2000.), *Jezične značajke mjesnoga govora Lipe*, Fluminensia, br. 1-2, Rijeka, str. 17-36.
52. Dybo, V.A. (1981.), *Slavjanskaja akcentologija*, Moskva.
53. Dybo, V.A.; Zamjatina G.A.; Nikolaev, S.L. (1990.), *Osnovy slavjanskoj akcentologii*, Akademija nauk SSSR, Moskva.

54. Finka, B.; Pavešić, S. (1968.a), *Rad na proučavanju čakavskoga govora u Brinju i okolici*, Rasprave Instituta za jezik, knj. 1, Zagreb, str. 5-44.
55. Finka, B.; Šojat, A. (1968.b) *Govor otoka Žirja*, Rasprave Instituta za jezik, knj. 1, Zagreb, str. 121-220.
56. Finka, B. (1971.), *Čakavsko narječje*, Čakavska rič, knj. 1, Split, str. 11-71.
57. Finka, B. (1973.a), *O čakavskom identitetu*, Suvremena lingvistika, 7-8, Zagreb, str. 11-16.
58. Finka, B.; Šojat, A. (1973.b), *Karlovački govor*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 3, Zagreb, str. 77-150.
59. Finka, B. (1977.), *Dugootočki čakavski govori*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 4, Zagreb, str. 7-178.
60. Finka, B. (1979.), *O novim tendencijama i pojavama u čakavskom narječju*, Filologija, knj. 9, Zagreb, str. 145-148.
61. Finka, B.; Mogaš, M. (1981.), *Karta čakavskoga narječja*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 5, Zagreb, str. 49-58.
62. Finka, B. (1982.), *Akcenatski odnosi na «kajkavsko-čakavskom» području istočno od Karlovca*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 6, Zagreb, str. 161-167.
63. Garde, P. (1993.), *Naglasak*, Školska knjiga, Zagreb.
64. Grah, E. (1997.), *Fonološke značajke mjesnog govora sela Krbavčići*, diplomatska radnja u rukopisu, Rijeka.
65. Grah, E. (2002.), *Fonološke značajke mjesnog govora sela Krbavčići*, Buzetski zbornik, br. 28, Buzet, str. 19-52.
66. Greenberg, M. L. (2005.), *Dialect variation along the Mura*, rad u rukopisu poslan za objavljivanje u Čakavskoj riči.
67. Hamm, J. (1955.a), *Izvještaj o naučnom putovanju na Lošinju i susjedne otočice*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 60, Zagreb, str. 328-331.
68. Hamm, J. (1955.b), *Osobine suvremene rapske akcentuacije*, Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru, Zadar, str. 165-175.
69. Hamm, J. (1956.a), *Izvještaj o magnetofonskim snimanjima na otoku Krku*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 61, Zagreb, str. 348-385.
70. Hamm, J. (1956.b), *Izvještaj o dijalektološkom ispitivanju (Susak s okolnim otočjem i Novi)*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 61, Zagreb, str. 382-383.
71. Hamm, J. (1959.), *Istraživanja iz područja čakavske dijalektologije*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 63, Zagreb, str. 439-440.
72. Hamm, J.; Hraste, M.; Guberina, P. (1956.), *Govor otoka Suska*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 1, Zagreb, str. 7-213.

73. Hamm, J. (1963.), *Čakavski imperfekt*, Ivšičev zbornik, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, str. 113-122.
74. Hamm, J. (1974.), *Staroslavenska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
75. Houtzagers, H. P. (1982.), *Accentuation in a Few Dialects on the Island of Cres*, SSSL, knj. 2, Amsterdam, str. 117-129.
76. Houtzagers, H. P. (1984.-1985.), *Vowel Systems of the Ekavian Dialects spoken on Cres and Lošinj*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, knj. 27/28, Novi Sad, str. 885-893.
77. Houtzagers, H. P. (1985.), *The Čakavian Dialect of Orlec on the Island of Cres*, Rodopi, Amsterdam.
78. Houtzagers, H.P.; Budovskaja, E. (1996.) *Nominal and verbal inflection in the čakavian dialect of Kali on the island of Ugljan*, Studies in Slavic and general linguistics, br. 23, Amsterdam, str. 143-166.
79. Hozjan, S. (1992.), *Govor Krasa na otoku Krku (deklinacija)*, Rasprave Zavoda za hrvatski jezik, knj. 18, Zagreb, str. 43-55.
80. Hraste, M. (1926.-1927.), *Crte o bruškom dijalektu*, Južnoslovenski filolog, br. 6, str. 180-214.
81. Hraste, M. (1935.), *Čakavski dijalekat ostrva Hvara*, Južnoslovenski filolog, knj. 14, Beograd, str. 1-57.
82. Hraste, M. (1940.), *Čakavski dijalekt ostrva Brača*, Srpski dijalektološki zbornik, knj. 10, Beograd, str. 1-66.
83. Hraste, M. (1947.), *Osobine govora otoka Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale*, Poseban otisak iz 272. knjige Rada JAZU, Zagreb.
84. Hraste, M. (1954.), *Ispitivanje akcenatskog sistema na Cresu*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 59, Zagreb, str. 175-177.
85. Hraste, M. (1955.), *Izvještaj o dijalektološkom ispitivanju otoka Suska*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 60, Zagreb, str. 340.
86. Hraste, M. (1956.a), *Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 1, Zagreb, str. 387-479.
87. Hraste, M. (1956.b), *Izvještaj o dijalektološkom istraživanju u Lubenicama na otoku Cresu, na otocima Unije, Male i Vele Srakane, na Susku, Rabu i Pagu*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 61, Zagreb, str. 386-388.
88. Hraste, M. (1957.), *O kanovačkim akcentu u Hrvatskoj*, Filologija, knj. 1, Zagreb, str. 59-76.
89. Hraste, M. (1959.), *Osnovna akcentuacija Biograda na moru i njegove okolice*, Filologija, sv. 2, Zagreb, str. 5-11.
90. Hraste, M. (1963.), *Refleks nazala ą u bužetskom kraju*, Ivšičev zbornik, Zagreb, str. 129-134.
91. Hraste, M. (1964.a) *O govoru Zadra i okolice*, Zadar - zbornik, Matica hrvatska, Zagreb, str. 95-104.
92. Hraste, M. (1964.b.), *Govori jugozapadne Istre*, Predavanja održana u JAZU, Bd. 33, Zagreb, str. 5-36.
93. Hraste, M. (1967.), *Ikavski govori sjeverozapadne Istre*, Filologija, knj. 5, Zagreb, str. 61-74.
94. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb, 2002.
95. Hrženjak, J. (1983.), *Društvena struktura naselja u SR Hrvatskoj*, Zagreb.
96. Illič-Svityč, V. M. (1963.), *Imennaja akcentuacija v baltijskom i slavjanskom: sud'ba akcentuacionyx paradigm*, Akademija nauk SSSR, Moskva.
97. Ivanetić, N. (1995.), *Govorni činovi*, Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
98. Ivić, M. (1990.), *Pravci u lingvistici*, knj. 1, Biblioteka XX vek, Beograd.
99. Ivić, P. (1958.), *Die serbokroatischen Dialekte. Ihre Struktur und Entwicklung*, Gravenhage.
100. Ivić, P. (1959.), *Izveštaj o ispitivanju govora u Hrvatskom primorju*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novome Sadu, knj. 4, str. 395-397.
101. Ivić, P. (1961.a), *Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novome Sadu, knj. 6, str. 191-211.
102. Ivić, P. (1961.b), *Izveštaj o ispitivanju govora u severnoj i zapadnoj Hrvatskoj*, GFFNS, knj. 6, str. 403-405.
103. Ivić, P. (1962.-1963.a), *Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezičke oblasti*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, knj. 4-5, Novi Sad, str. 117-130.
104. Ivić, P. (1962.-1963.b), *Izveštaj o ispitivanju govora u Hrvatskoj u školskoj godini 1962/63*, GFFNS, knj. 7, str. 249-250.
105. Ivić, P. (1963.a), *O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata*, Književnost i jezik, sv. 1, Beograd, str. 25-37.
106. Ivić, P. (1963.b), *Paralele poljskome 'pochylenie' na srpskohrvatskom terenu*, Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Splawinski, str. 227-243.
107. Ivić, P. (1964.), *O govoru ličkih čakavaca (okolina Otočca)*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, knj. 7, Novi Sad, str. 127-139.
108. Ivić, P. (1966.), *Fonološki aspekt genetičkog odnosa između štokavske, čakavske i kajkavske dijalekatske grupe*, Orbis scriptus, München, str. 375-384.

109. Ivić, P. (1981.), *Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 5, Zagreb, str. 67-91.
110. Ivić, P. (1982.), *O munskom govoru u severnoj Istri*, SSGL, knj. 2, str. 131-155.
111. Ivšić, J. (1931.), *Ђ u senjskom govoru*, Južnoslovenski filolog, sv. 10, Beograd, str. 171-178.
112. Ivšić, S. (1911.), *Prilog za slavenski akcenat*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 187, Zagreb, str. 133-207.
113. Ivšić, S. (1913.), *Današnji posavski govor*, Rad JAZU, Zagreb, knj. 196, str. 124-254; knj. 197, str. 9-138.
114. Ivšić, S. (1951.), *Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike*, Zbornik naučnih radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu, sv. 1, Zagreb, str. 359-377.
115. Ivšić, S. (1996.), *Jezik Hrvata kajkavaca*, Matica hrvatska Zaprešić, Zaprešić. (pretisak priredio Josip Lisac)
116. Jakić-Cestarić, V. (1960.), *Iz akcentuacije čakavskih kopnenih govora*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 6-7, Zagreb, str. 257-272.
117. Jardas, I. (1994.), *Kastavština*, Zbornik I. M. Ronjgov, knj. 3., Rijeka (pretisak)
118. Johnson, D. J. L. (1980.), *Dybo's Law and Metatony in the present tense of the Slavonic Verb*, The Slavonic and East European Review, br. 58/4, str. 481-499.
119. Johnson, D. J. L. (1981.), *Neo-Circumflex in the Nominal Paradigm in Slovene*, The Slavonic and East European Review, br. 59/4, str. 481-499.
120. Junković, Z. (1973.), *Prilog za suvremenu čakavsku dijalektologiju*, Čakavska rič, sv. 1, Split, str. 7-37.
121. Ž. Juretić (2000.), *Sociolingvističko istraživanje leksika u suvremenom grobničkom govoru*, diplomatska radnja.
122. Ž. Juretić (2004.), *Sociolingvističko istraživanje pasivnoga leksika grobničkoga govora*, Grobnički zbornik, knj. 6, Rijeka, str. 191-218.
123. Jurišić, B. (1956.a), *Opažanja o govornim osobinama zapadne Istre s otocima*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 61, Zagreb, str. 369-407.
124. Jurišić, B. (1956.b), *Toponimika zapadne Istre, Cresa i Lošinja*, Anali Leksikografskog zavoda FNRJ, knj. 3, str. 5-181.
125. Jurišić, B. (1966.), *Rječnik govora otoka Vrgade*, I. dio, Biblioteka Hrvatskog dijalektološkog zbornika, Zagreb.
126. Jurišić, B. (1973.), *Rječnik govora otoka Vrgade*, II. dio, Biblioteka Hrvatskog dijalektološkog zbornika, Zagreb.
127. Jutronić-Tihomirović, D. (1985.-1986.), *Jedna moguća sociolingvistička univerzalija*, Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru, knj. 25, Razdio filoloških znanosti (15), str. 17-28.
128. Jutronić, D. (2004.), *Što je ostalo od splitskog čakavskog dijalekta*, Riječki filološki dani, knj. 5, Rijeka, str. 233-246.
129. Kalinski, I. (1989.), *O govoru Donje Zeline i Adamovca*, Rasprave Zavoda za jezik, knj. 15, Zagreb, str. 115-120.
130. Kalsbeek, J. (1982.), *O fonemskom sustavu čakavštine sela Orbanići kraj Žminja*, South Slavic and General Linguistics, knj. 2, str. 157-175.
131. Kalsbeek, J. (1983.), *Prilog proučavanju vokalnih sustava sjeverozapadnočakavskih govora u Istri*, South Slavic and General Linguistics, knj. 3, str. 247-264.
132. Kalsbeek, J. (1984.-1985.), *Neke fonološke i morfološke osobine govora Nugle u sjevernoj Istri*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, knj. 27-28, Novi Sad, str. 313-320.
133. Kalsbeek, J. (1987.), *Položaj govora Nugle kod Roča unutar sjeverozapadnočakavskoga kompleksa*, South Slavic and General Linguistics, knj. 10, str. 91-100.
134. Kalsbeek, J. (1998.), *The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria*, Rodopi, Amsterdam-Atlanta, Ga.
135. Kortlandt, F. H. H. (1975.), *Slavic accentuation: a study in relative chronology*, Lisse, The Peter de Ridder Press.
136. Kortlandt, F. H. H. (1976.), *The Slovene neo-circumflex*, The Slavonic and East European review, br. 134, str. 1-10.
137. Kortlandt, F. H. H. (1978.), *On the history of Slavic accentuation*, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, br. 92/1-2, str. 269-281.
138. Kovačec, A. (1998.), *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik*, Znanstvena udruga Mediteran, Pula.
139. Kranjčević, M. (2004.), *Ričnik gäcke čakāvšćine (kōnpoljski divān)*, Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke – Graftrade, Otočac – Rijeka.
140. Križman, M. (1988.), *Mali Mate iz Šivati prvi put va Pazine*, Istarska Danica 1988., str. 156-158.
141. Langston, K. (1998.), *On the Boundary of Morphology and Phonology: Accentual Alternations in the Čakavian Nominal Inflection*, Balkanistica, br. 11, str. 31-54.
142. Langston, K. (1999.), *Analyzing the accentual patterns of čakavian dialects*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 11, Zagreb, str. 165-185.

143. Langston, K. (2003.), *Derivational vs. non-derivational approaches, Phonologically Opaque Alternations of Quantity in the Čakavian Dialects*, Die Welt der Slaven, XLVIII, 2003., str. 169-186.
144. Lisac, J. (1996.), *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, Matica hrvatska, Zagreb.
145. Lisac, J. (1999.), *Hrvatski govori, filolozi, pisci*, Matica hrvatska, Zagreb.
146. Lisac, J. (2001.), *Fonološke značajke buzetskoga dijalekta*, Čakavska rič, br. 2, Split, str. 13-22.
147. Lončarić, M. (1978.), *Jagnjedovački govor (s osvrtom na pitanje kajkavskoga podravskog dijalekta)*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 6, Zagreb, str. 197-262.
148. Lončarić, M. (1979.), *Naglasni tipovi u kajkavskome narječju*, Radovi Zavoda za jezik, knj. 4-5, Zagreb, str. 109-117.
149. Lončarić, M. (1989.), *Istraživanje govora u ludbreškom kraju*, Radovi Zavoda za jezik, knj. 15, Zagreb, str. 121-128.
150. Lončarić, M.; Kalinski, I. (1994.), *Vrbovečki kajkavski govor*, Rasprave Zavoda za hrvatski jezik, knj. 20, Zagreb, str. 105-113.
151. Lončarić, M. (1990.), *Kaj - jučer i danas*, Tiskarsko-izdavački zavod «Zrinski», Čakovec.
152. Lončarić, M. (1996.), *Kajkavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb.
153. Lovljanov, F. (1949.), *Boljun (Istra): životne potreštine*, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knj. 33, Zagreb, str. 125-133.
154. Lukežić, I.; Turk, M. (1986.), *Mjesni govor Milohnića (fonološki i morfološki sustav)*, Krčki zbornik 16, posebno izdanje 9, Krk, str. 231-253.
155. Lukežić, I.; Turk, M. (1998.), *Govori otoka Krka*, Libellus, Crikvenica.
156. Lukežić, I. (1987.), *Čakavština u pjesmama Drage Gervaisa*, Dometi, br. 7/8/9, Rijeka, str. 587-599. (SII)
157. Lukežić, I. (1988.), *Grobnička čakavština*, Grobnički zbornik, knj. 1, Rijeka, str. 239-264. (SHPie)
158. Lukežić, I. (1990.), *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka.
159. Lukežić, I. (1993.), *O dvama riječkim pučkim jezicima*, Fluminensia, br. 1-2, Rijeka, str. 63-71.
160. Lukežić, I. (1996.), *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka.
161. Lukežić, I. (1997.), *Novi podatci za dijalekatsku kartu sjevernoga hrvatskoga primorja, Istre i Like*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 10, Zagreb, str. 171-184.
162. Lukežić, I. (1998.), *Govori Klane i Studene*, Libellus, Crikvenica.
163. Lukežić, I. (1999.a), *Razvoj i uspostava hrvatskoga jezika u starijim razdobljima*, Fluminensia, br. 1-2, Rijeka, str. 101-142.
164. Lukežić, I. (1999.b), *Razvoj prezenta i imperativa u čakavskome narječju*, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, knj. 25, Zagreb, str. 195-222.
165. Lukežić, I. (2000.), *O govorima na otoku Rabu*, Millennium zbornik Katedre Čakavskoga sabora – Rab, Katedra Čakavskoga sabora – Rab, Rab, str. 17-30.
166. Małecki, M. (1929.), *Čakawizm z uwzględnieniem zjawisk podobnych*, Prace Komisji językowej, 14, Polska akademja umiejętności, Kraków.
167. Małecki, M. (1929.-1930.), *Gwary Ciciów a ich pochodzenie*, Lud Słowiański, br. 1, A3-A48.
168. Małecki, M. (1930.a), *Przegląd słowiańskich gwar Istrii*, Prace Komisji językowej, 17, Polska akademja umiejętności, Kraków.
169. Małecki, M. (1930.b), *Prasłowiańskie ę w ikawsko-ekawskich dialektach Istrii środkowej*, Archivum neophilologicum, 1/1, Kraków, str. 13-28.
170. Małecki, M. (1935.), *Slavenski govori u Istri*, Jadranski koledar, zagreb, str. 23-26.
171. Małecki, M. (1963.), *O podjeli krčkih govora*, Filologija, knj. 4, Zagreb, str. 223-235.
172. Matika, O. (1994.), *Jezične značajke govora Ceransćine u srednjoj Istri*, diplomatska radnja.
173. Mažuranić, A. (1843.), *Zakon Vinodolski od ljeta 1280*, Kolo, br. 3, Zagreb, str. 50-97.
174. Menac-Mihalić, M. (1989.), *Glagolski oblici u čakavskom narječju i u hrvatskom književnom jeziku*, Filologija, knj. 17, Zagreb, str. 81-109.
175. Menac-Mihalić, M. (1992.-1993.), *Odnos prezentske i infinitivne osnove u čakavskome*, Filologija, knj. 20-21, Zagreb, str. 299-311.
176. Menac-Mihalić, M. (1993.), *Naglasak imperativa u čakavskom narječju*, Fluminensia, br. 1-2, Rijeka, str. 125-137.
177. Menac-Mihalić, M. (1995.), *Naglasak glagolskog pridjeva radnog u čakavskom narječju*, Filologija, knj. 24-25, Zagreb, str. 247-251.

178. Menac-Mihalić, M. (1996.), *Naglasni odnosi infinitiva i prezenta u čakavskom narječju*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, knj. 30-31, Zagreb, str. 9-41.
179. Meyer, K. (1996.), *Čakavština otoka Krka*, prevela, bilješkama popratila i studiju napisala dr. Marija Turk, Izdavački centar Rijeka, Rijeka.
180. Mijandrušić, K. (2003.), *Mjesni govor Mandalenčića*, diplomatska radnja.
181. Milčetić, I. (1895.), *Čakavština Kvarnerskih otoka*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 121, Zagreb, str. 92-131.
182. Milevoj, M. (1992.), *Gonan po naše, Rječnik labinskoga govora*, Pula.
183. Moguš, M. (1964.), *Iz sjeverno-čakavske problematike. Akcenatski sistem senjskog govora*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, knj. 6, Zagreb, str. 25-35.
184. Moguš, M. (1966.), *Današnji senjski govor*, Senjski zbornik, knj. 2, Senj, str. 5-152.
185. Moguš, M. (1967.), *Za novu akcenatsku klasifikaciju*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, sv. 10, Novi Sad, str. 125-132.
186. Moguš, M. (1971.a), *Fonološki razvoj hrvatskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb.
187. Moguš, M. (1971.b), *O jedinstvu čakavske akcentuacije*, Radovi zavoda za slavensku filologiju, sv. 12, Zagreb, str. 7-12.
188. Moguš, M. (1973.), *Fonološki kriteriji za određivanje čakavskog narječja*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, br. 13, Zagreb, str. 23-36.
189. Moguš, M. (1977.), *Čakavsko narječje, Fonologija*, Školska knjiga, Zagreb.
190. Moguš, M. (1982.a), *Čakavština Opatijskoga krasa*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, knj. 17, Zagreb, str. 1-14.
191. Moguš, M. (1982.b), *Akcent glagola u ličkih čakavaca*, Makedonski jezik, god. 32-33, Skopje, str. 527-531.
192. Moguš, M. (1993.), *Dijalektološki povratak Brseču*, Filologija, knj. 20-21, Zagreb, str. 313-321.
193. Moguš, M. (1994.), *Dijalektološki zapis o Jardasovoj Kastavštini*, u: Ivo Jardas, *Kastavština*, Zbornik Ivan Matetić Ronjgov, knj. 3, Rijeka, str. XIX-XXVIII.
194. Moguš, M. (1995.), *O čakavštini 'na Volosken'*, Filologija, knj. 24-25, Zagreb, str. 259-265.
195. Moguš, M. (2000.), *Bilješke o novljanskom govoru*, Novljanski zbornik, knj. IV, Novi Vinodolski, str. 18-28.
196. Moguš, M. (2002.), *Senjski rječnik*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Matica hrvatska Senj, Zagreb – Senj.
197. Moskovljević, M. (1950.), *Govor ostrva Korčule*, Srpski dijalektološki zbornik, knj. 11, Beograd, str. 153-223.
198. Naylor, K. E. (1974.), *Notes on Čakavian Prosody*, Topics in Slavic Phonology, Slavica publishers, inc., Cambridge, Mass., str. 152-166.
199. Peršić, N. (2002.), *Govor Kršana*, Graftrade, Rijeka.
200. Peruško, T. (1965.), *Razgovori o jeziku u Istri*, Školska knjiga, Pula (?).
201. Pliško, L. (2000.), *Govor Barbanštine*, Filozofski fakultet u Puli, Pula.
202. Popović, I. (1952.), *Istarski ikavski govori*, Glasnik Srpske akademije nauka i umjetnosti, knj. 4/2, Beograd, str. 321-322.
203. Ribarić, J. (1940.), *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri*, Srpski dijalektološki zbornik, knj. 9, Beograd, str. 1-207.
204. Ribarić, J. (1953.), *Izveštaj o proučavanju 'perojskoga govora' na poluotoku Istri*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 57, Zagreb, str. 249-255.
205. Ribarić, J. (2002.), *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri s opisom vodičkoga govora*, Josip Turčinović, Pazin.
206. Rudan, I. (1969.), *Pregled dijalekata hrvatskosrpskog jezika u Istri s posebnim osvrtom na govor Žminjštine (III)*, Istarski mozaik, br. 7/1, Pula, str. 67-72.
207. Sekereš, S. (1966.), *Govor našičkog kraja*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 2, Zagreb, str. 209-301.
208. Sekereš, S. (1977.), *Govor Hrvata u južnoj Baranji*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 4, Zagreb, str. 323-484.
209. Silić, J. (1991.), *Ustrojstvo glagolske osnove*, Suvremena lingvistika, br. 31-32, Zagreb, str. 3-12.
210. Silić, J. (1996.), *Hrvatski jezik kao sustav i kao standard*, Riječki filološki dani, knj. 1, Rijeka, str. 187-194.
211. Silić, J. (1998.), *Morfonologija hrvatskoga glagola - tipovi osnova*, Riječki filološki dani, knj. 2, Rijeka, str. 241-274.
212. Sintich, M. (1959.), *Note sul dialetto di Dragosetti, Nota presentata dal s. c. prof. A. Cronia, nell'ad. ordin. Del 1. marzo*, Venezia, str. 213-233. (na hrvatski jezik preveo Irvin Lukežić, *Napomene o govoru Dragozetića*, Fluminensia, br. 1, Rijeka, 1995., str. 63-81.
213. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1970.), SAZU, Ljubljana.

214. Sokolić-Kozarić, M. J.; Sokolić-Kozarić, M. G. (2003.), *Rječnik čakavskog govora Novog Vinodolskog*, Rijeka-Novi Vinodolski.
215. Stang, C. S. (1965.), *Slavonic accentuation*, Universitetsforlaget, Oslo.
216. Stankiewicz, E. (1993.), *The Accentual Patterns of the Slavic Languages*, Stanford University Press, California.
217. Steinhauer, H. (1973.), *Čakavian studies*, Slavistic printings and reprintings 306., The Hague, Mouton.
218. Strohal, R. (1895.), *Osobine današnjeg riječkog narječja*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 124, Zagreb, str. 103-188.
219. Strohal, R. (1901.), *Jezične osobine u kotaru karlovačkom*, Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 146, Zagreb, str. 78-153.
220. Strohal, R. (1904.), *Neke dijalektične osobine iz trgovišta Vrbovsko*, Nastavni vjesnik, br. 11, Zagreb, str. 548-563.
221. Strohal, R. (1921.), *Jezično stanje u Istri i po istarskim otocima*, Nastavni vjesnik, br. 29, str. 222-225.
222. Šimunović, P. (1970.), *Dijalekatske značajke buzetske regije*, Istarski mozaik, br. 8/5, Pula, str. 35-49.
223. Šimunović, P. (1976.), *Takozvana buzetska kajkavština*, Istra, br. 6/7, Pula, str. 41-44.
224. Šimunović, P. (1981.), *Žminj*, u: Fonološki opisi, ANUBiH, Sarajevo, str. 229-234.
225. Šimunović, P.; Olesch, R. (1983.), *Čakavisches-Deutsches Lexikon*, Slavistische forschungen, knj. 25, sv. 1, 2, 3, Böhlau Köln-Wien.
226. Šimunović, P. (1985.), *Mozaik istarskih govora*, Istra, br. 3-4, Pula, str. 66-73.
227. Škorić, D. (1997.), *Prvi dijalektološki opis mjesnoga govora Gradinja*, diplomatska radnja.
228. Šojat, A. (1973.), *O govoru Cerja kraj Seseveta*, Radovi Zavoda za jezik, knj. 2, Zagreb, str. 45-49.
229. Šojat, A.; Kalinski, I. (1973.), *Zelinski tip govora*, Rasprave Instituta za jezik, knj. 2, Zagreb, str. 21-36.
230. Šojat, A. (1977.), *Interferirancija dijalektalnih govornih sustava u SR Hrvatskoj*, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, knj. 2, Zagreb, str. 51-72.
231. Šojat, A. (1979.), *Položaj karlovačkih govora među hrvatskim dijalektima*, u: *Karlovac 1579-1979*, Zbornik radova, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac.
232. Šojat, A. (1979.), *O zagrebačkom kajkavskom govoru*, Radovi Zavoda za jezik, knj. 4-5, Zagreb, str. 125-134.
233. Šojat, A. (1981.a), *Cres*, Fonološki opisi, ANUBiH, Sarajevo.
234. Šojat, A. (1981.b), *Čakavske osobine u jugozapadnim kajkavskim govorima*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 5, Zagreb, str. 151-168.
235. Šojat, A. (1982.), *Turopoljski govori*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 6, Zagreb, str. 317-496.
236. Šojat, A.; Barac-Grum, V.; Kalinski, I.; Lončarić, M.; Zečević, V. (1998.), *Zagrebački kaj: govor grada i prigradskih naselja*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
237. Tafra, B. (1993.), *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Matica hrvatska, Zagreb.
238. Tafra, B. (1998.), *Veberov i Babukićev gramatički model*, Riječki filološki dani, knj. 2, Rijeka, str. 67-80.
239. Tentor, M. (1909.), *Der čakavisches Dialekt der Stadt Cres (Cherso)*, Archiv für slavische Philologie, knj. 30, str. 146-204.
240. Težak, S. (1959.), *Izvjestaj o istraživanju govora između Korane i Mrežnice*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 63, Zagreb, str. 456-458.
241. Težak, S. (1974.), *Kajkavsko-čakavsko razmeđe*, Kajkavski zbornik, Zlatar, str. 44-47.
242. Težak, S. (1981.a), *Dokle je kaj prodro na čakavsko područje*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 5, Zagreb, str. 169-200.
243. Težak, S. (1981.b) *Ozaljski govor*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 5, Zagreb, str. 203-428.
244. Težak, S. (1982.), *Akcenatski odnosi u luku rijeke Kupe i u podžumberačkom kraju*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 6, Zagreb, str. 293-302.
245. Timberlake, A. (1983.a), *Compensatory Lengthening in Slavic: 1: Conditions and dialect geography*, From Los Angeles to Kiev: Papers on the Occasion of the Ninth International Congress of Slavists (UCLA Slavic Studies, sv. 7), Kiev, Slavica: Columbus, Ohio.
246. Timberlake, A. (1983.b), *Compensatory Lengthening in Slavic, 2: Phonetic Reconstruction*, American Contributions to the Ninth International Congress of Slavists, Kiev, sv. 1, Linguistics, Slavica: Columbus, Ohio.
247. Turk, M. (1992.), *Fonologija hrvatskoga jezika*, Izdavački centar Rijeka - Tiskara Varaždin, Rijeka - Varaždin.

248. Ujčić, R. (1983.), *Lokalni govori na području mjesne zajednice Karojba s obzirom na glavna fonološka obilježja i akcentuaciju*, Zbornik Karojba i okolica, br. 1, str. 245-265.
249. Ujčić, R. (1985.), *O jednoj dijalektološkoj zabludi pri određivanju granica starosjedilačkog pazinsko-žminjskog dijalekta*, Istra, br. 3-4, Pula, str. 73-90.
250. Velčić, N. (2003.), *Besedar Bejske Tramuntane*, Katedra Čakavskog sabora Cres-Lošinj, Tramuntana, Adamić, Mali Lošinj, Beli, Rijeka.
251. Vermeer, W. R. (1975.), *Problems in the synchronic and diachronic phonology of Susak Čakavian*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, knj. 18/2, Novi Sad, str. 139-159.
252. Vermeer, W. R. (1982.), *On the principal sources for the study of čakavian dialects with neocircumflex in adjectives and e-presents*, Studies in South Slavonic dialectology, Leiden, str. 111-173.
253. Vermeer, W. R. (1984.), *On clarifying some points of Slavonic accentology: the quantity of the thematic vowel in the present tense and related issues*, Folia Linguistica Historica, knj. 5/2, str. 331-395.
254. Vermeer, W. R., (1996.), *The twofold origin of Classical Čakavian*, South Slavic and General Linguistics, knj. 23, str. 255-318.
255. Vidović, R. (1978.), *Čakavske studije*, Čakavski sabor, Split.
256. Vidović, R. (1991.), *Prilog poznavanju splitskog suvremenog vernakulara na leksičkoj razini*, Čakavska rič, Split, str. 21-51.
257. Vivoda, N. (1999.), *Govor Pračane*, Buzetski zbornik, knj. 25, Buzet, str. 13-25.
258. Vivoda, N. (2001.), *Semički govor*, Zbornik Općine Lupoglav, Lupoglav, str. 9-26.
259. Vranić, S. (1993.), *Naznake fonologije čakavskih govora otoka Paga*, Fluminensia, br. 1-2, Rijeka, 109-124.
260. Vranić, S. (1995.), *Za dijalekatnu kartu čakavskih ikavsko-ekavskih govora u Istri*, Riječ, sv. 1-2, Rijeka, str. 71-82.
261. Vranić, S. (1997.), *Mjesni govor Škalnice u jezičnom okružju*, Zbornik Društva za povjesnicu Klana, Klana, str. 9-20.
262. Vranić, S. (1998.), *Idiom Breze – dio liburnijskoga podsustava ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja*, Zbornik Društva za povjesnicu Klana, Klana, str. 9-20.
263. Vranić, S. (1999.a), *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, doktorska disertacija, Rijeka.
264. Vranić, S. (1999.b), *Neke morionološke (i morfološke) značajke sjeverozapadnočakavskih rubnih govora*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 11, Zagreb, str. 49-61.
265. Vranić, S. (2002.), *Govori sjeverozapadnoga makrosustava na otoku Pagu (1. fonologija)*, Matica hrvatska Novalja, Rijeka.
266. Vranić, S. (2004.), *Glagolski oblici u govoru Metajne na otoku Pagu*, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, knj. 30, Zagreb, str. 203-241.
267. Vukušić, S. (1982.), *Usporedbe dvaju novoštokavskih naglašavanja - Stiničkog i Daničićeva*, Senjski zbornik, knj. IX, Senj, str. 279-366.
268. Vukušić, S. (1984.), *Nacrt hrvatske naglasne norme na osnovi zapadnog dijalekta*, Istarska naklada, Pula.
269. Zgrablić, M. (1905.-1907.), *Čakavski dijalekat u Sv. Ivanu i Pavlu te Žminju u Istri*, Program C. K. Velike državne gimnazije u Pazinu za školsku godinu 1904.-1905. (1906), III-XXIV; IV. Program ...1906.-1907. (1907), III-XXXIX.
270. Zoričić, I. (1998.), *Naglasak pridjeva u hrvatskome književnom jeziku*, Pedagoški fakultet u Puli, Pula.
271. Zubčić, S. (2001.), *Akcentatski tipovi u grobničkoj skupini govora*, magistarska radnja u rukopisu, Rijeka.
272. Zubčić, S. (2003.), *Akcent glagolskoga pridjeva radnoga u sjeverozapadnim čakavskim govorima*, Čakavska rič, br. 1-2, Split, str. 139-163.
273. Zubčić, S. (2004.), *Akcent pridjeva u nekim govorima sjeverozapadnoga čakavskoga areala*, Riječki filološki dani, knj. 5, Rijeka, str. 619-632.
274. Zubčić, S. (2005.), *Prilog akcentatskoj rekonstrukciji Bašćanske ploče*, Drugi Hercigonjin zbornik, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, str. 449-463.

6. PRILOZI

6.1. Popis Terenskih upitnika za utvrđivanje sjeverozapadnih čakavskih govora i obavjesnika⁷⁸⁵

1. **Bakar:** Davorka Jajac, rođ. 1949.
2. **Bakarac:** Dalibor Tralić, rođ. 1952.
3. **Belej:** Roma Kučić, rođ. 1931.
4. **Beli:** Gverino Jurasić, rođ. 1934.
5. **Beram:** Darinka Koren, rođ. 1954.
6. **Boljun:** Guerino Matejčić, rođ. 1937.
7. **Brestova Draga:** Martin Bruketa, rođ. 1938.
8. **Bribir:** Saša Pravdica, rođ. 1981.; Danijel Grbić, rođ. 1982.
9. **Brseč:** Sonja Rubinić, rođ. 1956.
10. **Crikvenica:** Đurđica Ivančić-Dusper, rođ. 1932.
11. **Ćunski*:** Marija Hrončić-Vukelić, rođ. 1928.
12. **Dobrinj:** Nikola Barbalić, rođ. 1917.
13. **Donja Vežica:** Mario Perić, rođ. 1932.
14. **Draga (Orlići):** Marija Žeželić, rođ. 1931.; Tomo Dubrović, rođ. 1978.
15. **Draga (Tijani):** Ante Čače, rođ. 1934.
16. **Dragozetići:** Nikoleta Grus, rođ. 1922.
17. **Dramalj:** Anđelko Manestar, rođ. 1931.
18. **Drenova:** Ivan Matković, rođ. 1914.
19. **Drivenik:** Marija Barunica, rođ. 1933.
20. **Erkovčići:** Serdo Činko, rođ. 1956.
21. **Gologorički Dol (ekavski dio):** Elda Širol, rođ. 1940.; Kristian Širol, rođ. 1965.
22. **Gologorički Dol (ikavsko-ekavski dio)*:** Dušica Stojšić, rođ. 1957.; Sandra Stojšić, rođ. 1976.
23. **Gornji Rabac:** Josip Škopac, rođ. 1929.; Milia Škopac, rođ. 1931.; Marina Kljaić, rođ. 1966.
24. **Gornji Zamet:** Aldo Udović, rođ. 1940.
25. **Grižane:** Marija Barbarić, rođ. 1933.; Zlatica Balas, rođ. 1938.
26. **Grobnik:** Vjekoslava Pilčić, rođ. 1914.; Vinka Bogović, rođ. 1949.
27. **Hreljin:** Radmila Vidas, rođ. 1965.
28. **Hrusteti:** Tomislav Zohil, rođ. 1977.
29. **Jadranovo:** Mirjana Vičević, rođ. 1946.
30. **Jasenovik:** Edidio Škavre, rođ. 1949.

⁷⁸⁵ Znakom su * obilježeni oni mjesni govori koji nisu sjeverozapadni čakavski pa u njima nisu primijenjeni *Terenski upitnik za utvrđivanje akcenatskih tipova imenica i Terenski upitnik za utvrđivanje akcenatskih tipova glagola.*

31. **Jurandvor:** Đurđa Pilepić, rođ. 1925.; Anton Juranić, rođ. 1931.; Anka Juranić, rođ. 1932.
32. **Jurići:** Ruža Jurić, rođ. 1940.
33. **Kalac:** Anton Rubinić, rođ. 1934.
34. **Kaldir:** Marija Božić, rođ. 1931.; Vlado Božić, rođ. 1955.
35. **Kastav:** Rajka Škorić, rođ. 1956.
36. **Katun Trviški*:** Tihana Radanović, rođ. 1984.
37. **Klana:** Ivana Medvedić, rođ. 1946.
38. **Kostrena:** Josipa Kalebić, rođ. 1937.
39. **Kožljak:** Lidija Škavre, rođ. 1952.
40. **Kraj:** Lina Mohorić, rođ. 1932.; Valentin Šanto, rođ. 1937.
41. **Krajcar Breg*:** Rafaela Paškola, rođ. 1938.
42. **Krasica:** Barbara Tomac, rođ. 1972.
43. **Krbavčići:** Elena Grah, rođ. 1974.
44. **Kringa*:** Đina Levak, rođ. 1954.
45. **Križišće:** Antonija Rempešić, rođ. 1949.
46. **Kukuljanovo:** Nikica Vlastelić, rođ. 1953.
47. **Labin:** Milka Donadić, rođ. 1947.; Oliver Donadić, rođ. 1972.
48. **Liganj:** Dino Martinčić, rođ. 1943.
49. **Lipa:** Vinko Kalčić, rođ. 1938.
50. **Lovran:** Zoran Blečić, rođ. 1942.
51. **Mali Golji:** Silvano Miletić, rođ. 1938.
52. **Marčelji:** Ernest Jardas, rođ. 1910.
53. **Matulji:** Milan Turak, rođ. 1942.; Dorijan Turak, rođ. 1972.
54. **Merag:** Anton Sučić, rođ. 1928.
55. **Mošćenice:** Nerina Brnečić, rođ. 1949.
56. **Nedeščina:** Jakomina Kiršić, rođ. 1928.
57. **Nerezine:** Anton Sokolić, rođ. 1922.
58. **Novaki Motovunski*:** Albert Koraca, rođ. 1966.; Petra Koraca, rođ. 1994.
59. **Novi Vinodolski:** David Kabalin, rođ. 1918.
60. **Omišalj:** Ivan Turčić, rođ. 1945.; Marija Turčić, rođ. 1952.; Ivana Blažević, rođ. 1969.
61. **Opatija:** Marija Trinajstić, rođ. 1944.
62. **Pazin:** Silvana Jurić, rođ. 1959.
63. **Piće*:** Ana Ivaninić, rođ. 1939.; Ivan Ivaninić, rođ. 1964.; Kristina Ivaninić, rođ. 1995.
64. **Plomin:** Dizela Bučić, rođ. 1931.
65. **Ponikve:** Danica Pilčić, rođ. 1956.
66. **Pračana:** Dorica Sirotić-Rončević, rođ. 1953.
67. **Praputnjak:** Desanka Šoštarić, rođ. 1943.
68. **Punat*:** Marija Baljak, rođ. 1944.
69. **Punta Križa:** Josip Toić, rođ. 1927.

70. **Ravni***: Lucian Verbanac, rođ. 1957.
 71. **Ročko Polje**: Nives Glavić, rođ. 1978.; Valdi Glavić, rođ. 1977.
 72. **Rukavac**: Rajka Jurdana-Šepić, rođ. 1965.
 73. **Selce**: Hermina Lončarić, rođ. 1937.; Mario Mavrić, rođ. 1942.
 74. **Semić**: Marija Ribarić, rođ. 1962.
 75. **Skitača***: Vjekoslav Fonović, rođ. 1960.
 76. **Sveti Jakov**: Katarina Zorović, rođ. 1913.
 77. **Sveti Kuzam**: Josipa Vlastelić, rođ. 1918.
 78. **Sveti Petar u Šumi***: Katarina Brešćić, rođ. 1976.
 79. **Škopljak**: Franjo Širol, rođ. 1942.
 80. **Škrljevo**: Mirjana Galli, rođ. 1945.
 81. **Škurinje**: Adam Škrobonja, rođ. 1931.
 82. **Tinjan**: Marijo Botegaro, rođ. 1935., Ada Botegaro, rođ. 1934.
 83. **Tribalj**: Jelica Kiš, rođ. 1923.
 84. **Trsat**: Slavko Spadoni, rođ. 1928.
 85. **Trviž**: Boris Levak, rođ. 1953.
 86. **Tuliševica**: Ema Mikuličić, rođ. 1926.; Ranka Janjetić, rođ. 1958.
 87. **Ustrine**: Marija Stanić, rođ. 1905., Leticija Toić, rođ. 1928.
 88. **Valun**: Josip Surdić, rođ. 1937.; Ivan Benvin, rođ. 1941.; Bernard Balon, rođ. 1946.
 89. **Veprinac**: Josip Stanić, rođ. 1940.
 90. **Veli Lošinj***: Margarita Toić, rođ. 1951.
 91. **Viškovo**: Duša Šlosar, rođ. 1920.
 92. **Vozilići**: Eleonora Bučić, rođ. 1940.; Đina Vozila, rođ. 1942.; Valter Bučić, rođ. 1961., Aldo Bučić, rođ. 1972., Vilma Bučić, rođ. 1976.
 93. **Vrbnik**: Marija Božić, rođ. 1951.
 94. **Zabrežani (Kaštergani)***: Marko Križanac, rođ. 1931.
 95. **Zamask**: Bruno Matijašić, rođ. 1960.
 96. **Zlobin**: Radovan Tadej, rođ. 1956.
 97. **Zvoneća**: Bogdan Kinkela, rođ. 1925.; Marija Kinkela, rođ. 1926.; Vesna Sanković, rođ. 1955.; Jelena Sanković, rođ. 1980.; Dušana Sanković, rođ. 1982.
 98. **Žagrići***: Franjo Pucić, rođ. 1931.; Marija Pucić, rođ. 1940.; Boris Pucić, rođ. 1963.

6.2. Upitnik za utvrđivanje sjevernočakavske metatonije

Glagoli

Istražiti akcenatske tipove glagola 2.1.1.; 2.1.1.1. i 4.5.1. iz Upitnika za utvrđivanje akcenatskih tipova glagola!

Pridjevi

2.1. *ă* naglasak u NOL, a metatonijski *â* naglasak u OL pridjeva:
 bogăt, bogăta, bogăto (bogătî)

bogăt, bogăta, bogăto (bogătî); bodljăt, bodljăta, bodljăto (bodljătî); bradăt, bradăta, bradăto (bradătî); dŭg, dŭga, dŭgo (dŭgî); cicăt, cicăta, cicăto (cicătî); čitovăt, čitovăta, čitovăto (čitovătî); črivăt, črivăta, črivăto (črivătî); glavăt, glavăta, glavăto (glavătî); mesnăt, mesnăta, mesnăto (mesnătî); plecăt, plecăta, plecăto (plecătî); redovît, redovîta, redovîto (redovîti); rităt, rităta, rităto (ritătî); rogăt, rogăta, rogăto (rogătî); škrbăt, škrbăta, škrbăto (škrbătî); trbuhăt, trbuhăta, trbuhăto (trbuhătî); trnovît, trnovîta, trnovîto (trnovîti); uhăt, uhăta, uhăto (uhătî); vlasăt, vlasăta, vlasăto (vlasătî); zubăt, zubăta, zubăto (zubătî)

2.1.1. kao 2.1. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima NOL i OL pridjeva:

tānkovît, tānkovîta, tānkovîto (tānkovîti)

2.1.2. kao 2.1. ali sa zanaglasnom duljinom u Njd. m. r.:

siromăšan, siromăšana, siromăšno (siromăšnî)

dŭpāl, dŭpla, dŭplo (dŭplî); bezobrăzăn, bezobrăzna, bezobrăzno (bezobrăznî); čovîčăn, čovîšana, čovîšno (čovîšnî); korîsăn, korîšana, korîšno (korîšnî); pobôžăn, pobôžna, pobôžno (pobôžnî); porêdăn, porêdna, porêdno (porêdnî); pösebăn, pösebna, pösebno (pösebnî); potriĭbăn, potriĭbna, potriĭbno (potriĭbnî); skĭbăn, skĭbna, skĭbno (skĭbnî); spodôbăn, spodôbna, spodôbno (spodôbnî); zimogrözăn, zimogrözna, zimogrözno (zimogrözni); želëzăn, želëzna, želëzno (želëznî)

2.1.3. kao 2.1. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima NOL i OL pridjeva i zanaglasnom duljinom u Njd. m. r. NOL pridjeva:

prĭlôžăn, prĭlôžna, prĭlôžno (prĭlôžnî)

2.1.4. kao 2.1. ali s ā naglaskom u Njd NOL m. r.:
debēl, debēla, debēlo (debēlī)

---

boležjiv, boležjiva, boležjivo (boležjivī); črviv, črviva, črvivo (črvivī); dešpetjiv, dešpetjiva, dešpetjivo (dešpetjivī); grabežjiv, grabežjiva, grabežjivo (grabežjivī); halapjiv, halapjiva, halapjivo (halapjivī); hvajiv, hvajiva, hvajivo (hvajivī); jadjiv, jadjiva, jadjivo (jadjivī); krmežjiv, krmežjiva, krmežjivo (krmežjivī); lažjiv, lažjiva, lažjivo (lažjivī); mīl, mīla, mīlo (mīlī); milostiv, milostiva, milostivo (milostivī); papēn, paprēna, paprēno (paprēnī); pijān, pijāna, pijāno (pijānī); rijāv, rijāva, rijāvo (rijāvī); smrdjiv, smrdjiva, smrdjivo (smrdjivī); sramežjiv, sramežjiva, sramežjivo (sramežjivī); strašjiv, strašjiva, strašjivo (strašjivī); šegāv, šegāva, šegāvo (šegāvī); trdoglāv, trdoglāva, trdoglāvo (trdoglāvī); vrēl, vrēla, vrēlo (vrēlī);

2.1.4.1. kao 2.1.4. ali s jednom ili dvije prednaglasne duljine:
šēnciv, šēnciva, šēncivo (šēncivī)

čāmžjiv, čāmžjiva, čāmžjivo (čāmžjivī); frāncuzjiv, frāncuzjiva, frāncuzjivo (frāncuzjivī); kōncēn, kōncēna, kōncēno (kōncēnī); māntrēn, māntrēna, māntrēno (māntrēnī); štēntjiv, štēntjiva, štēntjivo (štēntjivī); ūrciv, ūrciva, ūrcivo (ūrcivī); zābjiv, zābjiva, zābjivo (zābjivī)

4.1. ā naglasak na samoglasniku osnove u Njd. m. r. NOL te u OL pridjeva, a ā naglasak na samoglasniku nastavka u Njd. ž. i sr. r. NOL pridjeva
črjēn, črjenā, črjenō (črjēnī)

črn, črnā, črnō (črnī); lojēn, lojenā, lojenō (lojēnī); mrtāv, mrtvā, mrtvō (mrtāvī); pečēn, pečēnā, pečēnō (pečēnī); poštēn, poštenā, poštenō (poštēnī); raskubēn, raskubenā, raskubenō (raskubēnī); raspoložēn, raspoloženā, raspoloženō; slebrēn, slebrenā, slebrenō (slebrēnī); staklēn, staklenā, staklenō (staklēnī); studēn, studenā, studenō (studēnī); testēn, testenā, testenō (testēnī); vunēn, vunenā, vunenō (vunēnī); zelēn, zelenā, zelenō (zelēnī)

4.3. ā naglasak na samoglasniku osnove NOL pridjeva u Njd. m. r.; ā naglasak na samoglasniku nastavka NOL pridjeva u Njd. ž. i sr. r., te metatonijski ā naglasak na posljednjem samoglasniku osnove u OL pridjeva:
dubōk, dubokā, dubokō (dubōkī)

širōk, širokā, širokō (širōkī); visōk, visokā, visokō (visōkī); žestōk, žestokā, žestokō (žestōkī)

4.3.2. kao 4.3. ali sa zanaglasnom duljinom u Njd. m. r. NOL pridjeva:
dōbār, dobrā, dobrō (dōbrī)

6.3. Upitnik za utvrđivanje akcenatskih tipova imenica

I. ISTI NAGLASAK NA OSNOVI ISTE RIJEČI

Imenice muškoga roda

1.1. ā naglasak na istome mjestu u osnovi u svim oblicima:

- Njd. On je moj brat. _____
Gjd. To je sin moga _____
Djd. Daj to momu _____
Ajd. Vidio sam _____
Vjd. Hej, _____
Ljd. Pričao mi je o svojemu _____
Ijd. Šetao sam s tvojim _____
Kako se kaže za one koji su siromašni?
Nmn. Oni su (siromasi) _____
Gmn. Vidio sam puno/deset/nekoliko/mnogo _____
Dmn. Daj to onim _____
Amn. Vidio sam one _____
Vmn. Ej, _____
Lmn. Samo je kost i koža na onom _____
Imn. Radio sam sa onim _____
Provjeriti Gmn.!

- *bālavac; būkvić; grābrić; pūpak*
- *Božić; medvīd; obēd; obrāz; obrōk; oriĥ; siromāh; trbūh; ubrōk;*
- *bīč, bīk, dēd; gād, gōst, grāh; hljīb, kmēt, krūh; kūš, māk, mīš, mladīć;*
mrāz; plāč, prāg; rēšt, rāt, slēz, svāt, svēt, tīć; vnūk

1.1.1 kao 1.1. ali sa zanaglasnom duljinom zbog zatvorenosti sloga sonantom u svim oblicima osim N(A)jd.:

- Kako se naziva ovčji ili kozji izmet?
Njd. (brābonjak) _____
Nmn. To su _____
Gmn. Dobar je gnoj od _____
Što je maćehi suprugov sin?
Njd. (pāstorak) _____
Nmn. A ako ih je više _____
Gmn. Imala je pet _____

- bŗbojac; māgarac; mālinac; mūzovac / mūžovac; pāstorak; piščēnac;*
tākmenac; zlōčinac

1.1.2. kao 1.1. ali sa zanaglasnom duljinom na zadnjem samoglasniku osnove samo u N(A)jd.:

Ksn osoba koja vam je bliska, s kojom se rado družite?

- Njd. On mi je veliki (prijatelj) _____
Nmn. Oni su moji veliki _____
Gmn. Imao sam mnogo dobrih _____
bicikāl; bisēr; blāgoslōv; cūkār; gōvōr; jēlēn; jēsēn; kōrēn; mālin; mētār;
ōtrōv; pēlin; plīvēl; pōpēl; pīstēn; učītēj; vētār

1.1.3. kao 1.1. ali s jednom ili dvije zanaglasne duljine na samoglasniku / samoglasnicima osnove u svim oblicima:

Ksn osoba koja lovi ribu?

- Njd. To je (ričar) _____
Nmn. Ujutro su došli _____
Gmn. U selu je bilo dosta _____
bāčvār; Bādñjāk; bōcār; gōlūb; grōbār, kāmīk; kākūz; kōlūt; kōmād;
kūhār; mālinār; mātičār; mūčenīk; ōbicāj; ōblāk; pāvūk; pōštār; ričār; tišjār

1.1.4. kao 1.1. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

Ksn malo tele / mali kolac?

- Njd. Malo tele je (telčić / kolčić) _____
Nmn. Vidi kako su lijepi ovi _____
Gmn. U selu je bilo dosta _____
dōlčić; kōlčić; lāmbēk / lāmbīk; mālik; pīcōk; prōrōk; sprōgōd; tārvēs;
tēlčić; trīnōg

1.1.5. kao 1.1. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima i zanaglasnom duljinom samo u N(A)jd.:

- Ajd. Deset milimetara čini jedan (centimetar) _____
Gmn. Bilo je dugo dvanaest _____

1.1.6. kao 1.1. ali sa prednaglasnom i zanaglasnom duljinom u svim oblicima:

Ksn ono čime se štiti prst pri šivanju?

- Njd. (nāpřšnjāk) _____
Ijd. Uvijek šivam s _____

1.2. ā naglasak na istome mjestu u osnovi u svim oblicima:

A) Što je meni moje muško dijete?

Njd. _____ (sîn) _____

Gjd. To je lopta mojega _____

Ljd. Rado pričam o svojemu _____

Nmn. To su moji _____

B) Pokazati sliku

Njd. _____ (vûk) _____

Gjd. Ljudi se boje _____

Ljd. Prestrašio sam te pričom o _____

Nmn. Ovce su rastrgali _____

Gmn. u ovom kraju nema _____

Jednosložne imenice obavezno provjeriti na Ljd.!

buġn; cvĕt; duhtŏr; kapetĀn / kapitĀn; kolarġn; kŭm; motŏr; mrĀk; mrĀv; mŭŹ;
neverġn; nŏniċ; nŏno; ruŹmarġn; sġn; smrĀd; sŏk; srĀb; srĀm; strĀh; svġt;
ŹugamĀn; vrĀg; vŭk; zĕc

1.2.1. kao 1.2. ali sa zanaglasnom duljinom na zadnjem samoglasniku osnove samo u N(A)jd.:

Ksn franjevaċki redovnik?

Njd. _____ (frĀtĀr) _____

Gjd. Voljeli smo naŹeg _____

*bŭbĀnj; frĀtĀr; jĀgĀr / jĀgĕr; kvĀdĀr; lŏgŏr; lŭmĕr; mĕŹnjĀr / mĕŹnĀr;
mirĀkŭl; pŭtĀr; sŭŹĀnj; ŹototĀjĕr; ŹŭŹĀnj; Źŭvĕr; tġgĀr*

1.2.2. kao 1.2. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

Pokazati

Njd. To je _____ (bŏmbŏn) _____

Gmn. Pojela sam previŹe _____

*bĀlkŏn; gŏnċġn; govŏrċġn; kŏntrolŏr; kŭmpanjŏn; kŭmpĀr; kŭnġn;
lavĀndġn; lemŭncġn; muŹkĀrdġn; pĀntigĀn; pŭntġn; rojĕndĀn / rod'ĕndĀn; sŏldĀt*

1.2.3. kao 1.2. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima i zanaglasnom duljinom samo u N(A)jd.:

avĕntŏrġj, Źĕrvġċġj

1.3. Ā naglasak na istome mjestu u osnovi u svim oblicima:

Ksn malo janje?

Njd. To je _____ (jĀnċġċ)

Gjd. Vidio sam lijepoga _____

Gmn. Te smo godine imali mnogo _____

KrŹtenje, krizma, vjenċanje i sl. su sveti

Nmn. _____ (sakramĕnti) _____

N/Ajd. Kada se krizmamo primamo sveti _____

*Ānjeliċ; ċġndriċ; ċġrkus; jĀnċġċ; jĀrċġċ; lĀndravac; pelġnkovac; pĕntavac;
pŏpis; pŏpust; pŏrez; prĕzid; takujġn*

*bĀjs; barufĀnt; ċĀjt; cekġn (Gmn. cekġnġ K); ċimĕnt; fabrikĀnt; fĀnt; finĀnc;
kŏlp; kŏrŹ; krĀmp; lavurĀnt; ministrĀnt; patĕnt; reŹtĀnt; Źċikadĕnt; Źkġnk; ŹpĀjs;
ŹtĀnd; teŹtamĕnt; tirĀnti (moguċ je Ā u Njd., a Ā u ostalim oblicima. Tada ulazi u
2.3.)*

1.3.1. kao 1.3. ali sa zanaglasnom duljinom u svim oblicima osim N(A)jd.:

Ksn usna harmonika?

Njd. To je _____ (ŏrganac) _____

Nmn. (ako ih je viŹe) _____

Gmn. Prodao mi je posljednih pet _____

sĀstanak

1.3.2. kao 1.3. ali sa zanaglasnom duljinom na zadnjem samoglasniku osnove samo u N(A)jd.:

Ksk andeo?

Njd. _____ (Ānjĕl) _____

Nmn. (ako ih je viŹe?) _____

Gmn. Izradio je mnogo drvenih _____

*Ksn cvat od mnogo cvjetġća ljubiċaste ili bijele boje, intenzivna mirisa koji cvate
u svibnju?*

Njd. _____ (jŏrgovĀn) _____

Gjd. Zasitila sam se mirisa _____

Gmn. U vrtu smo imali najmanje deset _____

*Ālkoĥŏl; Ānjĕl; bŏjġġr; ċĀgĀj; fŭrmĀn; jŏrgovĀn; lijĀndĕr; mĀjmŭn; mĀjstŏr;
mġrlġn; nĀlijŏn; ŏtrŏv; pŏzdrĀv; pribŏr; sŭmpŏr; tĕrmĕn; tŏrkŭl.*

1.3.3. kao 1.3. ali sa zanaglasnom duljinom u svim oblicima:

Ksn ċovjek koji ċisti dimnjake?

Njd. _____ (dġmjaċĀr) _____

Gjd. Vidio sam _____

Gmn. Sanjala sam povorku _____

Ksn muŹkarac koji radi u bolnici pomaŹuċi lijeċnicima i bolesnicima?

Njd. _____ (bŏlniċĀr) _____

Nmn. Po njega su došli liječnici i _____
 Gmn. U našoj ambulanti radi sedam _____
*bēlnjāk; bogohūlnīk; blagājnīk; bōlničār; dīmjačār; dīmjāk; nāpršnjāk;
 nāručāj; rādīnīk; rāsadnīk; stōlnjāk; tājnīk; žāndār; žēnskār; žūtnjāk.*

1.3.4. kao 1.3. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

Imate li u svome govoru riječi bārbajōl, gārdēlac ili prīsūnac?

Ksn mali bārbajōl, gārdelac ili prīsunac?

Njd. _____ (bārbajōlčīc, gārdēlčīc; prīsūnčīc)

Nmn. (ako ih je više?) _____

Njd. Ksk temelj kuće ili _____ (fūndamēnt)

Ljd. Kuća se gradi na _____

Njd. Kako se kaže zabava ili _____ (devērtimēnt / divērtimēnt)

Gjd. Mislim da ti je dosta toga _____

bārbajōlac, cīrkusānt

Imenice ženskoga roda

1.1. ā naglasak na istome mjestu u osnovi u svim oblicima:

Pokazati sliku

Njd. To je _____ (hrūšva)

Nmn. Rodile su _____

Gjd. Pao je sa stare _____

Ajd. Pojeo sam sočnu _____

Ljd. Sjedio sam na staroj _____

Ijd. Uprljao sam se ovom _____

Gmn. Najela sam se zrelih _____

Dmn. Djeca su se veselila zrelim _____

Lmn. Već se osušilo lišće na svim _____

Imn. Radili smo kolač s domaćim _____

Provjeriti Gmn.!

- *bābica; borōvica; dītela; gospōšćina; jābuka; jāgoda; jāslīce; krūnica;
 kūharica; līpica; mālinica; nevēstica; nogāvica; ōtava; prēslīca; učītejica; vērica;
 vnūčica; volōvina; žūkva*

- *bāčva; blītva; jāslē; prāskva; žūkva*

1.1.1. kao 1.1 ali sa zanaglasnom duljinom samo u N(A)jd. (Moguć je ā na vokalu gramatičkoga morfema u Dmn., te ā na vokalu nastavka u LImn.)

obrazac B

Ksn osoba koja vas je rodila? (Provjeriti sve ostvaraje!)

Njd. _____ (mātēr / māt)

Gjd. Volim smijeh svoje _____

Ajd. Volim svoju _____ (māteru?)

Gmn. Gledali smo suzne oči naših _____

To smo naučili od naših _____

Dmn. Dali smo cvijeće našim _____

Lmn. Sve je lijepo izgledalo na našim _____

Imn. Radili smo s našim _____

pōstēj

1.1.2. kao 1.1. ali sa zanaglasnom duljinom u svim oblicima (ako je zadnji samoglasnik osnove Gmn. nepostojano a, on je dug, a na mjestu stalne zanaglasne duljine ostvaruje se kračina: pāstōrka, Gmn. pāstorāk):

Ksn žena koja živi u gradu?

Njd. _____ (grād'ānka / grājānka)

Nmn. (ako ih je više?) _____

Gmn. Vidio sam dosta tih _____

bīžmājka; grād'ānka; pāstōrka; pāvēnka; pūčēnka; vētērnica; znāmēnka

1.1.3. kao 1.1. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

Ksn misa što se služi o ponoći s Badnjaka na Božić?

Njd. _____ (pōlnōćnica / pōlnōćka)

Djd. Veselili smo se _____

bānōvina; gūsēnica; jāncēvina; jārčēvina; pāncētica; pōlnōćnica;

sārdēlica; sōlnīčica; zībēlica

1.2. ā naglasak na istome mjestu u osnovi u svim oblicima i zanaglasna duljina na zadnjem samoglasniku dvosložnih ili višesložnih osnova u Gmn.:

Ksn prostor u kojemu se što kupuje

Njd. _____ (butīga)

Gmn. U posljednje je vrijeme otvoreno mnogo novih _____

bābica; bagāža; bāla; brīga; būšīlica; butīga; fījōlica; kacavīda; katrīda

kumēdija; kunjāda; lemōzina; māškare; mēžnjarica; mizērija; nevēra; nōna;

pitūra; pīva; rōda; rōžica; salāta; strāža; šetemāna; šīlica; špīna; špōža; tēta

1.2.1. kao 1.2. ali sa stalnom prednaglasnom duljinom i mogućom zanaglasnom duljinom u Gmn. četverosložnih i od toga višesložnih riječi:

Pokazati sliku

Njd. To je (antēna) _____

Gmn. Na krovovima ima mnogo _____

Pokazati sliku

Njd. Ovaj se instrument zove (/h/ārmōnika) _____

Gmn. U našem orkestru ima čak sedam _____

akōntācija; āngīna; āngūrija; āntēna; ārmadūra; ārmōnika; bāndēra; bēnzīna; cīnkvīna; jōrjīna; kāntrīda; kārtulīna; lāmpadīna; mārteľina; mōntūra; pārtīda; pūntīna; tēmpertūra; tramūntāna; vērdūra; žūrnāda.

1.2.2. kao 1.2. ali sa zanaglasnom duljinom u svim oblicima:

Njd. (Bōdūlka) _____

Nmn. To su _____

Gmn. Mnogo _____
prodaje na tržnici.

1.3. ā naglasak na istome mjestu u osnovi u svim oblicima:

Ksn građevina u kojoj se održavaju svete mise?

Njd. (crīkva / crēkva) _____

Gmn. U našoj biskupiji ima mnogo / 57 _____

Ksk da je vruće (teplo)?

Njd. Vani je velika vrućina (teplina) _____

Gmn. Za velikih _____
teško se diše

Ksk deseti dio čega?

Njd. (desetīna) _____

Gmn. Broj 50 ima pet _____

- *crīkvica; jēlvica; lāmpica; lēsnica; lōvnica; mēndula; narānčica; ōglava; ōgrada; rādnica; rāzlika; sisvētnice; spovedālnica; škropīlnica; tāmbura; tōmbula; vrātnica; zāraza*

- *blizīna; vōjska; četrtīna; desetīna; šūša*

- *rūšnja*

1.3.1. kao 1.3. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

Postoji li u vašemu govoru riječ gārdēlac?

Njd. Veliki gārdēlac se još kaže (gārdēlčina) _____

Gmn. Ulovio je mnogo _____

Ksn institucija u kojoj se pacijenti ambulatno liječe?

Njd. (āmbulānta) _____

Gmn. U našoj županiji ima dosta / 37 _____

āmbulānta; kūnšēva; pārtēnca; zāmīrka

1.3.2. kao 1.3. ali sa zanaglasnom duljinom u svim oblicima:

Ksk za ženu koja pomaže liječnicima i pacijentima radi u bolnici?

Njd. (bōlničārka) _____

Ajd. Nikada nisam vidio tako dobru _____

Gmn. U bolnici radi mnogo _____

Imenice srednjega roda

1.1. ā naglasak na istome mjestu u osnovi u svim oblicima:

Ksn onaj dio dana u kojemu se obično budimo?

Njd. (jūtro) _____

Gmn. Bilo mi je to 5 najtežih _____

u životu (jūtār, jutār)

Što je ovo (pokazati na oko)?

Njd. (ōko) _____

Ljd./mn. Nešto mi je u jednome / u oba _____

Gjd. Vidio sam čovjeka bez jednoga _____

Gmn. Ako čovjek nema oba oka, za nj se kaže da je bez _____

lmn. Vidio sam djevojku s plavim _____

- *āuto; brīsalō; dēlace; gīlo; māgare; ōko (samo jednina); ōlovo; sūnašce; zīcalo; zīno; zūbalo*

- *bēdro; lēbro; māslo; slēbro; svītlo vēslo;*

1.1.1. kao 1.1. ali sa zanaglasnom duljinom na samoglasniku osnove i nastavka u svim oblicima jednine:

Kada su bolesni, ljudi ne mogu raditi pa im liječnik otvara bolovanje?

Njd. (bōlovānjī) _____

Ljd. Dugo je bio na _____

Gmn. Nitko im nije mogao pravdati duga _____

bōlovānjī; čīščēnjī; klānjānjī; šīprāžjī; ūgjevjī

1.1.2. kao 1.1. ali sa zanaglasnom duljinom na samoglasniku nastavka u svim oblicima:

Ksk lišće u vašemu govoru?

Njd. (vījī / vējē) _____

Gjd. U jesen bude mnogo _____
po cesti _____

Kada je netko bogat, za nj kažemo da živi u _____

Ljd. _____ (bogāstvō) _____

_____ (drūštvō; grōzjī; grōbjī; kīpanjī; prāščī; prāščacī; rōžjī; tīrsjī; vījī; vōcī (sve imenice s morfemom /ji/ ili /je/ imaju samo oblike jednine)

1.1.3. kao 1.1. ali s prednaglasnom i zanaglasnom duljinom u svim oblicima:

Ksn prostor kojim vlada kralj?

Njd. _____ (krājēstvō) _____

Gjd. Bio je kralj toga _____

Gmn. Bio je vladar svih tih _____

1.2. ā naglasak na istome mjestu u osnovi u svim oblicima:

Ksn ono u što se nadijevaju kobasice?

Njd. _____ (čřivo) _____

Gmn. Niste valjda došli raditi kobasice bez _____

Što je ovo (pokazati na uho)? _____

Njd. _____ (ūho) _____

Nmn. A ovo su _____

Gjd. Vidio sam čovjeka bez _____

Gmn. Vidio sam čovjeka bez _____

Ljd. Nosio je naušnicu na _____

Lmn. Nosio je naušnice na _____

Imn. Bio je to čovjek s velikim _____

- blāgo; drīvo; jīdo; mēso; mōre; rādijo; sēno; tēlo; tūbo; zlāto

- jādno; tēsto

1.2.1. kao 1.2. ali s prednaglasnom duljinom na samoglasniku osnove i zanaglasnom duljinom na samoglasniku nastavka:

prīmōrjī

1.2.2. ā naglasak na samoglasniku nastavka u svim oblicima:

Ksn zelje u vašemu govoru?

Njd. _____ (zeli) _____

Gjd. Najeli smo se _____ (zelā) _____

Ljd. Mraz je pao na _____

ljd. Rijetko se jelo meso sa _____

G: nožjī; stožjī; štrocjī; znožjī;

K: mladjē, zeli

NV: zeli, kamenī, vocī, pīcē

1.3. ā naglasak na istome mjestu u osnovi u svim oblicima:

Ksn nebesko tijelo koje svijetli i grije?

Njd. _____ (sūnce) _____

Gmn. Na nebu ima mnogo _____

(Pokazati na vrata) _____

Njd. To su _____ (vrāta) _____

Gmn. U kući smo imali šest _____

Lmn. Obično su visjele potkovice na _____

Imn. Namučili smo se s tim _____

_____ (dīmjava; njūrgalo; ōsustvo; plūcaca; (dem. orižace, augm. orižino).

kōršo; zōrce

1.4. ā naglasak na istome mjestu u osnovi u svim oblicima sa stalnom zanaglasnom duljinom na samoglasniku nastavka i zanaglasnom duljinom na zadnjemu samoglasniku dvosložnih ili višesložnih osnova u Gmn.:

Kada je čovjek zdrav, kažemo da ga prati dobro

Njd. _____ (zdrāvjī) _____

Gjd. Oduvijek je bio dobra _____

Ljd. Provedite novu godinu u zdravlju i veselju _____

ljd. Ponose se dobtim _____

_____ (diīnjstvō; gospodārstvō; zadovoljstvō; sljedeće imenice s morfemom /je/

ili /ji/ imaju samo oblike jednine: hodočāščī; kamēnjī; līščī; orižī; poščenjī;

raspoložēnjī; remēnjī; simēnjī; vesējī; zdrāvjī; zelēnjī; znānjī; živjēnjī

1.4.1. kao 1.4. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

blāženstvō, pōtōmstvō, nasūkānjī

2. RAZLIČITI NAGLASCANI NA OSNOVI ISTE RIJEČI

Imenice muškoga roda

2.1. ā naglasak u N(A) jd. na samoglasniku osnove s nepostojanim a; ā naglasak u ostalim kraćim oblicima zbog zatvorenosti sloga sonantom:

Kako se još naziva stari muškarac?

Njd. To je _____ (stārac) _____

Gjd. Vidio sam onoga _____
Gmn. Selo je prepuno nemoćnih _____
Provjeriti Gmn. triju od navedenih imenica!

*bānak; barīlac; fānat; hrtīnac; jānjac; jārjac; kānat; lānac; mūlac; ocvīrak;
pālac; pijānac; pūnat; sōlad; stārjac; šōlad; tānac; umējak*

2.1.1. kao 2.1. ali sa zanaglasnom duljinom u N(A)jd.:

(pokazati sliku čavla)

Njd. To je (čāvāl) _____

Gjd. Došao je bez ijednoga _____

Gmn. Došao je raditi bez _____

2.1.2. kao 2.1. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

obrazac A

Ksn prvi dan u tjednu?

Njd. (pōndījak) _____

Gjd. Napraviti ću ti to do _____

Gmn. Izdržati ću bez tebe tih pet _____

*fūdamēnat; gārdēlac; nārāmak; pōndījak; pōtōmak; prīsūnac; rāmpīnac;
ūbōrak;*

2.2. ā naglasak na dočetnome slogu osnove u N(A)jd. imenica koje završavaju sonantom ili â naglasak na dočetnome slogu osnove u N(A)jd. imenica koje završavaju šumnikom, ā naglasak u ostalim oblicima:

A) Kako se naziva tvrdi mliječni pripravak, primjerice, paški, grobnički i sl.)

Njd. (sīr) _____

Gjd. Odreži mi komad _____

Ljd. Često je govorio o tome _____

Gmn. Jučer sam napravio pet _____

*aprīl; cār; čāj; čobān; dīm; dlān; gospodīn; kaštēl; kostānj; krāj; lāv; livēl;
māj; mēd; mēl; pinēl; plovān; rāj; sōl, slōn; tamjān; tovār*

B) Njd. Ako idete u crkvu, onda vjerujete da postoji

(Bōg) _____

Ljd. Često sam mislio o _____

Provjeriti Ljd. svih imenica!

*Bōg; rōg; lēd, mēd; bōk; hōd; lēd; mōst; mēl; nōs; pōt; rōd; rōg; smōk;
stōg; vōz (moguće je da ulaze u 4.2.)*

2.2.1. kao 2.2 ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

Ksn propisana pravila kojima se uređuju prava i dužnosti građana jedne države?

Njd. (zākōn) _____

Ljd. Sve to piše u _____

Gmn. U saboru donose mnogo _____

bērhān, kvārtīl; māntīl; nābōr; nāpōj; nāpōn; pōvōj; prōgōn; zāčīn

2.3. â na vokalu osnove u Njd., ā na istome mjestu u ostalim oblicima

Ksn ukras od cvijeća ili lišća spleten u obliku kruga?

Njd. Ovo je (vīnac/vēnac) _____

Gjd. Ispao ti je cvijet iz _____

Nmn. Kakvi prekrasni _____

Gmn. Naručili smo šest _____

kukurīnac

2.3.1. kao 2.3. ali sa zanaglasnom duljinom u N(A)jd.:

Kako se zove poznata kosa građevina u Rijeci/Pisi? Kosi

Njd. (tōrānj) _____

Gjd. Sanjao sam da padam s vrha kosoga _____

plādānj

Imenice ženskoga roda

2.1. ā naglasak kao rezultat duljenja u slogu zatvorenu sonantom, osim u Gmn. u kojemu je ā naglasak ostao neproduljen ako iza njega slijedi produljeni nepostojani samoglasnik a:

Ksn napitak dobiven razblaživanjem vina vodom?

Njd. (bevānda) _____

Gmn. Ondje smo popili mnogo/po pet _____

Pokazati sliku naranče

Njd. Ovo je (narānča) _____

Gmn. Kupi kilogram _____

Ovo je brajda / jelva / murva (brājād / brajād)

Gmn. U selu / šumi je ostalo malo _____

Provjeriti Gmn. svih imenica!

*bānka; bārka; brājda; divōjka; hijadārka; jēlva; mūrva; narānča; palēnta;
sōrta; školānka; štērna*

2.2. ā naglasak na zadnjem samoglasniku osnove u Gmn., a ā naglasak na samoglasniku osnove u svim ostalim oblicima:

Kako se zove velika rogata životinja koja daje mlijeko?

Njd. _____ (krāva)

Gmn. Imali smo mnogo _____

Ksn preposljednji dan u tjednu?

Njd. _____ (sobota)

Gmn. Ove godine maškare traju pet _____

bāba; būra; dōta; dovīca; drenjūla; grīža; grūda; gūšća; hīža; jāma; knjīga; kōža; līpa; mūha; mūka; pogāča; prijateljica; priženja; rakīja; rāna; rība; slāma; srīća; sūza; škūja; špigēta; štāla; šūma; težakinja; vrīća; vūna; žlīca

2.2.1. kao 2.2. ali s ā naglaskom na samoglasniku osnove u Njd.:

Ksn plitka posuda za kuhanje?

Njd. _____ (paděl)

Ajd. Kupila sam novu _____

Gmn. Danas imamo čuda _____

2.2.1.1. kao 2.2.1. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

Ksn ono čime se štitimo od kiše?

Njd. _____ (lūmbrēl)

Ajd. Kupio sam novu _____

Gmn. Prošle sam godine izgubio pet _____

2.2.2. kao 2.2. ali sa prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

Ksn misa koja se slavi u zoru u razdoblju prije Božića?

Njd. _____ (zōrnīca)

Gmn. Kroz advent obično se održi dvadesetak _____

bōlnīca; dōlčina; drīmāfka; fāntīna; glāvnjīca; kālcēta; kōmbašica; kōmpirīca; kūpanīja; lēnčina; mārgarēta; pāncēta; popēlnīca; sōldačīja; sōlnīca; sūsēda; škālnīca; škāncīja; škārtāca; tāncurīca; zōrnīca

Imenice srednjega roda

2.1. ā naglasak na zadnjem samoglasniku osnove u Gmn., a ā naglasak u svim ostalim oblicima:

Ksn mjesto gdje žive ljudi, veće od sela, a manje od grada?

Njd. _____ (mēsto)

Ljd. Bio sam u tom _____

Gmn. Na otoku ima osam _____

Amn. Vidio sam lijepa _____

Lmn. Bio sam u lijepim _____

Ksn udubina u kopnu ispunjena vodom stajaćicom?

Njd. _____ (jezero)

Nmn. Ako ih je više, onda su _____

Gmn. U Kanadi ima mnogo _____

Provjeriti imaju li imenice *čūdo* i *nēbo*

beřilo; blāto; curīlo; čūdo; dēlo; držālo; jāto; jūgo; kōla; kolēno; kōlo; kopīto; korīto; lepīlo; lēto; nēbo; nedēlo; oblačīlo; pletīlo; počivālo; pōje; rālo; sālo; sīto; slōvo; stādo; šīlo; šušīlo; želēzo; žīto.

2.1.1. kao 2.1. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

Provjeriti postoje li ove imenice!

bivālo, čejāčē / čejādē; pūntapēt; vīncīno.

2.1.1.1. kao 2.1.1. ali s prednaglasnom duljinom samo u N, A, Vjd.:

Njd. Ja sam te rodila, ti si moje _____ (dītē)

Gjd. To je slika mojega _____

Ljd. Često šećem sa svojim _____

Dmn. Veselili smo se svojoj _____ (?)

dītē (samo jednina)

2.1.2. kao 2.1. ali sa zanaglasnom duljinom na samoglasniku nastavka u svim oblicima osim Gmn.:

Ksn prostor na kojemu je gorjela vatra u starim kućama?

Njd. _____ (ognjīščē)

Gjd. Skini to s _____

Ljd. Kuhalo se na _____

Gmn. U našem je selu prije bilo puno _____

īlō; krōsnā; milosrdī; mirīščē; ognjīščē; orūdī; platīščē; predvrācī; toporiščē / topoliščē; ūjī / ūlī; pērē / pērī

2.1.3. kao 2.1. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima i zanaglasnom duljinom u svim oblicima osim Gmn. s nultim nastavkom:

Ksn godišnje doba koje prethodi ljetu?

Njd. _____ (prōlēćī) _____
 Gjd. Radim još od _____
 Gmn. Začas je proletjelo tih osam školskih _____
kōrbačīščē

2.2. â naglasak na samoglasniku osnove u oblicima jednine i u Gmn., a ã naglasak na istome mjestu u oblicima množine:

Što nese kokoš?

Njd. _____ (jâje) _____
 Nmn. Ako ih je više? _____ (jâja) _____
 Gmn. Za večeru je pojeo šest _____
 Provjeriti imaju li im. *jētra, plūća* i *ūsta* jedninu i kakav je naglasak!
 množinski oblici imenica: *jētra; klišća; plūća; ūsta; vrāta*

2.3. ã u NAVjd, na vokalu osnove, a à u ostalim oblicima

Ksn mlado od konja?

Njd. _____ (ždrībe) _____
 Gjd. Slikala sam se kraj _____
 ljd. Hvalio se svojim _____
 Gmn. Imao je sedam _____
prāse, zvīre

3. ISTI NAGLASAK NA RAZLIČITU MJESTU U OBLICIMA ISTE RIJEČI:

Imenice muškoga roda

3.1. ã naglasak na prvome samoglasniku osnove i zanaglasna duljina na dočetnom samoglasniku osnove u svim oblicima izuzev Ljd. u kojemu se ostvaruje prednaglasna duljina na dočetnom samoglasniku osnove i ã naglasak na samoglasniku nastavka:

Što je ovo (pokazati kamen)?

Njd. _____ (kāmīk) _____
 Gjd. Ovo je komadić toga _____
 Ljd. Dugo je sjedila na kamenu _____
 Gmn. Odvezli smo mnogo _____
(napraviti korak)
 Njd. Ovo je _____ (kōrāk) _____
 Ljd. Poznajem te po _____
 Gmn. Napravio je mnogo _____
kōrāk; lišāj; lõkōt; lõptž

4. RAZLIČITI NAGLASCI ALTERNIRAJU NA OSNOVI I NASTAVKU ISTE RIJEČI
Imenice muškoga roda

4.1. ã naglasak na samoglasniku nastavka s prednaglasnom duljinom u Ljd.; ã naglasak na jedinom samoglasniku osnove u ostalim oblicima jednine i u NDAVI mn. U GLmn. ostvaruju se dubletni oblici: 1. prednaglasna duljina i ã naglasak na samoglasniku nastavka; 2. ã naglasak na samoglasniku osnove i zanaglasna duljina na samoglasniku nastavka:

Rijeka je veliki

Njd. _____ (grād) _____
 Gjd. Došli smo iz _____
 Ljd. Bili smo u _____
 Nmn. Rijeka i Zagreb su veliki _____
 Gmn. U našoj zemlji ima mnogo _____
 Dmn. Veselili smo se _____
 koje ćemo vidjeti.
 Lmn. Teško je živjeti u velikim _____
Prostor zaklonjen od sunca zove se
 Njd. _____ (hlād) _____
 Ljd. Ležali smo u _____
Imaš lijep
 Njd. _____ (glās) _____
 Ljd. On je bio momak na _____
Stao je na uzvisinu ili na
 Njd. _____ (brēg/brīg) _____
 Ljd. Bilo mu je lijepo na _____
 Gmn. Da sam makar vlasnik tih _____
 Provjeriti naglasak u Ljd.!

brīg; črīp; dān; glās; hlād; jāz; jūdi; klās; krāk; krūg; list; lūg; māj; mīh; mīr; mōst; pār; pās; pīr; plān; prāh; rēd; rīz; slūh; snīg; stān; stūp; tlāk; trāg; vāj; vēz; vīd; vlās; vlāsi; vrāg; vrāt; zīd; zrāk; zūb

4.2. ã naglasak na jedinom samoglasniku osnove u GD(A)VIjd. i NDAVI mn.; isti naglasak na samoglasniku nastavka u Ljd.; ã naglasak na jedinom samoglasniku osnove u N(A)jd. U GLmn. ostvaruju se dubletni oblici: 1. ã naglasak na samoglasniku osnove i zanaglasna duljina na samoglasniku nastavka; 2. ã naglasak na samoglasniku nastavka:

Ksn ono u čemu ljudi putuju morem?

Njd. _____ (brōd) _____
 Gjd. Na vrijeme se iskrcao s _____

Ljd.	Dugo je plovio na tome brodu	_____
Nmn.	U luci su vezani mnogi	_____
Gmn.	Danas u luci ima mnogo	_____
Dmn.	Veselimo se velikim u luci	_____
Imn.	Čime ljudi putuju morem Što je ovo (pokazati na nos)?	_____
Njd.	(nôs)	_____
Gjd.	Curi ti krv iz	_____
Ljd.	Imaš bradavicu na bôk; hôd; lêd; môst; mêl; nôs; pôl; rôd; rôg; smôk; stôg; vôz	_____

4.3. â naglasak na jedinom ili zadnjem samoglasniku u osnovi u N(A) jd. te na samoglasniku nastavka u G(A)DVLjd. i NAVmn.; â naglasak na samoglasniku nastavka u ljd. i Dmn. U GLmn. ostvaruju se dubletni oblici: 1. â naglasak na samoglasniku nastavka; 2. â naglasak na zadnjem ili jedinom samoglasniku osnove i zanaglasna duljina na samoglasniku nastavka, u Gmn. imenica s nultim gr. Morfemom moguć je â na dočetnome vokalu osnove ili â na prvome vokalu osnove i zanaglasna duljina:

Kada se bere grožđe, bere se grozd po grozd.

Njd.	(grôzd)	_____
Gjd.	Pala je bobica s toga	_____
Ljd.	Pogledaj koliko je pčela na tome	_____
Nmn.	Kakvi lijepi	_____
Gmn.	Uberi mi pet-šest	_____
Dmn.	Veselili smo se tim	_____
Lmn.	Slabe su peteljke na tim	_____
Imn.	Hvalio sam se po selu s tim golemim Ksn muškarac komu je umrla supruga?	_____
Njd.	(dovãc)	_____
Ajd.	Udala se za	_____
Vjd.		_____
Vmn.		_____
Gmn.	U tome je selu bilo mnogo	_____
Imn.	Nemoj se družiti s tim Kada se popnemo na najvišu točku neke planine kažemo da smo na njezinu	_____
Ljd.	(vrhû)	_____
Njd.	Svaka planina ili brdo ima svoj	_____
Gjd.	Jedva je sišao s	_____
Gmn.	Nisam se mogao nagledati naših	_____

Imn. Hvalili smo se s našim _____
Provjeriti Ljd. i Imn. i inzistirati na svim ostvarajima Gmn.!

bât; cök; četrtäk; čřv; dâž; drøb; glög; grøb; hrbät; klubäk; kosãc; kôš;
kotãc; ocät; otãc; pãs; plëh; pöd; pöp; pöst; røb; sasãc; sopãc; střmac; svedök;
škrtäc; špëh; trñ; vřh; živöt

4.3.1. kao 4.3. ali s prednaglasnom duljinom u slogu zatvorenu sonantom u svim oblicima u kojima je naglasak na samoglasniku nastavka, odnosno u kojima u osnovi nema nepostojanoga samoglasnika. Na samoglasniku osnove inovativnije dublete GLmn. ostvaruje se â naglasak zbog zatvorenosti sloga sonantom:

Šijemo iglom i

ljd. (kōncën) _____

Njd. Za šivanje nam treba igla i _____

Gjd. Ostala sam bez _____

Ksn udolina ili

Njd. (dolãc) _____

Vjd. Lijepi moj _____

Vmn. Lijepi moji _____

Nmn. Naši lijepi _____

su još zeleni _____

Gmn. Naslijedio je svih šest očevih _____

Dmn. A mi smo se nadali tim _____

Lmn. Bilo je dobre trave za ispašu u tim _____

Imn. Ponosili smo se tim dobrim _____

Ksn izduljeni komad drveta kojim se udara po čemu ili se pričvršćuje što?

Njd. (kolãc) _____

Gjd. Nećeš moći oklatiti orahe bez _____

Nmn. Trebaju nam _____

Gmn. Donio si previše _____

Dmn. Šibe nisu debele naspram _____

Lmn. Kakvi su to kukci po tim _____

Imn. Dugo smo hodali s tim _____

borãc; četrtäk; kolãc; konãc; lonãc; podërci (samo množina); solãc;
střmac; šenãc; taulãc; telãc; tobolãc; zvonãc

4.3.2. kao 4.3. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

Ksn dan iza četvrtka?

Njd. (pëtäk) _____

Gjd. Napraviti ću ti to do _____
 Ljd. Obično to radimo po _____
 Nmn. Najdraži dani u tjednu su mi _____
 Gmn. Postili smo svih šest korizmenih _____
 Dmn. Najviše smo se veselili _____
 Lmn. Najradije smo se sastajali po _____
 Imn. Isticali smo se najbolje iskorištenim _____

Ksn svet čovjek?

Njd. _____ (svētāc) _____

Vjd. Molim te, _____
 smiluj se! _____

Ksn oni koji sude?

Nmn. _____ (sūcī) _____

Vmn. Hej, _____
 pravedno sudite! _____

bātāk; brīžāc; jūnāc; klānāc; māčāk; pāpāk; prāsāc; rūbāc; sāmāc; sūdāc; šīpāk; šūjāk; tūlāc; vrūtāk; ždrībāc; žītāk; živāc; žlibāc

4.4. ā naglasak na prvom samoglasniku osnove i zanaglasna duljina na dočetnom samoglasniku osnove u NGDAVIjd. te NDAVIImn.; u Ljd. isti naglasak s prednaglasnom duljinom na samoglasniku nastavka. U GLmn. ostvaruju se dubletni oblici: 1. prednaglasna duljina i ā naglasak na samoglasniku nastavka; 2. ā naglasak na zadnjem ili jedinom samoglasniku osnove i zanaglasna duljina na samoglasniku nastavka:

Ksn razdoblje u godini koje najčešće traje 30 ili 31 dan?

Njd. _____ (mīsēc) _____

Gjd. Bolestan sam već dva _____

Ljd. Oženili smo se u petom _____

Ijd. Godina završava s dvanaestim _____

Gmn. Trudna je šest _____

Nmn. Svibanj i lipanj su najljepši _____

Dmn. Veselimo se tim _____

Lmn. Priroda je najljepša u tim _____

Imn. Godine se broje _____

Ksn ono što ploveći nebom zakljanja sunce i mjesec?

Njd. _____ (ōblāk) _____

Gjd. Kiša pada iz _____

Ljd. Nacrtao je anđela na _____

Gmn. Na nebu ima mnogo _____

Ksn dio čega, npr. kolača?

Njd. _____ (kōmād) _____

Gjd. Daj mi samo pola toga _____

Ljd. Nemojte mi rezati sir, dajte mi u _____

Gmn. Izrezala je tortu na osam _____

4.5. ā naglasak na samoglasniku nastavka u GD(A)VLjd. i NAVImn.; ā naglasak na jedinom ili zadnjem samoglasniku osnove u N(A)jd. te na samoglasniku nastavka u Ljd. i Dmn. U GLmn. ostvaruju se dubletni oblici: 1. ā naglasak na samoglasniku nastavka; 2. ā naglasak na zadnjem ili jedinom samoglasniku osnove i zanaglasna duljina na samoglasniku nastavka, u Gmn. imenica s nultim gr. morfemom ostvaruje se ā na dočetnome vokalu osnove ili ā na prvome vokalu osnove i zanaglasna duljina:

Ksn najviši dio kuće, onaj dio koji ju prekriva?

Njd. _____ (krōv) _____

Gjd. Pao je s _____

Ljd. Radio je na _____

Nmn. Kako su lijepi crveni naši _____

Gmn. Ove je godine napravio jedanaest _____

Dmn. Divili smo se našim seoskim _____

Lmn. Mnogo je antena na našim _____

Imn. Hvalili smo se našim _____

Kako biste pozvali k sebi jednoga ili više konja i volova?

Vjd. _____

Vmn. _____

Ksn kotao?

Njd. _____ (kotāl) _____

Gjd. Izlij vodu iz _____

Nmn. To su naši _____

Gmn. Imali smo mnogo / sedam _____

Lmn. Često se pralo u tim _____

Imn. Hvalio se limenim _____

koje je sam izradio _____

Ksn ono što se obuva na noge?

Njd. _____ (postōl) _____

Gjd. To je vezica s mojega _____

Gmn. To su vezice s mojih _____

Nmn. To su moji _____

Lmn. Hodao je u mojim _____

Imn. Ponosio se svojim novim _____

bōr; brōj; cesān; češāj; črv; dvōr; facōl; gnjōj; grōm; kabāl; kōnj; kotāl; lōv; ogānj; osāl; pakāl; papār; pokrōv; posāl; postōl; rōj; rōv; samānj; sān; stōl; šāv; topōl; Vazām; vōl.

4.5.1. kao 4.5. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

Ksn drvena naprava kojom se uprežu krave, konji ili bikovi?

Njd. (jārām) _____
 Gjd. To je jedan dio _____
 Nmn. To su naši _____
 Gmn. Mjesečno je mogao izraditi do deset _____
 Lmn. Volovi su imali glave u _____
 Imn. Napatila se stoka pod tim _____

4.5.2. kao 4.5. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima u kojima je naglasak na samoglasniku nastavka:

Kroz šumu vodi staza ili put.

Njd. (pūt) _____
 Gjd. Makni mi se s _____
 Ljd. On sjedi na _____
 Nmn. To su naši stari _____
 Gmn. Do crkve je vodilo čak pet _____
 Lmn. Nahodali smo se po tim _____
 Imn. Isticali smo se lijepo uređenim seoskim
 (pokazati ključ)

Njd. (ključ) _____
 Ljd. Sjediš na mojemu _____
 Nmn. To su moji _____
 Gmn. Imao je mnogo / 9 _____
 Lmn. Sjediš na mojim _____
 Imn. Ne igraj se s mojim _____

Kako biste pozvali jednoga ili više zidara, kraljeva i puževa?

Vjd. _____
 Vmn. _____

Ksn čovjek koji se bavi građevinarstvom, zidarstvom?

Njd. (zidār) _____
 Gjd. To je kuća od onoga _____
 Ljd. Radio sam s dobrim _____
 Nmn. Oni su bili vrsni/vješti _____
 Gmn. U tome je selu bilo mnogo _____
 Lmn. Velika je odgovornost na _____

Imn. Radili smo s vrsnim/vještim _____
 Ksn čovjek koji gospodari čime? _____

Njd. (gospodār) _____

Gjd. To je zemlja mojega _____

Vjd. _____

Vmn. _____

Gmn. Radili smo kod dobrih _____

Imn. Često smo šetali s našim _____

bakalār; bān; bekār; bocūn; bokūn; botūn; brijāč; butigēr; činovnik; čuvār; cūk; dēl; dinār; drēn; drmūn; ferāl; gospodār; grīh; hrāst; junāk; kanāl; kjesār; kjūč; kjūn; klobūk; kokošār; kopānj; kosīr; kovāč; kračūn; krīž; mejāš; milijūn; planinār; postolār; pržūn; pūt; pūž; račūn; rēp; slavūj; smīh; šcāp; težāk; vesejāk; zvonīk; žmūj; žūj; žūr.

4.5.3. kao 4.5. ali s jednom ili dvije prednaglasne duljine u slogu zatvorenu sonantom u svim oblicima osnove:

Ksn dobar plesač?

Njd. (tāncūr) _____

Gjd. Ne diraj mi mojega _____

Vjd. Pleši sa mnom, moj _____

Gmn. U tome je selu bilo mnogo dobrih _____

ārmār; bānkār; bōlnīk; būmbāk; hājduk; kāntūn; kōrbāč; lāncūn; ōltār; pājdaš; palēntār; vōjnīk; zvōjnīk.

Imenice ženskoga roda

4.1. ā naglasak na samoglasniku nastavka u NDAVLjd i NAVLImn.; ā naglasak na osnovi u Gmn. te na samoglasniku nastavka u Gljd. i Dmn.:

Ovo je muškarac, a ovo je žena.

Njd. (ženā) _____

Gjd. To je od moje _____

Ajd. Volim svoju _____

Vjd. Dođi k meni, _____

Nmn. To su naše _____

Gmn. To su izradile ruke naših _____

Dmn. Radovali smo se našim _____

Vmn. Dođite k nama, _____

Lmn. Sve lijepo stoji na našim _____

Imn. Ponosili smo se našim vrijednim _____

Provjeriti naglasak Ajd. (osobito apstraktnih imenica)!

bedastoća; gorā; grdobā; hudobā; kozā; lipotā; morā; rosā; rugobā; samoća; skupoća; slobodā; sovā; sramotā; suholā; teškoća; zločestoća; zorā; žejā.

4.1.1. kao 4.1. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

Ksn sjajna nebeska tijela prekrivaju noćno nebo?

Njd. _____ (zvězdā)
 Gjd. Pogledaj intenzivan sjaj one _____
 Ajd. Vidio sam sjajnu _____
 Vjd. Oj, _____
 Nmn. Na vednome nebu sjaje _____
 Gmn. Nebo je puno sjajnih _____
 Dmn. Veselimo se padajućim _____
 Vmn. Padnite na zemlju, sjajne _____
 Imn. Sanjala sam da letim među _____

Provjeriti Ajd. i Nmn. sljedećim imenicama:

gīstā / gjīstā; hīstā; hvālā; kūmā; lāzā; lihā; lūkā; lūkē ' nizak teren uz vodu'; mūkā; nesnāgā; sālā; slūgā; snāgā; svīcā; svīlā; šālā; trāvā; vīlā; žlězdā.

4.2. ā naglasak na prvom ili jedinom samoglasniku osnove u AVjd. i u NAVmn. te na samoglasniku nastavka u NDLjd. i LImn.; ā naglasak na samoglasniku nastavka u Gljd., Dmn. i na zadnjem ili jedinom samoglasniku osnove u Gmn.:

Pokazati nogu

Njd. Ovo je _____ (nogā)
 Nmn. Ovo su _____
 Gjd. U ratu je ostao bez jedne _____
 Ajd. Ustao si na lijevu _____
 Vjd. Kako me samo boliš, _____ moja _____
 Ljd. Stojim na jednoj _____
 Ijd. Udarit ću loptu _____
 Gmn. Zmije i ribe su životinje bez _____
 Dmn. Nakon dužega stajanja mojim _____
 treba odmora
 Lmn. Ne mogu dugo stajati na _____
 Imn. Ne tuci me tim svojim dugim _____

Provjeriti Ajd. sljedećim imenicama:

buhā, dicā; dobā; iglā; kokošā; kosā; metlā; ofcā; vodā; zemjā. daskā, celā, lozā; dobrotā, maglā, sirotā, sramotā

4.2.1. kao 4.2. ali s prednaglasnom duljinom u NGDLjd. i DLIImn., te ā naglasak na samoglasniku osnove u AVjd. i NAVmn.:

Pokazati glavu

Njd. _____ (glāvā)
 Gjd. Za nekoga se može reći da je kao muha bez _____
 Ajd. Stavi kapu na _____
 Vjd. Hej, _____
 Ljd. Prije su žene nosile teret na _____
 Ijd. Klimao je _____
 Nmn. Jedna je glava, a kad ih je više, onda su _____
 Gmn. Iz jarka je virilo šest _____
 Ljd. Zimi ljudi nose kape na _____

Koji dan slijedi iza utorka?

Njd. _____ (srēdā)
 Ajd. Doći ću u _____
brādā; dūšā; grānā; grēdā; jūhā; krēdā; pētā; pīlā; zīmā.

4.2.1.1. kao 4.2.1. ali bez prednaglasne duljine u ljd. te u DLIImn.

Pokazati ruku

Njd. _____ (rūkā)
 Nmn. Ako ih je više, onda su _____ (rūke)
 Gjd. Ispalo ti je nešto iz _____
 Ajd. Primi me za _____
 Vjd. _____
 Ljd. Čvrsto je držala bombon u jednoj _____
 Ijd. Čime mašem? _____
 Gmn. U ratu je ostao bez obiju _____
 Dmn. Treba odmora mojim _____
 Lmn. Nosila sam dijete na svojim _____
 Imn. To sam napravila svojim _____

4.3. Dvosložne imenice koje u nominativu jednine imaju bilo koji naglasak na prvome samoglasniku, u Gmn. na nepostojanome a ostvaruju ā naglasak:

Ksn manje drveno ili plastično plovilo?

Njd. _____ (bārka)
 Gmn. U luci je privezano mnogo _____
Ksk papir?
 Njd. _____ (hārta)
 Gmn. Ne možemo se kartati bez _____

mūrva, brājda, tōrba, sōrta, mēlta, prāvda bānka; bārka; brājda; brēnta; hārta; pīnka; hījada; ĩskra; māška; pūška

4.4.1. ā naglasak na samoglasniku osnove u NGDAVLjd., isti naglasak na vokalu nastavka u Ljd., ā naglasak na samoglasniku nastavka u ljd. (unijeti opservacije o naglasku množine):

Na kraju života, sve nas čeka smrt.

Njd. (smřt) _____
 Gjd. Voljela ga je do _____
 Ljd. Nema ničega lijepoga u _____
 ljd. Dugo se borio sa _____
 Gmn. Još se nismo oporavili od njihovih _____
 a onda je umrla baka. _____
 Ovoga je mjeseca u selu bilo pet _____
 vřst _____

4.4.1.1. kao 4.4.1. ali s ā naglaskom na samoglasniku osnove u NAjd., ā na vokalu osnove u NAVmn., isti naglasak na prvome nastavka u lmn., ā naglasak na vokalu nastavka u Dmn., u GLmn. Ostvaruju se dubletni oblici, ā na osnovi i zanaglasna duljina na nastavku ili ā na nastavku

Ako nije dan, onda je noć.

Njd. (nōć) _____
 Gjd. Nije prestala prestati do _____
 Ljd. Komarci obično grizu po _____
 ljd. Svaki je naš posao završavao s _____
 jer nije bilo struje. _____
 Nmn. Najduže su zimske _____
 Gmn. Bolestan je ležao pet dana i pet _____
 Dmn. Veselili smo se ljetnim _____
 lmn. Nebo je prelijepo u vedrim zimskim _____
 lmn. Ružne su zime s hladnim _____

Ksn ono čime se grijemo?

Njd. (pēc) _____
 Gjd. Kotao je bio sastavni dio _____
 Ljd. Kruh je u _____
 ljd. Bili smo zadovoljni tom starom _____
 Nmn. Najljepše su bile starinske _____
 Gmn. Danas više nema mnogo starinskih _____
 Dmn. Nadali smo se novim _____

lmn. Lijepo je pucketala vatra u tim starinskim _____
 lmn. Još ima dosta kuća sa starim _____
hćēr, kōst; křv; mōć; pēc; sōl

4.4.1.2. kao 4.4.1. ali s prednaglasnom duljinom na prvome vokalu osnove u svim oblicima i ā naglaskom na vokalu tvorbenoga nastavka u NAjd.:

Njd. Kako se imenuje osobina onik koji su

a) dragi (drāgōst) _____
 b) jaki (jākōst) _____
 c) lijeni (lēnōst) _____
 d) mudri (mūdrōst) _____

Gjd. Poljubio sam je od dragosti. _____
 Ljd. Stariji ljudi se poznaju po mudrosti. _____
 ljd. Uvijek se isticao svojom mudročću _____

4.4.1.3. kao 4.4.1. ali s ā naglaskom na prvome vokalu osnove i zanaglasnom duljinom u NAjd.:

Ksn razdoblje kada je čovjek mlad?

Njd. (mlādōst) _____
 Dj. Veselila sam se njezinoj _____
 Ljd. Najsretnija sam bila u _____
 ljd. Zdravlje je otišlo s _____
 Što je obrnuto od moć?

Njd. (nēmōć) _____
 Gjd. Ražalostio sam se zbog tvoje _____
 Ljd. Treba pomoći onome tko je u _____
 ljd. Dugo se borio s tom _____

Ksn životno razdoblje kada je čovjek star?

Njd. (stārōst) _____
 Ljd. Što nisi učinio u mladosti, nećeš ni u _____
 ljd. Aktivnost je nestala sa _____
pōgibēl; pōmōć; pūstōš; stārōst; žālōst; mlādōst; slābōst; sitōst

4.4.1.3.1. kao 4.4.1.3. ali sa zanaglasnom duljinom u NGDAV jd., prednaglasnom duljinom u Llj.:

Ksn čin ispovijedi?

Njd. (spōvīd) _____
 Gjd. Umro je bez _____

Ljd. Bio sam na _____
 ljd. Ispovijedio ga je sam nadbiskup, pa se hvalio tom _____
 Gmn. Koliko je ispovijedi obavio svećenik?
 Imn. Izmučili su se tolikim _____

Kako se naziva sposobnost čovjeka da pamti i razmišlja, zbog koje se kaže da je netko pametan?

Njd. _____ (pàmet) _____

Gjd. On je bez _____

Lsg. Imaj to na _____

ljd. Uvijek se je hvalio svojom _____

Kako se jednim imenom nazivaju sve zvijeri?

Njd. _____ (zvīrād) _____

Gjd. U zoološkom vrtu ima _____

Ljd. Na toj je _____

bilo mnogo buha.

ljd. Djeca se nisu bojala, igrala su se s divljom _____

Gmn. Tako je prošlo mojih četrdeset _____ (jesēn / jēsēni / jēsēnīh) _____

pāmēt, pàprāt, zvīrād

4.4.2. ā u NGDAVjd i NAVmn.; ā naglasak na samoglasniku nastavka s prednaglasnom duljinom u Ljd. i Imn.; ā na samoglasniku nastavka s prednaglasnom duljinom u ljd. i Dmn.; u GLmn. ostvaruju se dubletni oblici: prednaglasna duljina na osnovi i ā na vokalu nastavka i obrnuto:

Od svinja se dobiva meso i mast.

Njd. _____ (māst) _____

Gjd. Jelo je posno bez _____

Ljd. Prije smo krumpir pržili na _____

ljd. Pojeo sam kruh namazan _____

Gmn. Donesi mi pet-šest crnih _____

jer mi se rado stvaraju čirevi

Dmn. Nadala sam se tim _____

a ti mi ih nisi donio.

Imn. Mazali su se raznim _____

čāst; cūd; kāp; kōb; lāž; nāt; pūč; strēl; vās; vlāst; zōb; zvēr, māst

4.4.2.1. kao 4.4.2. ali sa zanaglasnom duljinom u NAjd na nepostojanome a:

Ksk palo mi je na pamet ili došlo mi je u misal?

Njd. _____ (mīsāl) _____

Ljd. Nije mi palo na pamet ili nije mi bilo na _____

ljd. Dugo sam se borila s tom crnom _____

Gmn. Nisam mogla spavati zbog tih crnih _____

Dmn. Veselila sam se ljepšim _____

Imn. Dugo sam se borila s crnim _____

plīsān

4.4.3. kao 4.4.2. ali s ā naglaskom na vokalu osnove u NGDAVjd i NAVI(?)mn.:

Kako se još kaže za predmete?

Nmn. _____ (stvāri) _____

Ljd. Koliko prašine na toj _____

ljd. Dugo se hvalila tom novom _____

Gmn. U sobi je bilo pet-šest _____

Dmn. Trebali su nam dovesti stvari iz naše stare kuće, veselili smo se tim _____

Lmn. Bilo je mnogo prašine na tim _____

Imn. Svima smo se hvalili s našim novim _____

4.4.3.1. kao 4.4.3. ali sa zanaglasnom duljinom u NAjd.:

Kako se imenuje osobina onih koji su zahvalni

Njd. _____ (zahvālnōst) _____

Ljd. Poznat je po _____

ljd. Molimo se Bogu s velikom _____

Imenice srednjega roda

4.1. ā naglasak na samoglasniku nastavka u NGDAVL jd. i u NAVmn.; ā naglasak na samoglasniku nastavka u ljd. i Dmn. te na jedinom ili zadnjem samoglasniku osnove u Gmn., u Lmn. mogući su dubletni ostvaraji: ā na nastavku ili ā na osnovi i zanaglasna duljina na nastavku:

Rijeka je grad, a (navesti ime ispitivanoga punkta, npr. Podkilavac) je selo.

Njd. _____ (selō) _____

Gjd. On je iz drugoga _____

Ljd. živimo u _____

ljd. Ponosimo se našim _____

Nmn. Naša primorska / otočna _____

Gmn. Na otoku je ostalo samo sedam _____

Dmn. Veselili smo se našim _____

Lmn. Dobro smo se naplesali u tim našim _____

Imn. Ponosili smo se našim lijepim _____

Pokazati čelo

Njd.	(čelò)	_____
Ljd.	Imaš prišt na	_____
A(N)mn.	Visoko podignite svoja	_____
Gmn.	To su bili ljudi visokih	_____
Dmn.	Smijali smo se tim	_____
Lmn.	Prije su svi nosili zvijezde na	_____
Imn.	Isticali su se tim visokim	_____

Pokazati staklo

Njd.	(staklò)	_____
Ljd.	Ostale su mrlje na	_____
A(N)mn.	Jučer sam oprala sva	_____
Gmn.	Da makar nema toliko tih	_____
Dmn.	Stara su stakla razbijena, veselili smo se novim	_____
Lmn.	Ostale su mrlje na svim	_____
Imn.	Dugo su radili s tim	_____

bokè (dem. bokacè); borò (dem. boracè); čelò; diteščè; dletacè; dnò; drvò (dem. drvacè); kafè; kafacè; kilò; lagabò / lavabò; ličacè; mlikacè; però (dem. peracè); provrslò; selacè; sihò; staklò (dem. staklacè); tlò; zlò.

4.1.1. kao 4.1. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima, osim Gmn. U inovativnijoj se dubleti u Lmn. na vokalu osnove ostvaruje ã naglasak:

Ksk ono čime ptice zamahuju pri letu?

Njd.	(krilò)	_____
Gjd.	Ostao je bez jednoga	_____
Ljd.	Nosio je nešto na	_____
Ijd.	Letio je s oštećenim	_____
Nmn.	Razveselio sam se kad sam vidio njihova prekrasna	_____
Gmn.	Pojeo je čak šest pilećih	_____
Dmn.	Krilima treba mjesta	_____
Lmn.	Oni imaju točkice na	_____
Imn.	Teško su mahali tim dugim	_____

Ksn oruđe kojim se što dube (kamen ili drvo)?

Njd.	(dlètò)	_____
Gjd.	Došao je raditi bez	_____
Ijd.	Ponosio se očevim	_____
A(N)mn.	Imao sam različita	_____
Gmn.	Imao sam više / 7	_____

Lmn.	Prepoznali smo ga po rdavim	_____
Imn.	Ponosio se očevim	_____
<i>Ksz ono u što ptice legu jaja?</i>		
Njd.	(njāzlò)	_____
Ljd.	Ima pet jaja u	_____
A(N)mn.	Vidio sam porušena	_____
Gmn.	Pokradena su jaja iz svih šest	_____
Lmn.	Bilo je mnogo jaja u tim	_____
Imn.	Namučili smo se s tim	_____

čelcè; dēblò; drīfcè; jāpnò; kolēncè; lēglò; licè (dem. liščè); mlikò; njāzlò; pīsmò; prāvò; raspēlò; sēdlò; stāblò; sūknò; vīnò (dem. vīncè).

4.2. ã naglasak na prvome samoglasniku osnove u oblicima jednine; ã naglasak na nastavku u svim oblicima množine, izuzev Gmn. s istim naglaskom na posljednjemu vokalu osnove:

Ja sam Sanja Zubčić. Što je meni Sanja?

Njd.	(ime)	_____
Ljd.	Dala sam kćeri ime po moje majke	_____
Ijd.	Ponosim se svojim	_____
Nmn.	Petar, Marko i Ivan su lijepa	_____
Gmn.	Ne sjećam se više njihovih	_____
Dmn.	Nadali smo se starim	_____
Lmn.	Bilo je nešto lijepo u tim našim starinskim	_____
Imn.	Hvalili su se svojim tuđim	_____

Pokazati rame

Njd.	(rāme)	_____
Gjd.	Skini mi to s	_____
Ljd.	Nosim torbu na	_____
Nmn.	Od teškoga su nas bremena boljela	_____
Gmn.	Skinuli smo teška bremena s naših bolnih	_____
Dmn.	Našim bolnim treba odmora.	_____
Lmn.	Nosili smo bremena na golim	_____
Imn.	Isticali smo se širokim <i>brīme; ĩme; rāme; sīme; slīme.</i>	_____

4.2.1. kao 4.2. ali s â akcentom u NAVjd.:

Oblači se, izgleda da će se promijeniti

Njd. _____ (vrême/vrîme)

Gjd. Nisam ti došao jer nisam imao _____

Nmn. Došla su teška _____

Gmn. Čini mi se kao da nikada nije bilo tako ružnih _____

Dmn. Veselili smo se lijepim _____

Lmn. Proljeće se prepoznaje po lijepim _____

Imn. Pohvalili smo se lijepim _____

6.4. Upitnik za utvrđivanje akcenatskih tipova glagola

1. Isti naglasak na osnovi iste riječi

2. 1.1.1. â naglasak u oblicima obiju osnova:

Infinitiv	<i>hîtit</i>	
Imp. 2. l. jd.	<i>hîti</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>hîtite</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>hîtin</i>	
Prez. 3. l. jd.	<i>hîti</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>hîtimo</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>hîte</i>	
Gl. pr. r.	<i>hîtil, hîtila, -o, -i</i>	
Gl. pr. tr.	<i>hîcên, hîcena, -o, -i</i>	

- /na/ /o/ /po/ /za/ **blâtit** /se/; /o/ /raš/ **čîstit**; **čûdit** se; /dona/ /na/ /po/ /pri/ /ra/ **stâvit** /se/; /po/ /za/ /z/ **gâzit**; /do/ /na/ /po/ /pro/ /raz/ /za/ /z/ **mîslet** /se/; /na/ /z/ **mûčit** /se/; /na/ **pûnit**; /na/ /s/ **pâtit** /se/; /pri/ **pâzit**; /na/ /po/ **pûnit** /se/

Provjeriti 1. l. jd. prez.!

zîbrat (**zîber**) _____

zîbost (zîbod); zîletet; zînest (zînes); zîpejat; zîprat (zîper); zîteć /se/ (zîteć)

zîsüt _____

1.1.1.1.

Infinitiv	<i>kûhat</i>	
Imp. 2. l. jd.	<i>kûhâj</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>kûhâjte</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>kûhân</i>	
Prez. 3. l. jd.	<i>kûhâ</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>kûhâmo</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>kûhajū</i>	
Gl. pr. r.	<i>kûhâl, kûhala, -o, -i</i>	
Gl. pr. tr.	<i>kûhân, kûhâna, -o, -i</i>	

*bôcat /se/; cîcat; cõtat; /na/ /po/ **čêkat** /se/; /pro/ **čîtat**; /na/ /ob/ /pri/ /raz/ /za/ **dêlat** /se/; /do/ /na/ /po/ /pro/ /raz/ /za/ **gljêdat** /se/; /na/ /po/ /pro/ /ras/ /s/ **pâdat** /se/; /do/ /na/ /od/ /po/ /za/ **rîvat**; /do/ /o/ /ras/ /s/ **fîrat**; /na/ /po/ /ras/ **hîtat**; /po/ /s/ **kûcat**; /po/ **obêdvat**; **opîrat** /se/;*

Provjeriti 1. l. jd. prez.!

Zihitat

zībirat; zīgnat; zīkopat; zīpirat; zīpjuvat; zīrivat; zītirat

1.1.2. kao 1.1.1. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

pozākōnit se

imp. 2. l. jd. _____

prez. 1. l. jd. _____

gl. pr. r. m. jd. _____

gl. pr. tr. m. jd. _____

prīstōjat /se/; skōmbřčit /se/; zakōmbřčit /se/; kūmbātīt

1.1.3. kao 1.1.1. ali sa zanaglasnom duljinom na vokalu osnove u svim oblicima:

zīcīdit /se/

imp. 2. l. jd. _____

prez. 1. l. jd. _____

gl. pr. r. m. jd. _____

gl. pr. tr. m. jd. _____

zīpīlit; zīpīsat (zīpīš); zīskūst (zīskūb); zītrēst /se/; zīvūc /se/ (zīvūč)

zīrizat

imp. 2. l. jd. _____

prez. 1. l. jd. _____

gl. pr. r. m. jd. _____

gl. pr. tr. m. jd. _____

zīplakat se (zīplāč); zīslabet+ (zīslabīj)

1.1.3.1. kao 1.1.3. ali sa zanaglasnom duljinom na vojalu nastavka u oblicima imperativa:

zīhājat

imp. 2. l. jd. _____

prez. 1. l. jd. _____

gl. pr. r. m. jd. _____

gl. pr. tr. m. jd. _____

zīkāntat se; zīlēt /se/; zīlist; zīlīvat /se/; zīlīzat; zīnāšat; zīpārat; zīpicēvat; zīpīhat; zīpišēvat; zīplīt; zīrūsāt; zītāncat se; zītēntat

1.2.1. ā naglasak u oblicima obiju osnova:

Infinitiv	<i>mōvit</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>mōvite</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>mōvīn</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>mōvē</i>	
Gl. pr. r.	<i>mōvīl, mōvila, -o, -i</i>	
Gl. pr. tr.		

- *lōjit, māret; mēžojit /se/; mōvjat se; /o/ pažōlit; pīstīt se; trājat; /u/ kōčit /se/; žvēkojit*

- Provjeriti infinitiv gl. **voljeti** _____

gl. **ukočiti se** _____

1.2.1.1.

Infinitiv	<i>pēglat</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>pēglājte</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>pēglān</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>pēglajū</i>	
Gl. pr. r.	<i>pēglāl, pēglala, -o, -i</i>	
Gl. pr. tr.	<i>spēglān, -a, -o, -i</i>	

- *bālat se; /o/ kūpat /se/; lūlat se; /na/ /o/ rībat; /s/ pēzat /se/; /s/ pōhat; /po/ pūzat se; špārat; vōgat; /za/ zībat /se/*

- Provjeriti infinitiv i prez osnovu gl.

kupati _____

ribati _____

zibati _____

Infinitiv	<i>mōrat</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>mōrajte</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>mōrān</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>mōrajū</i>	
Gl. pr. r.	<i>mōrāl, mōrala, -o, -i</i>	
Gl. pr. tr.		

1.3.1. ā naglasak u oblicima obiju osnova:

Infinitiv	avērtit	
Imp. 2. l. mn	avērtite	
Prez. 1. l. jd.	avērtīn	
Prez. 3. l. mn.	avērtē	
Gl. pr. r.	avērtīl, avērtila	
Gl. pr. tr.	zapāmćēn, zapāmćēna	

bānčit; būmbit; devērtit /se/; lōvničit; pārtit; tēndit; trāmpit /se/; zagrāncivet

1.3.1.1.

Infinitiv	njūrgat	
Imp. 2. l. mn	njūrgājte	
Prez. 1. l. jd.	njūrgān	
Prez. 3. l. mn.	njūrgajū	
Gl. pr. r.	njūrgāl, njūrgala	
Gl. pr. tr.	bēmān, - a	

bērmāt se; /za/ brūndat; /po/ dīnstat; fārbat; /za/ fūjkat; /za/ hārtat /se/; /po/ /o/ prāvdat /se/

2. Različiti naglasci na osnovi iste riječi

2.1.1. ā naglasak na samoglasniku osnove u infinitivu i imperativu; â naglasak na samoglasniku osnove u oblicima prezenta:

Infinitiv	plākat	
Imp. 2. l. jd.	plāči	
Imp. 2. l. mn	plāčite	
Prez. 1. l. jd.	plāčēn	
Prez. 3. l. jd.	plāče	
Prez. 1. l. mn.	plāčemo	
Prez. 3. l. mn.	plāčū	
Gl. pr. r.	plākāl, plākala	
Gl. pr. tr.	zaplākān, a	

Zbog metatonije provjeriti jedan od prezentskih oblika što većemu broju glagola!

- svršeni oblik glagola **bīt; hājat; jāhat; kāpat; klījat; lājat**; /na/ /po/ /pri/ **lēc**; /na/ /o/ /pod/ /raz/ **māzat** /se/; /od/ **mīcat** /se/; **naginjat** /se/; /na/ /ob/ /od/ /po/ /pro/ /raz/ /za/ /z/ **rīzat** /se/; **naslānjat se, nastājat; pristājat**; /na/ /o/ /po/ /pre/ /pri/ **stāt; nestāt; nīcat; ogñjat; opomīnjat; ofīmat; pobīc**; /po/ /pre/ /u/ /za/ **sēst** /se/; /po/ /pro/ /ra/ **sīpat** /se/; **postājat; potīkat; rastāt se; rīsat; sastāt** /se/; **spomīnjat; stājat** /se/; **sfīcat; sfīpat se; sūnut**; /za/ **tīkat; zajīmat**; /za/ **kāšljat** /se/; **zīmat** (zīm)

- Provjeriti infinitiv i prezentsku osnovu glagola:

stāt

1. l. jd.

kašljat

1. l. jd.

- kao 2.1. ali sa zanaglasnom duljinom na tematskome samoglasniku infinitiva s dočetkom /ut/:

podīgnūt

imp. 2. l. jd.

prez. 1. l. jd.

gl. pr. r. m. jd.

gl. pr. tr. m. jd.

Zbog metatonije provjeriti jedan od prezentskih oblika što većemu broju glagola!

būbnūt; būšnūt /se/; cēpnūt; /z/ dīc; /z/ dīgnūt; lēgnūt; mīrdnūt; namīgnūt; /z/ nīknūt; obogātet se; /od/ /o/ mīznūt /se/; /od/ rīnūt /se/; otkīnūt /se/; pjūnūt počīnūt; pogīnūt; porīnūt; povēnūt; prekīnūt; pūknūt; rīnūt; smīznūt /se/; splāsnūt; stīsnūt /se/; šcōpnūt; štrēcīnūt; tōfnūt /se/; umūknūt; vīsnūt; zagūsīnūt; zamūknūt; zīnūt

- Provjeriti infinitiv i prezentsku osnovu glagola:

uštipnuti

1. l. jd.

škripnuti

1. l. jd.

šviknuti

1. l. jd.

2.1.1.1.

Infinitiv	grēt	
Imp. 2. l. jd.	grīj	
Imp. 2. l. mn	grījte	
Prez. 1. l. jd.	grījēn	
Prez. 3. l. jd.	grīje	
Prez. 1. l. mn.	grījemo	
Prez. 3. l. mn.	grījū	
Gl. pr. r.	grēl, grēla	
Gl. pr. tr.	grījān, -a	

Zbog metatonije provjeriti jedan od prezentskih oblika što većemu broju glagola!

- bdēt, brīt // brījat; cūt; nadēt; zadēt; zdēt; obūt; krīt; pokrīt; pomīt; umīt; sīt; skrīt; ubīt; zrēt; zūt; dobīt; dospēt; prispēt; odbīt; nabīt; tlēt; uspēt; zabīt; zbīt

- s ā naglaskom na samoglasniku osnove u infinitivu i u svim oblicima gl. pr. r.

sēt

imp. 2. l. jd.

prez. 1. l. jd.

gl. pr. r.

prefigurani gl. pr. r. (**pōsēt**)

prefigurani gl. pr. tr. (**pōsēt**)

- Provjeriti prezentsku osnovu (nema imp.)

zelenēt

prez. 1. l. jd.

zelenēt; debefīt / debelēt+ (debelīj)

- Prednaglasna duljina samo na samoglasniku osnove u infinitivu (nema imp.):

žūtēt

prez. 1. l. jd.

Zbog metatonije provjeriti jedan od prezentskih oblika što većemu broju glagola!

dīvēt; /sa/ /za/ **gnjilēt+** (gnjilīj); **hāptēt+** (haptīj); **obēlēt+** (obelīj); /o/ /po/ /za/ **žūtēt+** (ožutīj); /o/ **glūšēt+** (o/ glušīj); **ogrdēt+** (ogrdīj); /o/ **modrēt+** (o/ modrīj); **šolibāt+**; **ponimēt+** (ponimīj)

3. Isti naglasak alternira na osnovi i nastavku iste riječi

3.1. â naglasak na dočetnom samoglasniku infinitivne osnove u infinitivu, na jedinome ili prvome samoglasniku nastavka u imperativu, isti naglasak ali na početnom ili središnjem samoglasniku osnove uz zanaglasnu duljinu u svim oblicima prezenta:

Infinitiv	<i>molīt</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>molīte</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>mōlīn</i>	
Prez. 3. l. jd.	<i>mōlī</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>mōlīmo</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>mōlē</i>	
Gl. pr. r.	<i>molīl, molīla</i>	
Gl. pr. tr.	<i>mōljēn, mōljena</i>	

- **blebetāt** (blebēc); /po/ **češāt** /se/; **dešpetāt** (dešpēc); /do/ /na/ /po/ /za/ **taknūt**; **ganūt** /se/; /o/ /po/ /raz/ **glodāt**; /po/ /z/ **govorit** /se/; **grohotāt** se; **hihotāt** se; /na/ /pro/ /s/ **hodīt** /se/; **hrkāt**; /po/ /pre/ /za/ **iskāt**; /za/ **klāt** (kō); /na/ /z/ **lagāt** (lāž); /na/ /po/ **lokāt** /se/ (lōč); /na/ /po/ /pre/ /raz/ /z/ **lomīt** /se/; /od/ /po/ /pri/ /raz/ /z/ **maknūt** /se/; /sa/ **mlēt**; /na/ /po/ /za/ /z/ **močit** /se/; **nagnūt** se; **prignūt** se; **naslonīt** se; /do/ /na/ /pre/ /ras/ /s/ /u/ **točit** /se/; /na/ **zobāt** se; **obrnūt** /se/; **zdahnūt**; **ogrnūt**; /o/ /po/ /s/ /za/ **tīt** /se/ (tā); /o/ **ženīt** se; **plovīt**; **podrsnūt** se; **poklonīt** se; **pomōc** (pomōr); **nosīt**; /po/ **šapnūt**; /pre/ /pri/ /u/ **skočit**; /s/ **teplīt** /se/; /s/ **tesāt** (tēs); **svedočit**; **šapnūt**; **točāt**; /po/ **tonūt**; /na/ /raz/ /z/ **vozīt** /se/; **vrnūt** /se/; /za/ **kasnīt**

3.1.1. kao 3.1. ali s prednaglasnom duljinom na svim oblicima:

klēmbesāt (klēmbēs)

imp. 2. l. jd. _____

prez. 1. l. jd. _____

gl. pr. r. m. jd. _____

gl. pr. tr. m. jd. _____

oklēmbesīt; trūmbetāt

4. Različiti naglasci alterniraju na osnovi i nastavku iste riječi

4.1.1.1. â naglasak na posljednjem samoglasniku osnove u infinitivu; â naglasak na prvome ili jedinome samoglasniku nastavka u prezentu; ā naglasak u svim oblicima imperativa:

Infinitiv	<i>kopāt</i>	
Imp. 2. l. jd.	<i>kopāj</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>kopājite</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>kopān</i>	
Prez. 3. l. jd.	<i>kopā</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>kopāmo</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>kopājū</i>	
Gl. pr. r.	<i>kopāl, kopāla</i>	
Gl. pr. tr.	<i>skopān, -a</i>	

Zbog mogućnosti ostvaraja ā naglaska na nastavku prezentskih oblika, provjeriti cijelu prezentsku paradigmu nekoliko glagola!

abadāt; arivāt; broštulāt; cukarāt; ćakulāt; ćapāt; debjāt; dešvāt; štukāt; znāt; poznāt; durāt; fašāt; hvejāt; kalāt; kaštigāt; kolāt; kramāt; krcāt; krepāt; maškarāt; meritāt; molāt; motāt; patināt; piturāt; ricāt; štrigāt; navigāt; obečāt; vidāt; žbukāt; špijāt; računāt; zakjučāt

- Provjetiri infinitiv i prezentsku osnovu glagola

marendat

1. l. jd. _____

tombulat

1. l. jd. _____

4.1.2.1. kao 4.1.1.1. ali svi oblici imaju jednu ili dvije prednaglasne duljine:

Infinitiv	<i>kāntāt</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>kāntājite</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>kāntān</i>	
Prez. 3. l. jd.	<i>kāntā</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>kāntāmo</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>kāntājū</i>	
Gl. pr. r.	<i>kāntāl, kāntāla</i>	
Gl. pr. tr.	<i>nakāntān, -a</i>	

Zbog mogućnosti ostvaraja ā naglaska na nastavku prezentskih oblika, provjeriti cijelu prezentsku paradigmu nekoliko glagola!

bōrdizāt; brōmbulāt; brōntulāt; dokōncāt; okōncāt; dožōntāt / dožūntāt // donožōntāt / donožūntāt; fērmāt /se/; fōrcāt /se/; /ras/ kāmpanāt; kōntrolāt; kōrtejāt; kōlpāt; kūmpanjāt; kūntētāt se; lāmpāt; lārmāt; mōršāt; nabūmbāt; /na/ pūntāt; /na/tētāt; /za/ pētāt+; skōnsumāt /se/ // skōnzumāt /se/; /s/ tēmpērāt; sūmporāt; šemētāt / šemētāt; škārtāt; špōrkāt /se/; šūndrāt /se/; tōrkulāt; tōrnāt se; trēmbusāt se; trūmbetāt

4.2.1. ā naglasak na jedinom ili dočetnom samoglasniku osnove u infinitivu, na prvome ili jedinome samoglasniku nastavka u oblicima imperativa te na zadnjemu ili jedinomu samoglasniku nastavka 2. i 3. l. jd. te 1. i 2. l. mn. prezenta; ā naglasak na samoglasnicima nastavaka 1. l. jd. i 3. l. mn. prezenta:

Infinitiv	žerāt	
Imp. 2. l. mn	žerīte	
Prez. 1. l. jd.	žerēn	
Prez. 3. l. jd.	žerè	
Prez. 1. l. mn.	žeremō	
Prez. 3. l. mn.	žerū	
Gl. pr. r.	žerāl, žerāla	
Gl. pr. tr.	požerēn, požerenā, -ō	

- /po/ **mēst** /se/ (met); /s/ **pēc** /se/ (peč); /o/ /po/ **prāt** /se/ (per); /na/ /pro/ /u/ **bōst** /se/ (bod); /ras/ **cvāst** /se/ (cvat); /za/ **derāt** /se/; /do/ /pre/ /pro/ **tēc** /se/ (teč); **dotēst** se (dotept); **rastēst** (rastep); **dozrēt** (dozor); /na/ /po/ /za/ /z/ **gnjēst** /se/ (gnjet); /o/ /po/ /za/ **grēst** /se/ (greb); **hrōst** (hrop); /za/ **jebāt** /se/; /na/ /pre/ /po/ **brāt** (ber); **nadazrēt** se+ (nadazr); /na/ /od/ /pod/ /po/ /pre/ /pro/ /raz/ /s/ **nēst** (nes); /na/ /o/ /pre/ /ras/ /za/ **plēst** /se/ (plet); **obazrēt** se; /pre/ /z/ **orāt**; **osfīt**; /o/ /oda/ /po/ /za/ **zvāt** /se/ (zov); /po/ **sasāt**+; /u/ **rēc** (reč); **sažgāt** (sažg); **važgāt** /se/ (važg); /za/ **sōst** (sop); **zobāt**; **žderāt**

gl. pr. r. **mēst** Ako je pod čist, netko ga je _____
 gl. pr. tr. Pod je čist kad je _____
 gl. pr. r. **pēc** Pekao je meso _____
 gl. pr. tr. Meso je _____
 gl. pr. r. **prāt** Prao je auto _____
 gl. pr. tr. Auto je _____

- s ā naglaskom na jedinome ili zadnjemu samoglasniku osnove u infinitivu:

Infinitiv	kljēt	
Imp. 2. l. jd.	kljanī	
Imp. 2. l. mn	kljanīte	
Prez. 1. l. jd.	kljanēn	
Prez. 3. l. jd.	kljanē	
Prez. 1. l. mn.	kljanemō	
Prez. 3. l. mn.	kljanū	
Gl. pr. r.	kljēl, kljēlā, kljēlo	
Gl. pr. tr.	zākjēt, zakjētā, zākjēt	

nadazrēt se+; /na/ /oba/ /po/ /pro/ /ra/ **sūt** (sp); **oprīt**; **zaprīt** /se/; **rasprīt**; **ožēt** (ožm); **rūt** (rov / rev); **umrīt**

gl. pr. r. **rasūt** Ogrlica joj se _____

gl. pr. r. **umrīt** On je _____

4.2.1.1. kao 4.2.1. ali s ā naglaskom na samoglasniku osnove u imperativu:

Infinitiv	lēt	
Imp. 2. l. jd.	līj	
Imp. 2. l. mn	lījite	
Prez. 1. l. jd.	lijēn	
Prez. 3. l. jd.	lijē	
Prez. 1. l. mn.	lijemō	
Prez. 3. l. mn.	lijū	
Gl. pr. r.	lēl, -a	
Gl. pr. tr	zlijēn, zlijenā, -ō	

<i>Infinitiv</i>	<i>pīt</i>	
<i>Imp. 2. l. jd.</i>	<i>pīj</i>	
<i>Imp. 2. l. mn</i>	<i>pījte</i>	
<i>Prez. 1. l. jd.</i>	<i>pijēn</i>	
<i>Prez. 3. l. jd.</i>	<i>pijē</i>	
<i>Prez. 1. l. mn.</i>	<i>pijemō</i>	
<i>Prez. 3. l. mn.</i>	<i>pijū</i>	
<i>Gl. pr. r.</i>	<i>pīl, pīlā, pīlo</i>	
<i>Gl. pr. tr.</i>	<i>popijēn, popijenā, -ō</i>	

/na/ /oba/ /po/ /pre/ /pri/ /raz/ /s/ /za/ **vīt** /se/ (vij); /pro/ /za/ **vrēt** (vr)

4.2.2 kao 4.2.1. ali s prednaglasnom duljinom na samoglasniku osnove u svim dvosložnim i višesložnim oblicima:

<i>Infinitiv</i>	<i>krāst</i>	
<i>Imp. 2. l. jd.</i>	<i>krādī</i>	
<i>Imp. 2. l. mn</i>	<i>krādīte</i>	
<i>Prez. 1. l. jd.</i>	<i>krādēn</i>	
<i>Prez. 3. l. jd.</i>	<i>krādē</i>	
<i>Prez. 1. l. mn.</i>	<i>krādemō</i>	
<i>Prez. 3. l. mn.</i>	<i>krādū</i>	
<i>Gl. pr. r.</i>	<i>krāl, krāla</i>	
<i>Gl. pr. tr.</i>	<i>ukrādēn, ukrādena</i>	

- **dopāst** /se/ (dopād); /za/ **grīst** (grīz); **klāst** (klād); /na/ **mūst** (mūz); /na/ /po/ /ras/ /pro/ **pāst** (pād); /na/ /o/ /od/ /po/ /pre/ /ra/ /za/ **sīć** /se/ (sīč); /na/ /o/ /po/ /pre/ /pro/ /ra/ /o/ **strīć** /se/ (strīž); /o/ **pīit** (plīv); **prēst** (prēd); **pripāst** (pripād)

gl. pr. r. **mūst**   On je muzao krave _____
gl. pr. tr.   Krave su _____

- s ā nastavkom na vokalu osnove u infinitivu

<i>Infinitiv</i>	<i>trēst</i>	
<i>Imp. 2. l. mn</i>	<i>trēsīte</i>	
<i>Prez. 1. l. jd.</i>	<i>trēsēn</i>	
<i>Prez. 3. l. jd.</i>	<i>trēsē</i>	
<i>Prez. 1. l. mn.</i>	<i>trēsemō</i>	
<i>Prez. 3. l. mn.</i>	<i>trēsū</i>	
<i>Gl. pr. r.</i>	<i>trēsāl, trēsālā, trēsālō</i>	
<i>Gl. pr. tr.</i>	<i>strešēn, strešenā, -ō</i>	

/do/ /na/ /o/ /po/ /pre/ /ras/ /s/ **tūć** /se/ (tūč); /do/ /na/ /po/ /pod/ /pri/ /pro/ /za/ **vūć** /se/ (vūč); /z/ **dūst** (dūb); /na/ /po/ /ras/ **pāst** /se/ (pād); /na/ /po/ /pri/ /raz/ /za/ /z/ **rāst** /se/; /na/ /o/ /po/ /ra/ **skūst** /se/ (skūb); /na/ /pro/ /raz/ **vrīst** /se/ (vrīz); **obūć se** (obūč); **sūć** /se/ (sūč); **zēst** (zēb)

4.2.2.1. kao 4.2.2. ali s ā naglaskom u oblicima imperativa:

<i>Infinitiv</i>	<i>smēt</i>	
<i>Imp. 2. l. jd.</i>	<i>smīj</i>	
<i>Imp. 2. l. mn</i>	<i>smījte</i>	
<i>Prez. 1. l. jd.</i>	<i>smijēn</i>	
<i>Prez. 3. l. jd.</i>	<i>smijē</i>	
<i>Prez. 1. l. mn.</i>	<i>smijemō</i>	
<i>Prez. 3. l. mn.</i>	<i>smijū</i>	
<i>Gl. pr. r.</i>	<i>smēl, -a</i>	
<i>Gl. pr. tr.</i>	<i>nasmijēn, -ā, -ō</i>	

4.3.1. ā naglasak na dočetnom samoglasniku osnove u infinitivu, na prvomu ili jedinomu samoglasniku nastavka u oblicima imperativa, prednaglasna duljina i ā naglasak na samoglasnicima nastavka 1. i 2. l. mn. prezenta; ā naglasak na samoglasnicima nastavka svih lica jednine i 3. l. mn. prezenta:

Infinitiv	<i>drobīt</i>	
Imp. 2. l. jd.	<i>drobī</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>drobīte</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>drobīn</i>	
Prez. 3. l. jd.	<i>drobī</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>drobīmō</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>drobē</i>	
Gl. pr. r.	<i>drobīl, drobīla</i>	
Gl. pr. tr.	<i>drobljēn, drobljenā, -ō</i>	

blagoslovīt; borīt se; /po/ /z/ brojīt; /na/ činīt; /do/ /na/ /ob/ /pod/ /po/ /raz/ /u/ /za/ /z/ letēt /se/; /do/ /po/ /ras/ /s/ /za/ pusfīt /se/; /do/ /za/ točit /se/; /po/ /za/ /z/ držāt /se/; /raz/ dvojit /se/; gnjojīt /se/ /z/ gojīt /se/; /pro/ /raz/ /za/ /z/ gorēt /se/; /za/ grmēt; /pre/ /ras/ /s/ krojīt; /na/ /pre/ /za/ ležāt /se/; /do/ /dona/ /na/ /ob/ /pod/ /po/ /pred/ /pre/ /prena/ /pri/ /raz/ ložit /se/; /na/ /po/ /pre/ /pro/ spāt /se/; /na/ /o/ /po/ /pre/ /ras/ /s/ /u/ topīt /se/; odmorīt se; /o/ /po/ zelenēt; /o/ /za/ zvonīt; /po/ paprīt; ponovīt /se/; /po/ rosīt; /po/ /pre/ solīt; /s/ /po/ /u/ /trošīt; /rodīt; /smrdēt; /spojīt; /sporazumēt se; /sramofīt /se/; /storīt; /škopīt; /veselīt se; /vrtēt /se/; /vrvēt; /okofīt se; /zakofīt se; /za/ žmāt; /žalosfīt /se/; /za/ želēt /se/

gl. pr. r. **spāt**   *On je mnogo spavao*   _____
gl. pr. tr.   *Budio se nenaspavan*   _____

4.3.1.1. kao 4.3.1. ali s ā naglaskom na jedinome samoglasniku osnove u infinitivu i svim oblicima imperativa

Infinitiv	<i>stāt</i>	
Imp. 2. l. jd.	<i>stōj</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>stōjte</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>stojīn</i>	
Prez. 3. l. jd.	<i>stojī</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>stojīmō</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>stojē</i>	
Gl. pr. r.	a) <i>stāl, -a</i> b) <i>stāl, stālā, stālo</i>	

- **bāt se**

- s ā naglaskom na samoglasniku osnove u infinitivu:

	Grobnik	Kastav	Novi
Infinitiv	<i>dāt</i>		
Imp. 2. l. jd.	<i>dāj</i>		
Imp. 2. l. mn	<i>dājte</i>		
Prez. 1. l. jd.	<i>dān</i>		
Prez. 3. l. jd.	<i>dā</i>		
Prez. 1. l. mn.	<i>dāmō</i>		
Prez. 3. l. mn.	<i>dajū</i>		
Gl. pr. r.	<i>dāl, dālā, dālo</i>		
Gl. pr. tr.	<i>dān, dānā, dāno</i>		

/na/ /od/ /pod/ /po/ /pre/ /pro/ /raz/ /u/ jist /se/; dodāt; pridāt; /ras/ prodāt

- s prednaglasnom duljinom u infinitivu i ā naglaskom na osnovi u imperativu:

Infinitiv	<i>bīžāt</i>	
Imp. 2. l. jd.	<i>bīž / bīži</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>bīšte / bīžite</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>bižīn</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>bižīmō</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>bižē</i>	
Gl. pr. r.	<i>bīžāl, bīžāla</i>	
Gl. pr. tr.	-	

- s prednaglasnom duljinom u infinitivu i imperativu

Infinitiv	<i>podīšāt</i>	
Imp. 2. l. jd.	<i>podīši</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>podīšite</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>podīšin</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>podīšīmō</i>	
Prez. 2. l. mn.	<i>podīšitē</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>podīšē</i>	
Gl. pr. r.	<i>podīšāl, podīšāla</i>	
Gl. pr. tr.		

bliščēt; /za/ dišet / dišāt; (g)rēn, (g)rēš, (g)rē, (g)rēmō, (g)rētē / (g)rēste, (g)redū;
/za/ mūčāt; /na/ /po/ sīdēt /se/

Provjeriti infinitivnu i prezentsku osnovu

mūčāt

prez. 2. l. jd. _____

prez. 2. l. mn.

sīdēt

prez. 2. l. jd.

prez. 2. l. mn.

4.3.2. kao 4.3.1 ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

Infinitiv	<i>oslīpēt</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>oslīpēte</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>oslīpīn</i>	
Prez. 3. l. jd.	<i>oslīpī</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>oslīpīmō</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>oslīpē</i>	
Gl. pr. r.	<i>oslīpēl, oslīpēla</i>	
Gl. pr. tr.	<i>oslīpjēn, oslīpjena</i>	

bēlēt / bēlīt / bīlīt; /o/ blēdēt (oblēd); /s/ cūrēt; čāmēt; čēpēt; čūbēt; cīncīrīt; dūrēt / dūrīt; gūčēt; hāptēt+ (hāpt); hlīdēt; kjēcāt; kvēžēt / kvēžīt; nērāt; njūrēt; njūrēt; piščāt; plāmtēt; skrbēt+; slīpīt; stpēt+; štrīfēt / štrīfīt; trpēt+; vāpēt+; zōsīt se

4.4.1. prednaglasna duljina i ā naglasak na dočetu infinitivne osnove u infinitivu i na jedinom ili prvom samoglasniku nastavka u imperativu; ā naglasak na početnom ili središnjem samoglasniku osnove uz zanaglasnu duljinu u svim oblicima prezenta:

Infinitiv	<i>dīlīt</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>dīlīte</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>dīlīn</i>	
Prez. 3. l. jd.	<i>dīlī</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>dīlīmo</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>dīlē</i>	
Gl. pr. r.	<i>dīlīl, dīlīla</i>	
Gl. pr. tr.	<i>dīljēn, dīljena</i>	

Bēlēt / bēlīt; /za/ brānīt; brūsīt; /raz/ /z/ būdīt /se/; /po/ būnīt se; /z/ būšīt; /na/ /o/ /pro/ cīdīt; /po/ /za/ dāvīt /se/; dīgāt /se/; /do/ /ot/ /na/ /pot/ /u/ plāfīt /se/; dosādīt; /po/ /za/ /z/ gāsīt /se/; /o/ /raz/ /za/ grādīt /se/; /z/ gūbīt /se/; /o/ /ras/ hlādīt /se/; hrānīt; /na/ /po/ /za/ hvālīt /se/; /od/ /raz/ jādīt /se/; jāvīt se; /ob/ /od/ /pri/ /za/ lēpīt /se/; /ob/ /po/ līzāt; /raz/ /za/ māhnūt; /po/ /pod/ /s/ /u/ mīrīt /se/; /pod/ /za/ mīsīt; /se/ /na/ /po/ /pot/ /pre/ /za/ pīsāt /se/; /na/ /po/ /pre/ /ra/ /za/ sādīt; /od/ /po/ rābīt; /od/ /pod/ /pri/ /s/ /za/ vēzāt /se/; /pre/ /pri/ /u/ skākāt; /pro/ /ra/ šīrīt /se/; /s/ krāfīt; sūsēt /se/; vēzāt; zarūcīt se; žvākāt

- Projveriti infinitive i prez. osnovu glagola:

divanit

1. l. jd.

ofendit

1. l. jd.

pamtit

1. l. jd.

4.4.1.1. kao 4.4.1. ali s ā naglasnom i zanaglasnom duljinom i na samoglasniku osnove u oblicima imperativa:

Infinitiv	<i>cīpāt</i>	
Imp. 2. l. jd.	<i>cīpāj</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>cīpājte</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>cīpān</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>cīpāmo</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>cīpājū</i>	
Gl. pr. r.	<i>cīpāl, cīpāla</i>	
Gl. pr. tr.	<i>rascīpān, -a</i>	

blagoslīvjāt; cūrāt; čūvāt; zabāvjāt se; dobīvāt; /do/ /po/ /pro/ dāvāt; /do/ /s/ /za/ povēdāt /se/; /do/ /na/ /pod/ /pre/ /za/ zīdāt /se/; jāvjāt se; /dona/ /na/ /ob/ /od/ /po/ /pre/ /pro/ /raz/ /za/ /z/ livāt /se/; /po/ /pro/ /za/ /z/ mīšāt /se/; probādāt; razbījāt; /dona/ /na/ /po/ /pri/ stāvjāt /se/; /na/ /od/ vāžāt; nīmān, nīmāš, nīmā, nīmāmo, nīmāte, nīmājū; obecīvāt /se/; obūvāt se; ogovārāt; pītāt /se/; plācāt; pogovārāt /se/; pojīdāt se; pokrīvāt /se/; pomīvāt; ponāvjāt /se/; /po/ sprāvjāt /se/; rastāvjāt /se/; šcīpāt /se/; ubījāt; umīvāt /se/; užīvāt; otkjučāvāt /se/; zūvāt /se/

- Projveriti infinitive i prezentsku osnovu glagola:

betonīrāt

prez. 1. l. jd.

ministrīrāt; abadīrāt; planīrāt

4.4.2. kao 4.4.1. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

Infinitiv	<i>būnkārīt</i>	
Imp. 2. l. jd.	<i>būnkārī</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>būnkārīte</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>būnkārīn</i>	
Prez. 3. l. jd.	<i>būnkārī</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>būnkārīmo</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>būnkārē</i>	
Gl. pr. r.	<i>būnkārīl, būnkārīla</i>	
Gl. pr. tr.	<i>zbūnkārēn, -ena</i>	

4.4.2.1. kao 4.6.1. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

Infinitiv	<i>tāncēvāt+</i>	
Imp. 2. l. jd.	<i>tāncēvāj</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>tāncēvājte</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>tāncēvān</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>tāncēvāmo</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>tāncēvajū</i>	
Gl. pr. r.	<i>tāncēvāl, tāncēvāla</i>	

kōntrolirāt

imp. 2. l. jd.

prez. 1. l. jd.

gl. pr. r. m. jd.

gl. pr. tr. m. jd.

asfāltirāt; fāntazirāt; fōrcirāt /se/; komāndirāt; pjōmbirāt

4.5.1. ā naglasak na zadnjem samoglasniku osnove u infinitivu, â naglasak na zadnjem samoglasniku osnove u prezentu; ǎ naglasak na zadnjem samoglasniku osnove u imperativu:

Infinitiv	<i>kupovāt</i>	
Imp. 2. l. jd.	<i>kupŭj</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>kupŭjte</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>kupŭjēn</i>	
Prez. 3. l. jd.	<i>kupŭje</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>kupŭjemo</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>kupŭjŭ</i>	
Gl. pr. r.	<i>kupovāl, kupovāla</i>	
Gl. pr. tr.	<i>kupovān, -a</i>	

Zbog metatonije provjeriti pojedan prezentski oblik što većemu broju glagola!

- *darovāt, dugovāt; gladovāt; kovāt; kumovāt; ludovāt; pirovāt; potkovāt; potrovāt se; prerovāt; trgovāt; trovāt /se/; tugovāt; zdihovāt*

- s jednom ili dvije prednaglasne duljine u infinitivu:

Infinitiv	<i>paricēvāt</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>paricŭjte</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>paricŭjēn</i>	
Prez. 3. l. jd.	<i>paricŭje</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>paricŭjemo</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>paricŭjŭ</i>	
Gl. pr. r.	<i>paricēvāl, paricēvāla</i>	
Gl. pr. tr.	<i>paricēvān, -ana</i>	

brijevāt /se/, dočekivāt, dopejivāt; dosajevāt; dovučevāt; krepivāt; molivāt; obdelivāt; obećivāt /se/; očekivāt; odveživāt; pasivāt+ (pasŭj); pogjedivāt+; razgjedāvāt; slikēvāt /se/; smučēvāt /se/; tāncēvāt+; veživāt; namigēvāt; naplaćevāt; navigēvāt; obiševāt; obučevāt se; odlučevāt; paricēvāt /se/; popiševāt; rashicēvāt

4.5.2. kao 4.5.1. ali s prednaglasnom duljinom u svim oblicima:

Infinitiv	<i>napŭntēvāt</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>napŭntŭjte</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>napŭntŭjēn</i>	
Prez. 3. l. jd.	<i>napŭntŭje</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>napŭntŭjemo</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>napŭntŭjŭ</i>	
Gl. pr. r.	<i>napŭntēvāl, napŭntēvāla</i>	
Gl. pr. tr.	<i>napŭntēvān, -ana</i>	

šŭndrēvāt /se/

4.6. ā naglasak na jedinom ili zadnjem samoglasniku osnove u infinitivu; ă naglasak na prvom ili jedinom samoglasniku nastavka u imperativu; isti naglasak na prvom samoglasniku osnove u svim oblicima prezenta:

Infinitiv	<i>počēt</i>	
Imp. 2. l. jd.	<i>pošmĩ</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>pošmĩte</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>põšmēn</i>	
Prez. 3. l. jd.	<i>põšme</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>põšmemo</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>põšmū</i>	
Gl. pr. r.	<i>põčēl, počēlā, počēlo</i>	
Gl. pr. tr.	<i>põčēt, počētā, počēto</i>	

- *načēt (nāšm); odnēt (odnām); znēt (znām), zēt (zām), zapēt (zāpn)*

- **znēt**

imp. 2. l. jd.

prez. 1. l. jd.

prez. 3. l. mn.

gl. pr. r.

gl. pr. tr.

- **pōc (põj)**

prez. 1. l. jd.

prez. 3. l. mn.

gl. pr. r.

- s ā naglaskom na dočetnom samoglasniku osnove u infinitivu

Infinitiv	<i>imēt</i>	
Imp. 2. l. jd.		
Imp. 1. l. mn.		
Imp. 2. l. mn		
Prez. 1. l. jd.	<i>ĩmān</i>	
Prez. 3. l. jd.	<i>ĩmā</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>ĩmāmo</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>ĩmajū</i>	
Gl. pr. r.	<i>imēl, imēla</i>	

umēt

4.7. ă naglasak na jedinome ili posljednjemu samoglasniku osnove u infinitivu i prezentu; prednaglasna duljina i ă naglasak na prvome ili jedinome samoglasniku nastavka u imperativu:

Infinitiv	<i>dōc</i>	
Imp. 2. l. jd.	<i>dōjdĩ</i>	
Imp. 2. l. mn	<i>dōjdĩte</i>	
Prez. 1. l. jd.	<i>dōjdēn</i>	
Prez. 3. l. jd.	<i>dōjde</i>	
Prez. 1. l. mn.	<i>dōjdemo</i>	
Prez. 3. l. mn.	<i>dōjdū</i>	
Gl. pr. r.	<i>došāl, došlā, -ō</i>	

dosēc+ (dosēgn); posēc+ (posēgn); /s/ nāc /se/ (nājd); prisēc+ (prisēgn); najēt (nājm); obajēt (obājm); prejēt (prējm); prijēt /se/ (přim); vajēt (vājm); zajēt (zājm); nalēc se (nalēgn); obāc (obājd); pōc+ (pōjd); přc (prējd); prōc (prōj); ũc (ũjd); zāc (zājd); zřc (zřjd)

СЕРБИЈСКИ ЈАЗИК
УЧЕНИКОВА КНИГА